

חזון הנביאים

ביאור מקיף ויסודי
על
ענייני הנבואות

נביאים אחרונים:
ישעיהו ירמיהו
יחזקאל ותרי עשר

ויבנו במקרא
המכון לעור בלימוד התנ"ך

יור'ל ע'י
מכון 'ויבינו במקרא'.

כל הזכויות שמורות.
ירושלים © תשע"ד

ניתנת הרשות לצלם
לצורך עזר בלימוד,
אך לא למטרות מסחר
כלל וכלל.

בכל ענייני הספר,
וכן, בדבר ייעוץ והכוונה
בענייני לימוד המקרא
ניתן לפנות למכון
m24mm24@gmail.com

לבירור אודות
מקומות מכירת הספר:
052-7661641

יועצי המכון:
הרב אליעזר ב. הרב שמואל ה.
הרב רפאל ס. הרב אהרן ס.

תוכן העניינים

8	הקדמה
13	מבוא לנביאים אחרונים
23	הקדמה ל-4 נביאים : הושע, עמוס ישעיהו, מיכה
29	הושע
47	עמוס
61	ישעיהו
113	מיכה
132	הקדמה ל-3 הנביאים : צפניה, ירמיהו, יחזקאל
135	צפניה
143	ירמיהו
169	יחזקאל
189	חגי זכריה מלאכי
213	יואל יונה נחום חבקוק עובדיה
249	נספח ראשון : קיצור תולדות ישראל מתחילת בית ראשון ועד זמן נחמיה
283	נספח שני : עשרת השבטים במקרא
293	נספח שלישי : הגאולה ע"ד הפשט וע"ד הדרש
305	נספח רביעי : מפות ארץ ישראל
339	נספח חמישי : טבלאות עזר לזכרון

הסכמת הגאונים הרב שריה דבליצקי, והרב משה מרדכי קארפ שליט"א

משה מרדכי קארפ

רב הגבעה הצפונית

קרית ספר

תאריך: 20/10

20

כן הולך יחד בעניניו הכי קרובים איתו אלא
 ואם לא יחד אלא אולי גם סניף בעקבות פירוק ש"ס. ה"ט
 זה יבין ויבין ויבין ויבין זה יבין ויבין ויבין ויבין
 סניף בעקבות אולי בעקבות אולי בעקבות אולי
 אולי בעקבות אולי בעקבות אולי בעקבות אולי
 אולי בעקבות אולי בעקבות אולי בעקבות אולי
 אולי בעקבות אולי בעקבות אולי בעקבות אולי
 אולי בעקבות אולי בעקבות אולי בעקבות אולי
 אולי בעקבות אולי בעקבות אולי בעקבות אולי

אני מאשר אישור שלי אולי

א"ת א"ת א"ת א"ת א"ת
 א"ת א"ת א"ת א"ת א"ת
 א"ת א"ת א"ת א"ת א"ת
 א"ת א"ת א"ת א"ת א"ת
 א"ת א"ת א"ת א"ת א"ת

תאריך: סיון תשע"ג.

הן האברך החשוב כמדרשו, הרה"ג ר' חיים חנון שליט"א, נשאו ליבו לחבר חיבור לבאר את סדרי תקופות הנביאים ע"פ דברי חז"ל, ויש בכך תועלת גדולה ועצומה לכל הלומד בספרי הנביאים, כדי להבין סדרי הנבואות לכל תקופת עמ"י, בהיותו שוכן בציון, בצאתו לגלות, ובביאה שניה, ופורענות הגויים ונבואתם, והוא בבחינת צורתא דשמעתא, לידע בראשונה סדרי ימי התקופה.

וראיתי הקונט' הנ"ל, מעט הכמות ורב האיכות, ואראה כי טוב הוא, כי השכיל לסדר הבניין על תילו.

ושמעתי על הרה"מ שליט"א, שידיו רב לו בכ"ד ספרים, בידיעתם לאשורם, כסדרם על בורים כמצווה, ומתוך ידיעה מקיפה זו חיבר קונטרס חשוב הנ"ל.

והנני לברך את המחבר שליט"א, שימשיך לזכות את הרבים, בחיבורים מועילים ונפלאים, ולהגדיל תורה ולהאדירה.

וע"ז באתי על התחום לכבוד התורה ולומדיה.

משה מרדכי קארפ

גם אני מצטרף לידידי היקר שליט"א
הרה"ג ר' מ. מ. קארפ שליט"א.
שריה דבליצקי
ג' אד"א תשע"ד

RABBI JOSEPH LIBERMAN
ROSH YESHIVA OF KOLEL SHOMREI HACHOMOT
RAV D'KHAL SADIĞURA YERUSHALAYIM
AUTHOR OF MISHNAS YOSEF
3 AVINADAV ST. JERUSALEM
TEL. 02 - 5812047

יוסף ליברמן
ראש ישיבת "כולל שומרי החומות"
ורב דקחל סדיגורה ירושלים ת"י
מח"ס "משנת יוסף"
רח' אבינדב 3 ירושלים תנב"א
טל 02 - 5812047

הספר חייב על שטח

אני מציינת לך את חלקי הספרים שיש לך עליהם חובות
במסגרת חובותי לך ולפיכך אני מחייבת את עצמי לשלם לך
במועדים המיועדים וכן את הפרוייקט שיש לך עליו חובותי
לפניך. אם יש לך שאלות או צרכים נוספים אני מציינת
לך כי אתה מוזמן ליצור עימי קשר ישיר בכל עת.

בטוב
יוסף ליברמן

הסכמת הגאון הרב יוסף ליברמן שליט"א

ב"ד אדר א' תשע"ד

מלאכת שמים נאה ומסודרת עשה האברך הרה"ג מו"ה חיים חנון שליט"א, שנשא ליבו ללמוד בעיון ספרי הנביאים הראשונים והאחרונים, ולרשום עלי ספר את סדר זמן נבואתם בהשוואת הנביאים אל המלכים, ועל מי ניבאו הנביאים ואיך נתקיימו נבואתם על ישראל ועל כל באי עולם, ושם ספרו הנאה לו חזון הנביאים. לימוד גדול יש לנו מספר זה, לדעת כי כשישראל עשו הישר בעיני ה' יתברך שמו, עמד לעזרתם להכניע אויביהם תחתם, אבל כאשר עזבו את האמונה ויראת ה' הגלם לבין האומות, ובכל זאת ניחם ה' את בניו רחומיו בנבואות טובות, וגם עזר להם בעת צרתם. זאת תפילתינו, שבאורך גלותינו יביט אבינו שבשמים יתברך שמו אל הטובים שבנו עוסקי תורתו ולומדי יראתו, וימהר לגאלנו, ויבנה בית מקדשנו ותפארתנו בבי"א.

ובאע"ח
יוסף ליברמן

הסכמת הגאון הרב אליהו זילברמן שליט"א
ראש ישיבת "אדרת אליהו" ירושלים שבין החומות

ישיבת אדרת אליהו
העיר העתיקה ירושלים תובב"א

בא לפני האברך כמדורשו ואיתו ספר נביאים בידו, ה"ה הרב חיים חנון שליט"א, והני"ל למד בישיבתנו כמה שנים ועלה בתורה ובמעלותיה.

והנה ידעתיו מימי עלומיו שלא הניח ידו מלעסוק בחלק המקרא, להיכנס בשעריו ולכותבו על לוח ליבו, עד אשר זכה כי לישניה דקרא של כל כ"ד כתבי הקודש שגורים על לשונו. וגם יגע להבין במקרא ולהתבונן בינה בפשטיה דקרא.

ועל עתה באתי, כאשר הוסיף אומץ בלימודו לבאר דברי הנביאים האחרונים, עיתותיהם ומשמעות תקופתם, ויגע לסדרם בטוב טעם דבר דבור על אופנו, והעלה עלי ספר פרי עמלו, ודברי פי חכם חן, ומועיל לכל לומד להתיישב בדברי הנביאים בכוון הזמנים והנבואות.

ואיישר חיליה, שטרם בחלק שצריך חיזוק, כי מעלת הנביאים לאין ערוך, וכמאמרם, נבואה שנצרכה לדורות נכתבה, וזה דבר ה' מדבר אלינו, ונזכה לנבואה "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון".

החותם לכבוד קדושת הנביאים, ותודה למחבר.

מתתיהו דייטש

רב שכונת רמת שלמה

דומ"צ העדה החרדית

ע"ה"ק ירושלים תוכבי"א

מח"ס ש"ת "נתיבות אדם"

בס"ד, שבט תשע"ד, פניהקת"ו.

הן בא לפנינו האברך כמדרכו הרה"ג הנעלה מוה"ר חיים חנון שליט"א בן יקר למעב"ת ידידי הרב הנאון המופלג צמ"ס ומוכה הרבים מוה"ר יצחק חנון שליט"א מחשובי הת"ח ויר"ש פה שכונתנו הק' ת"ו - ואייתי אוצר בלום ספר שלם אשר השכיל בס"ד לבאר ולסדר הדק היטב סדרי תקופות הנביאים, ועל מי ניבאו, והכל ממקורות חז"ל ומדברי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים, וכבר בהשקפה לטובה נוכחתי לראות כי צלל במים אדירים לברר היטב כל הפסוקים על בוריין, והעלה ביגיעה רבה לסדר הדברים דבר דיבור על מקומו בטוב מעם ודעת.

ובאשר כבר עלה בהסכמ"ה ע"י ידידנו הנאון הגדול מוהרמ"מ קארפ שליט"א רב ומו"צ דק"ת ספר שהאריך בשבת המחבר וחיבורו הנפלא - אשר יהיה לתועלת רבה ועצומה להבנת הכתובים - וכן העידו לפני כמה מתנכים דגולים שיש בזה עזר וסיוע ללמוד וללמד כראוי - אשר על כן אף ידי תיכון עמו, להוציא ספרו לאורה לזיכוי הרבים, ויבואו רבים ויביאו הברכה לתוך ביתם ולעומתו ברוך יאמרו על הטוב אשר שם לפניהם.

והכו"ת"ש אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים כאמת יזכה להמשיך לשקוד על התו"ע בהרחבה גדולה ולחבר עוד חיבורים יקרים ויפוצו מעינותיו הוצה מתוך שפע נחת ושמחה וכמו"ס לאוישומ"א.

ב"ה ארצי א"ק
מתתיהו דייטש
רב שכונת רמת שלמה
דומ"צ העדה החרדית
ע"ה"ק ירושלים תוכבי"א

הקדמה

ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו ונתן לנו תורת אמת, ואשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת.

הנה ידענו כי כל דברי הנביאים חובקים בתוכם את כל משא דבר ה' לעם ישראל, כי בם בחר ה' לרעות את עמו ולכוונם לסור מרע ולחפוץ את הטוב, ושם בפייה את רצונו ומגמתו למלוך בכבודו על עם סגולתו.

ואת כל דבר האלוקים אשר בפייה העלו בספרי נבואתם, אשר הם המה חלק מתורתנו הקדושה שנצטוונו לעסוק בה, למען נדע לדורותינו את רצונו השלם ית', נשכיל ונתבונן בינה ונחרוט על לוח לבנו את מחשבת חזון האלוקים, נטה אוזנו ולבנו אל תוכחתו, נצפה לישועתו ונקווה לגאולתו השלימה ולהשפעת טובו הגדול.

ואכן, בעסקנו בדברי הנביאים ובהתבוננותנו על נבואותיהם שהתקיימו ועל העתידות להתקיים, נקבעת האמונה בלבנו ביתר שאת וביתר עז, ומתחזקת בתודעתנו הידיעה הברורה כי "דבר אחד מדבריו אחר לא ישוב ריקם".

והנה בחסד ה' עלינו זכינו היום הזה, אחר עמל של כמה שנים ותוך התייעצות מתמדת עם תלמידי חכמים, להעלות חיבורנו זה בפני באי בי מדרשא ולפתוח בפניהם השערים להבנת דברי הנביאים בנקל.

מטרתנו בחיבור זה, לבוא ולבאר את הנושא העיקרי בנבואות האמורות בכל ספר מספרי הנביאים האחרונים, ולהציג רקע מקיף ויסודי לכל נבואה.

ראינו לנכון לגשת אל מלאכה זו, מלאכת הקודש, לנוכח התופעה הברוכה של רבים אשר מפעם בקרבם הרצון ללמוד דברי הנביאים ולקבוע זאת בסדרי לימודם, ברם מחוסר ידיעת הרקע של זמני הנבואות ואימתי התקיימו וכדו', הדברים לא מתיישבים על לבם, וכתוצאה מכך מתייאשים לא אחת מלהמשיך ולעסוק בספרי הנביאים.

על-כן השתדלנו בחיבורנו זה, להתמקד בשלוש הנקודות המרכזיות דלהלן, אשר מעניקות את התמונה הברורה להבנת כל נבואה ונבואה:

- א. על מי ניבא הנביא את נבואתו, על עשרת השבטים, או על יהודה.
- ב. על איזו תקופה התנבא הנביא.
- ג. כיצד התקיימה הנבואה בימיו.

נוכחנו כי אנשים רבים שתוכנו של ספר זה היה תחת ידם אכן נעזרו בו רבות, והוארו בפניהם נושאים שונים שהיו קשים עליהם כברזל. כי אמנם תועלת גדולה צומחת ללומד, שעה שמקבל רקע ותמונה מקיפה אודות תוכנה של כל נבואה ועל התקופה בה נאמרה, שכן ישנן נבואות רבות בנביאים האחרונים, אשר ללא הסבר הרקע והמאורעות באותה עת, יתקשה הלומד להבין ביסודיות את הנבואה.

דוגמא לדבר: חציו הראשון של ספר ישעיהו עוסק בעיקר בנבואות על ימי אחז וחזקיהו, אבל אין מסופר בו כלל אודות הקורות והמאורעות שאירעו באותה התקופה, דבר המהווה קושי רב בהבנת דברי נבואתו של ישעיהו בקרב מרבית הלומדים, ולמרבה הצער, גם אלו שידם רב להם במקרא, מתקשים לסדר את הנבואות עם הקורות בימי הנביא. כאמור, לאחר התייעצות עם כמה חכמים, השתדלנו לעמול על סידור הדברים ולהציג בפני הקורא תמונה ברורה ומאירה.

דוגמה נוספת: ספר מיכה עוסק בנבואות על זמנים שונים, והלומד בו עלול להתקשות בהבנת הנבואות, ולא להבחין האם הנבואה מדברת על יהודה או על עשרת השבטים, על ימי חזקיהו ואחז, או על אחרית הימים.

מאידך גיסא, ישנן נבואות רבות שלצורך הבנתן הבסיסית אין חובה לדעת את ההיסטוריה לפרטיה, כגון חלק מהנבואות בספר יחזקאל, וכן ספר יואל. במקומות כגון אלו לא ראינו צורך להאריך בביאור הדברים, כך שאל יפלא בעיני הקורא מדוע פעמים באנו בארוכה ופעמים בקצרה.

דרכנו בפירוש הנבואות

לאורך כל ביאורנו השתדלנו בדרך-כלל לעסוק בעניינים שאין בהם מחלוקת בין המפרשים. אמנם במקומות מסוימים בהם הנבואה מורכבת וישנה מחלוקת בין המפרשים (כגון פרקים ז-יג בישעיה, וכן ספר מיכה), בחרנו שלא להביא את כל שיטות המפרשים, כי-אם לפרש רק ע"פ פירוש אחד אותו זכינו יותר להבין, ואשר לעניות דעתנו היה נראה כי ניתן להולמו ביתר קלות בהבנת סדר הנבואה. אמנם מובן מאליו כי אין בכוונתנו חלילה להצביע בדווקא על פירוש אחד כעדיף על פני האחר, ולומר לקורא כי הוא היחיד שעל פיו עליו ללמוד. העצה היעוצה איפוא, היא לקרוא את מה שכתבנו בחיבור, ואח"כ ללמוד את הנבואה ע"פ המפרש אליו הקורא רגיל, אם רש"י, אם רד"ק, או פירוש אחר, ובמידה ויראה שהפירוש לפיו הוא למד אינו כפי שפירשנו, יוכל להמשיך ולהיצמד אל המפרש אותו הוא רגיל ללמוד, שכן גם במקרה שכזה החיבור עשוי בהחלט להועיל לקורא, כפי שאכן נוכחנו בקרב מספר לומדים אשר נעזרו בחיבורנו זה, על אף שלבסוף לא למדו כפי שפירשנו.

בין פשט לדרש

ידוע שתורתנו הק' מתפרשת לב' פנים: פשט ודרש. בחיבורנו זה לא נכנסנו בשערי הדרש, ולא באנו לבאר את הפסוקים כי אם על דרך הפשט, שכן ברור שאין מקרא יוצא מידי פשוטו כמ"ש חז"ל (שבת סג.), וכמובא בדברי רש"י כמה פעמים. אמנם במקרים בודדים, בהם נדרשנו לבאר **נושא** מסויים, ראינו כחובה פשוטה להביא מאמרי חז"ל, וכן מדברי גדולי ישראל.

מלבד ביאורנו בדברי הנביאים עצמם, העמדנו בשערי הספר מבוא, בו השתדלנו לתמצת את התמונה הכללית של דברי הנביאים, זמנם ועבור מי ניבאו. כמו"כ בחלקו השני של המבוא, ביארנו מה הם נביאים ראשונים ומה הם נביאים אחרונים ומדוע נקראו כך, ושם גם סיכמנו בקצרה את כל ספרי התנ"ך.

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו

ברוך ה' אלהי ישראל, שזיכני בימי חרפי לחסות כמה שנים במקום אשר בחר בו מכל שבטי ישראל - ירושלים עיה"ק, העיר אשר איווה למושב לו, והבטיחנו כי תקרא "עיר האמת", והושיבני בתוככי חצרותיה עם אחי ורעי בני ציון היקרים היושבים לפני מן החומה וקרובים אל ה' אלקינו יומם ולילה, ה"ה בני הישיבה הק' אדרת אליהו, ונזר אדרתם בראשם ה"ה מו"ר ראש הישיבה הגאון רבי אליהו זילברמן שליט"א, וזכיתי ללמוד מהם דרך ה' וקנייני תורתו, במקרא במשנה ובתלמוד, בהלכות ובאגדות, ומעט גם ללמד לאחרים כיום הזה. ועל זאת אודה את ה', שזיכני ליכנס בשערי המקרא ועזרני בהוצאת חיבור זה.

ובזאת אשלח ברכת הודאה מיוחדת לכמה וכמה מהני בני ציון אשר היו בעזרי, וסייעוני רבות לברר וללבן הנבואות. כמו"כ כמה ת"ח יקרים מארץ הנגב, שדרתי בתוכם כמה שנים וסייעוני בענייני החיבור. רבים מאד היו בעזרי, לכולם נתונה תודתי מעומק לב. המקראות הועתקו באדיבות מכון ממרא, ואף להם תודתי נתונה.

ויהי רצון שלא תצא תקלה על ידי ויתקבל חיבור זה בקרב דורשי ה' ועוסקי תורתו, ונזכה להבין במקרא ולינוק אמיתות דבר אלוקינו אשר ביד עבדיו הנביאים, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת.

חיים חנון

מבוא לנביאים אחרונים

מבוא זה מהווה בסיס חיוני להבנת הנבואות בנביאים אחרונים, ובפרט בנבואות "תרי עשר".

לומדים רבים בספרי "תרי עשר" אינם מודעים לסדר הנבואות ולזמן שבו נאמרו. לפעמים מתקבל הרושם כי מדובר בעשר תקופות שונות, ובכל תקופה התנבא נביא אחר. לעתים, אף אנשים אשר ידם רב להם במקרא, מתקשים מאד לעמוד על עיקרי הנבואות בספר 'תרי עשר'.

ובחמלת ה' עלינו, ולאחר התייעצות עם תלמידי חכמים, זכינו למבוא זה, אשר כל הקורא בו, יוכל להבין היטב את סדר הזמנים ותקופתם של הנביאים האחרונים.

ישנם חמישה עשר נביאים אחרונים, והם **ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, ו-תרי עשר**.
וישנן **שלוש תקופות**, בהן ניבאו הנביאים האחרונים.

1. **התקופה שלפני גלות עשרת השבטים ותקופת גלותם**¹: שהם ימי עוזיהו, יותם, אחז, חזקיהו, מלכי יהודה (ומימי ירבעם בן יואש מלך ישראל).
2. **תקופת החורבן וגלות יהודה**²: מימי יאשיהו מלך יהודה, ועד החורבן, תקופה של כ-50 שנה.
3. **תקופת בניית בית שני**³ (ואח"כ): בתחילת מלכות דריוש מלך פרס, כ-70 שנה לאחר החורבן.

בתקופת גלות עשרת השבטים ניבאו לישראל: **הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה**.

בתקופת החורבן ניבאו לישראל: **צפניה, ירמיהו, יחזקאל**.

בתחילת בניית בית שני ניבאו לישראל: **חגי, זכריה, ומלאכי**.

עד כה הוזכרו עשרה נביאים שאותם שלח ה' לעמ"י בזמנים ידועים.

יש עוד נביא שניבא לישראל ולא מפורש זמנו, ועוד ארבעה נביאים שניבאו על הגויים.

יואל: לא מפורש זמנו, וניבא ליהודה.

יונה, ונחום⁴: ניבאו על נינוה בירת אשור, סביבות תקופת גלות עשרת השבטים.

חבקוק: היה בתקופת החורבן, וניבא על מלוך נבוכדנאצר, ועל מפלת בבל.

עובדיה: ניבא על אדום (לא מפורש זמנו).

שלוש התקופות הנ"ל אינן חופפות, וישנו מרווח זמן בין תקופה לתקופה.

הנתונים שהובאו עד כה הם הבסיס לחיבור זה, ואת החיבור נערוך על פי הסדר המובא לעיל, מתחילה נבאר את הספרים - הושע, עמוס, ישעיה, מיכה, ולאחר מכן נבאר את הספרים צפניה ירמיה יחזקאל, וכו'.

בסוף המבוא (עמ' 20) נציג טבלה המסכמת בקצרה את שנות מלכי ישראל ויהודה.

1. **עוזיהו** הוא דור 11 **מדוד המלך**, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר שנבנה בית ראשון (כ-700 שנה לאחר יציאת מצרים), עוזיהו מלך במקביל לירבעם בן יואש מלך ישראל (ומלך גם אחרי מותו).
בימי עוזיהו ישבו כל ישראל בשלווה ובעושר, ובימי אחז וחזקיהו, גלו עשרת השבטים.
2. להלן סדר מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן:
יאשיהו 31 שנה. **יהואחז בן יאשיהו** 3 חדשים, **יהויקים בן יאשיהו** 11 שנה.
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים, **צדקיהו בן יאשיהו** 11 שנה.
3. חגי וזכריה ניבאו בתקופת בניית בית שני, מלאכי ניבא לאחר בניית בית שני.
4. יונה ניבא בסביבות תקופת עוזיהו (וירבעם בן יואש). ע"פ חז"ל נחום ניבא בימי מנשה, למקורות, עיין בביאור על יונה ונחום.

סדר הנביאים המובא כאן, הינו על פי דברי חז"ל (ב"ב יד:): "ארבעה נביאים ניבאו באותו הפרק". אנשי כנסת-הגדולה צירפו את הספרים הקטנים לספר אחד, תרי עשר, מחשש שמא יאבדו עקב קטנותם, כמבואר שם בגמרא. להלן טבלה המסכמת בקצרה את הנביאים האחרונים, על פי הנאמר לעיל.

ישנם חמישה עשר נביאים אחרונים

עשרה נביאים שה' שלחם לישראל בזמנים ידועים	נביא לישראל (ולא מפורש זמנו)	ארבעה נביאים על הגויים
הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה.		על אשור יונה, נחום.
צפניה, ירמיהו, יחזקאל.		על בבל חבקוק.
חגי, זכריה, מלאכי.		
לא מפורש זמנו	על יהודה יואל.	על אדום עובדיה.

מדוע ימי עוזיהו נחשבים כתחילתה של תקופה בפני עצמה?

ההסבר לכך הוא, משום שרק בזמן עוזיהו (ולא לפני כן), גזר ה' (באופן סופי), שלא ישא פנים עוד לעשרת השבטים, אלא יקיים את הנאמר בקללות בפרשת בחוקותי ובפרשת 'כי תבוא', ומאז שלח ה' את ארבעת הנביאים להודיע זאת (הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה). לפני זמן עוזיהו, עדיין האריך ה' אפו לעשרת השבטים. להלן יבואר עניין זה באריכות, כמו"כ יבואר מדוע נביאים אלו מכונים נביאים אחרונים.

כאמור, בימי עוזיהו נגזרה הגזירה על עשרת השבטים לגלות, ובתחילת מלכות אחז בן יותם בן עוזיהו כבר כעס ה' מאד גם על יהודה, והביא צרות נוראות על כל שנים עשר שבטי ישראל, מה שלא היה להם כך מימי יציאת מצרים, על כך נאריך יותר בהקדמה ל-4 נביאים (ובנספח 1).

הנהגת ה' עם עשרת השבטים, ותחילת תקופת נביאים אחרונים

לאחר מיתת שלמה בן דוד, מלך בנו רחבעם רק על השבטים יהודה ובנימין, ושאר עשרת השבטים המליכו עליהם את ירבעם בן נבט (היה זה כ-36 שנה לאחר בניית בית ראשון, כ-516 שנה לציאת מצרים).

בפרק זה נבאר מעט את הנהגת ה' עם עשרת השבטים מימי ירבעם בן נבט עד לתקופת הנביאים האחרונים (מלכות ירבעם בן יואש). ונרחיב מעט על הנהגת ה' יתברך בארבע תקופות אלו:

- תקופת ירבעם בן נבט ובעשה מלכי ישראל. בתקופה זו, בסוף ימי ירבעם בן נבט ובימי בעשה, סבלו עשרת השבטים מאד.
- תקופת אחאב⁵ ויהורם בנו. בימי אחאב הושיע ה' את עשרת השבטים, ובימי יהורם בנו, החל ה' להעניש את עשרת השבטים.
- תקופת יהוא⁶ ויהואחז בנו. בימי יהוא החל חרון אף ה' להישפך על עשרת השבטים, חזאל מלך ארם היכה באכזריות את כל ארץ ראובן גד וחצי מנשה. ובכל ימי יהואחז בן יהוא התאכזרו הארמים מאד לעשרת השבטים.
- תקופת יואש בן יהואחז (בן יהוא) וירבעם בן יואש. בימי יואש, הושיע ה' את עשרת השבטים, יואש היכה את ארם שלוש פעמים כדבר אלישע לפני מותו. בימי ירבעם בן יואש הושיע ה' יותר את עשרת השבטים, ירבעם כבש את כל דמשק בירת ארם ואת מדינת חמת, עשרת השבטים ישבו בשלווה, ומאז החלה תקופת נביאים אחרונים.

ירבעם בן נבט החטיא את עשרת השבטים בעגלי זהב, ולא נתן להם לעלות לירושלים. אחריו חטאו כל מלכי ישראל בחטאות ירבעם בן נבט (ואף יותר ממנו, למעט המלך האחרון שאף הוא חטא אך לא כשאר מלכי ישראל).

בזמן שירבעם בן נבט מלך על עשרת השבטים והחטיאם, כבר גזר ה' על עשרת השבטים לגלות מארץ ישראל, כפי שאמר אחיה השילוני הנביא לאשת ירבעם:

וְהִנֵּה יְהוָה אֵת יִשְׂרָאֵל (עשרת השבטים) כְּאֲשֶׁר יָנֹד הַקֶּנֶה בַּמַּיִם וְנָתַשׂ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לְאֲבוֹתֵיהֶם וְזָרַם מֵעֵבֶר לְנַהֵר (נהר פרת, כלומר אשור ומדל), יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת אֲשֵׁרֵיהֶם מִכְּעִיסִים אֶת יְהוָה: וַיִּתֵּן אֶת יִשְׂרָאֵל בְּגִלְל חַטָּאוֹת יִרְבָּעָם אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל (מלכים א' יד, טו-טז).

5. אחאב מלך על עשרת השבטים כ-36 שנה לאחר מות ירבעם בן נבט.

6. יהוא הרג את כל בית אחאב ומלך תחתיהם על עשרת השבטים.

אבל עדיין האריך ה' את אפו לעשרת השבטים, אמנם בסוף ימי ירבעם הרג בהם מלך יהודה חצי מליון איש (דה"י ב' פרק י"ג), אבל עדיין לא גלו מארץ ישראל.

בימי **בעשה** (שהרג את כל בית ירבעם ומלך תחתם), נשפך חרון ה' על עשרת השבטים, וארם היכו את עיון (עמק פורה בגבול הצפוני), ואת דן, ואת אבל בית מעכה (כל אלו מקומות חשובים בגבול הצפוני), ואת כל ארץ נפתלי (מלכים א' טו, כ).

בימי **אחאב בן עמרי** (עמרי מלך אחר בית **בעשה**), ריחם ה' מאד על עשרת השבטים והושיעם למרות שחטאו בע"ז, אחאב כבש כמה מלכים, היה לו בית משן ובנה ערים (עיון סוף מלכים א'), מואב היו תחת אחאב והביאו לו 200,000 צאן בשנה (עיון תחילת מלכים ב'), ה' הושיעם מידי ארם.

בימי **יהורם בן אחאב** נחלשה מלכות עשרת השבטים, מואב מרדו בהם והם סבלו מארם, אבל עדיין היו זמנים שה' הושיעם (ע"י אלישע הנביא, כמפורש במלכים ב' פרקים ג-ח).

יהוא הרג את כל בית אחאב, ומלך תחתיהם (**ירבעם בן יואש** הוא דור רביעי של יהוא), כאמור, עשרת השבטים לא סרו מחטאות ירבעם. אמנם בימי אחאב עדיין האריך ה' את אפו, אבל בימי יהוא, כבר החל חרון אף ה' להישפך על עשרת השבטים, וחזאל מלך ארם הכה את כל עבר הירדן ככתוב:

לב **בַּיָּמִים הָהֵם הֶחֱלַ יְהוָה לְקַצוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּכֶם חֲזָאֵל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל:**
 לג **מִן הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ אֶת כָּל אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהַרְאוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מַעְרֵעַר אֲשֶׁר עַל נַחַל אֲרָנוֹ וְהַגִּלְעָד וְהַבְּשָׁן:** (מלכים ב' י, לב-לג).

בימי **יהואחז בן יהוא**, חרה אף ה' מאד בעשרת השבטים, חזאל הרשע הכה בהם באכזריות נוראה והצר להם במשך כל ימי יהואחז, ככתוב - **וְחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחַץ אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי יְהוֹאָחָז** (מלכים ב' יג, כב). וכפי שאמר אלישע הנביא, לחזאל - **כִּי יִדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְּצָרֵיהֶם תִּשְׁלַח פְּאֵשׁ וּבְחָרֵיהֶם בְּחָרֵב תַּהַרְגֵם וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטֹשׁ וְהָרְתִּיהֶם תִּבְקַע** (מלכים ב' ח, יב), הוא הרס ורמס והשחית את כל הצבא של עשרת השבטים, והשאיר רק 50 פרשים, 10 רכב, 10,000 חיילים (מלכים ב' יג, ז).

בזמן ההוא, על פי מידת הדין, היה ראוי להשליך את עשרת השבטים מעל פני ה', כלומר להגלותם לחו"ל⁷, אך ה' יתברך ראה את עניינם (שיפלותם), וזכר את הברית שכרת עם אברהם יצחק ויעקב וגזר להציל אותם, ככתוב על ימי יהואחז.

וַיַּחַן יְהוָה אֶתְּם וַיִּרְחַמֵם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֵב

7. הכתוב - **וְלֹא הִשְׁלִיכֶם מֵעַל פְּנֵי עַד עֵתָה** הכוונה שעדיין לא גלו, במלכים ב' יז, כג) נאמר **עַד אֲשֶׁר הִסִּיר יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי פְּאֵשׁ דָּבָר בִּינְד כָּל עַבְדָּיו הַנְּבִיאִים וַיִּגַּל יִשְׂרָאֵל מֵעַל אֲדָמְתוֹ אֲשֶׁרָה... מִכַּאן לְמַדְנו שְׁלַחֵנו אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי ה' הַכּוּוֹנָה לְהַגְלוֹתָם מֵאֵ"י.**

וְלֹא אָבָה הַשְּׁחִיתֶם וְלֹא הַשְּׁלִיכֶם מֵעַל פְּנֵיו עַד עֵתָה (מלכים ב' יג, כג).

יהואחז התפלל לה', ה' שמע את תפילתו וגזר להושיע את עשרת השבטים מידי ארם (בימי בנו), למרות שיהואחז עצמו חטא בחטאות ירבעם בן נבט, וככתוב:

וַיַּחַל יְהוֹאָחֵז אֶת פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי יְהוָה כִּי רָאָה אֶת לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי לַחַץ אַתֶּם מְלַךְ אֲרָם. וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל 'מוֹשִׁיעַ' וַיִּצְאֻ מִתַּחַת יַד אֲרָם וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶהְלִיָּהֶם כְּתַמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם (מלכים ב' י"ג ד-ה).

ה'מושיע' הוא יואש בן יהואחז, כפי שיבואר להלן.

לאחר מות יהואחז מלך בנו יואש (אבי ירבעם). אלישע הנביא חלה את חליו אשר ימות בו, יואש ירד לבקר אותו ובכה אצלו, אלישע אמר לו לקחת קשת וחיצים וכו', ואמר לו - **שְׁלֹשׁ פְּעָמִים תִּפֶּה אֶת אֲרָם (מלכים ב' יג, יט).** יואש הכה את ארם שלוש פעמים כדבר אלישע - **אֵךְ לֹא סָרוּ מִחַטָּאת בֵּית יִרְבְּעָם אֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהַלְךְ וְגַם הָאֲשֶׁרָה עֲמֹדָה בְּשִׁמְרוֹן (מלכים ב' יג, ו).** "חטאות ירבעם" הכוונה לעוונות העלייה לרגל לעגלי הזהב (הם סברו שדרך שם ה' משפיע עליהם, ועוד הבלים), "האשרה" היתה ע"ז גמורה.

לאחר מות יואש מלך בנו ירבעם בן יואש'. בתחילת מלכותו ריחם ה' יותר על עשרת השבטים והושיעם. ירבעם השיב את כל גבול ארץ ישראל לשלטונו מים הערבה (ים המלח) עד לבא חמת, וככתוב על ירבעם בן יואש (מלכים ב' י"ד כה-כז):

הוא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוּא חֶמֶת עַד יַם הָעֲרָבָה... (לבוא חמת זהו הגבול הצפוני של א"י. ים הערבה הוא ים המלח, שהוא קרוב לגבול הדרומי של עשרת השבטים).

כִּי רָאָה יְהוָה אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מִרְּהַ מְאֹד וְאָפֶס עֲצוֹר וְאָפֶס עֲזוּב וְאִין עֲזָר לְיִשְׂרָאֵל.

וְלֹא דָבַר יְהוָה לְמַחֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיּוֹשִׁיעַם בְּיַד יִרְבְּעָם בֶּן יוֹאָשׁ.

כאן שוב מזכיר הכתוב את הנאמר לעיל, שמפאת חטאיהם ראוי היה למחות את שמם מהעולם, אלא שה' ראה את עניינם וגזר עליהם להושיעם.

ירבעם בן יואש כבש את ארץ חמת ואת דמשק בירת ארם שהיו הצוררים הקשים ביותר של עשרת השבטים, ונתן ליהודה לשלוט שם, ככתוב:

וַיִּתֵּר דָּבָרֵי יִרְבְּעָם וְכָל אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר נִלְחַם וְאֲשֶׁר הָשִׁיב אֶת דְּמִשְׁק וְאֶת חֶמֶת לְיְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל... (מלכים ב' יד, כח).

עוזיהו מלך יהודה החל למלוך במקביל לירבעם בן יואש מלך ישראל, עוזיהו גם הוא נלחם בגויים סביבו וניצח (דה"י ב' פרק כ"ו), וכל שנים עשר שבטי ישראל

ישבו בשקט בשלווה ובעושר, כמתואר בפרק ו' בעמוס (ועמוס ניבא רק בימי עוזיהו וירבעם בן יואש (ולא בימי יותם), כמפורש בתחילת ספר עמוס).

בימי ירבעם בן יואש חטאו עשרת השבטים במשא ומתן, בעושיק דלים, בע"ז, ובגילוי עריות (כמתואר בעמוס), ואז (לאחר שה' הושיעם והם העשירו) אמר ה' להושע - **כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל**, כלומר, שלא ישא להם פנים להושיעם בזמנים שהם חוטאים לפניו, אלא הוא יקיים את הנאמר בקללות של פרשת כי תבא ובפרשת והיה אם שמוע - **וְעַבְדְּתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם... וְאַבְדְּתֶם מְהֵרָה מְעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה**. מאז החלה תקופת הנביאים אחרונים, ובתקופה זו, שלח ה' את ארבעת הנביאים הושע עמוס ישעיהו ומיכה.

השוני בין נביאים ראשונים לאחרונים, ומדוע נקראו כך.

ישנם שמונה ספרי נביאים.

ארבעה ספרי נביאים ראשונים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים.

ארבעה ספרי נביאים אחרונים: ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, ותרי עשר (תרי עשר הוא ספר המכיל שנים עשר ספרים של נביאים, שכולם ניבאו מעט נבואות).

נביאים רבים ניבאו לישראל בכל ימי בית ראשון, אבל היו מספר נביאים שניבאו מימי עוזיהו ואילך בשלוש התקופות הנ"ל (שבכל אחת מהן היתה גזירה מיוחדת או בניית בית ה'), ורק הם כתבו ספרים שנשארו בידינו, והיות שישנם עוד ארבעה ספרי נביאים שקדמו להם (יהושע, שופטים, שמואל, מלכים), לכן, נקראו הנביאים שקדמו להם נביאים ראשונים, ואלו נקראו נביאים אחרונים.

הנביאים האחרונים לרוב כתבו ספרים של נבואה, כלומר - ספרים המורכבים משיחות של ה' לעם ישראל, ותוכנם הוא דברי תוכחה ונבואה על הפורענות לישראל, נחמות לישראל, ופורענות לגויים.

עד לימי עוזיהו וירבעם, שלח ה' נביאים רבים לישראל. את כולם שלח בעיקר להוכיח את ישראל או להושיע אותם, ולהודיע את דבריו למלכי ישראל. כגון שמואל, אליהו, אלישע, גד הנביא, נתן הנביא, יהוא בן חנני, עודד, יונה (שניבא גם נחמה לישראל), ועוד נביאים, חלקם כתבו ספרים רק על הקורות בימיהם, ובתוכם מעט דברי נבואה, כגון: הספרים יהושע שופטים ושמואל.

מה שאמרו חז"ל שנביאים ראשונים ראו את מראה הנבואה בצורה ברורה יותר ונביאים אחרונים ראו במראה חשוכה יותר (סוטה מ"ח ע"ב), הכוונה לנביאי בית שני (חגי זכריה ומלאכי), ולא לספרים שאנו מכנים 'נביאים אחרונים'⁸.

⁸ במהדורות הקודמות נפלה שגגה בעניין זה.

להלן טבלה, המסכמת בקצרה את שנות מלכותם של מלכי ישראל ויהודה.

דוד 40. מלך שבע שנים על יהודה, ו-33 על כל ישראל, "אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב".	
שלמה 40. לאחר מותו מלך בנו רחבעם על יהודה ובנימין, שאר ישראל המליכו את ירבעם בן נבט.	
רחבעם 17. עשה הרע בעיני ה'.	ירבעם בן נבט 22. רשע.
אבים 3. מלך ב-18 לירבעם, חטא כמו אביו.	[מלכי ישראל עד יהורם מלכו שנים מקוטעות].
אסא 41. צדיק, לאחר 20 לירבעם (כלומר 21 לירבעם).	נדב בן ירבעם 2. מלך ב-2 לאסא, הוא וכל מלכי ישראל חטאו כמו ירבעם.
	בעשה בן אחיה 24. ב-3 לאסא.
	אלה בן בעשה 2. מלך בשנת 26 לאסא מלך יהודה.
	זימרי הרג את כל בית בעשה ומלך 7 ימים ב-27 לאסא, ועמרי הרגו.
	(5 שנים חצי העם המליכו לעמרי וחצי את תבני עד שתבני מת).
	עמרי 12. (כ-5 על חצי ישראל, ועוד כ-7 שנים על כל ישראל).
יהושפט בן אסא 25. צדיק, מלך לאחר שעברו 4 שנים לאחאב (כלומר 5 לאחאב).	אחאב בן עמרי 22. ב-38 לאסא מלך יהודה.
	אחזיהו בן אחאב 2. מלך לאחר 17 ליהושפט (כלומר 18 ליהושפט).
יהורם 8. (מקוטעות), מ-5 ליהורם מלך ישראל מלך 2 שנים בחיי אביו, והיה רשע.	יהורם בן אחאב 12. מלך לאחר 18 ליהושפט (כלומר 19 ליהושפט).
אחזיהו 1. מלך לאחר 11 ליהורם מלך ישראל, כלומר 12 ליהורם, והיה רשע. ויהוא הרגו.	
עתליהו בת אחאב 6. מרשעת הרגה כל זרע דוד חוץ מיואש שהותבא, יהודיע כה"ג הרגה והמליך את יואש.	יהוא בן יהושפט 28. הרג כל בית אחאב, ומלך תחתם.
יואש בן אחזיהו 40. ב-7 ליהוא, צדיק, ואח"כ הרשיע, והרג את זכריה הנביא.	יהואחז בן יהוא 17. ב-23 ליואש מלך יהודה, מלך 3 שנים בחיי אביו.
אמציהו 29. ב-2 ליואש, מלך שנה בחיי אביו, צדיק, אח"כ הרשיע ועבד ע"ז, מרדו בו וברח ללכיש 15 שנה, ונהרג שם.	יואש בן יהואחז 16. מלך בשנת 37 ליואש מלך יהודה.
עוזיהו 52. (52 כולל 15 שהיה אמציהו בלכיש), צדיק, אבל חטא בהקטרת קטורת.	ירבעם בן יואש 41. מלך 3 שנים בחיי אביו (לאחר מות אביו מלך עוזיהו).
	זכריהו בן ירבעם 6 חדשים. מלך ב-38 לעוזיהו מלך יהודה.
	שלום בן יבש חודש. הרג את זכריהו ב-39 לעוזיהו.
	מנחם בן גדי 10. הרג את שלום ב-39 לעוזיהו.
	פקחיה בן מנחם 2. מלך ב-50 לעוזיהו.
יותם בן עוזיהו 16. צדיק, מלך ב-2 לפקח.	פקח בן רמליהו 20. הרג את פקחיה, ומלך מ-52 לעוזיהו.
אחז 16. רשע, נראה שמלך אחרי 17 לפקח בן רמליהו מלך ישראל, כלומר תחילת 18 לפקח.	הושע בן אלה. הרג את פקח ב-4 לאחז, ו-9 שנים מלך מזמן מרידתו באשור.
חזקיהו 29. צדיק, מלך אחר 3 שנים מ-מרד הושע בן אלה מלך ישראל במלך אשור.	(מלכות הושע כ-19 שנים) ובסוף מלכותו גלו עשרת השבטים באשור.
מנשה 55. היה רשע, רצח לרוב, עונן וניחש וכישף, ואח"כ חזר בתשובה (דה"י ב' פרק ל"ג).	
אמון 2. הרשיע יותר ממנשה, "ולא נכנע לפני ה' כהיכנע מנשה אביו" (דה"י ב' לג,כג), מרדו בו והרגוהו.	
יאשיהו 31. היה צדיק, בימיו ניבא צפניה על החורבן, וב-13 למלכו החל ירמיהו לנבא לישראל.	
יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים. עשה הרע בעיני ה', מלך מצרים הגלהו למצרים והמליך את אחיו יהויקים.	
יהויקים בן יאשיהו 11. רשע, בסוף ימיו מרד בנבוכדנאצר, נבוכדנאצר הרגו והמליך את בנו יהויכין.	
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים ו-10 ימים. עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו ואת כל ירושלים ואת כל השרים והגיבורים, הוא גם לקח גם הרבה מכלי בית ה' לבלב, והמליך את צדקיהו דודו.	
צדקיהו בן יאשיהו 11. בסוף ימיו נחרבו ירושלים ובית ה'.	

התאריכים המובאים בטבלה הינם ע"פ סדר עולם עם ביאור והגהות הגר"א. בנספח 1 יוסבר היאך למדנו את המקראות של התאריכים על מלכי ישראל.

להלן טבלה המפרטת על כל נביא על מי ניבא, ומה הן עיקר נבואותיו. כאמור לעיל ישנם חמישה עשר נביאים אחרונים (ירמיהו, ישעיהו, יחזקאל, תרי עשר), עשרה מהם שלח ה' לישראל בזמנים ידועים, אחד לישראל ולא מפורש זמנו, ועוד ארבעה נביאים על אומות העולם.

אלו עשרה נביאים אשר שלח ה' להוכיח את ישראל בזמנים ידועים. ארבעה נביאים בתקופה שמלך אשור כבש את העולם והגלה את עשרת השבטים (עוזיהו יותם אחז חזקיהו)

הנביא	זמנו	נבואתו
הושע	עוזיהו יותם אחז חזקיהו	גלות עשרת השבטים, נחמות לעשרת השבטים, ומעט פורענות על יהודה.
עמוס	עוזיהו מלך יהודה. (וירבעם בן יואש מלך ישראל)	בעיקר על גלות עשרת השבטים, ומעט נחמות לעשרת השבטים (5 פסוקים), ומעט פורענות על יהודה (ועל הגויים).
ישעיהו	עוזיהו יותם אחז חזקיהו	בעיקר פורענות ונחמה ליהודה. וניבא גם על גלות עשרת השבטים, ונחמות לעשרת השבטים, ופורענות על הגויים.
מיכה	יותם אחז חזקיהו.	גלות עשרת השבטים, נחמות לעשרת השבטים, ופורענות ונחמה על יהודה.

שלושה נביאים לפני שנבוכדנאצר כבש את העולם והחריב את בית ה' והגלה את יהודה. (מימי יאשיהו עד צדקיהו)

צפניה	יאשיהו בן אמון.	חורבן בית ה' וגלות יהודה, ונחמות ליהודה.
ירמיהו	יאשיהו, (יהואחז), יהויקים, יהויכין, צדקיהו.	בעיקר על חורבן הבית וגלות יהודה, פורענות לגויים, וניבא גם נחמות על כל שנים עשר שבטי ישראל.
יחזקאל	משנת חמש לצדקיהו, ועד כתשע עשרה שנה לאחר החורבן.	על חורבן הבית וגלות יהודה, נחמות על כל ישראל, ופורענות לגויים.

שלושה נביאים בזמן שמלכות פרס שלטו על העולם, כלומר בזמן בניית בית שני, ולאחר מכן.

חגי	ב-2 לדריוש הפרסי, בבניית בית שני.	ציוה ליהודה לבנות את בית ה', וניבא להם נחמות.
זכריה	בבניית בית שני (משנת שתיים לדריוש, ולפחות עד שנת ארבע לדריוש).	תוכחות ליהודה, נחמות ליהודה, ומעט נחמות על עשרת השבטים.
מלאכי	לאחר בניית בית שני.	נבואות ליהודה, בעיקר תוכחות.

נביא אחד שה' שלחו לישראל (ליהודה), שבמקרא לא מפורש זמנו.

יואל	פורענות על בא הארבה ביהודה, ונחמות על יהודה.
-------------	--

ארבעה נביאים שה' שלחם לנבואות פורענות על אומות העולם.

עובדיה	(לא מפורש זמנו)	פורענות על אדום (ונחמה על כל ישראל).
יונה	ירבעם בן יואש (ו-עוזיהו)	נינוה בירת אשור.
נחום	בימי מנשה	על כיבוש נינוה (בתקופה שבה מת יאשיהו).
חבקוק	לפני מלוך נבוכדנאצר.	על הצלחתו של נבוכדנאצר בכיבוש העולם, ועל מפלת בבל בימי בלשצר בן אויל מרודך בן נבוכדנאצר.

לסיום פרק זה נסכם בקצרה את ספרי התנ"ך.

תורה

התורה מחולקת לחמישה חומשים: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים.

נביאים

ישנם שמונה ספרי נביאים.

ארבעה ספרי נביאים ראשונים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים.

ארבעה ספרי נביאים אחרונים: ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, ותרי עשר (ספר המכיל שנים עשר ספרי נביאים קטנים).

בנביאים ראשונים מסופר על קורות עם ישראל מימות יהושע בן נון ועד חורבן ביהמ"ק הראשון.

נביאים אחרונים הם נבואות תוכחה לישראל על חטאים בימי בית ראשון, ומעט על תחילת בית שני, בנביאים אחרונים ישנם גם נחמות לעם ישראל, ונבואות פורענות על הגויים שהצרו לישראל.

כתובים

את ספרי הכתובים נחלק לשלוש קבוצות, קבוצה אחת של חמישה ספרים, ושתי קבוצות של שלושה ספרים.

חמש מגילות: רות, שיר השירים, קהלת, אסתר, איכה.

אמ"ת: איוב, משלי, תהילים, טעמי המקרא בספרים אלו שונים מאלה שבשאר ספרי התנ"ך⁹, והם נקראים "טעמי אמ"ת".

שלושה ספרים שנכתבו בתחילת ימי בית שני: דניאל, עזרא (ונחמיה), דברי הימים (ע"פ חז"ל, עזרא ונחמיה הם ספר אחד).

9. בפרקים א-ב באיוב וכן בפסוקים האחרונים בספר, טעמי המקרא רגילים ככל התנ"ך.

הקדמה לארבעה נביאים

הושע עמוס ישעיהו מיכה

ארבעת הנביאים - הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה. ניבאו בימי ארבעת המלכים עוזיהו, יותם, אחז, וחזקיהו, מלכי יהודה.

עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר בניית בית ראשון, התקופה היא מאמצע ימי בית ראשון ולאחר מכן (ישנם מקראות בספר מלכים בהם עוזיהו מכונה עזריהו).

עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל, החלו למלוך באותה התקופה.

בתקופה זו החל הקב"ה לשלוח את הנביאים להוכיח את ישראל, ולהודיע להם שאם לא ישובו מדרכם הרעה הם יסבלו צרות קשות ונוראות. ואכן, בזמן שהוא יהודה סבלו צרות שלא היו כמותן מימי יציאת מצרים, עשרת השבטים סבלו אף יותר מיהודה, בתקופה זו הם גלו מעל אדמתם ע"י מלך אשור ונעלמו מאיתנו עד היום. בתקופה זו גם נפל סנחריב מלך אשור בירושלים (בימי חזקיהו). להלן יובאו מקורות לנאמר כאן.

בנביאים אחרונים כשמוזכר הביטוי יהודה הכוונה לאלו שהיו תחת מלכות בית דוד, כלומר: השבטים יהודה ובנימין.

במלכות יהודה היו גם הכהנים והלויים, ואנשים מכל שבטי ישראל שעזבו את נחלתם, והלכו לגור ביהודה, תחת מלכות בית דוד (עיין נספח 2).

"אפרים" או "שומרון" (ולעיתים "ישראל") הכוונה לאלו שהיו תחת מלכות עשרת השבטים, כלומר אלו שמרדו ברחבעם בן שלמה, והמליכו את ירבעם בן נבט.

מלכי עשרת השבטים לאחר מות ירבעם: נדב בן ירבעם, בעשה, אלה בן בעשה, (זמרי) (תבני) עמרי, אחאב בן עמרי, אחזיהו בן אחאב, יהורם בן אחאב, יהוא, יהואחז בן יהוא, יואש בן יהואחז, ירבעם בן יואש (שמלך בימי עוזיהו), זכריהו בן ירבעם, שלום בן יביש, מנחם בן גדי, פקחיה בן מנחם, פקח בן רמליהו, ו-הושע בן אלה. ובימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה, גלו עשרת השבטים לאשור.

להלן טבלה, המסכמת בקצרה את שנות המלכות בימי עוזיהו יותם אחז וחזקיהו, ולאחר מכן יבוארו בקצרה הקורות בזמנים אלו, (בנספח 1 יבואר בהרחבה על הקורות בתקופה זו).

מלכי ישראל (עשרת השבטים)	מלכי יהודה
ירבעם בן יואש 41. (מלך שלוש שנים בחיי אביו, לאחר מות אביו מלך עוזיהו).	עוזיהו 52. (כולל 15 שנה שהיה אביו חי בלכיש).
זכריהו בן ירבעם 6 חדשים. ב-38 לעוזיהו.	
שלום בן יביש, חודש. ב-39 לעוזיהו.	
מנחם בן גדי 10. ב-39 לעוזיהו.	
פקחיה בן מנחם 2. ב-50 לעוזיהו.	
פקח בן רמליהו 20. מ-52 לעוזיהו.	יותם בו עוזיהו 16. מלך ב-2 לפקח בן רמליהו.
הושע בן אלה ב-4 לאחר מלך 9 שנים ממרידתו באשור (כל מלכותו כ-19 שנה).	אחז בן יותם 16. לאחר 17 לפקח בן רמליהו.
בשנת 6 לחזקיהו, כבש מלך אשור את שומרון, והגלה את עשרת השבטים לאשור.	חזקיהו בן אחז 29. לאחר 3 שנים למרד הושע באשור.

ימי עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל

עוזיהו מלך יהודה: היה צדיק, דרש את ה' וה' עזרו, נלחם בפלשתים והכניעם ובנה לו ערים במקומם. הוא הצליח גם על פלשתים והערבים בגור בעל, העמונים נתנו לו מנחה, ושמו הלך למרחקים (דה"י ב' פרק כ"ו).

ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל: חטא בעוונות ירבעם בן נבט ככל מלכי ישראל. בימי ירבעם בן יואש ריחם ה' מאד על עשרת השבטים והושיעם מיד ארם (לאחר שהארמים היכו בהם באכזריות בימי יהוא ויהואחז בנו¹⁰). ירבעם בן יואש כבש את ארם והשיב את גבול ישראל עד לבוא חמת, בנוסף לכך נתן ליהודה את השליטה על דמשק בירת ארם¹¹ (בזמנם ארם היו הצוררים הקשים ביותר של עשרת השבטים).

10. לעיל במבוא לנביאים אחרונים הרחבנו בעניינים אלו.

11. על ירבעם בן יואש נאמר - הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערב... כי ראה יהוה את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל. ולא דבר יהוה למחות את ישראל מתחת השמים ויושיעם... ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה ונבחרתו אשר נלחם ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל (מלכים ב' יד, כג-ט), וכמבואר לעיל במבוא לנביאים אחרונים.

תחילת זמן נביאים אחרונים תקופת ארבעת הנביאים הושע עמוס ישעיהו מיכה

בימי **עוזיהו** ישבו כל ישראל בשלווה בשקט ובעושר כמתואר בפרק ו' בעמוס (כאמור הנובאות בעמוס הם רק על ימי עוזיהו, כיון שעמוס ניבא רק בימיו).

בימי **עוזיהו וירבעם בן יואש**, חטאו עשרת השבטים בע"ז במשא ומתן, ובזנות¹², וגם יהודה לא שמרו כראוי את תורת ה' (ואף מאסו בתורה, ככתוב בעמוס ב,ד).

עד לזמנם של עוזיהו וירבעם, עדיין האריך ה' אפו לעשרת השבטים, והושיעם גם בזמנים שחטאו בחטאות ירבעם בן נבט, כגון בימי אחאב ויהורם בנו שה' הושיעם מארם, וכן בימי יואש וירבעם בנו. אולם לאחר שירבעם בן יואש מלך ועשרת השבטים חטאו מאוד, גזר ה' שלא ירחם עליהם עוד להשאירם בא"י, וכמבואר לעיל במבוא לנביאים אחרונים.

מאז ימיו של **עוזיהו** החלה תקופתם של הנביאים האחרונים. ה' שלח לישראל את הנביאים, **הושע ועמוס וישעיהו בימי עוזיהו**, ואת **מיכה בימי יותם**. ארבעת הנביאים ניבאו עד זמן **חזקיהו** (ועד בכלל), למעט **עמוס** שניבא רק בימי **עוזיהו**. ארבעת הנביאים, ניבאו על גלות עשרת השבטים פורענות ליהודה (בימי אחז), ופורענות על הגויים, וכולם ניבאו גם נחמות לעמ"י.

מימי עוזיהו עד אחז בן יותם

ביהודה. יותם מלך תחת אביו עוזיהו, היה צדיק וה' הושיעו, נלחם בעמון וניצחם (דה"י ב' פרק כ"ז), ולאחר מותו מלך בנו הרשע אחז (אבי חזקיהו).

אחז בן יותם בן עוזיהו מלך יהודה (אבי חזקיהו)

אחז עשה הרע בעיני ה', מילא את יהודה בע"ז, ובזמנו העם ביהודה חטאו במשא ומתן, עיוותו דין ומשפט, ועוד עוונות רבים (עיין נספח 1).

בתחילת מלכות אחז, כעס ה' מאד על כל שנים עשר שבטי ישראל, והביא עליהם צרות נוראות אשר מאז היות ישראל לגוי לא היו כמותן. **יהודה** סבלו פורענות נוראה, ואז גם החלה גלותם של **עשרת השבטים** - לאשור.

12. עיין ספר עמוס. וכל התוכחות שנאמרו בעמוס, הן רק על חטאי עשרת השבטים בימי עוזיהו, מכיון שעמוס ניבא רק בימי עוזיהו (כמפורש בעמוס א,א), וניבא בעיקר על עשרת השבטים.

פורענות נוראה ביהודה. בתחילת מלכות אחז מלך יהודה¹³, הרג פקח מלך ישראל ביהודה 120,000 איש ביום אחד. מלך ארם גם הוא הרג ביהודה, ולקח שבי גדול לדמשק (דה"י ב' פרק כ"ח).

מלחמת פקח ורצין בירושלים, וגלות ראשונה של עשרת השבטים. פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם רצו לכבוש את יהודה וצרו על אחז בירושלים. רצונם לא עלה בידם, רצין מלך ארם גירש את היהודים מאילת. (כמתואר במלכים ב' ט"ז, ה-ו).

אחז לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך, ושלחם שוחד למלך אשור. בעקבות השוחד הגלה מלך אשור את דמשק (בירת ארם) למדינת קיר, והרג את רצין מלך ארם (מלכים ב' טז, ז-ט). מלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים, והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור¹⁴, וזאת הגלות הראשונה של עשרת השבטים.

צרות נוספות ביהודה. אדומים גם הם הכו ביהודה ושבּו שבי. **פלשתים** פשטו בערי השפלה וערי הנגב, ולכדו את הערים - בית שמש, אילון, גדרות, שוכו, תמנה, גימזו, והכפרים סביב לערים (דברי הימים ב' פרק כ"ח).

הערה: בית שמש היתה מאז ומתמיד עיר של יהודה, ואף בזמנים הגרועים ביותר בימי שמואל (קודם שניצחו את הפלשתים). ובימי אחז כבשו הפלשתים את בית שמש.

חזקיהו בן אחז

עשה הישר בעיני ה', בתחילת מלכותו קירב את כל עם יהודה לה'. וביער מן הארץ את כל הע"ז ואת כל שאר חטאות אחז אביו, בטח בה' וה' עזרו בכל אשר עשה, הוא הכה את ארץ פלשתים עד עזה (מלכים ב' יח-ח). מרד במלך אשור וה' עזרו, ובלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חיל אשור.

גלות עשרת השבטים. בשנת 6 לחזקיהו, הוגלו כל עשרת השבטים לאשור, מצרים, מדי, ולמקומות רבים. מלך אשור השפילם ועינה אותם באכזריות

13. כי ב-4 למלכות אחז מת פקח בן רמליהו. ובימי פקח גלו יושבי עבר הירדן והגליל ע"י מלך אשור (מלכים ב' פרק ט"ו) וזה היה אחרי שפקח נלחם ביהודה, כמו שיובא להלן.

14. (מלכים ב' פרק ט"ו) **בְּיָמֵי פִּקַּח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תְּגִלַּת פְּלִאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת עֵינֹן וְאֶת אֲבֵל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יְנוּחַ וְאֶת קִדְשׁ וְאֶת חֲצוֹר וְאֶת הַגִּלְעָד וְאֶת הַגְּלִילָה כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיְגַלְּם אֲשׁוּרָה. ופשוט, שהיה זה אחרי שאחז שלח שוחד למלך אשור (וכנראה בעקבות השוחד), כי פקח לא היה נלחם ביהודה, בזמן שמלך אשור מגלה את כל הגליל ועבר הירדן.**

נוראה (כמתואר בנבואות של הושע), ורק חלק מעשרת השבטים שהיו ביהודה, נשארו בארץ (עיין נספח 2).

מלחמת סנחריב ביהודה. בשנת 14 לחזקיהו בא סנחריב מלך אשור לשפלת יהודה, ונלחם על לכיש, הוא תפש את כל ערי יהודה הבצורות, שלח את עבדיו לקרא לחזקיהו להיכנע, והם גידפו את ה' ליד ירושלים.

מלך כוש יצא להילחם במלך אשור (מפורש במלכים וישעיהו), מלך אשור יצא אליו וניצחו (פרק כ' בישעיהו). אחר כך חזר מלך אשור לא"י {הגיע מזרחית לא"י ועבר את הירדן. (סדר עולם)} ועלה להר בנימין (אולי כ-15 קילומטר צפונית לירושלים), נסע מעית למגרון וכו' (עיין ישעיהו סוף פרק י'), וחצה את ארץ בנימין עד ירושלים.

ובלילה אחד, מלאך ה' הכה את כל חיל אשור, "וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים" (ישעיהו לו-לז) (וכן מלכים ב' פרקים יח-יט).

בזמן מפלת אשור חוקי הטבע התנהלו שלא כסידרם, היה אש וירד ברד, והיו סופות וסערות נוראות, ורעש גדול מאד. (כמתואר בישעיהו: (כט,ז), (ל,ל) (לא,ט)) וכמו"כ השמש נעצרה מספר ימים לפני מפלת אשור (ישעיהו לח, ח מלכים ב' כ,יא). לאחר מפלת אשור, היה קידוש ה', ויהודה הפכה לממלכה עשירה, (דברי הימים ב' פרק ל"ב).

לסיכום: ארבעת הנביאים הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה, התנבאו בימי מלכי יהודה, עוזיהו, יותם, אחז, חזקיהו.

בימי עוזיהו: ישבו כל ישראל בשלוה ובעושר וחטאו לה'. אז שלח ה' את הנביאים הושע, עמוס וישעיהו להוכיח את ישראל (ואת מיכה בימי יותם), ונגזרה פורענות קשה וגלות לעשרת השבטים.

בימי יותם בן עוזיהו: יהודה וישראל ישבו בשלוה (למעט בסוף ימי יותם).

בימי אחז בן יותם בן עוזיהו: בתחילת מלכותו, עם יהודה סבלו צרות נוראות מעשרת השבטים, מארם, מפלשתים, ומאדומים.

פקח בן רמליהו ורצין מלך ארם נלחמו ביהודה ורצו לכבוש אותם, אחז שלח שוחד למלך אשור, מלך אשור הרג את מלך ארם והגלה את דמשק בירת ארם. מלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים, והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור.

בימי חזקיהו: בשנת 6 למלכותו גלו שארית עשרת השבטים לאשור (ורק חלקם נשארו ביהודה עד היום) בשנת 14 לחזקיהו בא מלך אשור לכבוש את ירושלים, ובלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו.

הושע

הושע

תקופת נבואותיו: הושע החל את נבואתו בימי עוזיהו. עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר בניית בית ראשון. התקופה היא מאמצע ימי בית ראשון ולאחר מכן.

הושע ניבא בימי מלכי יהודה **עוזיהו, יותם, אחז, וחזקיהו**.

ובימי מלכי ישראל **ירבעם בן יואש, זכריהו בן ירבעם, שלום בן יבש, מנחם בן גדי, פקחיה בן מנחם, פקח בן רמליהו, הושע בן אלה**. (הושע בן אלה הוא המלך האחרון של עשרת השבטים).

על מי ניבא? עפ"י רוב מכוונות נבואותיו לעשרת השבטים, אולם מעט מנבואותיו הן גם ליהודה.

עיקר נבואותיו. רוב נבואותיו הן נבואות תוכחה על עשרת השבטים, וכן נבואות על גלות עשרת השבטים שהתרחשה בימי אחז וחזקיהו מלכי יהודה, ובימי פקח והושע בן אלה מלכי ישראל. בזמן מלכותם הגלו מלכי אשור את עשרת השבטים בכמה גלויות, טבחו בהם לרוב והשפילו אותם עד עפר, כמתואר בנבואות הושע. הושע הוכיח את עשרת השבטים, בעיקר על כך שהם שכחו את ה' ועבדו ע"ז, והוכיחם גם על זנות ושפיכת דמים.

הושע ניבא מעט פורענות ליהודה על חטאים שחטאו בימי אחז, וניבא גם מעט נחמות לעשרת השבטים.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר הושע:

פרקים א-ג: תוכחה ופורענות לעשרת השבטים (וגלותם ע"י אשור), ומעורבים בהם מעט דברי נחמה.

פרק ד: תוכחה על עשרת השבטים.

פרקים ה-ו: תוכחה ופורענות על עשרת השבטים ועל יהודה.

פרקים ז-סוף הספר: בעיקר תוכחה ופורענות על עשרת השבטים (שני פסוקים אחרונים בפרק י"א הם נחמות לעשרת השבטים).

על ספר הושע

הקדמה זו היא יחודית לספר הושע, לשאר הספרים לא נאריך בהקדמה. כאמור לעיל (במבוא לנביאים אחרונים), הושע הוא הנביא הראשון, אותו שלח ה' בימי עוזיהו לנבאות שכבר נגזרה הגזירה על עשרת השבטים לגלות מא"י, ומעתה הקללות הנאמרות בפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבוא יחלו להתקיים, וה' לא יאריך יותר את אפו לעשרת השבטים, אם לא ישובו אליו.

גם כאשר שלח ה' את הושע להודיע לעשרת השבטים שהם עתידים לגלות מא"י, מרוב אהבתו להם כביכול היה קשה בעיני ה' לומר להם את הגזירה. ואף כאשר אמר להם את הגזירה מיד הודיע להם שעתיד הוא לנחמם, ותחילת ספר הושע מורכב מפסוקים של תוכחה ופורענות - מעורבים בנחמה, וכסדר זה:

- 8 פסוקים של פורענות ולאחריהם 3 פסוקים של נחמה.
- 13 פסוקים של פורענות ולאחריהם 9 פסוקים של נחמה.
- 4 פסוקים של פורענות ולאחריהם פסוק אחד של נחמה.

בתחילת **פרק א'** בהושע נאמר, שה' יתברך אומר להושע לקחת אשת זנונים, נולדו לו שלושה ילדים ונגזרו שלוש גזירות.

1. **יזרעאל**, שה' ישבור את חוזק מלכות ישראל בעמק יזרעאל.
2. **לא רוחמה**, שה' לא ירחם עוד עליהם, כנ"ל.
3. **לא עמי** (שה' ישלח אותם לגלות, ולא יהיו להם שם נביאים, ויחיו בלי ה').

פרק א' מכיל רק 9 פסוקים, 8 מתוכם נבואת פורענות על שלושת הקללות כנ"ל, ותיכף לאחר שה' אמר את שלושת הקללות, אמר להושע שעתיד הוא לרחם על ישראל, ולנחם אותם משלושת הקללות, בתחילת פרק ב':

- א **וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסְפָּר וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם יֹאמְרוּ לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי.**
- ב **וַיִּקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֵאל.**
- ג **אֲמָרוּ לְאַחֵיכֶם עַמִּי וְלְאַחֹתֵיכֶם רַחֲמָה.**

לאחר הנחמות הללו, שוב מוכיח ה' את עשרת השבטים ב-13 פסוקים, כלומר מפסוק ד': **רִיבוּ בְּאִמְכֶם רִיבוּ כִּי הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאַנְכִי לֹא אִישָׁה**, ועד פסוק ט"ו **וְאֵתִי שָׁכְחָה נָאִם יְהוָה.**

לאחר מכן מפסוק ט"ז עד לסוף הפרק, שוב חוזר ה' לנחם את עשרת השבטים:

לִכֵּן הִנֵּה אֲנִי מִפְתִּיחַ וְהִלַּכְתִּיחָה הַמִּדְבָּר וְדַבַּרְתִּי עַל לְבָבָהּ...

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר יְהוָה תִּקְרָא אִישׁוֹ וְלֹא תִקְרָא לִי עוֹד בְּעַלְמִי...

וְאִרְשָׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם... וְאִרְשָׁתִּיךָ לִי בְּאַמּוֹנָה...

וְזָרַעְתִּיהָ לִי בְּאֶרֶץ (יזרעאל) וְרַחֲמֵתִי אֶת לֹא רַחֲמָה (לא רחמה) וְאַמְרָתִי

לֹלֵא עַמִּי אֶתָּה (לא עמי) וְהוּא יֹאמֵר אֱלֹהֵי.

פרק ג' מכיל 5 פסוקים, בפסוק א' הקב"ה אומר להושע:

עוֹד לְךָ אֶהֱבֶה אִשָּׁה אֶהְבֵּת רַע וּמְנַאֲפֶת כְּאֶהְבֵּת יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם

פְּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים...

ובפסוק ה' שוב חוזר הקב"ה לנחם את עשרת השבטים:

אַחַר יָשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מַלְכָּם וּפְחָדוּ אֶל

יְהוָה וְאֶל טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים.

וכן בחלקו השני של פרק י"א נאמר, שה' יתברך אומר - אמנם עשרת השבטים חטאו לפני, ולפי הדין צריך אני להשמידם כפי שעשיתי לסדום ולעמורה, אבל איך אני יכול לעשות כך, הרי בזמן שאני חושב לעשות כך, אזי מרוב אהבתי אליהם - נִהַפְּדוּ עָלַי לְבַי יַחַד נִכְמְרוּ נְחוּמִי. (להלן בביאור פרק י"א יבוארו פסוקים אלו באריכות).

עד כה ההקדמות לספר הושע.

פרק א

נבואת פורענות על עשרת השבטים

תוכן הנבואה בפרק א': הגיע הקץ על מלכות ירבעם בן יואש מבית יהוא. הגיע הקץ על החוזק והמלכות של עשרת השבטים. הגיע הקץ לכך שהי מרחם על עשרת השבטים להושיעם בזמנים שהם חוטאים (והם יגלו לחו"ל).

בתחילת הנבואה אמר ה' להושע שיקח אשת זנונים ויהיו לו ילדי זנונים, כפי שעשרת השבטים זונים מאחרי ה' (ויוולדו להם צרות). אשת הזנונים ילדה שלושה ילדים כנגד שלוש הקללות. הבן הראשון (פסוקים ד-ה):

ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעָל כִּי עוֹד מַעַט וּפְקַדְתִּי אֶת דָּמִי יִזְרְעָל
עַל בֵּית יִהוּא וְהַשְּׁבֵטִי מִמְּלֻכּוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל.

ה וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא וְשִׁבְרֵתִי אֶת קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעַמְקֵי יִזְרְעָל.

כלומר, הבן יקרא יזרעאל, כי עוד מעט יעניש ה' את בית יהוא, על כך שהוא הרג את בית אחאב ביזרעאל (מלכים ב' פרקים ט-י). ועוד (פסוק ה') שהי ישבור את קשת (חוזק) עשרת השבטים בעמק יזרעאל.

נבואה זו נאמרה בימי ירבעם בן יואש, והתקיימה בימי זכריהו בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא, מלך ישראל, כפי שיבואר להלן.

קיצור הקורות מזמן זכריהו (בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא) עד גלות ישראל:

זכריהו בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא: מלך תחת אביו ירבעם וכל מלכותו היתה רק ששה חדשים. שלום בן יבש הרגו, ומלך תחתיו.

שלום בן יבש: הרג את זכריהו ומלך חודש אחד, מנחם בן גדי הרגו ומלך תחתיו.

מנחם בן גדי: מלך 10 שנים. בימיו הגיע פול מלך אשור לארצם של עשרת השבטים (להילחם בהם). מנחם נתן לו 1000 ככר כסף כדי שיחזק את ממלכתו ומלך אשור עזב את א"י. מנחם לקח כסף רב מכל חייל בכדי להשיג את אלף ככר הכסף (מלכים ב' טו, יט-כ).

פקחיה בן מנחם בן גדי: מלך שנתיים. פקח בן רמליהו הרגו ומלך תחתיו.

פקח בן רמליהו: מלך 20 שנה. בימיו גלו חלק גדול מעשרת השבטים לאשור (מלכים ב-טו, כט). הושע בן אלה הרגו ומלך תחתיו.

הושע בן אלה: מלך עד גלות עשרת השבטים (כ-19 שנים).

(סה"כ 6 מלכים: זכריהו ששה חדשים, שלום חודש, מנחם 10, פקחיה 2, פקח 20, הושע כ-19).

הנאמר בפסוק ד' התקיים כדלהלן: שלום בן יבש מרד בזכריהו בן ירבעם וַהֲרֹגוּ וּמִלַךְ תַּחֲתָיו (כדבר ה' שארבעה דורות יהיו ליהוא, וזכריהו כבר היה דור חמישי, ולכן לא שרדה מלכותו), אז התקיים הכתוב - **כִּי עוֹד מְעַט וּפְקֻדָּתִי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל בֵּית יְהוּא**. הושע ניבא בימי ירבעם בן יואש (בן יהואחז בן יהוא), ובימי זכריהו בנו כבר פקד ה' את דמי יזרעאל על בית יהוא.

וּפְקֻדָּתִי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל בֵּית יְהוּא, פירושו, בית יהוא יענשו על כך שיהוא הרג את בית אחאב, שהרי הסיבה שה' ציוה את יהוא להשמיד את בית אחאב היה מכיון שאחאב חטא. אולם מפאת שיהוא בעצמו חטא, נענש גם על הריגת בית אחאב.

המשך הנבואה בפסוק ד' - **וְהִשְׁבַּתִּי מִמְּלֻכּוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל**, ניתן לפרש שה' ישבית את מלכות בית יהוא על ישראל. אך יותר נראה לפרש שה' ישבית את מלכות עשרת השבטים, כלומר הם יגלו לאשור ויהיו כפופים תחת האשורים. נבואה זו התקיימה בימי המלך הושע בן אלה, יותר מחמישים שנה לאחר מות זכריהו.

פסוק ה' - **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא וְשִׁבְרֹתַי אֶת קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעַמְקֵי יִזְרְעֶאל**. כלומר לאחר שה' יפקוד את דמי יזרעאל על בית יהוא, הוא ישבור את קשת (כח) ישראל. כי בימי מנחם בן גדי (שמלך מיד אחרי שלום בן יבש) **בָּא פּוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר עַל הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מִנְחָם לְפּוֹל אֶלֶף כֶּפֶר כֶּסֶף לְהִיּוֹת נֶדְיוֹ אֶתוֹ לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ** (מלכים ב' טו, יט), ואפשר שעל זה נאמר - **וְשִׁבְרֹתַי אֶת קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעַמְקֵי יִזְרְעֶאל**, כלומר שלא יהיה להם חוזק ויהיו כפופים תחת אשור וישלמו להם כסף רב כדי להחזיק את הממלכה.

כאמור, שלום בן יבש (שהרג את זכריהו) מלך חודש אחד בלבד ומיד הרגו מנחם בן גדי ומלך תחתיו 10 שנים, ובימי בא פול מלך אשור על הארץ. עובדה זו מלמדת שסמוך להריגת זכריהו מבית יהוא נשברה קשת (כח) ישראל.

אמנם ניתן לפרש את פסוק ה', שה' ישבור את כל כוחם של עשרת השבטים ע"י מלכי אשור. דבר זה התקיים בימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה, (הכתוב - **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא**, פירושו - **עוֹד יִגִּיעַ יוֹם** (זמן) **שֶׁאֵזָה יִהְיֶה כֵךְ**, ולא "ביום שעליו דיברנו לעיל (בפסוק הקודם) יהיה כך", עניין זה יבואר בביאורינו על הפרק האחרון בעמוס).

הקללה השנייה, פסוקים ו-ז:

ו **וַתֵּהָרַע עוֹד וַתִּלְדְּ בֵּת וַיֹּאמְרוּ לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רַחֲמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל** (עשרת השבטים) **כִּי נָשָׂא אִשָּׁא לָהֶם**.

ז **וְאֵת בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בִּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבַחֶרֶב וּבַמִּלְחָמָה בְּסוֹסִים וּבַפָּרָשִׁים**.

הנאמר בפסוק ו' - **כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל**, כי בימי אחאב ויהורם בנו וכן בימי יואש וירבעם בנו, ריחם ה' מאד על עשרת השבטים¹⁵ והושיעם, ולמרות שחטאו לפניו והכעיסוהו שימר הקב"ה את תוקף מלכותם וניצחו את ארם, אף שמבחינת חטאיהם ראוי היה להשמידם ושלא ישארו יותר בא"י.

אולם, בימי ירבעם בן יואש לאחר שה' הושיעם בזמנו, ואעפ"כ המשיכו בחטאיהם, נגזר שה' לא ירחם עליהם עוד ולא ישא להם פנים להשאירם בא"י, אלא יגלם לאשור.

(פשוט הוא כי לאחר שכבר הגלה ה' את עשרת השבטים, הוא עוד עתיד לרחם עליהם מאד, כפי שכתוב להלן בפרק ב' - **וְזִרְעֲתִיחָ לִי בְּאֶרֶץ וְרַחֲמֹתַי אֶת לֹא רַחֲמָה, וְאֶמְרֹתִי לֹלֵא עַמִּי עַמִּי אֶתָּה וְהוּא יֹאמֶר אֱלֹהֵי**. ובירמיהו נאמר על עשרת השבטים - **הֲבֵן יִקְרֶה לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שְׁעָשָׁעִים כִּי מִדֵּי דַבְרֵי בּוֹ זָכַר אֲזַכְרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הִמּוֹ מַעֵי לוֹ 'רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ' נֶאֱמַר יְהוָה (ירמיהו לא, יט). ובזכריה (י, ו) נאמר על עשרת השבטים - **וְאֶת 'בַּיִת יוֹסֵף' אוֹשִׁיעַ וְהוֹשִׁיבוֹתֵימָם 'כִּי רַחֲמֹתֵימָם' ... כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֶם**).**

עשרת השבטים נפלו ביד אשור בימי חזקיהו, ואילו יהודה ניצלו ממנו, ולא היה זה בכוחם ובגבורתם אלא שבלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חיל אשור, על כך נאמר - **וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בִּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבַחֶרֶב וּבַמִּלְחָמָה בְּסוּסִים וּבַכְּרָשִׁים**.

פסוק ט' - **וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אֶתֶם לֹא עַמִּי וְאֲנֹכִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם**. נראה פירושו, שה' שלחם לאשור ונידחו למקומות מרוחקים, שם לא היו להם נביאים ולא תורה, וזה נחשב כאילו הם לא עם ה'.

15. בימי אחאב. ה' עזר לעשרת השבטים וניצחו את ארם במלחמה פעמיים, למרות שאחאב חטא והכעיס את ה' (הפרקים האחרונים במלכים א'). ואף בימי יהורם בן אחאב, ה' הושיעם מספר פעמים עי"י אלישע הנביא (מלכים ב' פרקים ג-ז).

בימי יהואחז בן יהוא כתוב - **וַיַּחַל יְהוֹאָחָז אֶת פָּנָיו יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי יְהוָה כִּי רָאָה אֶת לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי לַחַץ אַתֶּם מִלֶּךְ אֲרָם. וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיִּצְאוּ מִתַּחַת יַד אֲרָם וַיָּשָׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶהְלִיָּהֶם כְּתֻמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם**. (המושיע הוא יואש בן יהואחז) אֶךְ לֹא סָרוּ מִחַטָּאת בַּיִת יְרֻבְעֵם אֲשֶׁר הִחֲטִיֵּא אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהַלְךְ וְגַם הָאֲשֶׁרָה עֲמָדָה בְּשִׁמְרוֹן (מלכים ב' פרק י"ג). ה' הושיעם עי"י יואש בן יהואחז (אבי ירבעם בן יואש) והוא היכה את ארם שלוש פעמים כנבואת אלישע (לפני מותו).

על ירבעם בן יואש כתוב - **הוּא הִשִּׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמַת עַד יָם הָעַרְבָּה כְּדָבָר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד עֲבָדָיו יוֹנָה בֶּן אֲמֹתַי הַנְּבִיאָה אֲשֶׁר מִגַּת הַחֶפְרָי. כִּי רָאָה יְהוָה אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מִרְּהוֹת מִדָּבָר וְאֶפְסָס עֲצוּב וְאֶפְסָס עֲזוּב וְאִינוּ עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל. וְלֹא דָבַר יְהוָה לְמַחֲוֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יְרֻבְעֵם בֶּן יוֹאָשׁ.**

פרק ב

נחמה ופורענות על עשרת השבטים

פסוקים א' ב' ג' :

א וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסְפָּר וְהָיָה בְּמָקוֹם
אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם יֹאמְרוּ לָהֶם 'בְּנֵי אֵל חַי'.

ב וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ
כִּי גָדוֹל יוֹם 'יְזַרְעָאֵל'.

ג אִמְרוּ לְאַחֵיכֶם עַמִּי וְלְאַחֹתֵיכֶם 'רַחֲמָה'.

בפסוקים אלו ישנה נחמה על שלוש הקללות יזרעאל, לא רוחמה, לא עמי. והיינו
שלעתיד לבוא ירחם ה' עליהם והם יפרו וירבו, ישובו לא"י וה' יחבבם.

פסוק ב' : וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו... פסוק יבואר בנספח 3.

מפסוק ד' - רִיבוּ בְּאִמְכֶם רִיבוּ כִּי הִיא לֹא אִשְׁתִּי, עד פסוק ט"ו - וּפְקַדְתִּי עָלֶיךָ
אֶת יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תִּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָה וְחִלַּתָּה וַתִּלְדִּי אַחֲרַי מְאֵהֲבִיךָ
וְאֵתִי שָׂכַחָה נָאִם יְהוָה, כל זאת - פורענות על עשרת השבטים, שהגיעה עליהם
ע"י מלך אשור.

מפסוק ט"ז - לָכֵן הִנֵּה אֲנִכִּי מִפְתִּיחַ, עד סוף הפרק, אלו הם נחמות לעשרת
השבטים שעתידות להגיע עליהם לעתיד לבוא, שה' ירחם עליהם ויקרב אותם
אליו, יתן להם לב לעבדו ולא יחטאו עוד, ויחיו עם ה' באהבה גדולה, ככתוב -
וְאִרְשָׁתֶיךָ לִי לְעוֹלָם וְאִרְשָׁתֶיךָ לִי בְצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים.

וה' גם ינחם אותם משלושת הקללות יזרעאל, לא רוחמה, לא עמי. ככתוב בסוף
הפרק: וְיִזְרַעְתִּיךָ לִי בְּאָרֶץ (יזרעאל), וְרַחֲמֵתִי אֶת לֹא רַחֲמָה (לא רוחמה),
וְאִמְרָתִי לֹא עַמִּי 'עַמִּי אַתָּה' (לא עמי) והוא יֹאמַר אֵלָי.

פרקים ג-ד

תוכחה על עשרת השבטים,

ונבואות פורענות שעתידה להגיע עליהם ע"י מלך אשור

פרק ג: פסוקים א-ד: ה' אומר להושע שיאהב עוד אשה שלא נאמנת לבעלה, כפי שה' אוהב את עשרת השבטים והם לא נאמנים לו. כאן היא הנבואה המרה לעשרת השבטים, שהם עתידים להיות בחושך הגלות זמן רב מאד, **כִּי יָמִים רַבִּים יָשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר...**

פסוק ה' - **אַחַר יָשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְקִשׁוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם וּפְחָדוּ אֶל יְהוָה וְאֶל טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים** - על העתיד לבוא, כי לאחר ביאת משיח בן דוד יזכרו עשרת השבטים את ה' ויבקשוהו וה' יושיעם. הם ילכו בשם ה', ילחמו בגויים, ישברו את חוזק הגויים וישמחו מאד בישועת ה' וישוּבוּ לֵאמֹר, וירננו לה' בירושלים, כפי שיבואר בנספח 2 ובנספח 3.

פרק ד: תוכחה לעשרת השבטים על חטאיהם בחוסר ישרות, ועל שאינם עושים חסד עם עניים וחוטאים בעוונות של שפיכות דמים, ניאוף, ועבודת אלילים.

פרקים ה-ו

תוכחה ופורענות על עשרת השבטים וגם על יהודה¹⁶

פרקים ה-ו. תחילת הנבואה בפרק ה' היא על עשרת השבטים, ומפסוק ה' עד סוף פרק ו' הנבואה היא גם על יהודה (אפשר שהנבואה נאמרה בימי אחז אבי חזקיהו, שבזמנו חטאו יהודה בע"ז ובעוונות רבים).

פרק ה', פסוקים ה'-ז':

ה וְעֵנָה גְאוֹן יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וַיִּשְׂרָאֵל וְאַפְרַיִם יִכְשְׁלוּ בְּעֵינֵם כְּשֵׁל גַם יְהוּדָה עִמָּם.

16. בנביאים אחרונים כשמוזכר "אפריים" הכוונה היא לעשרת השבטים, "יהודה" הכוונה לשבטים יהודה ובנימין (ושאר ישראל שהתגוררו ביניהם, עיין נספח 2).

ו בַּצֹּאנִים וּבַבְּקָרִים יִלְכוּ לִבְקֹשׁ אֶת יְהוָה וְלֹא יִמְצְאוּ חֵלֶץ מֵהֶם.

ז בִּיהוָה בְּגָדוֹ כִּי בְּנִים זָרִים יִלְדוּ עִתָּה יֹאכְלֶם חֲדָשׁ אֶת חֲלֻקֵיהֶם.

בפסוקים אלו ישנה **תוכחה ופורענות** על יהודה ועל עשרת השבטים. נבואה זו, היא גם על יהודה, ככתוב **כָּשָׁל גַּם יְהוּדָה עִמָּם...**

תוכחה. נראה לפרש שה' מוכיח את **עשרת השבטים** על חטאי ירבעם, ועל כך שהלכו רק אחרי ע"ז ולא אחרי ה' מימי ירבעם (עד גלותם). הנביא מוכיח גם את **יהודה בימי אחז**, שבזמנו חטאו יהודה בע"ז כעשרת השבטים.

פורענות. הפורענות על **עשרת השבטים** התקיימה בימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה, שאז גלו כל מלכות עשרת השבטים ע"י אשור, שהתאכזרו אליהם, טבחו בהם, והשפילום עד עפר.

הפורענות על **יהודה**, התקיימה בתחילת מלכות אחז. פקח מלך ישראל הרג ביהודה 120.000 איש, אדומים וארמים הכו ביהודה וישבו שבויים רבים, פלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ולכדו ערים רבות (דה"י ב' פרק כ"ח).

נראה לנו לייחס את התוכחה והפורענות על יהודה המוזכרות בפרק ה' רק לימי אחז, מכיון שבכל ימי הושע (שניבא בימי עוזיהו ויתם אחז וחזקיהו), רק בימי אחז חטאו יהודה בע"ז וכאן מוכיח הנביא על ע"ז.

פסוקים יב-יד בפרק ה':

יב וְאֲנִי כַעֲשׂ לְאֶפְרַיִם וְכַרְקַב לְבֵית יְהוּדָה.

יג וַיִּרְא אֶפְרַיִם אֶת חֲלָיו וַיהוּדָה אֶת מְזֻרוֹ וַיִּלְךְ אֶפְרַיִם אֶל אֲשׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא לֹא יוּכַל לְרַפֵּא לָכֶם וְלֹא יִגְהֶה מִכֶּם מְזֹור.

יד כִּי אֲנֹכִי כַשְׁחַל לְאֶפְרַיִם וְכַפְפִּיר לְבֵית יְהוּדָה אֲנִי אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֶךְ אֲשָׂא וְאִין מְצִיל.

בפסוקים אלו נאמר שהקב"ה מכה בישראל וביהודה, הם רואים את הצרה שלהם, מנסים להיחלץ ממנה ע"י מלך אשור, אולם הוא לא יוכל לעזורם, כי ה' גזר להכות באפרים וביהודה, ויבוארו בע"ה פסוקים אלו:

וַיִּרְא אֶפְרַיִם אֶת חֲלָיו עשרת השבטים ראו את צרתם בימי מנחם בן גדי, כשבא פול מלך אשור על הארץ. **וַיהוּדָה אֶת מְזֻרוֹ** יהודה ראו את צרתם בימי אחז מלך יהודה, שפקח בן רמליהו מלך ישראל ורצין מלך ארם צרו על אחז בירושלים. פקח הרג 120.000 איש מיהודה, וארם הכו ביהודה וישבו שבי גדול לדמשק בירת ארם (דה"י ב' פרק כ"ח).

וַיִּלְךְ אֶפְרַיִם אֶל אֲשׁוּר מנחם בן גדי נתן לאשור 1000 ככר כסף, לחזק את ממלכתו (מלכים ב' ט"ו, י"ט). **וַיִּשְׁלַח אֶל מֶלֶךְ יָרֵב** הכוונה ליהודה, שאחז מלך

יהודה, שלח שוחד למלך אשור, שיושיע אותו מפקח מלך ישראל ומרצין מלך ארם.

וְהוּא מֶלֶךְ אַשּׁוּר, לֹא יוּכַל לְרַפֵּא לָכֶם - לרפא את "חוליו" של אפרים, וְלֹא יִגְהֶה מִפֶּם מְזוֹר, לא יוכל להועיל ל"מזורו" של יהודה.

כִּי אֲנֹכִי כִשְׁחַל לְאַפְרַיִם - הקב"ה יגרום שאשור עצמם ירעו לעשרת השבטים בימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה, שאז הגלו אשור את עשרת השבטים, בכמה שלבים. וְכַפֵּיר לְבַיִת יְהוָה - שאף על פי שאחז חלק את ביתו ובית השרים ושלחם שוחד למלך אשור - הוא הגיע על אחז והצר לו ולא חיזקו¹⁷, ככתוב על אחז - וַיָּבֵא עָלָיו תְּלַגְת פְּלֹאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּצַר לוֹ וְלֹא חִזְקוּ. (הנאמר כאן מפורש בדברי הימים ב' כ"ח, כ"ב-כ"א).

אֲנִי - לאפרים, אֲנִי - ליהודה, אֶטְרֹף וְאֶלְדָּךְ אֲשָׂא וְאֵין מִצִּיל.

פרקים ז-יד

נבואות תוכחה ופורענות על עשרת השבטים

הפורענות המוזכרת בפרקים אלו התקיימה בימי "פקח בן רמליהו" ובימי "הושע בן אלה".

בימי "פקח בן רמליהו", ככתוב:

בִּימֵי פֶקַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תְּלַגְת פְּלֹאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת עֵינָיו וְאֶת אֵבֶל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יְנוּחַ וְאֶת קִדְשׁ וְאֶת חֲצוֹר וְאֶת הַגְּלֵעָד וְאֶת הַגְּלִילָה כָּל אֶרֶץ נִפְתָּלִי וַיְגַלֵּם אֲשׁוּרָה (מלכים ב' טו, כט).

17. אף שבעקבות השוחד ששלח אחז, הרג מלך אשור את רצין מלך ארם, והגלה את דמשק בירת ארם למדינת קיר (מלכים ב' פרק ט"ז פסוקים ז-ט), ומלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור (מלכים ב' פרק ט"ו), מהלך זה לא ריפא את יהודה, כי אדומים היכו בהם ושבו שבי, ופלשתים כבשו את הערים בית שמש, אילון, גדרות, שוכו, תמנע, וגימזו. ומדה"י ב' (פרק כ"ח) קצת משמע שיהודה סבלו מאדום ומפלשתים בזמן שאחז מלך יהודה שלח למלכי אשור שיעזרו לו. כלומר, אחז רצה לצאת מהצרה, אך המשיך לסבול מצרות אחרות.

הערה: נראה שזו הפעם הראשונה בהיסטוריה, שהפלשתים כבשו את בית שמש וישבו שם, שהרי גם בימי שמואל, מקודם שניצחו את הפלשתים, הייתה בית שמש שייכת ליהודה.

ובימי "הושע בן אלה", ככתוב :

בְּשָׁנַת הַתְּשׁוּעִית לְהוֹשֵׁעַ לְכַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׁמֵרוֹן וַיַּגֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה וַיֵּשֶׁב אוֹתָם בְּחֶלֶח וּבְחֶבְרוֹן יְהוָה גֹּזֵן וְעָרֵי מְדֵי (מלכים ב' יז, ו).

פרק ז : תוכחה על עשרת השבטים, שמימי ירבעם בן נבט הם וכל מלכיהם שכו את ה', ובטחו בכוחם או באומות העולם, ולא בטחו בה'.

פרק ח : תוכחה על עשרת השבטים, שמימי ירבעם בן נבט הקימו מלוכה שלא מכירה במצוות ה' ומכירה רק בע"ז ובעגלי הזהב, ונבואת פורענות שעתידה להגיע עליהם ע"י מלכי אשור¹⁸.

פרק ט : נבואת פורענות על עשרת השבטים, שיפסקו כל תענוגותיהם (שהיו מתענגים בימי ירבעם בן יואש, כמתואר בפרק ו' בעמוס), ומלכי אשור ירמסו את כל כבודם, ישפילום עד עפר, ויפזרום במקומות נידחים בעולם.

בפסוק ב' נאמר - **לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאֲשׁוּר טָמֵא יֹאכְלוּ,** כאן מוזכרת הגלות למצרים ואשור (ראה נספח 2).

פרק י : פרק י' הוא המשך של הנבואה בפרק ט', שכבודם של עשרת השבטים ידעך ויירמס, ואף עגלי הזהב בבית אל שהיו להם לאלהים ישמדו, והם יבושו

18. פסוק אחרון בפרק ח' :

וַיִּשְׁפַח יִשְׂרָאֵל אֶת עֲשָׂהוּ וַיִּבֶן הַיְכָלוֹת וַיְהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצִרְוֹת וַשְׁלַחְתִּי אֶשׁ בְּעָרָיו - ערי מבצר של יהודה, וְאֶקְלָה אֶרְמְנֹתֶיהָ - ארמונות של עשרת השבטים. עשרת השבטים חיו בבטחה ובזמנים שהם העשירו (כגון בימי עוזיהו וירבעם בן יואש) הם בנו היכלות לתענוגים (כפי המתואר בפרק ו' בעמוס שניבא רק בימי עוזיהו). אבל יהודה דאגו יותר למצב הבטחוני, ובנו הרבה ערים בצורות, לדוגמה - רחבעם בן שלמה מלך יהודה, בנה ערי מבצר - את בית לחם, עיטס, תקוע (תקוע ביהודה), בית צור, גת, שוכו, עדולם, מרישה, זיף, אדוריים, לכיש, עזיקה, צרעה, אילון, וחברון (דברי הימים ב' פרק י"א).

וכן המלך אסא בן אביה בן רחבעם בן שלמה, בזמנים שלא היו עימו מלחמות, בנה ערי מבצר חומה מגדלים דלתיים ובריחים (דברי הימים ב' פרק י"ד).

הנביא מוכיח את יהודה, שערי המבצר לא יועילו כשיבוא האויב. שהרי הערים - אילון, ושוכו, היו ערי מבצר, שרחבעם ביצר אותן כנ"ל, ובימי אחז לכדו אותן הפלשתים, ככתוב: **וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וַהֲנָגְבוּ לַיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת בֵּית שֹׁמֶשׁ וְאֶת אֵילֹן וְאֶת הַגְּדְרוֹת וְאֶת שׁוֹכּוֹ וּבְנֹתֶיהָ וְאֶת תְּמַנָּה וּבְנֹתֶיהָ וְאֶת גְּמִזּוֹ וְאֶת בְּנֵינֶיהָ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם** (דברי הימים ב' כ"ח, י"ח). (ואולי גם חלק משאר הערים שלכדו הפלשתים היו מבוצרות, כי גם אסא מלך יהודה ביצר ערים כנ"ל, ולא מוזכר איזה ערים ביצר), ועל זה נאמר - **וַשְׁלַחְתִּי אֶשׁ בְּעָרָיו,** כלומר שה' ישלח אש, שתאכל את ערי המבצר של יהודה. **וְאֶקְלָה אֶרְמְנֹתֶיהָ -** הכוונה על עשרת השבטים, שמלך אשור הגלה אותם, והרס את בתיהם (וכפי שניבא עמוס, שישברו בתיהם, ככתוב (עמוס ו'יא) **כִּי הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהָפָה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטָן בְּקַעִים,** והשאיר את ארצם שממה.

מאד מכך ככתוב בפסוק ח' - וְנִשְׁמְדוּ בָמוֹת אֲנֹן (עגלי הזהב של בית-אל) חטאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל מִזְבְּחוֹתֵם וְאָמְרוּ לְהָרִים כְּסוּנוֹ וְלִגְבְּעוֹת נִפְלוּ עֲלֵינוּ: ובירמיה (מח,יג) נאמר - וּבִשׁ מוֹאֵב מִכְמוֹשׁ כְּאִשׁוֹר בָּשׂוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל (עשרת השבטים) מִבֵּית אֵל מִבְּטָחָם.

פרק י"א¹⁹: לאחר הנבואות הקשות בפרקים הקודמים אומר ה' יתברך: ראו מה קרה לי עם עשרת השבטים, אני גאלתי אותם ממצרים ומאז אהבתי אותם וקראתי להם "בני בכורי ישראל", והם שכחו אותי והלכו אחר הע"ז, אני קורא להם בחיבה והם מרגישים כאילו אני מרים עול על לחייהם, ככתוב - פִּי נֶעַר יִשְׂרָאֵל וְאֶהְבֶּהוּ וּמִמְצָרִים קָרָאתִי לְבָנָי... לְבַעֲלִים יִזְבְּחוּ וְלַפְסָלִים יִקְטְרוּ... בְּחַבְלֵי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בַּעֲבֹתוֹת אֶהְבֶּה וְאֶהְיֶה לָהֶם כְּמֵרִימֵי עַל עַל לְחִיָּהם...

מפסוק ז' והלאה, אומר ה' יתברך - עשרת השבטים לא גומרים בדעתם לשוב אלי, וע"פ הדין ראוי להשמידם ולמחות את זכרם, כ-(סדום ועמורה) אדמה וצבויים, אבל היאך אוכל לעשות זאת, הרי בזמן שאני חושב על כך, אזי (כביכול) נהפך ליבי ומתעוררים רחמי עליהם מאד, ולכן לא אשמיד את זכרם, ואף שאני מגלה אותם למצרים ואשור, לעתיד לבוא הם עוד ישוּבו אלי לארץ ישראל. עתיק מספר פסוקים אלו ולאחר מכן נבארם:

ז וְעַמִּי תְלוּאִים לְמִשׁוֹבְתֵי וְאֵל עַל יִקְרָאֶהוּ יַחַד לֹא יְרוּמֹם:

ח אֵיךְ אֶתְנֶה אֶפְרַיִם אֲמַגְנֶנֶךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתְנֶנֶךָ כְּאֲדָמָה אֲשִׁימֶךָ כְּצַבְאִים נִהְפָּךְ עָלַי לְבִי יַחַד נִכְמְרוּ נְחוּמֵי:

ט לֹא אֶעֱשֶׂה חֶרוֹן אַפִּי לֹא אֲשׁוּב לְשַׁחַת אֶפְרַיִם כִּי אֵל אֲנִי וְלֹא אֵישׁ בְּקִרְבְּךָ קְדוֹשׁ וְלֹא אֲבוֹא בְּעִיר:

י אַחֲרַי יְהוֹה יִלְכּוּ כְּאַרְיֵה יִשְׂאֵג כִּי הוּא יִשְׂאֵג וַיַּחֲרְדּוּ בָנִים מִיָּם:

19. פרק י"א פסוק ה': לֹא יָשׁוּב אֵל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִשׁוֹר הוּא מְלִכּוֹ... פירושו שלא יצליחו להיעזר במצרים, כי הושע מרד באשור ונסמך על מצרים ככתוב (מלכים ב' יז, ד-ו): וַיִּמְצָא מֶלֶךְ אֲשׁוֹר בְּהוֹשֵׁעַ קִשְׁרָא שֶׁשָׁר שָׁלַח מִלְּאֲכִים אֵל סוּא מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְלֹא הֵעֵלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ אֲשׁוֹר כְּשֵׁנָה בְּשֵׁנָה...

וַיַּעַל מֶלֶךְ אֲשׁוֹר בְּכָל הָאָרֶץ וַיַּעַל שְׁמֵרוֹן וַיַּצַּר עָלֶיהָ שְׁלֹשׁ שָׁנִים.

בְּשָׁנַת הַתְּשַׁעִית לְהוֹשֵׁעַ לְכַד מֶלֶךְ אֲשׁוֹר אֶת שְׁמֵרוֹן וַיִּגְלֵ אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוֹרָה וַיֵּשֶׁב אוֹתָם בְּחֶלְח וּבְחִבּוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדִי.

יקשה לפרש את הפסוק - לֹא יָשׁוּב אֵל אֶרֶץ מִצְרַיִם, שלא יגלו למצרים. שהרי הם גלו למצרים, כמ"ש בסוף הפרק שהם יחזרו ממקום שגלו - ממצרים. ובתחילת פרק ט' נאמר -

לֹא יָשׁוּבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאֲשׁוֹר טָמְאוּ יַאֲכִלוּ (ועיין בבספח 2).

עוד קשה, אם הכוונה שלא יגלו למצרים תנא במאי קאי, כלומר מה הצד שיחזרו למצרים, הרי הם היו בשלום עם מצרים ואף סמכו עליהם.

יא **יְחַרְדּוּ כְצַפּוֹר מִמִּצְרַיִם וְכִינּוּהָ מֵאַרְצָא אֲשׁוּר וְהוֹשְׁבֵתַיִם עַל בְּתֵיהֶם נֹאֵם יְהוָה:**

ביאור המקראות: הקב"ה אמר להושע, עשרת השבטים חטאו מאד, לפי הדין ראוי להשמידם ולמחות את זכרם כמו ל-(סדום ועמורה) אדמה וצבויים, אבל - **אִיךָ אֶתְנֶנָּה אֶפְרַיִם אֲמַנְנֶנָּה יִשְׂרָאֵל אִיךָ אֶתְנֶנָּה כְּאֲדָמָה אֲשִׁימֶנָּה כְּצַבְאִים**, כלומר, היאך אוכל להשמידם ולמחות את זכרם, הרי כשאני חושב לגזור עליהם כך, אזי מרוב אהבתי אליהם - **נִהְפָּךְ עָלַי לְבִי יַחַד נִכְמְרוּ נְחוּמִי**.

ולכן - **לֹא אַעֲשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אֲשׁוּב לְשַׁחַת אֶפְרַיִם**, כלומר, לא אשמידם ולא אמחה את זכרם כפי שעשיתי לאדמה וצבויים - **כִּי אֵל אֲנִי וְלֹא אִישׁ**, איני כאדם שאינו יכול לעצור בעצמו כאשר הוא כועס, **בְּקִרְבֶּךָ קְדוֹשׁ** כתבתי בתורה שאני מתקדש (נכבד) ע"י ישראל, ולכן - **וְלֹא אָבוֹא בְעִיר**, לא אבוא לעיר להשחית הכל.

ואף שכעת אני מגלה אותם למצרים ואשור והם יסבלו מפורענות נוראה, לעתיד לבוא עוד אנחם אותם - **אֲחֲרַי יְהוָה יִלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׂאָג**, שה' יקרא להם לחזור לא"י לבתיהם כאריה השואג לחבריו להאסף, **כִּי הוּא יִשְׂאָג וַיִּחַרְדּוּ בְנֵי מִיָּם**. בבוא העת, ישאג ה' ויאספו אליו עשרת השבטים שגלו למערב (לאפריקה), כלומר למצרים וכוש (עיין נספח 2 על עשרת השבטים).

יְחַרְדּוּ - עשרת השבטים לא"י - **כְצַפּוֹר מִמִּצְרַיִם**, שישוּבו הנידחים בארץ מצרים, **וְכִינּוּהָ מֵאַרְצָא אֲשׁוּר** שישוּבו האובדים מארץ אשור, **וְהוֹשְׁבֵתַיִם עַל בְּתֵיהֶם נֹאֵם יְהוָה**.

פרקים יב-יג, ופסוק א' בפרק יד: הם נבואה על עשרת השבטים.

תוכן הנבואה. תוכחה על חטאי עשרת השבטים, וקינה על כך שלמרות שה' גאל את יעקב ובניו מבית לבן, הוציא את ישראל ממצרים והעלם לא"י, עשרת השבטים לא זוכרים את ה' שעשה את כל אלה ועובדים ע"ז.

פרק יב.

א **סִבְבֵּנִי בְּכַחַשׁ 'אֶפְרַיִם' וּבְמַרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה' עַד רֹד עִם אֵל וְעִם קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן:**

ב **'אֶפְרַיִם' רָעָה רוּחַ וְרֹדֵף קְדִים כָּל הַיּוֹם כָּזָב וְשֹׁד יִרְבֶּה וּבְרִית עִם אֲשׁוּר יִכְרַתוּ וְשָׁמֹן לְמִצְרַיִם יוֹבֵל:**

ג **וְרִיב לִיהוָה עִם 'יהוּדָה' וּלְפִקֵּד עַל יַעֲקֹב כְּדָרְכֵי כְּמַעַלְלֵי וְיָשִׁיב לוֹ:**

ד **בְּבִטָּן עֲקֹב אֶת אַחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׁרָה אֶת אֱלֹהִים:**

ה **וַיִּשֶׁר אֵל מִלְאָךְ וַיִּכַּל בְּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ בֵּית אֵל יִמְצָאֵנוּ...**

ט וַיֹּאמֶר 'אֶפְרַיִם' אֵךְ עֲשֵׂרְתִי...

פרק יג.

א כָּדָבַר 'אֶפְרַיִם' רְתַת... יב צָרוּר עֹן 'אֶפְרַיִם'...

הנבואה בפרק י"ב, היא נבואת תוכחה ופורענות על עשרת השבטים ולא על יהודה. אמנם בפסוק א' ובפסוק ג' מוזכר "יהודה" ולכך נתייחס בהמשך הדברים, אבל התוכחה היא על עשרת השבטים, משום שבמהלך הפרק מוזכרת תוכחה ישירה על עשרת השבטים (אפרים) ואילו תוכחה ישירה ליהודה לא מוזכרת כלל, למעט לפי אחד הפירושים שלפיו יש בפסוק ג' תוכחה ליהודה, אך גם לפי פירוש זה עיקר התוכחה היא לעשרת השבטים ויהודה נספח מעט לתוכחה כפי שיבואר להלן.

בפסוק א' ובפסוק ב' מפורשת פעמיים תוכחה ישירה לעשרת השבטים, ככתוב - סָבַבְנִי בְּכַחַשׁ 'אֶפְרַיִם'... 'אֶפְרַיִם' רָעָה רוּחַ וְרִדְף קָדִים... ואילו ליהודה נאמר - 'יְהוּדָה עַד רֹד עִם אֵל וְעִם קְדוּשִׁים נֶאֱמָן', כלומר יהודה עדיין הולך בנאמנות עם ה'. ברור כי תחילת נבואה זו היא תוכחה לעשרת השבטים ובפסוקים א-ב אין תוכחה ליהודה.

(נראה שנבואה זו נאמרה בימי עוזיהו או יותם, אבל יקשה עלינו לומר שנבואה זו נאמרה בימי אחז הרשע (אבי חזקיהו), משום שאחז לא רד עם אל ולא היה נאמן עם ה').

פסוק ג' - וְרִיב לִיהוָה עִם 'יְהוּדָה' וּלְפָקֵד עַל יַעֲקֹב כְּדָרְכָיו... פסוק זה הוא הקדמה לפסוקים הבאים, תוכן פסוק זה הוא: ה' יש לו ריב וויכוח עם יהודה, והוא פוקד על יעקב את חטאיהם. ומהו הריב? הנאמר בפסוקים הבאים - בְּבִטָּן עֲקֹב אֶת אָחָיו...! בפסוקים הבאים לאחר ה'ריב' נאמרת תוכחה אך ורק לאפרים - לעשרת השבטים, ככתוב - וַיֹּאמֶר 'אֶפְרַיִם' אֵךְ עֲשֵׂרְתִי מְצֹאתִי אֹן לִי... הַכְעִיס 'אֶפְרַיִם' תַּמְרוּרִים... צָרוּר עֹן 'אֶפְרַיִם'... ואילו יהודה לא מוזכרים כלל לאחר הריב. מכאן הוברר לנו שהתוכחה היא בעיקר לעשרת השבטים.

ונחלקו המפרשים בפסוק ג' בביאור המשפט 'וְרִיב לִיהוָה עִם 'יְהוּדָה'', ישנם מפרשים שה' אומר ליהודה: ראו כמה עשרת השבטים חטאו לפני, ולכן אפקוד עליהם את עוונם, ככתוב - וּלְפָקֵד עַל יַעֲקֹב כְּדָרְכָיו, ע"פ פירוש זה מובן היטב מדוע תוכחה זו היא רק על עשרת השבטים.

וישנם מפרשים את פסוק ג', וְרִיב לִיהוָה - גם - 'עִם יְהוּדָה', כלומר, שה'ריב' הוא גם עם יהודה, כי גם הם חטאו בזמנים מסויימים, כגון בימי אחז²⁰ (או

20. או בימי יהורם, ואחזיהו, שהיו רשעים, או בסוף ימי יואש, וסוף ימי אמציהו אבי עוזיהו, שגם אז חטאו (ועיין נספח 1).

בימי עוזיהו שאז יהודה לא עבדו את ה' כראוי כפי שיבואר להלן בפרק ב' (בעמוס), אבל קשה לייחס את הנבואה לימי אחז, משום שבתחילת הנבואה נאמר – **וְיְהוּדָה עַד יָדַעְתָּ עִם אֵל**, ואחז היה רשע, ולא יתכן שעליו נאמר פסוק זה. ויותר נראה לייחס את הנבואה לימי עוזיהו.

לפי זה נבאר את הכתוב – **וְרִיב לִיהוָה עִם יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל יַעֲקֹב פְּדָרְכָיו**, שיש לה' ריב וויכוח גם עם יהודה, וה' פוקד על כל בני יעקב את עוונם. ובאומרו **יַעֲקֹב** הכוונה לכל כל ישראל. אמנם גם ע"פ פירוש זה עיקר הנבואה היא על עשרת השבטים, משום שלאחר ה"ריב" מוזכרים רק עשרת השבטים כנ"ל.

לכאורה קשה לפירוש זה, אם עיקר הנבואה היא תוכחה לעשרת השבטים, מדוע בתחילת הנבואה בפסוק ג' מוכיח הנביא את גם יהודה? עוד קשה, היאך אפשר לייחס נבואת תוכחה זו לימי עוזיהו, הרי בזמנו יהודה לא חטאו בעונות חמורים?

אמנם דברים אלו אינם תמוהים כ"כ, שהרי מצינו מקרה דומה בפרק ו' בעמוס, שם הנביא מדבר רק על ימי עוזיהו, והנבואה שם היא בעיקר רק על עשרת השבטים, וגם שם בתחילת הנבואה מוזכר **"יהודה"**.

פרק ו' בעמוס מדבר רק על ימי עוזיהו, שהרי עמוס ניבא רק בימי עוזיהו (כמפורש בתחילת ספר עמוס). ובפרק ו' בעמוס (פסוק א'), נאמר – **הוּי הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן** (שהם יהודה), **וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֵרוֹן** (אלו עשרת השבטים) **נִקְבִי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם...** גם שם פסוק א' הוא הקדמה לפסוקים הבאים, גם שם בהמשך הנבואה מפסוק א' והלאה יהודה לא מוזכר יותר, ואילו עשרת השבטים מוזכרים, ככתוב – **וְלֹא נָחְלוּ עַל שֹׁבַר יוֹסֵף** (יוסף, הכוונה לעשרת השבטים), ולא נאמר **"שבר יהודה"**, וכן הפסוק האחרון בפרק – **כִּי הִנְנִי מְקִים עֲלֵיכֶם בַּיִת יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלִחְצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֶמֶת עַד נַחַל הָעֲרָבָה**, הגוי – הוא אשור שלחץ בעיקר את עשרת השבטים, מכאן ראינו בבירור שעיקר הנבואה הוא רק על עשרת השבטים ויהודה נספחו לתוכחה, כך שמצאנו חבר לנבואה בפרק י"א בהושע.

פרק י"ד מפסוק ב' ועד לסוף הספר. שוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ... ה' אלהי ישראל קורא בחיבה לעשרת השבטים לשוב אליו, ולומר לו אנו יודעים שחטאנו לפניך, חמול עלינו – **כָּל תִּשָּׂא עֵוֹן וְקַח טוֹב...** ועוד עליהם לומר לה', שרק הוא מושיעם ולא אשור (שבטחו בו בימי מנחם בן גדל), ולא לבטוח בגבורתם, וגם עליהם למאוס בע"ז, ככתוב – **אֲשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנו עַל סוֹס לֹא נִרְכָּב וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ...** וה' יתברך אומר – אם יעשו כך אז אסלח להם – **אֲרָפָא מִשׁוֹבְתֵם אֲהַבֵּם נִדְבָה...**

אָפְרַיִם (עשרת השבטים יאמרו -) **מָה לִּי עוֹד לְעֶזְבִּים** (מה תועלת לי בעי'ז), **אָנִי**
עָנִיתִי וְאֶשׁוּרְנוּ (אני ה' ענית וראיתיו לטובה), **אָנִי** (לעשרת השבטים) **כְּבָרוּשׁ**
רַעְנוּ, מִמְּנֵי פְרִיָד נִמְצָא (אשפיע עליהם כל טוב):

עמוס

עמוס

תקופת נבואותיו. עמוס ניבא רק בימי עוזיהו מלך יהודה, ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, התקופה היא אמצע ימי בית ראשון. עוזיהו וירבעם מלכו במקביל, עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר בניית בית ראשון.

על מי ניבא? רוב נבואותיו הן על עשרת השבטים, אך ישנן מעט נבואות ליהודה ולגויים.

עיקר נבואותיו. נבואות תוכחה ופורענות על עשרת השבטים. עמוס מוכיח את עשרת השבטים על עושק דלים, חוסר יושר במשא ומתן, ועל שעזבו את ה' ועבדו ע"ז וחטאו בגילוי עריות.

עמוס ניבא על גלות עשרת השבטים ע"י אשור, בימי אחז (בן יותם בן עוזיהו) וחזקיהו בן אחז מלכי יהודה, המקבילים לימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה מלכי ישראל. בזמנם מלכי אשור הגלו את עשרת השבטים בכמה גלויות, טבחו בהם לרוב והשפילו אותם עד עפר כמתואר בהושע. כמו כן, בתחילת הספר ניבא עמוס מעט פורענות על הגויים, ומעט פורענות על יהודה.

הנחמות בספר עמוס הם רק חמשת הפסוקים האחרונים, והם נחמות על עשרת השבטים.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר עמוס :

פרק א, ופרק ב פסוקים א-ג: פורענות ארם, פלשתים, צור, אדום, עמון, ומואב, (לפחות הפורענות על חלקם היא ע"י אשור).

פרק ב' פסוקים ד-ה: פורענות על יהודה (בימי אחז).

פרקים ב' (מפסוק ו')-ה: תוכחה ופורענות על עשרת השבטים ע"י אשור.

פרק ו': תוכחה ופורענות על עשרת השבטים, וגם על יהודה.

פרקים ז-ט עד פסוק י': תוכחה ופורענות על עשרת השבטים.

פרק ט פסוקים יא-טו (חמשת הפסוקים האחרונים) : נחמות על עשרת השבטים שעתידים לחזור אחרי ביאת משיח בן דוד.

פרק א' ופרק ב' פסוקים א-ה

פורענות על אומות העולם ועל יהודה

מקודם שיבוארו הנבואות בתחילת ספר עמוס, יובא מעט רקע על סדר הנבואות בתחילת הספר.

- **פרק א'**: פסוקים א-ב: נבואה כללית של **פורענות על העולם** ע"י מלכי אשור בימי עוזיהו-חזקיהו.
- פסוקים ג-ה: פורענות על **דמשק** בירת ארם.
- פסוקים ו-ח: פורענות על **עזה** בירת הפלשתים.
- פסוקים ט-י: פורענות על **צור** (מדינת סחר גדולה, בדרום לבנון).
- פסוקים יא-יב: פורענות על **אדום**.
- פסוקים יג-טו: פורענות על **עמון**.
- **פרק ב'**: פסוקים א-ג: פורענות על **מואב**.
- פסוקים ד-ה: פורענות על **יהודה**.

מפסוק ו' והלאה עיקר הספר - נבואות על עשרת השבטים.

הנושא העיקרי בספר עמוס הוא נבואות תוכחה על עשרת השבטים. בתחילת ספר עמוס מקדיש הנביא כ-2 פסוקים לכל אומה ששוכנת סביב לא"י (דמשק, עזה, וכו'), לאחר מכן מקדיש הנביא רק שני פסוקים ליהודה, ולאחר מכן מאריך הנביא מאד בתוכחה על עשרת השבטים עד סוף הספר. אמנם לעיתים מוזכרים גם יהודה, אך עיקר הנושא הוא עשרת השבטים, וכפי שיבואר להלן.

פורענות על העולם.

להלן העתקה של שני הפסוקים הראשונים בתחילת ספר עמוס:

א **דַּבְּרִי עֲמוֹס אֶשֶׁר הִנֵּה בְּנִקְדִים מִתְקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבְיָמֵי יְרָבֵעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנַתִּים לִפְנֵי הָרֶעַשׁ.**

ב **וַיֹּאמֶר יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים וַיִּבֶשׂ רֹאשׁ הַכְּרָמִל.**

בימי עוזיהו היה רעש גדול ואנשים נסו על נפשם ככתוב בזכריה (יד, ה) **וְנִסְתָּם כַּאֲשֶׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרֶעַשׁ בְּיָמֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה** (חז"ל מבארים שהיה זה בזמן

שעוזיהו נכנס להקטיר קטורת בבית ה' (ונצטרע), על כך כתוב - **שְׁנַתִּים לַפְּנֵי הָרָעַשׁ.**

יְהוָה מְצִיּוֹן יִשְׁאָג... וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים וַיִּבֶשׂ רֹאשׁ הַכְּרָמִל. כלומר: ה' גזר שיהיו צרות קשות בכל העולם, מלכי אשור כבשו את כל הארצות והצרו להם, ככתוב: **הַחֲרִיבוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר אֶת הַגּוֹיִם וְאֶת אֲרָצָם** (מלכים ב' יט, יז) (אח"כ גם אשור עצמם נפלו בירושלים, בימי חזקיהו).

מפסוק ג' והלאה, מפורט הפורענות שעתידה להגיע על העמים סביב א"י.

פורענות על דמשק (בירת ארם).

פרק א' פסוקים ג'-ה': פורענות על ארם. להלן העתקת הפסוקים:

ג **כֹּה אָמַר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי דְמֶשֶׁק וְעַל אֲרַבְעָה לֹא אֲשִׁיבְנֹו עַל דּוֹשָׁם בְּחֲרָצוֹת הַבְּרֹזֶל אֶת הַגִּלְעָד:**

ד **וְשַׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אֲרַמְנוֹת בֶּן הַדָּד:**

ה **וְשַׁבְּרְתִי בְּרִיחַ דְּמֶשֶׁק וְהִכְרַתִּי יוֹשְׁבֵי מִבְּקַעַת אֲוֹן וְתוֹמָד שֶׁבֶט מִבֵּית עֲדֹן וְגָלוּ עִם אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה:**

דמשק היא בירת ארם והתוכחה בפסוקים אלו היא על ארם. הארמים היו אכזריים מאד. וכשחזאל הרשע מלך על ארם בימיו של יהוא מלך ישראל, הם היכו את ישראל שבעבר הירדן, ככתוב (מלכים ב' י, לב-לג) **בַּיָּמִים הָהֵם הִחַל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּכֶם חֲזָאֵל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל. מִן הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ אֶת כָּל אֲרָץ הַגִּלְעָד וְהַרְאוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי.**

חזאל היכה את ישראל יותר בימי יהואחז, ככתוב - **וְחֲזָאֵל מָלְךְ אֲרָם לַחֹץ אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יָמָיו יְהוֹאָחָז** (מלכים ב' יג, כב), חזאל הרס ורמס את כל צבא ישראל, והשאיר ליהואחז רק 50 פרשים, 10 רכב, ו-10,000 רגלי (מלכים ב' יג, ז).

הארמים התאכזרו מאד לעשרת השבטים בימי חזאל, הם רמסו עוללים ויונקים ובקעו הרות, הרגו בחורים בחרב ושרפו ערי מבצר. על כך בכה אלישע הנביא ואמר לחזאל - **כִּי יַדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְּצֻרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבַחֲרִיָּהֶם בְּחָרֵב תַּהַרְגֵם וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטֹשׁ וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע** (מלכים ב' ח, יב).

הפורענות על ארם המוזכרת בפסוק ה' - **וְשַׁבְּרְתִי בְּרִיחַ דְּמֶשֶׁק וְהִכְרַתִּי יוֹשְׁבֵי מִבְּקַעַת אֲוֹן וְתוֹמָד שֶׁבֶט מִבֵּית עֲדֹן וְגָלוּ עִם אֲרָם קִירָה** - התקימה בימי אחז מלך יהודה, כשצרו פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם על אחז בירושלים, אחז שלח שוחד למלך אשור, מלך אשור הרג את רצין מלך ארם והגלה את דמשק למדינת קיר, ככתוב - **וַיִּשְׁמַע אֱלֹוֵי מָלְךְ אֲשׁוּר וַיַּעַל מָלְךְ אֲשׁוּר אֶל דְּמֶשֶׁק וַיִּתְּפֹשֶׁה, וַיִּגְלֶה קִירָה וְאֶת רְצִין הַמֵּית** (מלכים ב' פרק ט"ז).

להלן סדר מלכי ישראל.

1. ירבעם בן נבט	6. (תבני)	11. יהוא	16. שלום בן יביש
2. נדב בן ירבעם	7. עמרי	12. יהואחז בן יהוא	17. מנחם בן גדי
3. בעשה	8. אחאב בן עמרי	13. יואש בן יהואחז	18. פקחיה בן מנחם
4. אלה בן בעשה	9. אחזיהו בן אחאב	14. ירבעם בן יואש	19. פקח בן רמליהו
5. (זמרי)	10. יהורם בן אחאב	15. זכריהו בן ירבעם	20. הושע בן אלה

בימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה גלו עשרת השבטים לאשור.

פורענות על עזה (ופלשתים).

פסוקים ו-ח: **עַל שְׁלֹשָׁה פְּשְׁעֵי עֲזָה... זוהי נבואת פורענות על פלשתים, אשר עזה היתה העיר החשובה שלהם. לגבי הזמן שבו התקיימה הנבואה לא זכינו לביאור ברור, אפשר שהכוונה על הזמן שבו הצר מלך אשור לפלשתים וכבש את אשדוד (כמובא בפרק כ' בישעיה), ונראה שהיה זה בימי חזקיהו. ואפשר שהכוונה על הזמן שלפני החורבן, שאז היכה פרעה את עזה ואת כל פלשתים כמפורש בפרק מ"ז בירמיהו (הנבואה שם היא בעיקר על עזה, אבל בפסוק ד' שם נאמר שפרעה ישדוד את כל פלשתים).**

פורענות על אדום, צור, עמון, ומואב.

מפסוק ט' בפרק א', עד פסוק ב' בפרק ב' - נבואות על העמים סביב אי"י - אדום, צור, עמון, ומואב (אפשר שהפורענויות היו ע"י מלך אשור, אך לא מצינו במקרא שמלך אשור הכה בהם, ואפשר שהנבואה היא על זמן נבוכדנאצר, שעליו מפורש שהיכה את צור (יחזקאל פרקים כו-כח), וגם את עמון (יחזקאל כ"א), ונראה שגם את מואב. בנבואות על אדום לא זכינו לביאור ברור).

פורענות על יהודה.

פרק ב' פסוקים ד'-ה':

ד **כֹּה אָמַר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל אֲרֻבַּעַה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל מַאֲסָם
אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְעוּסוּ כְּזִבְיָהֶם אֲשֶׁר הִלְכוּ אַבּוֹתָם
אֲחֵרֵיהֶם: ה וַשְׁלַחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אֶרְמְנוֹת יְרוּשָׁלַם:**

פסוקים אלו הינם נבואה על יהודה בימי עוזיהו, שהרי עמוס ניבא רק בימי עוזיהו.

מהכתוב בספר מלכים ובדברי הימים, נראה, שבימי עוזיהו יהודה לא חטאו בע"ז או בעוונות חמורים אחרים כגון זנות ועושיק דלים כעשרת השבטים. עוזיהו המלך היה צדיק, דרש את ה' וה' עזרו מאד, ככתוב בדה"י.

אבל נראה לפרש שהעם ביהודה לא שמרו את תורת ה' בכל ליבם כראוי, והיו שקועים בתענוגות מבלי לחשוב על יראת ה', כפי שעמוס מוכיח את יהודה בפרק ו' - **הוּי הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרֶן... הַשְּׂכָבִים עַל מְטוֹת שֵׁן... הַפְּרָטִים עַל פִּי הַנֶּבֶל... הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים יִמְשְׁחוּ... הנבואה בפרק ו' היא בעיקר על עשרת השבטים, כפי שנראה מסוף הפרק (ראה להלן). אולם החלק שלעיל מפרק ו' מכוון גם על יהודה, ככתוב - **הוּי הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן**, וציון היא בירת יהודה.**

פסוק ה' - **וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אֲרָמְנוֹת יְרוּשָׁלַם**, ניתן לפרשו על הפורענות הנוראה בימי אחז, ככתוב בדה"י ב' פרק כ"ח, שהרגו וטבחו לרוב ביהודה, ולקחו רבים בשבי (ואולי ניתן לפרש פסוק זה גם על החורבן).

פרק ב' פסוק ו' עד סוף הספר

תוכחה ופורענות על עשרת השבטים, ומעט מאד על יהודה

מפסוק ו' בפרק ב' עד לסוף הספר, נבואות תוכחה ופורענות על עשרת השבטים. **תוכחה**: הנביא עמוס מוכיח את עשרת השבטים על שעזבו את ה' ועבדו ע"ז, והוכיחם רבות גם על עושיק דלים, חוסר יושר במשא ומתן, וזנות.

פורענות: כל הפורענות המוזכרת בעמוס, התקיימה בימי פקח בן רמליהו ובימי הושע בן אלה. בימי פקח בן רמליהו, ככתוב:

בימי פֶּקֶח מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תְּגִלַּת פְּלֶאֶסָר מְלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת עֵינֹן וְאֶת אֲבֵל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יְנוּחַ וְאֶת קִדְשׁ וְאֶת חֲצוֹר וְאֶת הַגְּלֵעָד וְאֶת הַגְּלִילָה כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיְגַלֵּם אֲשׁוּרָה (מלכים ב' טו, כט).

ובימי הושע בן אלה, ככתוב:

בשְׁנַת הַתְּשַׁעִית לְהוֹשַׁע לְכַד מְלֶךְ אַשּׁוּר אֶת שְׁמֶרֶן וַיְגַלֵּם אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה וַיֵּשֶׁב אוֹתָם בְּחֶלֶח וּבְחִבּוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדִי (מלכים ב' יז, ו).

האשורים הגלו את עשרת השבטים באכזריות נוראה, כמתואר בספר הושע.

פרק ב' פסוקים ו' עד סוף הפרק, הם תוכחה לעשרת השבטים על שחטאו בעושק במשא ומתן גילוי עריות וע"ז, ועל שעזבו את ה' אשר העלם ממצרים והוריש מפניהם את האמורי, ונבואת פורענות על סבלם מאשור, ככתוב:

ו כה אמר יהוה על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם
בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים:

ז השאפים על עפר ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אף
הנערה למען חלל את שם קדשי:

ח ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם:
ט ואנכי השמדת את האמורי מפניהם...

יג הנה אנכי מעיק תחתיתכם...

פרק ג. תוכחה לעשרת השבטים על עיוות נורא במשא ומתן, ונבואות פורענות, על שאשור יהרסו את המזבח של בית אל (שעשרת השבטים בטחו בו), ויהרסו את בתי ישראל.

פרק ד. שלושת הפסוקים הראשונים, תוכחה ופורענות ל-פרות הבטן אשר בהר שמרון, ע"פ המפרשים (דלא כהתרגום) הכוונה לנשי ישראל. הנביא מוכיחם על עשיקת דלים, והפורענות עליהם תהיה שירמס כבודם.

פסוקים ד' עד סוף הפרק, תוכחה לעשרת השבטים, על חטאים בעגלי בית-אל, ועל שלא שבו אל ה' למרות שה' העניש אותם²¹.

21. להלן העתקת פסוקים מפרק ד':

ו וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומותיכם ולא שבתם עדי נאם יהוה.

ז וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם... ולא שבתם עדי נאם יהוה.

ט הפיתי אתכם בשדפון ובדרך... ולא שבתם עדי נאם יהוה.

י שלחתי בכם דבר בדרך מצרים הרגתי בחרב בחוריקם... ולא שבתם עדי נאם יהוה.

יא הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יהוה.

בפסוקים אלו מוזכר שעשרת השבטים סבלו מחוסר בשר ולחם, ולמרות זאת לא שבו אל ה'. הם סבלו מחוסר גשם, ולא שבו אל ה', סבלו מירקון ושידפון, ולא שבו אל ה', הוכו במכת דבר, ולא שבו אל ה', ואף שה' עשה בהם מהפכה כסדם ועמורה, בכל זאת לא שבו אליו.

את חוסר הלחם, ניתן לפרש על ימי אחאב, שבימיו היו שלוש שנות רעב. או על ימי יהורם בן אחאב, שבימיו היו שבע שנות רעב, ואעפ"כ לא שבו אל ה'. הירקון ושידפון, לא ידוע מתי היו.

הרגתי בחרב בחוריקם, ניתן לפרש שהכוונה היא על ימי יהוא מלך ישראל, ובנו יהואחז, שחזאל היכם באכזריות נוראה, כמו שאלישע אמר לחזאל: פי דעתי את אשר תעשה לבני

פרק ה. נִפְלָה לֹא תוֹסִיף קוּם בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל... הנושא בפרק זה, הוא נבואת קינה על עשרת השבטים, שהם יגלו, ומלכותם תאבד. בפרק זה ישנן גם נבואות תוכחה לעשרת השבטים²².

פרק ו. תחילת הנבואה היא קינה (ותוכחה) על כל שנים עשר שבטי ישראל, אך עיקר הקינה היא על מפלת עשרת השבטים, ויהודה נספחו לה.

תוכן הנבואה: קינה (ותוכחה) על כך שעמ"י היושבים בעושר ובתענוגים ושוכבים במיטות שן, אוכלים כרים ועגלים (המובחרים בבשרים), מתענגים בסיכת שמן משובח וביין, חוגגים עם כלי שיר רבים, ואינם שמים אל ליבם את נבואת הפורענות הנוראה העתידה לשבור אותם, וכולם ינתנו בידי האויבים, יהרגו בהם רבים, בכל בית יהיו הרוגים, וינצלו יחידים, ירמסו את גאווות עשרת השבטים, וישברו את בתיהם הטובים, ויגלו אותם לחו"ל, כל זה כי הם שוכחים את שם ה' (ולא שמרו תורתו). (בחז"ל מובא שחמרא דפרוגיתא ומיא דדורמסקית קיפחו את עשרת השבטים מישראל²³, כלומר התענוגים הביאו אותם לשכוח את ה').

תחילת פרק ו':

א הוּי הַשְּׂאֲנַיִם בְּצִיּוֹן (יהודה) וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרֶן (עשרת השבטים)
נִקְבְּי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם (החשובים בגויים) וּבְאֹו לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל:

ב עֲבְרוּ כְּלָנָה (מקום בבבל) וּרְאוּ, וּלְכוּ מִשֵּׁם חֲמַת רַבָּה, וּרְדוּ גַת פְּלִשְׁתִּים
הַטּוֹבִים מִן הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם:

ג הַמְּנַדִּים לְיוֹם רָע (מרחיקים מליבם את יום הפורענות) וַתִּגְשׁוּן שְׁבַת חֲמֵס
(ניגשים לשבת בשער חמס):

ד הַשְּׂכָבִים עַל מִטּוֹת שֵׁן, וְסִרְחִים (שוכבים בפיזור ידיים ורגלים) עַל
עֲרֻשׁוֹתָם, וְאֹכְלִים כְּרִים מִצֹּאן וְעֹגְלִים מִתּוֹךְ מִרְבֵּק:

יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְּצִרְיָהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבַחֲרִיָּהֶם בְּחָרָב תַּהַלֵּג וְעַלְלִיָּהֶם תִּרְטֹשׁ וְהִרְתִּיָּהֶם
תִּבְקָע (מלכים ב' ח,יב).

קשה מאד לפרש, שהנביא עמוס מדבר על זמנו, כלומר שבימי עמוס היה חוסר לחם, עצירת גשמים, דבר, ונפלו בחרב, שהרי עמוס ניבא רק בימי עוזיהו מלך יהודה, ובימי ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל, ומהידוע מכל התנ"ך, הפורענות על עשרת השבטים היתה בימי אחז וחזקיהו (עיין נספח 1), ולא ידוע שהיו צרות בימי עוזיהו, ובפרק ו' אף מתואר שהיו חיים ברווח ובעושר.

22. פסוק ג' בפרק ה' - כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר הַיְצֵאתָ אֶלֶף תִּשְׂאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאתָ מֵאָה תִשְׂאִיר עֶשְׂרֵה, לְבֵית יִשְׂרָאֵל. י"מ על גלות עשרת השבטים, חז"ל מבארים את המקרא שחלק מעשרת השבטים, שנסמכו על חזקיהו, ניצלו איתו.

23. שבת קמ"ז ע"ב.

ה הפְּרָטִים (שירים חתוכים (מפורדים) -) על פִּי הַנְּבִל, כְּדוֹיֵד חֲשָׁבוּ לָהֶם
כְּלֵי שִׁיר:

ו הַשְּׁתִּים בְּמִזְרְקֵי יַיִן (כלי גדול), וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים (מובחר שבשמנים)
יִמְשְׁחוּ, וְלֹא נָחְלוּ עַל שֶׁבֶר יוֹסֵף:
ז לָכֵן עֲתָה יִגְלוּ בְּרֵאשׁ גִּלִּים...

הנבואה בפרק ו' היא גם על יהודה, ככתוב - הוּי הַשְּׂאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן, 'ציון' היא בירת יהודה. עמוס נביא רק בימי עוזיהו. כפי שביארנו לעיל (בביאור פרק ב'), מהכתוב במלכים ובדברי הימים מובן שבימי עוזיהו לא חטאו יהודה בעי"ז, או בעוונות חמורים אחרים כמו גילוי עריות ועושק דלים (כעשרת השבטים), עוזיהו המלך היה צדיק ודרש בה' וה' עזר לו מאד, ככתוב בדה"י. אם כן, על מה הגיעה נבואה שכזו ליהודה? אך נראה לפרש שהעם ביהודה לא שמרו את תורת ה' בכל לב כרצון ה', ואף היו שקועים בתענוגות מבלי לחשוב על יראת ה'.

אולם ברור, שעיקר התוכחה בפרק ו' היא על עשרת השבטים, ויהודה רק נספחו לתוכחה זו, ואין לפרש את שהנביא מוכיח את יהודה ועשרת השבטים באותה מידה. שהרי בפסוק ו' כשהנביא מסיים את תיאור השפע והתענוגות שהיו שקועים בהם, נאמר - וְלֹא נָחְלוּ עַל שֶׁבֶר יוֹסֵף, ולא 'שבר יהודה'. וכן הפסוק האחרון בפרק - פִּי הַנְּבִי מְקִים עֲלֵיכֶם בַּיִת יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמַת עַד נַחַל הָעַרְבָּה, הגוי - הוא אשור שלחץ בעיקר את עשרת השבטים, מכאן ברור שעיקר התוכחה היא על עשרת השבטים.

פרק ז. נבואות פורענות על עשרת השבטים, וויכוח בין עמוס הנביא לאמציה הכהן של עגל הזהב בבית-אל.

פרק ח. עשרת השבטים היו שקועים בתענוגות ובשירים, שכחו את ה' ועשקו דלים, על זה באה נבואת הפורענות בפרק ח', שהאשורים יהרגו בהם והם יבכו ויקוננו תחת שירתם בבתי תפארתם.

פסוקים י"א-י"ד:

יא הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֶאֱמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רֶעֶב בְּאֶרֶץ לֹא רֶעֶב לְלֶחֶם
וְלֹא צָמָא לְמַיִם כִּי אִם לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבָרֵי יְהוָה:

יב וְנָעוּ מֵיָם עַד יָם וּמִצְפּוֹן וְעַד מִזְרַח יִשׁוּטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר יְהוָה וְלֹא
יִמְצְאוּ:

יג בַּיּוֹם הַהוּא תִתְעַלְּפֶנָּה הַבְּתוּלֹת הַיְּפֹת וְהַבְּחוּרִים בְּצָמָא:

יד הַנְּשֻׁבְעִים בְּאִשְׁמַת שְׁמֵרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחֵי דָרְךָ בְּאֵר שֶׁבַע וְנִפְלוּ
וְלֹא יִקוּמוּ עוֹד:

פסוק י"א - **הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֶאֱמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעַב בְּאֶרֶץ... הַכּוּוּנָה הַיָּא שְׁה' לֹא יִתְגַּלֶּה עוֹד לְנַבִּיִּאִים וּתְפַסֵּק הַנְּבוּאָה מִיִּשְׂרָאֵל. עֲנִיִּין זֶה הַתְּקִיִּים בַּתְּחִילַת בְּנִין בֵּית שְׁנִי, וְלַצֶּעֳרָנוּ אֲנוּ סוֹבְלִים עַד הַיּוֹם מִצְרָה נּוֹרָאָה זֹו. פְּסוּקִים יֶג-יֶד כְּלוּמֶר - **בְּיוֹם הַהוּא תִּתְעַלְפְּנָה הַבְּתוּלוֹת הַיְּפוֹת וְהַבְּחוּרִים בְּצִמָּא... יִשְׁנִם מִפְרָשִׁים אֶת הַנְּבוּאָה שְׁעֲנִינָה שִׁיתְעַלְפוּ מֵהַעֲדָר דְּבַר ה'.** וּשְׁנִם מִפְרָשִׁים שֶׁהַנְּבוּאָה מִכּוּוֹנַת לִימֵי פֶקַח וְהוֹשַׁע בּוֹזְמָן שְׁעֵשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים גְּלוּ, (הַמִּשְׁפָּט **"בְּיוֹם הַהוּא"**, פִּירוּשׁוֹ: **"עוֹד יִגִּיעַ זְמַן שֶׁכֵּךְ יִהְיֶה"**, וְלֹא **"בּוֹזְמָן שְׁדִיבְרָנוּ לְעִיל תְּתַקִּיִּים הַנְּבוּאָה"**. צִמָּד הַמִּילִים **"בְּיוֹם הַהוּא"** אִינוּ אֹמֵר בְּהַכְרַח שֶׁהַכּוּוּנָה הַיָּא עַל הַזְּמַן שֶׁמְדוּבֵר עֲלָיו בְּפְסוּק הַקּוֹדֵם. לְהֵלֵךְ יוֹרְחַב מַעַט בְּעֲנִיִּין זֶה).**

פרק ט. פְּסוּקִים א-י, פּוֹרְעֵנוֹת עַל מְזַבַּח בֵּית אֵל, וְנְבוּאוֹת פּוֹרְעֵנוֹת לְעֵשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים שֶׁהָאֲשׁוּרִים יִהְרֹגוּ בָּהֶם, יִגְלוּ אוֹתָם וּפִיזְרוּ אוֹתָם בְּכָל הָעוֹלָם.
פְּסוּק א':

רִאִיתִי אֶת אֲדֹנָי נֹצֵב עַל הַמְּזַבֵּחַ וַיֹּאמֶר הֵךְ הַכְּפֹתוֹר וַיִּרְעֲשׂוּ הַסָּפִים וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כָּלֶם וְאַחֲרֵיתָם בְּחֶרֶב אֶהְרֹג...

עַל פִּי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, **"הַמְּזַבֵּחַ"** הוּא הַמְּזַבֵּחַ שֶׁל עֵגֶל הַזֶּהָב שֶׁהָיָה בְּבֵית אֵל (אוּ בְּדָן) כְּפִי שֶׁהַנְּבִיא מוֹכִיחַ בְּפְסוּק י"ד בְּפֶרֶק ד' - **וּפְקַדְתִּי עַל מְזַבְּחוֹת בֵּית אֵל.** יִקְשֶׁה לְפָרֵשׁ שְׁכוּוֹנַת הַפְּסוּק הַיָּא עַל מְזַבַּח ה' בִּירוּשָׁלַיִם וּפּוֹרְעֵנוֹת עַל יְהוּדָה, כִּיוּן שֶׁלֹּא מְצִינוּ כְּמַעַט שְׁעֲמוּס מוֹכִיחַ אֶת יְהוּדָה, וּבְכָל סֵפֶר עֲמוּס יֵשׁ רַק פְּסוּקִים בּוֹדְדִים הַמְּכוּוֹנִים לַיהוּדָה. אִם נִפְרַשׁ אֶת פְּסוּק א' עַל יְהוּדָה, נִצְטַרֵּךְ לְפָרֵשׁ גַּם אֶת הַמִּשְׁךְ הַפְּרָק כְּנְבוּאָת פּוֹרְעֵנוֹת עַל יְהוּדָה, וְכֹאמֹר לֹא מְצִינוּ שְׁעֲמוּס מִקְדִּישׁ נְבוּאוֹת רְבוֹת שֶׁל פּוֹרְעֵנוֹת לַיהוּדָה, כְּכֹלל, עֲמוּס הוּא נְבִיא שֶׁל **עֵשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים.** וְאִף שְׁבַתְחִילַת הַסֵּפֶר מִקְדִּישׁ עֲמוּס כְּמֵה פְּסוּקִים לְכָל עַם וְגַם לַיהוּדָה הוּא מִקְדִּישׁ שְׁנֵי פְּסוּקִים, מ"מ אח"כ מִתְנַבֵּא הַנְּבִיא עַל עֵשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים, עֲלֵיהֶם מִתְמַקְּדַת נְבוּאָתוֹ וְבֵה מֵאֲרִיךְ הוּא מֵאֵד.

פְּסוּקִים יא - סוֹף הַסֵּפֶר, הֵם נַחְמוֹת לְעֵשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים, מִקּוֹדֵם שְׁנִבְאָרִם נַעֲסוּק מַעַט בְּפִירוּשׁ הַבִּיטוּי **"בְּיוֹם הַהוּא"**.

בְּיוֹם הַהוּא

בְּנַבִּיִּאִים אַחֲרוֹנִים מוֹזְכָר רְבוֹת הַבִּיטוּי **"בְּיוֹם הַהוּא"**, וּשְׁנָן שְׁתֵּי אִפְשָׁרוּיוֹת לְפָרֵשׁ אֶת הַכּוּוּנָה שֶׁל בִּיטוּי זֶה, אִפְשָׁרוֹת אַחַת הַיָּא נְכוּנָה, וְהַשְּׁנִיָּה עֵלּוּלָה לְהִיּוֹת טַעוֹת.

לְבִיאוֹר הָעֲנִיִּין, נִתְבוֹנָן בְּשְׁנֵי פְּסוּקִים בִּישְׁעִיהוּ פְּרָק כ"ה:

פְּסוּק ח': **בְּלַע הַמּוֹת לְנִצָּח וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דְּמַעָה מַעַל כָּל פְּנִים וְחָרַפַת עַמּוֹ, יִסִּיר מַעַל כָּל הָאֶרֶץ כִּי יְהוִה דָּבַר.**

פסוק ט': **וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קוֹיֵנוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קוֹיֵנוּ לוֹ וְנִגְיֵלָה וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתוֹ.**

בפסוק ח' נאמר, שיעלם המוות לנצח ולא יהיה יותר בכי, וה' יסיר את חרפת עמו.

בפסוק ט' נאמר, ש"ביום ההוא" יאמרו, הנה אלהינו זה שחיכינו לישועתו ונשמח בו.

נשאלת השאלה, לאיזה זמן מתייחסות המילים "וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא" (בפסוק ט')? יהיה מי שיפרש, שכוונת המילים היא לזמן שדיברנו עליו בפסוק הקודם (פסוק ח'), ולפי זה יפרש כך את פסוק ט':

וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא - בַּיּוֹם שֶׁבִלַע הַמּוֹת לַנֶּצַח, אִזּוֹ יֵאמְרוּ - הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קוֹיֵנוּ לוֹ וְנִגְיֵלָה וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתוֹ.

כלומר: "ביום ההוא" פירושו, "ביום שדברנו עליו לעיל" (בפסוק ח'). לפי פירוש זה, כל מקום בתנ"ך שנאמר בו "ביום ההוא יקרה עניין פלוני", פירושו "ביום שדיברנו עליו לעיל יתרחש העניין".

אולם, הסבר המילים בצורה זו עלול להיות טעות גדולה. שכן "ביום ההוא" לא מחייב כלל שהמדובר הוא על אותו זמן עליו דיבר הנביא בפסוקים הקודמים.

ההסבר היותר נכון לכך הוא שהמילים "ביום ההוא" פירושו: "עוד יגיע יום, שבו יקרה כך וכך". ואין זה מחייב כלל, שהפסוק מדבר על הזמן עליו דובר בפסוקים הקודמים.

אמנם ברוב המקומות שנאמר בהם "ביום ההוא" אכן מדובר על אותו הזמן שדובר עליו בפסוק הקודם, משום שברוב המקרים מנבא הפסוק בפרשה אחת על זמן אחד ולא על שני זמנים, אך אין להסיק מכך שבכל מקום שנאמר בו "ביום ההוא" הכוונה היא לזמן שמדובר לעיל. ראייה מוכחת לכך, היא הנבואה בסוף ספר עמוס (פרק ט):

ח הִנֵּה עֵינַי אֲדַנֶּי יְהוָה בְּמַמְלַכָה הַחֲטָאָה וְהַשְּׁמֵדָתִי אֶתָּה מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה אֶפְסָ כִּי לֹא הַשְּׁמִיד אֲשַׁמִּיד אֶת בַּיִת יַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה:

ט כִּי הִנֵּה אֲנֹכִי מִצְוָה וְהַנְּעוּתִי בְּכָל הַגּוֹיִם אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוּעַ בְּכַבְדָּהּ וְלֹא יִפּוֹל צִרוֹר אֶרֶץ:

י בְּחָרֵב יְמוּתוֹ כָּל חֲטָאֵי עַמִּי הָאֲמָרִים לֹא תִגִּישׁ וְתִקְדִים בְּעֵדֵינוּ הָרָעָה:

יא בַּיּוֹם הַהוּא אֶקִּים אֶת סֶפֶת דָּוִד הַנִּפְלֵת וְגִדְרָתִי אֶת פְּרִצֵיהֶן וְהִרְסֵתִי אֶקִּים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם:

יב לִמְעַן יִירָשׁוּ אֶת שְׂאֵרֵיט אָדָם וְכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה עֲשֵׂה זֹאת:

בפסוקים ח, ט, י, נאמר: ה' ישמיד את הממלכה החטאה (של ישראל) אך לא ישמיד את עשרת השבטים. הקב"ה יניע אותם בכל הגויים וכל הרשעים האומרים שלא תגיע עליהם הרעה ימותו בחרב. כאן ברור שכוונת הפסוק היא על גלות עשרת השבטים בימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה מלכי ישראל (ובימי אחז וחזקיהו מלכי יהודה).

בהמשך הפסוקים (פסוקים יא-יב) נאמר, ש-"**ביום ההוא**" יקים ה' את מלכות בית דוד וישראל (עשרת השבטים) יירשו את שארית אדום וכל הגויים. ברור שנבואה זו היא על העתיד לבוא ולא בימי אחז וחזקיהו.

המפרש את הביטוי "**ביום ההוא**" - "**ביום שדיברנו לעיל**", יצטרך לומר שביום בו ישמיד ה' את הממלכה החטאה וימותו בחרב הרשעים, באותו היום יקים ה' גם את מלכות בית דוד ואז עמ"י (עשרת השבטים) יירשו את שארית אדום וכל הגויים, וזה לא יכול להיות נכון, שהרי עשרת השבטים גלו ב-6 לחזקיהו, ועד היום עדיין עמ"י (עשרת השבטים) לא ירשו את שארית אדום וכל הגויים.

(ופשוט שלא ניתן לפרש את פסוק י"א על ימי חזקיהו שאז ה' יקים את סוכת דוד, שהרי הנחמה היא לעשרת השבטים, ובימי חזקיהו לא נגאלו עשרת השבטים, גאולת עשרת השבטים תהיה רק לאחר ביאת משיח בן דוד, כפי שיבואר בנספח 3, כך שלפירוש זה אין שחר).

ישעיהו

ישעיהו

תקופת נבואותיו - ישעיהו החל להתנבא בימי עוזיהו מלך יהודה. עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר שנבנה בית ראשון.

ישעיהו ניבא בימי מלכי יהודה עוזיהו, יותם, אחז, חזקיהו. ובימי מלכי ישראל ירבעם בן יואש, זכריהו בן ירבעם, שלום בן יבש, מנחם בן גדי, פקחיה בן מנחם, פקח בן רמליהו, והושע בן אלה (המלך האחרון של עשרת השבטים). התקופה היא מאמצע ימי בית ראשון ולאחר מכן.

על מי התנבא: בעיקר על יהודה, וניבא גם על עשרת השבטים ופורענות על הגויים.

עיקר נבואותיו:

- פורענות על יהודה בימי אחז (עשרת השבטים, אדום, וארם, הרגו בהם, וישבו שבויים רבים, ופלשתים כבשו כמה ערים).
- פורענות על עשרת השבטים בימי אחז וחזקיהו, שאז נפלו עשרת השבטים בידי האשורים, והוגלו לאשור.
- פורענות על הגויים (ע"י סנחריב), ומפלת אשור בירושלים בימי חזקיהו.
- נחמות על ימי חזקיהו ועל תחילת זמן ביהמ"ק השני (חזרת יהודה מגלות בבל), וכן נחמות על העתיד לבא, בעיקר על יהודה, וגם על עשרת השבטים.

לפני לימוד ספר 'ישעיהו' מומלץ מאד, לקרא את הפרקים "מבוא לנביאים אחרונים" ו-"הקדמה ל-4 נביאים" המובאים לעיל בתחילת החיבור.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר ישעיהו:

פרקים א-ו, הנבואות הן בעיקר נבואות פורענות על יהודה בימי אחז, שבזמנו הכעיסו יהודה את ה', וה' העניש אותם בחומרה רבה, בפרקים אלו ישנן גם נחמות על ימי חזקיהו, ומעט גם על אחרית הימים.

פרקים ז-ט, על מלחמת ארם ועשרת השבטים ביהודה בימי אחז, פרקים אלו צריכים ביאור מדוקדק על מי הנבואה ומתי התקיימה, ויבוארו באריכות בעז"ה.

פרקים יא-יב נבואות נחמה לעתיד לבא על יהודה, וגם על עשרת השבטים.

פרקים יג-כג נבואות פורענות שיבואו על הגויים ועל ישראל (בבל, אשור, פלשתים, מואב, דמשק, עשרת השבטים, עם מעבר לנהרי כוש, מצרים, יהודה, צור).

פרקים כג-כז נבואות על העתיד לבא באחרית הימים (תוכחה ונחמה), בעיקר על יהודה, ומעט גם על עשרת השבטים.

פרקים כח-לג נבואות על מפלת עשרת השבטים ביד אשור, הצלת יהודה מיד אשור, מפלת סנחריב מלך אשור בימי חזקיהו.

פרקים לד-לה נחמות לעתיד לבא.

פרקים לו-לט על מפלת סנחריב בימי חזקיהו.

פרקים מ-סוף הספר נחמות על ימי בית שני, נחמות לעתיד לבא, בעיקר על יהודה וגם על עשרת השבטים.

כפי האמור בתחילת הספר, אנו נבאר את הנבואות רק על פי הפירוש אותו זכינו להבין ולסדר על פיו את הנבואה ואת הקורות בימי הנביא ולא נזכיר פירושים אחרים. מובן מאליו כי אין בכוונתנו כלל שעל הקורא ללמוד רק כפי שביארנו, אלא העצה היעוצה היא, לקרוא את הביאור בחיבור זה על הנבואה, ולאחר מכן ללמוד את הנבואה ע"פ המפרש אליו רגיל הקורא אם רש"י ואם רד"ק, או פירוש אחר.

חשוב לציין כי גם במקרה שהפירוש אותו למד הקורא אינו כפי שפירשנו, מ"מ החיבור עשוי להועיל לקורא, כפי שכבר נוכחנו שאנשים נעזרו מאד בחיבור זה, למרות שלבסוף לא למדו כפי שפירשנו.

פרק א

תוכחה ופורענות על יהודה בימי אחז, ומעט נחמות על ימי חזקיהו

הנבואה בפרק א' מתייחסת ליהודה, ככתוב - חֲזוֹן יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אֲמוּץ אֲשֶׁר חָזָה עַל 'יְהוּדָה' וִירוּשָׁלַם... וְנִתְּרָה 'בַּת צִיּוֹן' כְּסֶפֶה בְּכַרְם... (ציון היא בירת יהודה).

בפרק א' ישנם שלושה נושאים. 1. תוכחה על חטאים, 2. פורענות שבאה על יהודה, 3. נחמה.

תוכחה על חטאים: ככתוב - בָּנִים גְּדֹלְתֵי וְרוֹמְמֵתֵי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי... הוּי גּוֹי חֹטֵא עִם כְּבֹד עֲוֹן זָרַע מִרְעִים.

פורענות: ככתוב - אֲרֻצְכֶם שְׂמָמָה עֲרִיכֶם שְׂרָפוֹת אִשׁ אֲדַמְתְּכֶם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אֲכָלִים אֶתְהָ וּשְׂמָמָה כְּמַהֲפַכַת זָרִים.

נחמה: ככתוב - וְאֲשִׁיבָה שְׁפִטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לְךָ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָּה נְאֻמְנָה.

בתחילת פרק א' מוכיח הנביא את יהודה על שעזבו את ה' וביזו את שמו, ובסוף הפרק עיקר התוכחה היא על חטאים שבין אדם לחבירו, שפיקוח דמים, חטאי השרים בשחד ובשלמונים ובעיוות משפט יתום ואלמנה.

זמן הנבואה

הנבואה בפרק א', נראה שמתאימה מאד לזמנו של אחז מלך יהודה (אבי חזקיהו). כפי שיבואר להלן.

תחילת הנבואה בפרק א' היא תוכחה על חטאים, ואכן במקרא מפורש שאחז מלך יהודה היה רשע, עבד הרבה ע"ז, ואף בשעה שנלחמו בו ארם החזיק במרוי ועבד את אלהי דמשק בירת ארם. עשה במות לע"ז בכל עיר ועיר ובכל פינה בירושלים, העביר את בנו באש (מלכים ב' פרק ט"ז, דברי הימים ב' פרק כ"ח) והשבית את העבודה בבית ה' (עיון דברי הימים ב' כט, ז), ונראה שגם שאר העבירות המוזכרות בפרק א' בישיעיהו מכוונות לימי אחז. על כל זאת ועוד, מוכיח ישיעיהו הנביא בנבואתו.

הפורענות: הצרות שהיו בימי אחז מפורשות בדברי הימים ב' פרק כ"ח, הכתוב מספר שיהודה סבלו צרות נוראות שלא היו מאז ימי יציאת מצרים. מלך ארם

הכה ביהודה ואף לקח שבי גדול לדמשק. פקח בן רמליהו מלך ישראל הרג ביהודה 120,000 איש ביום אחד, והרג גם גבורים וחשובים. האדומים גם הם הכו ביהודה ושבו שבי, פלשתים פשטו בערי השפלה וערי הנגב ולכדו את הערים בית שמש אילון וגדרות, שוכו תמנה וגימזו, ואת הכפרים סביב הערים. נראה שעל זאת אמר הכתוב - **אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׁרִפּוֹת אֲשֶׁר אֲדַמְתֶּם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אַכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהֲפַכַת זָרִים.**

הנחמות: מתייחסות לזמן חזקיהו מלך יהודה, שהיה צדיק והשיב את העם אל ה'.

הסיבה לכך שנראה לנו שהנבואה בפרק א' מתייחסת לימי אחז, היא משום שישעיהו נבא רק בימיהם של המלכים, עוזיהו, יותם, אחז, וחזקיהו. ומבין מלכים אלו רק על אחז מפורש שחטא מאד ובימיו שפטו השופטים שלא בצדק²⁴. וכן רק בימיו של אחז היו צרות נוראות שניתן לפרש אותן כהסבר הנבואה בפרק א'²⁵.

24. ישנה ראייה ברורה למדי לכך שבימי אחז שפטו שלא בצדק, ככתוב במיכה (ג,ט) **שָׁמְעוּ נָא זֹאת רְאִשֵׁי בַיִת יַעֲקֹב וְקַצִּינֵי בַיִת יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשֹּׁפֵט וְאֵת כָּל הַיְשָׁרָה יַעֲקֹבוּ.** נבואה זו היא על חטאים בימי אחז, כפי שיבואר להלן בפרק ג' במיכה.

25. לא זכינו להבין את המפרשים שנבואה זו מכוונת על זמן החורבן, כיון שמתוך הנבואה משתמע שהנביא מוכיח על זמנו, וברוב הספר מוכיח ישעיהו את יהודה על זמנו שלו, וישנן בו מעט מאוד נבואות על זמן החורבן. לכן קשה כאמור לייחס את הנבואה הראשונה על ימי החורבן.

ועוד, שבזמן חורבן הבית חרבה כל הארץ וירושלים וארץ יהודה היו שממה, ובפרק א' כתוב - **וְנִוְתָרָה בַת צִיּוֹן כְּסֶפֶה בְּכָרֶם כְּמִלּוּנָה בְּמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה,** כלומר, ירושלים עדיין נשארה מיהודה. וכן את הפסוק - **אֲדַמְתֶּם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אַכְלִים אֹתָהּ...** יקשה לפרש על תקופת החורבן, משום שלא ידוע שאז אכלו הגויים את אדמת ישראל לעיניהם, (מהמקרא משמע שארץ ישראל הייתה שממה ולא שהגויים אכלו את אדמתנו לנגד עינינו).

לעומת זאת, על ימי אחז מפורש (דה"י ב' פרק כ"ח) שהפלשתים כבשו ערים רבות מיהודה, ואף את הכפרים סביב הערים. (בכפרים סביב בית שמש, וכן בכפרים שסביב שאר הערים הטובות בשפלה שכבשו פלשתים היו שדות רבים וטובים, והפלשתים אכלו אותם בימי אחז).

כמו"כ יקשה להבין את המפרשים שנבואה זו נאמרה לימי חזקיהו בזמן שסנחריב נלחם ביהודה. אמנם היו אז צרות קשות ונוראות (כפי שיבואר להלן בפרק א' במיכה), אבל יקשה לייחס לימי חזקיהו את הפסוק - **שְׂרִיזַן סוּרְרִים וְחִבְרֵי גְבִים כְּלוֹ אֱהָב שָׁחַד,** וכן את שאר התוכחות בפרק, שהרי חזקיהו קירב את כל עם יהודה לעבודת ה', וכן את הפסוק **אֲדַמְתֶּם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אַכְלִים אֹתָהּ...** יקשה לייחס לימי חזקיהו כי הכיבוש של אשור היה עניין זמני.

המפרש את הנבואה על ימי חזקיהו, יוכל למצוא ראייה מסוף פרק ג' במיכה, שם נמצאת תוכחה קשה על השופטים שהם שופטים בשוחד, ושם הוכרחנו לפרש את הנבואה על ימי חזקיהו, כפי שביארנו שם. אך נראה לנו, שהנבואה שם היא על תחילת מלכות חזקיהו, שאז מיכה הוכיח את עם יהודה (על חטאים שחטאו בימי אחז) וחזקיהו שב אל ה'. בדה"י

בפרק זה נאמר שה' מאס בקרבנות (ללא תיקון המעשים), ונראה לנו לפרש שבתחילת מלכות אחז היה בית ה' פתוח (ואולי הקריבו שם קרבנות לע"ז), ובסוף ימי אחז הוא סגר את בית ה'²⁶.

ב' פרק כ"ט מוכח שבתחילת מלכות חזקיהו הוא שב אל ה'. מלחמת סנחריב הייתה ב-14 לחזקיהו ויקשה עלינו לומר שעל אותה התקופה ניבא ישעיה את התוכחה בפרק א' (יהיה מי שיפרש שהנבואה נאמרה בימי אחז והתוכחה מכוונת לימי אחז, וחלק מנבואת הפורענות התקיימה בימי חזקיהו).
 26. נראה לומר שבתחילת מלכות אחז הוא לא סגר את בית ה' ואף הקריב את קרבן התמיד, ככתוב בספר מלכים (מלכים ב' טז, טז):

וַיִּצְנֶה הַמֶּלֶךְ אַחֲזָה אֶת אוֹרֵיהָ הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקָּטָן אֶת עֹלֹת הַבֶּקָר וְאֶת מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת עֹלֹת הַמֶּלֶךְ וְאֶת מִנְחָתוֹ וְאֶת עֹלֹת כָּל עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְפֵיהֶם וְכָל דָּם עֹלָה וְכָל דָּם זָבַח עָלָיו תִּזְרַק וּמִזְבֵּחַ הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה לִי לְבָקָר.

ואפשר שאחז הרשע הקריב שם קרבנות לע"ז (עיין במפרשים על מלכים ב' פרק ט"ז). פסוק זה (וַיִּצְנֶה הַמֶּלֶךְ אַחֲזָה...) מדבר על תחילת מלכות אחז, שהרי המזבח נבנה בזמן שאחז הלך לבקר את מלך אשור בדמשק לאחר שמלך אשור קיבל את השוחד מאחז (ובעקבות כך הגלה את דמשק למדינת קיר).
 נראה שבסוף מלכותו סגר אחז את בית ה' ולא הקריב את קרבן התמיד, ככתוב בדברי הימים (דה"י ב' כח, כד):

וַיִּאָסֶף אַחֲזָה אֶת כָּלֵי בַיִת הָאֱלֹהִים וַיִּקְצָץ אֶת כָּלֵי בַיִת הָאֱלֹהִים וַיִּסְגֹר אֶת דְּלֹתוֹת בַּיִת הַהוּא...

פרק כ"ט עוסק במאורעות בתחילת מלכות חזקיהו נאמר:
הוא (חזקיהו) בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְמַלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת דְּלֹתוֹת בַּיִת הַהוּא וַיִּחְזְקֵם.
 אז אמר חזקיהו:

כִּי מֵעַלּוֹ אֲבִתֵּינוּ (הכוונה לאחז אבי חזקיהו)... גַּם סָגְרוּ דְּלֹתוֹת הָאֵילִם וַיִּכְבּוּ אֶת הַנְּרוֹת וַיִּקְטְרוּ לֹא הַקְטִירוּ וְעַלָּה לֹא הָעֵלּוּ בַקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל...

מכאן ברור שבסוף ימי אחז לא הקריבו את קרבן התמיד.
 (אמנם, מבחינת סדר הפסוקים בפרק כ"ח, אין הוכחה שהפסוק - וַיִּאָסֶף אַחֲזָה אֶת כָּלֵי בַיִת הָאֱלֹהִים... מדבר על סוף ימי אחז, למרות שפסוק זה הוא מהפסוקים האחרונים בפרק המדברים על מעשה אחז, אבל תוכן הפסוק הוא, שאחז סגר את בית ה' ועשה מזבחות לע"ז בכל מקום בירושלים, ומסתמא בתחילת מלכותו כבר עשה מזבחות רבות לע"ז, ככתוב בתחילת הפרק. ואפשר לומר שבסוף הפרק הכתוב מפרט יותר על הדברים שנכתבו בקצרה בתחילת הפרק).

כך הם סדר הדברים: פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם נלחמו באחז, אחז שלח שוחד למלך אשור, מלך אשור הגלה את דמשק בירת ארם למדינת קיר, מלך אשור הגיע גם אל ארצם של עשרת השבטים והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור.
 פקח מת בשנה הרביעית לאחז, וכל מלחמת פקח ורצין באחו וכו', היו בתחילת מלכות אחז, ומכאן שהפסוק שהובא לעיל מדבר על תחילת מלכות אחז.

פרק ב'

נחמות על העתיד לבא, ותוכחה ליהודה בימי אחז

פרק ב' : פסוקים א-ה נחמות על יהודה לעתיד לבא. פסוקים ו-י תוכחה על יהודה בימי אחז. פסוקים יא-סוף הפרק נבואות על העתיד לבא.

רוב הנבואה בפרק ב' היא על יהודה לעתיד לבא, ככתוב - **הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יִשְׁעִיהוּ בֶן אֲמוּץ עַל 'יְהוּדָה' וִירוּשָׁלַם. וְהָיָה ב'אַחֲרֵית הַיָּמִים' נִכּוֹן יְהִיָה הַר בֵּית יְהוָה בְּרֹאשׁ הַהָרִים...**
פסוקים ו-י.

כִּי נִטְשָׁתָה עֲמֻדַּי בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקְדָּם וְעַנְנִים כִּפְלִשְׁתִּים... וְתִמְלֵא אֶרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב... וְתִמְלֵא אֶרְצוֹ אֱלִילִים... בּוֹא בְצוּר וְהִטְמִן בְּעֶפְרַיִם מִפְּנֵי פֶחַד יְהוָה וּמִהַדָּר גֹּאֲנוּ.

פסוקים אלו הם תוכחה על יהודה בימי אחז (על פי העקרון בפרק א').
פסוקים יא-סוף הפרק.

עֵינַי גְּבָהוּת אָדָם שְׁפַל... וְנִשְׁגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי יוֹם לִיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל גְּאֹה וְרֹם... וְעַל כָּל הַהָרִים הַרְמִים... וְעַל כָּל אַנְיוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל שְׂכִיּוֹת הַחֲמֻדָּה וְשַׁח גְּבָהוּת הָאָדָם... חֲדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפְוֹ...

פסוקים אלו הם על העתיד לבא, שאז יבער ה' את כל הע"ז מן הארץ ועובדי הע"ז יבושו.

פרקים ג' ד'

תוכחה ופורענות על יהודה בימי אחז, ונחמות על ימי חזקיהו

הערה: הסבר פרקים ג-ד הוא על פי העיקרון שלנו בפרק א', שנבואות התוכחה של ישעיהו מתאימות לימי אחז.

פרק ג' ופרק ד' פסוק א': תוכחה ופורענות על יהודה בימי אחז, ככתוב בתחילת הפרק - **כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צָבָאוֹת מִסִּיר מִירוּשָׁלַם וּמִיְהוּדָה...**

נושא הפרק: תוכחה על היות עם יהודה בשפל המדרגה בימי אחז בכך שחטאו בע"ז ובעוד עוונות ולא ידעו את ה', תוכחה על השרים שדיכאו את העם והצרו אף לעניים, תוכחה על הנשים ביהודה שלא נהגו בצניעות ופיתו את העם לזנות.

וכן כל התוכחות והפורענות המוזכרות - **כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַם וַיְהוּדָה נָפַל... הַפֶּרֶת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָם וַחֲטָאתֶם פָּסַדְם הִגִּידוּ לֹא כַחֲדוּ... וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בָנוֹת צִיּוֹן וַתִּלְכְּנָה נְטוּיּוֹת גְּרוֹן... וְאָנּוּ וְאָבְלוּ פִתְחֶיהָ וְנִקְתָה לְאַרְצָה תֵּשֵׁב.** ועד פרק ד' פסוק א' - **וְהִחֲזִיקוּ שְׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד... כּוֹלֵן הָן עַל יְמֵי אַחֲז, כְּפִי שְׁצוּיִן בַּפֶּרֶק א', שִׁבְכַל יְמֵי יִשְׁעִיהוּ רַק בְּיְמֵי אַחֲז חֲטָאוּ מְאֹד, וְכָל הַפּוֹרְעָנוֹת אֲרַעָה בְּיָמָיו.**

פרק ד' פסוקים ב'-סוף הפרק: נחמות על ימי חזקיהו. כלומר הפסוקים - **בְּיָוִם הַהוּא יְהִיָה צָמַח יְהוָה לְצַבִּי וּלְכַבֹּד... וְהָיָה הַנְּשָׂאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בְּירוּשָׁלַם קָדוֹשׁ יֹאמֶר לוֹ, עַד - וְסָפָה תְהִיָה לְצַל יוֹמָם מִחֶרֶב וּלְמַחְסָה וּלְמַסְתוֹר מִזָּרִים וּמִמָּטָר.** כולן על זמן חזקיהו הצדיק שביער את כל הע"ז מיהודה ובטח בה' וניצל ממלך אשור.

פרק ה'

תוכחה ופורענות על יהודה בימי אחז

הסבר פרק זה גם הוא עפ"י העקרון שלנו בפרק א', שהנבואה מתאימה לימי אחז.

פרק ה' **אֲשִׁירָה נָא לִידִידֵי... עַל יְהוּדָה, כְּכַתּוּב בַּפְּסוּק ג' - וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ נָא בֵּינִי וּבֵין פְּרָמִי.**

התוכחה - **הוּי מְגִיעֵי בֵית בְּבִית... הוּי מְשִׁפִּימֵי בְּבֶקֶר שֶׁכֶר יִרְדְּפוּ... הַיָּא עַל יְמֵי אַחֲז. גַּם הַפּוֹרְעָנוֹת הַמוֹזְכֵּרֶת - אִם לֹא בְּתִים רַבִּים לְשִׁמָּה יְהִיו גְּדֻלִים וְטוֹבִים מְאִין יוֹשֵׁב... וְנִשְׂא נֶס לְגוֹיִם מֶרְחוֹק... אֲשֶׁר חֲצִיו שְׁנוֹנִים וְכָל קִשְׁתֵּיהֶן דְּרָכוֹת... וַיְנַהֵם עָלָיו בְּיָוִם הַהוּא כְּנֶהֱמַת יָם וַיִּבֶט לְאַרְצָה וְהִנֵּה חֲשָׁד צַר וְאוֹר חֲשָׁד בְּעִרְיָפֶיהָ - כּוֹלָה מִתֵּיחֶסֶת לִימֵי אַחֲז מֶלֶךְ יְהוּדָה, אֲשֶׁר בּוֹזְמָנו הִיכּו אַרְם וְאָדוּם בִּיהוּדָה וּלְקַחוּ רַבִּים בְּשִׁבִי וּפְלִשְׁתִּים לְכַדּו עֵרִים רַבּוֹת, כְּפִי שֶׁהוֹזְכֵר בַּפֶּרֶק א'.**

ארם נחשבת רחוקה (גיאוגרפית) מיהודה (אולי כי ארצם של עשרת השבטים מפרידה ביניהם), והם הכו ביהודה וישבו שבי גדול לדמשק בירת ארם, יתכן שעל כך נאמר - **וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם מִרְחוֹק** (פרק זה ניתן לפרש על ימי עוזיהו, אולם בדוחק גדול²⁷).

(ניתן לומר שהנבואה בפרק ה' היא על כל ישראל, וככתוב בפסוק ז' - **כִּי כָרַם יְהוָה צְבָאוֹת 'בֵּית יִשְׂרָאֵל' וְיָאִישׁ יְהוּדָה' נָטַע שְׁעִטּוּעֵינוּ**... ומשמע שהנבואה על כל ישראל. אמנם בפסוק ג' כתוב - **וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ נָא**... ומשמע שהנבואה ליהודה, אך ניתן לפרש שהנבואה היא על כל ישראל אלא שיהודה הם שמעו את התוכחה, וכפי שישנם המבארים את הפסוק - **וְרִיב לִיהוָה עִם 'יְהוּדָה'**... (הושע יב, ג) (עייין בביאורינו שם). אך יותר נראה לפרש את פרק ה' רק על יהודה, שהרי מתחילת הספר ועד כאן הנבואות הן רק על יהודה).

פרק ו

מראה הנבואה, ותוכחות ופורענות על עמ"י

חלקו הראשון של הפרק - **בְּשַׁנַּת מוֹת הַמֶּלֶךְ עֲזַיְהוּ וְאַרְאָה אֶת אֲדֹנָי**... וקרא זה אֵל זה וְאָמַר... מדבר על מראה הנבואה, והיאך קיבל ישעיהו את השליחות.

בנבואה מפסוק ו' מוזכרות תוכחות ופורענות, ככתוב - **הַשָּׁמֶן לֵב הָעַם הַזֶּה וְאֲזַנְיוֹ הַכֶּבֶד וְעֵינָיו הַשֶּׁעַר... עַד אֲשֶׁר אִם שָׂאוּ עָרִים מֵאִין יוֹשֵׁב וּבְתִים מֵאִין אָדָם**...

תוכן הנבואה: ה' אומר ליסעיהו שהוא כועס על עוונות העם, ישעיהו שואל עד מתי יהיה חרון אף (ועד כמה חמורה הפורענות שעתידה לבא עליהם), ה' עונה שיגיע מצב בו יהיו ערים שממות והבתים יתרוקנו ע"י שיהרגו אנשים רבים.

27. ניתן לפרש בדוחק את הנבואה על ימי עוזיהו, מכיון שגם בזמנו חטאו יהודה, שהרי עמוס ניבא רק בזמן עוזיהו (ככתוב בפסוק הראשון בעמוס), וניבא על יהודה - **כֹּה אָמַר יְהוָה עַל שְׁלֹשֶׁה פְּשָׁעֵי 'יְהוּדָה' וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבְנִי עַל מַאֲסָם אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְחָקֵינוּ לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְעוּם כַּזְבִּיהֶם אֲשֶׁר הִלְכּוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם** (עמוס ב, ד). ובימי עמוס היו עם יהודה שקועים ביין, ככתוב בעמוס (ו' א-ו) - **הוּי הַשָּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרוֹן... הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים מִשְׁחֹו**.

אמנם קשה לייחס ליהודה בימי עוזיהו את כל החטאים המוזכרים - **הוּי מְגִיעֵי בֵּית בְּבִית שְׂדֵה בְּשִׂדָה קָרִיבוֹ... מִצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שַׁחַד וְצִדְקַת צְדִיקִים יְסִירוּ מִמֶּנּוּ**, אולם לא ניתן לדחות פירוש זה לחלוטין.

(גם לפי פירוש זה, הפורענות הנזכרת - **אִם לֹא בְּתִים רְבִים לְשִׁמָּה יְהִיוּ**... מתייחסת לימי אחז).

נראה שנבואת הפורענות היא על כל עם ישראל, על עשרת השבטים שגלו בימי אחז וחזקיהו, ואף על יהודה אשר סבלו בימי אחז מה שלא סבלו כך מאז יציאת מצרים (כמבואר לעיל).

פרקים ז ח ט י

נבואה על מלחמת ישראל ביהודה ושאר הקורות בימי אחז וחזקיהו

תחילת פרק ז':

וַיְהִי בַיָּמִי אֲחִז בֶּן יוֹתָם בֶּן עֲזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רָצִין מֶלֶךְ אֲרָם וּפְקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לְמַלְחָמָה עִלְיָה...
 יַעַן כִּי יַעַץ עֲלִידָא אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר. נַעֲלָה בִיהוּדָה וְנִקְיָצְנָה וְנִבְקַעְנָה אֲלֵינוּ...
 כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תִקּוּם וְלֹא תִהְיֶה...

פרקים אלה נאמרו בארבעת השנים הראשונות למלכות אחז, בזמן שחרה אף ה' מאד בכל שנים עשר שבטי ישראל, ושפך את חמתו עליהם מה שלא עשה מזמן יציאת מצרים ועד אז, וכל ישראל סבלו מה שלא סבלו כך מזמן יציאת מצרים כפי שיבואר להלן, ואז החל ה' לקיים את הקללות הנאמרות בפרשת כי תבוא.

פרקים אלו מדברים על הנושאים הבאים:

1. ההרג הגדול שעשו עשרת השבטים וארם ואדום ופלשתים ביהודה בימי אחז.
2. תוכחה על חטאי ופשעי יהודה בימי אחז.
3. נבואות בזמן מלחמת פקח מלך עשרת השבטים ורצין מלך ארם בירושלים בימי אחז.
4. נבואה על מפלת פקח ורצין ביד מלך אשור, וגלות דמשק בירת ארם למדינת קיר בימי אחז, גלות עשרת השבטים לאשור בימי אחז וחזקיהו בנו.
5. נבואה על מפלת סנחריב מלך אשור בירושלים בימי חזקיהו בן אחז.

מרבית הלומדים, מתקשים מאד להבין את ענייני הנבואות בפרקים ז-י, אי לכך הארכנו מעט בביאור ענייני הנבואות בפרקים אלו, השתדלנו להביא בפני הקורא תמונה מאירה וברורה, והעתקנו את כל המקראות עם כותרות צד המבארות בקצרה את עניין הנבואה. בהערות השולים נבאר מדוע ראינו לנכון לפרש כך. מקודם שנבאר את פרקים ז'-י', נתאר בקצרה את הקורות בימי אחז וחזקיהו.

קיצור הקורות בימי אחז וחזקיהו

בתחילת מלכות אחז מלך יהודה²⁸, סבלו יהודה ממכה שלא היתה כמותה מאז ימי יציאת מצרים. פקח מלך ישראל הרג ביהודה 120,000 איש ביום אחד. מלך ארם הכה ביהודה ואף לקח שבי גדול לדמשק. האדומים גם הם הכו ביהודה ושבו שבי, פלשתים פשטו בערי השפלה וערי הנגב ולכדו את הערים בית שמש אילון וגדרות, שוכו תמנה וגימזו, ואת הכפרים סביב הערים (דברי הימים ב' פרק כ"ח).

פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם רצו לכבוש את יהודה וצרו על אחז בירושלים ולא יכלו להילחם עליה. אחז ועמו פחדו עד מאד - וַיָּנֶע לָבָבוּ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנֹעַ עַצִּי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ (ישעיהו ז, ב).

ישעיהו אמר לאחז - הַשְּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אֶל תִּירָא וּלְבַבְךָ אֶל יְרֵךְ מִשְׁנֵי זְנֻבוֹת הָאוֹדִים הַעֲשֵׂנִים הָאֵלֶּה בְּחָרֵי אֶף רִצִּין וְאַרְם וְבֵן רַמְלִיהוּ (ישעיהו ז, ד).

אחז לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך ושלחם שוחד למלך אשור. בעקבות השוחד הגלה מלך אשור את דמשק (בירת ארם) למדינת קיר והרג את רצין מלך ארם.

מלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים במלכות פקח והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור. זוהי הגלות הראשונה של עשרת השבטים²⁹.

הושע בן אלה הרג את פקח בן רמליהו מלך ישראל, ומלך תחתיו על שארית עשרת השבטים (הושע בן אלה הוא המלך האחרון של עשרת השבטים).

28. בשנת 4-מלכות אחז מת פקח בן רמליהו. ובימי פקח כבר גלו עבר הירדן והגליל ע"י מלך אשור (מלכים ב' פרק ט"ו), והיה זה לאחר שפקח נלחם ביהודה, כמו שיבואר להלן.

29. ככתוב - וַיִּשְׁלַח אֶחָז מַלְאָכִים אֶל תְּגֵלַת פִּלְסֵר מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֵאמֹר עֲבֹדָךְ וּבְנֵךְ אֲנִי עֲלֶה וְהוֹשַׁעֲנִי מִפֶּן מֶלֶךְ אַרְם וּמִפֶּן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הַקּוֹמִים עָלַי. וַיִּקַּח אֶחָז אֶת הַפָּסֶף וְאֶת הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֲשׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶל דְּמִשְׁק וַיִּתְּפֹשֶׂה וַיְגַלֶּה קִירָה וְאֶת רִצִּין הַמִּית (מלכים ב' טז, ז-ט).

בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה (מלכים ב' טו, כט). היה זה בסוף ימי פקח, שהרי פקח מת בשנה הרביעית למלכות אחז, ופשוט שהדבר ארע בימי אחז (ובעקבות השוחד).

אחז מלך יהודה מת בשנה ה-16 למלכותו, תחתיו מלך בנו הצדיק **חזקיהו**. בשנה השישית למלכות **חזקיהו** גלו לאשור כל עשרת השבטים שהיו במלכות **הושע בן אלה**. רק שארית עשרת השבטים שחיו במלכות יהודה נשארו בארץ ישראל (עיין נספח 2).

בשנת 14 **לחזקיהו** בא **סנחריב מלך אשור** לשפלת יהודה, נלחם על לכיש ותפש את כל הערים הבצורות. ושלח את עבדיו לקרא **לחזקיהו** להיכנע, הם חרפו וגידפו את ה' ליד ירושלים (מלכים ב' פרק י"ח, וישעיהו פרק ל"ו).

מלך כוש יצא להילחם בסנחריב מלך אשור (מלכים ב' פרק י"ט, וישעיהו פרק ל"ז), מלך אשור יצא אליו וניצחו (פרק כ' בישעיהו).

מלך אשור חזר לא"י (הגיע מזרחית לא"י, ועבר את הירדן. כמובא בסדר עולם) עלה להר אפרים (אולי כ-15 קילומטר צפונית לירושלים) ונסע בערי בנימין מ-עית ל-מגרון, מכמש, גבע, וכו' (ישעיהו סוף פרק י'), חצה את ארץ בנימין והגיע עד ירושלים, ובלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו, וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים (כל זאת מפורש בישעיהו ל"ו ובהמשך, ובמלכים ב' פרק יח-יט).

עד כה ההקדמות ומעתה יבוארו המקראות.

פרק ז. פסוקים א-ז, נבואה על כך שארם ועשרת השבטים יפלו בידי אשור ולא יכבשו את יהודה. פסוקים יח-סוף הפרק, על מפלת אשור בירושלים בימי חזקיהו ועל שאר הטוב ביהודה בזמן ההוא.

א וַיְהִי בַיָּמֵי אַחֲזָה בֶן יוֹתָם בֶּן עֲזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רָצִין מֶלֶךְ אֲרָם וּפְקַח בֶּן רַמְלִיָּהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לְמַלְחָמָה עָלָיָהּ וְלֹא יָכַל לְהִלָּחֵם עָלָיָהּ: ב וַיִּגְדַּל לְבַיִת דָּוִד לְאֹמֵר נַחֵה אֲרָם עַל אֲפָרַיִם וַיִּנְעוּ לְבָבָו וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ: קורות מלחמת פקח מלך עשרת השבטים ורצין מלך ארם באחז מלך יהודה.

ג וַיֹּאמְרוּ יְהוָה אֵל יִשְׁעֵיָהוּ צֹא נָא לְקִרְאֵת אַחֲזָה אֶתְּהָ וּשְׂאֵר יִשׁוּב בְּנֵדָךְ אֵל קֶצֶה תַעֲלֵת הַבְּרָכָה הָעֲלִינָה אֵל מִסֵּלֶת שְׂדֵה כּוֹבֵס: ד וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו הִשְׁמֵר וְהִשְׁקֵט אֵל תִּירָא וּלְבַבְךָ אֵל יֶרֶךְ מִשְׁנֵי זְנֻבוֹת הָאוֹיְדִים הָעֲשֵׂנִים הָאֵלֶּה בַּחֲרֵי אֵף רָצִין וְאֲרָם וּבֶן רַמְלִיָּהוּ: ה וַעַן כִּי יַעַץ עֲלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֲפָרַיִם וּבֶן רַמְלִיָּהוּ לְאֹמֵר: ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה וְנִקְיָצְנָה וְנִבְקַעְנָה אֵלֵינוּ וְנִמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן טַבָּאֵל: ג תחילת נבואת ישעיהו על מחשבת פקח ורצין לכבוש את ירושלים.

ז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תִקּוּם וְלֹא תִהְיֶה: ח כִּי רֹאשׁ אֲרָם דָּמָשֶׁק וְרֹאשׁ דָּמָשֶׁק רָצִין וּבַעֲדוֹ שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יַחַת אֲפָרַיִם מֵעַם: ט וְרֹאשׁ אֲפָרַיִם שְׁמֵרוֹן וְרֹאשׁ שְׁמֵרוֹן בֶּן רַמְלִיָּהוּ אִם לֹא תִאֲמִינוּ כִּי לֹא תִאֲמִנוּ: מפלת דמשק בירת ארם, ומפלת עשרת השבטים, עיני אשור.

י וַיֹּסֶף יְהוָה דְּבַר אֵל אַחֲזָה לְאֹמֵר: יא שְׂאֵל לְךָ אוֹת מֵעַם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעֲמֵק שְׂאֵלָה אוּ הַגְּבֹהַּ לְמַעַלָּה: יב וַיֹּאמְרוּ אַחֲזָה לֹא אֶשְׂאֵל וְלֹא אֲנַסֶּה אֵת יְהוָה: יג וַיֹּאמְרוּ שְׁמַעוּ נָא בַיִת דָּוִד הַמַּעֲט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תִלְאוּ גַם אֵת אֱלֹהֵי: יד לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֵם אוֹת הַנֶּה הָעֲלָמָה הָרָה וַיִּלְדֵת בֶּן וּקְרָאת שְׁמוֹ עֲמָנוּ אֵל: טו חֲמָאָה וּדְבַשׁ יֵאָכַל לְדַעְתּוֹ מְאוּס בָּרַע וּבַחֹר בְּטוֹב: טז כִּי בְטָרָם יִדַע הַנַּעַר מְאוּס בָּרַע וּבַחֹר בְּטוֹב תַּעֲזֹב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶתְּהָ קֶץ מִפְּנֵי נבואה על כך שהי יחיש את מפלת פקח ורצין.³⁰

30. מפלת פקח ורצין (שהוזכרה לעיל) היתה במהרה, שהרי בשנת ארבע למלכות אחז מת פקח, עבר הירדן והגליל גלו עיני מלך אשור עוד בימי פקח (עיין לעיל), ובאותו פרק זמן הגלה מלך אשור את דמשק בירת ארם לקיר. על כך נאמר - תַעֲזֹב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶתְּהָ קֶץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מַלְכֶיהָ... וכן - יִשָּׂא אֵת חֵיל דָּמָשֶׁק וְאֵת שָׁלַל שְׁמֵרוֹן לְפָנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר.

(בימי חזקיהו גלו כל שארית עשרת השבטים לאשור, ורק חלקם שהיו במלכות יהודה נשארו בא"י כפי שיבואר בנספח 2).

**שְׁנֵי מַלְכֵיהָ: יו זְבִיא יְהוָה עֲלִידָה וְעַל עֲמֻדָה וְעַל בַּיִת אֲבִידָה יָמִים
אֲשֶׁר לֹא בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר:**

**יח וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׂרָאֵל יְהוָה לְזָבוּב אֲשֶׁר בְּקֶצֶה יֵאָרִי מִצְרַיִם
וּלְדָבוּרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר: יט וּבָאוּ וְנָחֲוּ כֻלָּם בְּנַחְלֵי הַבְּתוּת
וּבְנִקְיָקִי הַסְּלָעִים וּבְכָל הַנְּעֻצוּצִים וּבְכָל הַנְּהַלְלִים: כ בַּיּוֹם הַהוּא
יִגְלַח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִינָה בְּעֵבְרֵי נְהַר בְּמֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת הָרֹאשׁ
וְשַׁעַר הַרְגָלִים וְגַם אֶת הַזָּקֵן תִּסְפָּה:**

על מפלת
סנחריב מלך
אשור בימי
חזקיהו³¹.
כ-27 שנים
אחרי מפלת
פקח ורצין.

**כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחִיָּה אִישׁ עֹגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי צֹאן: כב וְהָיָה
מֵרֵב עֲשׂוֹת חֶלֶב יֵאָכֵל חֲמָאָה כִּי חֲמָאָה וְדָבַשׁ יֵאָכֵל כָּל הַנּוֹתָר
בְּקֶרֶב הָאֶרֶץ: כג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְהוָה כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר יְהִיָּה שָׁם
אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלְפֵי כֶסֶף לְשִׁמִּיר וּלְשִׁית יְהוָה: כד בַּחֲצִיִּם וּבְקִשְׁתֵּי יְבוּא
שָׁמָּה כִּי שִׁמִּיר וּשִׁית תִּהְיֶה כָּל הָאֶרֶץ: כה וְכָל הַהָרִים אֲשֶׁר
בְּמַעְדָּר יַעֲדְרוּן לֹא תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאֵת שִׁמִּיר וּשִׁית יְהוָה לְמִשְׁלַח
שׁוֹר וּלְמֶרְמֵס שָׁה:**

נחמות על ימי
חזקיהו³².

31. לפני שמלך אשור נפל בירושלים הוא נלחם בכוש (ככתוב בישעיהו ל"ז), ונראה שבאותו פרק זמן הוא נלחם גם במצרים, ככתוב בישעיהו (כד, כ) **כִּן יִנְהַג מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׁבֵי מִצְרַיִם וְאֶת גְּלוֹת כּוּשׁ נְעָרִים וְזִקְנִים עָרוֹם וְיָחֹף**, כלומר שמפלת מצרים וכוש היו באותו פרק זמן.

וממצרים ומכוש הגיע לירושלים, יתכן שעל כך נאמר - **יִשְׂרָאֵל יְהוָה לְזָבוּב אֲשֶׁר בְּקֶצֶה יֵאָרִי מִצְרַיִם**. (אולי אח"כ קיבל תגבורת של חיילים רבים מאשור, ועל כך כתוב - **וּלְדָבוּרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר**).

ניתן גם לפרש, שמלך אשור נלחם על ירושלים עם חיילים רבים ממצרים ומאשור.

בלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו - וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים, על כך כתוב - **בַּיּוֹם הַהוּא יִגְלַח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִינָה בְּעֵבְרֵי נְהַר בְּמֶלֶךְ אֲשׁוּר**.

32. אפשר שנבואה זו היא על השפע שהיה בימי חזקיהו ככתוב בדה"י ב' לב, כז-כט.

וַיְהִי לִיחִזְקִיָּהוּ עֹשֶׁר וְכַבּוֹד הַרְבֵּה מְאֹד וְאַצְרוֹת עָשָׂה לוֹ לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְאֲבָן יְקָרָה וּלְבָשָׂמִים וּלְמַגְנִים וּלְכָל כְּלֵי חֲמֻדָּה. וּמִסְכָּנוֹת לְתַבּוּאֹת דָּגוֹן וְתִירוֹשׁ וַיִּצְהַר וְאֲרוֹת לְכָל בְּהֵמָה וּבְהֵמָה וְעֹדְרִים לְאֻרֹת. וְעָרִים עָשָׂה לוֹ וּמְקָנָה צֹאן וּבָקָר לְרֵב כִּי נָתַן לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד.

פרק ח. פסוקים א-ד, על מפלת פקח מלך עשרת השבטים ורצין מלך ארם ביד מלך אשור. פסוקים ה-סוף הפרק, על מפלת אשור בימי חזקיהו ועל מפלת פקח ורצין בימי אחז.

א ויאמר יהוה אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז: ב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו: ג ואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר יהוה אלי קרא שמו מהר שלל חש בז: ד כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור:

נבואה על כך שהי יחיש את מפלת פקח ורצין.³³

ה ויסף יהוה דבר אלי עוד לאמר: ו יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו: ז ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו: ח וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצה עמנו אל:

(עייף הרד"ק) על אנשים ביהודה שמאסו במלכות בית דוד, ומפאת מעשיהם יביא ה' עליהם את מלך אשור.³⁴

ט רעו עמים וחתו והאזינו כל מרחקי ארץ התאזרו וחתו התאזרו וחתו: י עצו עצה ותפר דברו דבר ולא קום כי עמנו אל: יא כי כה אמר יהוה אלי כחזקת היד וישרני מלכת בדרך העם הזה לאמר: יב לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו: יג את יהוה צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מערצכם: יד והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלים: טו וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו:

נבואה על מחשבת פקח ורצין לכבוש את יהודה שלח תצלח.

33. ראה בהערה לעיל, פרק ז' פסוקים י-י"ז.

34. הרד"ק כותב, שהיו ביהודה אנשים שראו בהצלחת פקח מלך ישראל ובעקבות כך מאסו במלכות בית דוד, ועליהם נאמר - כי מאס העם הזה את מי השלח. מלך אשור כבש כביכול את הגוף עד הצוואר אך לא את הראש, כלומר הוא תפש את כל ערי יהודה הוצורות (ישעיה לז, א). אך על ירושלים שהיא בבחינת הראש הוא לא ירה אף לא חץ אחד (ישעיה לז, לג), ככתוב - וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע...

התייחסות הנביא לנבואות. **טו** צור תעודה חתום תורה בלמדי: **יז** וחקיתי ליהוה המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו: **יח** הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יהוה לאתות ולמופתים בישראל מעם יהוה צבאות השכן בהר ציון:

יט וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים: **כ** לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר: (יאוש בתקוות עשרת השבטים)

כא ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה: **כב** ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדח: על מפלת פח ורצין.³⁵

כג כי לא מועף לאשר מוצק לה פעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים: עשרת השבטים לאשור.³⁶ על גלות

פרק ט. פסוקים א-ו, על כך שלמרות שכעת - בימי אחז סובלים יהודה, בימי חזקיהו הם עתידים להצליח ולהינצל ממלך אשור. פסוקים ז-י, על מפלת פח ורצין. מפסוק ח' עד לסוף הפרק (וכן תחילת פרק י'), תוכחה ליהודה בימי אחז.

א העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם: **ב** הרביית הגוי לו הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל: **ג** כי את על סבלו ואת מטה שכםו ישבט הנגש בו החתת כיום מדין: על יהודה, שסבלו את כל הצרות בימי אחז, ורק אותם הציל ה' ממלך אשור.

ד כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה לשרפה מאכלת אש: על הצרות ביהודה בימי אחז.³⁷

35. נראה לפרש שבזמן שפקח בן רמליהו מלך ישראל (מלך עשרת השבטים) צר על אחז בירושלים, ישעיהו אומר ליהודה שפקח לא ינצח במלחמה, אלא עתיד הוא לסבול (פקח לא יאכל שלל מיהודה אלא יהיה - נקשה ורעב - לשלל).

36. תוכן הנבואה בפסוק כ"ג: בתחילה יגלה מלך אשור את ארץ זבולון ונפתלי (והגלעד) כנ"ל, ובגלות האחרונה יכביד עליהם את עולו ויגלה את כל עשרת השבטים (בימי הושע בן אלה) ככתוב - פעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד.

ה **כִּי יֵלֵךְ יֵלֵךְ לָנוּ בֵּן נִתָּן לָנוּ וְתִהְיֶה הַמְּשָׁרָה עַל שְׁכֻמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גְּבוּר אָבִי עַד שָׁר שְׁלוֹם: ו לְמַרְבֵּה הַמְּשָׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֶץ עַל כִּסֵּא דָוִד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ לְהַכִּין אֹתָהּ וּלְסַעְדָּהּ בְּמִשְׁפָּט וּבַצְדָּקָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם קִנְיַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת:**

על מלוכת חזקיהו בן אחז הצדיק (שמלך כ-15 שנה לאחר שנאמרה הנבואה).³⁸

ז **דָּבַר שְׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וַנִּפְל בְּיִשְׂרָאֵל:**

ח **וַיִּדְעוּ הָעַם כָּלֹּ אֲפָרַיִם וַיּוֹשֵׁב שְׁמֵרוֹן בְּגֹאֹה וּבַגְּדֵל לִבָּב לֵאמֹר: ט לְבָנִים נִפְלוּ וְגִזִּית נִבְנָה שְׁקָמִים גָּדְעוּ וְאַרְזִים נִחְלִיף: י וַיִּשְׁגְּב יְהוָה אֶת צְרִי רִצִּין עָלָיו וְאֶת אֵיבָיו יִסְכְּסֵף:**

על עשרת השבטים³⁹ וארם.

37. פסוק ד' - **כִּי כָל סָאוֹן סָאוֹן בָּרַעַשׁ וְשִׁמְלָה מְגוֹלְלָה בְדָמִים...** הכוונה לכל ההרוגים שמתו ביהודה בימי אחז מלך יהודה, וכנ"ל שעשרת השבטים וארם ואדום הרגו בהם, הפלשתים לכדו כמה ערים ואת הכפרים מסביב לערים, ואפשר שגם שרפו מקומות (כפי שהיה נהוג לעשות באויבים, וככתוב פרק א' כתוב - **עָרֵיכֶם שָׂרְפוֹת אֵשׁ**), ואפשר שעל דברים אלו נאמר - **וְהִיְתָה לְשָׂרְפָה מֵאֲכַלְתָּ אֵשׁ.**

נראה לפרש שהנביא אומר ליהודה בימי אחז, על אף שיש כעת צרות והרוגים רבים - **וְשִׁמְלָה מְגוֹלְלָה בְדָמִים...** אך יש לנו נחמה ש-**(פסוקים ה' ו')** - **כִּי יֵלֵךְ יֵלֵךְ לָנוּ בֵּן נִתָּן לָנוּ וְתִהְיֶה הַמְּשָׁרָה עַל שְׁכֻמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גְּבוּר אָבִי עַד שָׁר שְׁלוֹם. לְמַרְבֵּה הַמְּשָׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֶץ עַל כִּסֵּא דָוִד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ לְהַכִּין אֹתָהּ וּלְסַעְדָּהּ בְּמִשְׁפָּט וּבַצְדָּקָה...** כל זאת על חזקיהו שיהיה צדיק, ובזמנו יושיע ה' את יהודה.

38. שהרי הנבואה נאמרה בתחילת מלכות אחז (עיין לעיל), ואחז מלך 16 שנה.

39. פסוקים ח-י - **וַיִּדְעוּ הָעַם כָּלֹּ אֲפָרַיִם וַיּוֹשֵׁב שְׁמֵרוֹן... לְבָנִים נִפְלוּ וְגִזִּית נִבְנָה שְׁקָמִים גָּדְעוּ וְאַרְזִים נִחְלִיף. וַיִּשְׁגְּב יְהוָה אֶת צְרִי רִצִּין עָלָיו וְאֶת אֵיבָיו יִסְכְּסֵף.** הגר"א מפרש, לאחר שפקח בן רמליהו הרג את פקחיה בן מנחם בן גדי ומלך תחתיו, אמרו עשרת השבטים כך: בית מנחם בן גדי נפלו ובית פקח בן רמליהו יהיה טוב יותר. על כך נאמר - **לְבָנִים נִפְלוּ וְגִזִּית נִבְנָה...**

(פירוט ארבעת המלכים האחרונים של עשרת השבטים ושנות מלכותם, **מנחם בן גדי 10. פקחיה בן מנחם 2. פקח בן רמליהו 20. הושע בן אלה מלך כ-19 שנה).**

אף שעשרת השבטים חשבו שפקח בן רמליהו יעזור להם כנ"ל, ופקח בן רמליהו התחבר לרצין מלך ארם - כל זאת לא עזר לעשרת השבטים, כי - **(פסוק י') - וַיִּשְׁגְּב יְהוָה אֶת צְרִי רִצִּין עָלָיו וְאֶת אֵיבָיו יִסְכְּסֵף,** שהקב"ה גלגל שצוררי רצין שהם חיל מלך אשור, יתגברו עליו, כמבואר לעיל, שמלך אשור הרג את רצין

מכאן, ועד פסוק ד' בפרק הבא – תוכחה על יהודה.

ביאור המקראות להלן, הוא ע"פ הפירוש השני ברש"י בפסוק י"א שהנבואה היא על יהודה, משום שרק ע"פ פירוש זה זכינו לבאר את פסוק י"א, שהרי בפסוק י"א מוזכרת פורענות מארם ומפלשתים ככתוב - **אַרְם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲרָיו**, ברור שנבואה זו נאמרה בימי אחז, ובימי אחז מפורש בדה"י שארם הרגו ביהודה ושבּוּ שבי גדול לדמשק, ופלשתים כבשו ערים רבות מיהודה⁴⁰.

מלך ארם והגלה את דמשק בירת ארם למדינת קיר, ואז ארם נשברו ולא עזרו לעשרת השבטים (מלך אשור הגלה גם את עשרת השבטים).

40. שאר המפרשים מסבירים את פסוק י"א על עשרת השבטים, ולא מצאנו מקראות במלכים ובה"י המדברים על פורענות של פלשתים על עשרת השבטים (ככתוב - **וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲרָיו**). ארם היו בשלום עם עשרת השבטים בזמן שהנבואה נאמרה בימי אחז, הם הצרו להם **רַק** כ-90 שנה לפני שנאמרה הנבואה (בימי יהואחז בן יהוא).

בכל התנ"ך לא מוזכר שפלשתים הצרו לישראל או ליהודה מימי שלמה בן דוד ועד לימי אחז, (בדה"י ב' פרק כ"א, כתוב שהפלשתים הצרו ליהורם, אך יתכן שאלו פלשתים אחרים "**אשר על יד כושים**" ככתוב שם, ולא הפלשתים הידועים).

עוד קשה, אם נבאר את פסוק י"א על עשרת השבטים ונסביר את המשך המקראות שהם פורענות על עשרת השבטים (בימי יהוא ויהואחז בן יהוא), יקשה להבין את הפסוק - **מְנַשֶּׁה אֶת אֲפְרַיִם וְאֲפְרַיִם אֶת מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל יְהוּדָה**, שהרי בפסוק זה מפורש שהנבואה על יהודה (כאן מוזכר הביטוי - **בְּכָל זֶאת לֹא שָׁב אֲפֹי וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה**, כפי שמוזכר בפסוק י"א).

אמנם, גם לפי מה שפירשנו את פסוק י"א על יהודה יקשה הביטוי - **וַיֹּאכְלוּ אֶת יִשְׂרָאֵל**, ולכאורה היה צ"ל "ויאכלו את יהודה"? ההסבר לכך משום שישעיהו היה ביהודה וקרא להם ישראל, וכבר מצאנו מקראות רבים בנביאים אחרונים שנאמר בהם "ישראל" והכוונה ליהודה. וכן בדה"י נאמר - יהושפט מלך ישראל (דה"י ב' כא, ב), אחז מלך ישראל (דה"י ב' כח, יט), למרות שאסא ואחז היו מלכי יהודה.

עוד קשה למה שפירשנו, והרי פסוקים ח-י הם על עשרת השבטים וארם (שהרי שם כתוב במפורש "אפרים" "ארם"), והיאך בפסוק י"א לפתע עובר הנביא לעסוק בפורענות על יהודה.

אך גם לשיטת שאר המפרשים סדר הפסוקים קצת קשה, שהרי פסוק י' מדבר על מפלת ארם ביד אשור בימי פקח, ככתוב - **וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צָרֵי רָצִין עָלָיו**

על יהודה⁴¹. **יֵא אַרְם מְקַדֵּם וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲרָיו וַיֹּאכְלוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל פֶּה בְּכָל זֶמַן** (בהקשר לסבלם מארם ופלשתים). **זֹאת לֹא שָׁב אֲפֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה: יב וְהָעַם לֹא שָׁב עַד הַמִּכָּהוּ וְאָת**

וְאֵת אֵיבָיו יִסְכְּסֶךְ, ובפסוק י"א לפתע חדל הנביא מלעסוק במפלת ארם ביד אשור והחל לעסוק בזמנים אחרים שבהם ארם הצרו לעשרת השבטים. א"כ ע"כ מפסוק י"א עובר הנביא לנושא חדש!

אחד מבני ציון היקרים (החפץ בעילום שמו), סבור שהבין יותר את דרך המפרשים, ולדעתו הנביא כלל לא עבר לנושא חדש, הנושא הוא תוכחה ופורענות ומפלה לעשרת השבטים, בפסוק י" - **וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צְרִי רָצִין עָלָיו וְאֵת אֵיבָיו יִסְכְּסֶךְ** - הנושא העיקרי הוא לא ארם אלא מפלת עשרת השבטים, אך מפני שארם עזרו לעשרת השבטים מזכיר הנביא כאן גם את מפלת ארם.

אך בעניותנו יקשה עלינו סברה זו, כי תמיד נעדיף להיצמד לעניין מפורש במקרא על ימי אחז, מלייחס את הנבואה לתקופה אחרת. עוד נראה לנו לומר, שאילו אם היה מוזכר בפסוק י"א רק "ארם" או רק "פלשתים" כבר נצדד לייחס את הנאמר על יהודה, משום שבימי אחז מפורש במקרא שהיתה פורענות על יהודה מארם ומפלשתים, ולא מוזכר בכל המקרא שעשרת השבטים סבלו מהפלשתים, ומארם הם סבלו רק כ-90 שנה לפני מלכות אחז.

עוד נ"ל: אם רצה הנביא להזכיר פורענויות שעברו על עשרת השבטים, היה מזכיר את סבלם מאשור, שהרי הם סבלו בימי אחז מאשור כנ"ל, ומדוע לסגת אחור ולעסוק בזמנים שהם סבלו בימי יהואחז בן יהוא? ואי"ת שהנבואה נאמרה בזמן שהם עדיין לא נפלו ביד אשור ולכן לא מוזכר אשור? א"כ מפלת רצין מלך ארם גם היא עדיין לא הייתה והנביא עוסק בה ככתוב - **וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צְרִי רָצִין...**

(אמנם, ארם היו הצוררים הקשים ביותר של עשרת השבטים במשך כל שנות מלכותם (למעט בימי אחז וחזקיהו), ואפשר לומר שזו הסיבה שהנביא עסק בפורענות זו למרות שהם לא סבלו ממנה בתקופה זו).

יֵא אַרְם מְקַדֵּם וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲרָיו וַיֹּאכְלוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל פֶּה בְּכָל זֶמַן זֹאת לֹא שָׁב אֲפֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה: פסוק זה הוא נבואת פורענות על יהודה, שאף שלקו בכל המכות האמורות - **בְּכָל זֶמַן זֹאת לֹא שָׁב אֲפֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה**. עדיין כועס ה' על יהודה וחושב להרע להם. הפסוק הבא - **וְהָעַם לֹא שָׁב עַד הַמִּכָּהוּ...** גם הוא סובב על כך שיהודה לא שבו אל ה' למרות שהיכה בהם.

(הפלשתים בימי אחז היו שולטים ויושבים על כל חוף הים של יהודה, מעזה ועד (גוש-) דן (הם ישבו גם בעיר אֵילוֹן), וככתוב - **וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲרָיו**, מזרחית עד בית שמש בצפון (קרוב להר יהודה), וגם בחלק מהנגב בדרום).

יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ:

יג **וַיִּכְבַּרְתָּ יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנַב כְּפָה וְאֶגְמוֹן יוֹם אֶחָד: יד זָקוּ וְנִשְׂוֹא פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנִבְיָא מוֹרָה שֶׁקָּר הוּא הַזָּנַב:**
 על יהודה⁴².
 (בהקשר לסבלם
 מעשרת השבטים).

טו **וַיְהִיו מְאֹשְׁרֵי הָעָם הַזֶּה מִתְעַעִים וּמְאֹשְׁרֵיו מִבְּלָעִים: טז עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח אֲדָנִי וְאֶת יְתֻמּוֹ וְאֶת אֲלֻמְנוֹתָיו לֹא יִרְחַם כִּי כָּלוּ חֲנוּף וּמִרְעָה וְכָל פֶּה דִבֵּר נִבְלָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה:**
 המשך תוכחה
 על יהודה.
 (על עוונותיהם
 שחטאו גם בזמן
 שסבלו).

יז **כִּי בַעֲרָה כָּאֵשׁ רִשְׁעָה שְׂמִיר וְשִׁית תֹּאכַל וְתִצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גְאוֹת עֵשׂוֹן: יח בַּעֲבַרְתָּ יְהוָה צְבָאוֹת נַעֲתַם אֲרָץ וַיְהִי הָעָם כְּמֵאֲכֻלֵּת אֵשׁ אֶל אֲחָיו לֹא יַחְמְלוּ: יט וַיִּגְזֹר עַל יַמִּין וְרֵעֵב וַיֹּאכַל עַל שְׂמֹאוֹל וְלֹא שָׁבְעוּ אִישׁ בְּשָׂר זָרְעוּ יֹאכְלוּ: כ מְנַשֶּׂה אֶת אֲפָרִים וְאֲפָרִים אֶת מְנַשֶּׂה יַחֲדוּ הִמָּה עַל יְהוּדָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה:**
 תוכחה על
 יהודה⁴³.
 (בהקשר לסבלם
 מעשרת השבטים)

פרק י. פסוקים א-ד, המשך תוכחה ליהודה בימי אחז. פסוקים ה-סוף הפרק, על מפלת אשור בירושלים בימי חזקיהו.

42. פסוק יג' - **וַיִּכְבַּרְתָּ יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנַב כְּפָה וְאֶגְמוֹן יוֹם אֶחָד**, פירושו, מלבד אותן צרות שסבלו מפלשתים כנ"ל היו ליהודה צרות נוספות, שהם הצרות שגרמו להם עשרת השבטים (כנ"ל), ש - **וַיִּכְבַּרְתָּ יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנַב כְּפָה וְאֶגְמוֹן...** פירושו שנהרגו ביהודה חשובים ופשוטים, ואף החשובים יותר נהרגו, כמ"ש שזכרי גיבורם של עשרת השבטים הרג ביהודה את בן המלך ומשנה המלך ונגיד הבית (דברי הימים ב' כח,ז), ואפשר שעל כך נאמר - **רֹאשׁ וְזָנַב...** (ואולי פלשתים וארם ואדום, הרגו עוד אנשים חשובים).

43. פסוקים יח-כ גם הם על עוונות יהודה ועל הפורענות שעתידה לבא עליהם ע"י עשרת השבטים, כלומר הפסוקים - **בַּעֲבַרְתָּ יְהוָה צְבָאוֹת נַעֲתַם אֲרָץ... אִישׁ בְּשָׂר זָרְעוּ יֹאכְלוּ... מְנַשֶּׂה אֶת אֲפָרִים וְאֲפָרִים אֶת מְנַשֶּׂה יַחֲדוּ הִמָּה עַל יְהוּדָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה**. "מנשה ואפרים" פירושו מלכות עשרת השבטים (מנשה ואפרים הם ראש לעשרת השבטים), שהם הצרו ליהודה כנ"ל. **בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה** - עדיין ה' כועס על יהודה וחושב להרע להם.

א הוּי הַחֲקָקִים חֲקָקֵי אֲנֹן וּמִכְתָּבִים עֲמַל כְּתָבוֹ: ב לְהַטּוֹת מִדִּין
 דְּלִים וְלִגְזֹל מִשְׁפָּט עֲנִיִּי עֲמִי לְהִיּוֹת אֲלֻמְנוֹת שְׁלָלָם וְאֵת יְתוּמִים
 נְבִזֹּ: ג וּמָה תַעֲשׂוּ לַיּוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׂוֹאֵה מִמֶּרְחֵק תָּבוֹא עַל מִי
 תְּנוֹסוּ לְעִזְרָה וְאָנָּה תַעֲזְבוּ כְּבֹדְכֶם: ד בְּלַתִּי כָרַע תַּחַת אֲסִיר
 וְתַחַת הַרְוִיגִים יִפְלוּ בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אִפּוּ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה:
 ה הוּי אֲשׁוּר שֶׁבֵט אִפִּי וּמִטָּה הוּא בִּידָם זַעֲמִי: ו בְּגוֹי חֲנָף אֲשַׁלְּחֵנּוּ
 על המשך תוכחה על יהודה⁴⁴.
 (על עוונם שחטאו בזמן שסבלו כנ"ל).
 על אשור⁴⁵.

44. בארבעת הפסוקים הראשונים של פרק י' ממשיך הנביא להוכיח את יהודה -
 הוּי הַחֲקָקִים חֲקָקֵי אֲנֹן... לְהַטּוֹת מִדִּין דְּלִים... בְּלַתִּי כָרַע תַּחַת אֲסִיר וְתַחַת
 הַרְוִיגִים יִפְלוּ בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אִפּוּ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה. צרות אלו היו בימי אחז,
 כנ"ל.

45. פרק י' מפסוק ה' עד סוף הפרק, נבואה על מפלת אשור בירושלים.

מפסוק ה' - הוּי אֲשׁוּר שֶׁבֵט אִפִּי וּמִטָּה הוּא בִּידָם זַעֲמִי. עד סוף הפרק - וְנִקְף
 סִבְכֵי הַיַּעַר בְּפָרְזַל וְהִלְבֵּנוֹן בְּאֲדִיר יָפֹל. מנבא ישעיהו על מפלת אשור
 בירושלים, ואומר לעם יהודה שאל להם לחשוש מסנחריב מלך אשור שעלה
 להלחם בירושלים (בימי חזקיהו בן אחז), כי לא יצליח לכבוש את ירושלים
 (ובלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חילו).

בע"ה יבוארו מספר מקראות בפרק זה.

פסוק ה' - הוּי אֲשׁוּר שֶׁבֵט אִפִּי וּמִטָּה הוּא בִּידָם זַעֲמִי. 'בְּגוֹי חֲנָף אֲשַׁלְּחֵנּוּ...
 הכוונה לעשרת השבטים שהרבו לעשות את הרע בעיני ה'. לְשַׁלַּל שְׁלָל וְלִבֵּז בִּז
 וּלְשׂוּמוּ מִרְמָס כְּחֶמֶר חוּצוֹת, מדבר על מעשיו של מלך אשור לעשרת השבטים,
 שטבח בהם, עינה אותם, השפיל אותם מאד (כמתואר בספר הושע), והגלה
 אותם לאשור.

פסוק כ"ד (על יהודה): לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת אֵל תִּירָא עֲמִי יִשָּׁב צִיּוֹן
 מֵאֲשׁוּר בְּשֶׁבֶט יִכְפֶּה וּמִטָּהוּ יִשְׂא עֲלֵיךְ בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם. פירוש המילים בְּשֶׁבֶט
 יִכְפֶּה (כלומר: יהודה יסבלו מאשור) שאף שמלך אשור לא כבש את ירושלים,
 אך הוא הצר להם מאד. בימי אחז כתוב (דה"י ב' כח, כ) - וַיָּבֵא עָלֵינוּ תִלְגַּת
 פְּלִנְאֶסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּצַר לוֹ וְלֹא חִזְקוּ. ובישעיהו פרק ל"ז נאמר שבימי חזקיהו
 נלחם מלך אשור על לכיש (בימינו מצאו תבליט המתאר כיצד הוא הגלה את
 יושבי לכיש). ואפשר לפרש על כך שכבש את הערים הבצורות ולא עבדו את
 האדמה, ולא נשאר מזרע האדמה ומפרי העץ, ככתוב בישעיהו ל"ז - אָכּוּל
 הַשָּׂנֵה סְפִיחַ וּבִשְׂנֵה הַשָּׂנִית שְׁחִיס.

ועל עם עברתי אצוננו לשלל לשלל ולבזז בז ולשומו מרמס כחמר חוצות: ז והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט: ח כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים: ט הלא ככרממיש פלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון: י פאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם מירושלם ומשמרון: יא הלא פאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה: יב והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו: יג כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי ואסיר גבולת עמים ועתודתיהם שושתי ואוריד פאביר יושבים: יד ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני

(ומיטהו ישא עליך בדרך מצרים, אפשר שהכוונה שאשור הכה ביהודה (כנ"ל) בדרך כשהלך להילחם בכוש ובמצרים, וכפי שנכתב לעיל על פרק ז' פסוק י"ח והיה ביום ההוא ישרוק יהוה לזבוב אשר בקצה יארי מצרים...)

המשפט - בקל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטיה מוזכר בפרקים ט-י ארבעה פעמים. כפי שביארנו לעיל הכוונה ליהודה שהי' כעס עליהם מאד בימי אחז, אך כאן מדבר הנביא על ימי חזקיהו שהיה צדיק, ואז כבר לא כעס ה' על יהודה, ועל זה אמר - כי עוד מעט מזער וכלה זעם' ואפי על תבליתם, כלומר בימי חזקיהו הצדיק בן אחז, שישב את העם לעבוד את ה', אזי כבר לא יכעס ה' עוד על יהודה, אלא ירחם עליהם ויושיעם - ועורר עליו יהוה צבאות שוט, על מלך אשור, שיפול בירושלים ובלילה אחת ימותו כל חילו.

המשך הפרק מתאר את נפילת סנחריב מלך אשור.

בתחילה נלחם מלך אשור בשפלה (בעיקר בעיר לכיש מהחשובות בערי יהודה), ואז - וישמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר. כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאף אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמרו לא תתנו ירושלם בידי מלך אשור... (ישעיהו לו, ט-י), כלומר, מלך אשור עזב את השפלה והלך להילחם בכוש, והודיע לחזקיהו - גם אם אני מניח לך כעת והולך להילחם בכוש, עוד עתיד אני לשוב עליך. ועיין בסוף פרק י' - בא על עית עבר במגרון... הערים המוזכרות הם בהר של בנימין מצפון לירושלים (מהעיר העתיקה וצפונה לכוון פסגת זאב, עטרות, גבעת זאב, פסגות, ועד בית אל), כלומר שהוא הגיע לירושלים מהכיוון הצפוני, ולא דרך השפלה (לכיש ולבנה). בסדר עולם כתוב שלפני מפתחו (נראה שהיה זה לאחר שכבש את מצרים) עבר את הירדן, ואח"כ הגיע לעית מגרון מכמש, גבע, וכו', 10 מסעות נסע אותו רשע וכו'.

אֶסְפְּתִי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כִּנֹּף וּפְצָה פֶּה וּמִצְפָּצֵף: טו הִתְפַּאֵר הַגְּרִזֹן
עַל הַחֲצֵב בּוֹ אִם יִתְגַּדֵּל הַמַּשׂוֹר עַל מְנוּפּוֹ כִּהְנִיף שִׁבְט וְאֵת
מְרִימָיו כִּהְרִים מִטָּה לֹא עֵץ: טו לָכֵן יִשְׁלַח הָאֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת
בְּמִשְׁמַנֵּי רִזּוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יִקַּד יִקַּד כִּיְקוֹד אִשׁ: יז וְהָיָה אִוֵּר
יִשְׂרָאֵל לְאִשׁ וּקְדוּשׁוֹ לְלִהְבֵּה וּבַעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוּ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם
אֶחָד: יח וּכְבוֹד יַעֲרוּ וּכְרָמָלוּ מִנֶּפֶשׁ וְעַד בָּשָׂר יִכְלָה וְהָיָה כַּמַּסַּס
נֶסֶס: יט וּשְׂאֵר עֵץ יַעֲרוּ מִסֶּפֶר יִהְיוּ וְנֶעַר יִכְתְּבֵם: כ וְהָיָה בְּיוֹם
הַהוּא לֹא יוֹסִיף עוֹד שְׂאֵר יִשְׂרָאֵל וּפְלִיטַת בַּיִת יַעֲקֹב לְהִשָּׁעַן עַל
מִכְהוֹ וְנִשָּׁעַן עַל יְהוִה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּאַמְתּוֹ: כא שְׂאֵר יָשׁוּב שְׂאֵר
יַעֲקֹב אֵל אֵל גְּבוּר: כב כִּי אִם יִהְיֶה עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׂאֵר
יָשׁוּב בּוֹ כְּלִיוֹן חֲרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה: כג כִּי כָלָה וְנִחְרָצָה אֲדֹנָי יְהוִה
צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל הָאָרֶץ: כד לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת
אֵל תִּירָא עַמִּי יִשָּׁב צִיּוֹן מֵאֲשׁוּר בְּשִׁבְט יַכְכֶּה וּמִטָּהוּ יִשָּׂא עֲלֶיךָ
בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם: כה כִּי עוֹד מַעֲט מִזְעֵר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל תְּבַלִּיתֶם:
כו וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוִה צְבָאוֹת שׁוֹט כַּמַּכַּת מִדִּין בְּצוּר עוֹרֵב וּמִטָּהוּ עַל
הַיָּם וּנְשָׂאוּ בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם: כז וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא יִסּוּר סִבְלוֹ מֵעַל
שְׁכֶמֶךָ וְעָלוּ מֵעַל צוּאֲרֶךְ וְחִבַּל עַל מַפְנֵי שָׁמֹן: כח בָּא עַל עֵיַת עֶבֶר
בְּמִגְרוֹן לְמַכְמֵשׁ יִפְקִיד כְּלָיו: כט עֲבְרוּ מֵעֲבָרָה גִּבְעַת מְלוֹן לָנוּ חֲרָדָה
הֲרָמָה גִּבְעַת שְׂאוֹל נִסָּה: ל צִהְלֵי קוֹלֶךָ בַּת גְּלִים הַקְּשִׁיבִי לַיִשָּׁה
עֲנִיָּה עֲנִתוֹת: לא נִדְדָה מִדְּמִנָּה יִשְׁבִּי הַגְּבִים הַעִיזוּ: לב עוֹד הַיּוֹם
בְּנֵב לַעֲמֹד יִנְפֹף יְדוֹ הַר בַּת צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלַם: לג הִנֵּה הָאֲדֹנָי
יְהוִה צְבָאוֹת מְסַעֵף פֶּאֶרָה בְּמַעֲרָצָה וְרַמִּי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים
וְהַגְּבָהִים שְׁפָלוּ: לד וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בְּבִרְזֵל וְהִלְבְּנוֹן בְּאֲדִיר
יְפֹל:

פרקים יא-יב

נחמות על יהודה ועל עשרת השבטים בזמן משיח בן דוד

פרקים יא-יב גם הם יבוארו בצורה של העתקת כל המקרא עם כותרות צד, כפי שהתבארו הפרקים הקודמים.

פרק יא. פסוקים א-ג, על משיח בן דוד. פסוקים יא-סוף הפרק, על קיבוץ גלויות של עשרת השבטים ושארית יהודה, בימות משיח בן דוד.

פרק יב. על השירה שעשרת השבטים ויהודה יאמרו לעתיד לבא.

א וַיֵּצֵא חֲטָר מִגִּזְע יִשְׂרָאֵל וַנֶּצַר מִשְׂרָשָׁיו יִפְרָה: ב וַנְּחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וַיִּרְאֵת יְהוָה: ג וְהִרְיָחוּ בִּירְאֵת יְהוָה וְלֹא לְמִרְאָה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ: ד וְשִׁפְט בְּצַדֵּק דְּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעֵנְוֵי אֶרֶץ וְהַכָּה אֶרֶץ בְּשִׁבְט פִּי וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יִמִּית רָשָׁע: ה וְהָיָה צַדֵּק אֲזוּר מִתְּנִיּוֹ וְהָאֲמוּנָה אֲזוּר חֲלָצִיו: ו וְגַר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת וְנֹמֵר עִם גְּדֵי יִרְבָּץ וְעֹגֵל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנֹעַר קֶטָן נִהְגַּ בָּם: ז וּפְרָה וְדָב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יִלְדִּיהֶן וְאַרְיֵה כְּבָקָר יֹאכַל תְּבֹן: ח וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל חֵר פֶּתֶן וְעַל מְאוּרֵת צַפְעוֹנֵי גְמוּל יָדוֹ הִדָּה: ט לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָר קִדְשֵׁי כִּי מְלֵאָה הָאֶרֶץ דָּעָה אֶת יְהוָה כַּמִּים לַיָּם מְכֹסִים: י וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שְׂרָשׁ יִשְׂרָאֵל עֲמֵד לְנֶס עַמִּים אֲלֵיו גוֹיִם יִדְרָשׁוּ וְהִיָּתָה מְנַחְתּוֹ כְּבוֹד:

לעתיד לבא על משיח בן דוד.

(נראה

שפסוקים אלו

על יהודה בימי

משיח בן דוד,

לפני שעשרת

השבטים יחזרו

(לארץ ישראל)

יא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדָנִי שְׁנִית יָדוֹ לְקִנּוּת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחֲמַת וּמֵאֵי הַיָּם:

על עשרת

השבטים⁴⁶.

46. מוזכרות כאן גלויות למצרים ואשור - שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם... פסוק זה מדבר על עשרת השבטים, שגלו למצרים ולאשור. בנספח 2 יובאו ראיות לכך, שכל מקום שמוזכר בו גלויות למצרים ולאשור הכוונה לעשרת השבטים. הם גם גלו בכל העולם (כפי שיבואר בנספח 2), ולכן מוזכרים בפסוק גם המקומות - פתרוס (איזור במצרים), כוש (מדרום למצרים), עילם (מזרח לפרת, באיראן), שנער (בבל), חמת (צפונה ללבנון), איי הים.

יב וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם וְאַסַּף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ:
על עשרת השבטים ויהודה.

יג וְסָרָה קִנְיַת אֶפְרַיִם וְצַרְרֵי יְהוּדָה יִפְרְתוּ אֶפְרַיִם לֹא יִקְנָא אֶת יְהוּדָה וְיִהוּדָה לֹא יִצַּר אֶת אֶפְרַיִם:
על שלום בין יהודה ועשרת השבטים.

יד וְעַפְנֵו בִּכְתָף פְּלִשְׁתִּים יָמָה יַחְדּוּ יִבְזֹו אֶת בְּנֵי קָדְם אֲדוּם וּמֹאָב מִשְׁלֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם:
על יהודה ועשרת השבטים.

(שילחמו ביחד בפלשתים ובני קדם)

טו וְהַחֲרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנְּהָר בְּעֵינֵם רֹחוֹ וְהִפְהֹו לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיף בְּנַעֲלִים: טז וְהִיְתָה מְסֻלָּה לְשָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאַשׁוּר כַּאֲשֶׁר הִיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאַרְץ מִצְרַיִם:
על עשרת השבטים.⁴⁷

א וְאָמַרְתָּ בְּיוֹם הַהוּא אֲוֹדָךְ יְהוָה כִּי אֲנִפְתָּ בִּי יֵשֶׁב אִפְדָּ וַתִּנְחַמְנִי: ב הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֲבִטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה וְיְהִי לִי לִישׁוּעָה: ג וּשְׂאֲבַתְּם מִיָּם בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעֲיָנִי הִישׁוּעָה: ד וְאָמַרְתָּם בְּיוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קְרָאוּ בְּשִׁמּוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילְתִּיו הִזְכִּירוּ כִּי נִשְׁגָּב שִׁמּוֹ: ה זָמְרוּ יְהוָה כִּי גֵאוֹת עָשָׂה מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ: ו צִהְלִי וְרִנֵּי יוֹשְׁבֵי צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבְּךָ קְדוּשַׁת יִשְׂרָאֵל:
השירות והתשבחות שיאמרו שנים עשר שבטי ישראל על כל הטוב בימי משיח בן דוד.

עד כה ביארנו את הנבואות בצורה של העתקת כל המקרא עם כותרות צד. מכאן והלאה נעבור למתכונת הרגילה של החיבור.

אולי אפשר לפרש פסוק זה גם על יהודה ולא רק על עשרת השבטים (משום שבפסוק הבא מוזכרים גם בני יהודה), אבל קצת קשה לפרש כך, שהרי הגלויות הראשונות המוזכרים כאן הם אשור ומצרים.

47. פסוק ט"ו: וְהַחֲרִים יְהוָה... עשרת השבטים גלו בעיקר למצרים ולאשור כנ"ל, ולכן - וְהַחֲרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם, ה' ייבש את הנילוס בשביל עשרת השבטים שגלו למצרים (הנידחים בארץ מצרים), וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנְּהָר (פרת) בְּעֵינֵם רֹחוֹ, בשביל עשרת השבטים שגלו לאשור (האובדים בארץ אשור), וְהִפְהֹו את פרת לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיף בְּנַעֲלִים.

פסוק טז: וְהִיְתָה מְסֻלָּה לְשָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאַשׁוּר כַּאֲשֶׁר הִיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאַרְץ מִצְרַיִם. כלומר: ה' יבקע להם את נהר פרת, כדי שיוכלו ללכת בדרך ישרה, כפי שה' בקע את ים סוף לפני דור המדבר. שָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאַשׁוּר, הם עשרת השבטים, כנ"ל. ופשוט, שכל מקום בנביאים שמוזכרת בו גלות לאשור, הכוונה היא אך ורק עשרת השבטים, שהרי רק עליהם מוזכר שגלו לאשור.

פרקים יג-כג

נבואות פורענות על בבל, פלשתים, מואב, ארם, צור, ונבואות פורענות על ישראל.

פרקים יג-כג, הם נבואות פורענות, בעיקר על אומות העולם וגם על ישראל. בכל הנבואות בפרקים אלו מוזכר הלשון "משא" (שהיא לשון נבואה קשה), כגון "משא בבל", "משא מואב".

להלן פירוט כללי על הנבואות בפרקים אלו, ולאחר מכן נרחיב מעט.

פרקים יג-יד, פורענות על בבל. בסוף פרק י"ד ישנם מספר פסוקים של נבואה על מפלת אשור, ועל מפלת פלשתים בידי חזקיהו.

פרקים טו-טז, פורענות על מואב.

פרק יז, תחילת הפרק פורענות על דמשק בירת ארם, ושאר הפרק פורענות על עשרת השבטים.

פרק יח, על עם מעבר לנהרי כוש.

פרקים יט-כ, פורענות על מצרים (ועל כוש).

פרק כא, פורענות על בבל על דומה ועל יושבי המדבר (בני הגר).

פרק כב, פורענות על ירושלים.

פרק כג, פורענות על צור (מדינה בלבנון).

בשורות אלו נרחיב מעט על ענייני הנבואות בפרקים יג-כג.

הנבואות בפרקים יג-יד, הן בעיקר נבואות פורענות על בבל, לאחר מכן ישנה נבואה על מפלת אשור ועל מפלת פלשתים, וכדלהלן.

פרק י"ג, ופרק יד פסוקים א-כג, פורענות על בבל.

פרק י"ד פסוקים כד-כז, על מפלת אשור בירושלים בימי חזקיהו.

פרק י"ד מפסוק כח-סוף הפרק, על הכאת חזקיהו בפלשתים.

פרק יג. הנבואה בפרק י"ג, **משא בבל... הנני מעיר עליהם את מדי...** כולה פורענות על בבל בימי כורש הפרסי ודריוש המדי (שכבשו את בבל כ-50 שנה לאחר חורבן בית ראשון).

פרק יד פסוקים א-כג. המשך נבואת פורענות על בבל.

תחילת פרק י"ד: **כִּי יִרְחַם יְהוָה אֶת יַעֲקֹב... וּלְקַחוּם עִמִּים וְהִבְיֵאוּם אֶל מְקוֹמָם... וְהָיוּ שְׂבִימִים לְשִׁבְיָהֶם וְרָדוּ בְּנִגְשֵׁיהֶם.** הכל נחמה על העתיד לבא.⁴⁸

המשך הפרק מפסוק ג' והלאה - **וְנִשְׂאֵת הַמֶּשֶׁל הַזֶּה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶמְרֵת אִיךָ שָׁבַת נִגְשׁ... שָׁבֵר יְהוָה מִטָּה רְשָׁעִים שָׁבֵט מִשְׁלִים... נָחָה שְׁקֵטָה כָּל הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה... כָּלֵם יַעֲנוּ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם אַתָּה חֲלִיתָ כְּמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשַׁלְתָּ... אִפְשָׁר לִפְרֹשׁ פְּסוּקִים אֵלוּ עַל זְמַן תְּחִילַת בֵּית שְׁנִי, שֶׁאִזּוּ יִשְׂרָאֵל רָאוּ בְּנִפְיִלְתָּהּ שֶׁל בָּבֶל וּשְׂמַחוּ עַל כֵּךְ.**

המשך נבואת הפורענות עד פסוק כ"ג - **וְשִׁמְתִּיהָ לְמִוְרֵשׁ קַפְדֵּי וְאֲגַמִּי מִיָּם וְטֹאטְאֲתִיהָ בְּמִטְאָטָא הַשְּׂמֵד נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת.** כולה פורענות על בבל, שעתידה להגיע עליהם בימי כורש הפרסי ודריווש המדי, (ולאחר מכן).

פרק י"ד פסוקים כד-כז. הנבואה בפסוקים אלו - **נִשְׁפַּע יְהוָה צְבָאוֹת לְאָמֹר... לְשִׁבֵר אֲשׁוּר בְּאֶרְצֵי וְעַל הָרִי אֲבוּסָנוּ... עַל מַפְלַת אֲשׁוּר בִּירוּשָׁלַיִם (הַמְמוּקָמַת בְּהַר יִשְׂרָאֵל) בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ.**

פרק י"ד פסוקים כח-סוף הפרק. הנבואה בפסוקים אלו היא על מפלת פלשתים בימי חזקיהו.

כח **בְּשָׁנַת מוֹת הַמֶּלֶךְ אַחֲזֵי הָיָה הַמֶּשָׂא הַזֶּה: כֵּט אֵל תִּשְׁמָחִי פְּלִשְׁתֵּי כְּלָךְ כִּי נִשְׁבֵּר שְׁבֵט מִכָּךְ כִּי מִשְׁרֵשׁ נִחַשׁ יֵצֵא צָפַע וּפְרִיּוֹ שָׁרֵף מְעוֹפֵף: ל וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דָלִים וְאֲבִיוֹנִים לְבִטָּח יִרְבְּצוּ וְהִמְתִּי בְרָעַב שָׁרֵשׁ וּשְׂאֲרֵיתֶךָ יִהְרַג: לא הִילִילִי שֶׁעַר זַעֲקֵי עִיר נְמוּגַת פְּלִשְׁתֵּי כְּלָךְ כִּי מִצְפוֹן עֵשָׂן בָּא וְאִין בּוֹדַד בְּמוֹעֲדָיו: לב וַיִּמָּה יַעֲנָה מִלְּאֲכֵי גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יַחֲסוּ עַנְיֵי עַמּוֹ:**

נבואה זו נאמרה בזמן שאחז מלך יהודה הרשע מת, ובנו חזקיהו הצדיק מלך תחתיו. הוא דבק בה' וה' עזרו. והכה את הפלשתים, ככתוב (מלכים ב' יח, ח) **הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים (שומרי שדות) עד עיר מבצר.**

בימיו הציל ה' את יהודה מיד סנחריב וישבו לבטח, חזקיהו העשיר מאד והיו לו אוצרות גדולות (דה"י ב' סוף פרק ל"ב), על כך נאמר בסוף הפרק - **וַיִּמָּה יַעֲנָה מִלְּאֲכֵי גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יַחֲסוּ עַנְיֵי עַמּוֹ.**

פרקים ט"ו-ט"ז פורענות על מואב: תחילת פרק ט"ו - **מִשָּׂא מוֹאָב... נְבוֹאוֹת פּוֹרְעֵנוֹת עַל מוֹאָב.**

48. יקשה עלינו ליחס את המקראות על זמן תחילת בית שני, כיוון שאז לא מצאנו שהתקיים הנאמר - **וְהָיוּ שְׂבִימִים לְשִׁבְיָהֶם וְרָדוּ בְּנִגְשֵׁיהֶם.**

(פסוק ה' - **וְהוּכַח בְּחֶסֶד כֶּסֶא וַיָּשֶׁב עָלָיו בְּאֵמַת בְּאֵהֶל דָּוִד** ... ביאורו, כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב ע"י חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד (רשי"י)).

פרק י"ז על מפלת ארם ועשרת השבטים ביז מלך אשור. מקודם יתוארו בקצרה הקורות בימי אחז, ולאחר מכן בע"ה יבואר פרק י"ז.

פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם החליטו לכבוש את יהודה, הם צרו על אחז בירושלים, אך לא הצליחו להילחם בו ולכבוש.

אחז לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך ושלחם כשוחד למלך אשור. מלך אשור הגלה את כל דמשק (בירת ארם) למדינת קיר והרג את רצין מלך ארם.

מלך אשור הגיע גם על עשרת השבטים במלכות פקח והגלה את כל עבר הירדן והגליל לאשור, זוהי הגלות הראשונה של עשרת השבטים (כמפורש⁴⁹).

הושע בן אלה הרג את פקח בן רמליהו מלך ישראל ומלך תחתיו על שארית עשרת השבטים.

אחז מלך יהודה מת בשנת ה-16 למלכו, תחתיו מלך בנו חזקיהו הצדיק.

בשנת שש למלכות חזקיהו גלו לאשור כל שארית עשרת השבטים שהיו במלכות הושע בן אלה, אמנם היו גם רבים מעשרת השבטים שחיו במלכות יהודה ונשארו בארץ (ראה נספח 2).

בשנת 14 לחזקיהו בא סנחריב מלך אשור לירושלים, בלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו וישכימו (ישראל) בבקר והנה כולם פגרים מתים (כל זאת מפורש בישעיהו פרקים לו-לז, ובמלכים ב' פרקים יח-יט).

להלן העתקה של הפסוקים הראשונים של פרק י"ז.

א **מִשָּׂא דְמִשְׁק הַיָּהּ דְּמִשְׁק מוֹסֵר מַעִיר וְהִיתָה מְעִי מִפְּלָה:**

ב **עֲזֹבוֹת עָרֵי עֲרַעֲרָה לְעִדְרֵיהֶן וְרִבְצוּ וְאִין מִחְרִיד:**

ג **וְנִשְׁבַּת מִבְּצָר מֵאֲפָרִיס וּמִמְלֶכָה מִדְּמִשְׁק וּשְׂאֵר אֲרָם כְּכַבּוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת:**

ד **וְהִיָּה בַיּוֹם הַהוּא יָדֹל כְּבוֹד יַעֲקֹב...**

49. ככתוב - וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנדך אני עליה והושעני מפני מלך ארם ומפני מלך ישראל הקומים עלי. ויקח אחז את הפסוק ואת הנהב הנמצא בית יהוה ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שחז. וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשטה ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב' טז, טז-ט).
 בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה (מלכים ב' טו, כט).

דמשק היא בירת ארם ונפלה יחד עם עשרת השבטים בימי אחז כנ"ל, על כך כתוב בפסוק א' - **מִשָּׂא דְמִשְׁק הַנָּה דְמִשְׁק מוֹסֵר מַעִיר וְהִיתָה מְעִי מִפְּלָה**.

פסוק ב' - **עֲזָבוֹת עָרֵי עֲרַעַר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה**. 'ערוער' הוא מקום בעבר הירדן (עיר שיושבת על שפת נחל ארנון, נחל ארנון הוא הגבול הדרומי של ראובן, ועיין נספח 4). פסוק זה הוא נבואה על הגלות הראשונה של עשרת השבטים, שאז גלו היושבים בעבר הירדן והגליל כמבואר לעיל.

פסוק ג' - **וְנִשְׁבַּת מִבְּצָר מֵאֲפָרַיִם, הַכוּוּנָה לַעֲשֵׂרֵת הַשְּׁבִטִים, וּמִמְלָכָה מִדְּמִשְׁק וּשְׂאֵר אֲרָם**, על גלות דמשק למדינת קיר ועל מות רצין מלך ארם.

פסוק ד' - **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִדָּל כְּבוֹד יַעֲקֹב...** מדבר על כך, שלאחר שיגלו עשרת השבטים ידל כבודם מאד, כי האשורים השפילו אותם מאד ככתוב (הושע ט, ג) **וּבְאֲשׁוּר טָמְא יֹאכְלוּ** (כלומר: יאכלו לחם מגואל, ובמקראות בהושע מתואר מעשה האשורים הרשעים, בזמן גלות עשרת השבטים).

לאחר גלות עשרת השבטים נשארה ארצם ריקה מבלי יושביה. על כך כתוב בפסוק ט' - **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מְעוּזוֹ כְּעִזְבוֹת הַחֲרָשׁ וְהָאֲמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיתָה שְׂמֵמָה**⁵⁰.

פסוק י"ב עד סוף הפרק - **הוּי הַמּוֹן עַמִּים רַבִּים כְּהַמּוֹת יָמִים יְהִמְיוּן...** מדובר על אשור שיכבשו את כל העולם.

המשך הפסוקים על מפלת אשור סמוך לירושלים, שבלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חילו ככתוב - **וַיִּדְרֹף (אשור) כְּמֵץ הָרִים לְפָנֵי רוּחַ וּכְגִלְגֵּל לְפָנֵי סוּפָה. לָעֵת עָרַב וְהָיָה בַלְּהָה** (בערב פחדו מחיל אשור שהיה סמוך לירושלים) **בְּטָרָם בָּקָר אֵינָנו** (כי בלילה מלאך ה' הכה בהם), **זֶה חֶלֶק שׁוֹסֵינּוּ** (זהו נחלת אשור, שבזו ערים בשפלת יהודה (ובמקומות נוספים)), **וְגוֹרָל לְבַזְזֵינוּ**.

פֶּרֶק י"ח עַל עַם מַעֲבֵר לְנַהֲרֵי כּוּשׁ. הנבואה בפרק י"ח היא על עם מעבר לנהרי כוש, שירצו להילחם בישראל וה' יושיענו מהם. הם יעזבו פגרים על האדמה, ולאחר מכן יהיה קיבוץ גלויות לעמ"י, ע"י שהגויים יחזירו את ישראל לא"י (לא זכינו לבאר נבואה זו).

פֶּרֶקִים יט-כ פּוֹרְעֵנוֹת עַל מִצְרַיִם (וכוש).

הנבואה בפרק י"ט **מִשָּׂא מִצְרַיִם...** היא נבואת פורענות על מצרים, שיפלו ביד מלך אשור, ככתוב בסוף הפרק - **וְעִבְדוּ מִצְרַיִם אֶת אֲשׁוּר**.

50. אמנם מלכי אשור הביאו כותים לאיזורים בארצם של עשרת השבטים (בערי שומרון), ניתן לפרש שחלקם הובאו לשם רק בימי 'אסר חדון' בנו של סנחריב שملך תחתיו לאחר מותו (יותר מ-8 שנים אחרי גלות עשרת השבטים) (עיין עזרא ד, ב).

לא זכינו לחדש (ולהבין כראוי) בחציו השני של הפרק (כגון הפסוק - **בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי חֲמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם...**), ועיין במפרשים.

פרק כ.

בְּשָׁנָה בָּא תִּרְתֵּן אֲשֶׁדּוּדָה בְּשַׁלַּח אֶתְּךָ מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּלְחֶם בְּאֲשֶׁדּוּד וַיִּלְכְּדָהּ...

כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׂבִי מִצְרַיִם וְאֶת גְּלוֹת כּוֹשׁ נְעָרִים וְזִקְנִים עָרוֹם וְיַחַף וְחֲשׂוּפֵי שֵׁת עָרוֹת מִצְרַיִם...

פרק כ', הוא נבואה שנאמרה כאשר כבש מלך אשור את אשדוד. אשדוד היא אחת מחמש הערים החשובות של פלשתים (עזה, אשקלון, אשדוד, עקרון, גת).

נראה שהנבואה כולה התקיימה סמוך למפלת אשור בירושלים, שהרי מלך אשור נלחם בשפלת יהודה (בלכיש ובלבנה שהם ערים בשפלת יהודה, ככתוב ביהושע טו, לג ובהמשך המקראות שם), משם יצא להילחם בכוש (עייין ישעיהו ל"ז ח-ט), ולאחר מכן חזר לירושלים ושם נפל.

פסוק ו' - **וְאָמַר יֵשֵׁב הָאֵי הִזֵּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה כֹה מִבְּטַנּוֹ אֲשֶׁר נִסְנוּ שָׁם לְעִזְרָה לְהַנְצִיל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאִידָן נִמְלֹט אֲנַחְנוּ.** פסוק זה הוא נבואה על יושביו של אי שסמכו על מצריים ואבדה תקוותם⁵¹ (י"א ש"א) פירושו ממלכה מבודדת ועצמאית ולא דווקא מקום מוקף ביים).

פרק כא. הנבואה בפרק כ"א - **מִשָּׂא מִדְּבַר יָם,** עד פסוק י' - **מִדְּשֵׁתֵי יָבֵן וְיָבֵן גְּרַנִּי...** כולם נבואות פורענות על בבל, וכמפורש בפסוק ט' - **נִפְלָה נִפְלָה בְּבָל.** פורענות זו אירעה בימי כורש הפרסי ודריווש המדי.

הנבואות בסוף הפרק - **מִשָּׂא דוֹמָה...** **מִשָּׂא בְּעָרְב...** הם פורענות על דומה מבני ישמעאל, ועל השוכנים ביער בערב, (אפשר שהכוונה שהם יפלו ע"י מלך אשור, שהרי כתוב - **בְּעוֹד שָׁנָה כְּשֵׁנִי שְׂכִיר...** ומפסוק זה משמע שהנביא מדבר על העתיד להתרחש בזמנו, ובזמנו מי שהכה את העולם היה מלך אשור).

51. יש מפרשים פסוק זה על עשרת השבטים שסמכו על מצריים שיושעו אותם. אולם, ע"פ הדברים שהוזכרו לעיל (פרק ז') שמפלת מצרים ביד אשור היתה זמן מה לאחר שמלך אשור נלחם בשפלה, לפני שנפל בירושלים, לא שייך שעשרת השבטים יאמרו - **וְאִידָן נִמְלֹט אֲנַחְנוּ.** שהרי מלך אשור נלחם בשפלת יהודה ב-14 לחזקיהו, וב-6 לחזקיהו כבר גלתה כל מלכות עשרת השבטים, ואם אשור הכניעו את מצריים ב-14 לחזקיהו, באותו הזמן כבר גלו עשרת השבטים.

יש מפרשים את הפסוק על יהודה, וכפי שאמר רבשקה שליחו של מלך אשור לאנשי חזקיהו - **עֲתָה הִנֵּה בְּטַחַתְךָ לָךְ עַל מִשְׁעַנְתְּ הַקְּנָה הַרְצוּץ הִזֵּה עַל מִצְרַיִם.**

פרק כ"ב פורענות על ירושלים. הנבואה בפרק כ"ב - **מִשָּׂא גֵיָא חֲזִינָן**... עד פסוק **י' וְנִגְלָה בְּאֲזְנֵי יְהוָה צְבָאוֹת אִם יִכְפַּר הָעוֹן הַזֶּה לָכֵם עַד תִּמְתְּנוּ**... מדברים על חורבן בית ה' ע"י נבוכדנאצר.

הכתוב - **וְעֵילָם נִשָּׂא אֶשְׁפָּה**... כלומר, שעילם נלחמו בירושלים. כי נבוכדנאצר כבש את עילם⁵², ונלחם על ירושלים עם החיילים של כל הארצות שכבש⁵³. וכמו"כ ניתן לפרש כך את המשך הפסוק - **וְקִיר עֲרָה מִגֹּן**. מפסוק ט"ו עד סוף הפרק נבואה על **שבנה**.

פרק כג פורענות על צור⁵⁴. הנבואה בפרק כ"ג היא על צור שתיפול ביד נבוכדנאצר לאחר חורבן הבית ככתוב ביחזקאל (פרק כ"ו). יתכן שצור נפלה גם ע"י מלך אשור ואפשר שלזאת הכוונה בנבואה.

פרקים כד-כז

נבואות על העתיד לבא (או על ימי חזקיהו)

בפרקים כ"ד כ"ה כ"ו ישנם מספר נושאים: 1. צרות בכל העולם וגלויות. 2. נפילת העמים בירושלים. 3. גאולה וכבוד בארץ יהודה. 4. תיאור צרות קשות לישראל (ליהודה) כצער לידה, אך לבסוף תבוא הגאולה.

1. צרות ויגון בעולם וגלויות, ככתוב בפרק כ"ד:

הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבּוֹלְקָהּ וְעוֹה פְּנֵיהָ וְהַפִּיץ יִשְׁבִּיָּהּ. וְהָיָה כַּעֵם כַּפְּהֵן... שְׁבַת מְשׁוֹשׁ תַּפִּים חֲדָל שְׁאוֹן עֲלִיזִים... וְהָיָה הַנֶּסֶם מִקּוֹל הַפַּחַד יַפֵּל אֶל הַפַּחַת וְהָעוֹלָה מֵתוֹף הַפַּחַת יִלְכָד בַּפֶּחַח... וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִפְקַד יְהוָה עַל צְבָא הַמְרוֹם בַּמְרוֹם...

2. נפילת כל העמים בירושלים, ככתוב בפרק כ"ה ו':

וְעֹשֶׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל הָעַמִּים בְּהָר הַזֶּה מִשְׁתַּה שְׁמַנִּים מִשְׁתַּה שְׁמָרִים...

-
52. ירמיהו מ"ט פסוקים לד-לט **אֲשֶׁר הִנֵּה דָבַר יְהוָה אֶל יְרֵמְיָהוּ הַנְּבִיא אֶל עֵילָם בְּרֵאשִׁית מַלְכוּת צְדָקְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר... הִנְנִי שֹׂבֵר אֶת קִשְׁת עֵילָם רֵאשִׁית גְּבוּרָתָם...**
53. ירמיהו לד, א **הַדָּבָר אֲשֶׁר הִנֵּה אֶל יְרֵמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה וְנִבְוֶכְדָּרְאֶצֶר מֶלֶךְ בָּבֶל וְכָל חֵילוֹ וְכָל מַמְלְכוֹת אֶרֶץ מִמְּשַׁלַּת יָדוֹ וְכָל הָעַמִּים נִלְחָמִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל עָרֶיהָ לֵאמֹר.**
54. צור (הפיניקים) הייתה ממלכה עשירה בדרום לבנון, היו להם אוניות של סוחרים שפעלו בכל חופי הים התיכון, (בחופי דרום אירופה וצפון אפריקה), והיו להם מרכזי סחר בכל מדינה על הים התיכון.

3. גאולה וכבוד בארץ יהודה, ככתוב בתחילת פרק כ"ו:

ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ושית חומות וחל. פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים.

4. תיאור צרות קשות לישראל (ליהודה), אך לבסוף תבוא הגאולה. סוף פרק כ"ו:

יהוה אלהינו בעלוננו אדנים זולתך לבד בך נזכיר שמך... כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה פן היינו מפניך יהוה. הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועת בל נעשה ארץ ובל יפלו ישבי תבל. אבל אח"כ (בפסוק הבא) יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר פי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל.

ניתן להבחין בעניינים נוספים בפרקים אלו, כגון מפלת מואב, ככתוב בסוף פרק כ"ה - **פי תנוח יד יהוה בהר הזה ונדוש מואב תחתינו...** אולם ארבעת העניינים שהוזכרו לעיל הינם עיקר הפרקים.

על מי הנבואה בפרקים אלו? הגם שאפשר לפרש את פרקים כ"ד כ"ה כ"ו על ימי חזקיהו (כפי שיבואר להלן), נראה יותר שהנבואה מכוונת על זמן הגאולה העתידה. שאז יבואו כל העמים להילחם בירושלים, ככתוב בזכריה (יד, ב) **ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה.** בזמן הגאולה העתידה יהיו צרות קשות בכל העולם, ככתוב בזכריה (יג, ח-ט) **והיה בכל הארץ נאם יהוה פי שנים בה יפרתו וגועו והשלישית יותר בה. והבאתי את השלישית באש וצרפתיים כצרף את הפסף...** (ואף לישראל יהיה סבל לפני הגאולה, ככתוב בירמיה (ל, ה-ז) **קול חרדה שמענו פחד ואין שלום... ונהפכו כל פנים לירקון.** הוי פי גדול היום ההוא מאין פמהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע).

וודאי שבארץ יהודה יהיו לעתיד לבא גם גאולה וכבוד, כך ניתן לייחס את כל הכתוב בפרקים כ"ד כ"ה כ"ו לעתיד לבא.

לגבי הדעה שהנבואה מדברת על ימי חזקיהו ולא על העתיד לבוא - לאחר הסבר פרק כ"ז יבואר מדוע קשה הדבר.

פרק כז.

תחילת פרק כז - **ביום ההוא יפקד יהוה בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לוינתו נחש ברח ועל לוינתו נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים.** הנבואה בפסוק זה היא על שבירת חוזק הגויים בזמן הגאולה העתידה (או חוזק אשור ומצרים, וישנם פירושים נוספים).

הנבואה בפסוקים ב-ז.

ב **ביום ההוא פרס חמר ענו לה.** ג **אני יהוה נצרה לרועים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה.** ד **חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה**

אֶפְשָׁעָה בַּה אֲצִיתְנָה יַחַד. ה או יִחְזַק בְּמַעוֹזֵי יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם לִי שְׁלוֹם יַעֲשֶׂה לִּי. ו הַבָּאִים יִשְׂרָשׁ יַעֲקֹב יִצְיָץ וַפָּרַח יִשְׂרָאֵל וּמְלָאוּ פִּנֵי תֵּבֵל תְּנוּבָה.

בפסוקים אלו אומר הקב"ה שהוא תמיד מושיע את ישראל, שומר עליהם, ומחכה שיבטחו בו ויושיע אותם.

מפסוק ז' עד לסוף הפרק מדובר על עשרת השבטים :

הַכְּמַמֶּת מִכֶּהוּ הִכְהוּ אִם כְּהָרֹג הָרְגִיו הָרֹג... לָכֵן בָּזֹאת יִכְפֹּר עֲוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כָּל פְּרִי הַסֵּר חֲטָאתוֹ בְּשׂוֹמוֹ כָּל אֲבִנֵי מִזְבַּח כְּאֲבֵנֵי גֵר מִנְפָצוֹת לֹא יִקְמוּ אֲשָׁרִים וְחֲמָנִים. כִּי עִיר בְּצוּרָה בְּדָד... כִּי לֹא עִם בִּינּוֹת הוּא עַל כֵּן לֹא יִרְחַמְנוּ עֲשֵׂהוּ וְיִצְרוּ לֹא יִחַנְנוּ.

פסוקים אלו הם נבואת תוכחה לעשרת השבטים, כפי שיבואר להלן.

שני הפסוקים האחרונים בפרק הם נחמה לעשרת השבטים :

וְהִיָּה בַיּוֹם הַהוּא יִחַבֵּט יְהוָה מִשִּׁבְלַת הַנֶּהָר עַד נַחַל מִצְרַיִם וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהִיָּה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׂוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהִנָּדְחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם.

פסוקים אלו הם נבואת נחמה על עשרת השבטים, משום שעשרת השבטים גלו למצרים ולאשור. וכל מקום שמוזכר בו גלויות ל"אשור ומצרים" הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים⁵⁵.

לפי דרך ביאור זו שהפסוק האחרון בפרק מדבר על עשרת השבטים (עפ"י מה שהוכח לעיל), נראה שגם כל חלקו השני של הפרק מדבר על עשרת השבטים, ויקשה מאד לומר שהפסוק האחרון בפרק כ"ז - הוא על עשרת השבטים, ושאר הפסוקים מדברים על יהודה בזמן חזקיהו, שהרי מהלך הפסוקים הוא כך: **תוכחה על חטאים, פורענות, נחמה** שהם עתידים לחזור מהגלות :

תוכחה : לָכֵן בָּזֹאת יִכְפֹּר עֲוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כָּל פְּרִי הַסֵּר חֲטָאתוֹ בְּשׂוֹמוֹ כָּל אֲבֵנֵי מִזְבַּח כְּאֲבֵנֵי גֵר מִנְפָצוֹת... כְּלוֹמֵר, תוכחה על חטאים.

פורענות : שני פסוקים לאחר מכן - **כִּי לֹא עִם בִּינּוֹת הוּא עַל כֵּן לֹא יִרְחַמְנוּ עֲשֵׂהוּ וְיִצְרוּ לֹא יִחַנְנוּ.** כלומר שמפני חטאיו ילך לגלות.

נחמה : שני פסוקים לאחר מכן, הכתוב **מנחם** את עשרת השבטים שיחזרו מהגלות :

55. נאמר בהושע (ט,ג) **לֹא יִשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וְיִבְאֲשׁוּר' טָמֵא יֹאכְלוּ,** כלומר עשרת השבטים לא יתעבבו בא"י, אלא יגלו למצרים ולאשור. בנספח 2 יובאו ראיות נוספות לכך שגלות למצרים ולאשור, הכוונה לעשרת השבטים.

**וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וַבָּאֵו הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם.**

הנבואה בפסוק זה היא אך ורק על עשרת השבטים, כי הם אלו שגלו לאשור ומצרים כנ"ל.

ביאור הנבואה על ימי חזקיהו

נפרש את ארבעת הנושאים הנ"ל, ע"פ המפרשים את הנבואות בפרקים כ"ד כ"ה כ"ו על ימי חזקיהו.

הפורענות בעולם: על כך שמלך אשור החריב את כל העולם, ככתוב - **הַחֲרִיבוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר אֶת הַגּוֹיִם וְאֶת אֶרֶץ (מלכים ב יט, ז).**

נפילת כל העמים בירושלים: על מפלת חיל סנחריב בירושלים.

גאולה וכבוד בארץ יהודה: על כך שלאחר מפלת אשור, היה כבוד גדול ליהודה ועושר גדול לחזקיהו, ככתוב בדברי הימים ב' (סוף פרק ל"ב) - **וַרְבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנְשָׂא לְעֵינָיו כָּל הַגּוֹיִם מֵאֲחֵרֵי כֵן. וַיְהִי לִיחִזְקִיָהוּ עֹשֶׂר וְכָבוֹד הַרְבֵּה מֵאֲדָם...**

צרות קשות ליהודה ואח"כ גאולה: כי סנחריב היצר רבות ליהודה לפני נפילתו, ובעיקר לשפלת יהודה (כמבואר לעיל בפרק י" על הפסוק - **בְּשִׁבְטֵי יַכְפָּה וּמִטְהוּ יִשָּׂא עֲלֶיךָ בְּדָרְךָ מִצְרַיִם**, עניין זה יבואר גם בפרק א' במיכה), ולאחר מכן יהודה נגאלו.

על פירוש זה ישנן כמה תמיהות, כגון הכתוב (כהו) **וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל הָעַמִּים בְּהָרֵהּ הַזֶּה מִשְׁתַּה שְׁמַנִּים מִשְׁתַּה שְׁמַרִים...** אם נפרש פסוק זה על אשור, הרי אשור איננו "כל העמים", (יתכן שמפאת שסנחריב כבש את העולם, והביא חיילים מכל העולם להילחם בירושלים וכולם נפלו, על כך נאמר - **לְכָל הָעַמִּים**). כמו"כ יקשה לפרש את הפסוק - **בְּלַע הַמְּוֹת לְנֶצַח...** על זמן חזקיהו (אמנם יתכן שינצח' הכוונה לזמן רב, ויש עוד מקראות כאלו).

הנבואה בחלקו השני של פרק כ"ז היא על גאולת עשרת השבטים לעתיד לבא כמבואר לעיל. א"כ נשאלת השאלה, עד היכן הנביא מנבא על ימי חזקיהו ומהיכן עובר הנביא לעשרת השבטים ולגאולה העתידה.

(אולי יהיה מי שיפרש שהנבואה היא כללית על ימי חזקיהו, ובתוכה ישנם גם פסוקים על הגאולה העתידה).

פרק כ"ח

תוכחה ופורענות על ישראל ויהודה בימי אחז

הנבואה בפרק כ"ח פסוקים א-ד, היא נבואת פורענות על עשרת השבטים, מפסוק ה' עד לסוף הפרק נבואת פורענות על יהודה.

פסוקים א-ד הם נבואת פורענות על עשרת השבטים:

הוּ עֲטַרְתָּ גְאוֹת שְׁכָרֵי אֶפְרַיִם... בְּרִגְלֵי תַרְמִסָּה עֲטַרְתָּ גְאוֹת שְׁכָרֵי אֶפְרַיִם וְהִיתָה צִיצֵת נֵבֶל צְבִי תִפְאֲרֹתוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּכַפּוֹרָה בְּטָרִם קִיץ...

מקראות אלו הן נבואות פורענות על עשרת השבטים שהוגלו ע"י מלך אשור בימי חזקיהו.

לרוב, בנביאים אחרונים כשמוזכר הביטוי "אפריים", הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים.

מפסוק ה' ועד לסוף הפרק הנביא מתנבא על יהודה, ולהלן הפירוט:

פסוקים ה-ו:

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטַרְתָּ צְבִי וְלַצְפִּירֹת תִּפְאֲרָה לְשָׂאֵר עַמּוֹ. וְלִרוּחַ מְשֻׁפֵּט לַיּוֹשֵׁב עַל הַמְּשָׁפֵט וְלַגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה שְׁעָרָה.

"שאר עמו" הם יהודה, שהם שאר עם ה' שנשארו בא"י לאחר גלות עשרת השבטים. ליהודה היה כבוד רב לאחר מפלת סנחריב בימי חזקיהו, ככתוב (דה"י ב' לב, כג).

וְרַבִּים מִבִּיָּאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַם וּמִגְדָּנוֹת לִיחֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנְשָׂא לְעֵינָיו כָּל הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי כֵן.

עוד כתוב (דה"י ב' לב, כז):

וַיְהִי לִיחֲזַקְיָהוּ עֶשֶׂר וְכַבּוֹד הַרְבֵּה מְאֹד.

פסוק ז' והמשך הפרק, תוכחה על יהודה בימי אחז:

וְגַם אֵלֶּה בֵּינָן שָׁגוּ וּבִשְׂכָר תַּעֲנוּ... כִּי כָּל שְׁלַחְנוֹת מְלָאוּ קִיא צָאָה... אֶת מִי יוֹרָה דָּעָה וְאֶת מִי גִבִּין שְׁמוּעָה... כִּי צוֹ לְצוֹ צוֹ לְצוֹ קוֹ לְקוֹ קוֹ לְקוֹ זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם... לְמַעַן יִלְכוּ וְכִשְׁלוּ אַחֲרָיו וְנִשְׁבְּרוּ וְנִקְשְׁוּ וְנִלְכְּדוּ.

לְכֹן שְׁמַעוּ דְבַר יְהוָה אֲנָשֵׁי לְצוֹן מְשָׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם... וְכִפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת מוֹת... מִדֵּי עֲבָרוּ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי בִבְקָר בִּבְקָר יַעֲבֹר בַּיּוֹם

וּבְלִילָה וְהָיָה רַק זֹעָה הִבִּין שְׁמוּעָה... וְעַתָּה אֵל תִּתְלוּצְצוּ פֶן יִחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי כָלָה וְנִחְרָצָה שְׁמַעְתִּי...

פסוק ז' וגם אלה ביין שגו... כלומר, גם יהודה היו שקועים בשתיית יין ועיוותו דין ומשפט, נראה שכוונת הנביא היא על ימי אחז שאז היו העם חוטאים, עד שמלך עליהם חזקיהו והחזירם למוטב.

הַפּוֹרְעָנוֹת הַמּוֹזְכֵרוֹת - מִדֵּי עֲבָרוּ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי בִבְקָר בִּבְקָר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבְלִילָה וְהָיָה רַק זֹעָה הִבִּין שְׁמוּעָה ... היא על ימי אחז, שאז סבלו יהודה צרות קשות ונוראות (כמבואר בהקדמה ל-4 נביאים). (אפשר לפרש זאת על ימי עוזיהו, אך בדוחק⁵⁶).

מִפְסוֹק כ"ג עַד סוֹף הַפָּרֶק - הֵאֲזִינוּ וְשָׁמְעוּ קוֹלִי... הַכֹּל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֲרָשׁ לְזָרַע... לְחֶם יוֹדֵק... גַּם זֹאת מַעַם יְהוָה צְבָאוֹת יִצְאָה... הַכֹּל תּוֹכַחַה עַל יְהוּדָה בִּימֵי אַחֲז כנ"ל.

פרק כ"ט

מפלת סנחריב, תוכחה על יהודה, ונחמה בימי חזקיהו.

פסוקים א-ו מדברים על מפלת סנחריב:

הוּי אַרְיֵאל אַרְיֵאל... וְהִצִּיקוֹתִי לְאַרְיֵאל... וְהִקִּימְתִי עֲלֶיךָ מַצְרַת... וְהָיָה כְּאֶבֶק דָּק הַמּוֹן זְרִיף... וְהָיָה פְּחֹלֹם חֲזוֹן לִילָה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִם הַצְּבָאִים עַל

56. אפשר לפרש את הנבואה על ימי עוזיהו שגם בימיו חטאו יהודה, שהרי עמוס ניבא רק בימי עוזיהו ככתוב - **דְּבָרֵי עֲמוֹס אֲשֶׁר הָיָה בְּנִקְדִים מִתְקוּעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִימֵי יְרֵבֶעַם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (עמוס א, א).** וגם אז חטאו יהודה, ככתוב בעמוס - **כֹּה אָמַר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל מַאֲסָם אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְחִקְיוּ לֹא שְׁמְרוּ וַיִּתְעוּסוּ כַּזְבִּיהֶם אֲשֶׁר הִלְכוּ אַבֹּתֶם אַחֲרֵיהֶם (שם, ב, ד).** ובזמנו גם בני יהודה היו שקועים ביין, ככתוב בתחילת פרק ו' בעמוס - **הוּי הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן וְהִבְטַחְתִּים בְּהַר שְׁמֵרוֹן... הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים מִשְׁחֹן.** גם ע"פ פירוש זה נבואת הפורענות הנזכרת - **מִדֵּי עֲבָרוּ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי בִבְקָר בִּבְקָר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבְלִילָה וְהָיָה רַק זֹעָה הִבִּין שְׁמוּעָה...** מדברת על ימי אחז, כפי שהארכנו בביאור על פרק א'. אבל קשה לייחס ליהודה בימי עוזיהו את כל החטאים המוזכרים - **אֶת מִי יוֹרָה דְעָה וְאֶת מִי יִבִּין שְׁמוּעָה...** ובכל המקרא לא מוזכר שבימי עוזיהו חטאו עם יהודה בעוונות חמורים, כמו ע"ז או זנות וכדו', עוזיהו היה צדיק, דרש את ה' וה' עזרו, כפי שביארנו בתחילת ספר עמוס.

**אַרְיָאֵל... וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל... כֵּן יִהְיֶה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִם
הַצְּבָאִים עַל הַר צִיּוֹן.**

פסוקים אלו מדברים על כך שסנחריב מלך אשור רצה להילחם בירושלים, ובלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חילו.

פסוקים ט-כ"ט - הַתְּמַהֲמָהוּ וְתַמְהוּ... אֶת הַנְּבִיאִים וְאֶת רְאֲשֵׁיכֶם הַחַזִּים
כְּפֶה. וְתִהְיֶה לְכֶם חֲזוֹת הַכָּל כְּדַבְּרֵי הַסֵּפֶר הַחֲתוּם... יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעַם הַזֶּה
בְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו כְּבָדוֹנִי וְלִבּוֹ רַחֵק מִמֶּנִּי... לְכֵן הִנְנִי יוֹסֵף לְהַפְלִיא אֶת הָעַם
הַזֶּה הַפְּלֵא וּפְלֵא וְאֶבְדֶּה חֲכֻמַּת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבִנָיו תִּסְתַּתֵּר. הוּא
הַמַּעֲמִיקִים מִיְהוָה לְסַתֵּר עֲצָה וְהָיָה בְּמַחְשָׁד מַעֲשֵׂיהֶם... הַלּוֹא עוֹד מַעֵט
מִזְעָר וְשֵׁב לְבַנּוֹן לְפָרְמֵל וְהַפְּרָמֵל לִיעָר יַחֲשֵׁב. וְשָׁמְעוּ בְיָוֵם הַהוּא הַחֲרָשִׁים
דְּבָרֵי סֵפֶר... כִּי אֶפֶס עָרִיץ וְכֹלָה לֶץ וְנִכְרָתוֹ כָּל שִׁקְדֵי אֲוֹן... לְכֵן כֹּה אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי בֵית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אֲבֹרָהֶם לֹא עֲתָה יָבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עֲתָה
פָּנִיו יִחְוֶרוּ. כִּי בְרֹאֲתוֹ יִלְדִּיו מַעֲשֵׂה יָדָיו בְּקִרְבּוֹ יִקְדִּישׁוּ שְׁמִי...

התוכחה מכוונת לימי אחז והנחמה לימי חזקיהו (על פי העקרון שהובא בפרק א', שתוכחות ישעיהו מתאימות מאד לימי אחז).

פרק ל-ל"א

**תּוֹכַחַה עַל עֶשְׂרַת הַשַּׁבָּטִים, מַפְלַת סַנְחַרִּיב בִּירוּשָׁלַיִם,
וְנַחְמָה עַל יְהוּדָה בִּימֵי חֲזַקִּיָּהוּ.**

תחילה נסקור בקצרה את הקורות בימי חזקיהו, ולאחר מכן נבאר את הנבואה.

קיצור הקורות בימי חזקיהו ומפלת סנחריב.

הושע בן אלה היה מלכם האחרון של עשרת השבטים. הוא הרג את פקח בן רמליהו ומלך תחתיו.

עבר הירדן והגליל גלו כבר בסוף ימי פקח בן רמליהו ע"י מלך אשור (מלכים ב' טו, כט). הושע בתחילת מלכותו היה נתון למרותו של מלך אשור, ושלח לו מנחה כל שנה.

לאחר מכן מרד הושע במלך אשור ונסמך על מצרים, ככתוב (מלכים ב' יז, ד):
וַיִּמְצָא מֶלֶךְ אֲשׁוּר בְּהוֹשֵׁעַ קֶשֶׁר אֲשֶׁר שָׁלַח מִלְּאֲכִים אֶל סוּא מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְלֹא
הָעֵלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר כְּשָׁנָה בְּשָׁנָה. מלך אשור צר על שומרון (בירת עשרת

השבטים) שלוש שנים והגלה את כל עשרת השבטים שהיו במלכות הושע (היו אנשים מעשרת השבטים שהיו במלכות יהודה ולא גלו, כפי שיבואר בנספח 2). אח"כ בא סנחריב להלחם בירושלים, ובלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חילו.

פרק ל. פסוקים א-י"ח :

הוּי בְּנִים סוֹרְרִים... הַהֲלָכִים לְרֵדֶת מִצְרַיִם... וְהָיָה לְכֶם מְעוֹז פְּרָעָה
לְבִשְׁתָּ... כִּי עִם מְרִי הוּא בְּנִים פְּחָשִׁים... וּשְׁבָרָה פֶּשֶׁבֶר נִבֵּל יוֹצְרִים פְּתוֹת
לֹא יַחְמַל וְלֹא יִמְצֵא בְּמִכְתָּתוֹ חֶרֶשׁ לְחַתּוֹת אִשׁ מִיְקוּד... וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֲמֵכֶם
כִּי אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יִהְיֶה אֲשֶׁרֵי כָל חוֹכֵי לוֹ.

הכל תוכחה על עשרת השבטים שנסמכו על מצרים (ובטחו בהם שיעזרום כנגד מלך אשור) כנ"ל, ונבואה על הפורענות שעתידה להגיע עליהם ע"י אשור.

פסוקים י"ט-כ"ו :

כִּי עִם בְּצִיּוֹן יֵשֶׁב בִּירוּשָׁלַם בְּכּוֹ לֹא תִבְכֶּה... וְנָתַן לְכֶם אֲדֹנָי לְחֶם צָר וּמִים לְחָץ
וְלֹא יִכְנֹף עוֹד מוֹרִיךְ וְהָיָה עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת מוֹרִיךְ... וְטִמְאַתֶּם אֶת צְפוּי פְּסִילֵי
כֶסֶף וְאֶת אֲפֻדַת מִסְכַּת זְהָבָךְ תִּזְרֹם כְּמוֹ דָּוָה צֵא תֹאמַר לוֹ. וְנָתַן מִטֵּר זֶרְעֶךָ
אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת הָאֲדָמָה... וְהָיָה עַל כָּל הָר גְּבָה וְעַל כָּל גְּבֵעָה נִשְׂאָה פְּלָגִים
יִבְלִי מִיָּם... וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחֲמָה וְאוֹר הַחֲמָה יִהְיֶה שְׁבַעֲתַיִם כְּאוֹר
שְׁבַעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יִהְיֶה אֶת שְׁבָר עִמּוֹ וּמִחָץ מִכְתּוֹ יִרְפָּא.

נבואה זו היא על ימי חזקיהו, לאחר מפלת סנחריב.

בזמן מפלת סנחריב התנהלו חוקי הטבע שלא כסדרם (3 ימים לפני מפלתו חזרה השמש 10 שעות לאחור (והשפיעה על העולם)) היה רעש חזק מאד (האדמה רעדו), רוחות וסופות עזות, היתה אש נוראה, ירדו אבני ברד נוראות, ועוד מאורעות קשים, להלן שלושה פסוקים מישעיהו המתארים זאת :

1. וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת 'הוֹד קוֹלוֹ' וְנָחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה בְּזַעַף אֵף וְלֵהָב אֵשׁ
אוֹכְלָה' נִפְץ וְזָרֵם וְאָבֵן בְּרֹד'. 'כִּי מִקּוֹל יְהוָה יַחַת אֲשׁוּר' בְּשִׁבְטֵי יָפֶה
(ישעיהו ל' ל-לא).

2. מֵעַם יְהוָה צָבָאוֹת תִּפְקֹד 'בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גְּדוֹל' סוּפָה וּסְעָרָה וְלֵהָב
אֵשׁ אוֹכְלָה' (ישעיהו כט,ו).

3. וְסָלְעוּ מִמְּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוֹ מִנְּסֵי שָׁרְיוֹ נָאֵם יְהוָה אֲשֶׁר 'אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר
לוֹ בִּירוּשָׁלַם' (ישעיהו לא,ט), את האש המוזכרת בפסוק זה, אפשר היה לפרש
ע"ד משל, ולא אש אמיתית. אך מכיוון שבפסוקים הקודמים מוזכרת אש ממש, יותר
נראה לפרש כפשוטו.

בשלושת הפסוקים מוזכרת **אש**, בשני פסוקים מוזכרים **רעש אדיר וחזק**, בפסוק אחד **ברד**, בפסוק אחד מוזכרות **סופה וסערה**.

בישעיהו ישנם פסוקים נוספים, המתארים את מפלת סנחריב, ומתארים תהפוכות טבע נוראות.

(בחיבור זה לא הובאו מקורות חיצוניים המעידים על דברים נוראים שהיו אז בעולם, דיון מקיף בעניין חורג מתחום חיבור זה, עיקר החיבור הוא לבאר את המקרא מתוכו ולא ממקורות חיצוניים)

פסוקים כ"ז-ל"ג:

הִנֵּה שָׁם יְהוָה בָּא מִמְרָחֵק... וְרוּחוֹ פָּנַחַל שׁוֹטֵף עַד צְוֹאֵר יַחְצָה... וְהַשִּׁיר
יְהִי לָכֶם פְּלִיל הַתְּקַדֵּשׁ חָג וְשִׁמְחַת לִבָּב... וְהַשְּׁמִיעַ יְהוָה אֶת הוֹד קוֹלוֹ
וְנַחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה בְּזַעַף אָף וְלֵהַב אֵשׁ אוֹכְלָה נֶפֶץ וְזָרִם וְאָבֵן בְּרֹד... מְדַרְתָּה
אֵשׁ וְעֵצִים הִרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה פָּנַחַל גְּפְרִית בְּעֶרְהָ בָּהּ.

נבואה זו על מפלת אשור כנ"ל.

פרק ל"א. פסוקים א-ג:

הוּי הִירָדִים מִצְרִים לְעִזְרָה... וּמִצְרִים אָדָם וְלֹא אֵל וְסוֹסִיָּהֶם בְּשָׂר וְלֹא רוּחַ
וַיְהִי יָטָה יָדוֹ וְכִשָּׁל עוֹזֵר וְנִפְל עֶזֶר וַיַּחֲדוּ כָּלֶם יַכְלִיוּ.

הכוונה לעשרת השבטים שנשענו על מצרים וכשלו, כנ"ל.

מפסוק ד' ועד סוף הפרק:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי כְּאֲשֶׁר יְהִיגָה הָאָרֶץ וְהִכְפִּיר עַל טְרַפּוֹ... כְּצַפְרִים
עֲפוֹת כִּן יִגֹן יְהוָה צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַם... כִּי בַיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי
כִסְפוֹ וְאֱלִילֵי זָהָב וְאֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדִיכֶם חֲטָא. וְנִפְל אֲשׁוּר בְּחָרֵב לֹא
אִישׁ... נָאִם יְהוָה אֲשֶׁר אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וַתִּנּוֹר לוֹ בִּירוּשָׁלַם.

הנבואה היא על אשור שיפול בירושלים ע"י מלאך ה' שהיכה את כל חילו.

(ונראה לנו לבאר שאכן היתה שם אש, ככתוב בפרק ל' - **וְלֵהַב אֵשׁ אוֹכְלָה**, על כך
כתוב - **אֲשֶׁר אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וַתִּנּוֹר לוֹ בִּירוּשָׁלַם**).

חזקיהו ביער את כל הע"ז מארץ יהודה, ועל כך כתוב - **כִּי בַיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן
אִישׁ אֱלִילֵי כִסְפוֹ...**

פרק לב-לג

מלכות חזקיהו ומפלת סנחריב בירושלים

פרק לב. פסוקים א-ח - הוּן לְצַדִּיק יִמְלֹךְ מְלֹךְ... לא יִקְרָא עוֹד לְנֶבֶל נְדִיב... וְנְדִיב נְדִיבוֹת יַעֲץ וְהוּא עַל נְדִיבוֹת יָקוּם... על מלכות חזקיהו הצדיק, שה' יצילו מיד מלך אשור.

פסוקים ט-יב - נְשִׁים שְׂאֲנָנוֹת קִמְנָה שְׂמַעְנָה קוֹלִי בְּנוֹת בְּטָחוֹת הָאֲזָנָה אִמְרָתִי. יָמִים עַל שְׁנָה תִרְגְּזֶנָּה בְּטָחוֹת... עַל שְׂדֵים סַפְדִּים עַל שְׂדֵי חֲמַד... אפשר שפסוקים אלו מדברים על החורבן וההרס שעשו מלכי אשור בעולם ("נשים שאננות" הכוונה לאומות היושבות לבטח).

מפסוק יג - עַל אֲדָמַת עַמִּי קוֹץ שְׂמִיר תַּעֲלֶה... הנביא מדבר על ההרס שמלך אשור עשה ביהודה, שהרס ערים בשפלת יהודה (ראה להלן ביאור על פרק א' במיכה), ואף ישעיהו הנביא אמר - אֲכֹל הַשְּׂנֵה סַפִּיחַ וּבַשְּׂנֵה הַשְּׂנִית שְׂחִיס... (ישעיהו לו, ל), כלומר בזמן שמלך אשור וחילו נלחמו ביהודה, לא יכלו לעבוד את האדמה (היה מחסור במזון).

מפסוק טו: - עַד יַעֲרָה עֲלֵינוּ רוּחַ מִמְרוֹם וְהִיָּה מִדְּבַר לְכַרְמֶל... וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט... עד סוף הפרק - אֲשֶׁרִיכֶם זֶרְעִי עַל כָּל מַיִם מְשַׁלְחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר. על הטוב שיהיה ביהודה לאחר מפלת סנחריב. (אפשר שניתן לייחס את הנבואה גם לימי אחז, שהיו אז צרות נוראות, וכפי שהוסבר בפרק א').

פרק ל"ג. פסוק א' - הוּי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שׁוֹדֵד... הכתוב מדבר על סנחריב שניצח ושדד את כל העולם ולא נשדד, ורק בירושלים הוא נפל ונשדד, ועל כך כתוב בסוף פסוק א' - כִּהֲתַמְדָּ שׁוֹדֵד תּוֹשֵׁד כְּנֹלְתָךְ לְבָגֵד יִבְגְּדוּ בְּךָ.

המשך הנבואה עד לסוף הפרק:

יְהוֹה חֲנָנִי... וְאַסְף שְׁלַלְכֶם אֶסְף הַחֲסִיל... נִשְׁמוּ מִסְלוֹת שַׁבַּת עֲבַר אֲרַח...
 עֲתָה אָקוּם יֹאמֵר יְהוֹה... תִּהְיוּ חֲשָׁשׁ תִּלְדּוּ קֶשׁ... אֶת עַם נוֹעֵז לֹא תִרְאֶה...
 עֵינֶיךָ תִּרְאִינָה יְרוּשָׁלַם נוֹה שְׂאֲנָן אֶהֱל בַל יַצְעֵן בַּל יִסַּע יִתְדַתִּיו לְנִצָּח...
 הָעַם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נִשְׂא עֵוֹן.

נבואה זו מכוונת לימי חזקיהו, שהכרית את הרשעים ובימיו נפל סנחריב, יהודה שללו את חילו וירושלים הפכה לעיר חזקה.

ליהודה היה כבוד רב לאחר מפלת סנחריב, ככתוב (דה"י ב' לב, כג) :

וְרַבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַם וּמִגְדָּנוֹת לִיְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
וַיִּנְשָׂא לְעֵינָיו כָּל הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי כֵן.

עוד כתוב (דה"י ב לב, כז) :

וַיְהִי לִיְחִזְקִיָּהוּ עֶשֶׂר וְכַבֹּד הַרְבֵּה מְאֹד...

על כך הנחמות בפרק זה.

פרק לד-לה

הנקמה הגדולה באדום ובכל הגויים
ונחמה לישראל, על העתיד לבא

פרק לד:

קָרְבוּ גוֹיִם לְשִׁמְעַע... כִּי קָצַף לַיהוָה עַל כָּל הַגּוֹיִם... וְחָלְלִיהֶם יִשְׁלְכוּ
וּפְגָרֵיהֶם יַעֲלֶה בְּאֶשׁ... כִּי זָבַח לַיהוָה בְּבַצְרָה וְטָבַח גְּדוֹל בְּאַרְץ אֲדוּם...
כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שְׁלוֹמִים לְרִיב צִיּוֹן. וְנִהְפְּכוּ נְחֻלְיָהּ לְזֶפֶת... וְהִיִּתָּה
נֹוֹה תַנִּים חֲצִיר לְבָנוֹת יַעֲנָה...

נבואה זו היא נבואת פורענות על כל הגויים ובעיקר על אדום, שתבא עליהם
לעתיד לבא במהרה בימינו.

הנקמה באדום הוא חלק חשוב מאד בגאולה. לאחר ביאור ספר עובדיה יוסבר
באריכות עניין זה.

פרק לה - יִשְׁשׂוּם מִדְּבַר וְצִיָּה... חֲזָקוּ יְדֵים רַפּוֹת... הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יְבוּא... אֲזַ
יְדַלֵּג כְּאֵיל פֶּסַח... וּפְדוּיֵי יְהוָה יִשְׁבוּן וּכְאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים
שְׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׂיִגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וְאַנְחָה - נחמות על העתיד לבא.

פרקים לו-לט

דברי ימי חזקיהו

פרקים מ-מ"ד (עד פסוק כ"ג)

נחמה על העתיד לבא בעיקר על יהודה, ביזוי הע"ז, וחיזוק הביטחון בה'.

הנבואה מפרק מ - נחמו נחמו עמי, עד פרק מ"ד פסוק כ"ג - רנו שמים כי עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו פי גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר. כולה נחמות על העתיד לבא, בעיקר על יהודה ככתוב - (מ, ט) אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם.

קשה לייחס לימי בית שני את הנבואות - הן עבדי אתמך בו... 'ולתורתו איים ייחלו'... כי לא היה מלך יהודי בבית שני שאיים ייחלו למשמעתו (איים פירושו ממלכות מבודדות, או ממלכות מעבר לים, והכוונה גם לעמים חזקים מאד).

וכן יקשה לפרש את הפסוק - הן עבדי אתמך בו, על כורש (בתחילת בית שני), שהרי כתוב - לאמת יוציא משפט, ויקשה מאוד לומר שעליו הכוונה.

עיקר הנושא בפרקים אלו הוא, שעלינו לדעת שיגיע יום שה' יגאל אותנו, ובאופן כללי עלינו לדעת שה' בחר רק בנו מכל העולם ואנחנו עמו, ועלינו לבטוח רק בו, למאוס בע"ז ולדעת שהיא הבל.

פרק מ. נחמו נחמו עמי... נחמות ליהודה שיחזרו מהגלות, וחיזוק ליהודה שידעו שה' שיצר את כל היקום דואג להם וימאסו בע"ז.

פרק מא. המשך נבואת נחמה ליהודה וחיזוק לאמונה בה' יתברך, ויבוארו מספר פסוקים בפרק זה.

א החרישו (ושמעו) אלי איים, ולאמים יחליפו כח (יאזרו כח לגשת אלי) יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרה: ב מי העיר את אברהם אבינו ממזרח, צדק יקראהו לרגלו, יתן לפניו גוים ומלכים ירד, יתן פעפר חרבו רבים נפלו בחרבו, פקש נדף קשתו: ג ירדפם ירדוף את המלכים, ו- יעבור ב- שלום, ארח ברגליו לא יבוא, את כל זה עשה בדרך שלא היה רגיל בה: ד מי פעל ועשה - את כל זאת, קרא הדרות מראש ה' שהוא קורא לכל דור לבא והוא יודע מראש מה שיהיה, אני יהוה ראשון ואת אחרנים אני הוא:

ה ראו איים את גבורת ה' ויראו, קצות הארץ יחרדו, קרבו ויאתינו הגויים יאספו למצא עצה: ו איש את רעהו יעזרו, ולאחיו יאמר חזק, הגויים מחזקים זה את זה להבל ולשטות: ז ויחזק חרש היוצר את שלד העץ של הפסל - מחזק - את צרף שיצפהו זהב, מחליק פטיש את הולם פעם

והפטיש עושה חלק את העץ שהולם (היוכה) ונפעם (הוכה), **אמר לדבק טוב הוא - למלאכה, ויחזקהו (לפסל) במסמרים כדי ש - לא ימוט:**

ה הגויים מחזקים את עצמם בהבל ושטות, אבל - **ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, זרע אברהם אהבי, אתה ישראל שבחתי בד, אין לך חלק עם הבלי הגויים, כי יש לך אלהים חיים: ט אשר החזקתיך מקצות הארץ, אני לקחתי דווקא רק אותך מבין כל באי העולם, ומאציליה קראתיך, בד בחרתי יותר מכל החשובים ביותר בעולם, ואמר לך עבדי אתה, בחרתיך ולא מאסתך, ואמרתי לך, שרק אתה עבדי, ואני בחרתי בד ולא מאסתי בד (ולכן לא ראוי לך לעסוק בהבלי אומות העולם, אלא לבטוח בי): י אל תירא כי עמך אני...**

טו **הנה שמתיך - הנה אתה עם ישראל תהיה לגויים למורג חרוץ חדש בעל פיפיות, ללוח עם פיפיות ברזל לדוש, תדוש הרים ותדק - לעתיד לבא תרמוס את חוזק הגויים, ויגבעות כמץ תשים, את החזקים שבהם תשפיל לארץ: טז תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם, שתכניע לתמיד את חוזק הגויים, ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל, יגיע יום שתהללו את ה', על כל הנקמה שתזכו לעשות בגויים:**

פרק מב. המשך נבואת נחמה ועידוד ליהודה, על ביאת משיח בן דוד, ונחמות על העתיד לבא.

פרק מג. המשך נבואת נחמה ליהודה שידעו שהגם שהם בגלות ה' עתיד עוד להושיעם.

פרק מד פסוקים א-נג. המשך נבואת נחמה וחיזוק לעבודת ה' והתרחקות מע"ז. ויבוארו מספר פסוקים בנבואה זו.

ו **כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות, אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים... היש אלה מבלעדי... יצרי פסל פלם תהו...**

ולא ישיב אל לבו, ולא דעת ולא תבונה לאמר, חציו שרפתי כמו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: רעה אפר, כלומר הוא (רועה) מפתח ומגדל (אפר) דבר שאינו חשוב לכלום, לב הותל הטהו הלב שמהתל בו היטהו להבל הזה, ולא יציל את נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני:

זכר אלה יעקב, וישראל כי עבדי אתה, אמנם הגויים חלקם בהבל, אבל אתם עמ"י אין לכם לטעות אחרי השקר של האומות, יצרתך עבד לי אתה ישראל לא תנשני, יצרתך שתהיה לי לעבד וא"כ אתה צריך לעבוד אותי ולא לשכחני וללכת אחרי הע"ז: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה

אֵלֵי כִּי גִּאֲלִתִּיךָ, רֵאוּי לָךְ לַעֲזוֹב אֶת הַבְּלִי הַגּוֹיִים וּלְשׁוֹב אֵלַי. וּמָה שְׁחַטֵּאת לִי אֲנִי מוֹחֵק וְגוֹאֵל אוֹתְךָ: רְנוּ שְׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְהוָה הַרְיֵעוּ תַּחְתֵּיּוֹת אֶרֶץ כּוֹרֵשׁ וְיַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאֵר.

פרקים מ"ד (מפסוק כד) – מח

נחמה ליהודה על תחילת בית שני

נבואות הנחמה בפרקים מד (מפסוק כד) – מח, הם על תחילת ימי בית שני ע"י כורש, כפי המפורש בפסוקים ('כורש' 'בבל'), וכן פורענות שהגיעה על בבל ע"י כורש (ובעוד תקופות), ומעט תוכחה על יהודה.

להלן תקציר מהקורות בתחילת בית שני, ע"פ ביאור הגר"א על מדרש סדר עולם.

נבוכדנאצר מלך 45 שנה: ב-19 למלכו החריב את בית ה'.

אויל מרודך בן נבוכדנאצר מלך 22 שנים: (23 מקוטעות).

בלשצר מלך 3 שנים: דריוש מלך מדי וכורש מלך פרס נלחמו בבלשצר מלך בבל, ניצחוהו וכבשו את בבל, בלשצר מת ודריוש מלך על העולם.

דריוש המדי מלך כשנה:

כורש הפרסי מלך 4 שנים: (4 מקוטעות, כלומר: דריוש וכורש ביחד 4 שנים).

בשנה הראשונה למלכו נתן רשות לעלות לא"י ולבנות את בית ה', ואף ציוה שכל העולה לא"י צריכים אנשי מקומו ליתן לו כסף וזהב רכוש ובהמה, כך עשו ועלו 42,360 יהודים (תחילת ספר עזרא).

בשנה השניה למלכו החלו לבנות את בית ה'. הכותים הלשינו למלך וטענו שאם ירושלים תיבנה היהודים ימרדו וישתלטו על כל עבר הנהר כדוד ושלמה. המלך ציווה להפסיק את בניין בית ה'. (המלך שהפסיק את בניית הבית מכונה 'ארתחשטא' בספר עזרא, ע"פ סדר עולם זהו כורש, וישנן דעות נוספות).

אחשוורוש מלך 14 שנה: בתחילת מלכותו כתבו שונאי ישראל שיטנה על ישראל, ואחשוורוש לא נתן לבנות את בית ה'.

בשנת 3 למלכו עשה משתה ושתי מתה.

בשנת 7 למלכו נלקחה אסתר.

בשנת 12 למלכו ביי"ג באדר הוציא המן את גזר הדין להשמיד את ישראל. המן מת בפסח, הגזירה היתה 70 יום, בכ"ג סיון נשלחו אגרות הצלה שהיהודים יכולים לשלוח יד במבקשי רעתם.

בשנת 13 לאחשוורוש ביי"ג אדר הרגו היהודים 75,000 איש, בשושן הרגו 500 איש. ביי"ד אדר הרגו היהודים בשושן 300 איש ותלו את עשרת בני המן. אחשוורוש מת בשנת 14 למלכו.

דריווש הפרסי : בשנת 2 למלכותו החל את בניית בית ה'.

בשנה זו אמרו הנביאים חגי וזכריה לבנות את בית ה', אז הגיע "תתני" שליט עבר הנהר ושאל את היהודים מהיכן קיבלו אישור לבנות את בית ה', הם ענו לו וכו'. הוא שלח אגרת לדריווש בה סיפר לו על בניית בית ה' ומה ענו לו היהודים, דריווש שלח לו אזהרה חמורה, שהוא וחבריו וכל הגויים יתרחקו מירושלים מהרה ויניחו ליהודים לבנות את בית ה' על מקומו, ומי שישנה מחוק זה יוחרב ביתו ויבנה שם קורת תלייה ויתלוהו שם, 'אני דריווש נתתי פקודה, מהרה יעשה' (עזרא פרקים ה-ו, בארמית).

בשנת 6 למלכו הסתיימה בניית הבית.

בשנת 7 למלכו "עליית עזרא" לא"י.

דריווש המלך אמר, כל הרוצה לעלות לא"י יעלה, ואמר לעזרא שיכול הוא לקחת את כל הכסף והזהב שימצא בבבל, ואת גם את הכסף והזהב שהמלך ויועציו נדבו לבית ה', דריווש נתן פקודה לגזברי עבר הנהר שיתנו לעזרא כל מה שיבקש גם אם ידרוש סכומים גדולים (עד מאה ככרי כסף, מאה כור חיטים, מאה בתים יין, ומאה בתים שמן), ועוד, שכל העובדים בבית ה' פטורים מכל מס (מנדה, בלו, והלך), כל זה מפורש בעזרא פרק ז' (בארמית).

ב-20 למלכו עלה נחמיה לא"י עד שנת 32 למלכו שהיא השנה האחרונה המוזכרת בתנ"ך.

פרק מד פסוק א-סוף הפרק, ופרק מה : על הצלחת כורש (מלך פרס), ועל כך שהוא יבנה את ירושלים, וישלח את יהודה מהגלות (בתחילת בית שני).

פרק מו. על שפלות העי"ז של בבל (המכונה "בלי") ובניית ירושלים וערי יהודה בתחילת בית שני. הנושא הכללי בנבואות אלו הוא שקיעת בבל שהחריבה את בית ה', והצלחת מלכי פרס שנתנו לעלות לא"י ולבנות את ירושלים וערי יהודה.

פרק מז. על מפלת בבל (בידי מלכי פרס ומדי).

פרק מח. תוכחה ליהודה ונחמות על תחילת בית שני.

פרקים מט-נה (עד פסוק ו)

נחמות על העתיד לבא

מתחילת פרק מ"ט - שָׁמְעוּ אֵימִים אֵלַי וְהִקְשִׁיבוּ לְאָמִים מְרְחוּקִים... הנבואה היא על העתיד לבוא (בנבואות אלו מוזכרים דברים שלא התקיימו בבית שני, ועיין בבאורינו על ספר חגי).

פרק מט. נבואות על כך שה' ירחם על עמ"י מאד בקיבוץ גלויות (נבואות אלו הן על זמן מב"ד ולא על זמן מב"י, כפי שיבואר בנספח 3).

פרק נ. התייחסות הנביא לנבואותיו ולמעשי בני ישראל שגרמו את הסבל והגלות.

פרקים נא-נג. נחמה לירושלים, ופורענות על הגויים שמררו את חיי ישראל בגלות (וכן תיאור הקורות עם ישראל בזמן הגלות, וישנם פירושים נוספים). נבואה על מלך המשיח.

פרק נד. נחמות על ירושלים.

פרקים נה-נט

דברי מוסר לישראל

פרקים נה-נו פסוקים א-ט. עידוד ותוכחה על עבודת ה', ונחמות.

פרק נו פסוקים י-סוף הפרק. תוכחה על מלכי ישראל שהרשיעו (אולי בימי אחז).

פרק נז. בתחילת הפרק מוכיח הנביא את עמ"י, ולאחמ"כ ישנן נחמות על העתיד לבא.

פרק נח. תחילת הפרק תוכחה לעמ"י, על כך שגם בזמן שהם צמים לפני ה' הם עושים זאת רק לריב ומצה ולא שבים אל ה' מהרשעות שלהם. בסוף הפרק ישנן ברכות למי שיצום ובזמן הצום יעזוב את דרכיו הרעים, וברכות למי שיענג את השבת.

פרק נט. תחילת הפרק - פִּי כְּפִיכֶם נִגְאָלוּ בְדָם... תוכחה על חטאים ופורענות שקרתה בגלל החטאים, שהגויים מכים בישראל וישראל אין לאל ידם לנקום

מהם, ככתוב - **עַל כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ** (שאינן אנו יכולים לעשות משפט ונקם בגויים).

הנבואה מפסוק ט"ז היא על כך שה' רואה בצרתנו שהגויים מכים בנו, והוא לובש צדקה (רחמים, מבלי זכויותינו) ובגדי נקם, עוטה כמעיל קנאה (כעס על שהגויים שהריעו לעמו), ויעשה שנוכל לנקום בגויים, ככתוב - **וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ... וַיִּלְבַּשׂ צְדָקָה כַּשָּׂרֵן וְכֹבֵעַ יְשׁוּעָה בְּרֵאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׂ בְּגָדֵי נֶקֶם תִּלְבַּשׂת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְיָה. כָּעַל גְּמֻלוֹת כָּעַל יְשָׁלֵם חֲמָה לְצָרְיוֹ גְּמוּל לְאִיבָיו לְאִיִּים גְּמוּל יְשָׁלֵם.**

פס' י"ט. **וַיֵּרָאוּ מִמַּעַרְבַּת אֶת שֵׁם יְהוָה וּמִמְזֶרַח שָׁמַשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ, כִּי יָבֹא כְנֶהֱרַ צָר** (כאשר יבוא עלינו צר, וישטוף אותנו כמו נהר, אזי-) **רוּחַ יְהוָה נִסְסָה בּוֹ (רוּחַ ה' אוכלת ונוגסת בגויים, כמו תולעת (הנקראת "סס") שאוכלת בגד).**

פס' כ'. **וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל (ויגאלנו מיד הצר) וּלְשָׁבִי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב (הגואל יגיע לצדיקים, וגם לרשעים שישבו אל ה'), נֶאֱמַר יְהוָה.**

פס' כ"א. **וְאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם...**

פרקים ס-סג (עד פסוק ו)

פרקי נחמה על העתיד לבא על ירושלים, ועל כל ישראל.

פרק ס. על הכבוד הגדול שיהיה לירושלים לעתיד לבא.

פרקים סא-סב. נחמות על העתיד לבא על ירושלים.

פרק סג. **פסוקים א-ו.** פורענות על אדום (לאחר שיבואר ספר עובדיה, יובא הסבר ארוך על עניין אדום, וביאור נבואה זו).

פרקים סג (מפסוק ז) - סד

תפילת הנביא על עם ישראל

פרק סב פסוקים ז-סוף הפרק ופרק סג, זוהי תפילה על עמי, ויבוארו המקראות בנבואה זו.

ז **חֲסִדֵי יְהוָה אֲזְכִיר**, וגם את - **תְּהִלַּת יְהוָה** - אזכיר, **כַּעַל** (כמו) **כָּל אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ יְהוָה**, ואזכיר גם את **וְרַב טוֹב** - ה' - **לְבַיִת יִשְׂרָאֵל**, אֲשֶׁר גָּמְלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרַב חֲסִדָּיו: ח **וַיֹּאמֶר ה'** על עמ"י, **אֲדָ עַמִּי הִמָּה** (הרי הם עמי ובני) **בָּנִים לֹא יִשְׁקְרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ**: ט **בְּכָל צָרְתָם לֹא צָר כְּבִיכּוֹל צָר לָהֶם**, וּמִלֶּאֱדָ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם ה' שלח מלאך מלפניו להושיעם, **בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחַמְלָתוֹ הוּא גָּאֵלְם וַיִּנְטֹלְם וַיִּנְשָׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם**: י **וְהִמָּה מָרוּ וְעֲצְבוּ אֶת רוּחַ קְדָשׁוֹ וַיְהַפְּדוּ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם בָּם** נתן לגויים לרדות בהם: יא **וְאַחַר שֶׁה' נָתַן אֶת יִשְׂרָאֵל בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם** - וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם (ימים שעברו מעולם) את **מִשְׁפָּה** ואת **עַמּוֹ**, ובזמן הפורענות והגלות יאמרו - **אֵיךְ הִמְעַלְם מִיָּם אֶת (עם) רַעֵי צֵאֲנוּ** (משה) היכן ה' שהעלם מים סוף עם משה, **אֵיךְ ה' שֶׁהוּא הַשֶּׁם בְּקִרְבּוֹ אֶת רוּחַ קְדָשׁוֹ** שהשרה שכונתו בישראל: יב **מוֹלִיֵד לְיִמִּין מִשְׁפָּה זְרוּעַ תְּפָאֲרָתוֹ** היכן ה' שעשה לפני משה ניסים גדולים, **בוֹקֵעַ מִיָּם מַפְנִיָּהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא שֵׁם עוֹלָם**: יג **מוֹלִיכֶם בְּתִהְמוֹת פְּסוּס בַּמַּדְבָּר** כך גם הם **לֹא יִכְשְׁלוּ**, שהם הלכו בתהומות בנוחות, כסוס במדבר שאין דבר מה שמפריע לו במהלכו: יד **כִּבְהִמָּה בְּבִקְעָה תִרְדַּד רוּחַ יְהוָה תִּנְיַחְנוּ כֵּן נִהְגַת עַמְדָּ לַעֲשׂוֹת לָךְ שֵׁם תְּפָאֲרָתְךָ**, כמו בהמה שמהלכת (ויורדת) לבטח בבקעה (במישור), כך גם אתה ה' ניהגת את עמך לבטח במדבר מבלי להינזק מאויביהם, למען שמך:

טו **הִבֵּט מִשְׁמַיִם וַיֹּרֶא מַזְבֵּל קְדָשְׁךָ וְתִפְאֲרָתְךָ**, **אֵיךְ קִנְאֲתְךָ וְגִבּוֹרְתְךָ**, היכן הגבורה שלך והכעס על האויבים שמרעים לנו, **הַמּוֹן מַעֲיָד וְרַחֲמִיךָ אֵלַי הַתְּאֲפִקוּ**, היכן האהבה העצומה שלך לנו והגעגועים אלינו שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז, והיכן המון רחמיך הראשונים אלינו, מדוע עתה הגעגועים והרחמנות שלך **הַתְּאֲפִקוּ** ונתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז:

טז (פסוק זה יבואר גם ע"פ התרגום) **כִּי אֶתָּה אֲבִינוּ** הרי רק אתה האבא שלנו ורחמיך עלינו מרובים כרחמי האב על בנו, **כִּי אֲבִרְהֵם לֹא יִדְעֵנוּ** הרי לא אברהם הוא זה שהוציאנו ממצרים, **וַיִּשְׂרָאֵל לֹא יִכְיָרְנוּ** ויעקב אבינו לא הוא עשה לנו את כל הניסים והנפלאות הגדולות במדבר, אלא רק - **אֶתָּה יְהוָה אֲבִינוּ** שרק אתה הוא האבא האמיתי שדואג לנו ומרחם עלינו. **גֹּאֲלָנוּ מֵעוֹלָם שְׂמֵךְ** ומי שגואל אותנו מאז ומעולם זהו רק אתה ה' יתברך ולא שום צדיק ונביא, וא"כ - **יְיָ לְמָה תִתְעַנּוּ יְהוָה מְדַרְכֶיךָ** למה תזניחנו זמן כה רב באורך הגלות ואנו רואים את הצלחת הרשעים והגויים ואנו תועים מדרכיך (רד"ק), **תִּקְשִׁיחַ לִבְנוּ מִיִּרְאֲתְךָ** המצב שאנו חיים בו מקשיח את ליבנו לבלתי לקבל את יראתך, **שׁוֹב** אלינו **לְמַעַן עֲבָדֶיךָ** ולמען **שְׂבִטֵי נַחֲלָתְךָ** (י"ב שבטים): יז **לְמַצְעַר יָרְשׁוּ עִם קְדָשְׁךָ** הרי רק זמן מועט ירשנו את א"י, ולא עבר זמן רב עד ש- **צָרִינוּ** בבל, ומלכות הרשעה רומי ימ"ש, **בוֹסְסוּ מִקְדָּשְׁךָ** רמסו וחיללו את הבית שבחרת וקידשת: יט **וְאֲנוּ שְׂקוּעִים** באורך הגלות ונרמסים תחת רגלי שונאינו עד ש- **הֵיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא מִשְׁלַת בָּם לֹא נִקְרָא שְׂמֵךְ עֲלֵיהֶם** אנחנו כבר ידועים כעם מושפל נרדף ונרמס, ולא כעם מכובד

שאתה משלת בו ונקרא שמך עליו, לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו אנו במצב שכבר קשה להעיד עלינו ולומר שבשבילנו קרעת את השמים, וההרים רעדו ממך בזמן מתן תורה:

(פרק טד) א הרי באמת ביציאת מצרים (ובעוד תקופות) - **כָּדַחְתָּ אֵשׁ הַמַּסִּים** כפי שהאש ממיסה דבר הנמס ממנה, **מִיִּם תִּבְעָה אֵשׁ** וכפי שהאש מבעבע את המים, כך - **לְהוֹדִיעַ שְׁמֶךָ לְצָרֶיךָ** היית ממיס את האויבים - **מִפְּנֵיךָ גוֹיִם יִרְגְּזוּ** - ירעדו: ב **בַּעֲשׂוֹתֶיךָ נִוְרָאוֹת לֹא נִקְוָה** עשית לנו כאלו נפלאות שלא קיוונו מעולם שתעשה כך, ובמתן תורה - **יִרְדְּתָּ מִפְּנֵיךָ הַרִים נִזְלוּ** שכל העולם רעש מלפניך (הרים נזלו מפני ה' (שופטים ה,ה), וכן 'ההרים רקדו כאילים' (תהלים קיד,ד)): ג **וַיַּמְעֹלֶם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ** ועשית לנו ניסים שמעולם לא שמעו על כאלו ניסים, ואף ניסים ש - **עֵינַי לֹא רָאִיתָ אֱלֹהִים זֹלָתְךָ, יַעֲשֶׂה לְמַחְפָּה לּוֹ ה' יַעֲשֶׂה לְמִי שְׂמַצְפָּה לּוֹ:**

ד עתה בגלות - **פָּגַעְתָּ אֶת שֵׁשׁ וְעֵשֶׂה צָדֵק בְּדַרְכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ** פגעת והיכית את הצדיקים ש-ששים לעשות רצונך, **הֲנֵן אַתָּה קִצְפַת וְנַחֲטָא** כאשר אתה קוצף עלינו בזמן שאנו חוטאים, **בְּהֵם עֹלָם וְנוֹשֵׁעַ** ותמיד עוד היתה לנו ישועה בזכות הצדיקים ועכשיו אין: ה **וְנָהִי כְּטָמֵא** (כדבר המאוס) **כְּלָנוּ, וּכְבָגַד עַדִּים** (בלה) **כָּל צַדִּיקֵינוּ, וְנִבְלַ פַּעֲלָה כְּלָנוּ** התייבשנו ונבלנו ולא היתה לנו לחלוחית מצווה, **וְעֹנְנֵי כְרוּחַ** (לעלה נבל) **שָׁאֲנוּ:** ו **וְאִין קוֹרָא בְּשִׁמְךָ מִתְעוֹרָר לְהַחֲזִיק בְּךָ, כִּי הִסְתַּרְתָּ פְּנֵיךָ מִמֶּנּוּ וְתִמְוֹגְנוּ** (ותמיסנו) **בְּיַד עֹנְנֵנוּ:** ז **וְעַתָּה יְהוָה אֲבִינוּ אַתָּה** הרי אתה אבא שלנו ורחמיך עלינו כרחמי האב על בנו, **אֲנַחְנוּ הַחֲמֵר וְאַתָּה יִצְרָנוּ וּמַעֲשֶׂה יָדְךָ כְּלָנוּ** ואל תשחית את מעשה ידיך: ח **אֵל תִּקְצָף יְהוָה עַד מָאֵד וְאֵל לַעַד תִּזְכֹּר עֹן הוֹ הַבָּט נָא עִמָּךְ כְּלָנוּ** אל תקצוף מאד מאד ואל תזכור לנצח את חטאינו (והקיצה להושיענו), ראה ה', הרי אנחנו עמך, וראוי שעמך ישבו בערי קדשך ויחיו איתך בביתך בא"י ובירושלים, ו-: ט **עֲרִי קְדֻשֶׁךָ הִיוּ מְדַבְּרֵי צִיּוֹן מְדַבְּרֵי הַיְתָה יְרוּשָׁלַם שְׂמָמָה**, כלומר - הרי אתה אבא שלנו ואנחנו מעשה ידיך, ואל תקצוף עלינו כ"כ הרי כולנו עמך, ולא נשארנו בארצנו, שערי א"י נעשו שממה, ואנחנו לא בערי קדשך: י **בֵּית קְדֻשָׁנוּ וְתַפְאֲרֹתֵנוּ אֲשֶׁר** (בו) **הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הִיָּה לְשֹׁרֶפֶת אֵשׁ וְכָל מַחְמַדֵּינוּ הִיָּה לְחַרְבָּה:** יא **הַעַל אֱלֹהֵי תַתְּאֲפֵק יְהוָה**, וכי את כל אלה תראה, ותתחזק ותהיה קשה מבלי לרחם עלינו, **תִּחַשְׁשֶׁה** וכי תשתוק ולא תענה לנו ולא תושיענו - **וְתַעֲנֵנוּ עַד מָאֵד** בכל צרות הגלות:

פרקים סה-סו

תוכחה לרשעים ונחמות לעתיד לבא

פרק ס"ה. הוא תוכחה כללית על חטאי יהודה בע"ז (ואולי בעיקר על זמן אחז), ומתואר בו העונש לרשעים, ונחמה לעתיד לבא על יהודה, ככתוב - **וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיְהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרִי...**

בפרק זה משיב ה' (על התפילה בפרק ס"ד), שהוא כבר קרא פעמים רבות לעמ"י לשוב אליו והם לא ענו לו וחטאו בעוונות נוראים והכעיסוהו תמיד בע"ז ובאכילת חזיר. דברים אלו כתובים לפני ה', ולא יחשה עד שישלם להם אל חיקם, אך עם זה לא ישחית הכל ותהיה תקווה ונחמה לעם ישראל.

פרק ס"ו

תוכחה על חטאי יהודה,

ונחמה על העתיד לבא לכל שנים עשר שבטי ישראל

פרק זה גם הוא תוכחה כללית על חטאי יהודה בע"ז ובחטאים אחרים (אפשר שהכוונה לימי אחז), עונש לרשעים, ונחמה לעתיד לבא על כל ישראל (בימי מב"ד), ככתוב - **וְהָבִיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְּחָה לַיהוָה... במהרה בימינו אמן.**

מיכה

מיכה

תקופת נבואותיו: מיכה החל את נבואתו בימי **יותם בן עוזיהו מלך יהודה**. יותם הוא דור 12 **מדוד המלך**, והחל למלוך כמאתיים וחמישים שנה לאחר שנבנה בית ראשון.

מיכה ניבא בימי **יותם אחז וחזקיהו** מלכי יהודה, ובימי **פקח בן רמליהו והושע בן אלה**, מלכי ישראל האחרונים.

על מי ניבא? מיכה ניבא על יהודה ועל עשרת השבטים, ופורענות לגוים.

עיקר נבואותיו: תוכחה, פורענות, ונחמה על עשרת השבטים ועל יהודה.

תוכחה ופורענות ליהודה. תוכחה: מיכה הוכיח את יהודה על כך שחטאו בעיוות דין, גזל ושוד, בין אדם לחברו, ונבואות שקר. הפורענות: בימי חזקיהו הכה צבא אשור ביהודה (בעיקר בשפלה) קודם שנפל סנחריב מלך אשור בירושלים, (בימי אחז בני יהודה סבלו מארם ומפלשתים ומעשרת השבטים, היה מספר עצום של הרוגים ושבויים (דה"י ב' פרק כ"ח)).

תוכחה ופורענות לעשרת השבטים. תוכחה: תוכחה על עוונות שקר, שוד, בין אדם לחבירו, וע"ז. פורענות: גלות עשרת השבטים בימי אחז וחזקיהו ע"י אשור. פורענות על הגויים (לעתיד לבא ע"י עשרת השבטים, וע"י בני יהודה).

נחמות: מיכה ניבא גם נחמות רבות על אחרית הימים, על יהודה ועל עשרת השבטים.

להלן תקציר של נבואות מיכה:

פרק א: פסוקים א-ה - פורענות על העולם (ע"י סנחריב), פסוקים ו-ז - פורענות על עשרת השבטים, פסוקים ח-סוף הפרק - פורענות על יהודה בימי חזקיהו.

פרק ב: תוכחה ופורענות על כל ישראל, שני הפסוקים האחרונים הם נבואת נחמה (אפשר לפרש את פרק ב' על יהודה).

פרק ג: תוכחה על יהודה בימי חזקיהו.

פרקים ד-ה עד פסוק ה': נחמות על יהודה בימות משיח בן דוד.

מפרק ה' פסוק ו' עד סוף פרק ז', סוף הספר: תוכחה ונחמות לעשרת השבטים (ועניינים נוספים).

הערה: לפני לימוד ספר מיכה, מומלץ מאד לקרא את הפרקים "מבוא לנביאים אחרונים" ו"הקדמה ל-4 נביאים" המובאים בתחילת החיבור.

ספר מיכה יבואר בצורה של העתקת כל המקראות עם כותרות צד המבארות בקצרה על מי הנבואה, אך עיקרי הדברים יובאו בהערות. מרבית הלומדים מתקשים מאד להבין את ענייני הנבואות בספר מיכה, אי לכך יורחב מאד ביאור הנבואות, כמו כן יובאו הקדמות קצרות לכל פרק.

שוב נזכיר: ביאור הנבואות יוסברו רק על פי פירוש אחד, אשר על פיו עלה בידינו לבאר את הנבואה (גם לזה הוצרכנו להאריך), מובן מאליו כי אין בכוונתנו כלל שעל הקורא ללמוד דווקא כפי שביארנו.

פרק א. נבואות על הפורענות שמלך אשור יעשה לעשרת השבטים וליהודה, ונבואות תוכחה לישראל וליהודה, כסדר זה:

פסוקים א-ה - נבואה על כך שמלך אשור עתיד לכבוש את העולם ולהרסו.

פסוקים ו-ז - פורענות על שומרון בירת עשרת השבטים ע"י אשור בימי אחז וחזקיהו.

פסוקים ח-סוף הפרק - פורענות על כך שמלך אשור יכה בשפלת יהודה בימי חזקיהו.

<p>א דָּבַר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל מִיכָה הַמְרֻשָּׁתִי בְיָמֵי יוֹתָם אֲחִזִּי וְחִזְקִיָּה מְלָכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר חָזָה עַל שְׁמֹרֹן וִירוּשָׁלַם: ב שָׁמְעוּ עַמִּים כָּל־הַקְּשִׁיבֵי אֶרֶץ וּמְלֵאָה וַיְהִי אֲדָנִי יְהוָה בְּכֶם לְעַד אֲדָנִי מֵהִיכַל קְדָשׁוֹ: ג כִּי הִנֵּה יְהוָה יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ וַיֵּרֵד וְדָרָךְ עַל בְּמַתֵּי אֶרֶץ: ד וְנִמְסוּ הַהָרִים תַּחְתָּיו וְהַעֲמָקִים יִתְבַקְּעוּ כְּדוֹנֵג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כַּמַּיִם מִגְרִים בְּמוֹרָד:</p>	<p>נבואת פורענות על כל העולם ע"י מלכי אשור⁵⁷.</p>
---	--

57. **פסוקים א-ד פורענות על כל העולם ע"י אשור.** בימי אחז וחזקיהו כבשו מלכי אשור את העולם, החריבו את כל הארצות והגלו את עשרת השבטים (ולאחר מכן נפל צבא אשור בירושלים). על כך נאמר - **וַיֵּרֵד וְדָרָךְ עַל בְּמַתֵּי אֶרֶץ...** כלומר העולם לא ישקוט על מקומו, ובמקומות החזקים בעולם תהיה פורענות ע"י אשור.

(כאשר מעניש הקב"ה את ישראל העולם איננו במנוחה, ה' פוקד על כל העולם את עוונם, כמש"כ בירמיהו (פרק כ"ה) שה' הביא פורענות על כל הגוים ע"י מלך בבל, ולאחר שכל הגוים סבלו ע"י בבל גם בבל עצמם סבלו. הסיבה לכך היא שכאשר ה' מעניש את ירושלים, אזי גם העולם כולו סובל, ככתוב - **כִּי הִנֵּה בְּעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ אֲנֹכִי מַחַל לְהִרְעֹ וְאַתֶּם הַנְּקָה תִּנְקוּ לֹא תִּנְקוּ כִּי חָרַב אֲנִי קָרָא עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת (ירמיהו כה, כט).**

ה **בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל זֹאת וּבַחֲטָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי פֶשַׁע יַעֲקֹב הַלּוֹא שְׁמֵרוֹן וּמִי בָמוֹת יְהוּדָה הַלּוֹא יְרוּשָׁלַם:** על כל ישראל⁵⁸.

ו **וּשְׁמֵתִי שְׁמֵרוֹן לְעֵי הַשָּׂדֶה לְמִטְעֵי כָרֶם וְהַגְרָתִי לְגֵי אַבְנֵיהָ וְיִסְדֵּיהָ אֲגַלֶּה:** ז **וְכָל פְּסִילֶיהָ יַכְתּוּ וְכָל אֶתְנֻנֶיהָ יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ וְכָל עֲצָבֶיהָ אֲשִׁים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנֹן זֹנֶה קִבְּצָה וְעַד אֶתְנֹן זֹנֶה יִשׁוּבוּ:** פורענות על עשרת השבטים עי"י אשור⁵⁹.

ח **עַל זֹאת אֶסְפְּדָה וְאִילִילָה אִילְכָה שׁוֹלֵל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפַּד פְּתָנִים וְאַבֵּל כְּבָנוֹת יַעֲנֶה:** ט **כִּי אֲנוּשָׁה מִכּוֹתֶיהָ כִּי בָאָה עַד יְהוּדָה נָגַע עַד שָׁעַר עַמִּי עַד יְרוּשָׁלַם:** י **בָּגַת אֶל תְּגִידוּ בְּכוֹ אֶל תִּבְכּוּ בְּבֵית לַעֲפָרָה עֶפְרַת הַתְּפֹלְשִׁי:** יא **עֲבָרִי לָכֶם יוֹשְׁבֵת שְׁפִיר עָרִיָּה בְּשֵׁת לֹא יַצָּאָה יוֹשְׁבֵת צֶאֱנֹן מִסְפַּד בֵּית הָאֶצֶל יִקַּח מִכֶּם עֲמֻדָתוֹ:** יב **כִּי חָלָה לְטוֹב יוֹשְׁבֵת מְרוֹת כִּי יֵרַד רַע מֵאֵת יְהוָה לְשָׁעַר יְרוּשָׁלַם:** יג **רְתֹם הַמְרַכְבֶּה לְרִכְשׁ יוֹשְׁבֵת לְכִישׁ רֵאשִׁית חֲטָאתָהּ הִיא לְבַת צִיּוֹן כִּי בְדָךְ נִמְצְאוּ פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל:** יד **לָכֵן תִּתְּנִי שְׁלוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת גֵּת בְּתִי אֲכַזִּיב לְאֲכָזֵב לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל:** טו **עַד הִירֵשׁ אָבִי לָךְ יוֹשְׁבֵת מְרֹשָׁה עַד עַדְלָם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל:** טז **קָרַחִי וְגַזִּי עַל בְּנֵי תַעֲנוּגֶיךָ הַרְחַבִּי קְרַחְתֶּךָ כַּנְּשֵׁר כִּי גָלוּ מִמֶּךָ:** פורענות על יהודה בימי חזקיהו⁶⁰.

58. **פסוק ה' על כל ישראל.** על עשרת השבטים ככתוב - **מי פֶשַׁע יַעֲקֹב הַלּוֹא שְׁמֵרוֹן** (ושמרון היא בירת עשרת השבטים). על יהודה ככתוב - **ומי בָמוֹת יְהוּדָה הַלּוֹא יְרוּשָׁלַם.** תוכן הנבואה בפסוק זה היא שהסיבה לכך שה' ידרוך על במתי ארץ והעולם ימס לפניו, היא בגלל חטאי עשרת השבטים ויהודה.

59. **פסוקים ו-ז פורענות על עשרת השבטים בימי אחז וחזקיהו.** נבואה זו היא תוכחה לעשרת השבטים על כך שמימי ירבעם בן נבט לא סרו מחטאיו, חטאו בעי"ז בכל צורותיה (ואף חטאו במשא ומתן, גזל, עשיקת דלים, וזנות, כמתואר בספר עמוס), ה' גזר להגלותם לחו"ל, ויסבלו רבות מהאשורים בימי אחז וחזקיהו בנו, שיגלו אותם, יהרסו את 'שומרון' בירתם וישברו את האלילים שלהם.

60. **מפסוק ח' עד סוף הפרק, פורענות על יהודה בימי חזקיהו:** גם על יהודה כעס ה', על כך שמימי עוזיהו לא שמרו את מצוות ה' כראוי (עיין בביאורינו בתחילת פרק ב' בעמוס). בימי אחז הם הכעיסו מאד את ה' בעי"ז ובעוונות רבים נוספים (עיין בספח 1).

בימי חזקיהו בן אחז, הגיע סנחריב מלך אשור לשפלת יהודה ונלחם בלכיש ובלבנה, נראה לפרש שעל כך סובבת הנבואה בפסוקים ח-סוף הפרק. 'ישראל' המוזכר בפסוקים יד-טו הכוונה ליהודה (בני ישראל שבמלכות יהודה).

פרק ב. תוכחה ופורענות על עשרת השבטים ועל יהודה. התוכחה היא על גזל ועושק. הפורענות לעשרת השבטים היא ע"י אשור שהגלום והרגו בהם. הפורענות ליהודה הם הצרות הנוראות שהיו בימי חזקיהו (ראה לעיל בביאור פרק א'), או בימי אחז (עייין בהקדמה ל-4 נביאים). שני הפסוקים האחרונים בפרק הם נחמות על כל ישראל.

א **הוּי חֲשָׁבִי אֲנִי וּפְעַלִי רַע עַל מַשְׁכָּבוֹתֵם בְּאוֹר הַבֶּקֶר יַעֲשׂוּהָ כִּי יֵשׁ לְאֵל יָדָם: ב וְחָמְדוּ שְׂדוֹת וְנָזְלוּ וּבְתִים וְנָשְׂאוּ וְעָשְׂקוּ גְבֹר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ: ג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הַנְּנִי חֲשֵׁב עַל הַמַּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא תִמְיִשׁוּ מִשָּׁם צְוֹאֲרֹתֵיכֶם וְלֹא תִלְכּוּ רוּמָה כִּי עַתָּה רָעָה הִיא: ד בַּיּוֹם הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מִשָּׁל יְהוּדָה.**⁶¹

הערה: רוב הערים המוזכרות בפסוקים ח-סוף הפרק, הן ערים בשפלת יהודה, כמפורש ביהושע טו, לג-מב).

אפשר שיהיה מי שיפרש שהצרות שבאו על לכיש, אכזיב, מרשה, ועדולם, היו בימי אחז ע"י ארם שהכו ביהודה וישבו שבי גדול לדמשק, או שצרות אלו באו להם ע"י אדום שגם הם הכו ביהודה בימי אחז וישבו שבי (דה"י ב' פרק כ"ח), (או שהצרות באו ע"י עשרת השבטים שהרגו ביהודה). אך נראה יותר שהפורענות הגיעה ע"י סנחריב, משום שכאן יש התייחסות לעיר לכיש, ומצינו בכמה מקראות שסנחריב נלחם על לכיש עם כל צבאו (דברי הימים ב' לב, ט). מלכים ב' יח, יד (יח, יז). ישעיה לו, א). לכיש היתה מהערים החשובות ביותר של ממלכת יהודה. (כיום ישנה ראייה לכך מתבליט המתאר את הלחימה על לכיש, ונראה כי סנחריב כבש אותה והגלה את תושביה, ואפשר שעל זה נאמר - **רְתֵם הַמְרֻכָּבָה לְרִכְשׁ יוֹשְׁבֵת לְכִישׁ רֵאשִׁית חֲטָאתָהּ הִיא לְבַת צִיּוֹן כִּי בָדָן נִמְצְאוּ פְשָׁעֶי יִשְׂרָאֵל**. סנחריב נלחם גם בלבנה (כמפורש במלכים ובישעיהו), ונראה שנלחם בעוד ערים בשפלה: באכזיב, מרשה, ועדולם, ככתוב בסוף פרק א').

61. **פרק ב' פסוקים א-יא על כל ישראל.** נראה, שפסוקים אלו הם נבואות תוכחה ופורענות לכל ישראל. לעשרת השבטים התוכחה היא על כך שחטאו כל ימי יותם אחז וחזקיהו (ואף לפני כן), הפורענות על עשרת השבטים היא על גלותם ע"י אשור בימי אחז וחזקיהו. התוכחה על יהודה היא על ימי אחז, שאז הם חטאו בעוונות נוראים, ובימי אחז גם באה עליהם פורענות נוראה כנ"ל (עייין דה"י ב' פרק כ"ח).

בנבואה זו לא מפורש אם היא על עשרת השבטים או על יהודה, ונ"ל שסתם נבואה במיכה היא על כל ישראל, שבתחילת ספר מיכה נאמר - **אֲשֶׁר חָזָה עַל שְׁמֹרוֹן וַיְרוּשָׁלַם**, כלומר מיכה ניבא על כל ישראל.

מסיבה נוספת נראה לפרש שהנבואה היא על כל ישראל, כי בנחמות בפסוקים יב-יג נאמר - **אֶסֶף אֶסָּף יַעֲקֹב בְּכַף, וּבְרוּר שֶׁהַנַּחְמָה הִיא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִם הַנַּחְמָה הִיא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, נִרְאֶה שְׁגַם הַתּוֹכַחָה הִיא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִרִי הַנַּחְמוֹת הֵן מִמֶּשׁ הַמִּשְׁךְ שֶׁל הַתּוֹכַחָה.**

וְנָהָה נָהִי נָהִי אָמַר שְׂדוּד נִשְׁדָּנוּ חֶלֶק עַמִּי יָמִיר אֵיךְ יָמִישׁ לִי
לְשׁוּבָב שְׂדִינוּ יַחֲלֵק: ה לָכֵן לֹא יִהְיֶה לְךָ מִשְׁלִיךְ חֶבֶל בְּגוֹרָל
בְּקֵהֶל יְהוָה: ו אַל תִּטְפוּ יִטְיִפוּן לֹא יִטְפוּ לְאֵלֶּה לֹא יִסַּג כְּלָמוֹת: ז
הָאָמוֹר בֵּית יַעֲקֹב הַקָּצֵר רוּחַ יְהוָה אִם אֵלֶּה מְעַלְלֵיו הֲלוֹא דְבָרֵי
יִיטִיבוּ עִם הַיֶּשֶׁר הַלֵּךְ: ח וְאֶתְמוֹל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוּמִם מִמּוֹל
שְׁלָמָה אֲדָר תִּפְשֹׁטוֹן מַעֲבָרִים בְּטַח שׁוֹבֵי מִלְחָמָה: ט נָשִׂי עַמִּי
תִּגְרָשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנִיגָה מְעַל עַלְלִיָּה תִקְחוּ הַדְרֵי לְעוֹלָם: י קוֹמוּ
וּלְכוּ כִּי לֹא זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טְמֵאָה תִחַבֵּל וְחַבֵּל נִמְרָץ: יא לו
אִישׁ הַלֵּךְ רוּחַ וְשָׁקֵר כָּזָב אֶטֶף לְךָ לֵינּוּ וְלִשְׁכַּר וְהִיָּה מְטִיף הָעַם
הַזֶּה:

ניתן לפרש נבואה זו על יהודה, ויובאו מספר ראיות לכך:

ניתן לפרש שפרקים ב-ג הם נבואה אחת. הוברר לנו שהנבואה בפרק ג' היא על יהודה (כפי שיבואר להלן), ונמצא א"כ ששני הפרקים ב-ג הם על יהודה. עוד אפשר לומר שפרק ב' הוא המשך של פרק א', אם סוף פרק א' הוא על יהודה גם תחילת פרק ב' הוא על יהודה.

לפי פירוש זה, נראה יותר סדר במקראות בספר מיכה, שכל החצי הראשון של ספר מיכה הוא נבואה ליהודה (למעט 8 הפסוקים הראשונים), שהרי גם פרקים ד-ה עד פסוק ה' הם נבואה על יהודה (לפי דרכנו שנפרש בע"ה), וכך מאמצע פרק א' עד אמצע פרק ה' על יהודה, ומאמצע פרק ה' עד לסוף הספר על עשרת השבטים. החצי הראשון של ספר מיכה הוא על יהודה, והחצי השני הוא על עשרת השבטים.

(עוד י"ל, בסוף פרק א' מקצר הנביא בפורענות עשרת השבטים ומאריך בפורענות יהודה, ומכאן ראייה שעיקר הנושא בתחילת הספר הוא נבואות על יהודה. עוד י"ל, בכל הנבואה על יהודה המוזכרת בפרק א', מוזכרת רק פורענות ולא מוזכר במה חטאו יהודה, אי לכך נראה לומר שפרק ב' בא לפרש את חטאי יהודה. א"ת שמא בא פרק ב' לפרש במה עשרת השבטים חטאו? אך יקשה לומר כך, שהרי עליהם מקצר הנביא בפורענות, ומדוע איפוא הוא מאריך כ"כ בתיאור חטאיהם).

מה שהקשינו לעיל, שהנחמות בפסוקים יב-יג הן על כל ישראל, ככתוב - **אֶסְף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כְּלָד'**, אפשר לומר שגם כאן הנבואה היא רק על יהודה, אך מאחר שה' יתברך בישר נחמות על העתיד לבא על אחרי ביאת משיח בן דוד כבר הזכיר את כל ישראל, שהרי אז יגאלו כל ישראל (כפי שיבואר בנספח 3).

יב אֶסֶף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כְּלָךְ קִבֵּץ אֶקְבֹּץ שְׂאֲרֵי יִשְׂרָאֵל יַחַד נחמות על כל
 אֲשִׁימוּנוּ כְּצֹאן בְּצִרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדְּבָרוֹ תִּהְיֶימְנָה מֵאָדָם: יג עֲלֵה ישראל⁶².
 הַפֶּרֶץ לְפָנֶיהֶם פָּרְצוּ וַיַּעֲבְרוּ שְׁעַר וַיִּצְאוּ בּוֹ וַיַּעֲבֵר מִלְּכָם לְפָנֶיהֶם
 וַיְהִי הַבְּרָאשִׁים:

פרק ג. תוכחה ופורענות ליהודה בתחילת מלכות חזקיהו. התוכחה היא על כך שעד מלכות חזקיהו (כלומר בימי אחז) היו השרים והשופטים רשעים, דאגו רק לממונם וסחטו את העם, הנביאים ניבאו שקר וניצלו את העם. (נבואת הפורענות של מיכה על חורבן ירושלים לא התקיימה (כמפורש בירמיהו), משום שחזקיהו ועמו שבו אל ה', כפי שיבואר בהערה).

א וְאָמַר שְׁמְעוּ נָא רְאֵשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בַיִת יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לְכֶם נבואה תוכחה
 לְדַעַת אֶת הַמִּשְׁפָּט: ב שְׂנֵאֵי טוֹב וְאֶהְבִּי רַע גִּזְלֵי עוֹרֶם מַעֲלִיָּהָ לִיהודה.⁶³
 וּשְׂאֲרֵם מַעַל עֲצֻמוֹתֵם: ג וְאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׂאֵר עַמִּי וְעוֹרֶם מַעֲלִיָּהָ
 הַפְּשִׁיטוּ וְאֵת עֲצֻמֹתֵיהֶם פָּצְחוּ וּפְרָשׁוּ כְּאֲשֶׁר בְּסִיר וּכְבָשֶׁר בְּתוֹךְ
 קִלְחַת: ד אֵיזְעִקוּ אֵל יְהוָה וְלֹא יַעֲנֵה אוֹתָם וַיִּסְתַּר פָּנָיו מֵהֶם
 בְּעַת הַהִיא כְּאֲשֶׁר הִרְעוּ מַעֲלִיָּהֶם:

62. ראה בהערה הקודמת.

63. **פרק ג'** תוכחה ליהודה. נושא הפרק מוכח מתוך תוכן הפסוקים האחרונים של הפרק שהוא תוכחה ליהודה.

הפסוקים האחרונים בפרק (ט-יב) - שְׁמְעוּ נָא זֹאת רְאֵשֵׁי בַיִת יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בַיִת יִשְׂרָאֵל... לְכֹן בְּגִלְלֶכֶם צִיּוֹן שְׂדֵה תַחְרֹשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינַי תִּהְיֶה וְהָר הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר. פסוקים אלו הינם נבואת פורענות ליהודה. נבואה זו ניבא מיכה ליהודה בתחילת מלכות חזקיהו, משום שאתז אבי חזקיהו היה רשע גדול ובימיו חטאו העם בעיוות הדין ובשוחד, ואי לכך לאחר מות אחז ניבא מיכה את הנבואה ואת הגזירה - צִיּוֹן שְׂדֵה תַחְרֹשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינַי תִּהְיֶה וְהָר הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר. חזקיהו שמע את הגזירה, התפלל לה', החזיר אליו את העם בתשובה וה' ביטל את הגזירה. כל זאת מפורש בירמיהו (כו, יח-יט).

מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יהוה צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער. הלא ירא את יהוה ויחל את פני יהוה וינחם יהוה אל הרעה אשר דבר עליהם... (יקשה מאד לפרש שהנבואה נאמרה באמצע מלכות חזקיהו ולא בתחילת מלכותו, שכן מסתמא חזקיהו ועמו שבו אל ה' בתחילת מלכותו (כמפורש בדה"י ב' פרק כ"ט)

ה כה אָמַר יְהוָה עַל הַנְּבִיאִים הַמְתַּעִים אֶת עַמִּי הַנְּשָׁכִים בְּשִׁנְיָהֶם וְקָרְאוּ שְׁלוֹם וְאָשֶׁר לֹא יִתֵּן עַל פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ עֲלֵיו מִלְחָמָה: ו לָכֵן לִילָה לְכֶם מַחְזוֹן וְחִשְׁבָה לְכֶם מִקְסָם וּבִאָה הַשְּׂמֶשׁ עַל הַנְּבִיאִים וְקִדְר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם: ז וּבִשְׁוֹ הַחַיִּים וְחָפְרוּ הַקְּסָמִים וְעָטוּ עַל שַׁפָּס כָּלֶם כִּי אֵין מַעֲנָה אֱלֹהִים: ח וְאוֹלָם אֲנֹכִי מְלַאֲתִי כַח אֶת רוּחַ יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד לַיַּעֲקֹב פִּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ:

ט שָׁמְעוּ נָא זֹאת רְאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַּעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל הַיִּשְׁרָה יַעֲקֹבֵשׁוּ: י בְּנֵה צִיּוֹן בְּדַמַּיִם וִירוּשָׁלַם בְּעוֹלָה: יא רְאשֵׁיָהּ בְּשַׁחַד יִשְׁפְּטוּ וְכַהֲנִיָּהּ בְּמַחִיר יִירוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ וְעַל יְהוָה יִשְׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקַרְבְּנוּ לֹא תְבוֹא עֲלֵינוּ רָעָה: יב לָכֵן בְּגִלְלַכֶם צִיּוֹן שָׁדָה תַּחֲרֹשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינֵי תַהֲיָה וְהָר הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר:

פרק ד. בפרק זה ישנן נבואות על זמנים שונים, כסדר דלהלן.

פסוקים א-ח - נחמות לעתיד לבא על זמן משיח בן דוד.

פסוק ט - על הפורענות בימי אחז או בימי חזקיהו (כמבואר לעיל).

פסוק י - על חורבן בית ראשון.

פסוקים יא-יג - לעתיד לבא, על שהגוים ילחמו בירושלים ויהודה יכו בהם (עניינים אלו מקבילים לנבואה האחרונה בספר זכריה).

פסוק יד - על הצרות ביהודה בימי אחז, או בימי חזקיהו.

עיקר הנושא בנבואה זו היא נחמה ליהודה, אך באמצע הנבואה מתייחס הנביא מעט גם לפורענות בזמנו (בפסוק ט' ובפסוק י"ד), וכן לגלות בבל (בפסוק י').

הערה: סדר הנבואה הזו היא בצורה של תוכחה, פורענות, נחמה. בפרק ג' ישנן

עם זאת קשה לטעון בבירור שהפירוש הוא שגוי.

נראה לפרש שכל פרק ג' הוא נבואה אחת, כלומר כל הפרק מתייחס לעניין אחד (ולא חצי על יהודה וחצי על עשרת השבטים), שבתחילת הפרק כתוב - **שָׁמְעוּ נָא רְאשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל**, בסוף הפרק כתוב - **שָׁמְעוּ נָא זֹאת רְאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל**, אם בתחילת הפרק ובסופו משתמש הנביא באותה לשון, נראה שכל פרק ג' הינו עניין אחד, ויקשה לומר שהנביא עובר מלנבא על עשרת השבטים ומנבא ליהודה.

(אפשר לומר, שהנביא אמר את הנבואה בימי אחז ולא שמעו לו, ובימי חזקיהו אמר את הנבואה שנית ואז שמעו לו. אולי יהיה מי שיפרש שתחילת הנבואה היא על כל ישראל, וסוף הנבואה היא ספציפית ליהודה).

נבואות תוכחה ופורענות, בפרק ד' ישנן נבואות נחמה, וכמו"כ הנבואות בהמשך הספר על עשרת השבטים (מפסוק ו' בפרק ה' עד סוף הספר) יש בהן נחמה ותוכחה (לא מוזכר פורענות), ושוב נחמה. באופן כללי הנבואות במיכה הם בדר"כ בסדר של תוכחה, פורענות, ונחמה (למעט פרק א').

א וְהָיָה בְאַחֲרֵית הַיָּמִים יְהִיֶה הַר בֵּית יְהוָה נְכוֹן בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂאָה הוּא מְגַבְעוֹת וְנִהְרֹוּ עָלָיו עַמִּים: ב וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְהוָה וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹוֹרְנוּ מִדְרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַרְחֵיתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר יְהוָה מִירוּשָׁלַם: ג וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עַצְמִים עַד רְחוֹק וְכִתְתוּ חֲרֻבְתֵיהֶם לְאֲתִים וְחִנִּיתֵיהֶם לְמִזְמְרוֹת לֹא יִשְׂאוּ גוֹי אֶל גוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה: ד וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנִתוֹ וְאִין מִחֲרִיד כִּי פִי יְהוָה צְבָאוֹת דָּבַר: ה כִּי כָל הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וְאִנְחֲנוּ נִלְךְ בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: ו בַּיּוֹם הַהוּא נָאִם יְהוָה אֲסַפֶּה הַצִּלְעָה וְהִנְדַּחְתָּה אֶקְבְּצָהּ וְאֲשֹׁר הָרַעֲתִי: ז וְשִׁמְתִי אֶת הַצִּלְעָה לְשָׂאֲרֵית וְהִנְהַלְאָה לְגוֹי עַצוֹם וּמְלֹךְ יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהָר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

נחמות על
העתיד לבא,
על משיח בן
דוד⁶⁴.

ח וְאֲתָהּ מְגַדֵּל עֵדֶר לְעַפְלַת בֵּית צִיּוֹן עֲדִידָה תֵּאֲתָהּ וּבָאָה הַמְּמֹשְׁלָה הָרֹאשֶׁנָּה מִמְּלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלַם:

ט עֲתָה לָמָּה תִרְעִיעִי רַע הַמְּלֹךְ אִין בְּךָ אִם יוֹעֲצֶךָ אֶבְדַּ כִּי הִזְזִיקְךָ חֵיל פִּיּוֹלְדָה:

על יהודה
בימי אחז⁶⁵.

י חוֹלֵי וְגַחֵי בֵּית צִיּוֹן פִּיּוֹלְדָה כִּי עֲתָה תֵצֵאִי מִקְרִינָה וְשָׁכַנְתָּ בְּשִׂדָּה וּבָאֵת עַד בָּבֶל שָׁם תִּנְצְלִי שָׁם יִגְאָלְךָ יְהוָה מִכַּף אִיבִיךָ:

על יהודה,
בימי חורבן
ושיבת ציון⁶⁶.

64. פרק ד. הנחמות מפסוק א' והלאה הן על זמן משיח בן דוד, לאחר שישתיימו כל המלחמות ולאחר שיעשו את הנקמה באדום, והעולם יהיה כפוף למשיח בן דוד.

65. פסוק ט' - עֲתָה לָמָּה תִרְעִיעִי רַע... נראה לפרש על ימי אחז, שבזמנו סבלו יהודה מאד כנ"ל.

אפשר לייחס את הנבואה גם לימי חזקיהו, שבזמנו סבלו יהודה מסנחריב (לפני שנפל), כפי הוסבר בפרק א'.

66. פסוק י. חוֹלֵי וְגַחֵי בֵּית צִיּוֹן פִּיּוֹלְדָה... וּבָאֵת עַד בָּבֶל שָׁם תִּנְצְלִי... מדבר על יהודה, שיגלו לבבל בזמן חורבן בית ראשון. לאחר מכן בבל תיפול (ע"י פרס ומדי), ה' ושיעם, וכורש מלך פרס יתן ליהודים לעלות לא"י.

יא ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחזי בציון
 עינינו: יב והמה לא ידעו מחשבות יהוה ולא הבינו עצתו כי קבצם
 כפעמיר גרנה: יג קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל
 ופרסתך אשים נחושה והדקות עמים רבים והחרמתי ליהוה
 בצעם וחיילם לאדון כל הארץ:

לעתיד לבא
 על יהודה⁶⁷.

יד עתה תתגודדי בת גדוד מצור שם עלינו בשבט יכו על הלחי את
 שבט ישראל:

על יהודה
 בימי אחז, או
 בימי
 חזקיהו⁶⁸.

67. פסוקים יא-יג. נראה לפרש פסוקים אלו על אחרית הימים, שעתידים כל הגוים
 להילחם בירושלים וליפול שם. ויהודה ישללו את שללם, כפי הנאמר בסוף זכריה,
 ועמ"י יקדישו את השלל לה'.

יקשה לפרש את הנבואה על ימי חזקיהו בזמן מפלת מלך אשור בירושלים, כיוון
 שבימי חזקיהו סנחריב נפל ע"י מלאך בחרב לא איש (ישעיהו לא, ח) וכאן משמע
 שבני ציון ילחמו, ככתוב - קומי ודושי בת ציון, (אמנם אפשר שהנבואה היא על ימי
 חזקיהו וכך דרך הנביא לתאר את המפלה, אך יותר נראה שהנבואה היא על העתיד
 לבא, שהרי גם כל הנחמות בתחילת פרק זה ובפרק הבא הם על העתיד לבא).

68. פסוק י"ד. עתה תתגודדי בת גדוד... הנביא מדבר על יהודה בימי אחז, שבזמנו
 חטאו יהודה והכעיסו מאד את ה'. הנביא אומר להם, מפאת מעשיכם הרעים
 תסבלו כעת מגדודים כי אינכם מטים אזניכם לשופטי ישראל הצדיקים (אלא מכים
 אותם בלחי). אכן בימי אחז סבלו יהודה פורענות נוראה, עשרת השבטים הרגו בהם
 120.000 איש, פלשתים כבשו ערים, ארם ואדום הכו בהם ולקחו רבים בשבי (דה"י
 ב' פרק כ"ח).

אפשר לפרש פסוק זה גם על ימי חזקיהו, בזמן שמלך אשור נלחם בשפלת יהודה,
 שאז היו צרות קשות ליהודה, כפי שהוסבר בפרק א'.

ניתכן לפרש את הנבואה גם על העתיד לבא, שעתידה להיות צרה קשה לפני ביאת
 המשיח, ככתוב - הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליַעקב וממנה
 יושע (ירמיהו ל, ז), ועל כך כתוב - עתה תתגודדי בת גדוד. את הכתוב - בשבט יכו על
 הלחי מפרש הרד"ק שלעתיד לבא הגוים יכו גם את החשובים בישראל, בזמן הצרה
 לפני שהי' יושיע את ישראל, בזמן ש - ואספתני את כל הגוים אל ירושלים למלחמה
 ונלפדה העיר... ונצא חצי העיר בגולה (זכריה יד, ב).

פרק ה. פסוקים א-ה הם המשך של הנבואה הקודמת על משיח בן דוד (ומפסוק ו' עד סוף ספר מיכה הם נבואות על עשרת השבטים לעתיד לבא).

א וְאַתָּה בֵּית לַחֵם אֶפְרַתָּה צְעִיר לְהִיּוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמֶּךָ לִי יֵצֵא
 לְהִיּוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹצְאֹתַי מִקֶּדֶם מִימֵי עוֹלָם: ב לָכֵן יִתְּנֶם
 עַד עַת יוֹלְדָה יִלְדָה וְיִתֵּר אַחֲיוּ יָשׁוּבוּן עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ג וְעַמְד וְרָעָה
 בַּעַז יְהוָה בְּגֵאוֹן שָׁם יְהוָה אֱלֹהָיו וַיָּשְׁבוּ כִּי עֲתָה יִגְדַּל עַד אֶפְסֵי
 אֲרָץ: ד וְהָיָה זֶה שְׁלוֹם אֲשׁוּר כִּי יָבֹא בְּאֲרָצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ
 בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וְהִקְמֵנוּ עָלָיו שְׁבַעַה רַעִים וְשָׁמְנָה נְסִיכֵי אָדָם: ה וְרָעוּ
 אֶת אֲרָץ אֲשׁוּר בְּחָרֵב וְאֶת אֲרָץ נְמֹרָד בְּפִתְחָהּ וְהָצִיל מֵאֲשׁוּר כִּי
 יָבֹא בְּאֲרָצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בְּגִבּוֹלֵנוּ:

נחמות על
 יהודה,
 במלך משיח
 בן דוד⁶⁹.

מכאן עד לסוף הספר נבואות על עשרת השבטים.

מפסוק ו' עד לסוף הספר, הנביא מנבא על עשרת השבטים, נחמה, וויכוח, תוכחה, (כמעט לא מוזכרת פורענות) ושוב נחמה, וכסדר זה.

נחמה. הנביא מנחם אותם שהם יכו בגוים, ככתוב (פסוק ז') - וְהָיָה שְׂאֲרֵית
 יַעֲקֹב בְּגוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאֲרִיָּה בְּבַהֲמוֹת יַעַר... על כך הנבואה מפסוק ו'
 עד סוף פרק ה'.

וויכוח. בתחילת פרק ו' יש כביכול וויכוח בין ה' יתברך לעמ"י - כִּי רִיב לִיהוָה
 עִם עַמּוֹ וְעַם יִשְׂרָאֵל יִתְּוָכַח... עַמִּי זָכַר נָא מֶה יַעַץ בְּלֶק...
 תוכחה.

מפסוק ט' עד סוף הפרק, תוכחה על עוונות עשרת השבטים, שלא שבו
 אל ה' גם בזמנים שהיו להם צרות, ככתוב - אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׁפָּע...
 וַיִּשְׁתַּמְר חֲקוֹת עֲמֹרֵי וְכָל מַעֲשֵׂה בֵּית אַחַאֲב...
 המשך תוכחה לעשרת השבטים.

תחילת פרק ז' (הפרק האחרון במיכה) עד
 פסוק ו', הנביא מקונן על ההתדרדרות הרוחנית שלהם, ככתוב - אֲלֵלֵי לִי כִּי
 הֵייתִי כְּאֶסְפִּי קִיץ... אֲבַד חֲסִיד מִן הָאָרֶץ... מִשְׁכַּבַּת חִיקָךְ שָׁמַר פִּתְחֵי פִיד. כִּי
 בֵּן מְנַבֵּל אֲב...
 המשך תוכחה לעשרת השבטים.

69. תחילת פרק ה' - וְאַתָּה בֵּית לַחֵם אֶפְרַתָּה... לָכֵן יִתְּנֶם עַד עַת יוֹלְדָה יִלְדָה...
 וְעַמְד וְרָעָה בַּעַז יְהוָה... וְרָעוּ אֶת אֲרָץ אֲשׁוּר בְּחָרֵב וְאֶת אֲרָץ נְמֹרָד... נבואה לעתיד
 לבא על משיח בן דוד (בית לחם היא עיר מולדת דוד).

לפני הגאולה תהיה צרה גדולה ככתוב - וְעַת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יוֹשָׁע (ירמיהו
 4, ז), כל הגויים יבואו להילחם בעמ"י ומשיח בן דוד יכה את ארצם.

נחמה. מפסוק ז' עד לסוף הספר, הנביא מנחם את עשרת השבטים - **וְאֲנִי בִיהוָה אֶצְפֶּה... כְּלוּמַר עוֹד יִגִיעַ זְמַן שֶׁהֵם יִחְזְרוּ לֵאמֹר וְיִכּוּ קִשּׁוֹת אֶת אוֹיְבֵיהֶם - כִּי־מִי צִאתָךְ מֵאַרְצְךָ מֵצָרִים אֲרָאֵנוּ נִפְלְאוֹת...**

הערה: בתחילת הפרק ניחם הנביא את יהודה על ימות משיח בן דוד, אך היות שלאחר ביאת משיח בן דוד, עתידים עשרת השבטים להתעורר, ולהכות בגויים (כפי שיבואר בהערה), מכאן והלאה (וְהָיָה שְׂאֵרִית יַעֲקֹב..). עובר הנביא לנחם את עשרת השבטים, ולאחר מכן כבר עוסקות הנבואות רק בעשרת השבטים. לסיכום, אמנם הנביא עבר לנושא חדש, אך הוא גם המשך של הנושא הקודם.

<p>וְהָיָה שְׂאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כְּרִבְבִים עָלָי עֹשֵׁב אֲשֶׁר לֹא יִקְוֶה לְאִישׁ וְלֹא יִיחַל לִבְנֵי אָדָם: ז' וְהָיָה שְׂאֵרִית יַעֲקֹב בְּגוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאֲרִיָּה בְּבִהְמוֹת יַעֲר כְּכַפִּיר בְּעֵדְרֵי צֹאן אֲשֶׁר אִם עֵבֶר וְרִמְס וְטָרַף וְאִין מִצִּיל: ח תָּרַם יָדָךְ עַל צָרֶיךָ וְכָל אִיבִיד יִכְרַתוּ:</p>	<p>נחמות לעשרת השבטים, לאחר ביאת משיח בן דוד.⁷⁰</p>
---	--

70. הנבואה מפסוק ו' - **וְהָיָה שְׂאֵרִית יַעֲקֹב... אֲשֶׁר לֹא יִקְוֶה לְאִישׁ... וְהָיָה שְׂאֵרִית יַעֲקֹב בְּגוֹיִם... כְּאֲרִיָּה בְּבִהְמוֹת יַעֲר כְּכַפִּיר בְּעֵדְרֵי צֹאן אֲשֶׁר אִם עֵבֶר וְרִמְס וְטָרַף וְאִין מִצִּיל... על עשרת השבטים.**

להלן נראה, שלאחר מלוכת משיח בן דוד, יתעוררו עשרת השבטים מהמקום שהם שם, יזכרו את ה' וה' יושיעם. הם ילחמו בגוים וינצחום, ישברו את חוזק הגויים. וישמחו בישועת ה'. על כל זה הנבואה מפסוק ו'.

מדוע ביארנו את הנבואה על עשרת השבטים? הנבואות בפרק ה' הם כסדר זה: 1. משיח בן דוד ימלוך ככתוב - **מִמֶּדְ לִי יֵצֵא לְהִיּוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל.** 2. הוא יתחזק מאד ככתוב - **וְעִמָּד וְרָעָה בְּעַז יְהוָה בְּגֵאוֹן שֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו.** 3. שארית יעקב בגויים יצפו לה', וה' יושיעם, והם יכו בגויים.

סדר נבואות כזה מצאנו גם בישיעה פרק י"א, בפסוק א' שם נאמר שמשיח בן דוד ימלוך - **וְיֵצֵא חֹטֵר מִגִּזְע יִשְׂרָאֵל,** בפסוק י" נאמר שהוא ימלוך בכבוד, ובפסוק י"א נאמר שעשרת השבטים יחזרו. נעתיק את הפסוקים י-יא:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא שְׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל עִמָּד לְנֶס עַמִּים אֲלֵיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ וְהִתְהַלְּכוּ מִנְחָתוֹ כְּבוֹד:

י"א וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שְׁנֵית יְדוֹ לְקִנּוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעֵילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחַמַּת וּמֵאֵיִי הַיָּם:

כלומר משיח בן דוד ימלוך, ואח"כ יחזרו לא"י - **שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם.** שהם עשרת השבטים, שהרי בכל מקום שמוזכר גלויות למצרים ולאשור הכוונה היא אך ורק על עשרת השבטים, (הוכחנו זאת בכמה ראיות בנספח 2).

ט והיה ביום ההוא נאם יהוה והכרתי סוסיך מקרנך והאבדתי
 מרנבתך: י והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך: יא והכרתי
 כשפים מנידך ומעוננים לא יהיו לך: יב והכרתי פסיליך ומצבותיך
 מקרנך ולא תשתחוו עוד למעשה ידיך: יג ונתתני אשיריך

(המשך נבואה)
 על עשרת
 השבטים)⁷¹

לסיכום: מהנבואה בישיעה למדנו כמה עניינים על הגאולה, והם: 1. משיח בן דוד ימלוך, 2. יתחזק מאד, 3. שארית ישראל שהם עשרת השבטים יחזרו. בסדר נבואת מיכה למדנו בדומה לזה, 1. משיח בן דוד ימלוך, 2. יתחזק מאד, 3. שארית יעקב יכו בעמים רבים. מכאן למדנו ש"שארית יעקב" במיכה הם עשרת השבטים, כעת תובא ראיה לכך שבזמן שעשרת השבטים יחזרו, הם יכו בגוים. דבר זה מפורש בזכריה פרק י':

וְהָיוּ כְגִבּוֹר 'אֶפְרַיִם' כְּגִיבּוֹר שְׂמֹכָה בְּאוֹיְבָיו כִּדְ הֵם יִכּוּ בְּגוֹיִים וְשָׂמַח לָבֶם כְּמוֹ יִי... וְשִׂמַח לִיבֶם בְּנִקְמַתָם כְּאִדָם הַשׁוֹתָה יִי. אֲשֶׁרֶקָה לָהֶם וְאֶקְבָצֶם... וּבְמַרְחָקִים יִזְכְּרוּנִי וְחִיו אֶת בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ. וְהַשְׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ 'מִצְרַיִם' וּמֵ'אֲשׁוּר' אֶקְבָצֶם... (מוזכר כאן קיבוץ גלויות ממצרים ומאשור).

וְעֵבֶר בָּיָם צָרָה וְהִקָּה בָיָם גְּלִים וְהִבְיָשׁוּ כָל מְצוֹלוֹת יָאֵר וְהוֹרֵד גְּאוֹן אֲשׁוֹר וְשָׁבַט מִצְרַיִם יִסּוֹר. הַגּוֹיִים נִמְשָׁלִים לִים, שֶׁכֵּן הֵם מוֹנִים אֲנָשִׁים רַבִּים, וְהַחוּזֵק שֶׁלָהֶם נִמְשָׁל לְגַלִּי הֵים. עֶשְׂרַת הַשְּׁבֻטִים עֵתִידִים לַהֲכוֹת אֶת חוּזֵק הַגּוֹיִם, עַל כֵּךְ כְּתוּב - וְעֵבֶר בָּיָם צָרָה וְהִקָּה בָיָם גְּלִים...

וּגְבַרְתִּים בִּיהוָה וּבְשִׂמּוֹ יִתְהַלְכוּ נְאֻם יְהוָה.

בנבואת זכריה מפורש האמור לעיל, שכאשר יגאלו עשרת השבטים ממצרים ומאשור הם יזכרו את ה', ילחמו בגוים וישמחו בישועת ה'.

לסיכום: מישעיהו ומזכריה אנו למדים, שמשיח בן דוד ימלוך, יתחזק מאד, ואז יגאלו עשרת השבטים וישברו את חוזק הגויים, ובנבואת מיכה שאנו עוסקים בה ראינו שמשיח ימלוך, יתחזק. ושארית יעקב יכו בגוים, ולכן נראה לנו מאד לפרש ש"שארית יעקב" אלו עשרת השבטים.

נראה לנו לבאר את כל הנבואות מכאן ועד סוף מיכה על עשרת השבטים, משום שמזכרים בהן כמה עניינים קשורים לעשרת השבטים ולא ליהודה, כפי שיבואר להלן.

71. פסוקים ט-יז. נראה לפרש, שזו נבואה כללית על העתיד לבא, שאז יכרית ה' את כלי המלחמה (כמפורש במקראות שהובאו לעיל) ויכרית את הכשפים שעשרת השבטים חטאו בהם בימי יותם אחז וחזקיהו. ה' גם ינקום נקמה גדולה בגוים ע"י עשרת השבטים כנ"ל.

(לא זכינו להבין את הכוונה בפסוק - והכרתי ערי ארצך...)

**מִקְרָבְךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרִיךָ: יד וְעִשִּׂיתִי בְּאֵף וּבַחֲמָה נֶקֶם אֶת הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ:**

פרק ו. המשך הנבואה מהפרק הקודם, וויכוח בין ה' לעמ"י.

א שָׁמְעוּ נָא אֶת אֲשֶׁר יְהוָה אָמַר קוּם רִיב אֶת הַהָרִים וּתְשַׁמְעֵנָה
הַגְּבֻעוֹת קוֹלְךָ: ב שָׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב יְהוָה וְהֵאֲתַנִּים מוֹסְדֵי אֲרָץ
כִּי רִיב לִיהוָה עִם עַמּוֹ וְעַם יִשְׂרָאֵל יִתְנַפֵּחַ: ג עֲמִי מֶה עִשִּׂיתִי לָךְ
וּמָה הִלַּאתִיךָ עִנָּה בִּי: ד כִּי הֶעֱלַתִּיךָ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים
פְּדִיתִיךָ וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אֶהְרֹן וּמִרְיָם: ה עֲמִי זָכַר נָא מֶה
יַעַץ בָּלַק מִלֶּךְ מוֹאָב וּמָה עָנָה אֹתוֹ בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר מִן הַשָּׂטִים עַד
הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת יְהוָה: ו בַּמָּה אֶקְדָּם יְהוָה אֲבָף לְאַלֹהֵי
מְרוֹם הָאֶקְדָּמְנוּ בְּעוֹלוֹת בַּעַגְלִים בְּנֵי שָׁנָה: ז הִירְצָה יְהוָה בְּאַלְפֵי
אֵילִים בְּרִבְבוֹת נְחָלֵי שָׁמֶן הֶאֱתַן בְּכוּרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בְטַנֵּי חֲטָאת
נִפְשֵׁי: ח הִגִּיד לָךְ אָדָם מֶה טוֹב וּמָה יְהוָה דֹּרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם
עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לְכַת עִם אֱלֹהֶיךָ:

כביכול,
וויכוח בין ה'
לעמ"י.⁷²

ט קוֹל יְהוָה לְעִיר יִקְרָא וְתוֹשְׁיָהּ יִרְאֶה שָׁמֶךְ שָׁמְעוּ מִטָּה וּמִי
יַעֲדָה: י עוֹד הָאֵשׁ בֵּית רָשָׁע אֲצֵרוֹת רָשָׁע וְאִיפֹת רְזוֹן זְעוּמָה: יא
הָאֲזֹפָה בְּמֵאזְנֵי רָשָׁע וּבְכִיס אֲבָנֵי מִרְמָה: יב אֲשֶׁר עֲשִׂירֶיהָ מְלֵאוּ
חֲמֵס וַיִּשְׁבִּיָּה דָּבְרוּ שָׁקֵר וּלְשׁוֹנִם רִמְיָהּ בְּפִיהֶם: יג וְגַם אָנֹכִי
הַחֲלִיתִי הַפֹּתֶךָ הַשָּׁמַם עַל חֲטָאתֶךָ: יד אֲתָה תֹאכַל וְלֹא תִשָּׁבַע
וַיִּשְׁחַד בְּקִרְבְּךָ וְתִסַּג וְלֹא תִפְלִיט וְאֲשֶׁר תִּפְלִט לַחֲרַב אֲתָן: טו אֲתָה
תִּזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אֲתָה תִדְרֹךְ זֵית וְלֹא תִסּוּף שָׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא
תִשְׁתֶּה יַיִן: טז וַיִּשְׁתַּמְר חֲקוֹת עַמְרִי וְכָל מַעֲשֵׂה בֵּית אַחָאָב וְתִלְכוּ
בְּמַעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי אֶתְךָ לְשִׁמָּה וַיִּשְׁבִּיָּה לְשָׂרְקָה וְחָרַפְתָּ עֲמִי
תִשְׂאוּ:

תוכחה ת
עשרת
השבטים.⁷³

72. פסוקים א-ח. ה' אומר לעשרת השבטים שעליהם לזכור את הטוב שעשה עמהם במדבר ושישמעו בקולו, ידונו דין אמת, יעשו חסד, ויעבדו את ה' בהצנע ובענוהו.

73. פסוק ט וההמשך. את כל הנאמר לעיל (במוסר בתחילת פרק ו'), רצה ה' שעשרת השבטים יבינו וינהגו עפ"י דרישה זו, לעשות משפט אמת ואהבת חסד, לעבוד את ה' בהצנע ובענוהו. אולם בימי הנביא עשרת השבטים חטאו מאד, עיוותו את הדין (פרק הבא פסוק ג'), חטאו במצוות שבין אדם לחבירו (שזהו היפך החסד) ועבדו ע"ז. על כל זאת מוכיח הנביא מפסוק ט' ואילך - אֲשֶׁר עֲשִׂירֶיהָ מְלֵאוּ חֲמֵס וַיִּשְׁבִּיָּה דָּבְרוּ שָׁקֵר...

פרק ז. תחילת הפרק היא תוכחה על עשרת השבטים, ומפסוק ז' והלאה נחמות לעשרת השבטים.

המשך תוכחה לעשרת השבטים.⁷⁴

א אֶלְלִי לִי כִי הֵייתִי כְּאֶסְפִי קִיץ כְּעַלְלַת בְּצִיר אֵין אֶשְׁכּוּל לֶאֱכֹל
 ב כְּפֹרָה אֹתָהּ נִפְשִׁי: ב אֲבַד חֲסִיד מִן הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁר בְּאֲדָם אֵין כְּלָם
 לְדָמִים יֶאָרְבוּ אִישׁ אֶת אַחִיהוּ יִצְוֹדוּ חָרָם: ג עַל הָרַע כְּפִיָּם
 לְהִיטִיב הָשֶׁר שְׂאֵל וְהִשְׁפֹּט בְּשָׁלוֹם וְהַגְדֹּל דְּבַר הוּת נִפְשׁוּ הוּא
 וְעֵבְתוֹהָ: ד טוֹבָם כְּחֹדֶק יֵשֶׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפִּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָּאָה
 עֵתָהּ תִּהְיֶה מְבוֹכָתָם: ה אֵל תִּאֲמִינוּ בְּרַע אֵל תִּבְטְחוּ בְּאֱלוֹהֵי
 מְשַׁכְּבַת חִיקְךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי פִיךָ: ו כִּי בֶן מִנְבַּל אֵב בַּת קָמָה בְּאִמָּה
 כְּלָה בְּחַמְתָּהּ אִיבֵי אִישׁ אֲנִשִּׁי בֵיתוֹ:

נחמות לעשרת השבטים.⁷⁵

ז וְאֲנִי בִיהֲנֹה אֲצַפֶּה אוֹחִילָהּ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁמַעֲנֵי אֱלֹהֵי: ח אֵל
 תִּשְׁמָחֵי אִיבְתֵי לִי כִי נִפְלְתִי קָמְתִי כִי אֲשֵׁב בְּחִשְׁךָ יִהְיֶה אוֹר לִי:
 ט זַעַף יִהְיֶה אֲשָׂא כִי חֲטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבֵי וְעֵשָׂה מִשְׁפָּטֵי
 יוֹצִיאֵנִי לְאוֹר אֲרָאָה בְּצַדִּיקְתּוֹ: י וְתָרָא אִיבְתֵי וְתִכְסֶּה בּוֹשָׁה

בימי יהוא ויהואחז בן יהוא, סבלו עשרת השבטים מאד מחזאל מלך ארם שהרג בחורים ורוצח עוללים ויונקים ושרף ערים, והם המשיכו לחטוא בחטאי ירבעם ובאשרה (ראה במבוא לנביאים אחרונים, בתחילת הספר). אפשר שעל זה נאמר - **אתה תאכל ולא תשבע... אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרוך זית ולא תסוף שמן... וישתמר חקת עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במעצותם...**

74. פרק ז: אֶלְלִי לִי כִי הֵייתִי כְּאֶסְפִי קִיץ... אֲבַד חֲסִיד מִן הָאָרֶץ... טוֹבָם כְּחֹדֶק יֵשֶׁר מִמְּסוּכָה... כִּי בֶן מִנְבַּל אֵב בַּת קָמָה בְּאִמָּה כְּלָה בְּחַמְתָּהּ אִיבֵי אִישׁ אֲנִשִּׁי בֵיתוֹ, דברי נבואה אלו הינם תוכחה לעשרת השבטים, על כך שהם חטאו רבות בעניינים של בין אדם לחבירו בימי עוזיהו כמוזכר בעמוס (שניבא רק בימי עוזיהו), ונראה שהמשיכו בחטאים אלו בימי יותם אחז וחזקיהו (כי מיכה ניבא רק בימי יותם אחז חזקיהו ולא בימי עוזיהו (אבי יותם).

75. **מפסוק ז' ועד סוף הספר.** הנביא מבשר ואומר, הגם שהוא רואה את כל הרשע שעשרת השבטים עושים בדורו, אין מקום ליאוש, כי לעתיד לבא ה' עוד ינחם את עשרת השבטים ויכה קשות את האויבים השמחים במפלתנו, ככתוב - **וְאֲנִי בִיהֲנֹה אֲצַפֶּה אוֹחִילָהּ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל... אֵל תִּשְׁמָחֵי אִיבְתֵי לִי כִי נִפְלְתִי קָמְתִי כִי אֲשֵׁב בְּחִשְׁךָ יִהְיֶה אוֹר לִי.** ויבוארו בעז"ה מספר פסוקים בנבואות נחמה אלו, ויבאו הוכחות לכך שהנבואה היא על עשרת השבטים:

פסוק י"ב: יום הוא ועדיך יבוא - יום יבוא ויתקבצו אליך גלויות, למני אשור וערי

האמרה אלי איז יהוה אלהיך עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס
 פטיט חוצות: יא יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק חק:
 יב יום הוא ועדיך יבוא למני אשור וערי מצור ולמני מצור ועד נהר וים
 מים ונהר ההר: יג והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעליהם:

מצור - אותם אלו שגלו לאשור וערי מצור (ערים אחרות, באיזור אשור), ולמני מצור
 ועד נהר - והגלויות מערי המצור ועד נהר פרת, וים מים ונהר ההר - וכל אלו שגלו
 למערב יחזרו ממערב (אפריקה), ויושבי ההרים יחזרו מההרים לא"י.

ברור הדבר שפסוק זה הוא נחמה לעשרת השבטים, שהרי מוזכרת בו גלות ישראל
 ב'אשור', ורק על עשרת השבטים מפורש שגלו לאשור, ובכל מקום בנביאים שמוזכר
 גלות לאשור הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים, וכאן מנחם אותם הנביא שאלו
 שגלו לאשור יחזרו (עשרת השבטים), ככתוב - **יום הוא ועדיך יבוא למני אשור**.

הכתוב - **ולמני מצור ועד נהר וים מים ונהר ההר**. כי עשרת השבטים גלו גם
 למקומות אחרים באיזור פרת, ורבים מהם גלו לאיזור מערב - למצרים, ככתוב
 בהושע (יא, ג) על עשרת השבטים - **ויחדו בנים מים**, וכפי שיבואר בנספח 2.

כשעשרת השבטים ישובו לא"י, הם ילחמו בגוים וישברו את חוזקם כמבואר לעיל.
 על כך נאמר בפסוק י"ג - **והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעליהם**, כלומר
 שארץ הגויים תהיה לשממה מיושביה, מפאת מעשיהם הרעים.

76. בפסוקים יד-טו, ישנם עניינים קשורים לעשרת השבטים:

יד **רעה עמד בשבטך צאן נחלתך שכני לבדד יער בתוך פרמל ירעו בשן**
 ו'גלעד' כימי עולם: טו **כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:**

בפסוק י"ד מוזכר המקומות - 'פרמל' 'בשן' 'גלעד', כלומר נחמות שעם ישראל
 ירעה ב'כרמל' 'בשן' ו'גלעד', נחמות אלו מזכירות נחמות לעשרת השבטים, שהרי
 כרמל, בשן, וגלעד, אלו הם אזורים בא"י השייכים לעשרת השבטים.

בירמיהו (נ, יט) נאמר - **ושבתי את ישראל אל נהו ורעה ה' פרמל' ו'הבשן' ו'נהר**
אפרים' ו'גלעד' תשבע נפשו. פסוק זה הוא נחמה לעשרת השבטים, שהרי הכרמל
 הבשן הר אפרים והגלעד, הם אזורים השייכים לעשרת השבטים. אם רצה ירמיהו
 לנחם את יהודה היה לו להזכיר את 'הרי יהודה', 'ירושלים', או 'ארץ בנימין'. ואילו
 כאן מזכיר הוא "רק" את האזורים המרכזיים של עשרת השבטים.

אם המקרא בירמיהו שמזכיר ארבע מקומות, **כרמל, בשן, הר אפרים, גלעד**, מכוון
 לעשרת השבטים, אזי גם המקרא במיכה המזכיר - **(כרמל) בשן וגלעד**, מכוון גם הוא
 על עשרת השבטים. גם ללא הראייה מירמיהו יקשה מאד לפרש פסוקים אלו על יהודה.

פסוק ט"ו - **כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות** - נפרש על עשרת השבטים, שעתיד

יד רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לבדד יער בתוך פרמל ירעו
 בשן וגלעד כימי עולם: טו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו
 נפלאות: טז יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ושימו יד על פה
 אזניהם תחרשנה: יז ילחכו עפר פנחש פזחלי ארץ ירגזו
 ממסגרתיהם אל יהוה אלהינו יפחדו ויראו ממך:
 יח מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק

להיבקע להם הנילוס ונהר פרת כדי שיוכלו לעבור ולשוב לא"י, כפי שהיה ביציאת
 מצרים, ככתוב בישעיהו (יא, טו-טז) - והחרים יהוה את לשון ים מצרים והניף ידו על
 הנהר בעינים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים. והיתה מסלה לשאר עמו אשר
 ישאר מאשור 'פאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים'. בנספח 3 הוכחנו
 שנבואה זו היא על עשרת השבטים, ואף לעיל עסקנו מעט בנבואה זו (נבואה זו היא
 המשך הנבואה שהוזכרה לעיל - והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר
 עמו אשר ישאר מאשור וממצרים...).

פסוקים טז-יז:

טז יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ושימו יד על פה אזניהם תחרשנה:
 יז ילחכו עפר פנחש פזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל יהוה אלהינו יפחדו
 ויראו ממך.

כמבואר לעיל (בנבואת זכריה), עשרת השבטים עתידים להכות את חוזק הגוים. על
 כך נאמר - יראו גוים ויבשו מכל גבורתם, כי עשרת השבטים ישברו את כל גבורתם
 והם יבושו מכך שלמרות היותם גיבורים כל כך - בכל זאת נפלו. עשרת השבטים
 ישפילום עד העפר, ככתוב - ילחכו עפר פנחש...

ביאור שלושת הפסוקים האחרונים בספר מיכה:

יח מי אל כמוך נשא עון ולקח ומסיר מעשרת השבטים את עול העוון, ועבר על
 פשע לשארית נחלתו (בירמיהו (יד, ז) נאמר - אם עווננו ענו בנו, כלומר, שהעונות מעידים
 ומקטרגים, אבל-) לעתיד לבא יעבור ה' על הפשעים של עשרת השבטים ולא יתייחס
 אליהם, לא החזיק לעד אפו - אלא עזב את אפו וכעסו, כי חפץ חסד הוא.

יט ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ולא יתן לעוונות לענות (כלומר: להעיד
 ולקטרג) בעשרת השבטים, ותשליך במצלות ים כל חטאותם שלא יזכרו.

כ תתן אמת ליעקב תקיים את שבועת האמת שאמרת ליעקב - ונברכו בך כל
 משפחת האדמה ובזרעך (בראשית כח, יד), חסד לאברהם, שה' נשבע
 לאברהם בעקידה - וירש זרעך את שער איביו (בראשית כב, יז), אשר
 נשבעת לאבתינו מימי קדם, במהרה בימינו אמן.

לְעַד אֲפוּ כִּי חֲפֹץ חֶסֶד הוּא: יט יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֵינוּ
וְתִשְׁלַיֵךְ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֶם: כ תִּתֵּן אֲמֶת לִיעֲקֹב חֶסֶד
לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתֵּינוּ מִימֵי קֹדֶם:

הקדמה ל-3 הנביאים:

צפניה, ירמיהו, יחזקאל.

שלושת הנביאים - **צפניה ירמיהו ויחזקאל**. ניבאו לפני חורבן בית ראשון. הלחן סיכום קצר המתאר את הקורות ביהודה, מימי יאשיהו מלך יהודה עד חורבן בית ה'.

יאשיהו בן אמון בן מנשה בן חזקיהו מלך 31 שנה, הלך אחרי ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו (אבל העם חטאו, ועיין בביאור פרק א' בצפניה), **יאשיהו** הוא דור 17 **מדוד**, והחל למלוך כ-53 שנה לפני חורבן בית ראשון.

בימי יאשיהו שלח ה' את **צפניה** להוכיח את יהודה, והוא ניבא רק בימי יאשיהו. בשנת 13 למלכות יאשיהו התחיל **ירמיהו** את נבואתו. ירמיהו ניבא עד אחר החורבן. תקופת נבואתו כ-40 שנה.

יהואחז בן יאשיהו מלך 3 חדשים. עשה הרע בעיני ה', פרעה נכה מלך מצרים הגלהו למצרים, והמליך תחתיו את אחיו הרשע יהויקים בן יאשיהו.

יהויקים בן יאשיהו מלך 11 שנה. היה רשע גדול, עשה תועבות, הרג את אוריהו הנביא (ירמיהו כו, כג), חטא בחטאים של בין אדם לחבירו, אהב בצע, עושק, ושפיכות דמים (עיין ירמיהו כ"ב, יג-יז).

בשנת 4 למלכות יהויקים החל נבוכדנאצר למלוך (ירמיהו כ"ה), (וכבש את מצרים).

בימי יהויקים היו מכים ביהודה גדודי ארם, גדודי מואב, גדודי בני עמון, וגדודי כשדים (מלכים ב' כד, ב). יהויקים נכנע לנבוכדנאצר, ואח"כ מרד בו. נבוכדנאצר לקחו, וכמ"ש - **קְבוּרַת חָמוֹר יִקָּבֵר סָחוּב וְהַשְּׁלֵף מְהֻלָּה לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם** (ירמיהו כב, ט). נבוכדנאצר המליך את בנו יהויכין, לשלושה חדשים.

יהויכין בן יהויקים מלך 3 חדשים ו-10 ימים (סוף דה"י). עשה הרע בעיני ה'.

גלות יהויכין (יכניה): נבוכדנאצר הגלה את יהויכין לבבל, והגלה גם את כל ירושלים ואת כל הגיבורים והחיילים, הוא השאיר רק את דלת עם הארץ, והמליך את דודו של יהויכין - צדקיהו בן יאשיהו (אחי יהויקים).

צדקיהו בן יאשיהו מלך 11 שנה. לא נכנע לדברי ה' ביד ירמיהו הנביא, ה' כעס עליו (אך לא היה רשע, ואף ניסה להציל את ירמיהו). בימיו הכעיסו העם את ה' בעוונות חמורים, עבדו ע"ז בבית ה' ובכל פינה בירושלים, חטאו בהעברה למולך ובשפיכות דמים, ביזו

את דבר ה' ואת נביאיו (סוף דה"י), חיללו שבת, וחטאו בעוונות נוספים (כמתואר בירמיהו וביחזקאל).

בשנת 5 לצדקיהו, 6 שנים לפני החורבן החל **יחזקאל** הנביא להתנבא על יהודה. צדקיהו לא שמע לדברי ירמיהו להיכנע לנבוכדנאצר, ומרד בו. בשנת 9 למלכותו שם נבוכדנאצר מצור על ירושלים, היה רעב דבר וחרב בכל ערי יהודה, ובירושלים אנשים אכלו בשר בניהם ובנותיהם.

בשנת 11 למלכות צדקיהו כבש נבוכדנאצר הרשע את ירושלים, הרג יהודים בבית ה' (סוף דה"י), הרס את כל בתי ירושלים, שבר את כל החומות, רצח לרוב ביהודה, והשאיר אותם כדומן על פני האדמה. הוא אף הוציא את עצמות מלכי יהודה והשרים והכהנים מקבריהם (ירמיהו ח,א), הגלה את שארית יהודה לבבל, והותיר רק את העניים שאין להם מאומה. אח"כ השליט נבוכדנאצר את (היהודי) גדליהו בן אחיקם על שארית יהודה.

ישמעאל בן נתניה הרג את גדליהו. שארית יהודה פחדו מנבוכדנאצר (שלא יעניש את היהודים, על כך שיהודי הרג את השליט שהוא מינה), והלכו למצרים למרות שירמיהו אמר להם בשם ה' לא ללכת למצרים. היהודים במצרים עבדו ע"ז, נבוכדנאצר כבש את מצרים, והכה שם את שארית יהודה (ירמיהו פרקים מא-מד).

ישנה דרך קלה לזכור את זמן מלכות מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן:

יאשיהו: 31 שנה.

יהואחז בן יאשיהו: שלושה חדשים.

יהויקים בן יאשיהו: 11 שנה.

יהויכין בן יאשיהו: שלושה חדשים.

צדקיהו בן יאשיהו: 11 שנה.

כאמור: שלושת הנביאים - **צפניה ירמיהו ויחזקאל**, ניבאו לפני חורבן בית ראשון.

צפניה: ניבא רק בימי **יאשיהו** בן אמון מלך יהודה. יאשיהו נפטר כ-14 שנה לפני חורבן הבית.

ירמיהו: ניבא מימי **יאשיהו** בן אמון מלך יהודה, עד לאחר החורבן. תקופת נבואתו כ-40 שנה.

יחזקאל: ניבא מ-5 שנים למלכות **צדקיהו**, כ-6 שנים לפני החורבן, עד כ-20 שנה לאחר החורבן.

צפניה

צפניה

תקופת נבואתו: צפניה ניבא בימי יאשיהו בן אמון בן מנשה בן חזקיהו מלך יהודה.

יאשיהו הוא דור 17 **מדוד המלך**, הוא החל למלוך כ-53 שנה לפני חורבן, ומלך 31 שנה. התקופה היא סוף ימי ביהמ"ק הראשון (לאחר מות יאשיהו מלכו עוד ארבעה מלכים עד חורבן הבית, והם, יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים, יהויקים בן יאשיהו 11 שנה, יהויכין בן יהויקים (יכניה) 3 חדשים, צדקיהו בו יאשיהו 11 שנה).

על מי ניבא? רוב נבואותיו של צפניה הן על יהודה, ומעט מהן מכוונות אל הגויים. ספר צפניה הוא משלושת ספרי הנביאים המנבאים על חורבן בית ה' (צפניה, ירמיה, יחזקאל).

עיקר נבואותיו: תוכחה ליהודה, ופורענות שעתידה להגיע עליהם בזמן חורבן בית ה' שארע כ-22 שנים לאחר מות יאשיהו. כמו"כ ניבא נבואות פורענות לגויים, ונחמה ליהודה לעתיד לבא.

סקירה קצרה על הנושאים בספר צפניה:

פרק א: תוכחה ליהודה, ופורענות שעתידה להגיע עליהם בימי חורבן בית ה'.

פרק ב: ה' קורא ליהודה לשוב אל ה', ואז הוא יעניש את הגויים. פרק זה רובו נבואות פורענות על הגויים: פלשתים, עמון, מואב, ואשור.

פרק ג': תחילת הפרק תוכחה ליהודה, לאחר מכן ישנן נבואות פורענות על הגויים, ונחמות ליהודה שעתידות להגיע עליהם לעתיד לבא.

פרק א'

תוכחה ופורענות על יהודה

פסוקים ב-ג - אֶסֶף אֶסֶף כָּל מַעַל פְּנֵי הָאָדָמָה... אֶסֶף אָדָם וּבְהֵמָה... אפשר שהנבואה היא שיהיו צרות ופורענויות בכל העולם, וכפי שביארנו בפרק כ"ה בירמיהו. פסוקים ד-סוף הפרק, נבואת פורענות ליהודה, על תקופת חורבן הבית. ה' גזר שירושלים תיחרב, ובשנה הרביעית למלכות יהויקים מלך יהודה (הרשע), החל נבוכדנאצר למלוך. באותה שנה כבש נבוכדנאצר את אשור, ניצח את חיל מצרים, והחל בכיבוש העולם.

בימי צדקיהו החריב נבוכדנאצר הרשע את בית המקדש ואת כל ארץ יהודה, והגלה את שארית יהודה לבבל. חלק מהעם הוא הרג במיתות משונות ואכזריות, ולזה מתייחסת כל הפורענות הכתובה בפרק א'.

החורבן אירע 22 שנה לאחר מות יאשיהו (יאשיהו מלך 31 שנה), על כך כתוב - **פִּי קְרוֹב יוֹם יְהוָה.**

פרק ב'

נבואה ליהודה שישבו אל ה' ונבואות פורענות לגויים

פרק ב. בתחילת הפרק אומר ה' יתברך לצדיקים ביהודה, שידרשו את ה', כדי שימצא להם ויצילם ביום אף ה' (בנספח לספר צפניה נרחיב מעט עניין זה).

בפרק ב' ישנן נבואות פורענות על פלשתים, מואב, עמון, כוש (עם מצרים), ונינוה בירת אשור, ככתוב:

כָּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהָאֲבֻדִים מֵאִין יוֹשֵׁב... כִּי מוֹאֵב כָּסַדְם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כְּעַמְרָה... גַּם אַתֶּם כּוֹשִׁים חֲלָלֵי חַרְבֵי הַמָּה: וַיֵּט יָדוֹ עַל צְפוֹן וַיֹּאבֵד אֶת אֲשׁוּר וַיִּשֶׁם אֶת נִינּוּה לְשִׁמְמָה...

חמשת האומות המוזכרות, סבלו מאד תוך עשרות שנים ממלכות יאשיהו.

חיל פרעה שטפו את פלשתים כנבואת ירמיהו בפרק מ"ז (חז"ל מבארים שהיה זה באמצע המצור על ירושלים, כ-20 שנה לאחר מות יאשיהו).

משמע מספר יחזקאל שנבוכדנאצר הכה את עמון ומואב, (עיין בביאורינו על פרק כ"ה ביחזקאל).

כוש נפלו עם מצרים ביד נבוכדנאצר, כמפורש ביחזקאל (ל, ד-ה): **וּבָאָה חֲרֹב בְּמִצְרַיִם וְהִיְתָה חֲלָחָה בְּכוֹשׁ... כּוֹשׁ וּפּוֹט וְלוֹד וְכָל הָעָרֵב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אֲתָם בְּחֲרֹב יִפְלוּ**. חז"ל מבארים שהיה זה בשנת 27 לנבוכדנאצר (ראה להלן בביאור הנבואה ביחזקאל כט, יז), (גם בימי ישעיהו גלו מצרים וכוש ביחד ע"י אשור (ישעיהו כ')).

בסמוך למות יאשיהו נחרבה נינוה, וממלכת אשור חדלה להתקיים⁷⁷.

אפשר לפרש את עניין הנבואה, שהנביא אומר ליהודה, גייע יום אף ה' בו תיחרב יהודה וגם כל הגויים סביב, והנביא קורא לענווי ארץ, שהם מטים אוזן לדבר ה' ולא מקשים ערפם, שיבקשו את ה', כדי שיזכו להינצל בכל התקופה הקשה של ימי החורבן (אפשר שהם שמעו לדברי הנביאים לא למרוד בבבל, ויצאו להיכנע להם, וניצלו). ע"פ הסבר זה, אין הכוונה בנבואה שישנה אפשרות למנוע את החורבן, כי אם שישנה אפשרות להינצל. ישנם גם פירושים נוספים לנבואה זו.

פרק ג'

פורענות על יהודה בימי החורבן ונחמות על יהודה לעתיד לבא

פרק ג. פסוקים א-ז - **הוּי מְרֹאָה וְנִגְאַלָה... לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל... תּוֹכַחַה לַיהוּדָה עַל כֵּךְ שֵׁאִינָם מִקִּיָּיִמִים אֶת דְּבַר ה', וּתּוֹכַחַה לְשָׂרִים, לְשׁוֹפְטִים, וּלְנַבִּיאֵי הַשֶּׁקֶר**.

פסוקים ח-סוף הפרק - **לָכֵן חֲפוּ לִי נַאֲם יְהוָה... הִנְנִי עֹשֶׂה אֶת כָּל מַעֲשֵׂיךָ בְּעַת הַהִיא... בְּעַת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבְעַת קִבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֲתֹן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהַלָּה בְּכָל עַמֵּי הָאָרֶץ... נחמות לעתיד לבא, על כך שיהודה יחזרו לא"י וה' ירמוס את הצוררים אותם (ואת מלכות הרשעה - אדום).**

⁷⁷. ראה להלן בביאור נבואת נחום.

נספח לנבואת צפניה

להלן ציטוט קטעים מפרק א'.

א דָּבַר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל צְפַנְיָה... ב אֲסוֹף אֲסוֹף כָּל מַעַל פְּנֵי הָאָדָמָה נֶאֱמַר יְהוָה: ג אֲסוֹף אָדָם וּבְהֵמָה... ד וְנִטִּיתִי יָדַי עַל יְהוּדָה וְעַל כָּל יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְהִכְרַתִּי מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת שְׂאֵר הַבָּעַל אֶת שֵׁם הַכְּמָרִים עִם הַלְהָנִים: ה וְאֵת הַמְּשֻׁתְּחָוִים עַל הַגְּגוֹת לְצַבֵּא הַשָּׁמַיִם... ו פִּי קְרוֹב יוֹם יְהוָה כִּי הִכִּין יְהוָה זֶבַח הַקָּדִישׁ קִרְאֵיו:

ח וְהָיָה בַיּוֹם זֶבַח יְהוָה וּפְקֻדָתִי עַל הַשָּׂרִים וְעַל בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל הַלְבָּשִׁים מִלְּבוּשׁ נְכָרִים... יב וְהָיָה בַּעַת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת יְרוּשָׁלַם בַּנְּרוֹת וּפְקֻדָתִי עַל הָאֲנָשִׁים הַקְּפָאִים עַל שְׁמֵרֵיהֶם... יד קְרוֹב יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל... טו יוֹם עֲבָרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה... יח (פסוק אחרון בפרק) פִּי כָלָה אֲךָ נְבָהֲלָה יַעֲשֶׂה אֶת כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:

להלן סקירה קצרה על הקורות ביהודה מימי מנשה בן חזקיהו ולאחר מכן, ויבואר מעט הרקע לנבואותיו של צפניה.

מנשה בן חזקיהו מלך יהודה: הרבה מאד לעשות הרע בעיני ה', וה' גזר בזמנו שירושלים תחרב. מנשה שב בתשובה (דה"י ב' פרק ל"ג), ותשובתו לא הועילה לביטול הגזירה, כפי שיבואר להלן.

אמון בן מנשה: הרשיע יותר מאביו מנשה, ולא נכנע לפני ה' כהיכנע מנשה אביו (דה"י ב' לג, כג).

יאשיהו בן אמון: הלך אחרי ה' ושב אליו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו.

בימי מנשה כעס ה' מאד על יהודה וירושלים עקב חטאותיהם. חרון אף ה' המשיך גם בזמן מלכות יאשיהו, למרות מאמציו של יאשיהו לבער את הע"ז, ולמרות שאסף את כל העם וכרת איתם ברית ללכת אחרי ה' ולשמור מצוותיו בכל לב ונפש, על אף כל זאת עדיין כעס ה' מאד על יהודה בגלל חטאות מנשה, ולא ביטל את הגזירה להחריב את ירושלים ואת בית ה', ככתוב אצל יאשיהו (מלכים ב' כג, כח-כז):

וְכִמְהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל יְהוָה בְּכָל לִבְבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ...

אֲךָ לֹא שָׁב יְהוָה מִחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר חָרָה אַפּוֹ בְּיְהוּדָה עַל כָּל הַפְּעֻסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוּ מְנַשֶּׁה.

וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת יְהוּדָה אֲסִיר מֵעַל פְּנֵי כַּאֲשֶׁר הִסְרֵיתִי אֶת יִשְׂרָאֵל וּמֵאַסְתִּי אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי אֶת יְרוּשָׁלַם...

אולם למרות צדקתו של יאשיהו, ועל אף שביער כליל את הע"ז כמפורש במלכים ובדברי הימים, העם לא עבדו את ה' כראוי, הם הלכו אחרי הע"ז (ככל שעדיין יכלו, במקומות שלא פחדו מיאשיהו), ככתוב בפרק א' - **וְאֵת הַמִּשְׁתַּחֲוִים עַל הַגִּגֹּת לְצַבֵּא הַשָּׁמַיִם**. (חז"ל מבארים שהם היו מסתירים את הע"ז מאחורי הדלת וכו', ושלוחי יאשיהו לא תפסו אותם), לבשו מלבוש נכרי, ונסוגו מאחרי ה', ככתוב בפרק א' בצפניה.

בפרק ב' (בצפניה) הנביא קורא ליהודה לשוב אל ה', וככתוב:

א **הַתְּקוּשְׁטוּ וְקוּשׁוּ... (תפשטו במעשיכם) ב בְּטָרִם לְדַת חֶק (בטרם יגיעו הצרות) פְּמָץ עֵבֶר יוֹם (ביום שתהיו כמוץ לפני רוח), בְּטָרִם לֹא יָבֹא עֲלֵיכֶם חֲרוֹן אֵף יְהוָה בְּטָרִם לֹא יָבֹא עֲלֵיכֶם יוֹם אֵף יְהוָה: ג בְּקִשׁוֹ אֵת יְהוָה כָּל עֲנוֹי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעְלוּ בְּקִשׁוֹ צָדֵק בְּקִשׁוֹ עֲנוּה אֹלֵי תִסְתְּרוּ בְּיוֹם אֵף יְהוָה. ד כִּי עֲזָה עֲזוּבָה תִהְיֶה...**

לכאורה, מנבואה זו משמע, שהנביא קורא ליהודה לשוב אל ה', ואם הם ישובו ה' יושיעם, אך הרד"ק מבאר את הנבואה, שכבר נגזרה הגזירה שיום אף ה' יבוא על הארץ, והנביא קורא לצדיקים שישובו אל ה' ויסתרו ביום זה, ואין הכוונה שישנה אפשרות למנוע את החורבן.

אמנם, אפשר גם לפרש (ע"פ מפרשים אחרים, כגון רש"י), שאם העם בימי יאשיהו היו עובדים את ה' כראוי הם היו מונעים את החורבן, שהרי ירמיהו עומד בימי יהויקים וצדקיהו, וצווח שישובו אל ה' וימנעו את הרעה מהם, אבל צפניה מנבא ע"פ המצב הקיים, שיהודה חטאו בימי יאשיהו כנ"ל, ולפי מעשיהם של העם החורבן היה צריך להיות, ועקב כך הוא קורא לצדיקים לשוב אל ה' כדי שיזכו להימלט מהרעה.

באיזו תקופה ניבא צפניה?

בתחילת הספר מפורש שהוא ניבא בימי יאשיהו, אך יש לברר, האם הוא ניבא בתחילת מלכות יאשיהו, בזמן שיאשיהו עדיין לא ביער את הע"ז, או שהנבואה נאמרה לאחר שנת שמונה עשרה למלכו, שאז כבר ביער את כל הע"ז (במקומות שהוא ראה).

ולענ"ד נראה לומר, שפרק א' נאמר לאחר שיאשיהו כבר ביער את הע"ז מיהודה, שכן בתוכחה בפרק א', לא נאמר שכל הארץ מלאה בע"ז על כל גבעה גבוהה וכדו', כתוב שם - **וְהִכְרַתִּי מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵת 'שְׁאֵר' הַבַּעַל... כלומר את שארית הע"ז שעדיין לא נכרתה, ונראה לומר, שאמון אבי יאשיהו מילא את הארץ בע"ז כפי שעשה מנשה אביו, וככתוב - **וְלִכְל הַפְּסִילִים אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו זָבַח****

אָמוֹן וַיַּעֲבֹדֵם (דה"י ב' לג,כב), ויאשיהו ביער את כל הע"ז שהוא ראה, אך נשארה עדיין ע"ז במקומות מסתור.

פסוק ה' - **וְאֵת הַמִּשְׁתַּחֲוִים עַל הַגְּגוֹת לְצַבֵּא הַשָּׁמַיִם**, אפשר לפרש שהם השתחוו רק על הגגות, ולא בכל מקום (וכנ"ל, שאם א"י היתה מלאה בע"ז היה לו לומר 'על כל גבעה גבוהה' וכדו').

הנבואה בפרק ג' נראה יותר שנאמרה לפני שיאשיהו השיב את העם אל ה', שהרי בתחילת הפרק נאמר שהשרים והשופטים עושקים את העם, והכהנים מחללים את הקודש ולא מלמדים תורה, וככתוב - **שָׁרֵיהֶּ בְּקִרְבָּהּ אַרְיֹת שְׂאֲגִים שִׁפְטִיָּהּ זְאֲבֵי עָרֵב לֹא גִרְמוּ לְבַקֵּר: נְבִיאֶיהָ פִּחְזִים אֲנָשֵׁי בְּגָדוֹת כְּהֻנָּה חָלְלוּ קֹדֶשׁ חֲמָסוֹ תוֹרָה: דברים אלו נראה יותר לייחס לתחילת מלכות יאשיהו, בזמן שעדיין לא חייב את העם והשביעים לקיים את תורת ה' בכל לב ונפש.**

ירמיהו

ירמיהו

תקופת נבואותיו: ירמיהו החל את נבואותיו בימי **יאשיהו מלך יהודה**, משנת 13 למלכו, שהיא כארבעים שנה לפני חורבן בית ה'.

יאשיהו הוא דור 17 **מדוד המלך**, והחל למלוך כשלוש מאות וחמישים שנה לאחר שנבנה בית ראשון.

ירמיהו ניבא בימי **מלכי יהודה**: **יאשיהו** (בן אמון בן מנשה בן חזקיהו), **יהואחז** בן יאשיהו, **יהויקים** בן יאשיהו, **יהויכין** בן יהויקים, ו**צדקיהו** בן יאשיהו.

(סדר מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן:

יאשיהו 31 שנה. **יהואחז** בן **יאשיהו** 3 חדשים, **יהויקים** בן **יאשיהו** 11 שנה, **יהויכין** בן **יהויקים** 3 חדשים, **צדקיהו** בן **יאשיהו** 11 שנה.)

על מי ניבא: ירמיהו ניבא בעיקר ליהודה, אך גם לעשרת השבטים ולגוים.

עיקר נבואותיו:

- תוכחה ופורענות על יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן ולאחר מכן.
- פורענות על הגוים ע"י נבוכדנאצר, ופורענות על בבל.

ירמיהו ניבא גם נחמות על אחרית הימים, על עשרת השבטים ויהודה.

הנבואות בספר ירמיהו עד פרק ל' רובן כוללות דברי תוכחה ליהודה ופורענות על תקופת חורבן בית ה'. פרקים ל-לג הם נחמות, פרקים לד-מה על הקורות בימי ירמיהו עד החורבן, פרקים מו-נא הם נבואות פורענות על הגוים, ופרק נ"ב על הקורות ביהודה בזמן החורבן.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר ירמיהו:

פרק א' ופרק ב' פסוקים א-ג, תחילת הנבואה לירמיהו להוכיח את יהודה.

מפרק ב' פסוק ד' ועד פרק ג' פסוק ה', תוכחה כללית על כל ישראל.

מפרק ג' פסוק ו' ועד פרק ד' פסוק ב', תוכחה, בעיקר על עשרת השבטים, וגם על יהודה, ונחמות לעשרת השבטים.

פרקים ד' (מפסוק ג' עד פרק) -כט, תוכחה על יהודה, ופורענות ע"י נבוכדנאצר.

פרקים ל-לג נחמות ליהודה ולעשרת השבטים.

פרקים לה-לו נבואות בימי יהויקים.

פרקים לז-מ על הקורות בתקופת החורבן ולאחר מכן.

פרקים מו-נא פורענות על הגוים.

פרק נ"ב על הקורות בזמן החורבן.

הקדמה לנבואות הראשונות

בספר ירמיהו

סדר הנושאים, בתחילת ספר ירמיהו :

- א. פרק א'. תחילת נבואות ה' לירמיהו.
 - ב. תחילת פרק ב'. ה' מצווה לירמיהו להודיע ליהודה שה' חפץ בהם - **זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ...** וגם כאשר ה' יתנם ביד אויביהם, הוא עתיד להיפרע מאויביהם, ועל זה מדובר בפרק ב' פסוקים א-ג.
 - ג. המשך פרק ב' ותחילת פרק ג'. מפסוק ד' בפרק ב' - **שָׁמְעוּ דְבַר יְהוָה בַּיַּת יַעֲקֹב וְכָל מִשְׁפָּחוֹת בַּיַּת יִשְׂרָאֵל...** הנבואה היא כללית על כל 12 שבטי ישראל, ותוכן הנבואה הוא: תוכחה וקינה, איך עמ"י שכחו את ה' שהעלה אותם ממצרים, ועשה להם ניסים במדבר, ולמרות כל זאת עזבו את ה' והלכו אחרי הע"ז. זה **מפרק ב' פסוק ד'** ועד **פרק ג' פסוק ה'**, כלומר מ- **שָׁמְעוּ דְבַר יְהוָה בַּיַּת יַעֲקֹב, עד - הִינְטֵר לְעוֹלָם אִם יִשְׁמֵר לְנֶצַח הַנְּהַ דְבַרְתָּ וְתַעֲשִׂי הַרְעוֹת וְתוֹכֵל.**
 - ד. המשך פרק ג' ותחילת פרק ד'. **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בְּיָמַי יֵאשְׁיֶהוּ הַמֶּלֶךְ הַרְאִיתָ אֲשֶׁר עָשִׂתָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל...** ה' אומר לירמיהו: עשרת השבטים חטאו לפני, ושילחתי אותם מא"י, ואח"כ יהודה הכעיסו אותי הרבה יותר מעשרת השבטים, למרות שיהודה ראו את פורענות עשרת השבטים על חטאיהם. ועוד, ה' אומר לירמיהו שינבא לעשרת השבטים לחזור לא"י (אחד מעיר ושנים ממשפחה). בהמשך הפסוקים, ה' גם הבטיח שעוד ינחם את עשרת השבטים. אח"כ מלמד ירמיהו את עשרת השבטים לשוב ה'. על הנושאים האלו כל המקראות **מפרק ג' פסוק ו'** ועד **פרק ד' פסוק ב'.** כלומר: מ- **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בְּיָמַי יֵאשְׁיֶהוּ הַמֶּלֶךְ...** ועד **אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְהוָה אֵלַי תִּשׁוּב וְאִם תִּסִּיר שְׁקוּצֶיךָ מִפְּנֵי וְלֹא תִנּוּד. וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי יְהוָה בְּאֵמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה וְהִתְבָּרְכוּ בּו גוֹיִם וּבו יִתְהַלְּלוּ.**
 - ה. עיקר הספר - **פרקים ד (מפסוק א) - כט** הוא תוכחה על יהודה, ופורענות בימי החורבן ע"י נבוכדנאצר. כלומר מהפסוק **פִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם נִירו לְכֶם נִירו...**
- (לאחר מכן ישנן נחמות ונבואות נוספות, כפי שיבואר להלן).

פרק א'

תחילת דבר ה' לירמיהו להוכיח את יהודה, ופורענות על יהודה בימי החורבן.

תוכן הנבואה: בתקופה הקרובה (תוך 40 שנה) יקיים ה' את דברו להגלות את יהודה מא"י.

פסוקים א-ג:

א דְּבַרֵי יְרֵמְיָהוּ בֶן חֶלְקִיָּהוּ מִן הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנֹתוֹת בְּאֶרֶץ בְּנֵימִן:

ב אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר יְהוָה אֵלָיו בְּיָמַי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן אֲמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּשֹׁלֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוֹ:

ג וַיְהִי בְיָמַי יְהוֹקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד תָּם עֲשָׂתֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצַדִּיקָהוּ בֶן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי:

ירמיהו ניבא משנת שלוש עשרה למלכות יאשיהו, כארבעים שנה לפני החורבן.

סדר מלכי יהודה האחרונים ושנות מלכותם: יאשיהו 31 שנה, יהואחז 3 חדשים, יהויקים 11 שנה, יהויכין 3 חדשים, צדקיהו 11 שנה, וסימנך, 31. 11,3. 11,3 (יאשיהו 31 שנה, יהואחז ויהויכין 3 חדשים, יהויקים וצדקיהו 11 שנה).

ירמיהו ניבא גם בימי (יהואחז), יהויקים, יהויכין, וצדקיהו. יהואחז מלך רק שלושה חדשים וכן יהויכין, יהויקים מלך 11 שנה, וכן צדקיהו מלך 11 שנה, ולכן פסוק ג' שעוסק בזמנים שבהם ניבא ירמיהו הוא מתייחס בעיקר לימי יאשיהו, יהויקים, וצדקיהו, ולא מזכיר את יהואחז ואת יהויכין.

זהו פירוש הכתוב (פסוק ב'): אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר יְהוָה אֵלָיו בְּיָמַי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן אֲמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּשֹׁלֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוֹ. (פסוק ג') וַיְהִי - הוא ניבא גם (אחרי יאשיהו) בְּיָמַי יְהוֹקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, וניבא גם כל ימי יהויכין, וצדקיהו - עַד תָּם עֲשָׂתֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצַדִּיקָהוּ בֶן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי.

אמנם ירמיהו ניבא גם כחודשיים אחרי החורבן (בא"י לאחר הריגת גדליהו, ולאחמ"כ במצרים), אבל עיקר נבואותיו היו קודם הגלות, ועל כך נאמר - עַד גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם. אפשר גם לפרש שהקדמה זו דְּבַרֵי יְרֵמְיָהוּ בֶן חֶלְקִיָּהוּ, מתייחסת בעיקר לנבואות הארוכות עד פרק ל"ד (וכן נבואות הפורענות על הגויים שאותן הוא ניבא לפני גלות ירושלים), והנבואות על גדליהו ועל שארית יהודה לאחר פרק ל"ד, הן שילוב של נבואה עם תאור הקורות בימיו.

ירמיהו גר בעיר ענתות בארץ בנימין צפונית לירושלים העתיקה במרחק של קילומטרים אחדים. (יש אומרים שהיא ממוקמת, קרוב לשכונת פסגת זאב, בירושלים בת ימינו). ענתות שייכת לשבט בנימין, ובימי יהושע נתנו את העיר לכהנים (יהושע כא, יח).

פסוקים יא-יב:

יא וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וְאָמַר מִקֵּל שֶׁקֶד אֲנִי רֹאֶה. יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִיטַבְתָּ לְרֹאוֹת כִּי שֶׁקֶד אֲנִי עַל דְּבָרַי לַעֲשׂוֹתוֹ.

נראה לפרש שנבואה זו נאמרה בימי יאשיהו. תוכן הנבואה: ה' אומר לירמיהו - כִּי שֶׁקֶד אֲנִי עַל דְּבָרַי לַעֲשׂוֹתוֹ, כלומר, ה' ממחר לקיים את דבריו. כי בימי יהויקים (שמלך 3 חדשים אחרי מות יאשיהו), כבר היו גדודים רבים מכים ביהודה (מלכים ב' כד-ב), ותוך 40 שנה מהנבואה בסוף ימי צדקיהו, כבר גלו כל יהודה, ונחרבו ירושלים ובית ה'.

פסוקים יג-טו:

יג וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי שְׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וְאָמַר סִיר נְפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפְנֵי מִפְּנֵי צְפוּנָה: יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מִצְפּוֹן תִּפְתַּח הָרְעָה עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: טו כִּי הֲנִי קָרָא לְכָל מְשֻׁפָּחוֹת מַמְלָכוֹת צְפוּנָה נְאֻם יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כְּסָאוֹ פֶתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה:

בבל נחשבת כארץ צפון⁷⁸, נבוכדנאצר כבש מדינות מאיזור הצפון, כמבואר בפרק כ"ה בירמיהו. הוא נלחם בירושלים בעזרת כל המדינות שכבש, ככתוב: הַדְּבַר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה וַנְּבוּכַדְרֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְכָל חֵילוֹ וְכָל מַמְלָכוֹת אֶרֶץ מְמֹשְׁלֹת יָדוֹ וְכָל הָעַמִּים נִלְחָמִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל עָרֶיהָ לֵאמֹר (ירמיהו לד, א). מכאן למדנו שכל מלכי צפון נלחמו על ירושלים, ועל זה נאמר: כִּי הֲנִי קָרָא לְכָל מְשֻׁפָּחוֹת מַמְלָכוֹת צְפוּנָה נְאֻם יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כְּסָאוֹ פֶתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם...

פסוקים יח-יט:

יח וְאֲנִי הִנֵּה נֹתֵתִיךָ הַיּוֹם לְעִיר מְבֻצָּר וּלְעַמּוּד בְּרָזֶל וּלְחַמּוֹת נְחֹשֶׁת עַל כָּל הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכַהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ.

יט וְנִלְחַמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא יוּכְלוּ לָךְ כִּי אֲתָד אֲנִי נְאֻם יְהוָה לְהַצִּילְךָ.

ע"פ התרגום הכוונה שינסו לסתור את נבואותיו ולא יצליחו (אולי, כגון חנניה בן עזור).

78. עיין מה שכתבנו על פרק כ"א בספר יחזקאל.

פרק ב' פסוקים א-ג

נבואה ליהודה

א וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר. ב הֲלֹךְ וּקְרַאתָ בְּאֲזֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבְתָּ כְּלוּלְתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה. ג קִדַּשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ כֹּל אֲכָלְיוֹ יִאֶשְׂמוּ רְעָה תְּבַא אֲלֵיהֶם נָאִם יְהוָה.

תוכן הנבואה: ה' אומר לירמיהו להודיע לירושלים (ליהודה): אני חפץ בעמ"י, וזכר את הזמן שבו היינו באהבה, בשעה שהלכתם אחרי במדבר.

ואף כאשר יעניש ה' את יהודה על חטאיהם ויתנם ביד הגוים, עם זאת הם רֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ, כלומר: הם מקודשים כביכורים (או תרומה) שאסור (לכל אדם) לאוכלם, והאוכלם, כלומר מי שיצר לישראל, יאשם ותבוא עליו פורענות. נראה שהנביא מתייחס בעיקר לבבל, שהם אלו שהגלו את עם יהודה, ועליהם תבוא הרעה, ככתוב באריכות בפסוקים נ-נא.

פרק ב' (מפסוק ד') עד פרק ג' (פסוק ה')

תוכחה על כל שנים עשר שבטי ישראל.

נבואה זו היא על כל שנים עשר שבטי ישראל, ככתוב - שָׁמְעוּ דְבַר יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב 'וְכָל מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל. זוהי תוכחה כללית (וקינה) על כך שעם ישראל שכחו את ה', שהעלה אותם ממצרים ועשה להם ניסים במדבר, ולמרות כל זאת - הם הלכו אחרי הע"ז. אך הנביא ניבא נבואה זו בזמן שעשרת השבטים כבר גלו, ורק יהודה שמעו אותו, לכן אמר - כִּי מִסְפָּר עָרִיךָ הֵיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה. להלן חלק מהמקראות:

שָׁמְעוּ דְבַר יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל... הַהִימִיר גּוֹי אֱלֹהִים... כִּי שֵׁתִים רְעוֹת עָשָׂה עִמִּי אֲתִי עֲזָבוּ מִקֹּדֶם מִיָּמַי לְחַצְב לָהֶם בָּאֲרוֹת בְּאֵרֶת נִשְׁבָּרִים... וְעַתָּה מַה לָּךְ לְדָרֶךְ מִצְרַיִם לְשָׁתוֹת מִי שְׁחוֹר וּמַה לָּךְ לְדָרֶךְ אֲשׁוּר לְשָׁתוֹת מִי נָהָר...

לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הנשוב אליה עוד... עד - הלוא מעתה קראת לי אבי אלוף נערי אתה: הַיִּנְטָר לְעוֹלָם אִם יִשְׁמַר לְנֶצַח הִנֵּה דְבַרְתָּ וַתַּעֲשִׂי הָרְעוֹת וַתּוֹכֵל.

פסוק טז בפרק ב': **גַם בָּנֵי נָף וְתַחֲפִנְחָס יִרְעוּ קְדָקֵד**. נוף ותחפנחס הם מקומות מרכזיים במצרים. והנביא מנבא שגם הם יִרְעוּ קְדָקֵד. לא זכינו לדעת מתי הרעו המצרים לישראל. (אפשר שהכוונה שהם ילעגו לישראל, על הדרך הרעה בה הם הולכים, או בזמן שיצאו לעזור ליהודה מפני נבוכדנאצר, ואז עזבו חיל בבל את ירושלים. אך לבסוף שבו המצריים לארצם, ולא עזרו ליהודה).

ב,יח) וְעַתָּה מֵה לֵךְ לְדָרֶךְ מִצְרַיִם לְשָׁתוֹת מִי שְׁחֹר וּמֵה לֵךְ לְדָרֶךְ אֲשׁוּר לְשָׁתוֹת מִי נְהָר.

ה' אומר לעם ישראל, שילכו אחריו, ולא יסמכו על מצרים, כפי שעשו כמה מלכים, כגון הושע בן אלה מלכם האחרון של עשרת השבטים, שמרד באשור ונסמך על מצרים ולא הלך אחרי ה' (ואשור הגלו את עשרת השבטים). וכן מנחם בן גדי נתן למלך אשור כסף רב כדי שיחזיק את ממלכתו.

גם אחז מלך יהודה (אבי חזקיהו), כאשר נלחמו בו ארם ועשרת השבטים, נסמך על אשור ושלח להם את כל אוצרות בית ה' וביתו ובית השרים (דהיי"ב כ"ח), ואם היה הולך אחר ה', לא היה נזקק לזה.

(מה תִּזְלִי מֵאֵד לְשָׁנוֹת אֶת דְּרָכֶךָ גַם מִמִּצְרַיִם תִּבְשִׂי כְּאֲשֶׁר בְּשֶׁת מְאֲשׁוּר (ב, לו) לא זכינו לבאר פסוק זה, וכפי שכתבנו על פסוק ט"ז).

פרק ג' מפסוק ו', עד פרק ד' פסוק ב'

**תוכחה על יהודה שחטאו אף שראו שעשרת השבטים
כבר קיבלו את עונשם, נחמה לעשרת השבטים,
שלעתיד לבוא ישובו לא"י. ותוכחה לעשרת השבטים.**

עפ"י חז"ל נבואה זו נאמרה בשנת 18 ליאשיהו, כלומר כ-35 שנה לפני החורבן. תוכן הנבואה: בימי יאשיהו (בן אמון בן מנשה בן חזקיהו), ה' אמר לירמיהו, שעשרת השבטים עזבו את ה' ועבדו ע"ז, ולכן ה' שילח אותם מארץ ישראל (בימי אחז וחזקיהו), דבר זה נחשב כביכול, שה' נתן להם גט, ככתוב - **שְׁלַחְתִּיהָ וְאָתָּן אֶת סֵפֶר כְּרִיתֶיהָ אֵלֶיהָ**.

ויהודה שלא גלו, ראו את הפורענות שהגיעה על עשרת השבטים מפני חטאיהם, ועם זאת המשיכו בחטאיהם כעשרת השבטים (ואף יותר מכך, בימי מנשה בן חזקיהו, ובימי אמון בנו). על כך נאמר:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בַּיָּמִי יֵאשְׁיֵהוּ הַמֶּלֶךְ הַרְאִיתָ אֲשֶׁר עָשִׂתָה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל
(עשרת השבטים) הֲלֹכָה הִיא עַל כָּל הַר גְּבֵה וְאֵל תַּחַת כָּל עֵץ רַעְנָן וְתִזְנִי
שָׁם... שְׁלַחְתִּיָּהּ (את ה"משובה" עשרת השבטים) וְאַתָּן אֶת סִפְר כְּרִיתִתִּיהָ
אֵלַיָּהּ, וְלֹא יִרְאֶה בְּגִדָה יְהוּדָה אַחוּתָה וְתִלְךְ וְתִזְנֶן גַּם הִיא... וְגַם בְּכָל זֹאת
לֹא שָׁבָה אֵלַי בְּגִדָה אַחוּתָה יְהוּדָה...

את עשרת השבטים ה' מכנה "מְשֻׁבָּה", ואת יהודה הוא מכנה "בְּגִדָה", משום שיהודה חטאו יותר מעשרת השבטים, שהרי המשיכו לחטוא על אף שראו את עונשם של עשרת השבטים. תוכחה זו היא בעיקר למנשה מלך יהודה שהרשיע רבות, חטא בבעל ובאשירה כאחאב, עבד את כל צבא השמים, העביר את בניו באש, רצח לרוב, עונן, ניחש, כישף, ועשה אוב וידעוני (מלכים ב' פרק כ"א).

אמנם גם עשרת השבטים חטאו בעוונות הללו (עיין מלכים ב' י"ז, ז-כד), וא"כ, מדוע יהודה מכוונים "בוגדה"? ונראה לפרש, שמנשה חטא יותר מעשרת השבטים, בכך שהוא הקים מזבחות לכל צבא השמים בתוך חצרות בית ה', והעמיד צלם בתוך ההיכל. כפי שאמר יחזקאל על יהודה - **וַתֵּרֵא אַחוּתָה אֶהְלִיכָה** (זוהי יהודה) **וְתִשְׁחַת עֲגֻבְתָּהּ מִמֶּנָּה** (שהשחיתה יותר מעשרת השבטים) **וְאַתָּ תִּזְנִיתִיָּהּ מִזְנוּנֵי אַחוּתָה** (יחזקאל כג, יא).

עוד יש לפרש, שחטאי יהודה חמורים יותר, כי הם ראו את פורענות עשרת השבטים, ועם זאת לא פחדו לנפשם. לעשרת השבטים לא היה ממי ללמוד לקח, אבל יהודה היה להם ללמוד לקח מעונשם של עשרת השבטים, ולא למדו.

אחר שיהודה חטאו כנ"ל, עשרת השבטים הצדיקו את עצמם יחסית ליהודה, על כך כתוב - **צִדְקָה נִפְשָׁה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל מִבְּגִדָה יְהוּדָה.**

(ג, יב) הֲלֹךְ וּקְרֹאתָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צְפוּנָה וְאַמְרַתְּ שׁוּבָה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל
נְאֻם יְהוָה לֹא אֶפִּיל פָּנַי בָּכֶם...

חז"ל מפרשים, שה' אמר לירמיהו להחזיר את עשרת השבטים⁷⁹, אבל רק חלקם

79. יאשיהו מלך גם על איזור השומרון (וככל הנראה גם על הגליל), שהרי ביער משם את כל העו"ז. (כתוב (מלכים ב' כג, יט-כ).

וְגַם אֶת כָּל בְּתֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שְׁמֶרוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהִכְעִיס הַסִּיר
יֵאשְׁיֵהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כָּכָל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֵל. וַיִּזְבַּח אֶת כָּל כְּהֵנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר
שָׁם עַל הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת עֲצֻמוֹת אָדָם עֲלֵיהֶם וַיֵּשֶׁב יְרוּשָׁלַם.
 בדברי הימים (ב' לד, ה-ז), נאמר על יאשיהו:

וַעֲצֻמוֹת כְּהֵנִים שָׂרַף עַל מִזְבְּחוֹתָם וַיִּטְהַר אֶת יְהוּדָה וְאֶת יְרוּשָׁלַם. וַיְבַעְרֵי מִנְשָׁה
וְאַפְרַיִם וְשָׁמְעוֹן וְעַד נִפְתָּלַי בְּחֶרְבְּתֵיהֶם סָבִיב. וַיִּנְתֹּץ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת וְאֶת הָאֲשֵׁרִים
וְהַפְסָלִים פָּתַת לְהִדְק וְכָל הַחַמְמִיִם גִּדַע בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב לִירוּשָׁלַם.

נחלת נפתלי היא בגליל על כל מערב הכינרת, ומשם צפונה באיזור של הקצה הצפוני של היישוב היהודי בא"י, והכתוב - **וְעַד נִפְתָּלַי**, אם נפרש עד - ועד בכלל, כלומר כולל נפתלי,

חזרו (רש"י) (אפשר שעל זה נאמר (פסוק י"ד) - וְלִקְחֵתִי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה), והשאר עתידים לחזור לעתיד לבא אחרי ביאת משיח בן דוד⁸⁰, כפי שיבואר בנספח 3.

פסוקים טז-יז: וְהָיָה כִּי תָרְבוּ וּפְרִיתֶם בְּאֶרֶץ... בְּעַת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַם כְּסֵא יְהוָה... נבואות על אחרית הימים.

פסוק י"ח: בְּיָמִים הַהֵמָּה יִלְכוּ בֵּית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם. פסוק זה יבואר בנספח 3.

פסוק כא: קוֹל עַל שְׁפִיִּים נִשְׁמָע בְּכִי תַחְנוּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הֵעִוּ אֶת דְּרָכָם שְׁכָחוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם. פסוק זה הוא על כאבם של עשרת השבטים, שסבלו מאד מאשור. האשורים רוצצו את עולליהם, טבחו בהם (כמתואר בהושע), והגלו אותם לאשור, ועשרת השבטים היו שם מושפלים מאוד, ככתוב - וּבְאֲשׁוּר טָמְא יֹאכְלוּ (הושע ט, ג).

פרקים ד' (מפסוק ג') – כ"ד

תוכחה על יהודה, ופורענות ע"י נבוכדנאצר.

פרקים ד-ו: מפסוק ג' בפרק ד - כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם נִירוּ לְכֶם נִירוּ... זוהי נבואת פורענות על גלות יהודה, ועל חורבן ארץ יהודה ע"י נבוכדנאצר, וכן תוכחה ליהודה על חוסר יושר במשא ומתן, נבואות שקר, וזנות.

פרקים ז-ט: תחילת פרק ז' היא נבואה לירמיהו להוכיח את יהודה בבית ה', על שהם סמכו ובטחו שיהיה להם טוב, כי הם עומדים בבית ה', ואינם שמים לב על חטאיהם שהם חוטאים בעושק גר יתום ואלמנה, שפיכות דמים, ע"ז, גניבה, ניאוף, שבועת שקר, וכו'. המשך הנבואה היא תוכחה על ע"ז, נבואה על כך שחיל בבל עתידים להוציא את עצמות מלכי יהודה והשרים ויושבי ירושלים מקבריהם, ואח"כ קינה על כל הפורענות בימי החורבן (ההפטרה של תשעה באב).

ויאשיהו ביער גם משם את הע"ז, אזי צ"ל שיאשיהו מלך גם על הגליל. מכאן, שהוא מלך כמעט על כל א"י, מדן (כ-40 ק"מ צפונית לכינרת) ועד באר שבע.

80. יקשה מאד לפרש את הנבואה רק על העתיד לבא, שהרי כתוב - **אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נָאִם יְהוָה אֱלֹהֵי תָשׁוּב וְאִם תִּסָּר שְׁקוּצִיד מִפְּנֵי וְלֹא תִנּוּד. וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי יְהוָה בְּאֵמַת בְּמִשְׁפַּט וּבְצִדְקָה וְהִתְבָּרְכוּ בּו גוֹיִם וּבו תִּתְהַלְלוּ** (ירמיהו ד, א-ב). מכאן משמע שה' יתברך אומר לעשרת השבטים, שאם הם ישובו לה' אז הוא יושיע אותם. ונראה יותר שמדבר על זמנו.

פרק י: יחוד ה', זלזול בע"ז, ופורענויות ליהודה.

פרקים יא-יג: תוכחה ופורענות ליהודה.

פרקים יד-טו: אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר יְהוָה אֶל יִרְמְיָהוּ עַל דְּבָרֵי הַבְּצָרוֹת... שני פרקים אלו, הם נבואה אחת. נבואה זו היא מהנבואות הקשות בספר ירמיהו, ראינו לנכון להרחיב מעט בביאורה.

סדר הנבואה: **א.** נבואת פורענות קשה על הבצרות ביהודה. **ב.** ירמיהו מתפלל כדי להסיר את חרון אף ה'. **ג.** ה' עונה לו שאין הוא חפץ בתפילות לטובת עמ"י (אם הם לא ישובו אליו). **ד.** ירמיהו מקונן לפני ה' על כך שנביאי השקר מנבאים שיהיה שלום. **ה.** ה' משיב לו עוד נבואת פורענות קשה על נביאי השקר ועמ"י. **ו.** ירמיהו מתפלל תפילה נוספת. **ז.** ה' משיב לו נבואת פורענות קשה יותר, ואומר לו 'גם אם משה ושמואל יתפללו הוא לא ישמע להם'. **ח.** ירמיהו הבין את אשר לפניו ומקלל את יומו - **אוי לי אמי פי ילדתני**. נרחיב מעט בביאור עניינים האלו.

א. פסוקים א-ו, הם תחילת הנבואה. בפסוקים אלו מתאר ה' לירמיהו כיצד מתדלדלת יהודה וצווחות עולות מירושלים עקב בצורת נוראה וחוסר מים - **בָּאוּ עַל גְּבִים לֹא מִצְאוּ מַיִם**, השדות יבשים ואין עשב לבהמות ולחיות השדה.

ב. בפסוקים ז-ט ירמיהו מתפלל ומתחנן לה' על עמ"י. ויבוארו מקראות אלו:

אם עֲוִינֵינוּ עֲוֵנו בָּנוּ, גם אם העוונות שלנו מעידים בנו, ולכן אתה מביא עלינו פורענות, עם זאת - **יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֹךְ** ולא למעננו, וידענו - **פִּי רָבוּ מִשׁוֹבְתֵינוּ לְךָ חֲטָאוֹנוּ: מִקּוֹה יִשְׂרָאֵל**, אתה ה' התקוה של עמ"י, וגם תמיד אתה - **מוֹשִׁיעֵנו בְּעֵת צָרָה**, לְמַה תְּהִיָּה כְּגֵר בְּאַרְץ וּכְאֶרֶץ נֹטֵה לְלוֹן, הרי אתה תקוותנו, ותמיד מושיענו, ומדוע אתה נוהג כגר, וכאדם שנטה לעיר ללון רק לילה אחד, ואינו דואג לשלום העיר: **לְמַה תְּהִיָּה כְּאִישׁ נֹדֵד הַסָּבִיב**, למה אתה נדמה כאיש נבהל, שאינו יכול לעמוד ולעזור, **כְּגִבּוֹר לֹא יוֹכֵל לְהוֹשִׁיעַ**, והרי - **וְאַתָּה בְּקִרְבָּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אֵל תַּנְחֵנֵנוּ**, והרי שמך נקרא עלינו, שאומרים "ה' אלהי ישראל", ואתה משרה שכינתך בתוכנו, ולמעך שמך אל תניחנו ליפול:

ג. בפסוקים י-יב, עונה ה' לירמיהו תשובה קשה - **כֹּה אָמַר יְהוָה לְעַם הַזֶּה כֹּן אֶהְיֶה לָנוּעַ... וַיְהוָה לֹא רָצָם...**

ה' אומר לירמיהו שלא יתפלל לפניו לטובת עמ"י - **אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה... כִּי יִצְמוּ אֵינֵנִי שְׁמִיעַ אֶל רִנָּתָם... כִּי בַחֲרֵב וּבְרָעַב וּבְדָבָר אֲנִכִּי מְכַלָּה אוֹתָם.**

ד. בפסוק י"ג מקונן ירמיהו על כך שנביאי השקר מנבאים שיהיה שלום, וזה לימוד זכות על עם ישראל שהנביאים מטעים אותם, ככתוב - **אֶהְיֶה אֲדֹנָי יְהוָה הַגָּה הַנְּבִיאִים אֲמָרִים לָהֶם לֹא תִרְאוּ חֲרָב... כִּי שְׁלוֹם אָמַת אֶתֵּן לָכֶם בְּמִקּוֹם הַזֶּה.**

ה. בפסוקים יד-יח, ה' משיב לירמיהו - **שָׁקֵר הַנְּבִאִים נְבִאִים בְּשָׁמִי... בַּחֲרֹב וּבְרָעַב יִתְּמוּ הַנְּבִאִים הַהֵמָּה. וְהָעַם אֲשֶׁר הֵמָּה נְבִאִים לָהֶם יִהְיוּ מִשְׁלָכִים בַּחֲצוֹת יְרוּשָׁלַם מִפְּנֵי הָרָעַב וְהַחֲרָב... ה' יתברך מקונן על יהודה - תִּרְדָּנָה עֵינֵי דָמְעָה לִילָה וְיוֹמָם וְאֵל תִּדְמִינָה כִּי שָׁבַר גְּדוֹל נִשְׁבְּרָה בְּתוֹלַת בֵּית עַמִּי...**

ו. בפסוקים י"ט-כב, לאחר שירמיהו שמע את כל הפורענות (יִהְיוּ מִשְׁלָכִים בַּחֲצוֹת יְרוּשָׁלַם מִפְּנֵי הָרָעַב וְהַחֲרָב) הוא מתפלל שוב לה', ויבוארו פסוקים אלו :

הַמָּאֵס מְאִסְתָּ אֶת יְהוּדָה אִם בְּצִיּוֹן גָּעַלָה נַפְשִׁךָ, וְכִי מֵאִסְתָּ בִירוּשָׁלַם וַיְהוּדָה, מִדּוֹעַ הַפִּיִתְנוּ וְאִין לָנוּ מִרְפָּא, קוּה לְשָׁלוֹם וְאִין טוֹב וְלַעֲת מִרְפָּא וְהִנֵּה בְעֵתָה: דְעֵנּוּ יְהוָה רְשָׁעֵנוּ עוֹן אֲבוֹתֵינוּ כִּי חָטְאֵנוּ לָךְ: אֵל תִּנְאֹץ לְמַעַן שְׁמֶךָ, לְמַעַן שְׁמֶךָ, אֵל תִּבְזֶה אוֹתֵנוּ, אֵל תִּנְבֵּל פְּסָא כְבוֹדְךָ - אֵל תִּבְזֶה אֶת בֵּית ה' וְאֶת יְרוּשָׁלַם, זָכֹר - אֶת הַבְּרִית עִם אֲבוֹתֵינוּ, אֵל תִּפְרֹךְ בְּרִיתְךָ אֲתָנוּ. הַיֵּשׁ בְּהַבְּלֵי הַגּוֹיִם מִגֹּשְׁמִים וְאִם הַשְּׁמַיִם יִתְּנוּ רִבְבִים הֲלֹא אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנִקְוָה לָךְ כִּי אַתָּה עֲשִׂיתָ אֶת כָּל אֱלֹהִים, כְּלוֹמֵר, הֲרִי אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הֵם הַבֵּל, וְרַק אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ, וְרַק לָךְ אֲנוּ מִקְוִיִּם, לִכֵּן רַחֵם עֲלֵינוּ.

ז. בפרק ט"ו פסוקים א-ט, ה' משיב לירמיהו תשובה קשה - **אִם יַעֲמֹד מִשָּׁה וּשְׂמוּאֵל לְפָנַי אִין נַפְשִׁי אֵל הָעַם הַזֶּה... כְּלוֹמֵר, אִמְרָתִי לָךְ לֹא לְהַתְּפַלל עֲלֵיהֶם, וְאֵתָה עֲדִיין מִתְּפַלל עֲלֵיהֶם, הֲרִי גַם אִם מִשָּׁה וּשְׂמוּאֵל יַעֲמְדוּ וְיִתְּפַלְלוּ לְפָנַי, לֹא יִהְיֶה רְצוֹנִי לְמַנּוּעַ אֶת הָרַעַה מֵעַמִּי... וּפְקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נְאֻם יְהוָה אֶת הַחֲרֹב לְהַרְגֹּ וְאֵת הַכְּלָבִים לְסַחֵב וְאֵת עוֹף הַשְּׁמַיִם וְאֵת בְּהֵמַת הָאָרֶץ לְאֹכַל וְלִהְשָׁחִית... אֶת נְטֻשֵׁת אֲתִי נְאֻם יְהוָה אַחֲוֹר תִּלְכִּי וְאֵט אֶת יְדֵי עֲלִיךָ וְאַשְׁחִיתְךָ...**

ח. פסוק י', ירמיהו רואה שאין ביכולתו להשיב את חרון אף ה' מיהודה, ומקונן על עצמו, ואומר - **אִוִי לִי אֲמִי כִּי יִלְדָתְנִי אִישׁ רִיב וְאִישׁ מְדוֹן לְכָל הָאָרֶץ, לֹא נְשִׁיתִי וְלֹא נָשׂוּ בִי כָּלֵה מְקַלְלוֹנִי. כְּלוֹמֵר, אִוִי לִי שְׁנוֹלְדָתִי, אִישׁ שְׁמַתְקוּטֵט עִם כָּל הָאָרֶץ. הֲרִי אִין לִי עִם שׁוֹם אָדָם מְרִיבָה עַל מִמּוֹן וְכִיוּצָא בְּזָה, אִינִי נוֹשָׁה (גוֹבָה חוֹב) בְּאַחֲרִים, וְאַחֲרִים לֹא נוֹשִׁים בִּי, וּמִדּוֹעַ כּוֹלָם מִקְלָלִים אוֹתִי.**

בפסוק י"א, ה' אומר לירמיהו, שהוא ינצל מהכל, **אִם לֹא שְׁרִיתִיךָ לְטוֹב...**

פסוקים יב-סוף הפרק - פורענות על יהודה (ויש בהם כמה פירושים).

עד כה ביאור הנבואה בפרקים יד-טו.

פרקים טז-כ: מספר נבואות תוכחה ופורענות ליהודה, נבואה על יושבי ענתות על דרפם את ירמיהו (קשה להכריע אם נבואות אלו נאמרו בימי צדקיהו או בימי יהויקים).

פרקים כא-כב: נבואות על מלכי יהודה - צדקיהו, יהויכין, ויהויקים.

סדר מלכי יהודה האחרונים.

יהויקים הרשע מלך 11 שנה.

יהויכין בן יהויקים 3 חדשים (עשה רע בעיני ה'), נבוכדנאצר הגלהו לבבל.

צדקיהו 11 שנה (עשה הרע בעיני ה', אך לא הרשיע מאד) בסוף מלכותו נחרבו ירושלים ובית ה'.

להלן פירוט הנושאים של הנבואה בפרקים כא-כב:

- תחילת פרק כא': בשנתיים האחרונות לפני החורבן, בזמן שנבוכדנאצר נלחם בירושלים, שלח צדקיהו לירמיהו שיבקש מה' שנבוכדנאצר יעזוב את ירושלים וירמיהו אמר להם בשם ה' שחיל בבל לא יעזבו את ירושלים.
- מפסוק י"א בפרק כ"א עד פסוק ט' בפרק כ"ב, זוהי נבואת תוכחה על צדקיהו. צדקיהו עשה הרע בעיני ה', אבל לא היה רשע גמור, עיקר הכעס עליו היה על שלא הוכיח את העם.
- פסוקים י-יב. מחלוקת בין המפרשים (לא נפרטה כאן).
- פסוקים יג-יט. תוכחה על יהויקים (יהויקים היה רשע גדול).
- פסוקים כ-סוף הפרק. על יהויכין בן יהויקים, יהויכין עשה רע בעיני ה', ומלך רק שלושה חדשים, נבוכדנאצר הגלהו ואת כל גיבוריו ואת כל ירושלים לבבל, והמליך את צדקיהו (כ-11 שנה לפני החורבן).

הנבואה על צדקיהו בתחילת פרק כ"א, נאמרה באמצע המצור, שהיה כשנתיים לפני חורבן הבית.

מפסוק י"א עד סוף הפרק - **וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שָׁמְעוּ דְבַר יְהוָה: בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה דִּינוֹ לְבַקֵּר מִשְׁפָּט וְהִצִּילוּ גְזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק...** נראה שנבואה זו היא המשך של הנבואה בפסוקים הקודמים, ומכוונת על צדקיהו.

וכן הנבואה בתחילת פרק כ"ב, נראה שגם היא מכוונת על צדקיהו, כלומר הפסוקים - **כֹּה אָמַר יְהוָה רַד בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדַבַּרְתָּ שָׁם אֶת הַדְּבַר הַזֶּה: וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר יְהוָה מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד אֲתָה וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵי הָאֵלֶּה: כֹּה אָמַר יְהוָה עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה וְהִצִּילוּ גְזוּל מִיַּד עֹשֵׂק וְגַר יְתוּם וְאֶלְמָנָה אֵל תָּנוּ אֵל תַּחֲמְסוּ וְדָם נָקִי אֵל תִּשְׁפְּכוּ בְּמִקּוֹם הַזֶּה...**

בנספח 1 (בסוף הנספח) נראה שצדקיהו לא היה רשע. אמנם הוא חטא בכך שהפר את השבועה בה' שנשבע לנבוכדנאצר שלא ימרוד בו, ולא שמע לדברי ירמיהו להיכנע לנבוכדנאצר, אבל לא עשה תועבות (ואילו יהויקים אחיו היה רשע, עשה תועבות, שפך דם נקיים, הרג נביא, וחטא בעוונות רבים).

לעומת זאת בני דורו של צדקיהו היו רשעים גמורים במשא ומתן, בעי"ז, ובגילוי עריות, וחטאו בעוד עוונות נוראים (כפי המתואר ביחזקאל, שניבא רק מימי צדקיהו והלאה), ועליהם בעיקר נסובה הנבואה.

בגמ' ערכין (י"ז ע"א) מובא, שצדקיהו היה צדיק ובני דורו היו רשעים, וזה מוכח גם מפשוטו של מקרא, כפי שיבואר בסוף נספח 1.

ראוי לציין, שבנבואה מפסוק י"א בפרק כ"א נאמר רק - **וְהַצִּילוּ גְזוֹל מִיַּד עוֹשֵׂק**, כלומר שהיה על צדקיהו למחות על עוֹשֵׂק הדלים הנעשה בימיו, אבל הנבואה בתחילת פרק כ"ב חריפה יותר, ונאמר בה - **וְגַר יְתוֹם וְאַלְמָנָה אֵל תִּנּוּ אֵל תַּחֲמָסוּ וְדָם נָקִי אֵל תִּשְׁפְּכוּ בְּמִקּוֹם הַזֶּה**, כלומר, **אתם** אל תשפכו דם ואל תענו יתומים ואלמנות. ונראה שהסיבה לכך היא, משום שבתחילת פרק כ"ב הנבואה היא גם על בני דורו של צדקיהו, כפי הנאמר שם - **אֲתָה וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵים הָאֵלֶּה**, ובני דורו חטאו בשפיכות דמים, ולכן הנבואה קשה יותר (כי שריו ועבדיו היו רשעים).

הנבואה בפסוקים י-יב, היא על **שלום** בן יאשיהו. ישנה מחלוקת בין המפרשים, מיהו "שלום" (יש מפרשים על צדקיהו, ויש מפרשים על יהואחז בן יאשיהו, שמלך לאחר מות יאשיהו) (לפני יהויקים), כל מלכותו היתה 3 חדשים, מלך מצרים הגלהו למצרים, והנבואה היא שהוא יישאר שם ולא יחזור).

פסוקים יג-יט על יהויקים הרשע:

» **הוּי בְּנֵה בֵיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרַעְיוֹ וַיַּעֲבֹד חַנָּם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ... יז כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְךָ כִּי אִם עַל בְּצַעַךְ וְעַל דָּם הַנָּקִי לְשִׁפּוֹךְ וְעַל הָעֵשֶׂק וְעַל הַמְרוּצָה לַעֲשׂוֹת:**

יח **לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה אֵל יְהוּיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּי אַחִי וְהוּי אָחוֹת לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּי אָדוֹן וְהוּי הַדָּה: יט קְבוּרַת חֲמוּר יִקָּבֵר סָחוּב וְהִשְׁלַךְ מֵהַלְאָה לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם:**

פסוקים יג-יז, הם הקדמה לפסוקים יח-יט, בפסוק י"ח מוזכר יהויקים, ככתוב - **לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה אֵל יְהוּיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ**, כלומר, עקב החטאים המוזכרים בפסוקים הקודמים נגזר על יהויקים - **קְבוּרַת חֲמוּר יִקָּבֵר**.

ממקראות אלו אנו למדים, שיהויקים אהב ורדף רק לבצוע בצע, לשפוך דם, ולעשוק במשא ומתן, ככתוב - **כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְךָ כִּי אִם עַל בְּצַעַךְ וְעַל דָּם הַנָּקִי לְשִׁפּוֹךְ וְעַל הָעֵשֶׂק וְעַל הַמְרוּצָה לַעֲשׂוֹת.**

כ-11 שנה לפני חורבן הבית צר נבוכדנאצר על ירושלים, ולקח את יהויקים (סוף מלכים ב') (הוא מת באותו הפרק), ולא נתנו לקבורה.

פסוקים כ - סוף הפרק הן נבואות על יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו, משום שנאמר שם - **כְּנִיָּהוּ' בֶן יְהוּיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה**, ונאמר שם שהוא יפול ביד נבוכדנאצר. ליהויקים היה רק בן אחד שמלך תחתיו, ונפל ביד נבוכדנאצר וגלה לבבל (11 שנה לפני החורבן), וישב בכלא עד מות נבוכדנאצר, והוא יהויכין. במגילת אסתר (בו) הוא מכונה **'יכניה'**.

פרק כ"ג: תוכחה כללית על מלכי ישראל הרשעים, שדאגו רק לעצמם ולא לעמ"י, ותוכחה על נביאי השקר.

פרק כ"ד: הנבואה נאמרה 11 שנה לפני החורבן, לאחר שנבוכדנאצר הגלה את גלות יהויכין לבבל, והמליך את צדקיהו על שארית יהודה. בנבואה זו מראה ה' לירמיהו, שמצבם של הגולים בגלות יהויכין יהיה טוב בהרבה ממצבם של אלו שנשארו בא"י תחת מלכות צדקיהו, כי אלו שנשארו יסבלו את כל הרעה בימי החורבן, ואילו הגולים עם יהויכין, יזכו להקים משפחות, וחלקם אף יחזרו לא"י בתחילת בית שני.

פרק כ"ה

תוכחה על יהודה

ופורענות על כל העולם ועל יהודה ע"י נבוכדנאצר

תוכן הנבואה: בזמן הזה (שנת ארבע ליהויקים) ה' מוציא לפועל את גזר הדין של חורבן יהודה וירושלים. נבואה על מלוך נבוכדנאצר, ועל כך שהוא ישחית את כל העולם, ולאחר מכן גם בבל עצמה תירמס לשחת.

להלן ציטוט חלקים מפרק כ"ה:

הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה עַל יְרֵמְיָהוּ עַל כָּל עַם יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הַרְבַּעִית לַיהוֹיָקִים בֶּן יֵאֲשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הַרְאִשִּׁית לְנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל...

הַנְּנִי שָׁלַח וְלָקַחְתִּי אֶת כָּל מִשְׁפָּחוֹת צָפוֹן נְאֻם יְהוָה וְאֶל נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי וְהִבְאֵתִים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל יֹשְׁבֵיהָ וְעַל כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב וְהַחֲרַמְתִּים וְשָׁמַתִּים לְשָׂמָה וְלִשְׂרָקָה וְלַחֲרָבוֹת עוֹלָם. וְהֶאֱבַדְתִּי מֵהֶם קוֹל שְׁשׁוֹן וְקוֹל שְׂמֹחָה קוֹל חֲתָן וְקוֹל כְּלָה...

קַח אֶת פֹּסֶס הַיַּיִן הַחֲמָה הַזֹּאת מִיַּדִּי וְהִשְׁקִיתָה אֹתוֹ אֶת כָּל הַגּוֹיִם... וְאָקַח אֶת הַכּוֹס מִיַּד יְהוָה וְאָשָׁקָה אֶת כָּל הַגּוֹיִם... אֶת יְרוּשָׁלַם... אֶת פְּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם... וְאֶת כָּל מַלְכֵי צֹר... וְאֶת כָּל מַלְכֵי הַצָּפוֹן הַקְּרִבִים וְהַרְחִיקִים אִישׁ אֶל אַחִיו וְאֶת כָּל הַמַּמְלָכוֹת הָאֲרֶץ אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמֶלֶךְ שֹׁשַׁן יִשְׁתָּה אַחֲרֵיהֶם... וְנָדְמוּ נְאוֹת הַשְּׁלוֹם...

נבואה זו נאמרה בשנה הרביעית ליהויקים, 18 שנה לפני חורבן בית ה' ⁸¹. בשנה

81. כי יהויקים מלך 11 שנה, אחריו מלך יהויכין 3 חדשים, אחריו צדקיהו 11 שנה ובזמנו נחרב בית ה' ויהודה גלו מא"י.

זו החל נבוכדנאצר למלוך, ואז נגזר על העולם ליפול בידיו ועל ירושלים להיחרב ולהיות שממה. ואכן מיד באותה השנה ניצח נבוכדנאצר את מצרים שהיתה הממלכה החזקה במזרח התיכון, ומבואר בחז"ל (מגילה י"א ע"ב) שבאותה שנה הוא גם כבש את נינווה בירת אשור, שהיתה מהממלכות החזקות במזרח התיכון.

פסוקים כח-ל:

כח וְהָיָה כִּי יִמְאֲנוּ לְקַחַת הַכּוֹס מִיַּדְךָ לְשִׁתּוֹת וְאִמְרַתְּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁתוּ תִשְׁתּוּ:

כט כִּי הִנֵּה בָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ אֲנֹכִי מַחֵל לְהִרְעוֹ וְאַתֶּם הַנִּזְקָה
תִּנְקוּ לֹא תִנְקוּ כִּי חָרַב אָנִי קָרָא עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נֹאֵם יְהוָה צְבָאוֹת:

ל וְאַתָּה תִּנְבֵּא אֲלֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאִמְרַתְּ אֲלֵיהֶם יְהוָה מִמְרוֹם
יִשְׂאָג וּמִמְעוֹן קִדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שְׂאָג יִשְׂאָג עַל נְוֵהוּ הַיַּיִד כְּדָרְכֵיכֶם יַעֲנֶה אֶל
כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:

תוכן הנבואה: ה' יתברך אומר, תתן לגויים לשתות כוס התרעלה, ואם הגויים ימאנו לשתות, תאמר להם, אני אמרתי שנתה תשתו. אני גזרתי להשחית את המקום היחידי בעולם שנקרא על שמי, את ירושלים "עיר ה'" וזה מקומי, ואם את המקום הזה, אני אשחית, שאר העולם לא יוכלו לשבת בשלום. ותגיד לגויים, שאני שואג על חורבן ביתי, ואני קורא (הידד) לרמוס את כל העולם כדריכת גת, ככתוב - וְאִמְרַתְּ אֲלֵיהֶם יְהוָה מִמְרוֹם יִשְׂאָג וּמִמְעוֹן קִדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שְׂאָג יִשְׂאָג עַל נְוֵהוּ (על חורבן ירושלים ובית ה'), הַיַּיִד כְּדָרְכֵיכֶם יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.

נבואה זו נאמרה בימי יהויקים כנ"ל. והכתוב - כִּי הִנֵּה בָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ אֲנֹכִי מַחֵל לְהִרְעוֹ, כלומר, כעת (בימי יהויקים) אני כבר מחל להרע, כי בימי יהויקים הרשע ששנא דבר ה', הרג נביא, ועשה תועבות, הקדוש ברוך הוא כבר החל לקיים את גזר הדין על יהודה, ושלח גדודים שיכו ביהודה להאבידם, ככתוב (במלכים ב' כד, ב-ג):

וַיִּשְׁלַח יְהוָה בּוֹ אֶת גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת גְּדוּדֵי אַרְם וְאֶת גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֶת
גְּדוּדֵי בְנֵי עַמּוֹן וַיִּשְׁלַחֵם בִּיהוּדָה לְהַאֲבִידוֹ כְּדָבָר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבַדָיו
הַנְּבִיאִים. אַךְ עַל פִּי יְהוָה הִיָּתָה בִּיהוּדָה לְהִסִּיר מֵעַל פְּנֵיו...

פרקים כו-כט

על יהודה לפני החורבן

בטבלה שלהלן יובא שוב סדר מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד לחורבן, כדי לתת לקורא התמצאות בסדר המלכים, ובכדי שיוכל לדעת איזו נבואה קודמת ואיזו מאוחרת.

סדר מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן

יאשיהו 31 שנים: עבד את ה' ושב אליו בכל לבבו. יאשיהו, הוא דור 17 מדוד בן ישי, והחל למלוך כ-53 שנה, לפני חורבן בית ראשון.
יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים: עשה הרע בעיני ה'.
יהויקים בן יאשיהו 11 שנה: רשע גדול, בשנת 4 למלכותו מלך נבוכדנאצר (וכבש את מצרים).
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים (ו-10 ימים, סוף דה"י): עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו עם יהודים רבים לבבל.
צדקיהו בן יאשיהו 11 שנה: בשנת 11 למלכותו כבש נבוכדנאצר את ירושלים, החריב את בית ה', והגלה את יהודה לבבל.

(וסימנך, 31, 11, 3, 11, 3, יאשיהו 31 שנה, יהואחז ויהויכין 3 חדשים, יהויקים וצדקיהו 11 שנה).

פרק כו: כ-22 שנה לפני החורבן החל למלוך יהויקים. בתחילת מלכותו הוכיח ירמיהו את יהודה בבית ה', נביאי השקר והכהנים רצו להורגו, זקני הארץ והעם רצו להצילו, ולבסוף אחיקם בן שפן (שהיה שר חשוב עוד מימי יאשיהו) הציל את ירמיהו.

פרק כז: ע"פ רש"י, ה' ציווה את ירמיהו בתחילת מלכות יהויקים, שלאחר 11 שנה בזמן שימלוך צדקיהו ויבואו אליו שליחים מאדום עמון מואב צור וצידון, יאמר להם שה' גזר שכולם חייבים להכנע לנבוכדנאצר.

פרק כ"ח: בשנת ארבע לצדקיהו, כלומר ארבע שנים לאחר שהגלה נבוכדנאצר את יהויכין מלך יהודה ואת חיילותיו והרבה מכלי בית ה' לבבל, עמד חנניה בן עוזר וניבא בשקר בשם ה', שבעוד שנתיים יחזרו לא"י כל גלות יהויכין, וכלי בית ה'. ירמיהו ניבא עליו שהוא ימות באותה שנה, ואכן כך היה.

פרק כ"ט: 11 שנה לפני החורבן היתה גלות יהויכין כנ"ל. בגלות זו היו נביאי שקר שניבאו להם שהם ישובו לא"י בקרוב, וירמיהו אמר להם בשם ה', שידעו

שכעת עליהם להיאחזו בבבל, ולא להשלוח את עצמם לחזור לא"י בקרוב (כנבואת נביאי השקר), ובזמן זה אין תקווה טובה לנשארים בא"י, כי הם ימותו במיתות משונות בימי החורבן, אבל לגלות יהויכין בבבל יש תקווה (והם יקימו משפחות), והתקווה היא שלאחר מפלת בבל, יתן להם כורש לעלות לא"י.

פרק ל-לא

נחמות על העתיד לבוא על עשרת השבטים ועל יהודה

פרקים ל-לא, הם נבואות נחמה לעמ"י, וכסדר הזה:

פרק ל: נבואת נחמה לכל שנים עשר שבטי ישראל.

פרק ל"א: 19 הפסוקים הראשונים על עשרת השבטים, 2 פסוקים נחמה לעמ"י, 4 פסוקים נחמה ליהודה, ולאחר מכן שוב נחמות לכל שנים עשר שבטי ישראל.

פרק ל' הוא נבואת נחמה גם על עשרת השבטים וגם על יהודה, ככתוב:

א **הַדְּבַר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר. ב פֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּתֹב לְךָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלַיךְ אֶל סֵפֶר. ג כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְיֹשְׁבְתֵי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה אָמַר יְהוָה... ד וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּר יְהוָה אֶל יִשְׂרָאֵל וְאֵל יְהוּדָה... ה וְעַתְּ צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמָּנָה יִנְשָׁע... ו וְאַתָּה אֵל תִּירָא עַבְדֵי יַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַךְ מִרְחוֹק... זח הִנְנִי שׁוֹב שְׁבוֹת אֱהֲלֵי יַעֲקֹב וּמִשְׁכַּנְתֵּי אֲרָחִם וּנְבִנְתָה עִיר עַל תֵּלָה...**

בפסוק האחרון בפרק משתמע בפירושו שהנבואה מדברת על כל שנים עשר שבטי ישראל, ככתוב:

בַּעַת הַהֵיא נְאֻם יְהוָה אֱהִיָּה לְאֱלֹהִים לְכָל מְשַׁפְּחוֹת יִשְׂרָאֵל וְהִמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם.

ביאור תחילת הפרק עפ"י רש"י: ה' אומר לירמיהו, תכתוב עלי ספר את כל הנבואות שאמרת לך, ואם תאמר מדוע עלי לכתוב, הרי הכל חרב וישראל בגולה, ומי יקרא בספר? תדע שעוד יגיעו ימים שכל שנים עשר שבטי ישראל יחזרו לא"י, ככתוב בתחילת הפרק:

כָּתֹב לְךָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלַיךְ אֶל סֵפֶר. כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְיֹשְׁבְתֵי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִתְּתִי לְאַבְוֹתָם וּיְרֻשׁוּהָ...

הפסוקים האחרונים בפרק :

כג הנה סערת יהוה חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יחול. כד לא ישוב חרון אף יהוה עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו באחרית הימים תתבוננו בה. כה בעת ההיא נאם יהוה אלהיה לאלהים לכל משפחות ישראל והמה, יהיו לי לעם.

את נבואות הפורענות בפסוקים אלו ניתן לפרש על הרעה שעתידה להיות קודם הגאולה, ככתוב: (לז) הוי פי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא לינעקב וממנה יושע. (אולי אפשר לפרש שכעת סערת ה' יוצאת על עמ"י ע"י נבוכדנאצר, ולעתיד לבא, ה' יעזור לכל משפחות ישראל).

פרק ל"א: על דרך הפשט, פסוקים א-יט (ההפטרה של יום ב' דראש השנה) מדברים אך ורק על עשרת השבטים, כי מוזכרים בהם הביטויים: 'אפרים', 'הר אפרים', 'שומרון', (שהם מקומות מרכזיים שנחלת עשרת השבטים), ואילו "יהודה" לא מוזכרים כאן כלל (ליהודה מוקדשים הפסוקים הבאים אח"כ), להלן העתק חלקי מהמקראות:

כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוד להרגיעו ישראל: מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך...

עוד תטעי כרמים 'בהרי שמרון' נטעו נטעים וחללו: כי יש יום קראו נצרים ב'הר אפרים' קומו ונעלה ציון אל יהוה אלהינו...

הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתיים מירפתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ושובו הנה... כי הייתי לישראל לאב ו'אפרים בכרי הוא':

כי פדה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ובאו ורננו במרום ציון... והייתה נפשם כגן רנה ולא יוסיפו לדאבה עוד:

כה אמר יהוה קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה... נאם יהוה ושובו בנים לגבולם: שמוע שמעתי 'אפרים מתנודד'... הבן יקיר לי 'אפרים' אם ילד שעשעים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יהוה:

תוכן הנבואה: ה' אלהי ישראל אומר: אני אוהב את עשרת השבטים אהבת עולם, אני אשיבם לעריהם לשומרון.

אני אקבץ אותם מכל הארצות, ואביא איתם גם את החלשים שבהם ואת העיוורים והפסחים שבהם. הם יתפללו ויבכו לפני, ואני אוליכם בדרך ישרה שלא יכשלו בה, כי אני אביהם, ואפרים הוא בכורי.

הכריזו במקומות מרכזיים בעולם שה' גואל את עשרת השבטים, ושומר עליהם כרועה על עדרו. הם עוד יגאלו ועוד יבואו וירננו במרום ציון, בירושלים. יהיה להם שפע גדול, וה' ישמח אותם שמחת עולם, ולא יהיה להם יגון כלל - **וְהִיְתָה נַפְשָׁם כְּגֵן רוֹה וְלֹא יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד... וְעַמִּי אֶת טוֹבִי יִשְׁפְּעוּ נְאֻם יְהוָה.**

ה' אומר: שמעתי שעשרת השבטים מתחרטים על עוונותיהם, ומתפללים אלי - **הַשְׁבִּנִי וְאֲשׁוּבָה כִּי אֶתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי.** וה' כביכול מתפלא על גודל אהבתו אליהם "וכי עשרת השבטים הם לי כבן יקר מאד, וילד שעשועים, היאך בכל עת שאני מדבר עליהם אני נזכר בהם, ומתגעגע אליהם מאד עד ש-(כביכול) מעי הומים מרוב געגועים אליהם, ואני עוד ארחם עליהם ואחזיר אותם לא"י".

בנספח 2 תבואר באריכות נבואה זו.

תזכורת לקורא: כשמוזכר הביטוי "**אפרים**" בנביאים אחרונים, הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים, ולא על יהודה ובנימין (למעט מקומות מסוימים, ששם מדובר על שבט אפרים בלבד).

עוד ראוי להעיר, לאלו הלומדים את ענייני מבי"י ע"פ הגר"א, וע"פ הגר"א חלק מענייני מבי"י מרומזים דווקא בנבואה זו, ויש לתמוה, הרי ענייניו של מבי"י הוא גאולת יהודה (כפי שיבואר בנספח 3), ואיך נלמד מנבואה זו שהיא אך ורק על עשרת השבטים - על גאולת יהודה? אמנם נראה לפרש, שע"פ הגר"א ענייני מבי"י אינם כתובים במפורש במקרא, שהרי ר' יהודה אומר שהנביאים ניבאו לימות המשיח, ושמואל חולק עליו ואומר שבימות המשיח תהיה רק יציאה משעבוד מלכויות, ומשמע שאז עדיין לא יתקיימו נחמות הנביאים המפורשות במקרא, וע"פ הגר"א שמואל מדבר על זמן מבי"י, כפי שיבואר בנספח 3. עוד יש להזכיר את דברי הרמח"ל, שמבי"י גואל את יהודה ומבי"ד את עשרת השבטים, ונקשרים זה בזה וכו', כפי שיבואר בנספח 3. לפי זה יובן מעט מדוע ענייני מבי"י מרומזים בנחמות על עשרת השבטים.

פסוקים כ-כא:

כ הַצִּיבִי לְךָ צִיָּנִים שְׂמִי לְךָ תַמְרוֹרִים שְׂתִי לְבָדָּ לְמַסְעָה דָרְךָ הַלְכָתָ שׁוּבִי בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל שְׁבִי אֶל עַרְיָךְ אֵלֶּה: כא עַד מְתִי תִתְחַמְקִין הַבַּת הַשׁוֹבְבָה כִּי בָרָא יְהוָה חֲדָשָׁה בְּאֶרֶץ נִקְבָה תִסּוּבֵב גְּבֵר:

נראה שפסוקים אלו הם המשך של הנבואה הקודמת על עשרת השבטים. אך ניתן גם לפרש שפסוקים אלו הם הקדמה לפסוקים הבאים (פסוקים כב-כה) שהם על יהודה כפי שיבואר להלן. אפשר לפרש פסוקים אלו גם על כל שנים עשר שבטי ישראל.

פסוקים כב-כה, על יהודה:

כב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יֹאמְרוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה 'בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרָיו' בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוֹתָם יְבָרְכֶךָ יְהוָה נוֹה צֶדֶק הִר הַקֹּדֶשׁ: כג וַיִּשְׁבוּ בָהּ 'יְהוּדָה וְכָל עָרָיו יַחְדָּו' אֲפָרִים וְנִסְעוּ בַעֲדָר: כד כִּי הָרִוּתִי נַפְשׁ

עֵינֶיךָ וְכָל נַפְשׁ דָּאֲבָה מְלֹאתִי: כֹּה עַל זֹאת הִקִּיצְתִּי וְאָרְאָה וּשְׁנַתִּי עֲרֵבָה לִי:
 ירמיהו חי בתוך יהודה וראה את כל הפורענות בימי החורבן, (ופעמים רבות ה' אמר לו נבואות פורענות שהעציבו אותו) אבל כששמע את הנחמה על יהודה, הוא התעורר (ממראה הנבואה) בשמחה, ושנתו ערבה עליו, ככתוב - **עַל זֹאת הִקִּיצְתִּי וְאָרְאָה וּשְׁנַתִּי עֲרֵבָה לִי.**

מפסוק כ"ו עד סוף הפרק, הנביא שב ומנחם את כל ישראל, ככתוב:

הֲנֵה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְזָרַעְתִּי אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה זָרַע אָדָם וְזָרַע בְּהֵמָה...

הֲנֵה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְכָרַתִּי אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה...

כֹּה אָמַר יְהוָה אִם יַמְדוּ שְׂמִים מִלְמַעְלָה וַיַּחְקְרוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ לְמַטָּה גַם אֲנִי אֶמָּאֵס 'בְּכָל' זָרַע יִשְׂרָאֵל עַל כָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם יְהוָה.

פרק ל"ב

נחמה על יהודה: על בית שני, ו\או לעתיד לבא

פרק ל"ג

נחמה על יהודה לעתיד לבא

פרקים לד-מה

נבואות על יהודה לפני החורבן

והקורות עם שארית יהודה אחרי החורבן

הקורא פרקים אלו, צריך לדעת את סדר מלכי יהודה לפני החורבן. לעיל בפרקים כו-כט הובאה טבלה המסכמת את סדר מלכי יהודה לפני החורבן. (יאשיהו 31 שנה, יהואחז 3 חדשים, יהויקים 11 שנה, יהויכין 3 חדשים, צדקיהו 11 שנה)

פרק לד: פסוקים א-ז, נבואה שנאמרה סמוך לחורבן בזמן שנבוכדנאצר כבש את כל יהודה, למעט את ירושלים ועוד 2 ערים חשובות בשפלת יהודה - לכיש ועזקה (לכיש היתה עיר חזקה מאד ביהודה), ואזי ניבא ירמיהו לצדקיהו שלמרות כל

החורבן הוא לא ימות בחרב, ויזכה להספד ולשריפת כלי תשמישו כנהוג למלכים. וזה כי צדקיהו לא היה רשע, כפי שיבואר בשלהי נספח 1 (אמנם הרג את ילדיו מול עיניו וסימאו את עיניו ונתנוהו בכלא, אבל הוא לא נהרג בחרב וזכה לקבורה מכובדת).

פסוקים ח-סוף הפרק, גם הם נאמרו סמוך לחורבן, בזמן שחיל בבל עזבו את ירושלים לשעה, כמפורש בפסוק כ"א.

פרקים לה-לו: נבואות של ירמיהו בימי יהויקים מלך יהודה.

יהויקים החל למלוך כ-22 שנה לפני החורבן, ומלך עד כ-11 שנה לפני החורבן (הנאמר בפרק ל"ו היה כ-18-19 שנה לפני החורבן בקירוב, שנה רביעית או חמישית ליהויקים).

פרקים לז-לט: קורות ירמיהו בתקופת המצור על ירושלים שהחל בשנת 9 לצדקיהו, ובזמן החורבן.

פרקים מ-מד: לאחר החורבן, השאיר נבוכדנאצר בארץ מדלת העם, נתן להם כרמים ויקבים ביהודה, השליט עליהם את היהודי **גדליהו** בן אחיקם, וכך נתן ליהודים לחיות בא"י בצורה חוקית. היהודים שנדחו בארצות סביב לא"י, והחייל של צדקיהו (שברחו מנבוכדנאצר למדבר), חזרו לא"י ובאו לגדליהו למצפה (נראה שהיה זה באיזור ההר של בנימין, צפונית לירושלים העתיקה⁸²). העם אספו שמן זית, וכמות גדולה מאד של יין ותאנים יבשים.

למרבה הצער תוך זמן קצר (בחודש תשרי, כחודשיים לאחר החורבן), בא היהודי ישמעאל בן נתניה והרג את גדליהו ואת החיילים הבבלים (כשדים) שהיו איתו. שארית יהודה פחדו שנבוכדנאצר יכעס עליהם על שהרגו את השליט מטעם המלך ואת חייליו, והחליטו לברוח למצרים. הם שאלו את ירמיהו מה דבר ה'! הוא השיב להם להישאר בא"י! והזהיר אותם שאם ירדו למצרים הם יהרגו שם בחרב וברעב ובדבר.

הם לא שמעו בקול ה', ירדו למצרים ועבדו שם ע"ז. ירמיהו הוכיח אותם ולא שמעו לו, אח"כ בא נבוכדנאצר, כבש את מצרים, והיכה שם את שארית יהודה.

82. מצפה היא עיר שבט בנימין (יהושע יח, כו). בא"י ישנן ערים נוספות הקרואים מצפה, אך המצפה של בנימין קרובה לארץ יהודה, ונראה שעליה דובר בפרקים אלו (גם הפגישה של יוחנן וחילו עם ישמעאל בן נתניה היתה בגבעון שבבנימין).

פרק מ"ה

אודות ברוך בן נריה

נבואה זו נאמרה, בשנה הרביעית ליהויקים, בזמן שירמיהו כתב את המגילה שיהויקים שרף, ככתוב בפרק ל"ו.

פרקים מו-נא

פורענות על הגויים ע"י נבוכדנאצר, ופורענות על בבל

להלן סקירה קצרה על נבואות ירמיהו לגויים.

- **פרק מו:** פורענות על מצרים על ידי נבוכדנאצר.
- **פרק מז:** פורענות על פלשתים על ידי פרעה (הפלשתים ישבו בחוף הים, מערבית ליהודה, מגוש דן ודרומה עד עזה).
- **פרק מח:** פורענות על מואב (על ידי נבוכדנאצר). מואב ישבו בכל החלק הדרומי מזרחי של ים המלח (בזמן ההוא הם ישבו גם בחשבון וביערי המישור), צפונית לנחל ארנון בארץ ראובן).
- **פרק מט:** פורענות על עמון, אדום, דמשק, קדר ממלכות חצור, ועילם, כסדר הזה.
- פסוקים א-ו: פורענות על עמון (באיזור ההררי בעבר הירדן, מדרום לנחל יבוק, מזרחית לשומרון, וגם בארץ גד ככתוב בפסוק א').
- פסוקים ז-כז: פורענות על אדום (בדרומה של א"י ובדרומה של מואב).
- פסוקים כג-כז: פורענות על דמשק בירת ארם (צפונית מזרחית לא"י, בימינו היא בירת סוריה).
- פסוקים כח-לג: פורענות על קדר ועל ממלכות חצור (ערבים ששכנו במדבר, כנראה מזרחית לארצות עבר הירדן).
- פסוקים לד-לט: פורענות על עילם (מזרח לנהר פרת, באיראן בת ימינו).
- **פרקים נ-נא:** פורענות על בבל, על ידי כורש ודריווש (ואולי גם ע"י עוד מלכים בתקופות שונות, עד שלבסוף, אט אט, הושמדה העיר **בבל** (שהיתה הבירה של ממלכת בבל), ונשארה שממה עד היום, אך ארץ בבל נשארה מיושבת).

נרחיב מעט בכמה עניינים בנבואות אלו.

פרק מ"ו: פורענות על מצרים, שיפלו פעמיים ביד נבוכדנאצר. פעם אחת הם נפלו לפני נבוכדנאצר במזרח התיכון על נהר פרת. היה זה בשנה הרביעית ליהויקים מלך יהודה, שהיא השנה הראשונה למלכות נבוכדנאצר⁸³. על נפילת מצרים בפעם הראשונה, מדברת הנבואה בחציו הראשון של הפרק:

**לְמִצְרַיִם עַל חֵיל פְּרָעָה נָכוּ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר הָיָה עַל נְהַר פָּרַת בְּכַרְכַּמְשׁ
אֲשֶׁר הִפָּה נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשָׁנַת הָרְבִיעִית לַיהוֹיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה... מִדּוּעַ רָאִיתִי הִמָּה חֲתִים נִסְגִּים אַחֹר וְגִבּוֹרֵיהֶם יִפְתּוּ... צְפוּנָה עַל
יַד נְהַר פָּרַת כְּשֶׁלּוֹ וְנָפְלוּ... כִּי גִבּוֹר גְּבּוֹר כְּשֶׁלּוֹ יַחְדָּיו נָפְלוּ שְׁיָיָהוּ.**

בפעם השניה (לאחר החורבן) נבוכדנאצר הלך עד מצרים, והכה אותם שם, על כך הנבואה בחלקו השני של הפרק (פסוקים יג-סוף הפרק):

**הַדָּבָר אֲשֶׁר דָּבַר יְהוָה אֶל יִרְמְיָהוּ הַנְּבִיא לְבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת
אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם... הַרְבֵּה פּוֹשֵׁל... כְּלֵי גוֹלָה עָשִׂי לָךְ יוֹשְׁבֵת בֵּת מִצְרַיִם...
וּנְתַתִּים בְּיַד מִבְּקָשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וּבְיַד עַבְדָּיו וְאַחֲרֵי כֵן
תִּשְׁכַּן כִּימֵי קֶדֶם נָאִם יְהוָה.**

כל זה אירע לאחר חורבן בית ה', ועל זה ניבא גם יחזקאל בשנת 11 לצדקיהו (יחזקאל, פרקים כט-לא). באותה הפורענות היכה נבוכדנאצר גם את שארית יהודה שעזבו את א"י, והלכו לגור במצרים, ככתוב בירמיהו בפרקים מב-מד.

שני הפסוקים האחרונים בפרק:

**כז וְאַתָּה אֵל תִּירָא עַבְדֵי יַעֲקֹב וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשַׁעַד מְרוּחֹק וְאֶת
זָרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שְׁבִיִּים וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקֵט וְשָׁאֲנָן וְאִין מַחְרִיד.
כח אַתָּה אֵל תִּירָא עַבְדֵי יַעֲקֹב נָאִם יְהוָה כִּי אֲתָדָּ אֲנִי כִּי אַעֲשֶׂה כָּלָה בְּכָל
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדְחַתִּידָּ שָׁמָּה וְאֲתָדָּ לֹא אַעֲשֶׂה כָּלָה וְיִסְרַתִּידָּ לְמִשְׁפַּט וְנִקְּהָ
לֹא אֲנַקְּדָּ.**

נראה שפסוקים אלו הינם נחמה על כל ישראל לעתיד לבא, כי לשון הפסוקים דומה לפסוקים י-יא בפרק ל', וכפי שביארנו שם שהנבואה היא על כל ישראל.

פרק מז: פורענות על פלשתים על ידי פרעה. עפ"י חז"ל, היה זה כשנה לפני החורבן, בזמן שהמצרים יצאו לעזור ליהודה מפני הבבלים, וכשפרעה חזר

83. כאן בפרק מ"ו מפורש שהמלחמה היתה בשנה הרביעית ליהויקים, והשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר, ככתוב - הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה עַל יְרְמְיָהוּ עַל כָּל עַם יְהוּדָה בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית לַיהוֹיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל (ירמיהו כה, א).

למצרים שטף בדרכו את הפלשתים. ע"פ זה יובן הכתוב (פסוק ב') - הנה מים עלים מצפון (משל לחיל מצרים) והיו לנחל שוטף... ולכאורה היה צריך שיהיה כתוב - "הנה מים עולים מדרום", שהרי מצרים ממוקמת דרומית מערבית לפלשתים, אך בזמן שפרעה יצא לעזור ליהודה, הוא הגיע מאיזור ירושלים (או בדרך לשם), אח"כ חזר למצרים, ע"כ הוא פגע בהם מצד צפון.

פרק מח: פורענות על מואב (נראה שעל ידי נבוכדנאצר).

פרק מט: פורענות על עמון, דמשק, קדר וממלכות חצור, ועילם. ונפרט מעט:

פסוקים א-ו: פורענות על בני עמון, שישבו בנחלת גד אחרי גלות עשרת השבטים, ככתוב - לְבָנֵי עַמּוֹן כֹּה אָמַר יְהוָה הַבְּנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם יוֹרֵשׁ אֵין לוֹ מִדּוֹעַ יְרֵשׁ מִלְּקָם אֶת גְּדוֹ וְעַמּוֹ בְּעָרָיו יֵשֵׁב (גלות עשרת השבטים, היתה כ-140 שנה לפני החורבן). נראה שהפורענות על בני עמון היתה על ידי נבוכדנאצר, ועיין בביאורנו על יחזקאל פרק כ"ה.

פסוקים ז-כב: פורענות על אדום (היושבים דרומית לא"י).

פסוקים כג-כז: פורענות על דמשק בירת ארם (סוריה בימינו).

פסוקים כח-לג: פורענות על קידר וממלכות חצור הערבים ששכנו במדבר (נראה שהם ישבו במקומות מזרחיים לארצות עבר הירדן, במדבר הסורי).

פסוקים לד-לט: פורענות על עילם.

פרקים נ-נא: פורענות על בבל.

להלן העתקת הפסוקים יז-כ בפרק נ':

יז שֶׁהַ פְּזוֹנָהּ יִשְׂרָאֵל אֲרִיזוֹת הַדִּיחוּ הָרֵאשׁוֹן אֶכְלוּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְזֶה הָאֲחֵרוֹן
עֲצָמוּ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל:

יח לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּנִי פִקְדוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל אֲרָצוֹ
כְּאֲשֶׁר פִּקְדֹתַי אֶל מֶלֶךְ אֲשׁוּר:

יט וְשִׁבְבֹתַי אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל נוֹהוּ וְרַעַה הַפְּרִמֶל וְהַבְּשׂוֹן וּבְהַר אֶפְרַיִם וְהַגְּלָעַד
תִּשְׁבַּע נִפְשׁוֹ:

כ בַּיָּמִים הָהֵם וּבַעֲת הַהִיא נָאִם יְהוָה יִבְקֹשׁ אֶת עַוֹן יִשְׂרָאֵל וְאֵינְנוּ וְאֶת
חַטָּאת יְהוּדָה וְלֹא תִמְצְאִינָהּ כִּי אֶסְלַח לְאֲשֶׁר אֲשָׂאִיר:

מלך אשור הגלה מעם ישראל את עשרת השבטים ולא את יהודה, וע"ד משל נאמר שהוא אכל את הבשר והשאיר את העצמות, ומלך בבל שהגלה את יהודה, נחשב ששבר גם את העצמות, ועל כך נאמר - הָרֵאשׁוֹן 'אֶכְלוּ' מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְזֶה הָאֲחֵרוֹן 'עֲצָמוּ' נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל.

וּשְׁבַבְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל נְוֹהוּ וְרַעַה הַכְּרַמַּל וְהַבְּשָׁן וְבַהֵר אֶפְרַיִם וְהַגְלַעַד תִּשְׁבַּע נַפְשׁוֹ, נראה שפסוק זה מדבר על עשרת השבטים, שהרי כרמל, בשן, גלעד, הר אפרים, הינם מקומות מרכזיים בנחלת עשרת השבטים.

בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא נָאֵם יְהוָה יִבְקֹשׁ אֶת עֹן יִשְׂרָאֵל - עשרת השבטים - וְאִינְנוּ, וְאֵת חַטָּאת יְהוּדָה - יהודה ובנימין - וְלֹא תִמְצְאִינָהּ כִּי אֶסְלַח לְאִשֶּׁר אֲשָׂאִיר. נראה לפרש, שכאשר נאמר "ישראל ויהודה" בפרקים נ-נא, ישראל - הכוונה לעשרת השבטים, יהודה - אלו השבטים יהודה ובנימין (ושאר אנשים מכל שבטי ישראל שחיו עם יהודה (עיין נספח 2)).

פרק נ"ב

על יהודה בזמן החורבן, ועל יהויכין בימי אויל מרודך בן נבוכדנאצר.

ביאור פסוקים ע"פ סדר עולם

כח זֶה הָעַם אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְרֶאֶצַּר בְּשָׁנַת שְׁבַע יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: היה זה ב-8 לנבוכדנאצר, וב-7 שנה לכיבוש יהויקים (בשנה השנייה עלה וכבש יהויקים).

כט בְּשָׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לְנְבוּכַדְרֶאֶצַּר מִירוּשָׁלַם נָפֵשׁ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם: היה זה בימי החורבן שנת 19 לנבוכדנאצר, ו-18 לכיבוש יהויקים.

ל בְּשָׁנַת שְׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים לְנְבוּכַדְרֶאֶצַּר הִגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים יְהוּדִים נָפֵשׁ שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה כָּל נָפֵשׁ אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: אז ניתנה צור בידו ושטף יהודים שבסביבות עמון ומואב.

פסוקים לא-סוף הספר.

לא וַיְהִי בְשָׁלְשִׁים וּשְׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִן מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּשָׁנִים עֶשְׂרִי חֲדָשׁ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֲדָשׁ נִשְׂא אֹוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשָׁנַת מַלְכָּתוֹ אֶת רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיֵּצֵא אֹתוֹ מִבַּיִת הַכְּלוּא: לב וַיְדַבֵּר אֹתוֹ טְבוֹת וַיִּתֵּן אֶת כֶּסֶאוֹ מִמַּעַל לְכִסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אֹתוֹ בְּבָבֶל: לג וּשְׁנֵה אֶת בְּגָדֵי כְלָאוֹ וְאֶכַל לֶחֶם לְפָנָיו תְּמִיד כָּל יְמֵי חַיָּו: לד וְאַרְחָתוֹ אַרְחַת תְּמִיד נִתְּנָה לוֹ מֵאֵת מֶלֶךְ בָּבֶל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ עַד יוֹם מוֹתוֹ כָּל יְמֵי חַיָּו:

ב-37 לגלות יהויכין (שהיתה כ-11 שנה לפני החורבן), מלך אויל מרודך, הוציא את יהויכין בן יהויקים מבית הכלא, כיבדו ונתן לו מעמד מעל כל השרים.

יחזקאל

יחזקאל

תקופת נבואותיו. יחזקאל החל את נבואותיו בימי **צדקיהו מלך יהודה**. צדקיהו הוא דור 18 **מדוד המלך**, והחל למלוך כ-11 שנים לפני חורבן בית ראשון.

יחזקאל החל את נבואתו כ-6 שנים לפני החורבן, כלומר משנת 5 לצדקיהו (שהיא שנת 5 לגלות יהויכין), עד כ-14 שנה לאחר חורבן בית ראשון. את רוב נבואותיו הוא ניבא משנת 5 לצדקיהו עד כשנה לאחר החורבן. הנבואה על מבנה בית המקדש השלישי (פרקים מ-סוף הספר), ניבא יחזקאל 14 שנה לאחר החורבן.

על מי ניבא? בחלק הראשון של ספרו, כלומר פרקים א-כד שהם כמחצית מהספר, מנבא יחזקאל פורענות ליהודה על ימי החורבן, ולאחר מכן ישנם שמונה פרקים של נבואות פורענות על הגויים (פרקים כה-לב). החלק השני של הספר (כלומר פרקים לג-מח, שהם מעט יותר משליש מהספר), הם נבואות נחמות לעתיד לבוא על כל ישראל.

יחזקאל ניבא נבואות קשות ביותר, ברבות מהן ה' מדבר לישראל בשפה קשה מאד, כגון - **הַדַּע אֶת יְרוּשָׁלַם אֶת תּוֹעֲבֹתֶיהָ**, הגם שירמיהו ניבא נבואות פורענות רבות, עם זאת הן בלשון מליצית יותר, ואילו הנבואות ביחזקאל, הן בשפה ישירה יותר, ובלשונות חדים מאד. כמעט בכל נחמה של יחזקאל יש גם פסוק שאומר שעלינו לזכור את עוונותינו ואת חטאינו. כמו"כ יחזקאל קיבל ציוויים קשים מאד, לשכב למעלה משנה על צד אחד, לאכול ולשתות מעט מאד, ועוד, שאשתו מתה והיה אסור לו לבכות ולנהוג מנהגי אבלות.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר יחזקאל.

פרקים א-כד: תוכחה ופורענות על יהודה, משש שנים לפני החורבן ועד החורבן.

פרקים כה-לב: פורענות על עמון, מואב, ואדום, ובעיקר על צור ומצרים.

פרקים לג-לד: נבואות שונות על יהודה (תפקידו של הנביא להזהיר את העם, שכר לצדיק, פורענות לרשע, פורענות על הפליטים אחר החורבן, תוכחה למלכים, נחמות לעתיד לבוא).

פרק ל"ה: פורענות על אדום.

פרקים לו-סוף הספר: נחמות לעתיד לבוא על כל שנים עשר שבטי ישראל.

זמן נבואת יחזקאל (עפ"י המפורש במקראות בלבד).

<p>ה' תמוז, 5 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 5 לצדקיהו, 6 שנים לפני החורבן: פרק א' והמשך הנבואות (עד פרק ו') - וַיְהִי בְשָׁלְשִׁים שָׁנָה בְּרַב־יָעִי בְּחַמְשָׁה לַחֹדֶשׁ... בְּחַמְשָׁה לַחֹדֶשׁ הַיָּמָּה הַשְּׁנֵה הַחֲמִישִׁית לְגִלּוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין...</p>
<p>ה' אלול, 6 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 6 לצדקיהו, 5 שנים לפני החורבן: פרקים ח-יא - וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית בְּשָׁשִׁי בְּחַמְשָׁה לַחֹדֶשׁ אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְזִקְנִי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לִפְנֵי... וְנָרְאָה וְהָנָה דְמוּת כְּמֵרְאָה אִשׁ...</p>
<p>י' אב, 7 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 7 לצדקיהו, 4 שנים לפני החורבן: פרק כ' - וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בְּחַמְשִׁי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אַנְשִׁים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֶת יְהוָה... וְהֶעֱלָה עַל רֻחְכֶם הִיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם...</p>
<p>עשרה בטבת, 9 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 9 לצדקיהו, כשנתיים לפני החורבן, תחילת המצור על ירושלים (כסופרים שנים למצור, יש כלל של מקצת שנה ככולה, לכן נחשבת תקופת המצור 3 שנים) פרק כ"ד - וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ... סִמְךָ מֶלֶךְ בְּבַל אֵל יְרוּשָׁלַם בַּעֲצַם הַיּוֹם הַזֶּה.</p>
<p>א' בחודש ? (לא מפורש החודש) 11 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 11 לצדקיהו, שנת החורבן: פרק כ"ו - וַיְהִי בַעֲשָׂתֵי עֶשְׂרָה שָׁנָה בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ... יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צַר עַל יְרוּשָׁלַם הָאֵחָד...</p>
<p>נבואות על מצרים.</p> <p>י"ב טבת, 10 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 10 לצדקיהו, שנה לפני החורבן: פרק כ"ט פסוקים א-טו - בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂירִית בְּעָשְׂרֵי בְשָׁנִים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ... בֶּן אָדָם שִׁים פְּנִיד עַל פְּרֵעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם.</p> <p>א ניסן, בשנת עשרים ושבע לנבוכדנאצר: פרק כ"ט פסוק י"ז וההמשך - וַיְהִי בְּעָשְׂרִים וְשֶׁבַע שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ... הִנְנִי נֹתֵן לְנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בְּבַל אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם. כְּתוּב בְּסֵדֶר עוֹלָם שֶׁהִיא זֶה ב-27 שנה לנבוכדנאצר, שאז ניתנה מצרים בידו.</p> <p>ז ניסן, 11 שנים לאחר גלות יהויכין, שנת החורבן: פרק ל' פסוקים כ-כ"ו - וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בַּשְּׁבַע לַחֹדֶשׁ... בֶּן אָדָם אֶת זְרוּעַ פְּרֵעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שְׂבָרְתִי...</p> <p>א סיון, 11 שנים לאחר גלות יהויכין, שנת החורבן: פרק ל"א: פסוק א-ח - וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּשָׁלְשִׁי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ... בֶּן אָדָם אָמַר אֵל פְּרֵעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם...</p> <p>א אדר, 12 שנים לאחר גלות יהויכין, שנה אחרי החורבן: פרק ל"ב פסוקים א-טז - וַיְהִי בַשְּׁתֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּשָׁנֵי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ... בֶּן אָדָם שָׂא קִינָה עַל פְּרֵעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם.</p> <p>ט"ו (אדר). 12 שנים לאחר גלות יהויכין, שנה אחרי החורבן: פרק ל"ב פסוקים יז-לב - וַיְהִי בַשְּׁתֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּחַמְשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ... (חודש אדר הוא הנזכר למעלה (מצודות)) בֶּן אָדָם נָהָה עַל הַמּוֹן מִצְרַיִם.</p>
<p>ה' טבת, 11 שנים לאחר גלות יהויכין, שנת החורבן. פרק ל"ג פסוקים כא-וההמשך - וַיְהִי בַשְּׁתֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּעָשְׂרֵי בְּחַמְשָׁה לַחֹדֶשׁ לְגִלּוֹתָנּוּ בָּא אֵלַי הַפְּלִיט מִירוּשָׁלַם לֵאמֹר הִפְתָּה הָעִיר...</p>
<p>י' (תשרי), 25 שנים לאחר גלות יהויכין, 14 שנה אחרי החורבן: פרקים מ-סוף הספר - בְּעָשְׂרִים וְחַמֵּשׁ שָׁנָה לְגִלּוֹתָנּוּ בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הִפְתָּה הָעִיר... בְּמֵרְאוֹת אֱלֹהִים הִבִּיאֲנִי אֵל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל... יַעֲשׂוּ הַכְּהֻנִּים עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת שְׁלֵמֵיכֶם וְרִצְאֹתֵי אֲתֶכֶם נֹאֵם אֲדֹנָי יְהוִה - בְּמַהֲרָה בִּימֵינוּ אֲמֵן.</p>

פרקים א-כד

נבואות פורענות על יהודה על ימי החורבן.

הנבואות בפרקים א-כ"ד הן נבואות תוכחה ופורענות ליהודה על מעשיהם הרעים. אף כשמוזכרים 'ישראל' 'בית ישראל' הכוונה לישראל שבמלכות יהודה, כלומר השבטים יהודה ובנימין, הכהנים, ואנשים משאר השבטים שחיו במלכות יהודה, למעט מספר פסוקים בודדים, כפי שיבואר להלן.

נבואות אלו נאמרו ב-6 השנים האחרונות של בית ראשון. באופן כללי, רוב הנבואות בספר יחזקאל נאמרו בפרק זמן של כ-7 שנים (מ-6 שנים לפני החורבן, ועד כשנה לאחר החורבן).

פרקים א-ה.

פרק א, היא הנבואה הראשונה שנאמרה ליחזקאל בשנת 6 לצדקיהו, שהיא כ-6 שנים לפני חורבן בית ה'.

נבואה זו, וכן כל הנבואות עד פרק כ"ד, נאמרו בזמן שה' כעס מאד על יהודה, ובזמן שכבר נתמלאה סאתם וכבר נגזר עליהם לגלות מא"י. הנבואות בפרקים ב-כד הן נבואות תוכחה קשות, ובהן נבואות תוכחה חמורות ביותר שאין כדוגמתן בכל התנ"ך, ואף לא בספר ירמיהו. (כאמור לעיל ירמיהו החל את נבואתו בימי יאשיהו, כ-33 שנה לפני יחזקאל).

תחילת ספר יחזקאל.

א וַיְהִי בְּשָׁלְשִׁים שָׁנָה בְּרַב־יָעִי בְּחַמְשָׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר נִפְתַּחוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲרָאָה מִרְאוֹת אֱלֹהִים:

ב בְּחַמְשָׁה לַחֹדֶשׁ הָיָה הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגַלּוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹאֲכִין:

ג הִיָּה הָיָה דָבָר יְהוָה אֶל יְחִזְקָאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ פְּשָׁדִים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד יְהוָה:

ד וַאֲרָא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן...

יחזקאל היה מהגולים בגלות יהויכין (יכניה), ובנבואותיו הוא מונה את השנים לגלות יהויכין, כך שהשנים המוזכרות בספר יחזקאל הן בדרכי לגלות יהויכין.

גלות יהויכין: גלות יהויכין היתה כ-11 שנה לפני החורבן, ובה הגיע נבוכדנאצר הרשע, לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך, קיצץ את כלי הזהב בהיכל ה' שעשה שלמה, הגלה את יהויכין מלך יהודה, את כל ירושלים, את כל השרים

ואת כל הגיבורים, השאיר (בירושלים) רק את העניים, והמליך את צדקיהו על שארית יהודה (מלכים ב' פרק כ"ד).

ביאור פסוקים א-ב:

א וַיְהִי בְשָׁלְשִׁים שָׁנָה, הַכוֹוֹנָה שְׁלוֹשִׁים שָׁנָה לַיּוֹבֵל, בְּרִבְעֵי בַחֲמֵשֶׁה לַחֹדֶשׁ, ה' בתמוז, וְאֲנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר, כְּלוֹמֵר, הֵייתִי בִּין הַגּוֹלִים בַּגּלוּת יְהוּיכִין, שֶׁהָיוּ עַל נְהַר כְּבָר בְּאַרְץ בָּבֶל, נִפְתַּחוּ הַשָּׁמַיִם וְאָרָאָה מֵרְאוֹת אֱלֹהִים. ב בַּחֲמֵשֶׁה לַחֹדֶשׁ (ה' בתמוז) הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹכִיָן. כְּלוֹמֵר הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַגּלוּת יְהוּיכִין, שֶׁהִיא גַם הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַצַּדְקִיָּהוּ, כ-6 שָׁנִים לִפְנֵי הַחֹרְבָן. הַחֹרְבָן אִירַע בְּשָׁנַת 11 לַצַּדְקִיָּהוּ.

פרקים א-ד, הם נבואה אחת, ונפרט בקצרה את הנאמר בהם.

פרק א: בו מתאר יחזקאל את מעשה המרכבה שראה.

פרקים ב-ג: תחילת הנבואה ליחזקאל, בה אומר לו ה' שעליו להוכיח את ישראל, ובזמנים מסויימים לא יוכיח, וכו'.

פרק ד: בפרק זה ציווה ה' את יחזקאל שישכב על צד שמאל 390 יום (לכפר על עוונות עמ"י עד זמן חזקיהו), ואח"כ על צד ימין 40 יום (לכפר על עוונות יהודה מזמן מנשה בן חזקיהו עד שנת 5 לצדקיהו), ויאכל רק מעט לחם (מגואל) ומעט מים, כאות לרעב בירושלים.

פרק ד', פסוקים ד-ה:

ד וְאַתָּה שֹׁכֵב עַל צִדְךָ הַשְּׂמָאלִי וְשָׁמַתְּ אֶת עֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסֵּפֶר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת עֹנָם: ה וְאֲנִי נֹתֵתִי לְךָ אֶת שְׁנֵי עֹנָם לְמִסְפַּר יָמִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנִשְׂאתָ עֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל:

בפסוקים אלו "ישראל" הכוונה לכל ישראל עד ימי ירבעם בן נבט, ולעשרת השבטים מימי ירבעם.

פרק ה': יחזקאל מצווה לגלח את שער ראשו וזקנו, ולחלק את השיער ל-3 חלקים, ומעט שיער (שלא נכלל ב-3 החלקים) לצור בכנף בגדו. שליש מהשיער עליו לשרוף, שליש להכות בחרב, ושליש לזרות לרוח ולהריק אחריהם חרב. דברים אלו הם כמשל על ירושלים, ששליש מתושביה ימותו במצור בדבר וברעב (אות לשליש שנשרפו), שליש ימותו בחרב, ושליש יברחו לכל רוח וגם אחריהם תרדוף חרב, ורק מעט מהם ינצלו.

פרקים ו-ז: נבואת פורענות ליהודה, שנאמרה בשש השנים האחרונות לפני החורבן (ע"פ סדר הנבואות, אפשר שהיא נאמרה בין התאריכים ה' תמוז בשנה החמישית לצדקיהו, לה' אלול בשנה השישית לצדקיהו).

פרק ו' הוא נבואת פורענות, שיושבי א"י ימותו בחרב ותושמד הע"ז שהם עובדים, וא"י תישאר שממה. פרק ז' הוא נבואת פורענות על א"י, שהגיע הקץ על יושביה, ועמ"י לא ישבו בה עוד, אלא ימותו בחרב וברעב על כל חטאייהם.

פרקים ח-יא.

פרקים אלו הם נבואת פורענות ליהודה (על ימי החורבן) שנאמרה 5 שנים לפני החורבן. תחילת הנבואה: **וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית, לַגְלוֹת יְהוִיכִן, בַּשָּׁשִׁי בַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ, ה' אֱלוֹל, אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְזָקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לִפְנֵי... וְאַרְאֶה וְהִנֵּה דָמוֹת כְּמַרְאֵה אֵשׁ...**

הנבואה נאמרה ב-ה' אלול, 6 שנים לאחר גלות יהויכין, כלומר שנת 6 לצדקיהו, שהיא 5 שנים לפני החורבן.

פרקים ח-יא הם נבואה אחת ונפרט מעט את הנאמר בהם.

פרק ח: יחזקאל רואה במראה הנבואה את העוונות החמורים שזקני (חשובי) ישראל עושים בסתר בבית ה'.

פרק ט: יחזקאל רואה במראה הנבואה שנהרגים אנשים בירושלים.

פרק י: יחזקאל מתאר את מעשה המרכבה.

פרק יא: תחילת הפרק היא נבואה על חטאי השרים בירושלים המעודדים את העם שיהיה להם שקט ושלווה ולא תגיע עליהם רעה, ונבואת פורענות על ימי החורבן.

הנאמר בפסוק י" - **בַּחֲרֹב תִּפְּלוּ עַל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁפוּט אֶתְכֶם...** כלומר שה' ישפוט את עמ"י בגבול ישראל. כי בזמן החורבן, נבוכדנאצר ישב בגבול ישראל הצפוני ברבלה בארץ חמת (אזור במדינת לבנון של ימינו, 'לבוא חמת' הוא הגבול הצפוני של א"י, כמובא בפרשת מסעי, ובעוד מקראות), נבוזראדן רב הטבחים הביא את צדקיהו המלך ואת בניו עם אנשים מירושלים - לנבוכדנאצר ברבלה, שם שחט נבוכדנאצר הרשע את כולם, את בני צדקיהו הוא הרג מול עיניו, אח"כ עיוור את עיני צדקיהו והגלהו לבבל (ירמיהו נ"ב, וסוף מלכים).

פסוקים יז-כ נחמה לעתיד לבוא על יהודה.

פרק ט', פסוק ט':

וַיֹּאמֶר אֵלַי עוֹן בֵּית 'יִשְׂרָאֵל' וַיְהוּדָה' גָּדוֹל בְּמָאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ דָּמִים וְהִעִיר מְלָאָה מְטָה כִּי אָמְרוּ עֲזַב יְהוָה אֶת הָאָרֶץ וַאֲיֵן יְהוָה רֹאֶה.

בפסוק ט' נאמר - **עֹן בֵּית 'יִשְׂרָאֵל' וְיִהוּדָה' גָּדוֹל בְּמֵאד מְאֹד**, נראה לפרש ש-**יִשְׂרָאֵל'** הכוונה על בנימין ושאר השבטים שהיו ביהודה⁸⁴.

יקשה לפרש ש**יִשְׂרָאֵל'** הכוונה לעשרת השבטים, כיוון שבפסוק נאמר שנהרגים אנשים בירושלים בגלל חטאי ישראל ויהודה, ואם **יִשְׂרָאֵל'** מדבר על עשרת השבטים, מדוע ימותו אנשים בירושלים על חטאי עשרת השבטים, הרי עשרת השבטים נענשו על חטאיהם כבר בימי אחז וחזקיהו.

פרקים יב-כ.

נבואות פורענות ליהודה, שנאמרו בשש השנים האחרונות לפני החורבן.

פרק יב: פסוקים א-יז הם נבואת פורענות על צדקיהו, ונאמר בהם - **וְהַנְּשִׂיא אֲשֶׁר בְּתוֹכָם**, זה צדקיהו, **אֶל כְּתָף יִשָּׂא פְּעֻלָּתָהּ וַיֵּצֵא...** כלומר הוא ייחבא בסתר וינסה לברוח מחיל בבל. **וּפְרִשְׁתִּי אֶת רִשְׁתִּי עָלָיו וְנִתְּפַשׂ בְּמִצּוֹדְתֵי וְהִבֵּאתִי אֹתוֹ בְּבֵלָה אֶרֶץ כְּשָׂדִים וְאוֹתָהּ לֹא יֵרָאֶה וְשֵׁם יָמוֹת. וְכָל אֲשֶׁר סָבִיבְתֵי עֲזָרָה וְכָל אֲנָפִיו אֲזָרָה לְכָל רוּחַ וְחָרֵב אֲרִיק אַחֲרֵיהֶם...**

בפסוקים אלו מוזכרים נתונים אלו: 1. צדקיהו ינסה לברוח. 2. ה' יפרוש עליו את רשתו והוא ייתפס. 3. הוא יגלה לבבל ולא יראה אותה ושם ימות. 4. כל עוזריו יזורו (יפוזרו) לכל רוח. 5. ה' יריק אחריהם חרב.

דברים אלו התקיימו בזמן שנבקעה ירושלים, שאז ברח צדקיהו מירושלים, חיל בבל תפסו אותו ביריחו וכל חילו נפוצו מעליו, העלו את צדקיהו לרבלה שם סימא נבוכדנאצר את עיניו והגלהו לבבל, כך שהוא גלה לבבל אך לא ראה אותה, וישב שם בבית הכלא עד יום מותו ככתוב בירמיהו (נב, ז-יא).

ז **וַתִּבְקַע הָעִיר וְכָל אֲנָשֵׁי הַמְּלֶחֶמָה יִבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ מֵהָעִיר לִילָה...**

ח **וַיִּרְדְּפוּ חֵיל כְּשָׂדִים אַחֲרָי הַמְּלָךְ וַיִּשְׁיֶגּוּ אֶת צְדָקְיָהוּ בְּעָרְבַת יְרֵחוֹ וְכָל חֵילוֹ נִפְצוּ מֵעָלָיו.**

84. במלכות יהודה היו אנשים רבים גם מעשרת השבטים, שהרי בימי **יאשיהו** (כ-80 שנה לאחר גלות עשרת השבטים), נאמר שאספו כסף לחזק את בית ה', מיהודה מבנימין מאפרים וממנשה וגם משארית עשרת השבטים (כלומר, ראובן, גד, יששכר, זבולון, נפתלי, אשר, ודן), ככתוב:

וַיָּבֵאוּ אֶל חֶלְקֵיהֶוּ הַכֶּהֵן הַגָּדוֹל וַיִּתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף הַמוֹבָא בֵּית אֱלֹהִים אֲשֶׁר אִסְפוּ הַלְוִיִּם שְׁמֵרֵי הַסֵּף מִנְּשֵׂה וְאֶפְרַיִם וּמִכָּל שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִכָּל יְהוּדָה וּבְנִימִן וַיִּשְׁבּוּ יְרוּשָׁלַם (דברי הימים ב' לד-ט).

כל זה היה כ-80 שנה לאחר גלות עשרת השבטים, שהרי גלות עשרת השבטים הייתה בימי חזקיהו, ויאשיהו הוא דור רביעי מחזקיהו (יאשיהו בן אמון בן מנשה בן חזקיהו).

מכאן למדנו, שבימי יאשיהו (ולאחר מכן) היו ביהודה אנשים גם מעשרת השבטים, בנספח 2 הארכנו יותר בעניין זה.

ט **וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת הַמֶּלֶךְ (צדקיהו) וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל (נבוכדנאצר) רַב־לְתָהּ בְּאַרְץ חֲמַת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים.**

י **וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת בְּנֵי צְדָקְיָהוּ לְעֵינָיו וְגַם אֶת כָּל שְׂרָי יְהוּדָה שְׁחַט בְּרַב־לְתָהּ.**

יא **'וְאֵת עֵינֵי צְדָקְיָהוּ עָנַר' וַיֹּאסְרוּהוּ בְּנַחֲשֹׁתַיִם וַיִּבְאֵהוּ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּבִלְתָּה וַיִּתְּנֵהוּ בֵּית הַפְּקֻדֹת (בית הכלא) 'עַד יוֹם מוֹתוֹ':**

עד כה ראינו שהתקיימו עניינים אלו: 1. צדקיהו ברח בלילה עד יריחו (בירמיהו (לט, ד) מפורש שצדקיהו ברח בלילה עם כל חילו). 2. חיל כשדים (בבליים) תפסו אותו. 3. סימאו את עיניו ואח"כ הגלוהו לבבל, כך שהוא גלה לבבל אך לא ראה אותה. 4. יחזקאל ניבא על חיל צדקיהו - **אַזְרָה לְכָל רוּחַ**, כלומר שהם יפוזרו ממנו. ובירמיהו נאמר - **וְכָל חִילוֹ נִפְצוּ מֵעַלְיוֹ**.

ומה שנותר לנו לבאר בנבואת יחזקאל, הוא מה שנאמר על חיל צדקיהו - **וְחָרַב אַרְיֵק אַחֲרָיְהֶם**, כלומר אחר שחיל צדקיהו ייזורו לכל רוח, עוד תורק אחריהם חרב. לזה ישנן 2 אפשרויות. 1. שחיל בבל רדפו אחרי חיל צדקיהו בחרב, אבל דבר זה לא מפורש במקרא. 2. או שרדפה אחריהם חרב בארץ מצרים, כי לאחר החורבן באו כל החיל שהיו בשדה לגדליהו, ואח"כ נהרג גדליהו וכולם הלכו למצרים, אח"כ בא נבוכדנאצר והכה את מצרים ואת שארית יהודה שהיו שם, בחרב (ברעב ובדבר), כל זה מפורש בירמיהו פרקים מ-מד.

פסוקים יז-סוף הפרק: פורענות על יהודה בימי החורבן. הנאמר בפסוק האחרון בפרק - **לֹא תִמְשָׁךְ עוֹד כָּל דְּבָרֵי**, פירושו כי יחזקאל ניבא ב-6 השנים האחרונות לפני החורבן (והכוונה שתוך כמה שנים יתקיימו נבואות הפורענות שניבא על יהודה).

פרק יג: נבואת פורענות על נביאי השקר, ועל נביאות השקר.

פרק יד: פסוקים א-יא, על שבאו זקני ישראל רשעים (מגלות יהויכין, בבבל) לדרוש את ה', אך ליבם לא היה עם ה'. יחזקאל ניבא להם פורענות, שהם יושמדו. פסוקים יב-כ, על ימי החורבן (שהצדיקים מעמ"י ינצלו לבדם, ולא יצילו את בניהם ואת בנותיהם).

פרק ט"ו: פורענות על יושבי ירושלים בימי החורבן.

פרק ט"ז: **הוֹדַע אֶת יְרוּשָׁלַם אֶת תּוֹעֲבֹתֶיהָ**... עיקר הנבואה הוא תוכחה קשה על יהודה. ה' מוכיחם על עוונות עמ"י מזמן יציאת מצרים עד אז, על ששכחו את ה', לא זכרו את חסדיו שעשה עמם, וסרו כל כך מאחרי ה'. דבר זה דומה לאשה,

שבעלה הרים אותה מאשפתות, שיקם אותה, הלביש אותה בבגדים יקרים מאד, והיא עזבה אותו וזנתה הרבה. נבואה זו היא מהנבואות הקשות בתנ"ך.

בסוף הפרק, (פסוקים ס-סב), ישנן מעט נחמות על יהודה (פסוק ס' - **וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ בְּיָמֵי נְעוּרֶיךָ וְהִקִּימוֹתִי לְךָ בְּרִית עוֹלָם**, מזכירים בראש השנה בפסוקים של 'זכרונות').

פרק יז: לפני ביאור פרק יח, נציג טבלה המתארת את הקורות ביהודה מימי יאשיהו ועד החורבן. בטבלה זו הצגנו בעיקר את הנתונים הנחוצים להבנת הנבואה (למקורות, עיין נספח 1).

סדר מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן

<p>יאשיהו 31: צדיק ועבד את ה' בכל לבו. יאשיהו, הוא דור 17 מדוד בן ישי, והחל למלוך כ-53 שנה, לפני חורבן בית ראשון (בימיו החל ירמיהו לנבאות על יהודה).</p>
<p>יהואחז בן יאשיהו, 3 חדשים: עשה הרע בעיני ה', פרעה נכה מלך מצרים הגלהו למצרים, המליך את אחיו יהויקים, והעניש את יהודה בממון רב.</p>
<p>יהויקים בן יאשיהו 11 שנה: היה רשע גדול, הרג נביא, עשה תועבות (עיין נספח 1). בשנת 4 למלוכותו מלך נבוכדנאצר, בתחילה כנע יהויקים לנבוכדנאצר, ואח"כ מרד בו, ונבוכדנאצר לקח אותו - קְבוּרַת חֲמוּר יִקְבְּרֶהָ וְהִשְׁלַךְ (ירמיהו כב, יט). נבוכדנאצר המליך את בנו - יהויכין בן יהויקים.</p>
<p>יהויכין בן יהויקים, 3 חדשים (ו-10 ימים): עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלה אותו ואת כל אנשי החיל שלו עם עוד יהודים רבים לבבל (גלות יהויכין), המליך את צדקיהו בן יאשיהו (מלכים ב' כו, טז), והשביע אותו בה' שלא ימרוד בו (יחזקאל י"ח).</p>
<p>צדקיהו בן יאשיהו 11 שנה: עשה רע בעיני ה', מרד בנבוכדנאצר למרות השבועה, ונסמך על פרעה מלך מצרים. בשנת 11 למלוכותו כבש נבוכדנאצר את ירושלים, החריב את בית ה', והגלה את יהודה לבבל.</p>

(סימן: 31 (כלומר מספר 3 ומספר 1) 31 שנה, 3 חדשים, 11 שנה, 3 חדשים, 11 שנה)

(יאשיהו 31, יהואחז 3 חדשים, יהויקים 11 שנה, יהויכין 3 חדשים, צדקיהו 11 שנה)

תוכן פרק יז. הנשר הגדול שהוא נבוכדנאצר, בא אל הלבנון כלומר לירושלים, קטף את צמרת הארז, כלומר לקח את יהויכין ואת שריו והגלם לבבל.

נשר זה לקח (ענף) מזרע הארץ, ושתלו שם (בלבנון, בירושלים), כדי שענף זה יפרח לגפן פורחת, אבל שישפל תחת הנשר. כלומר, נבוכדנאצר לקח את צדקיהו בן יאשיהו (מזרע המלוכה), המליכו כדי שתהיה ממלכה שפלה ונכנעת תחתיו, והשביעו בה' שלא ימרוד בו.

למרות זאת, הענף שנהיה גפן, החליט להפנות שרשיו וענפיו לנשר אחר. כלומר, צדקיהו שנהיה למלך, נסמך על פרעה מלך מצרים, ומרד בנבוכדנאצר.

ה' אומר שהגפן הזאת לא תקבל עזרה מהנשר החדש, אלא שיבוא הנשר הראשון ויעקור אותה, כלומר נבוכדנאצר יעקור את מלכות צדקיהו, ופרעה לא יעזור לו.

הנאמר בפסוקים כ- כא - **וּפְרַשְׁתִּי עָלָיו רֶשֶׁתִּי וְנִתְפַּשׂ בְּמַצוּדָתִי וְהִבִּיאֹתִיהוּ בְּבִלָּה... וְאֵת כָּל מְבַרְחוֹ בְּכָל אַגְפָּיו בְּחָרֵב יַפְלוּ וְהַנְּשָׂאִים לְכָל רוּחַ יִפְרְשׁוּ... התקיים בימי החורבן, והארכנו בעניין זה לעיל בפרק י"ב.**
פסוקים כב-כד, על משיח בן דוד.

פרק יח: על משפט ה' ועל תשובה, ו- **הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא יִשָּׂא בְעוֹן הָאֵב... הָאֵב...**

פרק יט: קינה על מפלת נשיאי (מלכי) ישראל.

בזמן לימוד פרק זה, מומלץ להתבונן בטבלה שהובאה לעיל בביאור הנבואה בפרק י"ז.

תוכן הפרק ע"פ רש"י, הנביא אומר לצדקיהו - **מֶה אַמַּדְךָ לְבִיא... כְּמֵה חֲשׂוּבָה אִמְךָ – בֵּית יִאשִׁיחוּ (הַקִּינָה הַיָּה עַל כֵּךְ שֶׁהַמַּלְכוּת תִּיחָרֵב). אַחַר מוֹת יִאשִׁיחוּ - וְתַעַל אֶחָד מִגְּרִיבָה כְּפִיר הָיָה... מֶלֶךְ יִהְיֶה בֵּן יִאשִׁיחוּ וְעִשָּׂה הָרַע בְּעִינֵי ה', וְיִשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם בְּשַׁחְתָּם נִתְפַּשׂ וַיִּבְאֵהוּ בַּחֲחִים אֶל אַרְצָה מִצְרַיִם, כְּלוֹמֵר מֶלֶךְ מִצְרַיִם הִגְלָהוּ לְמִצְרַיִם וְהַמֶּלֶךְ אֶת אַחִיו הָרַשַׁע יִהְיוּקִים, - וְיִתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת... וְעָרִיבָם הַחֲרִיב... (כִּי הָיָה רַשַׁע גָּדוֹל) וְיִתְנַהֵוּ בְּסוּגָר בַּחֲחִים וַיִּבְאֵהוּ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל – עַל שֶׁנְּבֻכַדְנֶאצַּר אִסְרוּ בְּאִזְקִים (וּמֵת וְלֹא נִקְבֵּר, וְעֵינָיו יִרְמִיחוּ כִּי בְּפִסּוּקִים יִג־ט).**

פסוקים י-סוף הפרק, קינה על מלכות יאשיהו (כלומר מלכות צדקיהו בן יאשיהו), שתירמס לשחת בזמן החורבן.

פרק כ

נבואת יחזקאל לגולים בגלות יהויכין

פרק כ', זוהי נבואה ליהודים בגולה שנאמרה בי' באב, ארבע שנים לפני החורבן. תחילת הנבואה: **וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, לְגַלּוֹת יְהוִיכִין, בְּחֲמִשִּׁי בַעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, י' באב, בָּאוּ אַנְשֵׁים מִזְּקֵנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֶת יְהוָה... הִלְדֹּרֵשׁ אֶתִּי אַתֶּם בָּאִים חַי אֲנִי אִם אֲדַרְשׁ... אֶת תּוֹעֵבַת אֲבוֹתֵם הַדֹּיְעִים...**

בנבואה זו ישנם שלושה עניינים שונים, ואף אחד מהם אינו על החורבן.

1. פסוקים א-כט, הם תוכחה לעמ"י על חטאיהם, בעיקר על חטאים במצרים ובמדבר.
2. פסוקים ל-לט, על שעמ"י בגולה רוצים להיות כמו הגויים, ונבואת פורענות קשה ביותר על היהודים בגולה.
3. פסוקים מ-סוף הפרק, נחמות לעתיד לבוא על כל ישראל.

נבואה זו אינה קשורה לנבואות שלפניה ואחריה, שהן נבואות על יהודה שהיו אז בא"י בימי החורבן. פרק זה הוא לא על יהודה שהיו בא"י בזמן ההוא, ולא על ימי החורבן.

נבואה זו נאמרה ליהודים בגלות יהויכין ב"י אב, שאז באו אנשים חשובים מהגולים בגלות יהויכין לדרוש את ה'. חז"ל מבארים שהם אמרו ליחזקאל, ה' שילח אותנו מא"י וגירש אותנו מעל פניו, והרי אנחנו כעבד ששלחו רבו ואין לנו כבר חלק באלהי ישראל, ואנו בעצם כבר כגויים גמורים. לכן ענה להם ה' - 'וְהֵעֵלָה עַל רוּחְכֶם הִיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֵׁרֵת עֵץ וְאֶבֶן. חִי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם לֹא בִיד חֲזָקָה וּבְזִרוּעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׂפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם...

פסוקים מ-מד (סוף הפרק), על כל ישראל, כלומר הנחמות - **כִּי בָהָר קָדְשִׁי בָהָר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה שֵׁם יַעֲבֹדְנִי 'כֹּל' בֵּית יִשְׂרָאֵל 'כֹּל' בְּאֶרֶץ שָׁמַי אֲרָצִים... וַיִּדְעָתֶם כִּי אֲנִי יְהוִה בְּהִבְיָאִי אֶתְכֶם אֶל אֲדֻמַּת יִשְׂרָאֵל... וַיִּדְעָתֶם כִּי אֲנִי יְהוִה בַּעֲשׂוֹתִי אֶתְכֶם לְמַעַן שְׁמִי לֹא כִדְרָכֵיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה.**

הערה: בפרק זה, כשמוזכרת המילה "ישראל" עד פסוק מ', אם מדובר על ישראל במדבר הכוונה לכל ישראל, ואם מדובר על השומעים את דברי הנביא הכוונה היא אך ורק על יהודה, ומפסוק מ' הכוונה היא על כל 12 שבטי ישראל.

הערה נוספת, הנבואה בפסוקים ל-לט היא כאמור לא על היהודים בא"י, וישנם מפרשים אותה על ימי השואה באירופה.⁸⁵

85. ישנם מפרשים את הנבואה בפסוקים ל-לט על תקופת השואה באירופה, ונבאר מעט את דעתם.

נבואה זו נאמר: 'וְהֵעֵלָה עַל רוּחְכֶם הִיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת'... 'וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נִפְצַתֶם בָּם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרוּעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׂפוּכָה. וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל מְדִבְרַת הָעַמִּים'... וּבְרוּתֵי מִקְּם הַמְרָדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם וְאֶל אֲדֻמַּת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ...

פרק כא: פורענות על יהודה לפני החורבן. בסוף הפרק ישנם מספר פסוקים של פורענות על בני עמון.

תחילת הפרק: **בְּן אָדָם שָׁיִם פְּנִיךָ דָרְךָ תִּימָנָה**, לירושלים, **וְהִטָּף אֶל דָרוֹם**, לבית ה', **וְהִנְבֵּא אֶל יַעַר הַשָּׂדֶה נֶגֶב**, על א"י.

בנבואה זו מבוארים העניינים הבאים: עמ"י רוצים להיות ככל הגוים. ה' נשבע שהם לא יצליחו בכך. ה' ימלוך על עמ"י ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה. ה' יקבץ את ישראל מהעמים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה ל'מדבר' העמים. שם ישפוט אותם הקב"ה כאשר שפט את אבותיהם ביציאת מצרים. ה' יברור את הפושעים ויוציאם ממגוריהם, ולא יגיעו לא"י.

אמנם, במשך כל הגלות האחרונה עברו על עמ"י צרות נוראות ומיתות משונות ואכזריות, גירושים המוניים, ועוד, אך לא ידוע על תקופה שקיבצו את ישראל מארץ מגוריהם למדבר - בחימה שפוכה.

נראה לפרש שהנבואה היא על ימי השואה באירופה, שאז הייתה בגרמניה תנועת השכלה, ומשאת נפשם היתה להיות כמו הגויים, והם גררו אחריהם רבים מאד מיהדות אירופה. הגרמנים ימ"ש הוציאו את היהודים מהבתים, בחימה שפוכה, ואספו אותם ל-**מַדְבָּר הָעַמִּים**, כמתואר בפסוק.

אשוויץ ושאר מחנות ההשמדה נקראו 'מדבר' בלשון המקרא, שכן כל מקום שיש בו 10 קילומטרים (ואף פחות), שאינם מיושבים נקרא "מדבר" בלשון המקרא, לדוגמה האזורים אליהם ברח דוד המלך מפני שאול כגון "מדבר זיף" "מדבר מעון" (בדרום הר חברון), הם שטחים פחותים מעשרות קילומטרים שוממים (שהרי ערי ההר והנגב היו מיושבים בימי שאול), וכן באזור ים המלח "מדבר עין גדי" (שמואל א כד, א).

בנבואה זו ישנה לשון חריפה ביותר, **יד חזקה זרוע נטויה חימה שפוכה**, וזוהי פורענות רק על היהודים בגלות, כמפורש בתחילת פסוק זה **(והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם)**, ובשואה אכן היו הצרות הקשות ביותר במשך שנות הגלות. לסיכום: בנבואה נאמר שבגלל שעם ישראל רוצים להיות כגויים. ה' יאסוף אותם מהעמים. ביד חזקה וכזרוע נטויה, ובחימה שפוכה (ביטוי חמור מאד).

וככל הידוע לנו, בתקופה שלפני השואה, היתה ליהודים רבים באירופה שאיפה להיות ככל הגויים – יותר מכל תקופה אחרת. רק אז אספו את ישראל מארץ מגוריהם, ורק אז היתה לישראל המכה הקשה ביותר מכל ימי הגלות.

וכידוע, על אף שהם שאפו להיות כמו הגויים, היטלר ימ"ש הזכיר לכל אחד את יהדותו, מאבותיו ואבות אבותיו **(והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים)**.

אמנם הפסוק - **וּבְרֹתַי מִכֶּם הַמְרָדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי** תמוה בהקשר זה, שהרי רבים מהנספים בשואה היו צדיקים, והיו בהם גאוני עולם, אך נ"ל שכפי שבזמן החורבן הגזירה הייתה בגלל הרשעים ונהרגו גם צדיקים כך ניתן לומר בעניין זה, והכתוב **וּבְרֹתַי מִכֶּם** אפשר לפרש שאני אברר אתכם מהעמים, וישנם עוד מקראות הכתובות בלשון מסורסת.

(לפני השואה, במזרח אירופה התלוצצו בני הנוער מהתורה, חלק גדול מהציבור הדרדר מהתורה בקצב מהיר, (בספר מעשה איש (חלק ד' ע' קע"ו) מובא, שבווילנא שלפני היו השואה היה רק חדר אחד לתשב"ר, ואיטלזים כשרים בודדים, ומעט נשים שמרו על טהרת המשפחה). המצב היה גרוע בהרבה במרכז ומערב אירופה (גרמניה, איטליה, אנגליה, צרפת, בלגיה, אוסטריה) רבים מאד המירו את דתם או נסחפו לרפורמים ולמשכילים, במאות קהילות לא היה מקווה, ההתבלבלות הגיעה לאחוזים שלא היו כדוגמתם, ואין כאן המקום להאריך. מרן הגרא"מ שך השמיע בדרשה בירחי כלה', שהשואה באה כי נתמלאה סאתם (מפי השמועה)).

יחזקאל היה בבבל, וה' אמר לו שישים את פניו לכיוון א"י, א"י היא יער השדה נגב', כלומר מדינה דרומית לבבל. וכן ירמיהו שהיה בא"י, מכנה את בבל - 'ארץ צפון'.

ואילו בגמרא, בתלמוד הבבלי שנכתב בבבל, מכנים את א"י "מערבא", כלומר שא"י היא מערבית לבבל, ולכאורה ישנה סתירה בין הגמרא למקרא?

ההסבר לכך הוא, שבאמת בבל היא מזרחית לא"י, ומשום כך א"י נקראת 'מערבא', אבל הדרך שבה היו הולכים מא"י לבבל, היתה דרך סוריה, כלומר היו הולכים לכיוון צפון (צפון מזרח), ומשם היו הולכים לבבל, ולא דרך מזרח (מדינת ירדן), כי בין בבל לא"י היה מדבר גדול ושומם מאד, ולא עברו בו (כמעט), וכן כשהיו הולכים מבבל לא"י, היו הולכים לכיוון דרום, ומשם לא"י.

פרק כב: הנושא העיקרי הוא תוכחה לבני ירושלים על חטאי ע"ז, שפיכות דמים, זנות, ביזוי אב ואם, עינוי גר, חילול שבת, ועוד עוונות, תוכחה על חטאי הכהנים והשרים, נביאי השקר, ונבואת פורענות על ירושלים.

פרק כג: תוכחה חמורה מאד לישראל, בעיקר ליהודה וגם לעשרת השבטים, ונבואות פורענות ליהודה בימי החורבן. בנבואה זו עשרת השבטים מכונים 'אֶהְלָה', כלומר אהל סתם (אהל ע"ז), כי אהל ה' לא היה שם, וכל מלכי עשרת השבטים חטאו בחטאות ירבעם בן נבט⁸⁶. ויהודה מכונים 'אֶהְלִיבָה' כלומר אהלי בה, שביהודה היה אהל ה', כלומר בית ה' בירושלים.

עשרת השבטים וגם יהודה בזמנים מסויימים היו עובדים את אלילי העמים. דבר זה נחשב כזנות, כלומר כמו אשה שעוזבת את בעלה והולכת לזרים, כך עמ"י עזבו את ה' והלכו אחרי ע"ז.

יש עוד עניין בפרק זה (ע"פ חלק מהמפרשים), שאם עמ"י לא בוטחים בה', ובוטחים בעמים אחרים שיעזרו להם, גם זה נחשב כזנות, כנ"ל.

(ישנם פירושים רבים על פרק זה, מומלץ לקורא שיעיין בטבלאות בסוף החיבור, בזמן קריאת המפרשים על פרק זה).

פרק כד: נבואה שנאמרה 9 שנים אחר גלות יהויכין (כלומר בשנת 9 לצדקיהו), בעשרה בטבת, בזמן שנבוכדנאצר שם מצור על ירושלים, ככתוב - **וַיְהִי דָבָר יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׁירִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר. בֶּן אָדָם קָתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סִמְךָ מִלְּךָ בְּבַל אֶל יְרוּשָׁלַם...**

86. הושע בן אלה, המלך האחרון של עשרת השבטים, חטא גם הוא, אך לא כשאר מלכי ישראל, ע"פ חז"ל הוא התיר לעשרת השבטים לעלות לרגל (גם אז רובם לא עלו, כמפורש בדה"י ב' פרק ל').

פסוקים א-יד פורענות על ירושלים. פסוקים טו-סוף הפרק ה' אומר ליחזקאל שאשתו תמות ולא ינהג כלל מנהגי אבילות, לאות על גלות יהויכין בבבל, שישמעו על חורבן בית המקדש ועל קרוביהם ביהודה שמתו בחרב, ולא יוכלו לבכות. רש"י מבאר שהסיבה לכך שהם לא יוכלו לבכות היא מפחד הבבלים, או כי לא יהיו להם מנחמים, כי לא יהיה בהם אחד שלא יהיה אבל על קרוביו, ואין אבילות אלא במקום מנחמים.

פרק כה

פורענות על העמים עמון, מואב, אדום, פלשתים.

פרק כה : פסוקים א-ז פורענות על בני עמון (ע"י נבוכדנאצר⁸⁷).

פסוקים ח-יא פורענות על מואב, אדום, ועמון, (אפשר שגם זה היה ע"י נבוכדנאצר).

פסוקים יב-יד פורענות על אדום, ככתוב - **וְנָתַתִּי אֶת נִקְמָתִי בְּאָדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְעָשׂוּ בְּאָדוֹם כְּאִפִּי וְכַחֲמָתִי וַיִּדְעוּ אֶת נִקְמָתִי נָאִם אֲדֹנָי יְהוִה. הַפּוֹרְעֵנוֹת תִּהְיֶה עִיִּי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים לַעֲתִיד לְבוֹא לְאַחַר בִּיאַת מֹשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.**

פסוקים טו-יז, פורענות על פלשתים. אפשר לפרש שהיא היתה ע"י פרעה מלך מצרים, כפי המפורש בירמיהו מ"ז. ונראה לפרש כך, כי גם ירמיהו ניבא באותה תקופה על פלשתים, ומסתמא שניהם ניבאו על אותה הפורענות שעתידה להגיע עליהם (ביאור זה הוא בגדר קרוב לודאי, אך לא ודאי).

87. לא זכיתי להבין מתי היה זה. בפרק כ"א מבואר שנבוכדנאצר הכה את עמון – באותו הפרק שהכה את ישראל, (יתכן שהיה זה אחרי החורבן). ברור שבתקופת החורבן בני עמון ישבו על אדמתם והיה להם מלך, ככתוב בירמיהו (מ"ד) שבעליס מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להרוג את גדליהו.

פרקים כו-כח

נבואות פורענות, בעיקר על צור, וגם על צידון.

פרקים כו, כז, כח – עד פסוק יט : פורענות על צור (מדינה עשירה בלבנון⁸⁸, קרוב לא"י). הפורענות על צור היתה ע"י נבוכדנאצר כמפורש בפסוקים. נבואות אלו ניבא יחזקאל בשנה של החורבן, ככתוב - **וַיְהִי בְעֶשְׂרֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה...** נפרט מעט את הנבואות :

פרקים כו-כז, פורענות על צור ע"י נבוכדנאצר.

פרק כ"ח פסוקים א-יט, פורענות על מלך צור.

פסוקים כ-כד, פורענות על צידון (אזור בלבנון).

פסוקים כה-כו, נחמות לעמ"י.

פרקים כט-לב

פורענות על מצרים

ארבעת הפרקים כט-לב, הם נבואות פורענות על מצרים, שנאמרו בפרק זמן של שנתיים וחודשיים, הפורענות על מצרים היתה ע"י נבוכדנאצר כמפורש, נבואה זו היא על מפלת מצרים ביד הבבלים לאחר חורבן בית ה'.

בפרק כ"ט פסוק י"ז נאמר - **וַיְהִי בְעֶשְׂרִים וְשֵׁבַע שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֲדָשׁ...** (יקשה לפרש 27 שנה לגלות יהויכין), במדרש סדר עולם מבואר שהיה זה בשנת 27 למלכות נבוכדנאצר (כ-10 שנים לאחר חורבן בית ה'), שאז ניתנה מצרים בידו, והכה את המצרים בארץ מצרים.

מלבד זאת גם בשנה הראשונה לנבוכדנאצר (שהיא שנת 4 ליהויקים) מלך מצרים יצא להילחם עם נבוכדנאצר בכרכמיש שנמצאת ע"י נהר פרת, וגם שם היכה אותו מלך בבל כנבואת ירמיהו בתחילת פרק מו, אך על זה לא ניבא יחזקאל.

88. צור (הפיניקים), היא המלכות ששלטה בצור ובצידון, בלבנון, היו להם אניות מסחר שפעלו בכל רחבי הים התיכון, היו להם תחנות יבשתיות על חופים רבים בים התיכון, בצפון אפריקה, ובדרום אירופה.

להלן טבלה המפרטת את זמני הנבואות של יחזקאל על מצרים.

פרק כ"ט פסוקים א-טז: "ב טבת. 10 שנים אחרי גלות יהויכין , כלומר שנת 10 לצדקיהו, שנה לפני החורבן.
פרק כ"ט פסוק י"ז והמשך הפרק - וַיְהִי בַעֲשָׂרִים וְשִׁבְעָה שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ , בסדר עולם מבואר שהיה זה ב-27 שנה לנבוכדנאצר, שאז ניתנה מצרים בידו, כנ"ל.
פרק ל' פסוקים כ-כ"ו: ז ניסן. 11 שנים אחרי גלות יהויכין , שנת החורבן.
פרק ל"א: א סיון. 11 שנים אחרי גלות יהויכין : שנת החורבן.
פרק ל"ב פסוקים א-טז: א אדר. 12 שנים אחרי גלות יהויכין , שנה אחרי החורבן.
פרק ל"ב פסוקים יז-לב: ט"ו (אדר). 12 שנים אחרי גלות יהויכין , שנה אחרי החורבן.

פרק לג

על יהודה

פסוקים א-כ על ענייני תשובה, ופורענות לרשע וכו'.

פסוקים כא-לג פורענות על שארית יהודה בא"י אחר החורבן⁸⁹.

89. בפס' כ"א נאמר שנבואה זו נאמרה **בחודש טבת**, בחורף של השנה שאחר החורבן. הרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א מבאר שרק הפסוקים הראשנים בפרק נאמרו בחורף שלאחר החורבן, אבל הנבואה נאמרה לפני כן. עד ששמענו פירושו, ביארנו שיחזקאל ניבא את כל הנבואה רק בחורף שלאחר החורבן, והיה קשה לנו מאד, שהרי ככל הנראה נאמרה נבואה זו לאחר שארית יהודה ירדו למצרים, ולא מבואר בכל התנ"ך שהיכו את בני"י בא"י לאחר החורבן. לאחר החורבן השליט נבוכדנאצר את גדליהו, גדליהו נהרג כ-50 יום אחר החורבן, ואח"כ הלכו שארית יהודה למצרים, כמפורש בירמיהו פרקים מ-מד. אולי יהיה מי שיפרש את העניין, שלאחר שיוחנן בן קרח לקח את שארית יהודה לבבל, עדיין נשאר יהודים בא"י, והם חטאו מאד כמבואר בפרק ל"ג, והיכו אותם. אבל במלכים מפורש, שכל יהודה ברחו למצרים, ככתוב - **וַיִּקְמוּ כָל הָעַם מִקָּטָן וְעַד גָּדוֹל וְשָׂרֵי הַחַיִּלִּים וַיָּבֵאוּ מִצְרַיִם**. ועוד, שמנבואה זו משמע שמדובר באנשים רבים שהיו בא"י, ככתוב - **אֶחָד הָיָה אֲבָרְהָם וַיִּירָשׁ אֶת הָאָרֶץ וַאֲנַחְנוּ רַבִּים**, וקשה לומר שלאחר שכל שארית יהודה ירדו למצרים, נשאר רבים בא"י.

אם נפרש שבחודש טבת (כ-3 חדשים לאחר הריגת גדליהו) עדיין לא ירדו שארית יהודה למצרים, ועליהם נסובה הנבואה, עדיין קשה, הרי שארית יהודה רצו לרדת למצרים ולא להישאר בא"י (כמפורש בירמיהו מב-מד), וכאן ביחזקאל מפורש שהם טענו - **לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה**. אולי הם טענו, שהם עוד יחזרו לא"י בזמן כלשהו, שהרי ברור שגם לאחר

פרק לד

על כל ישראל

תוכן הנבואה: תוכחה כללית על מלכי ישראל הרשעים, ונבואת נחמה לעתיד לבוא על זמן משיח בן דוד.

פרק לה

פורענות על אדום שהצרו ליהודה⁹⁰

פרק לו-לז

נחמות על כל שנים עשר שבטי ישראל

פרק לו: נחמות לארץ ישראל, שעמ"י עתידים לרשתה ולאכול מפריה.

פרק לז: פסוקים א-יג, על העצמות היבשות שהיתה להם תחיית המתים, וכך גם עמ"י המפוזר בגוים והם כמו עצמות יבשות שאבד מהם הסיכוי לחיים, וכל חו"ל נמשל לבית קברות, אך תהיה לעמ"י תקומה, והם ישובו לא"י.

פסוקים טו-סוף הפרק, נבואת נחמה על שלום יהודה ועשרת השבטים לעתיד לבוא, ואז ימלוך משיח בן דוד על כל ישראל, וה' יטהר את לב כולם וכולם יעבדוהו בלב שלם, ויושפע להם שפע גדול.

שירדו למצרים, הם רצו מאד לחזור לא"י, ככתוב - **וְלָשׁוּב אֶרֶץ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִמָּה מְנַשְׂאִים אֶת נַפְשָׁם לְשׁוּב לְשִׁבְתָּ שָׁם**, אלא שסברו שכעת זה לא הזמן המתאים לחזור לא"י. 90. הזמנים שבהם אדום הצרו לישראל: בימי יהושפט (לאחר מות אחאב), באו אדום עם עמון ומואב להילחם ביהודה (דה"י ב' פ' כ'). בימי אחז הם היכו ביהודה ושבו שבי (דה"י ב' פ' כ"ח). **עמלק** (שהוא מבני אדום) **הצר לישראל** בזמן יציאת מצרים כשישראל היו ברפידים, העמלקים היו הראשונים שהעזו להילחם עם עמ"י לאחר כל הניסים שזכו להם ישראל. בימי אהוד בן גרא אסף עגלון מלך מואב את בני עמון ועמלק, ויחד הם הכו את ישראל (שופטים ג, יג). בימי גדעון עמלק הגיעו עם מדין להצר לישראל בעמק יזרעאל (שופטים ו, לג). בזמן מות שאול הכו עמלק בנגב של יהודה (עיין סוף שמואל א').

פרקים לח-לט

על מלחמת גוג ומגוג בא"י

פרקים אלו הם על הזמן בו יאספו בני מגוג עמים רבים להילחם בא"י, וה' יכה אותם, ואח"כ ה' יקבץ את כל עמ"י לא"י.

פרקים מ – סוף הספר

על בניין בית ה', ועל הכהנים, ועל כל ישראל

פרק מ: תיאור מבנה הר הבית והעזרות.

פרק מא: תיאור מבנה ההיכל, והחדרים סביב ההיכל.

פרק מב: תיאור צפון העזרה.

פרקים מג-מד: תיאור המזבח והקרבנות (חנוכת הבית לעתיד לבוא). והלכות כהנים (ותוכחה לכהנים).

פרק מה: השטחים ממזרח וממערב לירושלים, תוכחה על מלכי ישראל, בירורי מידות, מיסים למלך לעתיד לבוא, הקרבנות של המלך (לחודש ניסן, וחג סוכות).

פרקים מו-מח: דיני המלך, תיאור חצר בית ה'. תיאור הנחל שייצא מבית ה', וחלוקת א"י לעתיד לבוא.

חלוקת א"י לעתיד לבוא תהיה בצורה שונה מאד מזאת שהיתה בימי יהושע. בימי יהושע חלקו את הארץ לכל שבט לפי מספר האנשים שבו, לעתיד לבוא את כל א"י מדרום לירושלים ינחלו חמישה שבטים בשווה, ומצפון לירושלים עד סוף א"י ינחלו שבעה שבטים בשווה. בימי יהושע, קיבל שבט יהודה את כל האזור מדרום לירושלים עד סוף א"י (שהוא כל ההר של יהודה, בית לחם, כל הר חברון (חלחול, מעון, כרמל) והשפלה, בימינו יש שם את חבל לכיש רחובות (גת) ועוד קיבוצים ויישובים רבים, חוף הים (עקרון), אשדוד, אשקלון, ועזה, וכל הנגב, באר שבע והערים סביב לה), ולעתיד לבוא ינחלו אותה 5 שבטים.

בחלוקה בימי יהושע היו יהודה ובנימין צמודים לבית המקדש, וגם לעתיד לבוא הם יהיו מימין ומשמאל למגרש (25,000 קנים) שבתוכו נמצאת ירושלים, אלא שבחלוקת יהושע יהודה מדרום ובנימין מצפון, ולעתיד לבוא יהיה ההיפך, יהודה מצפון ובנימין מדרום.

חגי
זכריה
מלאכי

הקדמה לחגי זכריה ומלאכי

התאריכים המובאים בטבלה הם ע"פ סדר עולם עם ביאור הגר"א.

נבוכדנאצר מלך 45 שנה - בשנת 19 למלכו החריב את בית ה'.
אויל מרודאך בן נבוכדנאצר 22 - (23 מקוטעות).
בלשצר מלך 3 שנים - דריווש מלך מדי וכורש מלך פרס נלחמו בבלשצר מלך בבל, ניצחוהו וכבשו את בבל. בלשצר מת, ודריווש קיבל את המלוכה.
דריווש המדי מלך כשנה.
כורש הפרסי מלך 4 שנים - (4 מקוטעות, כלומר: דריווש וכורש יחד 4 שנים). בשנה הראשונה למלכו נתן אישור לעלות לא"י ולבנות את בית ה' ועלו 42,360 יהודים. בשנה השניה למלכו החלו לבנות את בית ה', והכותים הלשינו למלך, וטענו שאם ירושלים תיבנה ישלטו היהודים על כל עבר הנהר (כדוד ושלמה). בעקבות ההלשנה ציווה כורש להפסיק את בניין בית ה'.
אחשוורוש מלך 14 שנה - בתחילת מלכותו כתבו שונאי ישראל שיטנה ואחשוורוש לא נתן לבנות את בית ה'. בשנת 3 למלכו עשה משתה, ושתי מתה. בשנת 7 למלכו נלקחה אסתר אל בית המלך. בשנת 12 למלכו ביי"ג באדר הוציא המן את גזר הדין להשמיד את ישראל. תוך ימים ספורים מת המן (בפסח). הגזירה היתה 70 יום. בכ"ג סיון נשלחו אגרות הצלה שהיהודים יכולים לשלוח יד במבקשי רעתם. בשנת 13 לאחשוורוש ביי"ג באדר הרגו היהודים 75,000 איש, ובשושן הרגו 500 איש. ביי"ד אדר הרגו היהודים בשושן 300 איש ותלו את עשרת בני המן. בשנת 14 למלכו מת אחשוורוש.
דריווש הפרסי -
בשנת 2 למלכו אמרו הנביאים חגי וזכריה לבנות את בית ה', ה' הושיע ודריווש הסכים ונתן סיוע. בשנת 6 למלכו הסתיימה בניית הבית. בשנת 7 למלכו "עליית עזרא" לא"י. בשנת 20 למלכו עלה נחמיה לא"י, עד שנת 32 למלכו, שהיא השנה האחרונה המוזכרת בתנ"ך.

חגי

תקופת נבואתו: חגי החל את נבואתו בימי דריווש הפרסי.

דריווש מלך אחרי אחשוורוש בזמן גלות פרס ומדי. התקופה היא לקראת סוף שבעים שנות הגלות של חורבן ביהמ"ק הראשון. חגי החל את נבואתו במקביל עם זכריה.

על מי ניבא? נבואותיו של חגי הן על יהודה בתחילת בניית בית שני.

עיקר נבואותיו - תוכחה על כך שהעם שחזרו מהגולה אינם דואגים לבניית בית ה'. כמו כן בנבואותיו הורה חגי לעם לבנות את ביהמ"ק, אף שלא היה להם אישור לכך מדריווש. וכן ניבא דברי נחמה על תקופת בית שני.

הקורות בזמן נבואת חגי וזכריה

שנים לאחר שנעצרה בניית בית המקדש השני בעקבות הלשנות הכותים, ניבאו חגי וזכריה ליהודה, וציוו עליהם לבנות את בית ה' למרות שלא היה להם אישור לכך מדריווש מלך פרס. זרובבל יהושוע בן יהוצדק והעם שמעו אל הנביאים והחלו בבניית בית ה'.

תתני שליט עבר הנהר הגיע ושאל אותם, מדוע בונים הם את ביהמ"ק ללא אישור מהמלך. הם ענו שיש להם אישור לכך מכורש, שכבר התיר את הבניה בעבר (למרות שמלכי פרס האחרים אסרו לבנות).

תתני שלח מכתב למלך דריווש, בו כתב לו על מעשי היהודים ועל טענתם. דריווש חיפש ומצא איגרת מכורש שהתיר לבנות את בית ה'.

דריווש שלח פקודה לתתני (ולשתר בוזני וחבורותיהם) להתרחק מירושלים, ולתת ליהודים לבנות את ביהמ"ק כאוות נפשם. הוא אף ציווה עליהם לסייע ביד היהודים מנכסי המלך, וליתן להם פרים, אילים, כבשים ועופות לקרבנות. עמ"י סיימו לבנות את בית ה' בשנת 6 לדריווש (עזרא פרק ה' (בארמית)).

פרק א. פסוקים א-יא - נבואה שנאמרה בשנה השנית לדריווש בא' אלול, לזרובבל הנשיא ליהושע הכהן הגדול ולכל יהודה. **תוכן הנבואה:** תוכחה על שהם רצים איש לביתו ואינם דואגים לבית ה', ולכן סובלים הם מקללה בכל מעשי ידיהם.

פסוקים י-טו - זרובבל יהושע והעם שמעו את דברי ה', ה' העיר את רוחם והחלו בבניית בית ה' ביום עשרים וארבעה באלול בשנת שנים לדריווש.

פרק ב. פסוקים א-ט - נבואת עידוד לזרובבל וליהושע הכהן הגדול, שלמרות שהבית השני היה כאין בעיניהם לעומת הבית הראשון, אבל יגיע זמן שביית ה' יתמלא כבוד (פסוקים ו-ט יבוארו להלן).

פסוקים י-יט - נבואה שנאמרה בכ"ד כסלו (לאחר שכבר עסקו בבניית בית ה' שלושה חדשים). תוכן הנבואה: תוכחה לבני יהודה ולכהנים שאינם יודעים הלכות טומאה וטהרה, ונבואת נחמה שהקללה שהיתה עד כה בזרע השדה ובממון תיפסק, ותהיה להם ברכה.

פסוקים כ-כג - נבואות נחמה לזרובבל שה' לא ישכח אותו (האבן עזרא סובר שהיו מלחמות רבות בימי זרובבל, ועל כך כתוב - **אֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ...**)

פסוק כג - **בַּיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֶקְחֶדָּ זָרְבָבֶל בֶּן שְׁאֲלֻתִיאל עֶבְדִּי נֶאֱמַר יְהוָה וְשִׁמְתִּידָ כְּחוֹתֶם...** ביאורו שזרובבל לא יישמד (כפי שיושמד חוזק הגוים המתואר בפסוק כ"ב) אלא יצליח, ויהיה כחותם על יד, כלומר שה' יתברך לא ישכח אותו (הנאמר: '**בַּיּוֹם הַהוּא**' אין הכוונה דווקא שביום שדיברנו עליו לעיל (ביום שישמד חוזק הגוים) אז יגדל זרובבל, הדבר יכול להיות גם בתקופה אחרת, כפי שהוכחנו בביאורנו על סוף ספר עמוס).

נספח לנבואת חגי

בנספח זה נדון בכמה עניינים, ובהם בנושא הנבואות, באילו מקרים הן יתקיימו בהכרח, ומתי הן נאמרות על תנאי.

נשגר את תודתנו קמיה הגאון רבי נתן רוטמן שליט"א, אשר האיר את עינינו בכמה נקודות בנושאים אלו.

תודתנו מעומק הלב נתונה לידידנו הרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א, על שעזרנו רבות בביאור ענייני הנבואות בספר חגי, והאיר את עינינו בכל ענייני נספח זה, ישלם ה' פועלו.

בפסוקים ו-ט בפרק ב', מנבא חגי שיהיה כבוד גדול בבית שני, ככתוב:

וְכִי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אֶחַת מְעַט הִיא וְאֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם וְאֶת הַחֲרֻבָּה: ז וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֲמֹדַת כָּל הַגּוֹיִם וּמִלְּאֲתֵי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה כְּבוֹד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: ח לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נֶאֱמַר יְהוָה צְבָאוֹת: ט גְּדוֹל יִהְיֶה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבִמְקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלוֹם נֶאֱמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

ע"ד הפשט, פסוקים אלו הם נבואה על בית שני, ולא על העתיד לבא (ועיין בגמ' סנהדרין צ"ז ע"ב, על הפסוק - **עוד אחת מעט היא**, וברש"י שם).

רש"י מבאר שנבואה זו התגשמה בבית שני, ואת הכתוב - **עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים...** מפרש, שלאחר מלכות מדי ופרס תקום עוד מלכות אחת שהיא מלכות יוון, ואז ירעיש ה' את העולם בניסים שיעשה לבית חשמונאי. כמו"כ גם את הדברים הנאמרים בפסוק - **גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון**, מבאר רש"י על זמן בית שני.

במהלך ביאור הנבואות עד כה נמנענו מלדון בשאלה, באלו מקרים הנבואה בהכרח תתקיים ואימתי היא נאמרה על תנאי, אך בנבואה זו יש לעיין בדבר.

יש מפרשים נבואה זו (פסוקים ו-ט) ונבואות בזכריה ובישעיה, שהנבואות היו על זמן בית שני, אבל הן היו נבואות על תנאי, שאם ילכו עם ישראל אחרי ה' יזכו לכך, ואם לא לא יזכו (עיין באבן עזרא על פסוקים אלו). נבואות אלו החלו להתגשם, ומשום שחטאו הם מנעו מעצמם את המשך ההטבה, ולא זכו לה.

דבר ברור הוא, שלפחות חלק מנבואות הנחמה שנאמרו בתחילת תקופת בית שני היו על תנאי, ככתוב בזכריה - **וַיְחֻקִים יְבֹאוּ וַיִּבְנוּ בְּהִיכַל יְהוָה וַיִּדְעַתֶּם כִּי יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְהָיָה אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם** (זכריה ו. טו). מכאן משמע בבירור כאמור שחלק מהנחמות לימי בית שני היו על תנאי.

כמו"כ בפרק ח' בזכריה (פסו' ז-ח), הנביא מנחם את ישראל ואומר - **כֹּה אָמַר יְהוָה שְׁבִתִּי אֶל צִיּוֹן... הֲנִי מוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי מֵאֲרֶץ מִזְרַח וּמֵאֲרֶץ מְבֹאָה הַשָּׁמֶשׁ: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם... וְנִרְאָה שְׂכַל הַנְּחֻמוֹת הַלְלוּ הָיוּ עַל תְּנַאי, ככתוב באמצע הנבואה (שם פסוקים טז-יז) - אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דְבָרוֹ אָמֵת אִישׁ אֶת רַעְהוֹ וּמִשְׁפַּט שְׁלוֹם שִׁפְטוֹ בְּשַׁעְרֵיכֶם: וְאִישׁ אֶת רַעְתָּ רַעְהוֹ אֶל תַּחֲשְׁבוּ בַלְבַבְכֶם... כלומר, ה' יתברך אומר, אני מכין את הטובה, אבל בתנאי ש-איש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם... וכן באותו הפסוק (יט) שמוזכר בו שעתידים ארבעת הצומות להיות לששון ולשמחה, מוזכר אהבת אמת ושלוש, ככתוב - **צוֹם הַרְבִּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יְהִי לְבֵית יְהוּדָה לְשִׂשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֲהָבוּ, כלומר כל הטובה מוכנה, אבל בתנאי ש-וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֲהָבוּ.****

עפ"י הרמב"ן, גם אם קיימת נבואה מפורשת שהפורעות תהיה כך וכך שנים ואח"כ תהיה נחמה, עדיין יכול החטא לגרום שהפורעות תימשך יותר והנחמה תידחה (עיין רמב"ן על שמות יב, מ-מב). כמו"כ סובר הרמב"ן שנבואת הנחמה בפרק י"א בישעיה היתה נבואה לימי חזקיהו, אלא שלא עלתה זכותם לכך. הם אמנם זכו לברכה גדולה, אך לא לכל הטוב הנאמר שם, ונבואת הנחמה תתקיים לעתיד לבוא (רמב"ן על ויקרא כו, ו).

בנבואה לשלמה, שהיה בנו של רוח אפינו משיח ה' דוד המלך שהלך אחרי ה' בכל לבבו, ה' יתברך אמר, שכל הטובה שהוא זוכה לה היא תלויה במעשים, ואם יחטאו הטובה תיפסק! (מלכים ב' ט, א-ט). גם כל הנאמר לדוד - וְנֶאֱמַן בֵּיתְךָ וּמִמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ (שמואל ב' ז, טז), מפורש בה שהיא על תנאי, וכפי שאמר דוד - אֲשֶׁר דָּבַר עָלַי לֵאמֹר אִם יִשְׁמְרוּ בְנֵיךָ אֶת דְּרֹכֶיךָ לִלְכֹת לִפְנֵי בְּאֵמַת בָּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא יִכְרַת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל (מלכים א' ב, ד). וע"ד זה כתוב גם בתהלים (קלב, יא-יב)⁹¹. ונראה שגם ע"ד זו היא ההנהגה בנבואות הנחמה בבית שני ובנבואות נוספות, שמפורש בהן שתהיה טובה ולא מוזכר בהן שהנבואה היא על תנאי, אבל הן על תנאי שלא יעזבו את מצוות ה', ועל דרך מה שנאמר - בְּאֵמָרִי לְצַדִּיק חַיָּה יִחְיֶה וְהוּא בְּטַח עַל צַדִּיקְתּוֹ וְעֵשָׂה עוֹל... וּבְעוֹלוֹ אֲשֶׁר עֵשָׂה בּוֹ יָמוּת (יחזקאל לג, ג).

עוד ניתן לפרש, שנבואות הנחמה בספר חגי, הן על כך שהם התחזקו בבניית בית ה', וכפי שאמר להם חגי שהקללה עד כה היתה על כך שלא דאגו לבניית בית ה'. ומימלא כאשר הם החלו לעשות מלאכה בבית ה', הם זכו לעוד נבואות נחמה. אך מכיוון שהם שוב הזניחו את בית ה' (כפי שיבואר להלן), וחסאו גם בעוונות של זלזול בכבוד בית ה' ובקרבותיו, עד שאמר להם הנביא - מִי גַם בָּכֶם וְיִסְגְּרוּ דְלֹתֵיכֶם וְלֹא תֵאָדְרוּ מִזְבְּחֵי חֲנָם אֵין לִי חֶפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת... וְאֵתֶם מְחַלְלִים אוֹתוֹ בְּאֵמָרְכֶם שְׁלַחֲנוּ אֲדָנֵי מִגְּאֵל הוּא... וְהִבְאַתֶּם גְּזוֹל... (מלאכי א, י-ג), בכך הם בעצם מנעו מעצמם את הטובה. הדבר דומה למלך שראה שהעם בונים לו ארמון, והבטיח לעם שייטיב להם, לאחר מכן ראה שהם הזניחו את הארמון וביזו אותו, חזר בו מלהיטיב להם.

איתא בגמ' ברכות (ד' ע"א) **מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא, וישנם עוד כמה מאמרי חז"ל על כך שלא זכו לגאולה שלימה בבית שני (וכן על ימי חזקיהו).**

91. בתהלים (פט לא, לב) מפורש שגם אם בית דוד יחטאו תהיה להם המלוכה, אלא שה' יכה בהם. ולכאורה ישנה סתירה בין הנאמר בתהלים לנאמר במלכים. ההסבר לכך הוא, שאם הם ישמרו את תורת ה', הם ישבו על כסא דוד בשלום ובכבוד, ואם הם יסורו מאחרי ה', ה' יכה בהם, אבל ה' יאריך להם אפו זמן רב, ולא יכחיד את מלכות בית דוד, כפי שקרה למלכי עשרת השבטים, שהם הוכחדו בזה אחר זה. עם זאת שבזמן שעמ"י גולים מא"י לא שייך מלוכה, ואז אין מלך לבית דוד. אבל בזמן שה' יושיע את ישראל ישועה נצחית, אזי רק בית דוד ישבו על כסא המלוכה (בתהלים) (פט) המשורר מתחנן לה' שלא יפר את נבואתו, למרות שאין בכך הפרה אמיתית אך ע"ד תחנון מתפללים כך, וכפי שירמיהו מתפלל בפרק י"ד **זָכַר אֶל תִּפְרֵי בְרִיתְךָ אֲתָנּוּ**, למרות שאין בכך הפרת ברית מצד ה' יתברך).

עוד יש לפרש (ע"פ חלק מהדיעות בגמ'), שהגאולה היתה מוכנה להם מהרגע שניתן להם אישור לעלות לא"י בימי כורש, אך הם דחו אותה בכך שלא עלו כולם לא"י. גם בימי עזרא (בשנת שבע לדרייוש) היתה להם אפשרות לעלות לא"י ולא עלו, וכך הוחמצה האפשרות לגאולה שלימה, כפי המבואר בכמה מאמרי חז"ל⁹² (דבר זה אינו סותר את דברי הנביא, שהרי הנביא אומר לישראל, תעלו לארץ ישראל ותזכו לגאולה שלמה (ברוב נבואות הנחמה מוזכר עניין העלייה לא"י), הנבואה החלה להתקיים, בכך שניתנה להם רשות לעלות לארץ ישראל, והעובדה שהם לא עלו, היא מנעה מהם לקבל את המשך הנחמה).

באלו מקרים הנבואה בהכרח תתקיים ואימתי היא נאמרה על תנאי

יש מרבותינו הראשונים הסוברים, שכל נבואת נחמה חייבת להתגשם גם אם חוטאים⁹³, למעט אם מוזכר בה תנאי (או נבואה ליחיד, וכפי שיעקב אבינו חשש שמא יגרום החטא). אמנם גם ע"פ דעה זו אין הורגים נביא על נבואת נחמה שלא התקיימה, רק אם הוגדר בה זמן (או שנעשה ההיפך ממה שניבא).

ויש מרבותינו הראשונים הסוברים, שגם נבואת נחמה, אם היא נאמרת בזמן שעמ"י עושים הישר בעיני ה' ואח"כ הם חוטאים, הנבואה יכולה להידחות⁹⁴,

92. איתא במדרש שיר השירים:

רבנן פתרי קרא בעולי גולה, 'אחות לנו קטנה' אלו עולי גולה. 'קטנה' שהיו דלים באכלוסין. 'ושדים אין לה' אלו חמישה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון, ואלו הן: אש של מעלה, ושמן המשחה, ארון, רוח הקודש, ואורים ותומים, הדא הוא דכתיב (חגי א, ח): 'וארצה בו וְאֶכְבֵּד' 'ואכבד' כתיב חסר ה'. 'מה נעשה לאחותינו' 'מה נעשה' ביום שנגזר די עבר פרת עבר, די לא עבר לא יעבר. 'אם חומה היא' אילו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית (שיהש"ר רבה פרשה ח אות י').

ועיין גם בכוזרי מאמר שני אות כ"ד על עניין זה.

93. עיין בהקדמת פירוש המשניות לרמב"ם.

94. בגמרא יומא עג ע"ב איתא, 'גזירת נביא חוזרת וגזירת אורים ותומים אינה חוזרת', ומשמע בבירור שגזירת נביא חוזרת.

בעניין זה עוסק גם האבן עזרא בפירושו על התורה, במדבר כג, כא. וכן הרמב"ן בספר הגאולה שער שני מרחיב מעט בעניין זה, אך הוא כותב בבירור שכל נבואה לטובה חייבת להתגשם גם אם חוטאים (אך הנבואה יכולה להידחות).

(יתכן ששמעם מהתוס' ביבמות (ני ע"א) שכל הנבואות נאמרים רק עפ"י תנאים מסויימים) בספר בכור שור על התורה (דברים יח, כב), כתוב:

'ולא יהיה הדבר ולא יבא' שינבא דבר שאינו תלוי לא בזכות ולא בחובה, כמו **'מה אות כי ירפא ה' לי ועליתי ביום השלישי בית ה'**. ואם נתן אות ולא בא זהו **'לא יהיה הדבר'**, ובזדון דיבר. אבל אם התנבא פורענות על רשעים וחזרו בתשובה, כגון אנשי נינוה, הרי בא דברו להועיל, ואינו חייב. 'וכן על טוב והרשעו, הם מנעו הטוב מהם', אבל אם עמדו כמה שהן ולא בא אז חייב.

משום שנבואת הנחמה נאמרה בשכר שהם עושים את הישר בעיני ה', ובשעה שהם חוטאים הם מונעים מהם את הטובה.

בעל 'העקידה' בביאורו על פרשת שופטים (בתחילת הפרשה) האריך בביאור המחלוקת בין הראשונים בעניין זה.

נבואת נחמה שלא תלויה בזכות ומוגדר בה זמן, כלומר שהנביא אומר - ביום זה יהיה כך וכך, היא חייבת להתקיים, אם הדבר לא התקיים – "הוא הדבר אשר לא דיברו ה'" והנביא הוא נביא שקר, כפי שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור - הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשָׁלוֹם 'בְּבֹא דְבַר הַנְּבִיא' יִנְדַע הַנְּבִיא אֲשֶׁר שָׁלַחוּ יְהוָה בְּאֶמֶת (ירמיהו כח, ט). כלומר מפאת העובדה שחנניה בן עזור ציין תאריך ואמר - בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים... לכן אמר לו ירמיהו - 'בְּבֹא דְבַר הַנְּבִיא', כלומר אם יגיע התאריך והדבר לא יתקיים, אז יוכח שהוא נביא שקר. אך נביא שלא מציין תאריך שאז תתגשם נבואתו, לא ניתן לומר עליו שהנבואה לא התקיימה, ואפשר שכוונתו לאחרית הימים, דוגמת נבואות רבות בישיעהו ויחזקאל שעדיין לא התקיימו.

אין בכוונתנו לומר שכל הנבואות ח"ו אינן חייבות להתגשם מהסיבות הנ"ל, אלא להיפך, כל הנבואות שהנביאים ניבאו התקיימו במלא עוצמתן, כגון כל נבואות אליהו ואלישע, וכן כל שאר הנבואות. אבל ישנן נבואות שעלינו להבין היטיב את הרקע בו הן נאמרו, או את הכוונה האמיתית שבדברים. לדוגמה, ירמיהו ניבא - פִּי לִפִּי מְלֹאֵת לְבָבְלִי שְׁבָעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם (ירמיהו כט, י), רבים טעו בחשבון השנים, אף דניאל טעה בזה, ולבסוף הכל התקיים (ע"פ החשבון האמיתי של הנבואה).

הצורה בה קיבלו ישראל את נאמנותו של נביא, היא לא ע"פ הנבואות שאנו קוראים בהן, אלא ע"פ נבואה שהנביא אמר והתקיימה, כך הוא הוחזק כנביא ואח"כ אין בודקין אחריו. אמנם אם הוא מגדיר זמן שבו תתקיים נבואתו, והגיע הזמן והנבואה לא התקיימה, אזי הנביא נהרג, וזה רק אם לא תלה את הנבואה בזכות ובחובה, כנ"ל.

נבואה שהיא נבואת גאולה או פורענות לישראל, היא עפ"י ההנהגה הראויה לאותו הזמן. הפורענות תלויה באם ימשיכו לחטוא, וכפי שמיכה ניבא בימי חזקיהו לרעה ליהודה, והם שבו אל ה' והגזירה התבטלה⁹⁵. וכן הטובה במקומות רבים גם היא היתה על תנאי, כנ"ל.

95. עיין בביאורינו על פרק ג' במיכה.

ברור הדבר, שנבואות הנחמה לעתיד לבא אינן על תנאי, והן תתגשמה גם אם עמ"י חוטאים, כפי המפורש בנבואות רבות⁹⁶, שיגיע יום שבו ה' יתברך יעביר את היצה"ר, ואז תהיה גאולה שלמה (ועד אז עמ"י עובר את התהליך של התיקון המכונה 'בְּעֵתָהּ' (ישעיהו ס, כב), שהוא תהליך של תיקון העולם שהולך ונשלם גם אם ישראל חוטאים, אבל אם עמ"י יעשו רצונו של מקום, אפשר להביא את הגאולה הנצחית בכל זמן).

חטאי יהודה בבית שני

כשעלה נחמיה לא"י ראה שהכהנים הזניחו את בית ה', ונתנו לטוביה הצורר העמוני לשכה בבית ה', שהיתה מיועדת למנחה וללבונה ולכלי בית ה', ולתרומות ולמעשרות. טוביה טימא את הלישכה, והמשוררים והשוערים עזבו את בית ה', ככתוב:

ד וּלְפָנַי מָזָה אֲלִישִׁיב הַכֹּהֵן (כה"ג) נָתַן בְּלִשְׁכַּת בַּיִת אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לְטוֹבִיָּה :
ה וַיַּעַשׂ לוֹ לְשֹׁכָה גְדוֹלָה וְשָׁם הָיוּ לְפָנִים נֹתְנִים אֶת הַמִּנְחָה הַלְּבוֹנָה וְהַכִּלִּים
וּמַעֲשֵׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיְצָהָר מִצֹּת הַלְוִיִּם וְהַמְּשֻׁרְרִים וְהַשְּׁוֹעֲרִים וְתְרוּמַת
הַכֹּהֲנִים...

ח וַיֵּרַע לִי מְאֹד וְאֲשַׁלִּיכָה אֶת כָּל כְּלֵי בַיִת טוֹבִיָּה הַחוּץ מִן הַלְּשֹׁכָה : ט
וְאִמְרָה וַיִּטְהְרוּ הַלְּשֹׁכוֹת וְאֲשִׁיבָה שָׁם כְּלֵי בַיִת הָאֱלֹהִים אֶת הַמִּנְחָה
וְהַלְּבוֹנָה :

י וְאֲדַעָה כִּי מִנְיֹת הַלְוִיִּם לֹא נִתְּנָה וַיִּבְרְחוּ אִישׁ לְשֹׁדְהוֹ הַלְוִיִּם וְהַמְּשֻׁרְרִים
עָשִׂי הַמְּלֹאכָה : יא וְאָרִיבָה אֶת הַסְּגָנִים וְאִמְרָה 'מִדּוּעַ נֶעְזַב בַּיִת הָאֱלֹהִים'
וְאֶקְבָּצֵם וְאֶעֱמְדֵם עַל עַמְדָּם : יב וְכָל יְהוּדָה הֵבִיאוּ מַעֲשֵׂר הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ
וְהַיְצָהָר לְאוֹצְרוֹת... (נחמיה יג, ד-יב)

ממקראות אלו אנו למדים שגם השרים לא הוטרדו מכך שבית האלהים נעזב, עד שהתקוטט נחמיה עמהם ואמר להם - 'מִדּוּעַ נֶעְזַב בַּיִת הָאֱלֹהִים'.

גם לאחר שעלה נחמיה והחל לבנות את חומת ירושלים, היו ביהודה אנשים רבים שעזרו לטוביה העמוני נגד נחמיה (נחמיה ו, יח).

עוד ראה נחמיה, שהעם חוטאים בעוונות של חילול שבת ונשים נכריות (בנוסף על החטאים שחטאו בימי עזרא⁹⁷), ככתוב:

96. רוב הנחמות ביחזקאל, מודגש בהן שהן לא על תנאי, אלא ה' יביא את עמ"י לא"י ויטהר אותם, וכן בפרשת ניצבים, וכן בירמיהו ל"א מפורש שה' יטהר את לב כל ישראל – באופן שלא יקרה יותר מה שקרה עד כה. נבואה זו לא יכולה להיות תלויה בזכות ובחובה.

97. בשנת שבע לדריוש, שנה לאחר שנשלמה בניית בית שני, עלה עזרא לא"י, ומצא שבני יהודה חטאו בעוון נשים נכריות, ככתוב:

טו **בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִּיהוּדָה דְּרָכִים גְּתוּת בְּשַׁבָּת וּמְבִיאִים הָעֲרֻמוֹת וְעַמָּסִים עַל הַחֲמָרִים... וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלַם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת...**

טז **וְהַצָּרִים יָשְׁבוּ בָּהּ מְבִיאִים דָּאָג וְכָל מִכּוֹר וּמוֹכְרִים בְּשַׁבָּת לְבָנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם. יז וְאָרִיבָה אֶת חֲרֵי יְהוּדָה וְאִמְרָה לָהֶם מִה הִדְבָּר הַרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְלִים אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת...**

כג **גַּם בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְּהוּדִים הַשִּׁיבוּ נְשִׁים אֲשֶׁדָּדִיּוֹת עֲמָנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת: כד וּבְנֵיהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁדָּדִיּוֹת וְאִינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית...**

כה **וּמִבְּנֵי יוֹדְעֵ בֶן אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל חָתָן לְסַנְבַּלֵט הַחֲרָנִי... (נחמיה יג, טו-כח).**

בתחילת ימי בית שני הכעיסו בני יהודה מאד את ה' יתברך, וחיללו את שמו ואת קדשי בית ה', עד שאמר עליהם מלאכי - **מִי גַם בָּכֶם וְיִסְגֹר דְּלַתְּכֶם וְלֹא תֵאָרְוּ מִזְבְּחֵי חֲנָם אֵין לִי חֶפֶץ בָּכֶם אֲמַר יְהוָה צְבָאוֹת... וְאַתֶּם מְחַלְלִים אוֹתוֹ בְּאַמְרֹכֶם שְׁלַחַן אֲדָנִי מִגָּאֵל הוּא... וְהַבְּאֲתֶם גְּזוּל... (מלאכי א, י-ג).**

הצלחת החשמונאים בבית שני - עד נפילת יהודה בידי הרומאים

לסיום ביאור הנבואה בספר חגי, יש לדבר על הזמנים שיהודה הצליחו בבית שני בתקופת החשמונאים, בכדי לעזור לקורא להבין את המפרשים המייחסים את

א **וּכְכֹלֹת אֵלֶּה נִגְשׂוּ אֵלַי הַשָּׂרִים לֵאמֹר לֹא נִבְדְּלוּ הָעַם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמִּי הָאֲרָצוֹת כִּתְעַבְתִּיהֶם לְכַנְּנֵי חַחְתִּי הַפְּרָזִי הַיְּבוּסִי הַעַמְנִי הַמְּאָבִי הַמְּצָרִי וְהַמְּאָרִי: ב פִּי נִשְׂאוּ מִבְּנֵיהֶם לָהֶם וְלְבָנֵיהֶם וְהִתְעַרְבוּ זָרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמִּי הָאֲרָצוֹת וַיֵּד הַשָּׂרִים וְהַסֹּגְנִים הִיָּתָה בַּמַּעַל הַזֶּה רֹאשׁוֹנָה: (עזרא ט, א-ב).**

אמנם נראה שבעון נשים נכריות כבר חטאו בזמן נבואת חגי וזכריה, שהרי חגי וזכריה החלו את נבואתם בשנת שתיים לדרייוש, ועזרא עלה בשנת שבע לדרייוש ומצא שהרבו לפשוע בעון נשים נכריות, ואז אמרו לו - **וְהַמְּלֹאכָה (להוציא את הנשים נכריות) לֹא לַיּוֹם אָחָד וְלֹא לַשָּׁנִים פִּי הַרְבִּינוּ לַפֶּשַׁע בְּדַבֵּר הַזֶּה (עזרא י, ג).** הוצאת הנשים הנכריות ארכה חודשיים (שם י, טז-יז).

הנביא זכריה ניבא גם בשנה הרביעית לדרייוש (זכריה א, ז) (יתכן שגם לאחר מכן), וקשה לומר שבזמן נבואת זכריה הם לא חטאו בעון נשים נכריות, ותוך כמה שנים הם כבר היו שקועים כ"כ בחטא הזה.

אפשר שיהיה מי שיפרש שהם חטאו רק באותן כמה שנים (משנת ארבע עד שנת שבע לדרייוש) ולא בימי זכריה, שהרי אם הם חטאו בעון זה בימי זכריה, מדוע לא הוכיח אותם על כך, שהרי לא מצינו שזכריה מוכיח על עון נשים נכריות (ואילו על עונות אחרים הוא מוכיח). אפשר לומר שבימי זכריה החלו לחטוא יחידים, ולכן זכריה לא התייחס לזה בנבואות, ולאחר מכן הגיע התפשט יותר. אך קצת קשה לפירוש זה, שהרי הראשונים שחטאו היה השרים והסגנים (כמפורש במקרא שהעתקנו לעיל), ואם הם כבר חטאו בימי זכריה, מדוע הוא לא הוכיח אותם (שהרי בדרכי הנביא מוכיח על חטאי שרים), אולי אפשר לומר שרק מעטים מן השרים חטאו בימי זכריה, ולכן הוא לא התייחס אליהם.

הנבואות של חגי וזכריה לזמן בית שני (וכדי לבאר מדוע לא ביארנו את רוב נבואות הנחמה על ימי בית שני, משום שלא מצינו כ"כ תקופות בבית שני, שניתן לייחס אותן לנבואות הנחמה בחגי ובזכריה).

בתחילת תקופת בית שני שלטו הפרסים על א"י. לאחר מכן כבש אלכסנדר מוקדון את א"י מיד הפרסים⁹⁸, וישראל היו תחת שלטון יווני 180 שנה. לאחר גזירות השמד של אנטיוכוס מרדו החשמונאים ביוונים, גירשו אותם והקימו ממלכה עצמאית.

עד מרד החשמונאים היה גבול יהודה מצומצם, מבית צור ועד בית אל (שטח של כ-40X50 ק"מ), ומעט בעבר הירדן, גם חברון כבר לא היתה בידי היהודים. והיו יהודים מעטים בגליל ובעמק יזרעאל⁹⁹.

98. אלכסנדר מת בזמן פלישתו לפרס (לאחר כיבושה). לאחר מותו חילקו מפקדיו ביניהם את האימפריה הענקית. ארץ ישראל היתה תחת שלטון התלמים במצרים, ולאחר מכן עברה לשלטון הסלאוקים (השלטון היווני באסיה), ונגדם היו המרידות של המכבים.

99. **מתתיהו** מרד ביוונים, ולאחר מלחמות עקובות מדם גירש את רוב היוונים מהשטח שהיה מאוכלס ביהודים בארץ יהודה.

לאחר שנתיים מת מתתיהו, ובנו **יהודה** גייס כוח של יהודים ונלחם באנטיוכוס וניצחו. הוא תקף את חיל המצב היווני בירושלים, וטיהר את בית המקדש. לאחר מכן מת אנטיוכוס ומלך בנו, הוא נלחם ביהודה והצליח לפלוש לירושלים, לאחר מכן עזב את העיר. היו מלחמות קשות, יהודה נלחם בעוז ובגבורה והרג רבים מהאויבים, ולבסוף נפל יהודה במלחמה (לאחר שלטון של כחמש שנים).

יונתן אחי יהודה תפס את מקומו ונלחם ביוונים בעוז, הוא הראשון שערך מסע קרב מחוץ לגבולות יהודה. טריפון היווני הוציא את יונתן להורג, ושמעון אחי יהודה האחרון קיבל את ההנהגה (יונתן שלט כ-19 שנה).

שמעון הרס את 'האקרא' (מוצב יווני בירושלים) עד היסוד, כבש את גזר יפו ויבנה ודרום מדבר יהודה, ושטחים בעבר הירדן (בערבות מואב מול יריחו ומזרחיה). לאחר שנה נהרג ע"י חתנו, ומלך תחתיו בנו יוחנן הורקנוס.

בתחילת שלטונו של **יוחנן הורקנוס**, צר אנטיוכוס השביעי על ירושלים כשנתיים, ולאחר מכן נסוג. אנטיוכוס מת, ויוחנן הורקנוס החל להרחיב את ממלכתו, כבש את כל דרום הר חברון ושפלת יהודה ואת הערים יבנה ואשדוד, וכן את השומרון ואת עמק חרוד (בית שאן), ומת לאחר שלטון של כ-30 שנה, ומלך בנו אריסטובולוס.

אריסטובולוס שלט שנה והרחיב את הממלכה למזרח ומרכז הגליל.

לאחר מות אריסטובולוס מלך **אלכסנדר ינאי** כ-27 שנים. הוא היה האחרון מבין המלכים החזקים בזמן בית שני, בתחילת מלכותו כבש את עכו ואת הגליל המערבי, וניהל קרב עם תלמי התשיעי. לאחר מכן כבש את עזה, רפיח, אנתדון, וערך קרב נגד הממלכה הנבטית. לאחר מכן ערך מסע קרב בעבר הירדן המזרחי, וכבש את רוב הערים היווניות, ופרץ דרך לעבר הגולן. היו מריבות קשות בינו לבין העם, הוא אהב את הצדוקים ותלה שמונה מאות מחכמי הפרושים, נהג כיווני בלבשו ובעוד עניינים. העם מרדו בו, והוא שכר שכירי חרב נכרים לדכא את המרד, והרג יהודים רבים.

לאחר מות ינאי, מלכה אלמנתו **שלומציון** המלכה, היא כיבדה את חכמי הפרושים, ונתנה להם שלטון, ובימיה היתה ברכה גדולה בארץ. שלומציון מתה לאחר שלטון של 8 שנים.

מתתיהו ובניו מרדו ביוונים. הם נלחמו ונצחו מעטים כנגד רבים, וה' רצה את מעשיהם והראה להם זאת בנס חנוכה.

יהודה בן מתתיהו ניהל מלחמות רבות ביוונים (לאחר מות אביו), הוא טיהר את בית המקדש, אך המלחמות לא הסתיימו ולבסוף נהרג יהודה במלחמה.

יונתן ושמעון (בני מתתיהו) החלו להרחיב את הממלכה, סיפחו שטחים מדרום השומרון ומהשפלה, את גזר ואת יפו, ושלטו על הנמל, אך רוב הערים בחוף היו יווניות.

לאחר מותה החלה מריבה גדולה בין הורקנוס השני ואריסטובולוס השני בני אלכסנדר ינאי, והיו כמה קרבות עקובות מדם. הורקנוס קרא לפומפיאוס הרומאי לעזור לו לנצח את אחיו. לאחר ארבע שנים כבש פומפיאוס את ארץ ישראל. מאז היו מלכי יהודה תחת המלכות הרומאית, הם נתנו למלכי יהודה שלטון רק על המקומות שהיו בהם רוב יהודי, כלומר מדבר יהודה וההר, חלקים מהשפלה ומהנגב, דרום השומרון לא כולל שכם (אף עיר הנמל יפו כבר לא היתה תחת שלטון יהודי), הגליל ללא רצועת חוף הים, חלקים מעבר הירדן המזרחי - רצועה מנחל ארנון וצפונה מעט אחרי נחל יבוק מול הרי השומרון. כך צימצמו מאד את גבולות הממלכה, ואף הטילו מס על יהודה.

המריבות והמהומות נמשכו, וכעבור 25 שנה מכיבוש פומפיאוס השליטו הרומאים את הורדוס. **הורדוס** היה עריץ אכזר והיה כפוף מאד לרומאים, הם נתנו לו לשלוט כאוות נפשו. הוא רצה את כל שארית בית חשמונאי, וגם את אשתו מרים החשמונאית ואת שלושת בניה. הורדוס מלך 35 שנה.

לאחר מות הורדוס, פרצו מהומות קשות נגד בנו, (העם שנא מאד את הורדוס, ולא רצה לקבל עליו את מרות בנו), אז פרצו מהומות קשות בכל הארץ והיו כמה טוענים לכתר. וכן פרצו מרידות ברומאים והם דוכאו ביד קשה ונהרגו יהודים רבים, אך התושבים בירושלים קיבלו עליהם את עול הרומאים, ומנעו את הלחימה על ירושלים. הרומאים השליטו את שלושה בני הורדוס על הארץ ומשך שלטונם כ-10 שנים.

לאחר מכן ארץ ישראל נשלטה ישירות ע"י נציבים רומאים כ-30 שנה, וא"י הפכה לפרובינקת "יודיאה".

לאחר מכן הרומאים השליטו את **אגריפס הראשון** בא"י (נכדו של הורדוס), הוא היה מלך חסד, ופעל רבות למען היהודים (בתקופת שלטונו ביהודה ולפני כן), אמנם הוא שלט על שטחים נרחבים מאד (קרובים לזו של הורדוס) אך משך שלטונו היתה רק מספר שנים, הוא מת ממחלתו, ולאחר מותו בוטלה עצמאותה של יהודה, והיא חזרה להיות נשלטת ע"י נציבים רומאים (לא ברור אם אגריפס המוזכר בחז"ל הוא אגריפס הראשון או אגריפס השני).

לאחר מות אגריפס הראשון, בנו **אגריפס השני** נשלח למשול ביהודה. אח"כ פרצו מרידות נגד רומאים בירושלים, יהודים רבים נהרגו והמרד דוכא. לאחר מכן פרצו מהומות ומרידות חדשות (חלקן בגלל אכזריות הנציבים), המרד הגדול התלקח בעיקר בעקבות אכזריותו של המצביא פלורוס, שעשק מאד את היהודים ורצה לבזוז כסף רב מבית המקדש, אגריפס השני ניסה למנוע מהעם למרוד, וכן חכמי ישראל התנגדו למרידות ברומאים, אך יד הפריצים גברה, והמרידות התלקחו בכל הארץ, והסתיימו בהחרבת ירושלים ובית המקדש, והרוגים רבים מאד ביהודה ובגליל ובמקומות נוספים בחו"ל.

בימי **יוחנן הורקנוס** התפשטה הממלכה עד לצפון הנגב, אז נכבשו שטחים גם בשומרון ובבית שאן.

בימי **אריסטובולוס** הראשון השתלטה הממלכה על כל הגליל.

אלכסנדר ינאי הביא את הממלכה לשיא התפשטותה, והשתלט על איזורים נרחבים בעבר הירדן, בגולן. השטחים היו מאוכלסים ברובם בגוים ואחיזת השלטון היהודי בהם היתה רופפת.

כיבוש פומפיאוס. לאחר מות אלכסנדר ינאי ושלומית אשתו (**שלומציון** המלכה), פרץ ריב על המלכות בין שני הבנים הורקנוס ואריסטובולוס. הורקנוס קרא לפומפיאוס הרומאי לעזרתו, ופומפיאוס כבש את ארץ ישראל. בתקופת כיבושו נהרגו 12,000 יהודים. אירוע זה מסמל את הקץ של עצמאות יהודה בארצו תחת בית חשמונאי.

לאחר כיבוש פומפיאוס הצטמצמה הממלכה, ורק האיזורים שהיה בהם רוב יהודי נשארו תחת שלטון יהודי. הערים היווניות על החוף קיבלו עצמאות, או סופחו לפרובינקת סוריה. ובשלטון היהודים נשאר רק ארץ יהודה מצומצמת.

לאחר מריבות קשות עקובות מדם, השתלט הורדוס על הממלכה. הוא פיתח מאד את הארץ, אבל היה מלך קשה ורע מעללים ביחס לעם, ורצח גם את קרוביו וחלק מבניו.

הורדוס שלט כמעט על כל א"י מצפון הנגב (לא כולל) עד הגליל (למעט אשקלון שהיתה עיר יוונית), רצועת החוף של הגליל ועמק בית שאן. הוא שלט על עבר הירדן האמור לעיל, וגם על הגולן והבשן ועל כל השטחים סביב לכינרת.

לאחר מות הורדוס פרצו מהומות בכל הארץ, היו כמה שהתמודדו על המלוכה, והיו מרידות קשות ברומאים והן דוכאו באכזריות. הממלכה היתה מספר שנים מחולקת בין בני הורדוס, ולאחר מכן ארץ ישראל נשלטה ע"י נציבים רומאים שלא דאגו כלל לצרכי היהודים וגבו מהם מיסים גבוהים מאד שלא יכלו לעמוד בהם, והצרו להם עד שהם מרדו ברומאים, והמרד הביא לחורבן בית המקדש השני, (לפני חורבן הבית היו מעט תקופות טובות בימי אגריפס הראשון והשני).

זכריה

תקופת נבואתו: זכריה החל את נבואתו בימי **דריווש הפרסי**.

דריווש מלך לאחר אחשוורוש בזמן גלות פרס ומדי. התקופה היא לקראת סוף שבעים שנה מחורבן ביהמ"ק הראשון.

זכריה החל את נבואתו במקביל לחגי, וניבא גם אחריו.

על מי ניבא? נבואותיו של זכריה הן בעיקר על יהודה, ומעט על עשרת השבטים.

עיקר נבואותיו:

- נחמות על יהודה בימי בית שני, וגם דברי תוכחה.
- נבואות על העתיד לקרות באחרית הימים, ונחמות. עיקר נחמותיו מתייחסות ליהודה, ומעט גם לעשרת השבטים.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר זכריה.

פרקים א-ח - נחמות ליהודה, בעיקר על ימי בית שני וגם על העתיד לבא (ששת הפסוקים הראשונים בספר הם דברי תוכחה ליהודה).

פרקים ט-י - נחמות על אחרית הימים ליהודה ולעשרת השבטים.

פרק יא - נבואה על הקורות עם ישראל.

פרקים יב-יד - על הקורות עם יהודה בימי הגאולה העתידה.

פרקים א-ח

בעיקר נחמות על יהודה בבית שני, מעט תוכחות על יהודה ומעט נחמות על העתיד לבא

פרק א - פסוקים א-ו, ה' יתברך קורא ליהודה לשוב אליו - **שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת...** ולא יהיו כאבותיהם (בימי החורבן), שחטאו ולא שמעו אל הנביאים. פסוקים ז-סוף הפרק, פורענות על בבל, ונחמה ליהודה ולירושלים.

פרק ב - פסוקים א-ד, פורענות על בבל (שהגלו את יהודה). פסוקים ה-סוף הפרק, נבואות נחמה, בעיקר על ירושלים, וגם על יהודה.

פרק ג - נבואה על יהושע בן יהוצדק, שהיה הכהן הגדול בתחילת ימי בית שני. תוכן מראה הנבואה: הנביא ראה את יהושע הכהן הגדול לבוש בגדים צואים. חז"ל מבארים שהבגדים הם משל על כך שבניו נשאו נשים נכריות (כמפורש בסוף ספר עזרא). העבירו מעליו את הבגדים הצואים, והלבישוהו מחלצות. מלאך ה' העיד בו, שאם ישמור את תורת ה' - **וְנִתְּנִי לָךְ מִהַלְכִים בֵּין הָעַמִּידִים הָאֵלֶּה...**

פרק ד - פסוקים א-ז, דברי נחמה לזרובבל שיצליח בבניית בית ה', אך לא בחיל ולא בכוח, כי אם ברוחי (כלומר, שה' יעיר את כורש לעזור מאד בבניית בית ה'). **מראה הנבואה** - זכריה ראה מנורת זהב עם שבעה נרות, וספל עגול גדול עליה (גִּלְגָּה), לכל נר היו שבעה צינורות שמביאים שמן מהספל, והיו שם שני עצי זית מימין ומשמאל לספל (למלאות את הספל). זהו סימן לזרובבל, שכפי שהזיתים והשמן נעשים מאליהם, כך גם בניית בית ה' תהיה מאליה (רש"י), שה' יעיר את רוח מלכי פרס, והצלחתו תהיה לא בחיל ולא בכוח, אלא בכך שה' יתן את רוחו על דריוש מלך פרס להיטיב לישראל (מלך פרס נתן רשות לבנות את בית ה', והורה לגזברי עבר הנהר לתת כסף רב וכמות גדולה של חיטים, שעורים, שמן ויין לבית ה', והעניק פטור ממיסים לכל העובדים בבית ה', כמפורש בעזרא).

נבואה זו, שלא להשתמש בחיל ובכוח, ככתוב - **זֶה דְבַר יְהוָה אֵל זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחֵיל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחִי...** היא אך ורק לימי זרובבל, ולא לשאר הזמנים בבית שני, שהרי נחמיה היה שולט ביהודה זמן לא רב לאחר זרובבל, והוא השתמש בחיל ובכוח להגן על הבונים את חומות ירושלים, ככתוב - **וְאֶעֱמִיד אֶת הָעַם לְמִשְׁפָּחוֹת עִם חִרְבֵיתֵיהֶם רְמַחֵיהֶם וְקִשְׁתֵיתֵיהֶם... אֶת אֲדָנָי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא**

זָכְרוּ וְהִלַּחְמוּ עַל אַחֵיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֵיכֶם... וְאַנְחֵנוּ עֲשִׂים בְּמִלְאָכָה וְחָצִים מְחֻזְקִים בְּרַמְחִים מַעֲלוֹת הַשָּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים (נחמיה ד). כמו"כ החשמונאים גם הם השתמשו בחיל ובכוח.

פסוקים ח-סוף הפרק, נחמה לזרובבל שיצליח בבניית בית ה'. **המראה:** היו שם שני עצי זית כנ"ל, שני אשכולות של זיתים (**שְׁבִלֵי הַזֵּיתִים**), ושתי עריבות גדולות (**שְׁנֵי צִנְתָּרוֹת הַזָּהָב**) שאליהם היו נופלים הזיתים ונעצרים, השמן זב מהם לספל (ל-גִּלְגָּה). שני העצים ושני אשכולות הזיתים מרמזים על קרן כהונה וקרן מלכות הנמשחות בשמן (**שְׁנֵי בְנֵי הַיְצָהָר הָעֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ**).

פרק ה - פסוקים א-ד, זכריה רואה מגילת פורענות עפה, והיא מרמזת על הקללה שתבוא על הגנבים ועל הנשבעים לשקר.

פסוקים ה-ח, ע"פ רש"י, זכריה רואה כלי שמוודין בו איפה, ואשה בתוך האיפה. האשה מסמלת את הרשעה באיפה (רמז לעושקים דלים), היא נחבטת בפנים והושלכה על האיפה אבן עופרת לשקעה בה.

פסוקים ט-יא, שתי נשים עם כנפיים נשאו את האיפה הנ"ל לבבל, שם ידונו את בני בבל על רשעתם.

פרק ו - פסוקים א-ד על ענייני ארבע המלכויות (ראה להלן 'עניין אדום' לאחר ביאור ספר עובדיה). **המראה -** ארבע מרכבות יוצאות מבין ההרים, במרכבה הראשונה סוסים אדומים להרכיב את בבל שישלטו בעולם, במרכבה השנית סוסים שחורים להרכיב את פרס ומדי, במרכבה השלישית סוסים לבנים להרכיב את יוון, ובמרכבה הרביעית סוסים מנומרים וחזקים להרכיב את (ישמעאל ואת) המלכות הרשעה אדום.

פסוקים ט-סוף הפרק, נבואת נחמה לזרובבל (המכונה צמח), ונבואה לעשות עטרות זהב וכסף לזיכרון בהיכל ה' לשלושה אנשים שהתנדבו כסף וזהב לבית ה'. (לנבואה זו ישנם עוד פירושים). (פסוק טו - **וְרַחֲוִקִים יָבֹאוּ וּבְנֵי בְּהֵיכַל יְהוָה... וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּן... נבואה שאם הם ישמעו בקול ה', יבואו גויים ממדינות רחוקות לבנות בהיכל ה', או שיתקבצו הגלויות ממקומות רחוקים לבנות בהיכל ה').**

פרקים ז-ח - פרקים ז-ח הם נבואה אחת.

תוכן הנבואה בפרק ז': בשנת 4 לדריוש, באמצע בניית הבית (בניית הבית החלה בשנים לדריוש, ונסתיימה בשנת שש לדריוש. עיין עזרא פרקים ד-ו) שלחו לשאול את הכהנים והנביאים האם להמשיך לספוד ולצום בחודש אב. הם ראו שבית ה' באמצע הבנייה, והסתפקו האם אפשר לבטל את האבל. ה' יתברך ענה להם, שהרי רק הם צמים (לצרתם) ולא ה' יתברך, ומה יועיל אם הם צמים?

עליהם לדעת שהעוונות שהם חטאו בימי השלווה (בזמנים שירושלים ערי החר והנגב והשפלה היו מיושבים) הם גרמו לפורענות, ה' שלח להם נביאים והם לא שמעו בקולם. הדברים שיועילו להם הם שינהגו ביושר ובצדק, יעשו חסד, ולא יחטאו בעוונות של בין אדם לתבירו.

המשך הנבואה בפרק ח': נחמות לירושלים, קיבוץ גלויות, נבואה שתיפסק הקללה שהיתה עליהם (הקללה היתה כי הם לא דאגו לבית ה', ככתוב בחגי), תהיה להם ברכה בדגן בתירוש ובממונם. הנביא מעודד את עם יהודה שביהמ"ק השני עתיד להיות מקום חשוב בעולם (אפשר שנבואה זו התקיימה בימי הורדוס). בסוף פרק ז' ישנה נבואה שכל ד' הצומות יהפכו לששון ולשמחה, שזה יתקיים רק לעתיד לבא (עייין לעיל בנספח לחגי).

תוכן הנבואה בפסוקים ט-יג: חיזוק לבני יהודה על כך שראו שמזמן בניית הבית (שנת שתיים לדרייווש) הופסקה הקללה ששרתה עליהם. ויבוארו מקראות אלו.

ט פה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת תְּחִזְקֶנָּה יְדֵיכֶם - להמשיך בבניית בית ה', הַשְּׁמָעִים בְּיָמִים הָאֵלֶּה (ב-4 לדרייווש) אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וכפי ששמעתם לפני שנתיים ב-2 לדרייווש - מִפִּי הַנְּבִיאִים - חגי וזכריה שניבאו - אֲשֶׁר בְּיוֹם יֵסַד בַּיִת יְהוָה צְבָאוֹת הֵיכַל לְהַבְנוֹת, שאז חגי ניבא שתיפסק הקללה ותהיה ברכה, וזה התקיים כבר:

י כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם - לפני 2 לדרייווש - שָׁכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה וּשְׁכַר הַבְּהֵמָה אֵינָנָה וְלִיוֹצֵא וּלְבָא אֵין שְׁלוֹם מִן הַצָּר וְאֲשַׁלַּח אֶת כָּל הָאָדָם אִישׁ בְּרַעְהוֹ: יא וְעַתָּה - כבר הופסקה הקללה - לֹא כִיָּמִים הָרְאִשִׁימִים אָנִי לְשָׂאֲרֵית הָעָם הַזֶּה נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת: יב כִּי זָרַע הַשְּׁלוֹם - הצלחת זרע האדמה מביא שלום בין איש לרעהו, הִגְפִּן תִּתֵּן פְּרִיָּה וְהָאֲרֶץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהַנְּחַלְתִּי אֶת שְׂאֲרֵית הָעָם הַזֶּה אֶת כָּל אֵלֶּה: יג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר הָיִיתֶם קֹלְלֵה בְּגוֹיִם בַּיִת יְהוּדָה וּבַיִת יִשְׂרָאֵל כִּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְהָיִיתֶם בְּרֻכָּה אֶל תִּירָאוּ תְּחִזְקֶנָּה יְדֵיכֶם:

פרקים ט-י

נחמות על יהודה ועשרת השבטים לעתיד לבא

פרק ט - נחמות לכל שנים עשר שבטי ישראל, בימות משיח בן דוד.

פרק י - נחמות ליהודה ונחמות לעשרת השבטים, כפי שיבואר להלן.

פרק ט' פסוקים א-ח - **מִשָּׂא דָּבַר יְהוָה בְּאָרֶץ חֲדָרָךְ... וַיֵּשֶׁב מִמֶּזֶר בְּאֶשְׁדּוֹד...**
וְהָיָה כְּאֵלֶיךָ בְּיְהוּדָה'... וְלֹא יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם עוֹד נִגְשׁ כִּי עֲתָה רָאִיתִי בְעֵינַי. עַל
יְהוּדָה לַעֲתִיד לֵבֵא.

מפסוק ט' עד פרק י' פסוק ב': נחמה על יהודה ועל עשרת השבטים, בזמן משיח בן דוד, ככתוב:

ט גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הִרְיעֵי בַת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה מִלְכָּךְ יָבֹא לָךְ צָדִיק וְנוֹשֵׁעַ
הוּא עֲנִי וְרַכֵּב עַל חֲמֹר וְעַל עֵיר בֶּן אֶתְנֹת. י וְהִכְרַתִּי רֶכֶב מִ'אֶפְרַיִם' וְסוֹס
מִירוּשָׁלַם...

יג כִּי דִרְכַּתִּי לִי 'יְהוּדָה' קִשְׁת מִלְאֲתֵי 'אֶפְרַיִם' וְעוֹרֹרְתִי בְנִידָךְ צִיּוֹן עַל בְּנֵיךְ
יָנוּן וְשִׁמְתִיךְ כְּחָרֵב גְּבוּר, עַד סוֹף הַפָּרֶק - וְחִלְמוֹת הַשָּׁא יִדְבְּרוּ הֶבֶל יִנְחַמְנוּ
עַל כֵּן נִסְעוּ כְמוֹ צֹאן יַעֲנֵו כִּי אֵין רֵעָה.

אפרים - הכוונה לעשרת השבטים, ויהודה - הכוונה לגלות יהודה (כלומר: השבטים יהודה ובנימין, ושאר השבטים שביניהם, עיין בנספח 2).

פרק י - מפסוק ג' עד סוף הפרק נחמות ליהודה, לאחר מכן נחמות לעשרת השבטים, וכסדר זה.

ג עַל הָרְעִים חָרָה אָפִי וְעַל הָעֲתוּדִים אֶפְקוֹד כִּי פִקֵּד יְהוָה צְבָאוֹת
אֶת עֲדָרוֹ אֶת בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוֹס הַדּוֹד בְּמִלְחָמָה: ד מִמֶּנּוּ
כִּפְּהַ מִמֶּנּוּ יִתֵּד מִמֶּנּוּ קִשְׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל נֹגֶשׁ יַחְדָּו: ה וְהָיוּ
כְּגִבְרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בְּמִלְחָמָה וְנִלְחְמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם
וְהִבִּישׁוּ לְכָבִי סוֹסִים:

ו וּגְבַרְתִּי אֶת בֵּית יְהוּדָה וְאֶת בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשִׁבוֹתִים כִּי
רַחֲמַתִּים וְהָיוּ כְּאֲשֶׁר לֹא זָנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם:
 על יהודה, ועשרת השבטים.

ז וְהָיוּ כְּגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לָבָם כְּמוֹ יָיִן וּבְנִיָּהֶם יִרְאוּ וְשָׂמְחוּ יַגֵּל
לָבָם בִּיהוָה: ח אֲשַׁרְקָה לָהֶם וְאֶקְבָּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרִבּוּ כְמוֹ רְבוּ: ט
וְאֶזְרְעֵם בְּעַמִּים וּבְמַרְחָקִים יִזְכְּרוּנִי וְחָיו אֶת בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ: י
וְהַשְׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֲשׁוּר אֶקְבָּצֵם וְאֶל אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן
אָבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם: יא וְעֵבֶר בֵּיַם צָרָה וְהִפָּה בֵּיַם גְּלִים וְהִבִּישׁוּ
כָּל מְצוֹלוֹת יָאֵר וְהוֹרֵד גְּאוֹן אֲשׁוּר וְשָׁבַט מִצְרַיִם יִסּוֹר: יב וּגְבַרְתִּים
בִּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלְכוּ נְאֻם יְהוָה:
 על עשרת השבטים.

בנספח 3 נרחיב בביאור נבואה זו ובעניין הגאולה, שמתחילה ישובו בני יהודה לארצם וימלוך עליהם משיח בן דוד, ולאחר מכן ישובו עשרת השבטים, ילחמו בגויים וינצחום.

פרק י"א

נבואה על תקופות שונות

פרק זה יבואר כולו ע"פ רש"י, במקומות בהם מובאות שתי דיעות ברש"י תבואר רק אחת מהם.

פסוקים א-ג. א פתח לבנון דלתיד ותאכל אש בארזיד: ב הילל ברוש כי נפל ארז אשר אדרים שדדו הילילו אלוני בשן כי ירד יער הבציר: ג קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן:

משל, האש תאכל את הדר ועוז ארזי הלבנון, ופאר הברוש הארז והאלון. משל נוסף, נשדדה מהרועים (החזקים) תפארתם, ונשדד מעוז האריות בגאון הירדן. הנמשל, כל אומות העולם עתידים לאבד את כל גבורתם, כי עמ"י יכו בהם לעתיד לבא.

פסוקים ד-ה. ד פה אמר יהוה אלהי רעה את צאן ההרגה: ה אשר קניהו והרגו ולא יאשמו ומכריהו יאמר ברוך יהוה ואעשר ורעיהם לא חמול עליהן:

ה' יתברך אומר לנביא, תכין רועים לצאן ההריגה (הצאן שהורגים בהן) שישמרו עליהן, כי (-פסוק ה') הרועים שלהן אוכלים אותן ולא רועים אותן. הנמשל, שיהיו לישראל מנהיגים משלהם (אולי בית חשמונאי), כי השליטים הגויים לא שומרים על ישראל, רק מתעללים בהם.

פסוק ו'. ו כי לא אחמול עוד על ישבי הארץ נאם יהוה והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם:

אולי זוהי נבואה על מלכי רומי שיהרסו את העולם (רש"י לא ביאר פסוק זה).

פסוק ז'. ז וארעה את צאן ההרגה לכן עניי הצאן ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן:

ה' יתברך אומר - (בימי שאול ודוד) אני הייתי רועה את הצאן שהגויים היו הורגים בהן (בתחילת ימי שמואל), לבסוף חילקתי את המלכות בין רחבעם וירבעם. רחבעם בן שלמה מלך יהודה מכונה 'חובלים', כלומר מי שאמר שהוא יכביד את עולו (מלכים א' פרק י"ב), ירבעם בן נבט מלך עשרת השבטים מכונה 'נעם', שהרי לא אמר שיכביד את עולו.

פסוקים ח-יא, על שבירת מלכות עשרת השבטים. ח ואכחד את שלשת הרעים בינח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי: ט ואמר לא ארעה אתכם

הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחָדָת תִּכְחַד וְהַנְּשֹׂאֲרוֹת תֹּאכְלֶנָּה אִשָּׁה אֶת בֶּשֶׂר רְעוּתָה: >
וְאָקַח אֶת מִקְלֵי אֶת נַעַם וְאֶגְדַּע אֶתוֹ לְהַפִּיר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת כָּל
הָעַמִּים: יא וְתִפְרֹ בַיּוֹם הַהוּא וַיִּדְעוּ כֵן עֲנִי הַצֹּאֵן הַשְּׂמֵרִים אֶתִּי כִּי דָבַר יְהוָה
הוּא:

פסוק ח', ישראל חטאו לפני, לכן קצרה נפשי (רצוני) מלהושיע אותם, הכחדתי את הרועים בימי יהוא (כ-90 שנה ממות שלמה), שהרג את כל בית אחאב שמלכו על ישראל, ורבים מבית אחזיה מלך יהודה, ומזרע דוד (מלכים ב' פרקים ט-י, ועיין בהערת הרב יעקב בנספח 1).

פסוק ט-י. בזמן שלטון בית יהוא אמרתי לא ארעה את הצאן, כלומר לא אצילם עוד מיד האומות, ושברתי את המקל 'נועם', שהוא עשרת השבטים כנ"ל, והפרתי את הברית שתמיד היתה להצילם מידי הגויים, שבימי (יהוא ו-)יהואחז בן יהוא ארס הצרו לישראל מאד (עיין במבוא ל-4 נביאים), ובימי הושע בן אלה גלו עשרת השבטים.

פסוק י"א. הצדיקים הבינו שה' עשה זאת.

פסוק יב-יג על יהודה. יב וְאָמַר אֲלֵיהֶם אִם טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם לֹא חֲדָלוּ
וַיִּשְׁקְלוּ אֶת שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כֶּסֶף: יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְּׁלִיכֶהוּ אֶל הַיּוֹצֵר אֲדָר
הַיָּקָר אֲשֶׁר קָרַתִּי מַעְלֵיהֶם וְאָקַחְהָ שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וְאֲשַׁלֵּיךְ אֶתוֹ בֵּית יְהוָה אֶל
הַיּוֹצֵר:

אחר גלות עשרת השבטים (בימי חזקיהו) אמרתי למלכי יהודה: תנו את שכרי, כלומר תעשו את רצוני, ואשמור עליכם, ואם לא אזי לא אשמור עליכם. הם נתנו רק 30 כסף, כלומר רק מקצתם עשו את הישר בעיני. והקב"ה ציווה להשליך את 30 הכסף אל היוצר, כלומר השכר על אותם שעשו את רצוני יהיה בבית שני.

פסוק י"ד על החרבן. יד וְאֶגְדַּע אֶת מִקְלֵי הַשָּׁנִי אֶת הַחֲבָלִים לְהַפִּיר אֶת הָאֲחֻהָ בֵּין
יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל:

אחר גלות עשרת השבטים חטאו גם בני יהודה (בימי מנשה, ואחר מות יאשיהו), ולכן גדע ה' את מלכות יהודה הנקראת 'חובלים' כנ"ל, בימי חורבן הבית הראשון. דבר זה קרה להפיר את האחווה שבין יהודה לעשרת השבטים, כלומר מפאת החטאים של יהודה שלמדו ממעשיהם הרעים של עשרת השבטים.

פסוקים טו-סוף הפרק, פורענות מתמשכת של מלכי יוון ואדום. טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד קָח לְךָ כָּלִי רָעָה אֲוֹלִי: טז כִּי הִנֵּה אֲנֹכִי מִקִּים רָעָה בְּאַרְץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא יִפְקֹד הַנֶּעַר לֹא יִבְקֹשׁ וְהַנְּשֹׂבֶרֶת לֹא יִרְפָּא הַנִּצְבָּה לֹא יִכְלָפַל וּבִשׁוֹר הַבְּרִיאָה יֵאָכַל

**וּפְרָסִיָּהוּ פְּרָק: י' הוּי רַעִי הָאֱלִיל עֲזָבִי הַצֶּאֱן חָרַב עַל זְרוּעוֹ וְעַל עֵין יְמִינוֹ זְרָעוֹ
יְבוּשׁ תִּיבֶשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֵה תִּכְהֶה:**

נוסף על הצרות על ישראל שהוזכרו עד כה, שהיו עד אז (עד בניית בית שני), תקח עוד כלי רועה אוילי (שלא רועה את הצאן), כי אני מקים לצאן ההריגה עוד רועה בארץ שרק יסחט את הצאן ולא ידאג לצרכיהן, זה רומז על מלכות הרשעה רומי ימ"ש, שהרגה בישראל כנגד כל המלכויות (בימי החורבן ולאחריו), והם נשו את ממונם של ישראל במיסים גדולים.

פסוק יז.

הוּי יֵשׁ לְקוֹנֵן עַל - רַעִי הָאֱלִיל רועה השקר שהוא - עֲזָבִי הַצֶּאֱן - ולא שומר עליהם. ולרועה זה יש - חָרַב עַל זְרוּעוֹ - לטבוח בעם וְעַל עֵין יְמִינוֹ - גם יש חרב, והוא מביט לכל עבר להרוס את הצאן ולאכלם. אבל לעתיד לבא ישראל ינקמו באדום ו- זְרָעוֹ יְבוּשׁ תִּיבֶשׁ כוחו יחלש והוא ירמס לשחת, וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֵה תִּכְהֶה, כלומר שלא יוכל יותר לתור אחרי ישראל לבוזים.

פרקים יב-יד

נחמות על יהודה לעתיד לבא

פרק יב - נבואה על העתיד לבוא, שעתידים כל הגויים להילחם בירושלים, והם יפלו שם.

פרק יג - טיהור רוח הטומאה, ביעור נבואת השקר לעתיד לבא, ופורענות על כל העולם.

פרק יד - מלחמת כל הגויים בירושלים לעתיד לבא.

בפרקים יב-יד מוזכרים מאורעות שעתידים להגיע על יהודה, לפני גאולתם השלימה (ע"י משיח בן דוד).

הנאמר בפרקים אלו, הן נבואות המתייחסות רק ליהודה. גם הנאמר בתחילת פרק י"ב - **מִשָּׂא דָּבָר יְהוָה עַל יִשְׂרָאֵל...** 'ישראל' הכוונה לעם ישראל שבגלות יהודה, והנבואה היא רק על יהודה, כפי שמוכח מכמה מקומות בנבואה. (ישנם מקראות רבות שנאמר בהם 'ישראל' והכוונה ליהודה, כלומר לישראל שהיו במלכות יהודה).

מלאכי

תקופת נבואתו: מלאכי הוא הנביא האחרון אותו שלח ה' לעמ"י, והוא ניבא בתחילת ימי ביהמ"ק השני.

על מי ניבא? רוב נבואותיו של מלאכי הן על עם יהודה בא"י.

עיקר נבואותיו:

- תוכחה על עם יהודה שלא כיבדו את ה' כראוי, והביאו קרבנות בעלי מומים, תוכחה על שנשאו נשים נכריות ועל עוון מעשר.
- תוכחה על הכהנים שלא כיבדו את ה'.
- פורענות שעתידה להגיע על הרשעים לעתיד לבוא.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר מלאכי:

פסוקים א-ה בפרק א': פורענות על אדום.

פסוקים ו-סוף פרק א', ופרק ב' פסוקים א-ט: תוכחה על הכהנים שמקריבים בעלי מומים, תוכחה על ביזוי קדשי ה'.

פסוקים י-ט: תוכחה על עוון נשים נכריות.

שאר הספר מדבר על משפט ה' ברשעים, ותוכחה על עוונות שונים.

הערה: מלאכי הוא הנביא היחיד שניבא לאחר שכבר נבנה בית שני (חגי וזכריה ניבאו באמצע בניית הבית).

פרק א: פסוקים א-ד: **וְאֵת עֲשׂוֹ שְׂנֵאתִי...** נבואת פורענות על שממת ארץ אדום.

פסוקים ו-יד: תוכחה לכהנים בתחילת ימי בית שני, על שאין ליבם חדור בכבוד בית ה', והם מבזים את הקרבת הקרבנות, ומקריבים על המזבח קרבנות בעלי מומים.

פרק ב: פסוקים א-ט: המשך תוכחה לכהנים. תוכן הנבואה, אם הכהנים לא יכבדו את בית ה' כראוי, אזי - **וְזִרְתִּי פָרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרֶשׁ חֲגִיכֶם...** כלומר, לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה לבושת (כלומר, הם לא יקבלו כבוד ותרומות, אלא רעה ובושת תהיינה מנת חלקם). בנבואה זו ישנה גם תוכחה לכהנים שהם מכשילים רבים בתורה (כי הם היו מורי הוראה).

פסוקים י-טז: כלומר מ- **הֲלוֹא אֵב אֶחָד לְכֻלְנוּ**, עד - **כִּי שָׁנָא שְׁלַח**... תוכחה לעם יהודה, שנכשלו בעוון נשים נכריות (הם בגדו בנשיהם היהודיות, והנשים באו לבכות לפני המזבח).

פסוק יז: **הוֹגְעֵתֶם יְהוָה בְּדַבְרֵיכֶם**... תוכחה על אמרם שה' חפץ ברע, והיו שאמרו שאין דין ואין דין.

פרק ג: על משפט ה' ברשעים לעתיד לבא. בפרק זה ישנם כמה עניינים:

פסוקים א-ד: נבואה על כך שהקב"ה יטהר את עמו לעתיד לבוא מכל טומאה וחטא, כדי שירצה את קרבנם.

פסוקים ה-יב: הדין שיעשה הקב"ה במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי משפט גר, תוכחה על מצוות המעשר והתרומה, ועוד.

פסוקים כב-כד: (הנבואה האחרונה).

כב **זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחָרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים**: כג **הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא**: כד **וְהָשִׁיב לֵב אֲבוֹת עַל בְּנֵים וְלֵב בְּנֵים עַל אֲבוֹתָם**...

במהרה בימינו, אמן.

יואל
יונה
נחום
חבקוק
עובדיה

יואל

תקופת נבואתו: לא מפורשת בפסוקים.

עיקר נבואותיו: פורענות ליהודה על בוא הארבה. נחמות על יהודה לעתיד לבוא. פורענות על הגויים באחרית הימים.

פרקים א-ב - על פלישת הארבה ביהודה¹⁰⁰.

פרקים ג-ד: פורענות על הגויים, ונחמות על יהודה לעתיד לבא.

100. לא רבים ראו במו עיניהם את הנזק שהארבה מסוגל לעשות, דבר זה יוכל להקשות על הקורא להבין את הנאמר ביואל. לשם המחשת הדברים, נציג מעט נתונים על הארבה. הארבה המזיק והמפורסם ביותר, הוא החגב הסודני מדברי (הוא פלש לישראל באביב תשע"ג). והוא המזיק ביותר לחקלאות, הוא מתאגד לנחילים גדולים. ומספר הפריטים בכל קמ"ר יכול להגיע ל- 80 מיליון. להקות גדולות מאד עשויות להגיע לחמישים מיליארד חגבים, שטח הלהקה מגיע ל-1000 קמ"ר!! (יותר מחצי השטח של ירושלים בת ימינו). ככתוב - **יום השָׁדַד וְאַפְלָה יום עָנָן וְעָרְפָל כְּשֶׁחַר פָּרֵשׁ עַל הַהָרִים עִם רֵב וְעֵצוּם... כְּקוֹל מְרִקְבוֹת עַל רְאֵשֵׁי הַהָרִים וְרִקְדוֹן... בְּעִיר יִשְׁקוּ בַחֹמָה וְרִצּוֹן בַּבָּתִּים יַעֲלוּ בְעֵד הַחֲלוֹנִים בָּאוּ פָגָב... וַיְהִינָה נִתָּן קוֹלוֹ לְפָנָי חִילוֹ כִּי רֵב מְאֹד מִחֲנֵהוּ כִּי עֵצוּם עֲשֵׂה דְבָרוֹ...** ישנם סוגים של ארבה המסוגלים להתרבות במהירות. הם מסוגלים לאכול כל מזון כמעט. להקות ארבה פושטות על שדות ומכלות את כל יבולם בזמן קצר מאד. טון אחד ארבה אוכל מזון של 2,500 בני אדם (משקלם של 2,500 בני אדם הוא קרוב ל-200 טון, וטון אחד ארבה אוכל כנגד כולם), ככתוב - **לְפָנָי אֲכָלָה אֲשׁ וְאַחֲרָיו תִּלְהַט לְהַבָּה כְּגֹן עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָי וְאַחֲרָיו מִדְּבַר שְׁמָמָה וְגַם פְּלִיטָה לֹא הִיְתָה לוֹ.** הארבה מסוגל גם לשבור עצים עקב משקלן הרב של הלהקות המתיישבות עליהם למנוחת הלילה, והוא משחית את הצמחים ע"י הפרשותיו, ככתוב - **שָׁם גִּפְנֵי לְשָׁמָה וְתֹאנְתֵי לְקֶצֶף 'חֲשָׁף חֲשָׁפָה וְהִשְׁלִיד' הַלְבִּינוּ שְׂרִיגֶיהָ... רְמוֹן גַּם תִּמְרוֹ וְתַפּוּחַ כֹּל עֵצֵי הַשָּׂדֶה בְּשׂוֹף.** {בעבר נלחמו בארבה ע"י יצירת רעש והכאה על פחים, דברים אלו לא הועילו רבות. התקדמות משמעותיות במלחמה בארבה החלה עם הופעת המטוסים המרססים. בימינו שולחים מטוסי ריסוס למקום הרביצה של הארבה ומתקיפים אותם גם מהאוויר. מטוסי הריסוס מועילים לפרקים. בסתיו תשט"ז (1955) פשט הארבה על כל הנגב ושפלת יהודה, ולמרות כל טיסות הריסוס התקדם הארבה והגיע לתל אביב, ונבלם רק עם בא הימים הקרים של החורף}.

יונה

תקופת נבואתו: יונה ניבא בסביבות תקופת מלכות עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל¹⁰¹.

עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר שנבנה בית ראשון, התקופה היא אמצע ימי בית ראשון.

על מי התנבא: על נינוה בירת אשור.

עיקר נבואותיו: פורענות על נינוה בירת אשור, ושה' ניחם על הרעה.

פרקים א-ד: על נינוה בירת אשור.

הקב"ה ציווה על יונה להתנבא על נינוה. יונה חשש שאם תושבי נינוה יקבלו את דבריו וישובו בתשובה, יהיה הדבר קטרוג על עם ישראל שאינו שומע לדברי הנביאים, לכן ברח לתרשיש באניה, כדי שלא תשרה עליו הנבואה. הקב"ה הטיל סערה בים, והמלחים הטילו את יונה לים. הקב"ה זימן דג שבלע את יונה, ולאחר שיונה התפלל אמר ה' לדג שיקיא את יונה ליבשה. אחר כך ציווה הקב"ה על יונה שנית שילך לנינוה. יונה עבר בעיר והכריז: עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. ואכן אנשי נינוה חזרו בתשובה, והקב"ה ריחם עליהם וניחם על הרעה.

האשורים היו רשעים גדולים וארורים, ואף שבימי יונה הם חזרו בתשובה בעקבות נבואתו אליהם, אחרי כמה עשרות שנים הם צררו את עשרת השבטים, עינו אותם מאד, והיגלו אותם בבזיון גדול. לאחר מכן בא סנחריב מלך אשור להילחם בירושלים, ועבדיו חירפו את ה' בקול מול חומות ירושלים, עד שה' הושיע את עמו, וכל חיילותיו של סנחריב מתו בלילה אחד (ועוד ה' נקם בהם, שתוך פחות ממאה שנה נחרבה נינוה, וממלכת אשור חדלה להתקיים, כפי שיבואר בספר נחום).

101. בתחילת ספר יונה נאמר - וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶל יוֹנָה בֶן אֲמִתַּי... במלכים נאמר על ירבעם בן יואש מלך ישראל - הוּא הַשֵּׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבֹא חֲמַת עַד יָם הַעֲרָבָה כְּדָבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן אֲמִתַּי הַנְּבִיא (מלכים ב' יד, כה), מכאן שיונה ניבא בימי ירבעם בן יואש. ירבעם בן יואש מלך ישראל, החל את מלוכתו במקביל עם עוזיהו מלך יהודה.

נחום

תקופת נבואתו: ע"פ חז"ל ניבא נחום בזמן מלכות **מנשה** בן חזקיהו בן אחז בן יותם בן עוזיהו¹⁰². מנשה הוא דור 15 מדוד המלך, והחל למלוך כשלוש מאות ושלושים שנה לאחר שנבנה בית ראשון.

על מי התנבא: פורענות על נינוה בירת אשור, ופורענות על צבא אשור.

עיקר נבואותיו: על מפלת נינוה בירת אשור וארץ אשור, כ-20 שנה לפני חורבן בית ראשון.

להלן טבלה המתארת את שנות מלכי יהודה מימי חזקיהו ועד לחורבן בית ה'.

חזקיהו 29. צדיק, בשנת ארבע עשרה למלכו נפל סנחריב מלך אשור בירושלים.
מנשה 55. היה רשע, רצח לרוב ועונן וניחש וכישף, שרי הצבא של מלך אשור הגלוהו לבבל, מנשה חזר בתשובה, ושב למלוך בירושלים (דה"י ב' פרק י"ג).
אמון 2. הרשיע יותר ממנשה, "ולא נכנע לפני ה' כהיכנע מנשה אביו" (דה"י ב' לו, כג).
יאשיהו 31. היה צדיק, בימיו ניבא צפניה על החורבן, וב-13 למלכו החל ירמיהו לנבא. בסוף ימיו יצא פרעה נכה ממצרים להילחם במלך אשור, יאשיהו לא נתן לו לעבור בא"י, המצרים ירו ביאשיהו והרגוהו, ירמיהו ועמ"י ספדו לו רבות, העם המליך את יהואחז בן יאשיהו.
יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים. עשה הרע בעיני ה', מלך מצרים הגלהו למצרים והמליך את אחיו יהויקים.
יהויקים בן יאשיהו 11. רשע, בשנת 4 למלכו מלך נבוכדנאצר תחת אביו, והשמיד את ממלכת אשור, בסוף ימיו מרד בנבוכדנאצר, נבוכדנאצר הרגו והמליך את בנו יהויכין.
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים ו-10 ימים. עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו ואת כל ירושלים ואת כל השרים והגיבורים, ולקח גם רבים מכלי בית ה' לבבל, והמליך את צדקיהו דודו.
צדקיהו בן יאשיהו 11. בסוף ימי מלכותו נחרבו ירושלים ובית ה'.

הביאור על נבואת נחום יחולק לשלושה קטעים. מתחילה תבוארנה הנבואות כסדר כפי שהתבארו כל ספרי הנביאים, לאחר מכן יבואר מעט על מפלת אשור ומפלת נינוה, ולאחר מכן יובא נספח לנבואת נחום.

פרק א - פסוקים א-ו מִשָּׂא נִינּוּה... אֶל קִנּוּא וְנִקְם יְהוָה¹⁰³... על גדלות ה', ודרך מלחמותיו.

פסוקים ז-סוף הפרק - טוב יְהוָה לְמַעוֹז בְּיוֹם צָרָה... וּבְשֹׁטֶף עֲבַר כְּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאִבְיּוֹ יִדְרֹף חֶשֶׁךְ... מִבֵּית אֱלֹהֵיךָ אֲכַרִּית פֶּסֶל וּמִסִּכָּה אֲשִׁים קִבְרֶךָ כִּי קְלוֹת, על מפלת אשור (בסוף ימי יאשיהו).

פרקים ב-ג. הנבואות בפרקים אלו הן על מפלת אשור, בזמנים שכבשו את נינוה בירת אשור, הרסו אותה, והשמידו את ממלכת אשור. היה זה ע"י מלכי בבל (ומעט ע"י עמים נוספים) בסביבות תקופת מות יאשיהו (כ-20 שנה לפני חורבן בית ראשון), כפי שיבואר להלן.

תחילת פרק ב':

א הִנֵּה עַל הַהָרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׂר מְשֻׁמֵּעַ שְׁלוֹם חָגִי יְהוּדָה חֲגִיךָ שְׁלָמִי נְדָרֶיךָ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבֹר בְּךָ בְּלַיַעַל כְּלָה נִכְרַת: ב עָלָה מִפִּיךָ עַל פְּנֵיךָ נְצוּר מְצוּרָה צִפָּה דָרְךָ חִזַּק מִתְנַיִם אֲמַץ כַּח מְאֹד: ג כִּי שָׁב יְהוָה אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב כַּגְּאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בִקְקוֹם בִּקְקִים וּזְמַרִיהֶם שָׁחַתוּ: ד מִגֵּן גְּבִרְיָהוּ מְאָדָם אֲנָשִׁי חֵיל מִתְלַעִים בְּאֵשׁ פְּלֹדֶת הֶרְכָּב בְּיוֹם הַכִּינוּ וְהַבְרָשִׁים הֲרַעְלוּ: ה בְּחוֹצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הֶרְכָּב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בְּרַחֲבוֹת מְרֵאִיהֶן כַּלְפִּידִים כַּבָּרְקִים יִרוֹצְצוּ: ו יִזְכֹּר אֲדִירָיו יִכְשְׁלוּ בְּהַלִּיכָתָם יִמְהָרוּ חוֹמֹתָהּ וְהִכְן הַסִּבָּךְ: ז שְׁעָרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתְּחוּ וְהַיִּכָּל נִמוּג...¹⁰³

פסוקים א-ג (בפרק ב') מדברים ליהודה, שסבלו מאשור בימי חזקיהו, ובימי מנשה בנו (שאז שרי הצבא של אשור הגלו את מנשה). הנביא מנבא ליהודה - כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבֹר בְּךָ בְּלַיַעַל כְּלָה נִכְרַת, שאשור יפלו ולא יבואו יותר ליהודה.

מפסוק ד' עד לסוף הספר, הנבואה היא על שיבוא להכות את אשור בעיר נינוה כנ"ל. אין לפרש נבואה זו על מפלת אשור בירושלים, כי מתואר נבואה שאנשים כובשים חומה, ובימי חזקיהו צבא אשור נפל בירושלים, לא בידי אנשים, אלא ע"י מלאך ה', וכן לא ידוע שאז כבשו את נינוה.

מפלת סנחריב ומפלת נינוה

בספר נחום מוזכרים שני מיני פורענויות על אשור.

103. הנאמר בפסוק ב' - אֶל קִנּוּא וְנִקְם יְהוָה יְהוָה וַיַּעַל חִמָּה נִקְם יְהוָה לְצַרְיָו וְנִטְרָה הוּא לְאִבְיּוֹ. נקמה זו מכוונת לאשור, כי עבדי סנחריב מלך אשור, חירפו וגידפו את ה' מול חומות ירושלים, ונלחמו בשפלת יהודה (והגלו תושבים מלכיש (ע"י נספח 1), על ימי חזקיהו). (צבא אשור גם הגלו את עשרת השבטים באכזריות נוראה ובביזיון גדול). הנקמה היא בשתי תקופות, מפלת סנחריב בירושלים, וכ-90 שנה אח"כ מפלת אשור בארץ אשור, כפי שיבואר להלן.

1. בימי חזקיהו, בזמן שסנחריב מלך אשור נלחם בירושלים, אז הושיע ה' את עמו, ומלאך ה' הכה את כל חיל מלך אשור בלילה אחד. חז"ל מבארים שנחום ניבא לאחר מפלת סנחריב. הפורענות המוזכרת בנבואה על מפלת סנחריב היא תיאור מאורע שכבר עבר על סנחריב, ולא נבואה על העתיד.

2. מפלה נוספת, שעתידים לכבוש את העיר נינוה, כי על אף שנפלו האשורים בימי חזקיהו, הם המשיכו לשלוט במזרח התיכון, ואף הגלו את מנשה בן חזקיהו לבבל, והחזירוהו וכו' (דה"י ב' פרק ל"ג).

מפלת סנחריב בירושלים מתוארת בכמה מקראות, אך מפלת נינוה ומפלת צבא אשור בארץ אשור לא מובאת בפירוש בכל המקרא למעט בנחום, אך גם בנבואת נחום לא מוזכר מתי היתה המפלה. איתא בגמרא על נבוכדנאצר: 'שנה ראשונה כבש נינוה' (מגילה יא ע"ב), ועיקר כוונת חז"ל שם היא לספר על נבוכדנאצר, ולא על מפלת נינוה (שהרי באמת אשור נפלו בכמה מפלות).

גם המלבי"ם בביאורו על ספר נחום לא הסתפק במה שכתוב בגמרא 'שנה ראשונה כבש נינוה', והביא ראיות על מפלת אשור נוספת ממקורות חיצוניים. וכך כתב: **"חורבן הראשון (של נינוה) לא נמצא בספרי חכמינו, רק הוא דבר מוסכם ומסופר בכל קורות דה"י הקדמונים"**. (לא נדון בדבריו, כי הוא כותב שלא ברור על איזה זמן מדובר).

מהידוע בימינו ארץ אשור נפלה בכמה מפלות, כולן היו בפרק זמן של כ-10 שנים, בסביבות זמן מות יאשיהו, כ-25 שנה לפני חורבן בית ה', וכ-90 שנה ממפלת סנחריב בימי חזקיהו, ואפשר שהנבואה בנחום היא על כל המפלות.

מספר שנים לפני מות יאשיהו (כ-25 שנה לפני החורבן), נבופלאסר אביו של נבוכדנאצר כבש חלק מאשור והרס אותה. מלך אשור העביר את בירתו לחרן. לאחר מות יאשיהו ניצח מלך מצרים את מלך אשור בכרכמיש (איזור ליד נהר פרת). לאחר ארבע שנים מלך נבוכדנאצר, וערך מלחמה בכרכמיש נגד אשור ונגד מצרים, הביס אותם, ושם קץ לממלכת אשור.

כאמור¹⁰⁴, בסוף ימי יאשיהו נלחם פרעה נכו מלך מצרים באשור. בדברי הימים מפורש שמלך מצרים יצא להילחם בכרכמיש על פרת, ככתוב:

104. הערת המחבר: מתחילה חישבתי את המקראות במלכים ודה"י, כפי שכתבתי כאן, אז סברתי שלכאורה ישנן ראיות מהמקרא שאשור נפלו ביד מצרים, אך דחיתי ביאור זה מחוסר ראיות מוכחות. אחד מידידי מבני ציון היקרים, אשר הכרתיו היטיב כי ידיו רב לו מאד במקרא, אמר לי שלדעתי מדובר בראיה טובה. לאחר ששמעתי דבריו החלטתי

**אַחֲרַי כָּל זֹאת אֲשֶׁר הִכִּין יִאֲשָׁיְהוּ אֶת הַבַּיִת עֲלָה נָכוּ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּחֵם
בְּכַרְכְּמִישׁ עַל פְּרַת וַיֵּצֵא לְקִרְאָתוֹ יִאֲשָׁיְהוּ (דה"י ב' לה, כ).**

בספר מלכים מפורש שמלחמה זו היתה מלחמה במלך אשור, ככתוב:

**בְּיָמָיו עָלָה פְּרָעָה נָכְה מֶלֶךְ מִצְרַיִם 'עַל מֶלֶךְ אֲשׁוּר' עַל נְהַר פְּרַת (מלכים
ב כג, כט).**

נראה שמצרים ניצחו את אשור, כי משמע שעד ימי יהויקים היה מלך מצרים שולט על מקומות בעבר הנהר, ככתוב במלכים על סוף ימי יהויקים - **וְלֹא הָסִיף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְצִאת מֵאַרְצוֹ כִּי לָקַח מֶלֶךְ בְּבָל מִנְחָל מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרַת 'כָּל אֲשֶׁר הָיְתָה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם' (מלכים ב' כד-ז).** מכאן משמע שעד ימי יהויקים היו למלך מצרים מקומות בעבר הנהר ששלט בהם. ואולי מלך מצרים השיג את המקומות הללו ע"י שנלחם באשור.

כמו"כ בימינו ישנן ראיות לכך שמלך מצרים אכן ניצח את מלך אשור.

כאמור, בגמרא (מגילה יא ע"ב) מובא שנבוכדנאצר כבש את נינוה בשנה הראשונה למלוכו (שהיא שנת 4 ליהויכין), ואז היה 'קרב כרכמיש'. נבוכדנאצר הביס את צבא מצרים (ירמיהו מ"ו), ואת צבא אשור. (מהידוע בימינו, בזמן ההוא איבד נבוכדנאצר את צבא אשור, וממלכת אשור חדלה להתקיים).

לסיכום, מספר שנים לפני מות יאשיהו (צבא מדי ו-נבופלאסר אביו של נבוכדנאצר כבש חלק מאשור והרס אותה. לאחר כמה שנים במות יאשיהו, תקף מלך מצרים את מלך אשור, ולאחר ארבע שנים תקף נבוכדנאצר את אשור והעלים את ממלכת אשור מהמפה.

הערה לקורא: האשורים היו רשעים ארורים, אף שבימי יונה הם חזרו בתשובה, מ"מ לאחר כמה עשרות שנים, הם צררו את עשרת השבטים, עינו אותם מאד והגלו אותם בבזיון. בימי חזקיהו בא סנחריב מלך אשור להילחם בירושלים ועבדיו חירפו את ה' בקול מול חומות ירושלים, עד שה' הושיע את ישראל, וכל חיל אשור מתו בלילה אחד.

נספח לנבואת נחום

להלן העתקת פסוקים א'ו' בספר נחום:

א מִשָּׂא נִינְוָה סִפֵּר חֲזוֹן נְחוּם הָאֶלֶקְשִׁי: ב אֵל קְנוֹא וְנִקֵּם יְהוָה נִקֵּם יְהוָה וּבַעַל חֲמָה נִקֵּם יְהוָה לְצַרְיוֹ וְנוֹטֵר הוּא לְאִיבָיו: ג יְהוָה אֲרֹךְ אֲפִים וְגָדַל כַּח וְנִקָּה לֹא יִנְקָה יְהוָה בְּסוּפָה וּבְשַׁעֲרָה דָּרְכוּ וְעָנָן אָבַק רָגְלָיו: ד גּוֹעַר בָּיִם

להעלות את הדברים על הכתב. לאחר שעיינתי במקורות בני ימינו על אשור, ראיתי שגם הם אומרים שישנן ראיות שמצרים תקפו את אשור, והעליתי הכל על הכתב.

וַיִּבְשֹׂהוּ וְכָל הַנְּהָרוֹת הֶחְרִיב אֶמְלַל בְּשֵׁן וְכַרְמֶל וּפְרַח לְבָנוֹן אֶמְלֹל: ה הַרְיִם
 רָעְשׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַגְּבְעוֹת הִתְמַגְּגוּ וְתִשָּׂא הָאָרֶץ מִפְּנֵיו וְתִבֵּל וְכָל יוֹשְׁבֵי בָהּ: ו
 לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כָּאֵשׁ וְהַצְרִים נִתְּצוּ
 מִמֶּנּוּ:

בפסוקים אלו מתואר, שה' קנא ונוקם לצריו, נלחם בסופה ובסערה, מייבש ימים ונהרות, משמיד יערות משובחים (בשן וכרמל), והרים רועשים.

רובא דעלמא ילמדו את הפסוקים האלו ע"ד משל, להמשיל את גבורת ה', או שכוונת הנביא לכך שבזמן יציאת מצרים היו סופות וסערות, ובזמנים אחרים אירעו שאר הדברים המוזכרים. אבל ניתן גם לפרש חלק מפסוקים אלו כפשוטם, והם אכן התגשמו בזמן מפלת סנחריב.

דבר ברור הוא: שבזמן מפלת סנחריב לא התנהלו חוקי הטבע כלל כסדרם 3) ימים קודם חזרה השמש 10 מעלות (והשפיעה על העולם) היה רעש חזק מאד (האדמה רעדה), נשבו רוחות וסופות עזות מאד, היתה אש נוראה, ירדו אבני ברד נוראות, ועוד מאורעות נוראים. להלן שלושה פסוקים מישעיהו המתארים זאת:

1. וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת ה' הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה בְּזַעַף אָף וְלֵהֵב אֵשׁ
 אוֹכְלָה' נִפְץ וְזָרַם וְאָבָן בְּרֹד'. 'כִּי מִקּוֹל יְהוָה יַחַת אֲשׁוּר' בִּשְׁבֹט יָכָה
 (ישעיהו ל, ל-לא).

2. מַעַם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפְקֹד 'בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גְּדוֹל' סוּפָה וּסְעָרָה וְלֵהֵב
 אֵשׁ אוֹכְלָה' (ישעיהו כט, ז).

3. וְסָלְעוּ מִמְּגוֹר יַעֲבוֹר וַחֲתוּ מִנֶּס שָׁרְיוֹ נָאִם יְהוָה אֲשֶׁר 'אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וַתִּנּוֹר
 לוֹ בִּירוּשָׁלַיִם' (ישעיהו ל"א-ט). האש המוזכרת בפסוק זה, אפשר היה לפרש ע"ד משל, ולא אש אמיתית. אך מכיוון שבפסוקים אחרים מוזכרת אש ממש, נראה יותר לפרש כפשוטו.

בשלושת הפסוקים מוזכרת אש, בשני פסוקים מוזכר רעש אדיר וחזק, בפסוק אחד ברד, ובפסוק אחד מוזכרות סופה וסערה.

(נמנענו להביא מקורות חיצוניים, המעידים על דברים נוראים שהיו אז בעולם. דיון מקיף בעניין חורג מתחום חיבור זה, ועיקר החיבור לבאר את המקרא מתוכו, ולא ממקורות חיצוניים)

ישנם פסוקים נוספים בישעיהו המתארים את מפלת סנחריב, ושם מתוארות התפוכות טבע נוראות.

חבקוק

עיקר נבואותיו :

- על נבוכדנאצר מלך בבל שעתיד לשלוט בעולם (בזמן חורבן הבית).
- פורענות על בבל בימי בלשצר בן אויל מרוודך בן נבוכדנאצר, ועל כורש ודרייוש שעתידים לכבוש את בבל.

פרק א' - הנביא מקונן על כך שנבוכדנאצר הרשע, מלך הכשדים, ישלוט על העולם (הכשדים היו אומה שפלה, מבני נחור אחי אברהם, ככתוב בסוף פרשת וירא). בספר דניאל מפורש שנבוכדנאצר רצח אפילו את חכמיו ושריו, והיאך השתבח בע"ז שלו עד שציוה לכל העמים ליפול ולהשתחוות לצלם שעשה, ואפשר שעל זה מתלונן הנביא במקראות.

פרק ב' - הקב"ה עונה לחבקוק בנבואת פורענות על בבל (כורש ודרייוש נלחמו בבלשצר בן אויל מרוודך בן נבוכדנאצר, ומפלות נוספות).

פרק ג' - תפילה לחבקוק הנביא.

להלן ציטוט קטעים מפרק ג' פסוקים ג-יג :

ג אֱלֹהִים מִתִּימָן יְבוֹא וְקִדּוֹשׁ מִהַר פֶּאֶרָן סֶלָה פְּסָה שְׁמַיִם הַדּוֹ...
 ו עֲמַד וַיִּמְדַּד אֶרֶץ רָאָה וַיִּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפַּצְצוּ הַרְרֵי עַד שָׁחוּ גִבְעוֹת עוֹלָם...
 י רָאוּךְ יַחֲלִיו הָרִים זָרִם מִיָּם עֲבָר נִתַּן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יִזְדַּהוּ נִשְׂאָ:
 יא שְׁמֵשׁ יֵרַח עֲמַד זְבֻלָּה לְאוֹר חֲצִיךָ יִהְלֹכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ:
 יב בְּזַעַם תִּצְעַד אֶרֶץ בְּאֵף תִּדּוֹשׁ גּוֹיִם:

בזמן מתן תורה רעד כל העולם מאד, ככתוב בתהילים - אֱלֹהִים בְּצִאתְךָ לִפְנֵי עַמְּךָ בְּצִעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה. אֶרֶץ רַעְשָׁה אֵף שְׁמַיִם נְטֹפוֹ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינֵי מִפְּנֵי אֱלֹהִים. וכן בשירת דבורה כתוב - יְהוָה בְּצִאתְךָ מִשְׁעִיר בְּצִעְדְּךָ מִשְׁדָּה אָדוֹם אֶרֶץ רַעְשָׁה גַם שְׁמַיִם נְטֹפוֹ גַם עֲבִים נְטֹפוֹ (שופטים ה, ד). עוד כתוב בתהילים - הִהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גִּבְעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן, על זה נאמר - אֱלֹהִים מִתִּימָן יְבוֹא... וַיִּתְפַּצְצוּ הַרְרֵי עַד שָׁחוּ גִבְעוֹת עוֹלָם... (נמנענו מלהביא מקורות חיצוניים המעידים על כך שהעולם רעש כפשוטו)

בימי יהושע נעצרו השמש והירח. על זה נאמר - שְׁמֵשׁ יֵרַח עֲמַד זְבֻלָּה...

פסוק י"ג - יִצְאֵת לְיִשְׁע עַמְּךָ לְיִשְׁע אֵת מְשִׁיחְךָ מִחֲצֵת רֹאשׁ מִבֵּית רְשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד צְאוֹר סֶלָה. אפשר שהכוונה למלחמות שלחם דוד, וה' הושיעו.

עובדיה

תקופת נבואתו: לא מפורשת בפסוקים.

עיקר נבואותיו: פורענות על אדום (ע"י עשרת השבטים), ונחמות על כל ישראל לעתיד לבוא.

פרק א: פורענות על אדום, ונחמה על כל ישראל לעתיד לבא.

בנספח 3 יובאו ראיות לכך שיהודה יחזרו לא"י, ויבא משיח בן דוד, ולאחר מכן יחזרו עשרת השבטים.

בזמן שיחזרו עשרת השבטים הם יכו רבות בגויים (עיין נספח 3), והם ינקמו את הנקמה הגדולה באדום. על זה נאמר:

יח וְהָיָה בַיּוֹם יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם
וְאָכְלוּם וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יִהְיֶה דָבָר.

נפילת אדום תהיה יחד עם נפילת כל הגויים.

לא זכינו להבין את הכוונה בפסוקים יט-כ:

יט וַיִּרְשׁוּ הַנִּגְבִּי אֶת הָר עֵשָׂו וְהִשְׁפִּילָה אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיִּרְשׁוּ אֶת שָׂדֵה אֶפְרַיִם
וְאֶת שָׂדֵה שְׁמֶרוֹן וּבְנִימָן אֶת הַגִּלְעָד. כ וְגַלְתָּ הַחֵל הַזֶּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
פְּנִיעֵימָם עַד צָרְפַּת וְגַלְתָּ יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּסִפְרָד יִרְשׁוּ אֶת עַרְי הַנִּגְבִּי.

כא וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָר עֵשָׂו וְהִיְתָה לִיהוָה הַמְּלוּכָה. במהרה
בימינו, אמן.

בעמודים הבאים יבוארו בהרחבה ענייני אדום המוזכרים בנביאים אחרונים.

עניין אדום

הנקמה הגדולה באדום היא חלק חשוב מאד בגאולת ישראל, וטמונים בה עניינים נשגבים מאד כמבואר במקרא בחז"ל ובספרי המקובלים. בפרק זה יבואר חלק מהעניין, ונעמוד מעט על עיקרי הדברים המפורשים במקרא, וביאורם ע"פ חז"ל וחכמי ישראל. מטרת חיבור זה היא לבאר את הנבואות ע"פ פשוטו של מקרא, אבל בבואנו לבאר נושא מסוים חובה עלינו להביא גם מאמרי חז"ל ודברי גדולי ישראל. כן הדבר לעניינינו, כאשר עלינו לבאר את עניין אדום ואת עניין הנקמה באדום שהיא נושא מרכזי בגאולה העתידה, חובה פשוטה עלינו לבאר את העניין ע"פ דברי חז"ל, והוא שהביא אותנו להאריך בנושא. כמו"כ בכדי להבהיר את העניין, הוצרכנו להציג מעט היסטוריה, ועניינים נוספים הנחוצים להבנת דבריהם הקדושים של חכמי ישראל.

בפרק זה נתמקד בנושאים אלו:

- א. ארבע המלכויות.
- ב. הנקמה היא חלק חשוב מאד בגאולה.
- ג. מפלת אדום תהיה עם מפלת כל הגויים.
- ד. אדום הצרו ליהודה, ומפלתם תהיה ע"י עשרת השבטים.
- ה. מלכות אדום שונאים את עם ישראל לנצח.
- ו. באדום יש חכמים.
- ז. מי הם אדום עפ"י חז"ל וגדולי ישראל.
- ח. סיכום קצר על הצרות שעבר עם ישראל בגלות האחרונה.

ארבע המלכויות

מפני חטאינו, מהעת שהגענו לא"י עד סוף ימי בית ראשון, גזר ה' להשליט בעולם ארבע מלכויות גדולות, אשר להן יהיה שלטון חזק בעולם, והן יצרו לישראל מאד. ואלו הן: 1. בבל. 2. פרס (ומדי). 3. יוון. 4. אדום. וכמאמר חז"ל:

רשב"ל פתח קרא במלכויות, והארץ היתה תהו זו מלכות בבל, שנאמר 'ראיתי את הארץ והנה תוהו' (ירמיהו יד). 'ובהו' זו מלכות מדי, שנאמר ויבהילו להביא את המן (אסתר ז). וחושך זו מלכות יוון שהחשיכה את עיניהם של ישראל בגזירותיהם, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. על פני תהום זה מלכות הרשעה¹⁰⁵ (אדום) שאין לה חקר, כמו התהום, מה התהום הזה אין לו חקר, אף הרשעים כן. ורוח אלהים מרחפת זו רוחו של מלך המשיח וכו' (ב"ר פרשה ב' ה').

105. חז"ל מכנים את אדום 'מלכות הרשעה'.

כלומר, לפני התיקון השלם צריך עמ"י לעבור את ארבע המלכויות הקשות האלו, ורק לאחר מכן יזכו לרוחו של משיח.

אדום - היא המלכות האחרונה והיא הקשה מכולם, היא עמוקה כההום שאין לה סוף, והיא הצרה לישראל כנגד כולם ואף יותר מכך (כפי שיבואר להלן). כשראה דניאל את כל המלכויות בחזון, ביקש מהמלאך הסבר בעיקר על אדום, כפי הכתוב שם.

אֲדוּן, צְבִית לְיַצְבָּא, עַל חֵינְתָא רְבִיעִיתָא, דִּי הֵות שְׁנִיָּה מִן פְּלֵהוּ, דְּחִילָה יְתִירָה, שְׁנָה דִּי פְרָזֵל, וְטַפְרָה דִּי נַחֲשׁ, אֲכָלָה מְדָקָה, וְשִׂאָרָא בְּרָגְלָה רְפָסָה (דניאל ז, יט).

תרגום: אז רציתי לעמוד (להבין) על החיה הרביעית (אדום), שהיתה שונה מכולם (מכל המלכויות), מפחידה מאד, שיניה ברזל, וצפרניה נחושת, אוכלת וגורסת, והשארית ברגליה רומסת.

זוה לשון הרמח"ל בספרו אדיר במרום (עמוד שפ"ג).

החיה הרביעית נאמר בה **בְּאִתְרֵהּ דְּנִיָּה חִזָּה הֵוִיתָא...** (דניאל ז, ז), וסוד החיה הזאת היא מלכות אדום למטה. והנה על מלכות זו אמרו (ב"ר ב, ה) שהיא תהום, שאין לה חקר כמו התהום, וסוד העניין כי היא ממש תהומא רבא ששם נשקעות כל הקליפות, ולכן נמצא המלכות הזה כלול מכל המלכויות כולם...

הנקמה היא חלק חשוב מאד בגאולה

הנקמה בגויים לעתיד לבא היא חלק חשוב מאד בתהליך הגאולה. דבר זה מבואר בכמה מקראות ומאמרי חז"ל. דוגמה לכך, בתחילת פרק ס"א בישיעיהו מתחיל הנביא לבשר על הנקמה שהיא תנחם את אבלי ציון - **וְיִוִּם נָקָם לְאַלְהֵינוּ לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים**, ולאחר מכן אומר הנביא - **לְתֵת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפֶר**. להלן העתקת המקראות בתחילת פרק ס"א.

א רֹחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלַי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֶתִּי לְבִשֹׁר עֲנוּיִם שְׁלַחֲנִי לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבָּרֵי לֵב לְקָרָא לְשִׁבּוּיִם דְּרוּר וְלְאַסּוּרִים פְּקַח קוֹחַ.

ב לְקָרָא שְׁנַת רְצוֹן לִיהוָה וְיִוִּם נָקָם לְאַלְהֵינוּ לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים.

ג לְשׁוּם לְאַבְלֵי צִיּוֹן, לְתֵת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפֶר... וּבָנוּ חֲרוּבוֹת עוֹלָם...

הנקמה המוזכרת בפסוקים אלו, הכוונה לנקמה באדום¹⁰⁶.

106. להבנת טענה זו דרושה מעט בקיאות בספר ישעיהו, או להתבונן היטב במקראות שיובאו. נראה שהנקמה המוזכרת בפסוקים אלו הכוונה לנקמה באדום, מכמה סיבות. א. שהרי אח"כ נאמר - **מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם... כִּי יוֹם נָקָם בְּלַבִּי...** ואם בפסוקים אלו (פרק ס"א) לא מבואר על מי הנקמה, ולאחר מכן ישנה נבואה על נקמה באדום מסתבר לומר שעל זה נסבה הנבואה. ב. הנקמה באדום היא נקמת ציון, כמבואר בפרק ל"ד בישיעיהו (שיובא להלן). ישנם כמה עניינים משותפים בפרק ל"ד בישיעיהו להמשך הנבואה כאן (**מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם**). ג. עיקר הנקמה לעתיד לבא היא הנקמה באדום כפי שיבואר להלן, ולכן נראה שגם הנבואה כאן היא על אדום. ברור שהנקמה היא לעתיד לבא, והנקמה העיקרית שעמ"י דורש היא הנקמה במלכות הרשעה - רומי, וכפי שיבואר להלן.

בפרק ל"ה בישעיה נאמר - **חִזְקוּ יְדֵיכֶם רְפוּת...** ואיך נחזק אותן? התשובה בפסוק הבא - **הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נִקְּם יְבוּא...** אחרי הנקמה כבר יפקחו עיניהם של ישראל, ככתוב בהמשך הנבואה - **אִז תִּפְקַחְנָה עֵינֵי עֹרְרִים...** להלן העתקה של פסוקים ג-ה בפרק ל"ה בישעיהו:

ג **חִזְקוּ יְדֵיכֶם רְפוּת וּבְרָפִים כְּשִׁלּוֹת אֲמָצוֹ:**

ד **אִמְרוּ לְנַמְהָרֵי לֵב חִזְקוּ אֶל תִּירְאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נִקְּם יְבוּא גְמוּל אֱלֹהִים הוּא יְבוּא וַיִּשְׁעֵכֶם:**

ה **אִז תִּפְקַחְנָה עֵינֵי עֹרְרִים... וּפְדוּיֵי יְהוָה יִשְׁבּוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה...**

נקמה זו היא בעיקר נקמה באדום, כפי שיבואר להלן.

הנקמה באדום מוזכרת עם מפלת כל הגויים

עיקר הנקמה בגויים לעתיד לבא היא הנקמה באדום, והם יפלו עם כל הגויים. דבר זה מבואר בכמה מקראות. לדוגמה בפרק ל"ד בישעיהו, בפסוק ב' נאמר - **כִּי קָצַף לִיהוָה עַל 'כָּל הַגּוֹיִם', וְלֵאחֶר מִכֵּן נֹאמֵר - כִּי רִוְתָה בְּשָׂמִים חֲרָבֵי הִנֵּה עַל אֲדוֹם תִּרְד... כִּי זָבַח לִיהוָה בְּכַזָּרָה וְטִבַּח גְּדוֹל בְּאַרְצָ אֲדוֹם.**

ברור שעניין הנקמה שהוזכר לעיל בפרק ל"ה בישעיהו (**חִזְקוּ יְדֵיכֶם רְפוּת...**), הכוונה בעיקר על אדום, משום שפרק ל"ה הוא המשך של פרק ל"ד (הנבואה שאנו עוסקים בה) המדבר על אדום.

ספר עובדיה הוא פרק אחד, ונושא הנבואה בו הוא רק אדום, ונאמר בו: (א, טו).

כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה עַל 'כָּל הַגּוֹיִם' פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לְךָ גְּמֹלָה יָשׁוּב בְּרֵאשֶׁךְ.

הנבואה בפסוק זה היא פורענות על אדום, ככתוב בו - **פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לְךָ**, כלומר כאשר עשית לישראל כך יעשה לך, ומוזכר בו **'כָּל הַגּוֹיִם'**.

כמו"כ, כאשר הנביא עמוס מנבא פורענות על אדום, הוא מזכיר את כל הגויים, ככתוב - **לִמְעַן יִירָשׁוּ אֶת שְׂאֲרֵי אֲדוֹם וְ'כָל הַגּוֹיִם' (עמוס ט, יב).**

בישעיהו פרק ס"ג פסוקים א-ו נאמר:

א **מִי זֶה בָּא מֵאֲדוֹם הַמוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל, חֲמוּץ צְבוּעַ בְּגָדִים מִבְּצָרָה, זֶה הַדּוֹר בְּלָבוֹשׁוֹ עֲכָשׂוּ הוּא - צַעֲה וְנֹאזֵר בְּרֹב כַּחוּ, וְאוֹמֵר - אֲנִי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ:**

ב **מְדוּעַ אִדָּם לְלָבוֹשׁוֹךְ וּבְגָדֶיךָ כְּדָרְךָ בְּגָת:**

ג **פִּוְרָה (גת) דְּרָכְתִּי לְבָדִי, וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אֲתִי אֵין אֶחָד שְׁעוֹמֵד בְּפָנַי, וְזֹכֵרְתִי אֶת כָּל הָרַעוֹת הַנּוֹרְאוֹת שֶׁהֵם עָשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל - וְאֲדַרְכֶם בְּאִפִּי וְאֲרַמְסֶם בְּחַמְתִּי רַמְסִתִּי אֶת מַלְכוּת הַרְשָׁעָה - אֲדוֹם (רומי) בְּאִפִּי וּבְחַמְתִּי עַל כָּל מִה שֶׁהִצְרֹו לְיִשְׂרָאֵל, וְיָזַז נִצְחָם עַל בְּגָדֵי וְכָל מְלָבוֹשֵׁי אֲגָאֲלָתִי:**

ד **כִּי יוֹם נִקְּם בְּלָבֵי וּשְׁנַת גְּאוּלֵי בָּאָה (אמנם עבר זמן רב, אבל יום הנקם שמור אצלי, לא שכחתי ממנו, גם זמן גאולת ישראל הגיע, עמ"י יגאלו ואדום יירמסו):**

ה **וְאָבִיט וְאִין עֶזְר לִישְׂרָאֵל, וְאֶשְׁתּוּמִם וְאִין סוּמְד, וְתוֹשֵׁע לִי זְרַעִי וְחַמְתִּי הִיא סִמְכַתְנִי**, חמתי על מה שעוללו לישראל היא סמכתני וחיזקה ידי לרמוס אותם ולהשמידם:

ו **וְאָבוּס אַרְמוּס עַמִּים בְּאֶפִי וְאֶשְׁפָּרֵם בְּלַבְלַתִּים בְּחַמְתִּי, וְאוּרִיד לְאַרְץ נֶצְחָם - דָּמָם:**

נבואה זו היא רק על אדום, ככתוב בתחילת הנבואה - **מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם**. בפסוק ו' נאמר - **וְאָבוּס עַמִּים בְּאֶפִי וְאֶשְׁפָּרֵם בְּחַמְתִּי...** לכאורה צריך היה להיות כתוב 'ואבוס אדום בחמתי' ולא 'ואבוס עמים', שהרי פסוק זה נסוב על הנקמה באדום, והוא המשך ישיר ואף תשובה על השאלה בפסוק ב' - **מִדּוּעַ אָדָם לְלַבּוֹשׁ?**

אפשר שגם הנקמה המוזכרת בפרק ס"א - **יּוֹם נָקָם לְאַלְהֵינוּ לְנַחֵם כָּל אֲבָלִים**, הכוונה היא לנקמה באדום, שהרי מפרק ס"א עד נבואה זו בפרק ס"ג - הנושא הוא נחמה לאבלי ציון, ואדום הצרו לציון (כמוזכר בפרק ל"ד בישעיה), ונראה איפוא שעליהם הנבואה. (יקשה לייחס נבואות אלו לבבל, כי הלשוניות בנבואות אלו דומות יותר לנבואות אחרות על אדום, כמבואר בהערה לעיל).

אדום הצרו ליהודה

אך הנקמה הגדולה באדום תהיה ע"י עשרת השבטים

להלן העתקת מקראות מספר עובדיה (פרק א').

יב **וְאֵל תִּרְא בַיּוֹם אַחִיד בַּיּוֹם נִכְרוּ 'וְאֵל תִּשְׁמַח לְבַנֵּי יְהוּדָה בַּיּוֹם אֲבָדָם'...**

יח **יְהִי בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ 'וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה' וּבֵית עֵשָׂו לְקֶשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וְאֶכְלוּם...**

בנבואה זו נראה בבירור, שכאשר הנביא מזכיר את העניין שאדום הצרו לישראל הוא מזכיר את יהודה, ואילו כאשר הוא מזכיר את הנקמה באדום מזכיר הנביא את עשרת השבטים ('**וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה**'), בית יוסף הכוונה לעשרת השבטים (או לבני יוסף)).

אמנם בעובדיה לא מפורש שאדום הצרו ליהודה, אבל ביחזקאל מפורש הדבר. להלן העתק הנבואה ביחזקאל (כ"ה, יב-יד):

יב **כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעֲנֵ עֲשׂוֹת אֲדוּם בְּנֶקֶם נֶקֶם לְבֵית יְהוּדָה וְיֶאֱשְׁמוּ אֶשׂוּם וְנִקְמוּ בָהֶם:**

יג **לְכֹן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְנִטְתִּי יָדִי עַל אֲדוּם וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אֲדָם וְהִקְמָה וְנִתְתִּיהָ חֲרָבָה מִתִּימֹן וְדָדְנָה בְּחָרֵב יַפְלוּ:**

יד **וְנִתְתִּי אֶת נִקְמַתִּי בְּאֲדוּם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְעֵשָׂו בְּאֲדוּם כְּאֶפִי וְכַחְמַתִּי וְיָדְעוּ אֶת נִקְמַתִּי נָאִם אֲדֹנָי יְהוִה:**

גם כאן נבחין שבתחילת הנבואה נאמר - **יַעֲנֵ עֲשׂוֹת אֲדוּם בְּנֶקֶם נֶקֶם לְבֵית יְהוּדָה**' ובסיום נבואה זו נאמר - **וְנִתְתִּי אֶת נִקְמַתִּי בְּאֲדוּם 'בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל'**. לכאורה תמוה, מדוע בתחילת הנבואה מוזכר "יהודה", ובפסוק האחרון המדבר על הנקמה שיעשו בהם

מוזכר 'ישראל', לכאורה צריך היה לומר 'ונתתי את נקמתי באדום ביד בני יהודה', אלא שכאן עולים הדברים בקנה אחד עם הנאמר בעובדיה, שאת הנקמה באדום יעשו עשרת השבטים וישראל המוזכרים בנבואה זו (**פִּיֶד עַמִּי יִשְׂרָאֵל**) הכוונה לעשרת השבטים.

אמנם, מהנבואה ביחזקאל אין הכרח לומר ש'ישראל' הם עשרת השבטים, אפשר היה לומר ש'ישראל' הם בני יהודה, וכפי שכבר מצינו כמה מקראות בהם יהודה מכונים ישראל, אבל מאחר שמפורש בספר עובדיה שעשרת השבטים יעשו את הנקמה באדום, הוברר לנו שגם ביחזקאל הכוונה בביטוי 'ישראל' היא לעשרת השבטים.

לסיכום: בעובדיה מפורש שעשרת השבטים יעשו את הנקמה באדום, וביחזקאל מפורש שאדום צררו את יהודה.

בזמן מות שאול, הצרו עמלק לדוד ולאנשיו בכך ששרפו את ציקלג, ושבו את כל הנשים והילדים. לאחר מכן בני מנשה - שלא סבלו מעמלק (כי הצטרפו אח"כ לאנשי דוד), הם עזרו עם דוד על הגדוד (עיין פרק ל' בשמואל א', ובדברי הימים א' יב, כ-כב).

הסיבה לכך שעשרת השבטים עושים את הנקמה באדום ולא יהודה, כי "אין עשיו נופל אלא ביד בניה של רחל" (ב"ר עג, ז), וזהו התיקון העיקרי של יוסף (וגם של בנימין, אבל העניין קשור יותר ליוסף). וכפי שמצינו זמנים נוספים בהם עוזר יוסף ליהודה¹⁰⁷.

לעשרת השבטים יש חלק גדול בהכנת אומות העולם לעתיד לבא, כפי הנאמר בכמה מקראות בנביאים¹⁰⁸.

107. להלן יובאו כמה עניינים של עזרה של יוסף ליהודה.

יהושע. יהושע היה משבט אפרים, ונלחם על איזוריהם של השבטים יהודה ובנימין, ובנחלות בספר יהושע מסופר על ארץ יהודה יותר ממה שמסופר על שבט אפרים ומנשה. המלחמה של יהושע על מלכי הצפון מסתכמת בכ-15 פסוקים (יהושע יא, א-טו), והמלחמה על ארץ יהודה מסופרת ביותר מ-40 פסוקים (יהושע פרק י').

(הנאמר ביהושע - **וַיָּבֵא יְהוֹשֻׁעַ בְּעַת הַהֵיא וַיִּכְרַת אֶת הָעֵנָקִים מִן הַהַר מִן חֶבְרוֹן מִן דָּבָר מִן עֵבֶר וּמִלֵּל הַר יְהוּדָה וּמִלֵּל הַר יִשְׂרָאֵל** (יא, כא) פסוק זה מסכם את כל הרי יהודה ויוסף (יהודה ושומרון), אך הערים המוזכרות בו (חברון, דביר, ענב), כולן בהרי יהודה (יהושע טו, נ-נד).

(אמנם, המלחמה במלכי הצפון ארכה זמן רב, שהרי מפורש שיהושע עשה מלחמה **ימים רבים** (יא, יח), ואילו על הר יהודה ושפלת יהודה מפורש שהוא לכד אותם בפעם אחת (יהושע י, מב)).

בנימין נכלל במלכות יהודה, ויהושע נלחם רבות על שבט בנימין (מלחמת יריחו, ואולי גם העי ובית אל חלקם בבנימין), בנחלות ביהושע, נחלת בנימין למרות קטנותה כתובה מאד באריכות יחסית לנחלת שאר השבטים (חוץ מיהודה).

בנספח 3 יובא מאמר של הרמח"ל, שם הוא כותב שמישיח בן יוסף גואל את יהודה, ומשיח בן דוד את עשרת השבטים. (יוסף החל להציל את בני ישראל, והמקדש נבנה ע"י בצלאל ואהליאב).

108. ישנם כמה נבואות שמפורש בהן, שלעשרת השבטים יש חלק גדול בהכנת אומות העולם לעתיד לבא. לדוגמה בסוף ספר מיכה נאמר עליהם: **טו כִּי־מִי צִאֲתָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֲנוּ נִפְלְאוֹת,**

כלומר שעשרת השבטים יזכו לניסים כמו ביציאת מצרים, והם יכניעו את הגויים עד ש - **טו יָרְאוּ גוֹיִם וַיִּבְשׂוּ מִלֵּל גְּבוּרָתְךָ,** והגויים יבושו מגבורתם בנפילתם, **יְשִׁימוּ יָד עַל פִּה מְבוּשָׁה**

אֲזַיְהִים תִּהְיֶה שְׁנָה. י' **וְלַחֲכוֹ עֶפְרַיִם כַּפְחֵשׁ** יהיו מושפלים לארץ **פְּזֻחֵי אֶרֶץ יְרֻזָּלַיִם מִמִּסְגְּלוֹתֵיהֶם...**

נבואה זו היא על עשרת השבטים, כפי שביארנו בפרקים ו-ז בספר מיכה.

כמו"כ בפרק י' בזכריה נאמר על עשרת השבטים - **וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם'... וְעָבַר בָּיָם צָרָה וְהָפָה**

להלן העתקת פסוקים מהפרק האחרון בספר עמוס:

**יֵא בַיּוֹם הַהוּא אֶקְיָם אֶת סִפְת דְּוִיד הַנְּפֹלֵת וְגִדְרֹתַי אֶת פְּרִצִיהוֹ וְהִרְסֹתַי אֶקְיָם
וּבְנִיתֶיהָ כִּימֵי עוֹלָם.**

יב לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת שְׂאֵרֵיט אָדוֹם וְכָל הַגּוֹיִם, אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם...

בפסוק י"ב נאמר שאותם "אשר נקרא שמי עליהם" הם יירשו את שארית אדום וכל הגויים, כלומר עשרת השבטים¹⁰⁹ יירשו את אדום.

(אפשר שקיים קשר לעניין, שהרמח"ל מבאר במאמר הגאולה, שמב"י יגאל את יהודה, ומב"ד את עשרת השבטים, כפי שיובא בנספח 3).

נעמוד על שני עניינים נוספים המוזכרים במקרא על אדום, והם: 1. השנאה הנצחית לישראל שלא מבואר בפירוש כמוה על שום עם. 2. החכמה שיש להם.

שנאת אדום, וכעסם הנצחי

רק על אדום נאמר שהוא ממש 'שונא את יעקב', ורק על אדום מפורשת במקרא השנאה העמוקה והתהומית, ככתוב על אדום בפרק ל"ה ביחזקאל - **וְעַן הִיּוֹת לְךָ 'אֵיבַת עוֹלָם' וְתַגְר אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חֶרֶב... לְכֹן חֵי אֲנִי נֶאֱמַר אֲדַנִּי יְהוָה וְעֵשִׂיתִי 'כְּאִפְדָּ וּכְנֹאֲתָדָּ אֲשֶׁר עֵשִׂיתָ מִשְׁנֹאֲתֶיךָ בָּם'...** עוד נאמר שם - **כְּשִׁמְחָתְךָ לְנַחֲלַת בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר שְׂמַמְהָ.**

בתחילת ספר עמוס נאמר - **עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אָדוֹם וְעַל אֲרֻבַּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ 'עַל רְדַפוֹ בְּחֶרֶב אַחֲיוֹ וְשַׁחַת רַחֲמָיו וְיִטְרַף לְעַד אַפּוֹ וְעִבְרָתוֹ שְׁמֶרָה נֶצַח',** לא מצינו עוד עם שנאמר עליו שהוא שומר את כעסו על ישראל לנצח.

החכמה שלהם

בעובדיה נאמר על אדום - **הֲלוֹא בַיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר יְהוָה וְהִאֲבֹדְתִי חֲכָמִים מֵאָדוֹם וְתִבְוֹנָה מְהֵרָה עֲשׂוּ (עובדיה א, ח).** עניין הנבואה הוא שאדום יאבד את הדברים היקרים שלו, וממה שנאמר - **'וְהִאֲבֹדְתִי חֲכָמִים',** משמע שלאדום יש חכמים והם יאבדו. כמו"כ בירמיהו נאמר - **לְאָדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הָאֵין עוֹד חֲכָמָה בְּתִימֹן (ירמיהו מט, ז),** מכאן למדנו שה' חנן את אדום בחכמים.

בְּיָם גְּלִים וְהִבְשִׁי כָל מְצוּלוֹת יֵאָר (זכריה י, יא), כלומר, הגויים נמשלים לים, וחוזקם משול לגלי הים, ועשרת השבטים יכו את גלי הים, ככתוב - **וְהָקָה בְּיָם גְּלִים, כלומר הם ישברו את חוזק ממלכות הגויים.** בנספח 3 ביארנו בהרחבה נבואה זו.

109. הנחמה בנבואה זו היא על עשרת השבטים, כי עמוס הוא נביא 'רק' של עשרת השבטים, וכל ספר עמוס מדבר רק על עשרת השבטים, ופשוט א"כ שגם הנחמות בסוף הספר הן על עשרת השבטים. ועוד, כל נביא מבאיים אחרונים שניבא פורענות על עמ"י (יהודה או עשרת השבטים) ניבא גם נחמות, ועמוס שבכל הספר ניבא רק פורענות לעשרת השבטים, נראה מאד שחמשת פסוקי הנחמה שבסוף מכוונים גם הם על עשרת השבטים.

ההשקפה של חז"ל וגדולי ישראל על אדום

עד כה עסקנו בפשוטו של מקרא, מכאן ואילך נעסוק במאמרי חז"ל וגדולי ישראל על מלכות אדום.

עניין ארבע המלכויות מבואר בכמה פרקים בספר דניאל. שם נאמר שהמלכות הראשונה היא בבל, השנייה מדי ופרס, השלישית יוון. על המלכות הרביעית נאמר שהיא מלכות חזקה וקשה, אך לא מפורש מי היא המלכות הרביעית.

חז"ל לימדונו שהמלכות הרביעית היא אדום¹¹⁰, והיא מלכות הרשעה 'רומי' (בירת איטליה). דבר זה מבואר בכמה מאמרי חז"ל.

על הברכה שבירך יצחק את עשיו - הנה משמני הארץ? הנה מושבך¹¹¹ (בראשית כז, לט) מבארים חז"ל - 'זו איטליה של יוון'¹¹² (ב"ר סו, ז).

רומא (רומי) היתה מחוז של שבטים לטינים (ושבטים נוספים) באיזור של אדמות פוריות במרכז איטליה. ברבות הימים השתלטה רומא על כל איטליה, על אירופה, ועל שטחים עצומים באסיה ובאפריקה.

אמנם, ברור שע"פ חז"ל לא רק רומי מיוחסת לאדום, אלא גם גרמניה, ככתוב בגמרא - 'גרמניה של אדום', והכוונה לשבטים שמהם מורכבת מדינת גרמניה בת ימינו¹¹³.

110. ישנם סבורים שרומא הם בני צפו בן אליפז בן עשיו (וישנה דעה שרומוס ורומאוס שמקובל שהם הקימו את רומא, הם מבני עשיו), אך הדברים אינם מפורשים בגמ' ובמדרשים שנכתבו בימי האמוראים, כמו"כ אין לכך די ראיות מההיסטוריה הידועה, ולא נוכל לדון בהם.

111. ע"פ פשוטו של מקרא הכוונה לארץ אדום מדרום למואב, האיזור של בירת אדום. (הוא מחוז טפילה בירדן, והוא מקום משובח לתאנים וזיתים, שם יש יותר מ-360 מעיינות ונביעות באזור).

112. איטליה היא ארץ כיתים, כיתים הם בני יוון, ככתוב - וּבְנֵי יוֹן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כְּתִים וְדַדְנִים (בראשית יד). אמנם באיטליה ישבו הכיתים מבני יוון, אך רומא אינה כלולה במלכות יוון, והיא מלכות בפני עצמה. בתחילת תקופת בית ראשון שלטו בה היוונים, לאחר מכן השתלטו הרומאים על העולם והשמידו את מלכות יוון. באמנם שאיטליה היא אדום, כוונת חז"ל שיש בהם מבני אדום והם קליפת אדום, כפי שיבואר להלן.

113. איתא בגמרא (מגילה דף ו), "זממו אל תפק זו גרמניה של אדום". עוד נאמר שם: "תלת מאה קטירי תגא איכא בגרמניה של אדום", היעב"ץ והגר"א גורסים 'גרמניה'.

אמנם גם אם הגירסה היא 'גרמניה', ברור שהכוונה לשבטים הגרמאנים מהם מורכבת גרמניה בת ימינו, כי בגמרא שם מבואר שגרממיה נלחמים ברומי בכל יום, 'ובכל יומא נפקי הני להני ומקטל מנייהו חדי', וכידוע, שהשבטים הגרמאנים נלחמו רבות עם הרומאים. ולבסוף השביתו הם והשבטים הברברים את הקיסרות הרומית שהיתה ברומי, כלומר את הקיסרות הרומית המערבית, וברור הדבר שעליהם דיברו חז"ל במאמר זה, וע"פ חז"ל גרמניה גם היא מאדום.

(אמנם הגרמנים השביתו את הקיסרות הרומית, אבל הם לא בגדו בדרך שלה, הם אחוזו בצורות, ואף הרייך הראשון המשוקץ והמתועב של גרמניה מכונה "הקיסרות הרומית הקדושה", למרות שהיא היתה גרמנית ברובה, גם הסמלים של הרייך הראשון השני והשלישי של גרמניה יש בהם את העיט (צורת נשר), שהיה הסמל של הלגיון הרומאי).

הקיסרות הרומית המזרחית, "הביזנטיים" שבירתם היתה בקונסטנטינופול, התקיימה עוד אלף שנה אחר חורבן הקיסרות המערבית, עד שכבשו הטורקים את אסיה הקטנה, והפכו את קונסטנטינופול ל"איסטנבול".

ידוע בעמ"י שכל מדינות אירופה שייכות לקליפת אדום, וכן ארצות הברית ואוסטרליה שהם מהגרים מאירופה. ונבאר מעט עניין זה.

האברנאל מכנה את כל אירופה 'אדום' פעמים רבות, ובאחד מכתביו מובא בזה"ל:

אמנם ישעיהו בפרשת 'קרבן גוים לשמוע' (לד, א), אין ספק אצלי, שלא ניבא כי אם על האומה הנקראת היום אדום, 'והוא כלל הנוצרים'... (משמיע ישועה, מבשר טוב התשיעי).

'כלל הנוצרים' בימי האברנאל, הם מדינות אירופה וביזנטיון (הקיסרות הרומית המזרחית).

כך היא גם דעת ר' אברהם בן הרמב"ם בביאורו על התורה (בראשית כה, כג), וז"ל.

ו(סבה ל) התגלות הדת הנוצרית אשר [אדום היו] עיקרה, כלומר מיסדי שיטתה אחרי מות ישו ימחה שמו (כמה) שנים כמו שהוא מפורסם, ולפיכך נתיחסו הנוצרים כולם לאדום אע"פ שהיו מאומות הרבה אשר נכנסו בדתם, כמו שמתיחסת דת האיסלם לישמעאל אע"פ שאומות הרבה נכנסו בדתם.

נראה שכך היא גם דעת הרמב"ן במאמר הגאולה, וז"ל:

ודע כי אנחנו הסומכים על דעת רבותינו ז"ל, חושבים כי אנו היום בגלות אדום... כי האדומים הם היו הטועים ראשונה אחר אותו האיש שטען שהוא משיח, וטענו עליו גם באלוהות. והם באו עד ארץ אדום, ופשטה טעותם עד רומי הקרובה להם, ונתבססה שם בימי קונסטנטין המלך ע"י רומי האדומי, אשר יסד להם תחבולות ממשלת כומר רומא ואמונתם בו, והסיבה והשורש עיקר לכל דבר, 'על כן תחשב רומי ואדום מלכות אחת אע"פ שהם אומות שונות'...

ואמר התרגום ב-פְּקֹד עֹנֵךְ בַּת אֲדוֹם (איכה ד, כב), 'אסער עוונתך רומי רשיעא דמתבני באיטליה, ומליא אוכלסין מן בני אדום', ביאורו, כי רומי באיטליה של יון, 'וכי יש בה מן האדומים' עם רב ועל כן נקראת בת אדום... (ספר הגאולה השער השלישי¹¹⁴).

כלומר, ע"פ הרמב"ן רומי הם 'כיתיים', משום שבהם ישנם רבים מבני אדום, וכולם מכונים אדום. ועיין זוהר חדש רות דף ל"ב (בהשמטת הצינזורה).

עד כ-250 שנה אחר החורבן (שנת ד' אלפים ע"ג, ולמניינם 313), היו הנוצרים נרדפים ע"י מלכי רומא, אך העם בממלכה הלך והתנצר. ב-ד' אלפים ע"ג הפכו קונסטאנטינוס וליקיניוס שליטי רומא את הנצרות לדת הקיסרות והתירו להקים כנסיות בגלוי. קונסטאנטינוס אף ראה את עצמו כראש הכנסייה.

נראה שכוונתם של גדולי ישראל היא, שבני אירופה הם שייכים לקליפת אדום, והם אדוקים בטומאה של אדום, משום שרומי היא אדום, ובני אירופה נדבקו בטומאה של

114. חלק מדברי הרמב"ן המובאים כאן, הם מכתבי הרמב"ן שהשמיטה הצנוורה.

רומי (כפי שיבואר להלן)¹¹⁵. (כך היא גם דעתם של כמה חכמים מבני ציון המצוינת, וכפי ששילטון האיסלם מכונה ישמעאל, למרות שרובם הם לא מבני ישמעאל).

הקשר בין רומי (בירת איטליה) לאירופה

מדוע כינו חכמי ישראל את כל אירופה 'אדום'?

באלפיים השנים האחרונות (למעט ב-200 השנים האחרונות), היו כל עמי אירופה המשך ישיר של רומא. כל **מוסדות החוק ומדיניות הממשל** של אירופה הם ירושה מרומא. **הדת הנוצרית והחינוך** של כל אירופה ואיתה **השנאה העזה לישראל** הגיעו מאיטליה. **הכנסייה** שלטה במקומות רבים באירופה (אמנם היו זמנים שבספרד הקימו מוסדות נצרות שלא היו כפופים לכנסייה הרומית, והם היו אף יותר אכזריים ורצחניים ממנה).

הכתב - במרכז ובמערב אירופה משתמשים בכתב הלטיני שמקורו מאיטליה. במזרח אירופה (רוסיה ושכנותיה), כותבים בכתב הקירילי שירשו מהביזנטים (הקיסרות הרומית המזרחית).

החוקים - החוקים באירופה בימי הביניים מבוססים על החוק הרומאי¹¹⁶, הם היו כתובים בשפה רומית. גם בימינו הקורס הראשון של לימודי משפטים באירופה, הוא החוק הרומאי.

הסמלים - חלק מהסמלים של מדינות גרמניה¹¹⁷ וארצות נוספות באירופה הם צורה של נשר (עיט). סמל זה לקוח מהרומאים¹¹⁸.

115. אפשר יהיה לומר, שגם אדום המוזכרים במקרא, הכוונה היא ל"קליפת אדום" ולמדינה שיש בה אדומיים, ולא דווקא שכולם אדומיים, וכן "עמלק", כפי שיבואר להלן. חברים רבים היו לעשוי, וכשהלך לקראת יעקב היו לו לפחות 400 איש שהלכו אחריו. גם אם הם עזבו אותו (כמאמר חז"ל) אפשר שהיו לו עוד אנשים, ואולי לא כל יושבי הר שעיר הם בני עשוי, שהרי קרוב לודאי שבחיי עשוי לא היו לו צאצאים רבים שיוכלו לכבוש את הר שעיר, וגם הם לא היו רבים כ"כ שיאכלסו את כל הר שעיר, ואפשר שהוא וחביריו הורישו את הר שעיר. עוד יש להעיר, הרי שאול הרג את כל עמלק, והשאיר מהם רק את המלך אגג, וקשה, היאך אח"כ הגיעו על ציקלג (עיר של דוד ואנשיו) גדוד גדול של עמלקים, במקרא מבואר שדוד ואנשיו היכו בהם, ולא נשאר בהם כי אם 400 נערים אשר רכבו על הגמלים וינוסו, משמע שהנהרגים היו הרבה יותר מכך, והיאך תוך שנתיים הם התרבו כ"כ.

יואב וצבא ישראל ישבו ששה חדשים באדום עד שהכריתו כל זכר, ורק החד ועוד אדומיים מעטים ברחו למצרים, ותמוה איך תוך זמן לא רב (אולי עשרות שנים בודדות), הם כבר נהיו לעם חזק דיו להצר לשלמה בן דוד, ולאחר כ-130 שנה ממות דוד, בימי יהורם מלך יהודה, אדום כבר היו חזקים דיים למרוד ביהודה, ולהקים להם מלך משלהם.

116. החוקים מבוססים על חוקי יוסטיניאנוס, הוא אסף את החוקים של הרומאים, והשליט אותם.

117. הסמל של הרייך הראשון (הקיסרות הרומית הקדושה), השני (ביסמארק), והשלישי (היטלר) בגרמניה, יש בהם צורה של נשר, וכך בעוד מדינות באירופה. כמו כן בחותמת של נשיא ארצות הברית יש נשר מוקף בכוכבים. (בדגל של ארה"ב יש כוכבים, על רקע אדום, והסמל של האיחוד האירופי הוא שורה מעגלית של כוכבים, וסימנך: **אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קינך**...).

סמל של מדינה, הכוונה לסמל המופיע במסמכים של משרדי המדינה. (כגון צורת מנורה, המופיעה במסמכים של משרדי הממשלה, ת.ז. ביטוח לאומי, ועוד).

השלטון באמריקה מורכב מנשיא ו'סנאט'. המושג 'סנאט' לקוח מהרומאים, שם השילטון היה על ידי 'סנאט'.

הנצרות - שילטון הנצרות היה ברומא ובביזנטיון (הקיסרות הרומית המזרחית). הנוצרים הפיצו והחדירו את שנאת ישראל בכל אירופה, מרוסיה במזרח עד אנגליה וספרד במערב. רוב התלאות הקשות שעברו עמ"י בגלות היו ע"י אירופה הנוצרית, מלבד הגזירות הנוראות של הרומאים שהיו עד שהקיסרות הרומית התנצרה (עליהם כבר אמרו חז"ל שהם אדום)¹¹⁹.

מיסודות הדת של הנצרות היא, שהיהודים מרוב הרוע שלהם בגדו ביש"ו וצלבוהו וכו'. בעיניהם ההבלים שהם בדו מליבם על הבגידה ביש"ו מעידים על הרוע העמוק של היהודים, כך שבעצם השנאה ליהודים היא מיסודות הדת שלהם. על יסודות אלו הם בנו עלילות נוספות, כגון העלילה שהיהודים גונבים מהכנסייה לחם המזוהה עם בשרו של יש"ו ודוקרים אותו, כך שהם בעצם שבים על החטא העצום שלהם. וכן לטענתם "מגיפת הדבר השחור" באירופה היתה מזימה של היהודים למוטט את הנצרות. כמו"כ הם טענו שע"פ הפולחן של היהודים הם חייבים לרצוח ילד נוצרי בערב פסח, לצלוב אותו ולערב את דמו במצות, ועלילות נוספות (אגדת יהודה איש קריות). ענייני הבל אלו היו ממש בנפשם של הנוצרים, והם הביאו אותם להרע ליהודים באופן בלתי פוסק.

העניינים על אדום במקרא (שהובאו לעיל) כולם בולטים במדינות אירופה. הם שונאים את ישראל לנצח, והם רדפו את ישראל יותר מכל עם, כפי שיבואר להלן.

הנביא אומר - **וְהַאֲבִדְתִּי חֻמֵּי מִאֲדוֹם**, מכאן שהיו חכמים באדום, ואכן, המדע התפתח באירופה יותר ממה שהתפתח בכל מקום אחר.

ישנם טוענים שהעניין שהנוצרים מונים לימות החמה (365 יום בשנת החמה), גם הוא קשור לרומי. ע"פ המהר"ל רומי מקבלת כוח מהחמה (מהשמש) (ענין באר הגולה פרק י"ז). כאשר הגמרא מציינת את מספר השווקים של רומי, וגם כאשר מונים את מספר השליטים ברומי מוזכר המספר 365. לדוגמה, בגמרא (פסחים קיח ע"ב) מוזכר כמה פעמים המספר 365, וכתוב שם: **'שס"ה שווקים בכרך גדול של רומי, וכל אחד ואחד היו בו שס"ה בירניות'** וכו'. ובמסכת מגילה (דף ו' ע"ב) מובא - **'ושס"ה מרזבני (דוכסים) איכא ברומי'**.

118. נשר זה היה סמל חשוב ביותר בליגיון הרומאי. הלוחמים נשאו בקרב מקל ומעליו צורת נשר, ואם נפל הנשר בידי האויבים היה זה אסון לאומי, והיה עליהם לטרוח מאד להחזירו. המטבעות של מלכי רומא היו טבועים מצד אחד צורת המלך, ומהצד השני צורה של נשר, להביע את הקשר של הקיסר לצבא ולניצחונותיו.

119. בתורה נאמר - **וַיִּשְׁטַם עֶשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בָּרַךְ אֱבִיו** (בראשית כז, מא), כלומר שהשנאה של עשיו ליעקב היא על כך שיעקב קיבל את ברכת אברהם. אחד מידידי טען, שהשנאה של אירופה ליהודים היא בגלל הצלחת היהודים. בימי הביניים השנאה היתה בגלל שהיהודים הם העם הנבחר והם לא, והעובדה שבתנ"ך מוזכר רק עם ישראל כעם נבחר, הביאה אותם לפרסם את ההיפך, שהיהודים הם הבוגדים וכו'. כמו"כ האנטישמיות המודרנית (משנת ת"ר והלאה) ניזונה בעיקר מהצלחת היהודים. הכתבים האנטישמיים החדירו את השנאה לישראל ע"י סיפורים על הצלחת היהודים. מה שברור הוא, שעשיו שונא ליעקב בכל מצב, בגלותו ובעניותו.

ע"פ חז"ל עשיו נמשל לחזיר (פסחים קיח ע"ב) המראה את טלפיו ומסתיר את סימני הטומאה האמתיים שלו אך הוא טמא לכל דבר¹²⁰. דברים אלו נכונים מאד על הנוצרים, הם מורים "כאשר מכים לך על לחי ימין, הושט לחי שמאל", כלומר גם לאויב אין להשיב מלחמה, אך ההיסטוריה של הנוצרים מלאה בנקמה ובשפיכת דם נקי, היו שם מריבות פנימיות רבות, וכפי שאומר הרמב"ן בוויכוח עם המומר "והנוצרים שופכים דם יותר מכל העמים".

כמו"כ הכמרים היו פרושים כביכול, והיה עליהם לחיות בצניעות ובצניעות, אך למעשה הם היו רחוקים מכך, הם היו בעלי רכוש רב, היו להם שטחים עצומים של אדמות, והיו כפריצים לכל דבר.

הכמרים הסיתו מאד את העם לרצוח יהודים, בדו מליבם עלילות הבל, הרבו לספרן בשער בת רבים, והחדירו את שנאת ישראל בצורה שלא היתה כמותה מעולם. (בעוד מעיקרי הדת שלהם, הוא: 'כאשר מכים לך על לחי ימין, הושט לחי שמאל...') ענייני שקר וצביעות בממדים אלו, אינם ידועים על שום דת.

האחיזה שלהם במקרא גם היא בשקר יסודה, המקרא כולו מבוסס על כך שה' בחר בישראל, והכופר בזה אין לו שום שייכות למקרא, אך הם מפרסמים שהם מאמינים במקרא, אך הדברים המחייבים אותם הם רק ההבלים שהם בדו מליבם. הם מאמינים באותו האיש ימ"ש, אך למעשה גם ההבלים שהוא לימד לא מחייבים אותם, הם מחוייבים רק לעניינים שכמה שוטים אחריו בדו. כמו"כ גם המצוות המפורשות בתורה לא מחייבות אותם. הם אוכלים חזיר לרוב, יש להם פסלים והם עובדים עבודה זרה, למרות שזהו איסור המוזכר פעמים רבות בתנ"ך. עם זאת הם עדיין רואים את עצמם כעם הנבחר, כפי שעשיו היה רוצה את ברכת אברהם, אך היה "איש יודע ציד".

הכמורה והאצולה הם השולטים באירופה בימי הביניים. היו מקומות בהם המלך היה רק אציל גדול יותר שיש לו גם תואר 'מלך'. הכנסייה היתה גובה מיסים ושולטת בעניינים שלא היו קשורים לה. (דברים אלו הכעיסו את המוני הצרפתים, והם מהסיבות שהביאו אותם לחולל את המהפכה הצרפתית).

הסיבה כך שגדולי ישראל סברו שאירופה הם אדום. כי משמע מספר דניאל וממאמרי חז"ל, שהגלות האחרונה כולה היא צרה אחת, והיא - אדום, והיא הצוררת את ישראל עד ביאת המשיח. לאחר שראינו שכלל אירופה צררו את ישראל במשך הגלות, הדין נותן שכל אירופה הם אדום. ועוד, כאמור כל בני אירופה הם בעצם אומה אחת, והמכנה

120. וכן איתא בויקרא רבא (פרק י"ג): 'ואת החזיר כי מפריס פרסה' למה נמשלה לחזיר? מה חזיר בשעה שהוא רובץ מוציא טלפיו ואומר ראו שאני טהור, כך מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת, ונראה כאילו מצעת בימה (פירוש כאילו עשתה מטפחת ומצעת על הבימה לקרא בספר תורה, כלומר צידקה את הדין לאמתו). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים, גחין ואמר לסנקליטין, שלושתן עשיתי בלילה אחד.

המשותף ביניהם הוא הדת שירשו מרומי, השנאה לישראל, ושאר העניינים שהובאו לעיל.

רומי אכן אינה מלכות רצופה עד זמן המשיח. אפשר שדבר הזה מרומז בפרק ב' בדניאל, שם מבואר שנבוכדנאצר ראה בחלום צלם אדם, ראשו מזהב (בבל), החזה והידיים מכסף (פרס ומדי), מעים וירכיים מנחושת (יוון), רגלים מברזל וחרס (רומי), ובפתרונו של דניאל מבואר שם עניין המלכות הרביעית בפסוקים מ-מג.

מ ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא כל קבל די פרזלא מהדק וחסל פלא וכפרזלא די מרעע כל אליו תדק ותרע: מא ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהו חסוף די פחר ומנהו פרזל מלכו פליגה תהוה ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסוף טינא: מב ואצבעת רגליא מנהו פרזל ומנהו חסוף מן קצת מלכותא תהוה תקיפה ומנה תהוא תבירה: מג ודי חזית פרזלא מערב בחסוף טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא להון דבקין דנה עם דנה הא כדי פרזלא לא מתערב עם חספא:

תרגום.

פסוק מ'. (רגלים של ברזל מרמזים ל-) ומלכות הרביעית תהיה חזקה כברזל, כמו שברזל מרדד ומהדק הכל, וכברזל שמחליש את כל אלה (זהב, כסף, נחשת, כלומר בבל, מדי, ויוון) כך היא (המלכות) תדק ותשפיל (את שאר המלכויות).

פסוק מא. וזה שראית רגלים ואצבעות, מהם מחרס של יוצר ומהם ברזל, מלכות מפולגת תהיה ומן נטיעה (שתל) של ברזל יהיה בה, כנגד מה שראית ברזל מעורב בחרס טיט.

פסוק מב. ואצבעות הרגליים מהם ברזל ומהם חרס, מקצת המלכות תהיה חזקה, ו(חלק) ממנה תהיה שבורה.

פסוק מג. וזה שראית ברזל מעורב בחרס טיט, מתערבים יהיו בזרע עממים, ולא להיות דבקים זה בזה, כמו שברזל, לא מתערב עם חרס.

היו מחכמי הראשונים שסברו שגם לישמעאל יש חלק בגלות האחרונה, ואכן היו זמנים שבהם המוסלמים שלטו על מדינות רבות, אם כי לא בעוצמה של רומי, כמו"כ גם הם צררו את ישראל בגזירות קשות, אך לא הגיעו לרשעותם של בני אירופה¹²¹. למותר לציין ששנאת ישראל לא היתה בנפשם כבני אירופה הנוצרית.

121. ההבדל בין שילטון האיסלם לאירופה הנוצרית הוא, שהמוסלמים צררו את ישראל רק בתקופות מסוימות, אמנם בתקופות אלו הם רצחו יהודים רבים, גזרו גזירות שמד, מכרו לעבדים, אך היו אלו גזירות זמניות, השנאה לישראל לא היתה כ"כ מושרשת אצלם (אלא האהבה לאיסלם). ואילו אירופה הנוצרית צררה את ישראל בכל זמן, והשנאה שלהם לישראל היא ניצחית. אם היתה תקופה טובה באירופה הגיעה אחריה תקופה קשה, כגון תור הזהב לפני גירוש ספרד, הצלחת היהודים בפולין לפני גזירות ת"ח-ות"ט, והשקט של היהודים במרכז אירופה לפני השואה האיומה. הגזירות באירופה היו ללא הפוגה, בכל כמה עשרות שנים

עמלק וגרמניה

בשנת תרנ"ט (1898), כאשר הגיע קיסר גרמניה לירושלים, רבים יצאו לראותו ולברך על ראייתו "ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם", אך רבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד לא יצא לקבל את פניו. יש אומרים שהיתה לו קבלה מהגר"א שגרמניה הם עמלק, ואמר, היאך אפשר לברך ברכה זו על עם שנצטוונו למחות את שמם (יש אומרים שמקובל כך בשם היעב"ץ).

מבין הגויים, אדום הם הקליפה הקשה ביותר, ומתוך אדום הקליפה הקשה ביותר היא עמלק. על עמלק נאמר - **רֵאשִׁית גֹּיִם עַמְלֵק** (במדבר כד, כ), ע"פ פשוטו של מקרא הכוונה היא שעמלק הוא העם החשוב ביותר, ואכן הגרמנים ימ"ש מצליחים בתחומים רבים יותר מכל העמים, המדענים שלהם הם מהחכמים בעולם (אחרי היהודים), הם מייצרים את המוצרים הטובים ביותר, וחלק חשוב מאד מההתקדמות הטכנולוגית מושג על ידי מומחים גרמנים.

כאמור, אדום שונא את ישראל, ובאדום יש חכמים כמבואר לעיל, ועמלק וממשיכי דרכו הגרמנים שונאים את ישראל יותר מכל אדום, וגם קיבלו חכמה וגבורה יותר מאדום.

יש אומרים שעשרת הנאצים שנהרגו במשפט נירנברג מרומזים במגילת אסתר, בעמוד של עשרת בני המן¹²².

בממוצע היה טבח, גירוש, המרת דת בכפייה, עלילות דם, שריפת כתבי תלמוד בבלי, גטו, הגבלות קשות על הסחר ועל תנאי החיים של היהודים, וכדומה. למותר לציין שהנוצרים רצחו ביהודים יותר מהמוסלמים לאין ערוך.

122. בסיום מלחמת העולם השנייה, לאחר שבעלות הברית (ארה"ב, בריטניה, צרפת, ורוסיה) כבשו את גרמניה, הוחלט לעשות משפט בפושעים הנאצים הידוע בשם "משפט נירנברג". במשפט נירנברג דנו למוות שנים עשר פושעים נאצים, אך פושע אחד התאבד ואחד נשפט שלא בפניו כך שלמעשה רק עשרה פושעים נאצים הוצאו להורג. (גרינג, סגנו של היטלר ימ"ש התאבד כשבלע גולת רעל לילה לפני ביצוע גזר הדין, ומרטין בורמן מזכירו האישי של היטלר, נשפט שלא בפניו ולא נתפס).

בבית המשפט נערך דיון היאך יוציאום להורג, השופטים החליטו להמית אותם בתלייה. כל זה היה בכ"א בתשרי שנת תש"ז (לפ"ק) (16 לאוקטובר 1947 למניינם). כידוע בתנ"ך ישנן אותיות **זעירי** ו-**רבתי**. **זעירי** פירושו אותיות קטנות מהרגיל, **רבתי** הן אותיות גדולות מהרגיל. האותיות זעירי ורבתי מפורזות בכל התנ"ך ולרוב הן לא מקובצות, אך ישנו מקום אחד בתנ"ך בו מופיעות 3 אותיות זעירי בקטע קצר (בן 20 מילים) והוא במגילת אסתר, בעשרת בני המן. שלושת האותיות זעירי הם **ת' ש' ז'.**

ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת פרשנדֹא ואת דלפון ואת אספתא ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא ואת פרמֶּתא ואת אריסי ואת ארידי ואת ויֶּתא עשרת בני המן...

כאמור לעיל: בשנת **תש"ז** היה "משפט נירנברג" בו דנו עשרה פושעים נאצים להורג בתליה, אף כאן במגילת אסתר ישנם 3 אותיות זעירי, והם, **ת' ש' ז'**, ברשימת עשרת בני המן שהרגו אותם ותלו אותם.

יש לציין: שיש בקטע **רק** 3 אותיות זעירי, והם **ת' ש' ז'.** **וכסדר,** אות **ת'** זעירי, לאחר מכן אות **ש'**, ולאחר מכן אות **ז'.**

כאמור, עשיו נמשל לחזיר המראה את טלפיו ומסתיר את סימני הטומאה שלו. בנקודה זו אכן הגרמנים בולטים ביותר, כלפי חוץ הם נראים אנשים מתורבתים ונימוסיים, אך הם האכזריים ביותר והמושחתים ביותר.

במשך כל הגלות צררו הגרמנים את ישראל שהיו בשליטתם, למעט בתקופה לפני השואה שאז הם עדיין לא עשו פוגרומים של ממש, אבל הפיצו כתבי אנטישמיות רבים.

גם המן וגם היטלר ימ"ש רצו להרוג את כל היהודים, מנער ועד זקן. המן סיפר לאשתו ולאובהיו את כבוד עשרו ורוב בניו, ומרוב שנאתו אמר **"וְכָל זֶה אֵינְנוּ שׁוֹהֵ לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת מְרֻדְכֵי הַיְהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמְּלָךְ"** (אסתר ה, יג). כידוע גם היטלר ימ"ש הסתער ורעש וגעש מידי דברו על היהודים, ואמר "המלחמה על השילטון בעולם נערכת רק בין שני המחנות הללו, בין היהודים והגרמנים, כל השאר אינו אלא מראית עין כוזבת" (נאום היטלר ברייכסטאג (בית הנבחרים), תרצ"ח (1938)).

נקודה נוספת המעידה על הקשר בין גרמניה לעמלק. מימי יעקב אבינו ועד לימינו אנו, היו ארבעה זמנים בהם יעקב אבינו או בניו - עם ישראל, עלו מחו"ל לא"י. והם.

1. יעקב אבינו עלה מארם נהריים לא"י, לאחר 20 שנות עבודה אצל לבן הארמי.
2. יציאת מצרים בימי משה.
3. 70 שנה לאחר חורבן בית ראשון וגלות בבל, עלו בני ישראל לא"י (לפני בניית בית שני).

(בקטע זה יש אות אחת רבתי, והיא האות ו' של ויזתא, אפשר שהיא רומזת על האלף השישי, כלומר ת' ש' ז' הזעירי רומזים לשנת 707, ואות ו' הרבתי רומזת לאלף השישי. כלומר, 707 לאלף השישי).

לסיכום: הסיכוי רחוק לכך שבאקראי יופיעו שלוש אותיות זעירי בקטע קצר, ועל אחת כמה וכמה האותיות ת' ש' ז'. **וכסדר**, ובמקום בו מדובר על הריגת עשרת בני המן, בזמן שבאותה שנה בדיוק נתלו עשרה פושעים נאצים.

נפרט מעט על האותיות הזעירי והרבתי. ע"פ כל הדיעות, אין בכל התנ"ך יותר מ-80 אותיות זעירי או רבתי, כלומר, ישנם הסבורים שישנן 30 אותיות זעירי, ו-50 רבתי, כגון מחזור ויטרי שעליו התבססו כל הסי"ת של אשכנז, וישנם מרבים בזעירי ומוסיפים על הרבתי, אך לכל הדיעות מספרם הכולל של הזעירי והרבתי, לא עולה על 80 אותיות.

ספרי התנ"ך שבידינו הם ע"פ המנחת שי והאור תורה, ע"פ דעתם מספרם של הזעירי והרבתי בכל התנ"ך הם כ-50 אותיות.

האותיות זעירי שהוזכרו (**ת, ש, ז**), הם ע"פ כל הדיעות, כל המגילות הנכתבות בימינו והידועות בעבר, יש בהן את שלושת האותיות הזעירי שהוזכרו.

כאמור, בממוצע, לכל הדיעות אין יותר מ-40 זעירי ו-40 רבתי, אך ישנן אותיות רבות בהן נחלקו גדולי ישראל, ובסה"כ ישנן כ-240 אותיות (כ-120 זעירי, ו-120 רבתי) שעליהם ישנן דיעות חלוקות בעניין הזעירי והרבתי, אבל אין דעה הסבורה שישנן יותר מ-80 אותיות בכלל הזעירי או הרבתי.

להלן ראייה לכך שהאותיות תש"ז הן זעירי גם בכתבים עתיקים. בכתב יד ואתיקן 123 על טעמי אותיות זעירי (כתבו יהודי לפני כ-800 שנה), ישנו חידוש על האותיות זעירי המופיעות באיזור הפסוקים של עשרת בני המן, והוא שהאותיות **ש' ת' ז' ו' ת'** מופיעות שם בצורה של רבתי וזעירי, והן בגימטריה 1,113, וכן המילים - **'קַתַּב זֹאת זְכָרוֹן'** גם הן בגימטריה 1,113, מילים אלו מוזכרות בפסוק - **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה 'קַתַּב זֹאת זְכָרוֹן' בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מַחֵה אֶמְחָה אֶת זְכָר עַמְלָק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם** (שמות יז, ד).

4. בימינו, במאתים השנים האחרונות עולים יהודים רבים מאד לא"י.

בארבע תקופות אלו, מגיע עשו הרשע - או יורשיו וממשיכי דרכו העמלקים, להילחם בישראל, בניסיון להפריע בדרך לא"י. **והמלחמה היא תמיד בחו"ל, לפני שעמ"י מצליחים להתיישב ולהאחז בא"י כראוי** (כפי שנאמר, אשר קרן 'בדרך' (דברים כה, יח)).

1. כאשר חזר יעקב אבינו לארץ ישראל, בא עשיו לקראתו להילחם בו, הוא פגש אותו בעבר הירדן בין פנואל לסוכות, **לפני שהגיע לא"י**. (פנואל וסוכות הם מקומות ידועים בעבר הירדן, ועיין בספר שופטים במעשה גדעון, שעבר את הירדן והגיע לפנואל ולסוכות במרדף אחרי מלכי מדין).

2. כאשר עם ישראל יצאו ממצרים לכיוון ארץ ישראל, בא עמלק מזרע אדום, ונלחם עם ישראל ברפידים.

3. בימי אחשוורוש (בין פקידה לזכירה) הגיע המן מזרע עמלק ורצה להשמיד את כל עם ישראל מנער ועד זקן, ואמר **"וְכָל זֶה אֵינָנוּ שׂוֹה לִי בְּכָל יְת אֲשֶׁר אָנִי רְאִה אֶת מְרֻדְכֵי הַיְהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמְּלָךְ"** (אסתר ה, ג). אחשוורוש מלך בזמן שכבר עלו לא"י יותר מ-42,000 יהודים ונאחזו מעט בא"י, גם שם עיקר המלחמה היתה **בחו"ל**.

4. לפני יותר מ-70 שנה, כאשר עם ישראל החלו מעט להיאחז בא"י (לפני שיצאו משעבוד מלכויות, ולפני שנאחזו בארץ) בא היטלר ימ"ש, אף הוא שנא מאד את ישראל ורצה להשמיד את כל ישראל מנער ועד זקן, **ונלחם ביהודים בחו"ל**.

עד כה ההסברים על עניין אדום ועמלק בחיבורנו זה.

צרות הגלות

בפרק זה יתארו בקצרה הצרות שעברו על עמ"י מאז חורבן בית שני ועד לימינו אנו. חיבור זה בהחלט לא נועד ללמד היסטוריה, אך הדברים שהובאו על אדום לא יובנו דיים מבלי לראות סקירה קצרה של צרות הגלות, ואי לכך נקדיש כמה עמודים לבאר את העניין.

להלן נסקור בקצרה את הצרות הקשות שעברו ישראל בגלות. ונזכיר רק מאורעות קשים מאד (אפשר היה לכתוב כמה ספרים על כל שורה בעמודים הבאים).

לפני שעמ"י נבחרו לעם, ולפני שקיבלו את התורה, היו חייבים לעבור את השיעבוד הקשה של מצרים, ולה' יתברך היו עניינים נשגבים מאד לעשות את הברור והתיקון של ישראל במצרים. גם לפני הגאולה הנצחית של ישראל, ה' יתברך גזר, מסיבות עמוקות שאין שכלנו מגיע אליהן, שעמ"י יעברו את כל המאורעות הקשים והנוראים באירופה הנוצרית. עלינו לקבל את הדין, ולומר: צדיק הוא ה' כי פיהו מרינו, ורק הוא יודע את הסיבות העמוקות, מדוע היינו צריכים לעבור את כל הגלות המרה האחרונה.

מלכות הרשעה רומי

בתקופת חורבן בית שני ולפני כן, נהרגו אינספור יהודים ביהודה בגליל ובכמה מקומות בגולה. הרומאים ימ"ש החריבו את בית ה' ושרפוהו. לאחר כמה עשרות שנים, פרץ מרד היהודים בגולה, והרומאים השמידו כמעט את כל יהודי אלכסנדריה ואת רוב יהודי קפריסין. כ-65 שנה לאחר החורבן נהרגו יהודים רבים מאד במרד בר כוכבא, וחרב היישוב בארץ יהודה. לאחר מכן היו עוד כמה וכמה גזירות נוראיות של עקירת הדת, איסור לימוד תורה וברית מילה, היהודים היו מחוייבים לקרא את התורה ביוונית, ועוד גזירות קשות. בזמנים אלו כבר הספיקה מלכות הרשעה להצר לישראל כמעט כנגד כל המלכויות (בבל, יוון, ופרס).

בשנת ג'תתצ"ח (138) מלך אנטונינוס פיוס. הוא נתן יחס טוב ליהודים, והיה מיודד עם רבי יהודה הנשיא. בימיו רווח ליהודים כ-60 שנה, עד חתימת המשנה בשנת ג'תתק"ס (200). לאחר חתימת המשנה החל משבר כלכלי ומדיני קשה בא"י, והחלה הגירה גוברת לבבל.

תקופת האמוראים

משנת ד' אלפים ע"ג (313) היתה ארץ ישראל תחת שלטון נוצרי, הקיסרות הרומית הכירה בנצרות כדת הקיסרות והיהודים סבלו, אסרו עליהם לעלות לירושלים למעט בט' באב. במאות השנים הבאות סבלו היהודים מהביזנטים (הקיסרות הרומית המזרחית) מכמה גזירות: הריסת בתי כנסת, גזירות שמד, ועוד. הנזירים

הסיתו את התושבים להתנפל על היהודים ולבזוז את רכושם, והכנסייה החדירה שנהא עזה ליהודים¹²³.

בבבל שלטו הפרתים. בראשית תקופת האמוראים היה יחס טוב ליהודים, היתה להם אוטונומיה משלהם תחת ה"ריש גלותא" מבית דוד, אך בזמנים אחרים היו נתונים ללחצים של הדתות ששלטו בבל. בשנים ד' אלפים רי"ט-רמ"ד (484-459) החל שלטון המלך הסאסני באיראן והיו רדיפות ופרעות ביהודים.

תקופת הסבוראים והגאונים

בתקופת הגאונים המשיך השלטון הביזנטי ברדיפות ופרעות ביהודים, היו זמנים שהטבילו אותם לנצרות בכפייה, מעשי טבח ועוד¹²⁴.

בתקופת הגאונים, החלה להיווצר יהדות אשכנז.

קהילת ספרד היתה קהילה עתיקה, ומשנת ד'שע"ג בהשפעת הכמרים החלו לגזור עליהם גזירות קשות. היהודים נאלצו לבחור בין התנצרות לגלות. היו זמנים שהיהודים

123. ד' אלפים צ' (330) חנוכת העיר קונסטנטינופול, בירתה החדשה של האימפריה הרומית, בפקודת הקיסר קונסטנטינוס הראשון. אח"כ הקימו כנסיות של הנוצרים.

ד' אלפים קמ"ז (387) יוחנן כירסוסטומוס משמיע שמונה דרשות חריפות בגנות היהודים.

ד' אלפים קנ"ה (395) מות הקיסר תיאודוסיוס וחלוקת הקיסרות, א"י בתחום הקיסרות הביזנטית, הרעה מיידית ליהודים, גל של הריסת בתי כנסת ע"י הנוצרים.

ד' אלפים קע"ה (415) גירוש זמני של יהודי אלכסנדריה ע"י הפאטריאך קירילוס.

ד' אלפים קצ"ה-קצ"ח (435-438) הותקן קובץ החוקים המוכה "קודקס תיאודוסיאנוס", בין היתר איסור לבנות בתי כנסת חדשים.

ד' אלפים קפ"ה (425) בקירוב, חתימת התלמוד הירושלמי בטבריה, שקיעת הישיבות בא"י.

ד' אלפים רי"ט-רמ"ד (484-459) שלטון המלך הסאסני באיראן רדיפות ופרעות ביהודים.

ד' אלפים ר"ס (500) בקירוב, חתימת התלמוד הבבלי.

ד' אלפים רפ"ז-שכ"ה (527-565) שלט יוסטינינוס, הוא חידש את החוקה האנטי יהודית (אז פרץ מרד השומרונים, והוא שפך בהם דם רב).

ד' אלפים שס"ב-ש"ע (602-610) הקיסר גוזר גזירות שמד על כל יהודי קיסרות ביזאנטיון ובכללם א"י.

ד' אלפים שע"ד (614) הפרסים כובשים את א"י בסיוע יהודים, טבח בנוצרים בירושלים, חידוש הקרבת קרבנות, העיר נמסרת ליהודים, הריסת הכנסיות (גל התגירות).

124. ד' אלפים ש"ל-ש"ס בקירוב (סוף המאה השישית) גירוש יהודי אנטוכיה, מהומות נגד יהודים בסוריה ובאנטוליה.

ד' אלפים של"ו (576) בישוף העיר קלרמון-פראן (מרכז צרפת) מציב בפני 500 יהודי עירו את הבחירה בין התנצרות לגירוש.

ד' אלפים שמ"א (581) חילפריק מאלץ את יהודי ממלכתו להתנצר.

ד' אלפים ש"נ-שס"ד (590-604) צו אפיפיורי שאוסר המרות דת כפויות, אך מעודד הטבות למתנצרים. לאחר מכן כבשו הפרסים את א"י, ולאחר כמה שנים הביס הרקיליוס (הביזנטי) את פרס.

מתחילה הבטיחו הבטחות טובות ליהודים, לאחר מכן בהשפעת הנוצרים על הקיסר, הוטל קנס גבוה על היהודים, גזרו איסור עלייה לירושלים, טבחו ביהודים, והיה ניסיון לנצר את כל יהודי א"י, והחלה גל הגירה למצרים ופרס. בשנת ד' אלפים שצ"ב (632) מכריז הקיסר על טבילה בכפייה של יהודים לאחר שהואשמו בכך ששיתפו פעולה עם הפולשים הפרסיים.

הורדו לדרגת עבדים (מכרו יהודים לעבדים), ועוד גזירות¹²⁵. בשנת ד' אלפים תע"א (711) נכבשה ספרד ע"י המוסלמים, הם הטיבו עם היהודים והיו כמושיעים בעיניהם, תקופת שילטונם בספרד מכונה 'תור הזהב' של יהדות ספרד. גם בצרפת היו רדיפות קשות נגד היהודים, טענו שהיהודים עושים כשפים והם הסיתו את הערבים להרוס את כנסיית הפגר של יש"ו, הצרפתים גירשו יהודים, ועוד גזירות.

האיסלם - המוסלמים בראשית דרכם טבחו יהודים רבים מאד במספר מקומות¹²⁶, אך באופן כללי הם היו טובים בהרבה מהביזנטים ומהאירופאים.

בתקופת שלטון הערבי בא"י, עדיין גזרו הביזנטים גזירות קשות על היהודים שהיו תחת שלטונם¹²⁷.

125. בשנים ד' אלפים שע"ג-תמ"ד (613-694) תקופה של חקיקות אנטי יהודיות בספרד הוויזיגותית. בשנת ד' אלפים שע"ג (613) היהודים נאלצים לבחור בין נצרות לגלות. בשנת ד' אלפים שצ"ג (633) הקונסיל (כינוס אנשי דת) מוקיע את ההטבלה בכפייה אך מאשר את תוקפן של ההטבלות שכבר נערכו, ילדיהם של היהודים המנוצרים עתידים להילקח מידי הוריהם כדי למנוע מהם 'לתעות מן הדרך הנכונה' כהוריהם. בשנת ד' אלפים שצ"ח (638) הקונסיל מחייב את המתנצרים להתוודות בגלוי על העבר שלהם. בשנת ד' אלפים תי"ג (653) הקונסיל מחייב את המומרים לחתום על איסור חיתון עם קרובים, ולהמית בעצמם את אלה שלא ימשיכו למלא אחר דת הקתולית. בשנת ד' אלפים תמ"א (681) הקונסיל אוסר לחגוג את חגיגות היהודים (העברייני יענש בגילוח הראש). בשנת ד' אלפים תנ"ד (694) היהודים מואשמים בבגידה ומורדים לדרגת עבדים.

126. ד' אלפים שפ"ב-שפ"ד (622-624) מוחמד מנסה לשכנע את יהודי 'אל מדינה' בנבאותיו, מחוסר הצלחה שינה את ה"קבלה" (מירושלים) 'למכה'.

ד' אלפים שפ"ד (624) מוחמד מביס את אנשי מכה, לאחר חודש היה טבח היהודים בני שבט קינוקע (כל אלו מקומות באיזור החוף המזרחי של הים האדום). ד' אלפים שפ"ה (625) טבח היהודים בני שבט 'נדיר'.

ד' אלפים שפ"ז (627) אנשי מכה עורכים מצור וכובשים את 'אל מדינה', היהודים שהיו שם בני שבט קוריזה נשפטים, להגר כל הגברים ומכירת הנשים והילדים לעבדים.

ד' אלפים שצ"ד (634) החלה הח'ליפות של עומר והתרחבות כיבושי האיסלם, ניצחון בעזה, אז המושל הראקליוס מצווה לנצר בכוח את כל היהודים שבשלטונו, ואף שלח שליחים בעניין זה למלך הפראנקים (צרפת) ולמלך הוויזיגותים (בספרד). תוך מספר שנים נכבשו א"י וסוריה בידי הערבים, בתחילת הכיבוש נהרגו רבבות יהודים ושומרונים, אח"כ הייתה הקלה במצב היהודים וניתן רישיון להתיישב בירושלים, היהודים רשאים לחסות בצל האיסלם בתשלום כופר.

ד' אלפים תכ"א (661) מרכז השלטון הערבי בסוריה ובא"י, הח'ליף מנסה לקבוע את ירושלים למרכז הדת המוסלמית, ולהחליף את 'מכה' שהייתה בשלטון יריבו.

ד' אלפים תכ"ו-ת"מ (666-680) הח'ליף מועאווייה מושיב בטרירפולי יהודים הנחשבים בעיניו גורם נאמן לערבים, תקופה של שגשוג ליהודים.

ד' אלפים תע"ז-ת"פ (717-720) שלטון עומר השני, המגלה יחס נוקשה כלפי היהודים. 127. ד אלפים ת"ק (740) בקירוב, רדיפות נגד הכיתות הנוצריות ה"חורגות" ונגד היהודים, בפקודת הקיסר ניאון השלישי.

ד' אלפים תרל"ד (874) בקירוב, רדיפות והטבלה בכפייה של יהודים בתקופת הקיסר באסיליאוס הראשון.

ד' אלפים תרצ"ב-תש"ד (?) (932-944), רדיפות של הקיסר רומאנוס הראשון, הוצאה להורג של נכבדי העדה היהודית, ושריפת כתבי יד עבריים.

תקופת הראשונים

הערה: בפרק זה לא נפרט על ההיסטוריה של היהודים בא"י, המעוניין בזה יעיין בשלהי נספח 4.

בתחילת תקופת הראשונים סבלו יהודי מרוקו מאד מהאיסלם, גזרו עליהם למות או להתאסלם, גזלו את ילדיהם, ועוד מאורעות קשים¹²⁸. בתקופות אלו סבלו גם היהודים בעיראק, והיו גזירות קשות על יהודי תימן¹²⁹, אך המאורעות הקשים ביותר היו באירופה הנוצרית.

בתקופת הראשונים, במשך כמה מאות שנים העלילו הנוצרים על היהודים עלילות בתדירות גבוהה. היהודים בגרמניה, בצרפת, ובאנגליה (ולעיתים גם בספרד), סבלו מטבח המוני חוזר ונשנה, גירושים המוניים, העלאות על המוקד, כפיית נצרות, שריפת כתבי תלמוד בבלי, ועוד.

הכמרים הרבו להשמיע דרשות בגנות היהודים, והסיתו את העם בעלילות שונות ומשונות, הרבו לספר שהיהודים מנהלים חיי תועבה, חורשים מזימות עם אויבי הנצרות, משתתפים במזימות למוטט את הנצרות, מרעילים את הבארות, מטביעים ילדים או אוכלים את בשרם. הם טענו שבמהלך חג הפסח חייבים היהודים להרוג ילד נוצרי ולערב את דמו במצות. כמו"כ הרבו לספר שהיהודים מחללים את לחם הקודש המזוהה עם בשרו של יש"ו (כלומר היהודים לוקחים לחם קודש ממקומות מקודשים נוצריים ומחללים אותו, לחם זה מזוהה עם בשרו של יש"ו, כך שהיהודים שבים על חטאם לבגוד ביש"ו). ברבות הימים החלו לשזור את שתי העלילות בקנה אחד, "היהודים רוצחים ילדים על מנת להשיג את לחם הקודש ולחללו". כמו"כ טענו שהתלמוד היא תוספת לא חוקית על כתבי הקודש, ועוד עלילות על התלמוד.

בסוף ימיו של רש"י בשנת תתנ"ו (1,096), החל מסע הצלב הראשון. והיו מעשי טבח ופרעות נוראיות ואכזריות שיקשה לתאר וכפיית נצרות בפראג, בגרמניה, ובנורווייג שבאנגליה. הצלבנים כבשו את ירושלים, טבחו ביהודי העיר והשמידו יהודים רבים בא"י. בשפירא וורמיזא ומגנצא המיתו יהודים רבים את עצמם ואת ילדיהם כדי שלא להמיר את דתם.

ד' אלפים תש"ס בקירוב ואילך (המאה ה-11), חוק המדינה קובע מה הם האזורים המותרים למגורי היהודים.

128. ד' אלפים תתק"א (1141), גזרו על היהודים במרוקו למות או להתאסלם, חלקם מתו על קידוש ה', אך רובם העדיפו להישאר עד יעבור זעם. כעבור כ-80 שנה הוקל עול הגזירות ורובם לא שבו אל היהדות. גורלם של המתאסלמים לא שפר כלל, הם נחשדו שמקיימים הם את יהדותם בסתר. הטילו עליהם ללבוש בגדים מיוחדים, אסרו עליהם לעסוק במסחר, אף ניסו לחייב אותם לעסוק בניקוי אשפות וביבים או בעבודות בניין, ואף גזלו את ילדיהם. בזמנים אלו היו הרמב"ם ואביו כותבים להם איגרות נחמה לחזק את ידיהם בקיום היהדות בסתר.

129. ד' אלפים תתקנ"ח-תתקס"א (1198-1201) הסולטן האיובי כופה את האיסלם על יהודי תימן. לאחר רצח הסולטן מופסקות הפרעות, היהודים מורשים לחזור ליהדותם. ה' אלפים מ"ד (1284) מהומות ופרעות ביהודי בגדד.

לאחר כמה עשרות שנים החל מסע צלב שני, גם בו הותקפו קהילות היהודים בגרמניה בצרפת ובאנגליה. לאחר כמה עשרות שנים החל מסע צלב שלישי, ובו היו פרעות באירופה ובאנגליה. בשנת ד'תתק"י (1190) המיתו יהודי קהילת יורק באנגליה את עצמם על קידוש ה', כדי לא ליפול בידי הצלבנים המבקשים לנצר אותם בכוח.

בין מסעי הצלב וגם לאחריהם היו עוד גזירות קשות. בשנת תתק"ד (1144) החלו להעליל את העלילה הראשונה של "רצח לצורכי פולחן" בנוויץ' באנגליה, במאתים השנים הבאות פשטו העלילות לפראג גרמניה, צרפת, וספרד.

בשנת ה' אלפים ג' (1243) החלו במרכז אירופה להעליל את העלילה של חילול לחם הקודש, במאתים שנים הבאות פשטה העלילה בכל גרמניה, ובכל מרכז ומערב אירופה (פראג, בלגיה, צרפת, וספרד).

הדבר השחור - מגיפת הדבר השחור היא מחלה מדבקת שהרגה אחוז ניכר מהאוכלוסייה באירופה. הנוצרים ייחסו את המגיפה למזימה של היהודים נגד הנוצרים. בעקבות המגיפה באה שורה של גירושים, העלאות על המוקד, וכליאות המוניות. בתקופה זו הותקפו כ-50 קהילות יהודיות, בעיקר בגרמניה צרפת (ובבלגיה בת ימינו) ובמספר מקומות בספרד. בשנים ה' אלפים קח-קט (1348-1349) ערכו טבח ביהודים בפרובאנס שבצרפת, ובקאטאלוניה שבספרד. בשנה זו נאסרו יהודי שילון שבצרפת, ולאחר חקירה 'הודו' שהשתתפו במזימה למוטט את הנצרות. כמו"כ נערכו מעשי טבח בכל רחבי צפון אירופה. בנורדהוזן שבגרמניה מתכוננים היהודים למות על קידוש ה' וצועדים אל הלהבות בשירה ובתפילה.

לפני "הדבר השחור" ולאחר מכן גירשו יהודים, מאנגליה, מצרפת, ומגרמניה¹³⁰. היהודים סבלו סבל כל יתואר, ולא היה מנוח לכף רגלם. סבל זה הם סבלו בנוסף על הגזירות והעלילות שהפיצו הכמרים.

בתקופות אלו היו עוד פוגרומים ברומא בצרפת ובעוד מקומות.

130. ד' אלפים תתק"צ (1230) צו מלכותי של לואי התשיעי (המשוקץ ומכונה "קדוש"), המגדיר את היהודים כצמיתים של המלך והאדונים (לאחר 12 שנה הוא פקד לשרוף את התלמוד). ה' אלפים ב' (1242) שריפת התלמוד בפריז (לאחר ויכוחים על התלמוד). יהודי אנגליה סבלו מרדיפות בלתי פוסקות, גירשו אותם מעיר לעיר והחרימו את רכושם, הטילו עליהם מיסים כבדים. ב-ה' אלפים נ' (1290) היתה גירוש יהודי אנגליה ע"י אדוארד הראשון מלך אנגליה.

ה' אלפים ס"ו (1306) גירוש יהודי צרפת ע"י פיליפ הרביעי. לאחר כ-10 שנים, מלך צרפת החזיר את היהודים (בשביל ליהנות מהמסים שלהם), גירוש נוסף ב-ה' אלפים פ"ב (1322).

בתקופות אלו היו שריפות תלמוד בפריז טולו ופאמייה.

ה' אלפים קנ"ד (1394) גירוש סופי של יהודי ממלכת צרפת.

ה' אלפים קפ"ו-ר"י (1426-1450) גירוש יהודים מעמק הריינוס (גרמניה) ומבאוואריה, חלקם התיישבו באימפריה העותומנית.

בין השנים ה' אלפים ר"י-רפ (1520-1450) גירשו 90 ערים גרמניות את היהודים, בזו אחר זו.

סביבות שנת ה' אלפים ש"ל (1570) נסיכויות גרמניה המשיכו את מדיניות הגירושים.

גירוש ספרד - לאחר שכבשו המלכים הנוצרים את ספרד מידי המוסלמים, הם לחצו את יהדות ספרד, עינו אותם בעינויים נוראים, העלאות על המוקד בפרהסיה, המרות דת כפויות, עד שגירשו אותם בזוועות ובאכזריות נוראה, מבלי רכוש (למעט חפצים אישיים). היהודים שגורשו סבלו רבות משודדי ים ורבים מהם מתו מרעב וממגיפות. יקשה לתאר את הסבל שעברו היהודים בתוך ספרד, בגירוש, ולאחר מכן במקומות שנמלטו אליהם. אלו שהתיישבו באיטליה, סבלו מגירושים ומגזירות נוספות¹³¹. יהדות ספרד בתקופת הראשונים היתה קהילה חשובה מאד, וממנה גדלו רבים מרבתינו הראשונים: הרמב"ם, הרמב"ן, הרשב"א, רבנו יונה, ועוד גדולי ישראל ידועים.

131. בגזירות קני"א (1391), היו פרעות ביהודים בכל חצי האי האיברי (ספרד). פרט לפורטוגל ולחבל נאווארה. שכונות של יהודים הותקפו ונבזזו, בתי כנסת נהרסו, מאות יהודים נרצחו, והשאר הוכרחו להיטבל לנצרות. בשנים ה' אלפים קע"ב-קע"ח (1412-1418) היו פרעות נוספות ביהודים.

ה' אלפים קע"ד (1414) היו התנצרות המונית, יהודים אלו מכונים "הנוצרים החדשים". בעשרות השנים הבאות החלו לעשות משפטים נגד הנוצרים החדשים (היהודים שהתנצרו). היו פרעות באנוסים של קורדובה ובעוד מקומות. אח"כ הקימו את בית הדין האינקוויזטורי בסביליה. וחוקקו חוקים נוספים נגד הנוצרים החדשים.

ה' אלפים רנ"ב (1492) גירוש יהודי ספרד, בזוועות ובאכזריות נוראה.

ה' אלפים רנ"ג (1493) גירוש יהודי סיציליה (אי גדול, דרום מערב איטליה, הנמצאת תחת שלטון ספרד).

פורטוגל: ה' אלפים רנ"ו (1496) צו גירוש ליהודי פורטוגל בלחץ מלכי ספרד, שנה לאחר מכן מומתק הצו בהמרת דת מאונס. ב-ה' אלפים רס"ו (1506) מהומות נגד "הנוצרים החדשים", בליסבון בירת פורטוגל, שנה לאחר מכן החוק קובע שוויון אזרחי לנוצרים חדשים וישנים.

היהודים שגורשו מספרד ומפורטוגל בתקופה זו, הגיעו למספר מקומות באיטליה.

ה' אלפים רל"ה (1475) עלילת דם בטרנטו (איטליה), טבח וגירוש ביהודי העיר. מאז החל באיטליה עידן גרושים ורדיפות.

ה' אלפים רי"ע (1510) גירוש (חלקי) של יהודים מממלכת נאפולי (החצי הדרומי של איטליה).

ה' אלפים רע"ו (1516) הגטו הראשון בוונציה. ב-ה' אלפים ש"א (1541) גירוש יהודי דרום איטליה הנתון תחת שלטון ספרד.

ה' אלפים שי"ג (1553) עותקי התלמוד (גמרא) מוצאים לשריפה ברומא ובכל איטליה בפקודת האפיפיור. בזמנים אלו היו עוד מספר גזירות ורדיפות.

ה' אלפים שט"ו (1555) האפיפיור פוקד על הקמת גטו ליהודי רומא.

ה' אלפים שט"ז (1556) שריפת האנוסים באנקונה (עיר על הים, מזרחית לרומא).

ה' אלפים שצ"ט (1569) האפיפיור מגרש את היהודים ממדינת הכנסייה פרט לרומא ולאנקונה.

ה' אלפים של"א (1571) גירוש יהודים במספר מקומות בטוסקאנה (מדינה באיטליה צפונית למדינת הכנסייה).

ה' אלפים שני"ז (1597) מלך ספרד מצווה על גירוש יהודים מדוכסות מילאנו (צפון איטליה).

ה' אלפים תמ"ב (1682) צו סגירה לכל הבנקים היהודים במדינת הכנסייה.

ה' אלפים תמ"ד (1684) פרעות ביהודי איטליה, גטו פאדובה מותקף ונשדד (פרעות אלו היו בזמן המצור הנוצרי על בודה שבהונגריה, היהודים הואשמו בעזרה לטורקים).

ה' אלפים תקל"ז (1777) הגבלות על חיי הגטו בוונציה. כעבור כמה עשרות שנים, צבאות נפוליון נכנסים לאיטליה ושמים קץ לעידן הגיטאות.

היהודים שנמלטו לאמריקה הדרומית סבלו גם הם מאד מהשלטון הספרדי, היה מצוד אחרי האנוסים ועוד גזירות, אך לא כאחיהם שהיו תחת שלטון הספרדי באירופה. היהודים שהיגרו לאמריקה הצפונית זכו לחיים טובים יותר¹³²).

תקופת האחרונים

לאחר ה' אלפים ר"פ (1520) לא נותר במערב אירופה אלא קומץ קטן של יהודים, משום שהם גורשו כליל מאנגליה, מספרד, ומצרפת, והיו גירושים תכופים מנסיכויות בגרמניה. היהודים החלו להשתקע בגרמניה באיטליה ובעיקר בפולין, ואף בצרפת החל ההיתר ליהודים לחזור. בתקופות אלו היו גזירות ומהומות נגד היהודים באיטליה¹³³.

יהדות פולין - לפני גזירות ת"ח-ת"ט יהדות פולין שגשה, היהודים סחרו בכל סחר ופיתחו את המדינה, היתה להם תמיכה מצד האצולה הפולנית. הוקם ליהודים שלטון יהודי הקרוי "וועד ארבע ארצות", שהיה סמכות תורנית וקבעה תקנות ודנה בכל עניני הציבור, דרכו הממשלה סחטה כספים מהיהודים (היה זה טוב מהרבה מהזמנים בהם הגויים בעצמם נשו את הכספים), אך מעבר לכך לא התערבה בענייני היהודים. אף הפריצים בפולין היו זקוקים לנוכחות היהודים, שכן הם היו היחידים שניהלו את האחוזות שלהם בנאמנות.

בשנת ה' אלפים ת"ח (1648) פרץ מרד הקוזקים. הם דרשו מהיהודים להתנצר, משלא רצו החליטו לטבוח בהם, ובמסעם הארוך רצחו יהודים רבים בפולין. מאורעות אלו מכונים 'גזירות ת"ח-ת"ט', בפרעות אלו נרצחו כ-600,000 יהודים ונחרבו יותר משבע מאות קהילות, הקוזקים טבחו בהם, וכך גם האוקראינים ימ"ש. הרוסים גירשו יהודים ממספר מקומות שכבשו.

132. אנשי ארצות הברית הציבו לעצמם דת ותרבות שונה מעט מהתרבות אירופה. הם קראו יותר בתנ"ך ופחות בספרי השיקוף (באירופה היו עוסקים בעיקר בספרי השיקוף הנוצריים ומעט בתנ"ך). שנאת היהודים לא הייתה כ"כ מעיקר הדת שלהם. הכמרים שם בדו הבלים מתאימים להלך החיים שלהם. הם טענו שהם העם הנבחר, הארץ הנבחרת זו אמריקה (האינדיאנים הם הכנענים והם מורישים אותם). העובדה שכתוב בתנ"ך שישאל הם העם הנבחר לא הטרידה אותם כ"כ. אמנם הם לא אהבים את ישראל, (וכמאמרם הלכה עשיו שונא ליעקב), אך שנאתם לישראל לא הייתה מושרשת כ"כ כמו באירופה. גם בינם לעצמם הם לא היו מושחתים כאחיהם באירופה, כל אחד קיבל אדמות (לא רק פריצים), הכמרים היו נבחרים ע"י הקהילה ולא יכלו לעשוק את העם (הכנסייה הקתולית לא שלטה שם). כידוע שלאחר שהכריזה ארצות הברית על עצמאות נתנה חוקת ארצות הברית חופש דת וזכויות שוות לכל התושבים.

(מאידך גיסא, במלחמת העולם השנייה הם יכלו בנקל להציל יהודים רבים ולא עשו זאת (יש אומרים שהם גם גנבו כספים של יהודים), הם לא רצו להפציץ את המסילות המוליכות לאושוויץ. בשנת תשכ"ז, כאשר עמ"י בארץ היה על סף השמדה, הם לא עזרו כלל, רק לאחר שכבר יצאו מכלל סכנה, והחלו להדוף את האויב הם התערבו, וביקשו להפסיק את המלחמה).

133. ה' אלפים ש"ג (1553) שריפת התלמוד ברומא בפקודת האפיפיור, לאחר מכן היו שריפות נוספות באיטליה עד שנת ה' אלפים ש"ט (1559).

ה' אלפים ש"ט (1559) בצו האפיפיור התלמוד נכנס לרשימת הספרים האסורים.

ה' אלפים ש"ד (1614) מהומות נגד יהודים בפרנקפורט.

לאחר כמה שנים, בשנים ה' אלפים תי"ד-תי"ו (1654-1656), בעוד היהודים מנסים לשקם את עצמם מגזירות ת"ח - ת"ט, פרצה מלחמת הרוסים והשוודים, צבאות רוסיה נכנסו לדרום מזרח פולין וגירשו את היהודים משם. במוהילב (סמוך לשקלוב) טבחו האוקראינים באוכלוסייה היהודית, במקומות אחרים הוכרחו היהודים להמיר את דתם, ואח"כ הוגלו אל פנים רוסיה. באותו הזמן פלשו השוודים לפולין, היהודים הואשמו בשיתוף פעולה וסבלו ממעשי נקמה אכזריים ביותר מצד האוכלוסייה המקומית.

רוסיה

הרוסים ראו את עצמם ממשיכי דרכה של הקיסרות הרומית המערבית והמזרחית. הסמל שלהם היה עיט (נשר) עם שני ראשים, אחד למזרח ואחד למערב, והסיסמה שלהם היתה "מוסקבה - רומא שלישית".

הרוסים שנאו מאד את היהודים ולא נתנו להם להיכנס לרוסיה. אף כאשר ניסו לשכנע את המלכה 'אליזבטה' להתיר לסוחרים יהודים להיכנס זמנית לשולי רוסיה בכדי לפתח את הכלכלה, היא אמרה "אני לא רוצה טובות מאויבי יש"ר".

בתקופת חלוקת פולין בתקנ"ה (1795) קיבלה רוסיה חלק מפולין, בה היתה 'וילנא' הקהילה היהודית הגדולה במזרח אירופה, וקיומם של יהודים בממלכה של רוסיה היתה עובדה קיימת. בעשרות שנים הבאות, החליטו על חוק של 'תחום המושב', כלומר שלא נתנו ליהודים להיכנס אל פנים רוסיה. הם פירקו את וועד ארבע הארצות, היהודים סבלו מגזירת הקנטוניסטים ולאחר מכן מגזירות נוספות.

למעשה רוסיה שנאה את ישראל באופן בלתי פוסק (למעט בתקופות קצרות) עד לימינו - עד עשרים השנים האחרונות. בברית המועצות ישראל הוגדרה כ'**אויב**' קטן וחלש, והגזע היהודי היה נחשב שם בשכבה הנמוכה ביותר.

במאות השנים שלפני השואה היו רוב יהודי אירופה במזרח אירופה (בעיקר בפולין), וסבלו מכמה וכמה גזירות¹³⁴, אך במרכז אירופה היה 'שקט שלפני הסערה', והיהודים הצליחו בתחומים רבים.

134. ה'תנ"ח-ה'תס"ד (1698-1704) עלילת סאנדומייז', פרנס הקהילה מואשם ברצח ילדה נוצרית ומוצא להורג, עלילות כאלו מתרבות במאה שנים הבאות (במהלך המאה ה-18).

בשנים ה' אלפים תצ"ד, תק"י, תקכ"ח (1734, 1750, 1768) - פרצו פרעות בחבלים המזרחיים של פולין בנפש וברכוש.

ה'תרל"ז (1877) פרעות ביהודי דרום מרוקו, תרנ"ט-תרס"א (1897-1901) פרעות ביהודים באלג'יריה. תרע"ב (1912) פרעות בפס שבמרוקו.

ה'תרל"א (1871) פוגרום באודסה.

בשנים ה'תרל"ז-ה'תרל"ח (1877-1878) מלחמת רוסיה-טורקיה, העיתונות מאשימה את היהודים כי הם מנצלים את המלחמה לשם עשיית רווחים.

ה'תרמ"א (1881) החל גל פוגרומים בדרום מערב רוסיה ואוקראינה (סופות בנגב), בשנה ההיא היה גם פוגרום בווארשה.

היהודים באוקראינה סבלו מאד בתקופה זו מכמה פוגרומים נוראים, והקשה שבכולם היא בשנים תרע"ט-תרפ"א (1919-1921). היו אז כמה מפלגות באוקראינה וכולם טבחו ביהודים. גל פוגרומים רצחניים שטף 160 ערים באוקראינה, מיספר הניספים נאמד ב-200,000 יהודים הי"ד, אלה היו מהפרעות הקשות שידעה יהדות אירופה.

עד שנת ת"ר בקירוב (אמצע המאה ה-19) ניזונה האנטישמיות מן הנצרות. מאז שהחל לסור חינה של הנצרות, החלה אנטישמיות חדשה עקב הפעילות הכלכלית של היהודים והצלחתם, החלו להפיץ כתבים אנטישמיים נגד היהודים, ואף גלויות דואר אנטישמיות. האנטישמיות החלה בגרמניה ובצרפת, ופשטה למקומות נוספים.

מאז המהפכה הצרפתית והלאה השתפר מאד מצב היהודים בצרפת ובגרמניה והחל תהליך של אמנציפציה ושוויון זכויות ליהודים. בימים ההם היו יהודים רבים בגרמניה ובצרפת (אך רוב יהדות אירופה חיו במזרח אירופה). יהודים רבים בגרמניה המירו או עזבו את דתם, משאת נפשם היתה 'להיות גרמני טהור', אך השואה האיומה השכיחה מהם שאיפה זו בדרך הגרועה מכל.

אירן יוון ומרוקו

בשנים ה' אלפים רסא-תצ"ו (1501-1736) שלטה באיראן השושלת הצאפאווית המוסלמית, והחלו רדיפות קשות המרות דת פרעות ומעשב טבח ביהודי איראן. בשנת תקנ"ד (1794) עלתה השושלת הקאג'ארית, במאה חמישים השנים הבאות הפרעות והטבח הלכו וגדלו, ונחרבו מספר קהילות.

בשנת ה' אלפים תקפ"א (1821) היה טבח של 5,000 יהודים בקורפו (אי במערב יוון). בעשרות השנים שלפני השואה, היו פרעות ביהודי מרוקו ולאג'יריה, ויהודי תימן גם הם סבלו מאד.

ה'תרמ"ב (1882) פתחו את הגבול הרוסי בפני יהודים, רבים נמלטו לרוסיה, באופן מיידי החלו פרעות ביהודים, לאחר מכן החלו הגבלות כלכליות חמורות בחיי היהודים.
ה'תרס"ג (1903) פוגרום בקישיניב, הזוועות שהתרחשו בו עלו על כל הפוגרומים הקודמים לו.
ה'תרס"ה (1905) אירגון "המאות השחורות" עורך פרעות ביהודים.
ה'תרס"ו (1906) פוגרום בעיר ביאליסטוק בפולין, בשיתוף הצבא והמשטרה.
ה'תרע"ג (1913) שר המשפטים הרוסי מנסה להוכיח שהיהודים משתמשים בדם לצרכי פולחן.
ה'תרע"ז (1917) המהפכה הרוסית עוררה תקווה אצל היהודים, לאחר מכן הבולשביקים עקרו את הדת מיהודי ברית המועצות.
ה'תרע"ח-תרע"ט (1918-1919) גל פוגרומים (בפולין), האשימו את היהודים בשיתוף פעולה עם אויבי המולדת.
בשנים הבאות, מצב היהודים בפולין השתפר, אך היו עוד מספר עלילות ופוגרומים.

מלחמת העולם השנייה

בשנים תרצ"ט-תש"ה (1939-1945) היתה מלחמת העולם השנייה, בה נרצחו 6,000,000 יהודים, קרוב לשני שלישי מיהדות אירופה¹³⁵. רובם נהרגו בפולין (שלושה מליון) ובברית המועצות (למעלה ממליון), ועוד כ-1,700,000 נהרגו בשאר מדינות אירופה.

הממשלה הנאצית מצאה במזרח אירופה מתנדבים רבים ששמחו לנהל את הרצח ביהודים, עליהם היו מופקדים אנשי אס-אס הנאצים, במדינות שהעם התנגד לרצח מספר הנספים היה נמוך יותר, הנאצים העדיפו לדחות את הרצח ולהישאר בשלום עם השלטון המקומי. אך לקראת סוף המלחמה, בזמן שהם ראו שמפלתם הולכת וקרבה, הם ניצלו את הזמן לרצוח יהודים גם במקומות שהאוכלוסייה לא אהדה אותם, ולמרות שהיה להם מחסור בחיילים.

בימינו בני אירופה אינם רודפים את ישראל כ"כ, אך הם לא מקיימים את המקרא על אדום - **וְאֵל תִּשְׁמַח לִבְנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם אֲבָדָם**. עומדים מנגד, ומאשימים יהודים. כידוע, בזמנים שבני א"י סובלים ממטר של טילים, או פיגועי טרור וכדומה, התקשורת האירופאית מתעלמת מכך, ומפרסמת בעיקר את התגובה של ישראל, וכמה הערבים סובלים. (בשנים האחרונות חלק ממדינות אירופה החלו מצרות את צעדיהם של היהודים, חלקן החלו לאסור את השחיטה ואת המילה).

בני ישמעאל צוררים את ישראל בימינו, אך הסבל שסובלים מהם הוא כטיפה מן הים ממה שישראל סבלו באירופה. לצערנו במאה שנים האחרונות נהרגו יותר מ-22,000 יהודים ע"י הערבים, אך יחסית לנהרגים באירופה זהו מספר נמוך.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שיזכור לבני אדום את יום ירושלים, ויריב ריבנו, וישלח לנו מהרה את רוח אפינו משיח ה', ויבנה את בית ה', ויטהר את ירושלים וארץ הקודש מכל הטומאה, ויריס את קרן ישראל בב"א.

135. להלן פירוט הניספים בשואה, הסדר הוא לפי ריבוי מספר הניספים.

המדינה	היהודים לפני השואה	מספר הניספים בשואה	המדינה	היהודים לפני השואה	מספר הניספים בשואה
פולין	3,250,000	3,000,000	לטביה	95,000	85,000
ברית המועצות	2,800,000	1,200,000	יוון	75,000	65,000
רומניה	800,000	350,000	יוגוסלביה	75,000	60,000
הונגריה	400,000	300,000	אוסטריה	80,000	65,000
צ'כוסלובקיה	315,000	270,000	בלגיה	85,000	24,000
גרמניה	230,000	180,000	בולגריה	60,000	11,000
ליטא	155,000	135,000	איטליה	45,000	7,500
הולנד	140,000	105,000	נורווגיה	2000	800
צרפת	320,000	90,000	לוקסמבורג	2000	700

נספח ראשון

קיצור תולדות ישראל

מזמן בית ראשון

עד זמן נחמיה

נספח ראשון

קיצור תולדות ישראל

מתחילת בית ראשון ועד זמן נחמיה

בנספח זה נעסוק בקורות בימי בית ראשון ממות שלמה עד תחילת ימי בית שני, לצורך עזר בהבנת הנבואות בנביאים אחרונים.
נספח זה יחולק ל-7 חלקים.

1. ממות שלמה עד מלכות אסא בן רבעם בן שלמה מלך יהודה.
 2. ממלכות אסא מלך יהודה ובעשא מלך ישראל, עד מלכות יהושפט ואחאב.
 3. ממלכות יהושפט ואחאב עד מלוכת עתליהו ביהודה ומלוכת יהוא בישראל.
 4. ממלכות עתליהו ביהודה, ויהוא בישראל, עד לפני זמן נביאים אחרונים, דהיינו, עד זמן עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל.
 5. זמן ארבעת המלכים עוזיהו יותם אחז חזקיהו מלכי יהודה, ובישראל מימי ירבעם בן יואש, עד גלות עשרת השבטים.
 6. מזמן מנשה בן חזקיהו עד החורבן.
 7. מחורבן הבית עד זמן נחמיה.
1. התקופה ממות שלמה ועד מלכות אסא בן רבעם בן שלמה מלך יהודה, ובעשא בן אחיה מלך ישראל.

מלכי ישראל	מלכי יהודה
ירבעם בן נבט 22.	רחבעם בן שלמה 17.
	אבים 3. מלך בשנת 18 לירבעם.
נדב בן ירבעם 2. מלך בשנת 2 לאסא.	אסא 41. מלך אחרי שנת 20 לירבעם (21 לירבעם).

לאחר מות שלמה נקרעה המלכות כדבר אחיה השילוני. ירבעם בן נבט מלך על עשרת השבטים ורחבעם בן שלמה מלך על יהודה ובנימין. רחבעם אסף חיל רב להילחם ולהשיב את הממלכה לבית דוד, הנביא שמעיה אמר לו בשם ה' שלא ילחם באחיו בני ישראל, ורחבעם שמע לדבר הנביא (מלכים א, יב).

רחבעם בן שלמה בן דוד מלך 17 שנים, בשלוש השנים הראשונות למלכו הלך אחר ה'. הכהנים והלויים ואנשים מעשרת השבטים התקבצו אליו וחיזקו את מלכותו (דברי הימים ב' יא, ג-יז). אח"כ עזבו יהודה את ה' וחטאו כעשרת השבטים בע"ז ובזנות, ככתוב במלכים:

כב ויעש יהודה הרע בעיני יהוה ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם בחטאתם אשר חטאו: כג ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן: כד וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל:

כה ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים: כו ויקח את אצרות בית יהוה ואת אצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה: (מלכים א' י"ד כב-כו).

ירבעם בן נבט מלך 22 שנה - בתחילת מלכותו חשש שאם יעלו עשרת השבטים לרגל לבית ה', תשוב הממלכה לבית דוד. לכן עשה ירבעם שני עגלי זהב וקרא לעם להפסיק את העליה לרגל לירושלים, ולעלות לרגל לעגלי הזהב, שם לדבריו נמצא האלהים שהעלה את ישראל ממצרים.

אחיהו הנביא (אחיה השילוני) ניבא עליו - **לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתי בקיר עצור ועזוב בישראל ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגל עד תמו: המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים** (מלכים א' יד, י-יא).

עוד ניבא על עשרת השבטים - **והפה יהוה את ישראל כאשר יניד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יהוה** (מלכים א' יד, טו).

רחבעם וירבעם לחמו זה בזה כל ימיהם (מלכים א' יד, ל), בכל התנ"ך לא מוזכר מה ארע במלחמות אלו.

אביה בן רחבעם בן שלמה מלך יהודה - עשה הרע בעיני ה' כאביו רחבעם.

המלחמה בין אביה מלך יהודה ובין ירבעם בן נבט מלך ישראל - אביה הכין למלחמה 400,000 חיילים, ולירבעם היו 800,000 חיילים.

אביה הוכיח את עשרת השבטים בפרהסיה על כך שהם נלחמים ביהודה, ועל שעזבו את ה' ועובדים ע"ז ככל הגויים (למרות שבימיו גם בני יהודה עבדו ע"ז). עוד אמר להם אביה, שלא ילחמו עם ה' ועם בית דוד, כלומר שלא יתגרו מלחמה ביהודה.

ירבעם הכין מארב ליהודה, יהודה ראו אותם וצעקו לה', ה' הושיעם וצבא ישראל נסו, ה' נגף את עשרת השבטים לפני יהודה, ויהודה הרגו בהם 500.000 איש (חצי מליון!). אביה רדף אחרי ירבעם, ולכד את הערים, בית אל, ישנה, עפרין, והכפרים סביב הערים. (דברי הימים ב' פרק י"ג).

נדב בן ירבעם : חטא בכל חטאות אביו ירבעם.

בזמן שנדב בן ירבעם וצבאו צרו על העיר גיתתון (עיר של פלשתים), בא בעשא בן אחיה, הרג את נדב בן ירבעם ומלך תחתיו. והיכה את כל בית ירבעם, לא השאיר לו כל נשמה, כדבר ה' ביד אחיה השילוני הנביא (מלכים א' פרק ט"ו).

2. התקופה ממלכות אסא מלך יהודה ובעשא מלך ישראל, ועד יהושפט ואחאב.

מלכי ישראל	מלכי יהודה
בעשה בן אחיה 24. מלך בשנת 3 לאסא.	אסא 41.
אלה בן בעשה 2. מלך בשנת 26 לבעשא.	מלך לאחר השנה ה-20 לירבעם (כלומר 21 לירבעם)
זמרי 7 ימים, בשנת 27 לאסא.	
5 שנים מחלוקת בין עמרי לתבני).	
עמרי 12. (כולל 5 שנים של המחלוקת).	

אסא מלך יהודה - היה צדיק, ביער את הע"ז והזנות שהיו בימי אבותיו. בנה בהצלחה ערי מבצר. היו לו 300,000 חיילים מיהודה, ו-280,000 חיילים מבנימין (דה"י ב' יד, ז).

זרח הכושי בא עם צבא שמנה מיליון חיילים לשפלת יהודה לעיר מרשה להלחם באסא. אסא התפלל לה', ה' נגף אותם לפניו ויהודה שללו מהם שלל רב. לאחר מכן התאספו כל יהודה ובנימין (ועימם אנשים מאפרים וממנשה ומשמעון) וקיבלו עול מלכות ה' בשמחה (דה"י ב' פרקים י"ד-טו).

בעשא בן אחיה מלך ישראל - הלך בדרך ירבעם בן נבט להחטיא את ישראל. הנביא יהוא בן חנני ניבא עליו - **וְנִתַּתִּי אֶת בֵּיתְךָ כְּבֵית יִרְבְּעָם בְּן נְבַט. הַיּוֹם לְבַעֲשָׁא בְּעִיר יֹאכְלוּ הַקְּלָבִים וְהַמֵּת לוֹ בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם** (מלכים א טז, ג-ד), הוא גם נענש על כך שהיכה את בית ירבעם, ככתוב - **וְעַל אֲשֶׁר הִכָּה אֶתוֹ** (מלכים א' טז, ז). אף על פי שנגזרה הגזירה על הריגת בית ירבעם, אך מפאת העובדה שהוא עצמו לא היטיב מירבעם והלך בדרכיו והרשיע אף הוא, לכן נענש על הריגת בית ירבעם.

מלחמת בעשא באסא מלך יהודה¹³⁶ - בעשא כרת ברית עם מלך ארם שיעזור לו¹³⁷. הוא נלחם באסא, ובנה את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא. אסא לקח את כל הכסף

136. הכתוב - **בְּשָׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אֲסָא עָלָה בְּעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עַל יְהוּדָה וַיִּבֶן אֶת הַרְמָה** (דה"י ב' טז, א), ופירושו, המלחמה היתה בשנת 16 לאסא (כי בשנה ה-36 כבר מלך עמרי), אלא שעברו 36 שנים ממות שלמה, והם 17 של רחבעם, 3 של אבים 16 של אסא. הגזירה של חלוקת מלכות בית דוד היתה עקב חטאי שלמה המלך, שנשא את בת פרעה 36 שנים (משנת 4 למלכותו, שאז החל בבניית בית ה', עד מותו), כנגד זה נגזרו 36 שנים שזרע דוד לא ימלוך על כל ישראל. זהו פירוש הכתוב - **בְּשָׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אֲסָא**, כלומר שעברו 36 שנה וכבר היה צריך למלוך אסא על כל ישראל, והיה לו לאסא לבטוח בה',

והזהב מאוצרות בית ה' ובית המלך, ושלחם שוחד לבן הדד מלך ארם, כדי שיפר את בריתו עם בעשא. בעקבות השוחד, הכה מלך ארם מקומות חשובים בגבול הצפוני, והם עיון, דן, אבל בית מעכה, וערי האוצרות של נפתלי (מלכים א' ט"ו, יז-כב).

במלכים ב' (טו, טז) נאמר שבעשא ואסא נלחמו זה בזה כל ימיהם, בכל התנ"ך לא מוזכר מה היה במלחמותיהם, למעט המלחמה האמורה. בדברי הימים מוזכר, שאסא לכד ערים מהר אפרים, ואף יהושפט בן אסא מלך עליהם (עיון נספח 2), בירמיהו מוזכר שאסא עשה בור מפני בעשא (ירמיהו מא, ט).

חטאי אסא - חנני הנביא הוכיח את אסא על שלא בטח בה' ונשען על מלך ארם ולכן נמלט מלך ארם מידו. כי אם היה בוטח בה' היו נופלים בידו מלך ישראל ומלך ארם, היה לו ללמוד מהמלחמה עם זרח הכושי שנפל בידו, על אף שבא עם חיילים רבים מחיל ארם. אסא כעס על הנביא וכלאו בכלא, וריצץ מהעם בעת ההיא. בשנה האחרונה למלכותו חלה ברגליו, ולא דרש את ה' אלא ברופאים (דברי הימים ב' פרק ט"ז).

אלה בן בעשא מלך ישראל - מלך שנתיים (מקוטעות), עשה הרע בעיני ה' כירבעם בן נבט. בזמנו **עמרי** (אבי אחאב) היה שר הצבא, **זמרי** היה שר על מחצית הרכב.

עמרי וצבא ישראל נלחמו בעיר גבתון (עיר של פלישתים), באותו הזמן היה המלך אלה בן בעשא בארמונו בעיר המלוכה תרצה, הוא שתה והשתכר. **זמרי**, שראה זאת כשעת כושר קם ומרד בו והרגו, והשמיד את כל בית בעשא, קרוביו, וחבריו, כדבר ה' ביד יהוא הנביא.

זמרי - מלך שבעה ימים. **זמרי** חטא והחטיא את ישראל (בשבעת הימים שמלך, או בזמן שהיה שר מחצית הרכב).

החייל שהיו במלחמה בגבתון שמעו ש**זמרי** הרג את המלך והמליכו את שר הצבא **עמרי**. **עמרי** וצבא ישראל עזבו את גבתון, הלכו לתרצה עיר המלוכה להילחם ב**זמרי**, וצרו עליו. **זמרי** נכנס לבית המלוכה, והתבצר שם. כשראו כך עמרי והחיילים - שרפו את בית המלוכה יחד עם **זמרי** (ויש מפרשים שהוא עצמו שרף את בית המלוכה), (מלכים א' פרק ט"ז).

מחלוקת 5 שנים - בחמש השנים שאח"כ, הלך חצי מהעם אחרי **תבני בן גינת** להמליכו, והחצי הנותר הלכו אחרי עמרי. לאחר 5 שנים מת תבני, ו**עמרי** מלך על כל ישראל.

ולהילחם בהם כפי שנלחם במיליון הכושים והלובים וניצחם, אלא שקלקל, ושלח שוחד למלך ארם, ומלך ארם הכה את ארץ נפתלי. והנביא אמר לו - **בְּהַשְׁעֵנְךָ עַל מֶלֶךְ אֲרָם וְלֹא נִשְׁעַנְתָּ עַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל כֵּן נִמְלֹט חֵיל מֶלֶךְ אֲרָם מִיָּדְךָ. הֲלֹא הַכּוּשִׁים וְהַלּוּבִים הָיוּ לְחֵיל לְרֵב לְרֵכֵב וּלְפָרָשִׁים לְהַרְבֵּה מְאֹד וּבְהַשְׁעֵנְךָ עַל יְהוָה נִתְּנָם בְּיָדְךָ (דה"י ה' ז-ח).**

137. כך כתוב בסדר עולם. גם ע"פ פשוטו, נראה שבעשא כרת ברית עם ארם, שהרי אסא אמר למלך ארם - **לֹךְ הַפְּרָה אֶת בְּרִיתְךָ אֶת בְּעֵשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלֶה מַעְלֵי (מלכים א טו, יט).** מכאן משמע שהיתה לו ברית עם ארם ואסא ביקש שיפר זאת. בדה"י כתוב שהנביא אמר לאסא - **עַל כֵּן נִמְלֹט חֵיל מֶלֶךְ אֲרָם מִיָּדְךָ (דה"י ב' טז, ז),** מכאן משמע בבירור שארם היו עשויים להילחם ביהודה אם אסא היה נלחם בעשרת השבטים.

עמרי - מלך 12 שנים (מקוטעות), כאשר 5 מתוכן היו במקביל למלוכת תבני, ושבע האחרות היו מלוכה שלימה על עשרת השבטים.

עמרי קנה את הר שומרון מאת שמר, ובנה אותו לבית מלוכה. (הוא קרא להר 'שומרון', לאחר מכן כל האזור כבר מכונה 'שומרון'). (במלכים א' פרק ט"ז). עמרי חטא והחטיא את ישראל בכל חטאי ירבעם בן נבט, ואף הרע יותר מכל מי שהיה לפניו.

3. התקופה ממלכות יהושפט ואחאב,

ועד מלוכת עתליהו ביהודה, ומלוכת יהוא בישראל

מלכי ישראל	מלכי יהודה
אחאב 22. מלך בשנת 38 לאסא.	יהושפט 25. מלך אחרי 4 שנים לאחאב.
אחזיהו בן אחאב 2. אחרי השנה ה-17 ליהושפט.	
יהורם בן אחאב 12. אחרי השנה ה-18 ליהושפט.	יהורם בן יהושפט 8 (מקוטעות). מלך בשנת 5 ליהורם, מלך שנתיים בחיי אביו (סדר עולם).
	אחזיהו בן יהורם 1. אחרי השנה ה-11 ליהורם.

אחאב - בעוד שעמרי אבי אחאב עשה הרע בעיני ה' יותר מכל המלכים אשר לפניו, אחאב בנו הרשיע עוד יותר ממנו. כל כך הגדיל לעשות, עד שכל חטאי ירבעם היו מהעבירות הקלות של אחאב. הוא לקח לאשה את המרשעת איזבל בת אתבעל מלך צידונים, עבד את הבעל והקים לו מזבח בבית הבעל אשר בנה בשומרון, עשה גם את האשרה, עוד דברים עשה להכעיס את ה', עד שהכתוב מעיד עליו שהתמכר לעשות הרע בעיני ה' (עקב הסתת אשתו איזבל). ככתוב (מלכים א', כא, כה) - **רַק לֹא הָיָה כְּאֶחָאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע פְּעִינֵי יְהוָה אֲשֶׁר הִסְתָּה אֹתוֹ אִיזָבֵל אִשְׁתּוֹ.** בימי אחאב בנה חיאל בית האלי את יריחו, וכל בניו מתו כקללת יהושע. (מלכים א' פרק ט"ז).

עצירת גשמים : אליהו הנביא נשבע שלא יהיה גשם כי אם לפי דברו, וכך היה שלש שנים עד המעמד בהר הכרמל. לאחר כל זאת רצתה איזבל להרוג את אליהו. הוא ברח עד הר חורב, שם ציווה אותו ה' שלושה ציוויים (מלכים א' סוף פרק י"ט) :

1. שימשה את חזאל למלך ארם (במקום בן הדד).
2. שימשה את יהוא בן יהושפט בן נמשי למלך על ישראל.
3. שימשה את אלישע בן שפט לנביא במקומו.

משיחת חזאל ויהוא נעשו ע"י אלישע תלמידו כעבור יותר מעשר שנים.

המלחמה עם ארם - בן הדד מלך ארם קיבץ את כל חילו ונלחם בשומרון. הנביא בישר לאחאב שהוא ינצח, ה' עזר וישראל היכו בארם מכה גדולה. עבדי מלך ארם אמרו לו

שישראל ניצחו ע"י אלוהיהם, שיכול לעזור להם רק בהרים, אבל אם ילחמו באיזור השפלה, אזי ינצחו ארם. בן הדד קבץ את ארם, ונלחם בעיר אפק שבאיזור נחלת אשר (יש אומרים שהיא בשפלה באיזור מפרץ חיפה). ארם מילאו את הארץ, וישראל חנו כנגדם, והיו מעטים מולם כשני עדרי עיזים. ה' עזר, ישראל הרגו 100.000 ארמים, הנותרים נסו לתוך העיר אפק, והחומה נפלה על 27,000 איש. הארמים התחננו לאחאב שיחיה את בן הדד מלך ארם ולא ימיתוהו, אחאב ריחם עליו ונענש על כך (מלכים ב' פרק כ').

לאחר מעשה כרם נבות היזרעאלי, בו אחאב חמד את הכרם ואיזבל הרגה את נבות ע"י עדי שקר, ניבא אליהו הנביא שכל בית אחאב ימותו. אחאב התמלא יגון ונכנע לה', ככתוב - **וַיְהִי כִשְׁמַע אַחְאָב אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיִּשֶׁם שָׁק עַל בְּשָׂרוֹ וַיִּצְוֶם וַיִּשְׁכַּב בְּשָׁק וַיְהִלֵּךְ אֵט** (מלכים א' כא, כז). ה' המתיק את דינו, שהרעה תגיע על ביתו בימי בנו ולא בימיו.

יהושפט בן אסא מלך יהודה - יהושפט עשה הישר בעיני ה', וביער את יתר הזנות שנשארה מימי אביו (מלכים א' כב, מז), הוא שלח אנשים לכל ערי יהודה ללמדם את תורת ה', והעמיד שופטים.

ליהושפט היו 380,000 חיילים משבט בנימין, ו-680,000 חיילים משבט יהודה. בסה"כ היו לו 1,060,000 חיילים.

ליהושפט היו עושר וכבוד לרוב, הוא בנה ערים לאוצרותיו, הפלשתים הביאו לו מנחה וכסף, והערבים הביאו לו מנחה 7,700 אלם, 7,700 תיישים. יהושפט השלים עם אחאב, והם חיו בשלום בלי מלחמות. דברים אלו מפורשים בדברי הימים ב' פרק י"ז.

מות אחאב: לאחר שלוש שנים ירד יהושפט לשומרון אל אחאב, אחאב עשה לו סעודה כיד המלך, תוך כדי סעודתם הסית אחאב את יהושפט לעלות עימו למלחמה על ארם ברמות גלעד. יהושפט ביקש מאחאב לדרוש את דבר ה'. מלך ישראל הביא ארבע מאות נביאי שקר, הם אמרו פה אחד שהוא יצליח במלחמה. יהושפט ביקש שיביאו נביא ה', והביאו לפניהם את מיכיהו בן ימלה. מיכיהו ניבא שאחאב לבדו יפול במלחמה וכולם ישארו בחיים, וכך היה. יהושפט חזר בשלום לירושלים והנביא הוכיחו על שעזר לאחאב (דה"י ב' פרקים יח-יט).

מלך מואב היה נתון תחת אחאב, ומידי שנה שלח לו 100.000 כרים. ו-100.000 אלם צמר (מלכים ב' ג, ד).

לאחר מות אחאב, מרדו מואב בישראל, ולא שלחו להם את המס שהיו שולחים מידי שנה (תחילת מלכים ב').

לאחר מכן הגיעו על יהושפט מואבים ועמונים עם יושבי שער (אדומיים) ורצו לגרש את יהודה. הם הגיעו לעין גדי (מזרח יהודה, באמצע ים המלח). יהושפט קרא צום ומכל ערי יהודה הגיעו לבית ה' להתפלל. יחזיאל בן זכריה הנביא ניבא להם שהם לא יצטרכו

להילחם בהם אלא יגיעו אליהם וכבר יראו את תשועת ה'. יהושפט השתחוה לה', הלוויים שוררו. ה' הושיע ועמון ומואב הרגו את יושבי שעיר, ולאחר מכן הרגו זה את זה. לבני יהודה נשאר רק לבוזזם, ושלושה ימים שללו מהם שלל רב מאד (דברי הימים ב' פרק כ').

אחזיהו בן אחאב¹³⁸ - הרשיע כאביו, מלך מואב מרד בו ולא עבדו. הוא נפל מן העליה וחלה, אליהו הנביא ניבא עליו שלא יקום מחליו וימות וכך היה. אחזיהו מת ללא בנים, אחיו יהורם בן אחאב מלך תחתיו (תחילת מלכים ב').

לאחר מכן עלה אליהו הנביא בסערה השמימה, ואלישע ניבא במקומו (מלכים ב' פרק ב').

יהורם בן אחאב מלך ישראל: עשה הרע בעיני ה' אך לא כאביו וכאמו, ואף הסיר את מצבת הבעל משומרון, אבל חטא בחטאי ירבעם בן נבט (מלכים ב' ג, ב-ג).

המלחמה במואב - יהורם מלך ישראל שלח ליהושפט מלך יהודה שיסייע לו להילחם במואב. יהושפט הלך עימו, אדום היו תחת שליטת יהושפט ואדם מיהודה היה עליהם למלך וגם הוא הלך עימם במלחמה. יהושפט ויהורם הלכו דרך מדבר אדום, ולא היו להם מים. אלישע ניבא שיהיו מים ואף ינצחו את מואב וכך היה. הם ניצחום והרסו בארץ מואב את הערים את השדות ואת המעיינות (מלכים ב' פרק ג').

לכאורה קשה, מדוע החליט יהושפט לעזור ליהורם בן אחאב, אחר שהנביא הוכיחו על ההתחברות עם בית אחאב? אפשר ליישב זאת, שבמלחמת מואב היה מותר לו לעזור ליהורם בן אחאב, כי מואב נלחמו ביהודה, והכנעת מואב היתה עניין חשוב ליהודה ולא רק עזרה לבית אחאב. הנביא הוכיחו "הלרשע לעזור", וכאן הוא בעצם עזר לעצמו.

בימי יהורם בן אחאב היה רעב שבע שנים (מלכים ב' פרק ח').

המלחמות עם ארם - מלך ארם נלחם ביהורם מלך ישראל וגדודי ארם היו בוזזים בישראל, ה' עזר לישראל בכמה מאורעות (מלכים ב' פרקים ה-ו).

יהורם בן יהושפט מלך יהודה - הרג בחרב את כל אחיו (הטובים ממנו), עשה הרע בעיני ה' כבית אחאב, כי היה חתן בית אחאב, עשה במות לע"ז והחטיא את עם יהודה. אדום מרדו בו והמליכו עליהם מלך משלהם, ובקושי רב הצליח יהורם להילחם בהם מעט. אליהו הנביא שלח ליהורם מכתב עם נבואת פורענות (היה זה אחרי שכבר עלה השמימה). הפלשתים והערבים בקעו את החומה ביהודה, ושבנו את כל הרכוש של בית

138. הכתוב - וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם תַּחְתָּיו בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לַיהוֹרָם בֶּן יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי לֹא הָיָה לוֹ בֶּן (מלכים ב' א, יז). פירושו, מזמן שאחאב מת במלחמה, נחשבת מלוכת יהודה ליהורם בן יהושפט ולא ליהושפט, כי נגזר שיהושפט ימות במלחמה ובשכר שזעק לה' תלה לו 7 שנים, ומאז נחשבת המלוכה לבנו. יהורם מלך רק שנתיים בחיי אביו יהושפט, ומאז סופרים ליהורם בן יהושפט 8 שנים, על זה כתוב - וּבְשָׁנַת חֲמִשָּׁה לַיּוֹרָם בֶּן אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה מֶלֶךְ יְהוֹרָם בֶּן יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה (מלכים ב' ח, טז), כלומר 5 שנים מזמן שנגזר על יהושפט למות, וכנ"ל.

המלך ואת כל בניו ונשיו, למעט אחזיהו בן המלך. לאחר מכן חלה יהורם שנתיים, ויצאו מעיו ומת (דה"י ב' פרק כ"א).

אחזיהו בן יהורם בן יהושפט מלך יהודה - אמו היתה עתליהו (בת אחאב) והוא הרשיע כאביו וכבית אחאב, ומלך שנה אחת.

קץ מלוכת בית אחאב.

יהורם בן אחאב מלך ישראל ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה נלחמו עם ארם ברמות גלעד בעבר הירדן. הארמים פצעו את יהורם, יהורם הלך ליזרעאל להתרפא והשאיר צבא ברמות גלעד. אחזיהו מלך יהודה הלך לבקר את יהורם ביזרעאל.

באותו הזמן שלח אלישע את תלמידו לעבר הירדן לרמות גלעד, למשוח את יהוא בן יהושפט בן נמשי למלך על ישראל.

צבא ישראל שהיו בעבר הירדן המליכו את יהוא, אך ביזרעאל עדיין לא ידעו על כך. יהוא לקח את הצבא ליזרעאל, הרג את יהורם בן אחאב ואת איזבל והשמיד את כל בית אחאב. הוא אף הרג את אחזיהו מלך יהודה ואת 42 אחיו (מלכים ב' פרקים ט-י).

מלכות בית דוד בימי אחזיהו בן יהורם בן יהושפט.

הערת הרב יעקב זילברמן (ב"ר אברהם שליט"א, ב"ר יצחק שלמה זצ"ל).

לאחר שהרג יהוא את אחזיהו מלך יהודה ואת אחיו, לא נשאר כמעט נצר לדוד, לא מבני יהושפט, לא מבני יהורם בן יהושפט, לא מבני אחזיהו בן יהורם.

יהורם הרשע (בן יהושפט) הרג בתחילת מלכותו את כל אחיו בני יהושפט (דברי הימים ב' פרק כ"א) (את בנייהם לא הרג וכעבור זמן קצר הרגם יהוא).

ה' העיר על יהורם את הפלשתים והערבים, והם שבו את כל רכושו ובניו ונשיו, והשאירו רק את אחזיהו בן יהורם (דה"י שם).

יהוא הרג את אחזיהו ואת האחיינים שלו ככתוב - (דה"י ב', כב, ח) **וַיְהִי כִּהְשַׁפֵּט יְהוּא עִם בֵּית אַחְזָב וַיִּמָּצֵא אֶת שְׂרֵי יְהוּדָה וּבְנֵי אַחִי אַחְזָיָהוּ מְשֻׁרְתִים לְאַחְזָיָהוּ וַיַּהַרְגֵם.**

ובמלכים ב' (י, ג-ד) נאמר - **וַיְהוּא מָצָא אֶת אַחִי אַחְזָיָהוּ מְלֻךְ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר מִי אַתָּם וַיֹּאמְרוּ אַחִי אַחְזָיָהוּ אֲנַחְנוּ וְנָרַד לְשָׁלוֹם בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְנֵי הַגְּבִירָה. וַיֹּאמֶר תִּפְשׂוּם חַיִּים וַיִּתְּפְשׂוּם חַיִּים וַיִּשְׁחָטוּם אֶל בּוֹר בֵּית עֶקֶד אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אִישׁ.**

את הנשארים מזרע המלוכה הרגה עתליהו המרשעת כמפורש במלכים ובדברי הימים.

4. התקופה ממלכות עתליהו, ויהוא, ועד לפני זמן נביאים אחרונים.

(דהיינו עד לזמן אמציהו אבי עוזיהו מלך יהודה, ויואש אבי ירבעם מלך ישראל).

מלכי ישראל	מלכי יהודה
יהוא בן יהושפט 28. בשנת 1 לעתליהו.	עתליהו 6. בשנת 1 ליהוא מלך ישראל.
יהואחז בן יהוא 27. בשנת 23 ליואש.	יואש בן אחזיהו 40. בשנת 7 ליהוא.
יואש בן יהואחז 16. בשנת 37 ליואש.	אמציהו 29. בשנת 2 ליואש.

ביהודה: עתליהו המרשעת (אם אחזיהו מלך יהודה), ראתה שאחזיהו בנה מת, וקמה והרגה את כל זרע הממלכה לבית דוד.

יהושבע אחות אחזיהו מלך יהודה אשת יהוידע הכהן הגדול, החביאה מעתליהו את התינוק יואש בן אחזיהו בן יהורם בן יהושפט. התינוק היה מוסתר 6 שנים בבית ה', ובתקופה זו עתליהו מלכה על יהודה.

יהוידע הכהן הגדול לקח את החיילים, הראה להם את יואש בן אחזיהו והשביע אותם שימליכו אותו. הם המליכו את יואש (בגיל 7), הרגו את עתליהו, השמידו את הע"ז מיהודה, וכתרו ברית ללכת אחר ה' (מלכים א' פרק י"א).

יואש בן יהואחז בן יהורם בן יהושפט מלך יהודה - יואש הלך אחר ה' כל ימי יהוידע הכהן וחזק את בדיק בית ה'.

לאחר מות יהוידע הכהן, פיתו שרי יהודה את יואש לעבוד ע"ז, יואש שמע להם, הם עזבו את בית ה', ועבדו אשירה ואלילים נוספים. הנביאים הוכיחו את העם, ולא שמעו.

הריגת זכריה הנביא: הנביא זכריהו בן יהוידע הכהן עמד בחצר בית ה' מעל העם (במקום גבוה), והוכיח את העם. יואש המלך ציווה להורגו, ורגמוהו באבנים ומת. יואש לא זכר את החסד שעשה אתו יהוידע, והרג את זכריה בנו.

פורענות בעוון הריגת הנביא: הארמים הגיעו ליהודה במעט אנשים, הרגו את השרים, פצעו את המלך, השאירו אותו בחוליים רבים, ולקחו איתם שלל רב מאד לדמשק. (כל הנאמר עד כה על יואש, מפורש בדה"י ב' פרק כ"ד (ובספר מלכים הדבר לא מוזכר)) לאחר מכן קשרו עליו עבדיו קשר, והרגוהו. ובנו אמציהו מלך תחתיו.

במלכים מוזכר שחזאל מלך ארם עלה להלחם בירושלים. המלך יואש נתן לחזאל את כל קדשי בית ה' שהקדישו הוא ואבותיו, ואז עזב חזאל מלך ארם את הארץ (מלכים יב יח-כב), (ואפשר שלאחר שכבר שללו את יהודה כנ"ל, עלה חזאל, וחזר בעקבות השוחד).

בזמן ההוא הארמים התנהגו באכזריות נוראה לכל ישראל, ליהודה כנ"ל, ולעשרת השבטים בימי יהוא מלך ישראל, ובימי בנו יהואחז, כפי שיבואר להלן.

מלכי ישראל לבית יהוא

יהוא בן יהושפט בן נמשי מלך ישראל: השמיד את כל בית אחאב, הרג את כל עובדי הבעל והכרית את הבעל מישראל, אבל חטא בחטאות ירבעם בן נבט והשאיר את עגלי הזהב בבית אל ובדן (מלכים ב' פרק י').

בימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב ריחם ה' על עשרת השבטים, הם ניצחו את ארם בניסים. לאחר מות אחאב החמיר המצב יותר, מואב מרדו בישראל וגודדי ארם היו מכים ושובים בישראל, אז עזר ה' לעשרת השבטים, עי"י אלישע הנביא, והגדודים עזבו את ישראל.

אבל בימי יהוא כבר נגזרו על עשרת השבטים צרות קשות מאד עי"י הרשע חזאל מלך ארם, ככתוב:

בַּיָּמִים הָהֵם (בימי יהוא) הִחַל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּכַם חֲזָאֵל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל. מִן הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ אֶת כָּל אֶרֶץ הַגְּלַעַד הַגְּדִי וְהָרְאוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעַרְעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל אַרְנוֹן וְהַגְּלַעַד וְהַבְּשָׁן (מלכים ב' י, לב-לג).

יהואחז בן יהוא - חטא בחטאות ירבעם בן נבט כאביו, חזאל היכה את עשרת השבטים כל ימי יהואחז, ככתוב - **וַחֲזָאֵל מָלַךְ אֲרָם לַחֵץ אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יָמָיו יְהוֹאָחָז (מלכים ב' יג, כב).** הוא הרס ורמס והשחית את כל הצבא של עשרת השבטים, והשאיר רק 50 פרשים, 10 רכב, 10,000 חיילים (מלכים ב' יג, ז).

הארמים הרשעים התאכזרו מאד לעשרת השבטים בימי חזאל הרשע. הם רמסו עוללים ויונקים, בקעו הרות, הרגו בחורים בחרב, ושרפו ערי מבצר. אלישע הנביא ראה זאת במראה הנבואה ובכה. חזאל שאלו מדוע הוא בוכה, והוא ענה לו:

כִּי יָדַעְתִּי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְּצָרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבְחַרְיָהֶם בְּחָרֵב תַּהַרְגֵם וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטֹט וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע (מלכים ב' ח, יב).

יהואחז בן יהוא התפלל לה' על ישראל. ה' שמע את תפילתו, והושיע את ישראל בימי יואש בנו, למרות שהם לא עזבו את חטאי ירבעם בן נבט (יואש הכה את ארם שלוש פעמים והשיב את ערי ישראל להיות שוב תחת מלכותו (מלכים ב' פרק י"ג)).

יואש בן יהואחז בן יהוא: כשאלישע הנביא חלה לפני מותו ירד יואש לבקרו. אלישע ניבא עליו, שיכה את ארם שלוש פעמים, וכך היה. ה' סייע בידו להכותם, אעי"פ שעמ"י חטאו בחטאות ירבעם ובעל ובאשירה. כי ה' יתברך ראה שהארמים מתעללים בישראל כנ"ל וזכר שהוא כרת ברית עם אבותיהם, ככתוב (מלכים ב' יג, ג-ו):

ג וַיַּחַר אֵף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּכֵּם בְּיַד הַדָּד בֶּן חֲזָאֵל כָּל הַיָּמִים:

ד וַיַּחַל יְהוֹאָחָז אֶת פָּנָיו וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה כִּי רָאָה אֶת לַחֵץ יִשְׂרָאֵל כִּי לַחֵץ אַתֶּם מְלָךְ אֲרָם:

ה וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ (זה יואש בן יהואחז) וַיִּצְאוּ מִתַּחַת יַד אֲרָם וַיָּשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲלֵיהֶם כְּתַמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם:

ו אַךְ לֹא סָרוּ מִחֹטְאֵת בַּיִת יְרֻבְעִם אֲשֶׁר הִחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהַלְדֵי וְגַם הָאֲשֶׁרָה עֲמָדָה בְּשֹׁמְרוֹן:

עוד נאמר על אותה תקופה (מלכים ב' יג, כב-כה):

כב וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לַחֹץ אֶת יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז:

כג וַיַּחֲוֶן יְהוָה אֶתְּם וַיִּרְחַמֶם וַיִּפֹּן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָהֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב וְלֹא אָבָה הַשְׁחִיתֶם וְלֹא הַשְּׁלִיכֶם מֵעַל פְּנֵיו עַד עֵתָה:

כד וַיָּמָת חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּמְלֹךְ בֶּן הַדָּד בְּנוֹ תַחְתָּיו:

כה וַיָּשֶׁב יְהוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז וַיִּקַּח אֶת הָעֲרִים מִיַּד בֶּן חֲזָאֵל אֲשֶׁר לָקַח מִיַּד יְהוֹאָחָז אָבִיו בַּמִּלְחָמָה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים הִכְהוּ יוֹאָשׁ וַיָּשֶׁב אֶת עָרֵי יִשְׂרָאֵל:

ביהודה

אמצייהו בן יואש בן יהואחז בן יהורם בן יהושפט מלך יהודה - בתחילת מלכותו היה צדיק, הוא הרג את המכים את אביו, ואת בנייהם לא היכה ככתוב בתורה.

מלחמת אדום. אמצייהו יצא להילחם באדום ושכר מעשרת השבטים גדוד בן 100.000 חיילים שילכו איתו למלחמה. הנביא אמר לאמצייהו שלא יקח איתו למלחמה את הגדוד מעשרת השבטים, כי אין ה' הולך אתם. אמצייהו שמע לדברי הנביא, למרות שכבר שלם להם מאה ככר כסף ושילח את הגדוד והלך להילחם באדום. אמצייהו היכה את אדום והרג מהם 10,000 איש, ועוד 10,000 איש תפסו והשליכוים מראש הסלע, וכולם נבקעו.

אמצייהו הביא את אלוהי אדום לירושלים, השתחוה להם והקטיר להם.

הגדוד מעשרת השבטים כעסו מאד על יהודה על שלא לקחום למלחמה, הם היכו בערי שבט אפרים שהיו תחת שלטון יהודה, הרגו מהם 3,000 איש ובזזו ביזה רבה¹³⁹.

139. בדברי הימים ב' (כה, יג) נאמר:

וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הִשִּׁיב אֲמַצְיָהוּ מִלְּקַת עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה וַיִּפְּשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד בַּיִת חוּרוֹן וַיִּפְּנוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַיִּבְזּוּ בִּזְהָרָה.

מבית חורון וצפונה לכיוון השומרון זאת נחלת אפרים. בית חורון היא הגבול בין בנימין ואפרים, מבית חורון ודרומה עד ירושלים זאת נחלת בנימין (מבית חורון וצפונה עד שכם זאת נחלת אפרים).

אסא כבש ערים מהר אפרים, ויהושפט מלך עליהם (עיין נספח 2), אפשר שגם אמצייהו מלך עליהם (אמצייהו בן יואש בן אחזיהו בן יורם בן יהושפט), בערים אלו הכו הגדוד 3000 איש.

יש להקשות, מדוע נאמר 'משמרון ועד בית חורון' צריך היה לומר, "מבית חורון ועד שומרון", כי הם יצאו מיהודה לכיוון השומרון, אפשר לתרץ, שרק לאחר שאמצייהו חזר מהמלחמה ועבד ע"ז, אז יצאו הגדוד מערי שומרון והכו ביהודה. לכן כתוב - **משמרון ועד בית חורון.**

וראיה נוספת לכך (המובאת בפירוש רש"י על דה"י, אבל פירוש רש"י על דה"י שבידינו לא

מכיוון שכך, קרא אמציהו מלך יהודה ליואש בן יהואחז מלך ישראל להילחם איתו פנים מול פנים. הוא הגיע ונלחם ביהודה, ויהודה ניגפו, יואש תפש את אמציהו בבית שמש והביא אותו לירושלים. שם הוא פרץ בחומה 400 אמה, לקח את הכסף והזהב מבית ה' ואת בני התערובות, וחזר לשומרון (דברי הימים ב' פרק כ"ה).

הערה: אמציהו מלך יהודה ויואש מלך ישראל נלחמו ביניהם כנ"ל, אבל בניהם עוזיהו בן אמציהו וירבעם בן יואש חיו בשלום, ואף ירבעם נתן ליהודה לשלוט על דמשק וארם, כפי שיבואר להלן.

הערה נוספת: אמציהו ואביו יואש (בן אחזיהו בן יהורם בן יהושפט), שניהם היו צדיקים בתחילת מלכותם, שניהם הרשיעו מאוד בסופם (יואש הרג את הנביא זכריה, אמציהו עבד ע"ז) בשניהם מרדו והרגום.

5. זמן ארבעת הנביאים: הושע עמוס ישעיהו מיכה,

ומלכי יהודה: עוזיהו יותם אחז חזקיהו.

ומירבעם בן יואש מלך עשרת השבטים, עד גלות עשרת השבטים.

מלכי ישראל	מלכי יהודה
ירבעם בן יואש 41. מלך עם עוזיהו.	עוזיהו 52. (כולל 15 שנה שהיה אביו חי בלכיש).
זכריהו בן ירבעם 6 חדשים. בשנת 38 לעוזיהו.	
שלום בן יביש מלך חודש. בשנת 39 לעוזיהו.	
מנחם בן גדי 10. בשנת 39 לעוזיהו.	
פקחיה בן מנחם 2. בשנת 50 לעוזיהו.	
פקח בן רמליהו 20. משנת 52 לעוזיהו.	יותם 16. מלך בשנת 2 לפקח בן רמליהו.
הושע בן אלה. בשנת 4 לאחז. מלך 9 שנים ממרידתו באשור, כל מלכותו 19 שנה.	אחז 16. לאחר 17 שנים לפקח בן רמליהו.

רש"י כתבו, אלא הוא מבית מדרשו של רש"י) שבזמן שאמציהו שלח את הגדוד, נאמר - **וַיִּבְדְּלִים אֲמַצְיָהוּ לְהַגְדוֹד... וַיַּחַר אֶפְסָם מְאֹד בִּיהוּדָה וַיִּשְׁבּוּ לְמִקְוֵי אֶפְרָיִם וְיָדָה וְיָדָה וְיָדָה**. ולא מוזכר בפסוק זה, שהם הכו ביהודה. בפסוקים הבאים מסופר על המלחמה, ורק לאחר מכן, מסופר על הכאת הגדוד בערי יהודה, ומכאן גם משמע קצת, שרק לאחר שהם חזרו מקומם, פשטו הם בערי יהודה.

סדר הפסוקים אינו ראייה, אמנם הכאת הגדוד ביהודה, מסופרת לאחר מלחמת יהודה באדום, אבל היא מסופרת מייד לאחר המלחמה - לפני שהכתוב מספר על שאמציהו עבד ע"ז, ואפשר שבאמת במלחמה כבר קיבל עליו אמציהו לאלהים את אלוהי אדום, ולפני שחזר והעמידם לו לאלהים וכו', כבר פשטו הגדוד ביהודה.

<p>בשנת 6 לחזקיהו כבש מלך אשור את שומרון והגלה את עשרת השבטים לאשור.</p>	<p>חזקיהו 29. 3 שנים לאחר מרד הושע באשור.</p>
--	--

על זמן עוזיהו יותרם אחז וחזקיהו ישנו חומר רב ויחולק לארבעה חלקים.

- א. תקופת עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל.
- ב. קיצור ימי יותם מלך יהודה ומלכי ישראל האחרונים.
- ג. מאורעות קשים בתחילת ימי אחז מלך יהודה ופקח מלך ישראל.
- ד. תקופת חזקיהו בן אחז מלך יהודה ומפלת סנחריב בירושלים.

א. זמן עוזיהו מלך יהודה, וירבעם בן יואש מלך ישראל.

עוזיהו מלך יהודה¹⁴⁰. היה צדיק, הלך אחרי ה', וה' עזרו. הוא יצא ונלחם בפלשתים ופרץ את חומת יבנה וחומת אשדוד, בנה ערים לישראל בפלשתים, והצליח גם על הפלשתים והערבים היושבים בגור בעל ועל המעונים, העמונים נתנו לו מנחה, עוזיהו בנה מגדלים בירושלים, ומערכות מחושבות על החומה, כדי לירות באבנים גדולות, עוזיהו השיב את אילת למלכותו ובנאה.

כשהתחזק גבה ליבו והוא מעל בה', נכנס לבית ה' להקטיר קטורת. מיד פרחו בו צרעת, והוא היה מצורע עד יום מותו (דברי הימים ב' פרק כ"ו).

ישנם מקראות בספר מלכים בהם עוזיהו מכונה עזריהו.

ירבעם בן יואש מלך ישראל¹⁴¹. חטא בחטאות ירבעם בן נבט (בעגלים).

לאחר שסבלו עשרת השבטים מאד מהארמים, ריחם עליהם ה' והושיעם ביד יואש כנ"ל. לאחר מות יואש, מלך ירבעם בנו, אז ריחם ה' יותר על ישראל, ירבעם כבש את כל ארם, והשיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה, ככתוב על ירבעם בן יואש: **הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יהוה אלהי ישראל אשר דבר**

140. במלכים כתוב - **בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריהו** (עוזיהו) **בן אמצייהו מלך יהודה** (מלכים ב' טו, א), עוזיהו מלך 3 שנים אחרי ירבעם. בדברי הימים כתוב על עוזיהו - **ויחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא אל היכל יהוה להקטיר על מזבח הקטרת** (דה"י ב' כו, טז), כי בשנת 27 לעוזיהו הוא התחזק במלכותו ואז חטא. על כך נאמר - **בשנת עשרים ושבע שנה**... וה-27 מיוחסים לעוזיהו.

141. בדברי הימים כתוב - **בשנת חמש עשרה שנה לאמצייהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה** (מלכים ב' יד, כג), אמצייהו מלך שנה בחיי אביו, בסוף מלכותו מרדו בו וברח ללכיש ומלך בנו עוזיהו (עזריהו), ולאחר 15 שנה הרגו את אמצייהו בלכיש, 15 שנים אלו נספרים ל-52 שנים של עוזיהו, לאמצייהו סופרים רק 13 שנה (במקום 29 שנה), משום שהוא מלך שנה בחיי אביו, ו-15 שנה היה בלכיש.

בְּיַד עֲבָדָיו יוֹנֶה בֶּן אֲמִתִּי הַנְּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֶפְרָ: כִּי רָאָה יְהוָה אֶת עֲנִי יִשְׂרָאֵל מִרְהַמָּד וְאָפֶס עֲצוּר וְאָפֶס עֲזוּב וְאִין עֶזֶר לְיִשְׂרָאֵל: וְלֹא דָבַר יְהוָה לְמַחֲוֹת אֶת שְׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיּוֹשִׁיעַם בְּיַד יְרֻבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ (מלכים ב' יד, כה-כז).

ירבעם בן יואש כבש גם את ארץ חמת, וחי בשלום עם יהודה. הוא נתן ליהודה לשלוט על דמשק בירת ארם ועל ארץ חמת. ככתוב - **וַיֵּתֶר דְּבָרֵי יְרֻבְעָם וְכָל אֲשֶׁר עָשָׂה וַיְגַבְּרוּתוֹ אֲשֶׁר נִלְחַם 'וְאֲשֶׁר הָשִׁיב אֶת דְּמָשֶׁק וְאֶת חֶמַת לְיְהוּדָה' בְּיִשְׂרָאֵל... (שם, שם, כח).**

עוֹזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, וִירְבֵּעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל - שְׁנֵיהֶם מִלְכוּ בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה. שְׁנֵיהֶם כִּבְּשׁוּ אֶת הַגּוֹיִים מִסְּבִיב כְּנִ"ל. שְׁנֵיהֶם הִעֲשִׂירוּ מְאֹד. וְיְהוּדָה וְעִשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים חִיו בְּזִמְנָם בְּשֶׁקֶט, בְּרוּחַ וּבְעוֹשֶׁר גָּדוֹל, כְּכַתוּב בְּעֵמוֹס (עֵמוֹס נִיבָא רַק בִּימֵי עוֹזִיָּהוּ וְכָל נְבוֹאוֹתָיו מִדְּבָרוֹת עַל מַה שְׂרָאָה בִּימֵיו) - הוּא הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרוֹן נִקְבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם... הַשְּׂכָבִים עַל מְטוֹת שֵׁן וְסִרְחִים עַל עֲרֻשׁוֹתָם וְאִכְלִים פְּרִים מִצֹּאֵן וְעִגְלִים מִתוֹךְ מִרְבֵּק. הַפְּרָטִים עַל פִּי הַנְּבִל כְּדוּיִד חֲשָׁבוּ לָהֶם כְּלֵי שִׁיר. הַשְּׁתִּים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים יִמְשְׁחוּ (עֵמוֹס, תַּחִּילַת פֶּרֶק ו').

הוּא הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן - אֵלּוֹ שַׁחִיו בְּמַלְכוּת עוֹזִיָּהוּ, וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרוֹן - אֵלּוֹ שַׁחִיו בְּמַלְכוּת יְרֻבְעָם, נִקְבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם - נַחֲשָׁבִים חֲשׁוּבִים בְּעַמִּים.

הַחֲטָאִים

עִשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים חֲטָאוּ בְּעִ"ז, נִקְשְׂרוּ לְעִ"ז, וְנִשְׁבְּעוּ בְּשֵׁם עִ"ז. הֵם חֲטָאוּ גַם בְּגִלּוּי עִרְוֹת וּבְזִנוּת, בְּעִוּוֹת מִשְׁפָּט וּבְעוֹשֶׁק עֲנִיִּים (פֶּרֶקִים ב', ה', ח', עֵמוֹס).

גַם עַל בְּנֵי יְהוּדָה כֶּעֶס ה' בִּימֵי עוֹזִיָּהוּ, כְּכַתוּב - **עַל מֵאָסָם אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְחִקָּיו לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְּעוּם כְּזָבִיָּהֶם אֲשֶׁר הִלְכוּ אַבּוֹתָם אַחֲרֵיהֶם (עֵמוֹס ב').** אֲבָל בִּימֵי עוֹזִיָּהוּ הֵם לֹא חֲטָאוּ כְּעִשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים, כְּכָל הַתְּנִי"ךְ לֹא מוֹזְכָר (בְּמִפּוֹרֵשׁ) שִׁיְהוּדָה חֲטָאוּ בִּימֵי עוֹזִיָּהוּ בְּעוֹנוֹת חֲמוּרִים מְאֹד, כְּגוֹן עִ"ז אוֹ זִנוּת, וְעִשְׂקֵת דָּלִים. לְמִרּוֹת שְׁבַשְׁתִּית יַיִן, אֲכִילַת בָּשָׂר, וְשִׁקְעָה בְּתַעֲנוּגוֹת, עַד כְּדֵי לִשְׁכּוֹחַ אֶת ה', בְּזֶה חֲטָאוּ גַם יְהוּדָה וְגַם עִשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים, כְּפִי שֶׁהוֹזְכָר לְעִיל: **הוּא הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן - אֵלּוֹ שַׁחִיו בְּמַלְכוּת עוֹזִיָּהוּ, וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרוֹן - אֵלּוֹ שַׁחִיו בְּמַלְכוּת יְרֻבְעָם, שֵׁם מִפּוֹרֵשׁ שֶׁהֵם הָיוּ שְׁקוּעִים בְּתַעֲנוּגִים.**

בִּימֵי אַחָב וְיְהוֹרָם בְּנוֹ, יוֹאָשׁ וִירְבֵּעָם בְּנוֹ, רִיחַם ה' מְאֹד עַל עִשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים כְּאִמּוֹר לְעִיל, וְהוֹשִׁיעַם לְמִרּוֹת שַׁחֲטָאוּ לְפָנָיו וְהַכְּעִיסוּהוּ. הַקְּבִ"ה שִׁימַר אֶת תּוֹקֶף מַלְכוּתָם, הֵם נִיִּצְחוּ אֶת אֲרָם. עַל אִף שֶׁמִּבְחִינַת חֲטָאֵיהֶם הִיָּה רֵאוּי לְהַגְלוֹתָם לְחוּ"ל.

אוֹלָם, בִּימֵי יְרֻבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ (לְאַחַר שֶׁה' הוֹשִׁיעַם בְּזִמְנָם, וְאֶעֱפִי"כ הַמְשִׁיכוּ בְּחֲטָאֵיהֶם) נִגְזַר, שֶׁה' לֹא יִרְחַם עוֹד עֲלֵיהֶם, וְלֹא יִשָּׂא לָהֶם פְּנִים לְהַשְׁאִירָם בְּאִ"י, אֲלֵא יִגְלֵם לְאִשׁוּר. וְזֶהוּ בִּיאוֹר הַפְּסוּק - **כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל (הוֹשֵׁעַ א,ו),** כְּלוֹמַר לֹא יוֹסִיף לְשַׂאת פְּנִים לְעִשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים בְּזִמְנָם שֶׁהֵם חוֹטָאִים.

התקופה מכאן ואילך מכונה תקופת "נביאים אחרונים". בתקופה זו, ה' שלח ארבעה נביאים, והם: הושע, עמוס, ישעיהו, ומיכה. הושע וישעיהו - בימי עוזיהו, יותם, אחז חזקיהו, עמוס - רק בימי עוזיהו, מיכה - בימי יותם, אחז וחזקיהו. בימי עוזיהו כבר נגזר על עשרת השבטים שיגלו מא"י ותגענה עליהם צרות נוראות. (כמפורש בעמוס, שניבא, רק בימי עוזיהו).

ב. קיצור ימי יותם מלך יהודה, ומלכי ישראל האחרונים.

יותם בן עוזיהו - היה צדיק, נלחם בעמון וניצחם, הם נתנו לו 100 ככר כסף, 10,000 כור חיטים, ו-10,000 כור שעורים (דה"י ב' פרק כ"ז). (בסוף ימיו החל ה' לשלח ביהודה, את רצין מלך ארם, ופקח בן רמליהו מלך ישראל, מלכים ב' טו, לז).

מלכי ישראל מזכריהו בן ירבעם ועד גלות עשרת השבטים.

זכריהו בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל¹⁴²: עשה רע בעיני ה' ככל מלכי ישראל. שלום בן יביש מרד בו והרגו ומלך תחתיו ובזה התקיים דבר ה' שארבעה דורות מלכים יהיו ליהוא (מלכים ב' י, ל), וגם התקיים הכתוב בתחילת הושע - וּפְקֻדְתֵי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֵאל עַל בַּיִת יְהוּא...
 שלום בן יביש: מלך חודש, מנחם בן גדי הרגו ומלך תחתיו (מלכים ב' פרק ט"ו).

מנחם בן גדי: חטא ככל מלכי ישראל, בימיו - בָּא פּוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר עַל הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מִנְחָם לְפּוֹל אֶלְפֵי כֶּפֶר כֶּסֶף (מלכים ב' טו, יט). מנחם אסף את הכסף מגבורי החיל, כל אחד מהם שילם 50 שקלים כסף (היה זה סכום גדול בימיהם).

פקחיה בן מנחם: חטא ככל מלכי ישראל, פקח בן רמליהו הרגו ומלך תחתיו (שם).

פקח בן רמליהו: חטא ככל מלכי ישראל, הלך עם ארם ונלחם ביהודה. בימיו היתה הגלות הראשונה של עשרת השבטים ע"י מלך אשור, כפי שיסופר להלן, הושע בן אלה הרג את פקח, ומלך תחתיו¹⁴³.

הושע בן אלה¹⁴⁴: בסוף ימיו גלו כל עשרת השבטים לאשור, למצרים, לנהר גוזן, וערי מדי (עייין נספח 2).

142. ירבעם בן יואש מלך 3 שנים בחיי אביו, לאחר מות אביו מלך עוזיהו (עזריהו) על יהודה. לכן כתוב - בַּשָּׁנָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לְעֹזְרִיָּהוּ (עוזיהו) מֶלֶךְ יְהוּדָה מֶלֶךְ זָכְרִיָּהוּ בֶן יִרְבְּעָם עַל יִשְׂרָאֵל (מלכים ב' טו, ח) והכוונה לסוף שנת 38.

143. כתוב - וַיִּקְשֹׁר קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן אֱלֹה עַל פֶּקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ וַיִּכְהוּ וַיִּמִּיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּשָּׁנָה עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן עֹזִיָּה (מלכים ב' טו, ל), כלומר בשנת 4 לאחז, כי יותם מלך רק 16 שנה, אלא שרצה הכתוב למנות ליותם הצדיק בקבר, ולא לאחז הרשע בחיים.

144. כתוב - בַּשָּׁנָה שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לְאַחֲז מֶלֶךְ יְהוּדָה מֶלֶךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן אֱלֹה בְּשִׁמְרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל תִּשַׁע שָׁנִים (מלכים ב' יז, א), ופירושו, הושע מלך 9 שנים ממרידתו באשור, כי הושע מרד במלך אשור 9 שנים, ומאז מרידתו מחשב הכתוב 9 שנים, וכן כל הפסוקים במלכים המזכירים את שנות הושע בן אלה, וימי מלכותו הם כ-19 שנה מ-4 לאחז עד 6 לחזקיהו.

ג. מאורעות קשים

בתחילת ימי אחז בן יותם בן עוזיהו מלך יהודה ופקח בן רמליהו מלך ישראל

אחז בן יותם בן עוזיהו מלך יהודה: היה רשע, עבד ע"ז, אף כשנלחמו בו ארם זיבח לאלהי דמשק בירת ארם (הוא הבין שאלהי דמשק עוזרים לארם). הוא עשה במות לע"ז בכל עיר ועיר, ובכל פינה בירושלים, העביר את בנו באש (דברי הימים ב' פרק כ"ח), השבית את העבודה בבית ה' (עיין בדברי הימים ב' כט, ז). ע"פ מה שביארנו את הנבואות בתחילת ספר ישעיהו (פרק ג' ופרק ה') יהודה חטאו גם בגזל, עינו עניים, השופטים אהבו שוחד ושלמונים, היו שקועים בשתיית יין ושכחו את ה'. אף הבנות נהגו בפריצות נוראה.

מאורעות קשים בישראל וביהודה

בשנים האחרונות למלכותו של פקח בן רמליהו מלך ישראל, שהם, שנות מלכותו הראשונות של אחז מלך יהודה, ארעו מלחמות קשות.

אחז מלך יהודה עשה הרע בעיני ה', כאמור לעיל, ה' כעס מאד על יהודה. על עשרת השבטים כעס ה' יותר. מתחילה סבלו יהודה, ולאחר סבלו עשרת השבטים יותר מהם.

צרות ביהודה: יהודה סבלו מאדום, מפלשתים, מארם, ומעשרת השבטים, מה שהם לא סבלו מאז כניסתם לא"י.

אדום: **וְעוֹד אֲדוֹמִים בָּאוּ וַיִּכּוּ בִיהוּדָה וַיִּשְׁבּוּ שְׂבִי.**

פלשתים: **וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְעָרֵי הַשְּׂפֵלָה וְהִנְגַּב לַיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת בֵּית שֶׁמֶשׁ וְאֶת אֵילֹון וְאֶת הַגְּדֵרוֹת וְאֶת שׁוֹכֵי וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת תְּמִנָּה וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת גִּמְזוֹ וְאֶת בְּנֹתֶיהָ וַיִּשְׁבּוּ שָׁם.**

הערה: בית שמש היתה בגבול יהודה גם בזמנים הקשים, כגון בימי שמואל בזמן שלקחו את ארון ה'. (שמואל א' ו', י"ג) ובימי אחז ישבו פלשתים גם בבית שמש.

ארם: כתוב על אחז, **וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵיוּ בְיַד מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּכּוּ בוֹ וַיִּשְׁבּוּ מִמֶּנּוּ שְׂבִיָּה גְדוֹלָה וַיָּבִיאוּ דָרְמָשֶׁק.**

עשרת השבטים: **וַיְהִרֶג פֶּקַח בֶּן רַמְלִיָּהוּ בִיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בָּיוֹם אֶחָד הַכֹּל בְּנֵי חֵיל... וַיְהִרֶג זָכְרִי גְבוּר אֶפְרַיִם אֶת מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן הַמֶּלֶךְ וְאֶת עֲזַרְיָהוּ נָגִיד הַבַּיִת וְאֶת אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּלֶךְ.**

עשרת השבטים שבו 200,000 נשים בנים ובנות. הנביא ציווה עליהם שיחזירו ליהודה, והחזירו¹⁴⁵. (דברים אלו מפורשים בדברי הימים ב' פרק כ"ח).

145. עשרת השבטים שבו 200,000 נשים בנים ובנות ושלל רב והביאו הכל לשומרון. עודד הנביא הוכיח אותם, ואמר להם, בני יהודה נפלו בידיכם עקב חטאיכם, ולכם (עשרת השבטים) יש חטאים רבים מאד, אף יותר מיהודה, ואיך אתם רוצים לקחתם לעבדים.

מלחמת ארם ועשרת השבטים בירושלים. רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו רצו לכבוש את יהודה, להדיח את אחז מלך יהודה מכסא מלכותו, ולהמליך ביהודה מלך אחר (ישעיה ז'). מזימתם לא צלחה, אבל רצין גירש את היהודים מאילת¹⁴⁶.

אחז ועמו פחדו מאד לנפשם ישעיהו אמר לאחז - **הַשְׁמֵר וְהִשְׁקֵט אֶל תִּירָא וּלְבַבְךָ אֶל יְרֵךְ מִשְׁנֵי זַנְבוֹת הָאוֹדִים הַעֲשֵׂנִים הָאֵלֶּה בְּחָרִי אִף רִצִּין וְאַרְם וְכֵן רְמַלְיָהוּ... (ישעיהו ז, ד).** אחז שלח שוחד למלך אשור, ככתוב - **וַיִּשְׁלַח אַחֲזוּ מִלְאָכִים אֶל תַּגְּלַת פְּלֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֵאמֹר עֲבָדְךָ וּבְנֶךָ אֲנִי עֲלֵה וְהוֹשַׁעֲנִי מִכַּף מֶלֶךְ אַרְם וּמִכַּף מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הַקּוֹמִים עָלַי. וַיִּקַּח אַחֲזוּ אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה וּבִאֲצֻרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר שְׂחָד.**

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶל דַּמְשֶׁק וַיִּתְפָּשֶׂה וַיִּגְלֶה קִירָה וְאֶת רִצִּין הַמֵּית (מלכים ב טז, ז-ט).

מלך אשור בא והגלה את הגלות הראשונה של עשרת השבטים, ככתוב - (מלכים ב' טו, כט) **בַּיּוֹם פָּקַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תַּגְּלַת פְּלֶאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת עֵינָיו וְאֶת אָבֶל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יְנוּחַ וְאֶת קָדֵשׁ וְאֶת חֲצוֹר וְאֶת הַגְּלָעָד וְאֶת הַגְּלִילָה כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיְגַלֵּם אֶשּׁוּרָה.**

ברור הדבר שהיה זה לאחר שאחז שלח שוחד למלך אשור (וכנראה בעקבות השוחד), שהרי פקח לא היה נלחם ביהודה, בזמן שמלך אשור מגלה את הגליל ועבר הירדן.

ד. תקופת חזקיהו בן אחז בן יותם מלך יהודה ומפלת סנחריב בירושלים

חזקיהו בן אחז בן יותם בן עוזיהו מלך יהודה: היה צדיק גדול, הוא פתח את דלתות בית ה', חידש את העבודה בבית ה', ביער כליל את העיזי מיהודה, הצליח בכל אשר פנה (דה"י ב' פרקים כט-ל). חזקיהו היכה את הפלשתים שהצרו ליהודה בימי אביו אחז¹⁴⁷. בשנת 6 למלכותו, היתה הגלות האחרונה של עשרת השבטים לאשור (מלכים ב' יח, י).

בעקבות דברי הנביא, אמרו החשובים שבעשרת השבטים (עזריהו ברכיהו יחזקיהו בן שלום ועמשא), לא להביא את השבי לשומרון, ואמרו יש לנו אשמה רבה וחרון אף עלינו (עשרת השבטים). בעקבות דבריהם החיילים עזבו את השבי.

וַיִּקְמוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת (עזריהו ברכיהו יחזקיהו בן שלום ועמשא) וַיִּחְזְקוּ בְּשִׁבְיָהּ וְכָל מַעֲרַמְיָהֶם הִלְבִּישׁוּ מִן הַשָּׁלָל וַיִּלְבָּשׂוּם וַיַּעֲלוּם וַיֹּאכְלוּם וַיִּשְׁקוּם וַיִּסְכּוּם וַיִּנְהַלּוּם בְּחַמְרִים לְכָל כּוֹשֵׁל וַיְבִיאֻם יְרָחוֹ עִיר הַתְּמָרִים אֶצֶל אַחֵיהֶם וַיִּשׁוּבוּ שְׁמֵרוֹן. 146 **אִז יַעֲלֶה רִצִּין מֶלֶךְ אַרְם וַפָּקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לְמַלְחָמָה וַיִּצְרוּ עַל אַחֲזוּ וְלֹא יָקְלוּ לְהִלָּחֵם. בָּעֵת הַהִיא הִשִּׁיב רִצִּין מֶלֶךְ אַרְם אֶת אֵילַת לְאָרְם וַיִּנְשָׁל אֶת הַיְהוּדִים מֵאֵילוֹת (מלכים ב' טז, ה-ו).**

147 **וְאַחֲרָיו לֹא הָיָה כְּמָהוּ בְּכָל מַלְכָּי הַהוּדָה וְאֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו. וַיִּדְבַּק בִּיהוָה לֹא סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמֵר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר צִוָּה הוּא אֶת מִשְׁהוֹ. וְהָיָה יְהוָה עִמּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יַצֵּא יִשְׂכִּיל וַיִּמְרַד בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא עָבְדוֹ. הוּא הִכָּה אֶת פְּלִשְׁתִּים עַד עֲזָה וְאֶת גְּבוּלְיָהּ מִמַּגְדָּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְּצָר. (מלכים ב' יח, ה-ח).**

בשנת 14 לחזקיהו בא סנחריב מלך אשור הרשע, נלחם על לכיש (עיר בשפלת יהודה), תפש את כל ערי יהודה הבערות (ישעיהו ל"ו, שבר זה מוזכר גם במלכים, ומוזכר בקצרה בדה"י). (ממצאים ארכיאולוגים מראים שסנחריב הגלה את לכיש, יש לכך ראיה מהפסוק - **רְתֵם הַמְרֻכָּבָה לְרֻכְשׁ יוֹשְׁבֵי לְכִישׁ** (מיכה א,יג) (כלומר, הנביא אומר ליושבי לכיש שיברחו במהירות, מקודם שיבוא עליהם האויב).

חזקיהו ביקש מסנחריב שיעזוב את ארצו ויתן לו כל מה שיגזור עליו. מלך אשור דרש 300 ככר כסף, ו-30 ככר זהב. חזקיהו נתן את כל הכסף והזהב מאוצרות בית ה' ובית המלך, קיצץ את דלתות היכל ה' ושלח הכל למלך אשור (מלכים ב' פרק י"ח).

מלך אשור לא עזב את הארץ, המשיך להילחם על לכיש. הוא שלח את אנשיו לירושלים, וקרא לחזקיהו להיכנע. אנשיו חירפו את ה', ואמרו שכפי שאלוהי כל הארצות לא הצילו את עמם, כך גם אלוקי ירושלים לא יציל את ירושלים (שם).

חזקיהו לא נכנע ובטח בה'. הוא מרד במלך אשור, ארגן בירושלים חיילים, הכין חרבות ומגינים לרוב, חיזק את החומה, סתם את מימי המעינות מחוץ לעיר, שלא יהיה שפע מים לחיל אשור. חזקיהו חיזק את החיילים ואמר להם - **חִזְקוּ וְאִמְצוּ אֶל תִּירְאוּ וְאֵל תַּחַתּוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר וּמִלִּפְנֵי כָל הַהַמּוֹן אֲשֶׁר עִמּוֹ כִּי עִמָּנוּ רַב מֵעִמּוֹ. עִמּוֹ זְרוּעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעִזְרָנוּ וּלְהַלְחֵם מִלְחַמַּתְנוּ וַיִּסְמְכוּ הָעַם עַל דְּבָרֵי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה** (דברי הימים ב לב, ז-ח).

מלך אשור המשיך במלחמה בשפלה, ועבר מלכיש ללבנה (ישעיהו פרק ל"ז ומלכים ב'). מלך כוש יצא להילחם באשור, אשור נלחם בו ובמצרים, והגלה אותם ערומים ויחפים (עיין בביאורינו על ישעיהו פרק כ'), הוא חזר לא"י, ע"פ חז"ל הגיע ממזרח לארץ ישראל וחצה את הירדן.

ישעיהו אמר לחזקיהו - **לִכְּנֹן כֹּה אָמַר יְהוָה אֵל מֶלֶךְ אֲשׁוּר לֹא יָבֹא אֶל הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא יִוָּרֵחַ שָׁם חַי וְלֹא יִקְדָּמָנָה מָגֵן וְלֹא יִשְׁפֹּד עָלֶיהָ סֶלֶה** (ישעיהו לו, לג).

מלך אשור עלה לארץ בנימין (כ-15 קילומטר צפונית לירושלים). חלק מארץ בנימין ברחו (ישעיהו סוף פרק י'), הוא נסע מעיר לעיר עד שהגיע קרוב לירושלים. **וַיֵּצֵא מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּבֶן בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֵאָה וּשְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף וַיִּשְׁפְּימוּ בְּבִקְרָה וְהָיָה כָּלִם פְּגָרִים מֵתִים. וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיִּשָּׁב סְנַחְרִיב מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּשָּׁב בְּנִינֹה. וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרָד אֱלֹהָיו וְאֲדֹרְמֶלֶךְ וְשָׂרְאֶצֶר בְּנָיו הִכְהוּ בַּחֲרָב וְהָמָּה נִמְלְטוּ אֲרָץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֶסֶר חֲדָן בְּנוֹ תַחְתָּיו** (ישעיהו לו, לו-לח).

נראה מן הכתובים שבזמן מפתל סנחריב לא התנהלו חוקי הטבע כלל כסדרם (3 ימים קודם חזרה השמש אחורה 10 מעלות (והשפיעה על העולם) היה רעש חזק מאד (האדמה רעד), נשבו רוחות וסופות עזות, היתה אש נוראה, ירדו אבני ברד נוראות, ועוד מאורעות נוראים. להלן שלושה פסוקים מישעיהו המתארים זאת :

1. **וְהַשְּׁמִיעַ יְהוָה אֶת הַיָּם וְהָיָה קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה בְּזַעַף אֵף וְלֵהָב אֵשׁ אוֹכְלָה' נִפְץ וְזָרַם וְאָבָן בְּרָד'. 'כִּי מִקּוֹל יְהוָה יַחַת אֲשׁוּר' בְּשֶׁבֶט יָפָה** (ישעיהו ל, ל-לא)

2. **מַעַם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפְקֹד 'בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גְּדוֹל' סוּפָה וְסַעְרָה 'וְלֵהֲב אֶשׁ אוֹכְלָה' (ישעיהו כט, ז).**

3. **וְסָלְעוּ מִמַּגּוּר יַעֲבֹרוּ וְחֲתוּ מִנֶּסֶס שָׁרְיוֹ נְאֻם יְהוָה אֲשֶׁר 'אוֹר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתִנּוֹר לוֹ בִּירוּשָׁלַם' (ישעיהו לא-ט) את האש המוזכרת בפסוק זה, אפשר היה לפרש ע"ד משל, ולא אש אמתית. אך מכיוון שבפסוקים הקודמים מוזכרת אש ממש, יותר נראה לפרש כפשוטו.**

בשלושת הפסוקים מוזכרת **אש**, בשני פסוקים מוזכרים **רעש אדיר וחזק**, בפסוק אחד **ברד**, ובפסוק אחד מוזכרות **סופה וסערה**.

בישעיהו ישנם פסוקים נוספים המתארים את מפלת סנחריב, ומתארים תהפוכות טבע נוראות. (נמנענו מלהביא מקורות חיצוניים המעידים על דברים נוראים שהיו אז בעולם, דיון מקיף בעניין חורג מתחום החיבור, עיקר החיבור לבאר את המקרא מתוכו).

לאחר מפלת אשור, היה קידוש ה' גדול, ויהודה היתה לממלכה עשירה, ככתוב: **וְרַבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַם וּמִגְדָּנוֹת לִיחֻזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנְשָׂא לְעֵינָיו כָּל הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי כֵן. וַיְהִי לִיחֻזְקִיָּהוּ עֹשֶׂר וְכַבֹּד הַרְבֵּה מְאֹד וְאַצְרוֹת עָשָׂה לוֹ לְכֶסֶף וְלָזָהָב וּלְאַבְּנֵי יָקָרָה וְלִבְשָׁמִים וּלְמַגְנִים וְלְכָל כְּלֵי חֲמֻדָּה... וְעָרִים עָשָׂה לוֹ וּמִקְנֵה צֹאן וּבָקָר לְרֵב כִּי נָתַן לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד... וַיִּצְלַח יְחֻזְקִיָּהוּ בְּכָל מַעֲשָׂהוּ (דברי הימים ב' פרק ל"ב).**

6. התקופה מזמן מנשה בן חזקיהו, עד החורבן

המלך ושנות מלכותו	הקורות עימו
מנשה בן חזקיהו 55.	היה רשע העמיד צלם בהיכל. חזר בתשובה, וביער את הע"ז (דה"י ב' פרק לג).
אמון בן מנשה 2.	הרשיע יותר מאביו, ולא נכנע לפני ה' כמנשה אביו.
יאשיהו בן אמון 31.	היה צדיק, ביער את הע"ז, בימיו ניבא צפניה, ובשנת 13 למלכו החל ירמיהו את נבואתו.
יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים.	עשה הרע בעיני ה', פרעה נכה מלך מצרים הגלהו למצרים, והמליך את אחיו יהויקים.
יהויקים בן יאשיהו 11 שנה.	היה רשע גדול, עשה תועבות, הרג את אוריהו הנביא (ירמיהו כו-כג), חטא בחטאים של בין אדם לחברו ואהב בצע עושק ושפיכות דמים (עיין ירמיהו פרק כ"ב פסוקים יג-ז). בשנת 4 למלכות יהויקים, החל נבוכדנאצר למלוך (ירמיהו כ"ה). בימי יהויקים היו מכים ביהודה גדודי ארם, גדודי מואב, גדודי בני עמון, וגדודי כשדים (מלכים ב' כד-ב). מתחילה נכנע יהויקים לנבוכדנאצר, לאחר מכן מרד בו ונבוכדנאצר לקחו - קְבוּרַת חֲמֹור יִקְבְּרוּ סָחוּב וְהַשְׁלִיךְ מֵהַלְאָה

<p>לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם (ירמיהו כב, יט). נבוכדנאצר המליך את בנו, יהויכין.</p>	
<p>עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו לבבל והמליך את צדקיהו דודו (בן יאשיהו). חדשים (ועשרה ימים).</p>	<p>יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו שלוש חדשים</p>
<p>לא נכנע אל דברי ירמיהו, אך לא היה רשע גדול. בזמנו העם חטאו ככל תועבות הגויים, וטימאו את בית ה'. בשנת 9 לצדקיהו צר נבוכדנצר על ירושלים, בשנת 11 לצדקיהו כבש את ירושלים והחריב את בית ה'. נבוכדנצר השליט את גדליהו על שארית יהודה. ישמעאל בן נתניה הרג את גדליהו, שארית יהודה פחדו מנבוכדנצר, וירדו למצרים. נבוכדנצר כבש את מצרים והרג את שארית יהודה שהיו שם (פרק אחרון במלכים).</p>	<p>צדקיהו בן יאשיהו 11 שנה.</p>

מנשה בן חזקיהו: הרבה לעשות את הרע בעיני ה', בנה מזבחות לבעלים, נטע אשירה, הקים מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית ה' ועבד את כל צבא השמים. הוא העמיד פסל בתוך בית ה', העביר את בניו באש לע"ז, וחטא יותר מאחאב.
בנוסף לכל חטאי הע"ז, הוא גם רצח לרוב, עונן, ניחש, כישף, עשה אוב וידעוני, והרבה לעשות רע בעיני ה' להכעיסו.

מפאת חטאי מנשה גזר ה' שביית ה' יחרב ויהודה ילכו לגלות. מנשה הכעיס מאד את ה', עד שה' לא חזר בו מהגזירה, גם לאחר שחזר בתשובה. ואף בימי יאשיהו בן אמון בן מנשה, שביער את הע"ז, ופעל רבות כדי שכולם יעבדו את ה', בכל זאת לא שב ה' מחרון אפו¹⁴⁸.

מאורעות בימי מנשה: בימי חזקיהו לאחר מפלת סנחריב מלך אשור, בני סנחריב הרגוהו ואסר חדון בנו מלך תחתיו (בשנת 14 לחזקיהו, או מעט אח"כ), (אסר חדון שלט על השומרון, והביא לשם את ה"כותיים" (עיין עזרא ד, ב)).

בימי מנשה הגיעו שרי הצבא של אשור ליהודה, אסרו את מנשה להגלותו לבבל. מנשה חזר בתשובה, התפלל לה' ונכנע מאד לפני ה'. ה' שמע לתפילתו והחזירו למלכותו, הוא ביער את כל הע"ז שעשה ואמר לעם יהודה לעבוד את ה' (דה"י ב' פרק ל"ג).

148. ככתוב על יאשיהו בן אמון בן מנשה, - וְכִמְהוּ לֹא הָיָה לִפְנֵי מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל יְהוָה בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ כְּכָל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא קָם כְּמֹהוּ. אֲךָ לֹא שָׁב יְהוָה מִחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל הַפְּעֻסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוּ מִנְּשֵׂה. וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת יְהוּדָה אֲסִיר מֵעַל פְּנֵי פְּאֶשֶׁר הִסְרַתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל וּמֵאֲסַתִּי אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי אֶת יְרוּשָׁלַם וְאֶת הַבַּיִת אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי יְהוָה שְׁמִי שָׁם (מלכים ב' כג כה-כו).

עפ"י חז"ל מנשה חטא 22 שנה¹⁴⁹, ולאחר מכן שב אל ה'.

אמון בן מנשה בן חזקיהו. הרשיע כאביו, ולא נכנע לפני ה' כאביו. עבדו מרדו בו והרגוהו, העם הרג את המורדים, והמליכו את בנו יאשיהו (דה"י ב' סוף פרק ל"ד).

יאשיהו בן אמון. היה צדיק גדול וביער את כל הע"ז מכל א"י.

בשנת 12 למלכותו החל לטהר את יהודה וירושלים, טיהר את בית ה', והוציא משם את כל הע"ז, על כל סוגיו. טיהר את יהודה, הרס את כל הבמות והאשרות ושרף עצמות אדם על מזבחות הע"ז. ביער את כל הע"ז מכל ערי שומרון, ושחט את כהני הע"ז שהיו שם על המזבחות.

בשנת 18 למלכו (כ-80 שנה אחרי גלות עשרת השבטים) טיהר יאשיהו יותר ויותר את כל א"י. הוא הרס כליל את כל הבמות שהקים ירבעם בן נבט, ביזה מאד את כל מקומות הע"ז. יאשיהו הוציא את עצמות עובדי הע"ז מקבריהם ושרפם על גבי המזבח, כדי לבזות אותם ואת הע"ז. (נראה שהיו גרים שם יהודים, ובימי אמון אבי יאשיהו הם עבדו ע"ז).

פרעה נכה מלך מצרים יצא להילחם באשור, עבר בא"י והגיע עד מגידו. יאשיהו יצא לנגדו להילחם בו, על שעבר בארצו. פרעה נכה אמר ליאשיהו שכוונתו להילחם באשור ולא בו. אך יאשיהו סירב לעזוב אותו, צבא מצרים ירו ביאשיהו ופגעו בו. יאשיהו ביקש שיעבירוהו משם, העבירוהו והוליכוהו לירושלים ושם מת. ירמיהו הנביא קונן עליו, וכן כל המשוררים והמשוררות, ואף קבעו לחוק בישראל להתאבל עליו (דברי הימים ב' פרקים לד-לה).

149. להלן חידוש של בנו של הגאון הרב צבי וובר (רב שכונת נווה יעקב, בירושלים):

ידוע מאמר חז"ל, שישנם שלושה מלכים שאין להם חלק לעולם הבא, והם ירבעם, אחאב, ומנשה.

ירבעם בן נבט מלך 22 שנה, אחאב גם הוא מלך 22 שנה, מנשה מלך 55 שנה ומתוכם **חטא** 22 שנה (אח"כ חזר בתשובה). נמצא ששלושת המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, חטאו 22 שנה.

אמנם גם על פי הפשט, חייבים לומר שמנשה חטא 22 שנה, שהרי ה' אמר ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו (בתחילת ספר יחזקאל), שישכב על צד ימין 40 יום, כנגד 40 שנות חטאי יהודה, ויש למצוא 40 שנה שיהודה חטאו מימי חזקיהו עד שנת חמש לצדקיהו. (40 שנה אלו צריך לחשב מימי חזקיהו, שאז גלו עשרת השבטים, חטאי יהודה לפני חזקיהו, נמנים עם חטאי כל ישראל, 360 יום).

אם נחשב את חטאי יהודה מימי חזקיהו לא כולל שנות מנשה, נמצא **18 שנה**. שנתיים של אמון, 11 של יהויקים, 5 של צדקיהו (שהנבואה ליחזקאל נאמרה ב-5 לצדקיהו), סה"כ 18 שנה. ובכדי להגיע ל-40 שנה, חסר 22 שנה, והם שנות חטאי מנשה.

שנות מלכי יהודה מימי חזקיהו ועד החורבן. חזקיהו הצדיק **29 שנה**. מנשה **55 שנה**. אמון הרשע **שנתיים**. יאשיהו בן אמון הצדיק **31 שנה**. {יהואחז בן יאשיהו **3 חדשים** עשה רע בעיני ה'}. יהויקים בן יאשיהו הרשע **11 שנה**. {יהויכין בן יהויקים **3 חדשים**, עשה רע בעיני ה'}. צדקיהו בן יאשיהו **11 שנה**. ובימי צדקיהו חטאו יהודה בעוונות נוראים.

יהואחז בן יאשיהו. מלך שלושה חדשים, עשה הרע בעיני ה'. מלך מצרים הגלהו למצרים והעניש את העם שיתנו לו 100 ככרי כסף, וככר זהב (אפשר שהעונש היה על שיאשיהו יצא להילחם בו), והמליך את אחיו הרשע יהויקים בן יאשיהו.

יהויקים בן יאשיהו. היה רשע גדול, עשה תועבות, הרג את אוריהו הנביא (ירמיהו כו-כג), חטא בחטאים של בין אדם לחברו, אהב בצע, עושק, ושפיכות דמים (עיי'ן ירמיהו כב, יג-יז).

בימי יהויקים הרשע החל ה' את הגזירות הקשות על יהודה, ככתוב - **וַיִּשְׁלַח יְהוָה בּוֹ אֶת גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת גְּדוּדֵי אַרְם וְאֶת גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֶת גְּדוּדֵי בְנֵי עַמּוֹן וַיִּשְׁלַחם בְּיְהוּדָה לְהֵאבִידוּ כְּדָבָר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים. אַךְ עַל פִּי יְהוָה הִיָּתָה בְּיְהוּדָה לְהִסָּר מֵעַל פְּנָיו... (מלכים - ב' כד, ג).**

בשנת 4 למלכו מלך נבוכדנאצר, אז גזר ה' שהעולם יפול בידי נבוכדנאצר, וגם ירושלים וערי יהודה יפלו בידו, ונבוכדנאצר יעשם שממה (ירמיהו כ"ה).

יהויקים נכנע לנבוכדנאצר 3 שנים, ולאחר מכן מרד בו. נבוכדנאצר לקחו, ומת כפי שהתנבא עליו ירמיהו - **קְבוּרַת חֲמוּר יִקָּבֵר סָחֹב וְהִשְׁלַח מִהַלְאָה לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם (ירמיהו כב, יט).**

נבוכדנאצר הרשע, לקח מקצת כלי בית ה', ושם אותם בבית הע"ז שלו בבבל (דבר זה מוזכר בתחילת ספר דניאל, וסוף דה"י ב', אך לא במלכים), המליך בירושלים את יהויכין בן יהויקים (יהויכין מכונה גם **יכניה**, וגם **כניהו**).

יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו. עשה הרע בעיני ה', מלך שלושה חדשים ועשרה ימים.

גלות יהויכין: נבוכדנאצר בא לצור על ירושלים, יהויכין נכנע ויצא לקראתו, נבוכדנאצר לקח את אוצרות בית ה' ובית המלך, הגלה את כל ירושלים ואת כל החיילים לבבל. הוא השאיר בירושלים רק את העניים, המליך את צדקיהו בן יאשיהו (מלכים ב' פרק כ"ד) והשביע אותו בשם ה' שלא ימרוד בו (סוף דה"י ויחזקאל יז, ג).

צדקיהו בן יאשיהו. לא שמע לדברי ירמיהו להיכנע לנבוכדנאצר, ובכך עשה רע בעיני ה' כפי שיבואר להלן, העם חטאו ככל תועבות הגויים וטימאו את בית ה'.

בשנת 9 לצדקיהו צר נבוכדנצר על ירושלים, ובשנת 11 לצדקיהו כבש את ירושלים.

נבוכדנצר השליט את גדליהו בן אחיקם על שארית יהודה. ישמעאל בן נתניה הרג את גדליהו, שארית יהודה פחדו מנבוכדנצר והלכו למצרים. נבוכדנצר כבש את מצרים והרג את שארית יהודה שהיו שם.

הערה על צדקיהו המלך: צדקיהו לא היה רשע. אמנם הוא לא שמע לדברי ירמיהו שאמר לו להיכנע לנבוכדנאצר, ואף הפר את השבועה לנבוכדנאצר, אבל צדקיהו ניסה להציל את ירמיהו מידי השרים, ובכל הנביאים אין שום תוכחה חמורה לצדקיהו מלבד העוונות שהוזכרו. בסוף דברי הימים ב' כשמסופר על ימי צדקיהו נאמר עליו שהוא מרד מנבוכדנאצר כנ"ל והקשה את ערפו, והעם חטאו ככל תועבות הגויים (ולא כתוב

שצדקיהו חטא ככל תועבות הגויים), ואף כשירמיהו ניבא עליו שיפול בידי נבוכדנאצר, אמר לו (ירמיהו לד, פסוקים ד-ה):

**אֲדָ שָׁמַע דְּבַר יְהוָה צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי אָמַר יְהוָה עֲלֶיךָ לֹא תָמוּת בְּחָרְבִּי:
בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּכְמִשְׁרָפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרָאשִׁימִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כִּן יִשְׂרָפוּ
לָךְ וְהוּי אֲדוֹן יִסְפְּדוּ לָךְ כִּי דָבַר אֲנִי דְבַרְתִּי נְאֻם יְהוָה:**

נבואה זו נאמרה לצדקיהו בשנים האחרונות לפני החורבן, באמצע המצור על ירושלים. ברור הדבר, שאם היה צדקיהו רשע, היה נשפך עליו חרון אף ה', ולא היה זוכה למיתה רגילה, להספד, ולשריפת כלי תשמישו. חז"ל מבארים (ערכין יג ע"א) שצדקיהו היה צדיק ובני דורו היו רשעים. אמנם, בכך שצדקיהו הפר את השבועה שנשבע לנבוכדנאצר, ולא שמע לירמיהו, הוא נענש. נבוכדנאצר שחט לו את בניו מול עיניו, ואח"כ סימא את עיניו, ואסר אותו בכלא עד יום מותו¹⁵⁰.

150. בסוף ספר מלכים ובסוף ספר ירמיהו נאמר על צדקיהו - **וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים**. פסוק זה תמוה מאד, שהרי יהויקים היה רשע גמור, וצדקיהו לא היה רשע, כפי שביארנו.

יש לפרש את הפסוק במלכים, שהכוונה היא: כפי שיהויקים עשה רע בעיני ה', כך גם צדקיהו עשה רע בעיני ה', ומשום שבספר מלכים לא מוזכר שיהויקים חטא בעוונות חמורים, כתוב עליו רק **וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָי יְהוָה**, גם על צדקיהו נאמר **וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים**.

לפי זה אפשר גם לתרץ מדוע נאמר בדברי הימים על יהודה בתחילת מלכות רחבעם - **כִּי הִלְכּוּ בְּדָרֶךְ דָּוִד וּשְׁלָמָה לְשָׁנִים שְׁלוֹשׁ** (דה"י ב' יא, יז), לכאורה תמוה מדוע כשרוצה להזכיר דוגמה לאדם שהלך עם ה', הוא מזכיר את דוד עם שלמה, והרי על שלמה נאמר - **וַיַּעַשׂ שְׁלָמָה הָרַע בְּעֵינָי יְהוָה** (מלכים יא, ו), ההסבר הוא, כי בדברי הימים לא מוזכרים חטאי שלמה כי באופן כללי הוא נחשב בין המלכים הצדיקים, אלא שהיה עליו תביעה קשה על מה שעשה, לכן הוא מוזכר כדוגמה למלך שעשה רק הישר בעיני ה'.

מה שנותר לנו לתרץ הוא, את הפסוק בסוף ספר ירמיהו, מדוע מוזכר שם שצדקיהו חטא כמו יהויקים? ההסבר לכך הוא (ע"ד ביאור האברבנאל לעניין זה), שידוע שחז"ל אומרים, שירמיהו כתב גם את ספר ירמיהו וגם את ספר מלכים, לכן נראה לומר שאת הפרק האחרון של ספר ירמיהו, כלומר פרק נ"ב, ירמיהו העתיק ממה שהוא כתב במלכים (והוסיף מעט), כפי שמוכח מלשון הפסוקים שם, שהוא דומה מאד לפרק האחרון במלכים. עוד יש להעיר שסוף פרק נ"א בירמיהו, מסתיים במשפט **עַד הַיָּהּ דְּבַרִּי יְרֻמְיָהוּ**. ואם בפרק נ"א מסתיים ספר ירמיהו, מדוע יש המשך לספר - שהוא פרק נ"ב, אלא צ"ל כפי שביארנו שאת הפרק האחרון העתיק ירמיהו ממה שכתב במלכים.

7. התקופה מהחורבן ועד זמן נחמיה.

ע"פ סדר עולם עם ביאור הגר"א.

נבוכדנאצר מלך 45 שנה. בשנת 19 למלכו החריב את בית ה'.
אויל מרודאך בן נבוכדנאצר 22. (23 מקוטעות).
בלשצר מלך 3 שנים. דריוש מלך מדי וכורש מלך פרס, נלחמו בבלשצר מלך בבל, ניצחוהו וכבשו את בבל, בלשצר מת, ודריוש קיבל את הממלכה.
דריוש המדי מלך כשנה.
כורש הפרסי מלך 4 שנים. (4 מקוטעות, כלומר: דריוש וכורש יחד 4 שנים). בשנה הראשונה למלכו נתן אישור לעלות לא"י ולבנות את בית ה', עלו 42,360 יהודים. בשנה השניה למלכו החלו לבנות את בית ה', הכותים הלשינו לכורש, הם טענו שאם ירושלים תיבנה היהודים ישלטו על כל עבר הנהר (כדוד ושלמה), אז ציווה כורש להפסיק את בניין בית ה', (במקרא לא מפורש שכורש הפסיק את הבנייה, דבר זה תלוי בפירוש הכתובים).
אחשוורוש מלך 14 שנה. בתחילת מלכותו כתבו שונאי ישראל שיטנה על ישראל, ואחשוורוש לא נתן לבנות את בית ה'. בשנת 3 למלכו עשה משתה, ושתי מתה. בשנת 7 למלכו נלקחה אסתר. בשנת 12 למלכו בייג אדר הוציא המן את גזר הדין להשמיד את ישראל. תוך ימים ספורים נתלה המן (בפסח), הגזירה היתה 70 יום. בכ"ג סיון נשלחו אגרות הצלה שהיהודים יכולים לשלוח יד במבקשי רעתם. בשנת 13 לאחשוורוש בייג אדר הרגו היהודים 75,000 איש, בשושן הרגו 500 איש. בי"ד אדר הרגו היהודים בשושן 300 איש ותלו את עשרת בני המן. בשנת 14 למלכו מת אחשוורוש.
דריוש הפרסי. בשנת 2 למלכו, אמרו הנביאים חגי וזכריה לבנות את בית ה', ה' הושיע, ודריוש הסכים ונתן סיוע (עיין בביאור ספר חגי). בשנת 6 למלכו הסתיימה בניית הבית. בשנת 7 למלכו "עליית עזרא" לא"י. בשנת 20 למלכו עלה נחמיה לא"י, עד שנת 32 למלכו, שהיא השנה האחרונה המוזכרת בתנ"ך.

אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב

לסיום נספח זה, נסכם מעט מהשבחים המובאים במקרא על רוח אפינו משיח ה' **דוד המלך**. השבחים המובאים באגדות חז"ל ידועים ומפורסמים, אך ישנם עניינים מפורשים במקרא שאינם ידועים דיים לצורך כך נכתב מאמר זה כנספח.

וְאַתָּה (דוד, מ-) בֵּית לָחֵם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאֶלְפֵי יְהוּדָה

מִמֶּדֶד לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל... (מיכה ה, א).

מי פעל ועשה קורא הדורות מראש. ה' יתברך חישב ותכנן תכנון עמוק עד מאד, היאך תרד לעולם הנשמה היחידה מבין בראיו, שבכוחה להרים את עם ישראל לדרגות גבוהות. רק ע"י זרע דוד, כלומר ע"י משיח בן דוד, יזכו ישראל להגיע לתיקון השלם לעתיד לבוא. ה' הביא את זרע בית דוד המלך לעולם, דווקא מנישואים שהיו בתנאים וזמנים לא רגילים כלל וכלל.

נסקור מעט את הקורות בשבט יהודה עד שנולד דוד המלך.

לאחר מכירת יוסף, ידע יהודה שהוא אשם באבל יעקב אביו שאינו רוצה להתנחם על יוסף. יהודה ירד מאת אחיו (מהר חברון), והתגורר בעיר עדולם שבשפלה, שם הוא נשא אישה ונולדו לו שלושה בנים. הראשון התחתן, הרשיע ומת. השני גם הוא הרשיע ומת. לא זו בלבד שקבר שניים מבניו, לאחר כל זאת גם בת-שוע אשתו מתה, ויהודה נשאר רק עם בנו שלה ולא רצה להשיאו (שלא יחטא וימות כאחיו). לאחר תלאות קשות אלו ארע "מעשה יהודה ותמר". תמר כמעט הוצאה להורג (כשבביטנה **פרץ** וזרח). יהודה הודה ברבים על המעשה ולא הוציאו את תמר להורג. תמר ילדה תאומים **פרץ** וזרח. מי היה תולה תקווה טובה ליהודה לאחר מיתת אשתו ובניו, ובפרט ממעשה תמר? אבל דווקא ממעשה זה שאינו כדרך הטבע וההגיון, נולד **פרץ**. בית פרץ הם עיקר שבט יהודה¹⁵¹ (וכיום עיקר עמ"י), ומשם יצאה מלכות בית דוד.

פרץ בן יהודה הוליד את חצרון, חצרון הוליד את רם, רם הוליד את עמינדב, עמינדב הוליד את נחשון, נחשון הוליד את שלמון, שלמון הוליד את **בועז**.

151. בדברי הימים פרקים ב-ד ישנם פסוקים בודדים על בית זרח, ועל בית שלה. רוב הייחוסים הם לבני פרץ. על ערים רבות וחשובות ביהודה מוזכר שם שהיו מבני פרץ, ואילו בני זרח לא מוזכרים אף לא על עיר אחת. בני שלה איכלסו מספר ערים (ליכה, מרישה), ומוקדשים להם רק שלושה פסוקים.

לבוּעז היו כמה נשים וילדים. בזמנו יצאו שני קרוביו מחלון וכליון עם אביהם לארץ מואב (מפני הרעב), שם נשאו נשים מואביות, ערפה ורות. מחלון וכליון מתו, אביהם אלימלך גם הוא מת, נעמי רצתה לשוב לבית לחם יהודה, **רות** החליטה שהיא תתגייר ותינשא ליהודי ותקבל על עצמה כל קושי שיהיה כרוך בכך (למרות שחמותה ניסתה לדחות אותה מלהתגייר). רות יצאה מארץ מואב לא"י, היא היתה ענייה מרודה ויצאה ללקט בשדה לקט שכחה ופאה, ה' סובב שהיא תגיע לשדה בועז, חמותה אמרה לה ללכת לבוּעז שיגאל אותה, בועז אמר שיש גואל קודם, **הגואל הקודם לא רצה לגאול** (פחד מהאיסור על המואבים לבוא בקהל ה'), וכך נשאר רק על בועז לגאול את רות. מבוּעז ורות נולד עובד, ועובד הוליד את ישי אבי דוד. **רות** שהיתה ענייה וגלמודה, אלמנה, גיורת, ומואבית (שחששו להינשא לה מחשש איסור מואב לבוא בישראל), דווקא היא זכתה להוליד את **עובד**, אבי ישי אבי דוד.

**אָז דַּבַּרְתָּ בְּחֶזֶן לְחִסְדֵיךָ וּתְאַמֵּר שׁוֹיִתִּי עֵזֶר עַל גְּבוּר הַרְימוֹתַי בְּחוּר מַעַם.
מִצְאֵתִי דָוִד עַבְדִּי בְּשִׁמּוֹן קִדְּשִׁי מִשְׁחָתָיו.**

(תהלים פט, כ-כא)

משיחת דוד למלך: ה' אמר לשמואל ללכת לישי בבית לחם, שם ימשח את אחד מבניו למלך. שמואל הגיע אל ישי וראה את בנו הבכור אליאב, ככתוב - **וַיְהִי בְּבוֹאֹם, וַיֵּרָא אֶת אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אֵךְ נִגְדַּי יְהוָה מְשִׁיחוֹ** (שמואל הבין שאליאב נבחר למלך). **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל שְׁמוּאֵל אַל תִּבְטֵ אֶל מְרִאֵהוּ וְאֵל גְּבַהַ קוֹמָתוֹ...**

ישי הביא את בנו השני, ככתוב - **וַיִּקְרָא יְשִׁי אֶל אֶבְיָנָדָב וַיַּעֲבְרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם בָּזֶה לֹא בָּחַר יְהוָה... וַיַּעֲבֵר יְשִׁי שִׁבְעַת בְּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי לֹא בָּחַר יְהוָה בְּאַלְהָהּ. אִפְשֶׁר שִׁישִׁי הַבֵּן שְׁלֹאֲחֵר שִׁכְבֵּר הַעֵבִיר אֶת שִׁבְעַת בְּנָיו, אִין לֹא יוֹתֵר מִי לְהַצִּיעַ, לִכֵּן אִמַּר לֹא שְׁמוּאֵל - וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי הֲתִמּוּ הַנְּעָרִים, וַיֹּאמֶר עוֹד שְׂאֵר הַקֶּטָן (דוד) וְהִנֵּה רָעָה בְּצִאֲנִי, וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי שְׁלַחָה וְקַחְנוּ כִּי לֹא נֹסֵב עַד בָּאוּ פֹה. וַיִּשְׁלַח וַיְבִיאֵהוּ וְהוּא אֶדְמוֹנִי עִם יִפְהָ עֵינָיִם וְטוֹב רֵאִי, וַיֹּאמֶר יְהוָה קוּם מִשְׁחָהוּ כִּי זֶה הוּא (שמואל א' טז, י-יב).**

מהשתלשלות העניין רואים שכל ביאת דוד לעולם היתה לאחר מכשולים רבים וצרות.

עוד שלבים קשים עברו עד שעלה דוד לכיסא המלוכה, שאול רדף אחריו, וגם אנשים משבט יהודה שיתפו פעולה עם שאול נגדו (הזיפים), יושבי קעילה היו מוכנים להסגיר את דוד בידי שאול). הוא נדד לניות ברמה (לשמואל הנביא), לגבעת שאול (מחר חודש וכו'), לאכיש בגת (בשפלה), למערת עדולם (בשפלה), למצפה מואב (במוואב?), למדבר זיף (דרום הר חברון), למדבר מעון (דרום הר חברון), למדבר פארן (נראה שהוא המדבר הדרומי של א"י), ולציקלג בארץ

פלשתים. משמת שאול מלך דוד בחברון רק על שבט יהודה, היו מלחמות בין צבא דוד לצבא איש בושת, ורק לאחר תלאות אלו זכה למלוך על כל שנים עשר שבטי ישראל.

בזאת לא תמו תלאותיו של דוד. לדוד היו ילדים רבים, לאחר מעשה בת שבע מת אמנון הבכור (ע"י אבשלום), וגם הילד הראשון של בת שבע שנוולד מדוד מת. לאחר כל התלאות ילדה לו את שלמה, ודווקא אותו בחר ה' להמליך על ישראל, למרות שכל דרך הנישואין של דוד עם בת שבע לא היתה ישרה בעיני ה'. כי ה' יתברך מביא את התיקון לעולם בצורה שיקשה לעמוד על שרשה - מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך.

דוד היה דור 14 מאברהם אבינו, מלכות בית דוד נמשלת לירח, לכן בימי שלמה שהוא דור 15 מאברהם, היו ישראל ברום המעלה, דור ה-15 מדוד הוא יאשיהו, ובימי בני יאשיהו נחרב בית ה'¹⁵².

תחילת מלכותו על כל ישראל: אחר מות איש בושת בן שאול התאספו כל שנים עשר שבטי ישראל להמליך את דוד. הם עשו משתה שלושה ימים, הביאו צאן ובקר, יין, שמן, פירות וכל טוב, ושמחו אתו. דוד המלך ניצל את אותו המעמד לכבד את ארון ה', שהיה באותו הזמן בקרית יערים. הוא דיבר עם כל ישראל להעלות את ארון ה', והעלו אותו בשמחה (דברי הימים א' פרק יג). בזמן ההוא נהרג עוזה על שרצה לתמוך בידו בארון, ולא זכה דוד להביא אליו את ארון ה'.

שלושה חדשים לאחר מכן, אסף דוד את כל ישראל בשמחה ובשיר, והלכו לדרוש את ארון ה' ולהעלותו לירושלים. כולם העלו את ארון ה' לירושלים, ושוררו לפניו עם כל סוגי כלי השיר: מצלתיים, נבלים, כינורות, מנענעים, צלצלים, בתרועה וקול שופר. דוד המלך בעצמו רקד בכל כוחו לפני ארון ה', ופיזז וכיכר לפני ה', ומיכל אשתו ראתה זאת ובזה לו בלבה. דוד חילק לכל ישראל בשר ויין, ובא לברך את ביתו. אז שאלה אותו מיכל מדוע הוא מתנהג מול שפחות עבדיו (עבדי עבדיו) כאחד הריקים, דוד ענה לה, אני רוקד לפני ה' שבחר בי למלך, וככל שאפזז ואכרכר יותר - כך אהיה מכובד יותר. ככתוב (שמואל ב' ו, יד-כב):

וְדוֹד מְכַרְכֵּר בְּכָל עֵז לְפָנַי יְהוָה וְדוֹד חָגוֹר אֶפֶוד בָּד ...

וַתֵּצֵא מִיְכָל בַּת שָׁאוּל לְקִרְאֵת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה נִּכְבַּד הַיּוֹם מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינַי אֲמָהוּת עֲבָדָיו כִּהְגִּלוֹת נִגְלוֹת אֶחָד הָרִיקִים. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל

152. כאמור, דוד היה דור 14 מאברהם, והוא עשה את המלחמות, שלמה שהיה הדור ה-15 מלך בשלווה (דוד זהו בגימטריה 14), בימי שלמה נשלם תיקון הירח ואז ישראל כמעט לא נלחמו. בגאולה בימי אחשוורוש, היהודים היכו באויביהם ב-י"ג וב-י"ד אדר ובט"ו אדר נחו, ט"ו זהו היום החשוב של פורים. ביציאת מצרים, היהודים לא היכו בגויים, אלא ה' הכה את המצרים ובאותו לילה כבר נגאלו, ולכן היה זה בט"ו בחודש.

**מִיִּכְל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר בִּי מֵאֲבֹיךָ וּמִכָּל בְּיָתוֹ לָצֹת אֶתִּי נָגִיד עַל עַם
יְהוָה עַל יִשְׂרָאֵל וְשִׁחֲקֵתִי לִפְנֵי יְהוָה: וּנְקַלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהֵייתִי שָׁפֵל בְּעֵינֵי
וְעַם הָאֲמָהוּת אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עִמָּם אֲכַבְדָּהּ:**

העולה מן הדברים הוא, שמייד בתחילת מלכותו דוד ניצל את כוחו לכבד את ארון ה', ואת בית ה'.

דאגתו לבית ה': דוד המלך אמר לנתן הנביא שהוא עצמו יושב בבית ארזים, ואילו ארון ה' נמצא תחת יריעות. כלומר, הוא רוצה לבנות את ביהמ"ק. ה' שלח את נתן הנביא להודיע לו שהוא לא יבנה את בית ה', אלא בנו שלמה יבנהו. ואכן, דוד לא בנה את ביהמ"ק, אך הוא הכין את כל הדרוש לבניית בית ה'. הוא הביא כמות גדולה מאד של זהב וכסף, יהלומים, ברזל ונחושת, עצי ברושים, ואבני שיש לרוב. הביא אומנים לכל סוגי החומרים שהיו לו, והכין את תבנית ההיכל, הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל, עשה רשימה מפורטת היאך לבנות את בית ה' ואלו כלים להכין. לפני מותו אסף את כל צבא ישראל, והתרים למען בית ה'. הוא מינה ממונים על כל האוצרות שהכילו את החומרים המיועדים לבניין בית ה', ציווה את בנו ואת כל שרי ישראל לבנות את בית ה', וחיזקם ועודדם (דברי הימים א', פרקים י-כט).

במשך שנות מלכותו אסף דוד המלך את הכהנים והלוויים, סידר אותם במשמרות, לימד אותם לשיר לפני ה' כל יום בעוז בכלי שיר, ועשה ככל יכלתו לדאוג לכבוד ה' ולכבוד בית ה'.

דוד המלך דאג מאד להעלות את מצב כבוד ה' ועם ישראל, וקידם את העולם לתיקונו השלם בכל התחומים.

עבודת ה': דוד המלך עבד את ה', ושמר את כל מצוות ה' קלה כבחמורה בדקדוק גדול, ובד בבד בהתלהבות עצומה, באהבת ה', ובשירה ובזמרה. כל לילה היה מזמר לה' בשירות ותשבחות מחצות ועד עלות השחר. דוד נכסף מאד לה' ולתורתו, עד כדי שעסק בתורה כנגד מלכי עולם ללא חת ולא בוש בכך.

(שהרי ברור, מחד גיסא, שלעבוד את ה' בהתלהבות בלי לקיים את ההלכה הוא מאוס מאד בעיני ה', כפי שה' כעס מאד על שאול המלך שהחיה בהמות משלל עמלק - כדי לזבוח לה'. מאידך, ברור שה' לא חפץ באדם שישמור את מצוותיו קלה כבחמורה, בלי התלהבות בעבודת ה'. אך דוד מלכנו, רוח אפינו משיח ה', גם שמר את מצוות ה' בתכלית הדקדוק, וגם בהתלהבות עצומה בשירה ובכלי שיר, ביום ובלילה).

דוד המלך ידע להיות עניו כשהיה צריך, כאשר הוכיחו נתן הנביא (במעשה בת שבע, ובזמן שספר את ישראל), הוא הודה מייד על חטאו

מאיך גיסא, הוא ידע גם אימתי להתגאות בדרכי ה'. הוא בטח בה' ותמיד ניצח בכל המלחמות, לא היה אדם שנלחם בדוד ושרד יותר משנתיים (למעט שמעי בן גרא, שדוד לא רצה להורגו). דוד התהלך בזאת שבטח בה' והצליח, ואמר - **לִי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מְעוֹז רֵאשִׁי הַיְהוּדָה מְחַקְקִי. מוֹאָב סִיר רַחֲצִי עַל אֲדוֹם אֲשָׁלִיךְ נַעֲלִי.** גאוותו היתה בכך שהוא הולך בדרך ה', כפי הנאמר בירמיהו - **כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשֹּׁפֵל וַיִּדַע אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וַיִּצְדָּקָה בְּאֶרֶץ.**

מלחמותיו בגויים: את הגויים שמררו את חיי ישראל, עינה דוד בעינויים נוראים. הוא הרג שני שלישי ממואב, ואת בני עמון שנלחמו בו הוא רמס בטיט וגרר את בשרם בברזל מחודד. דוד הכניע את ארם ועשה אותם לעבדים נושאי מנחה בשבילו, הוא וצבאו היכו כמה וכמה פעמים בפלשתים, הרגו את גיבוריהם, והוא עצמו הרג בהם לרוב. יואב שר צבאו, ישב באדום במשך חצי שנה והכה כל זכר (דוד לא הרג בגויים מבלי סיבה, אך מפני שהם נלחמו בישראל בתקופה ההיא, הוא הכניע אותם עד עפר).

בימי שאול בזמנים שדוד היה ממונה על אנשי הצבא, כל אימת שיצאו הפלשתים להילחם בעמ"י, הרג בהם דוד רבים, והצליח יותר מכל אנשי המלחמה.

בזמן ששלח ישי את דוד בנו להביא צידה לאחיו ולשר האלף, שמע דוד את גלית הפלשתי מחרף את ישראל, ומייד אמר - **כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הָעָרַל הַזֶּה כִּי חָרַף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים,** החליט להילחם בו, והרגו.

גם בזמן שברח מפני שאול, והודיעו לו שפלשתים נלחמים בקעילה, והם בוזזים את הגרנות. למרות שדוד היה אז בסכנת חיים הוא לא התייאש מלהציל את ישראל, ושאל את ה' האם ללכת לקעילה להילחם בפלשתים. אנשיו אמרו לו, אנחנו פה ביהודה מפחדים על נפשנו (שאו הרג שאול את כל נוב עיר הכהנים, על שכהן אחד נתן לדוד לחם וחרב), ואתה רוצה להילחם במערכות פלשתים בקעילה? דוד לא היסס, הוא שאל בה', ה' אמר לו - קום לך קעילה כי אני נותן את פלשתים בידך. ואכן דוד הלך לקעילה, היכה את הפלשתים, והושיע את יושבי קעילה (שמואל א' פרק כ"ג).

במות שאול קרעו דוד ואנשיו את בגדיהם, צמו ובכו, למרות ששאול ואנשיו רדפו את דוד כמה וכמה פעמים. **דוד ראה מעל הכל את כבוד ה', ואת כבוד עם ה',** אמנם הוא סבר ששאול ראוי למות (שמואל א' כד, יב), אבל הוא לא העז להרגו, ואף מנע את אנשיו מלהרגו, כי הוא סבר שכל מי שיש בו יראת שמים, לא יוכל לשלוח את ידו להשחית אדם שאותו משח ה' אלהי ישראל. כפי שברור לנו שגם בנסיבות מוצדקות ביותר אסור ח"ו לשרוף ס"ת, כי עליו כתובים דברי ה', כך

גם דוד אמר, שאדם אותו בחר ה' ומשח אותו אינו סתם אדם, אלא "משיח ה'".
ה' אמר "אני רוצה אותו", ומי יוכל איפוא לשלוח את ידו לפגוע באדם שכזה.

שנאתו לרשעים - דוד המלך שנא את הרשע ואת הרשעים עד עמקי נשמתו, ותמיד ציפה וחיכה להכניעם. כשסיפר לו נתן הנביא שעשיר גנב מהעני את הכבשה היחידה שלו (משל כבשת הרש בעניין בת-שבע), כעס דוד מאד, ומייד נשבע שהוא הורג את העשיר. מצינו שדוד אמר - **מְלִשְׁנֵי בַסֵּתֶר יִרְעוּ אוֹתוֹ אֲצִמִּית** (תהלים קא,ה). דוד לא ויתר לרע בשום אופן, והכניע את הרע על כל סוגיו. את רשעי ישראל הערב רב, הוא רדף והרג, ככתוב בתהילים (שם, שם, ח) - **לְבַקְרִים אֲצִמִּית כָּל רִשְׁעֵי אֶרֶץ** (כל בוקר אכרית את הרשעים). עניין זה בולט בספר תהילים, עד כמה קשה היה בעיני דוד לראות את הצלחת הרשעים, וכמאמר חז"ל 'ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים' (ברכות דף ט ע"ב).

מחד ידע דוד להתאכזר מאד על הרשע והרשעים, ומאידיך ריחם מאד על עם ישראל. לאחר שמנה את מספר ישראל, היתה מגיפה, ואז אמר דוד לה' - **הֲנִיחָה אֲנֹכִי חֲטָאתִי וְאֲנֹכִי הַעֲוִיֹתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאֵן מִה עָשׂוּ תְהִי נֹא יָדְדָּ בִי וּבְבֵית אֲבִי** (סוף ספר שמואל). הוא העדיף לסבול עליו את הצרה, והעיקר להציל את ישראל.

את הרשעים הוא רמס כאמור, אבל בבית שאול מלך ישראל, אף שהם נלחמו בו, לא פגע בהם יותר ממה שהיה ממש נחוץ לצורך הצלתו (גם זה בקושי רב).

לאחר מות שאול היתה מלחמה בין צבא איש בושת בן שאול לבין צבא דוד. לאחר שנכנע איש בושת, דאג דוד לשלום בית שאול, ואף ביזה ברבים את יואב שהיה מגיבוריו ובן אחותו, על שהרג את אבנר, והוא עצמו ספד לאבנר (למרות שאבנר ניהל מלחמה נגד צבא דוד, והרג את עשהאל בן אחותו של דוד, אבל הוא ראה שאבנר חזר בו והלך אחריו, והחשיבו כשר וגדול).

כאשר שני אנשים, רכב ובענה, הרגו את איש בושת בן שאול שהיה יריבו של דוד והביאו את ראשו לדוד, הרג אותם דוד מיד ותלה את ידיהם ואת רגליהם על החומה, הוא אמר להם, אני הרגתי את מי שבישר לי ששאול מת (היתה לו סיבה לכך), כ"ש אתם אנשים רשעים, שהרגתם אדם צדיק, ברור שאבקש את דמו מידכם, ואכרית אתכם מן הארץ. דוד לא התבלבל במשפט, גם כשאחד הצדדים היה יריב שלו (איש בושת בן שאול), הוא עדיין לא שכח שאיש בושת היה איש צדיק, והם אנשים רשעים וראוי לבער אותם מן הארץ¹⁵³.

153. נראה שהם הרגו את איש בושת רק בשביל להחניף לדוד ולא בשביל להציל את דוד מידי איש בושת, שהרי באותו הזמן איש בושת כבר לא נלחם בדוד, וכשציווה עליו דוד להביא לו את מיכל בת שאול, נכנע איש בושת ושמע לו והביא אותה. ועוד, שלאיש בושת כבר לא היה

דוד עמד בניסיון של עושר מופלג, ובניסיון של חיים מרורים, ותמיד הלך בדרך ה', בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו.

יואב בן צרויה: יואב היה בנה של צרויה בת ישי אחות דוד. להלן נראה מעט מהיחסים שהיו בין דוד לבין יואב בן צרויה.

יואב לא מוזכר כלל במקראות העוסקים בזמנים שדוד ברח משאול, ואילו אבישי בן צרויה מוזכר (שמואל א' כו,ו).

במלחמה בין דוד לאיש בושת בן שאול עמד יואב בראש הצבא, אבל לאחר שהרג את אבנר כעס דוד עליו מאד, קיללו וביישו ברבים (שמואל ב' פרק ג'). אפשר שדוד החליט להורידו מתפקידו, אבל לבסוף החזירו לתפקידו, כדלהלן.

לאחר מכן נקבצו כל ישראל להמליך את דוד בחברון. דוד הוליך אותם לכבוש את ירושלים (כי ידע שהיא העיר אשר בחר ה'). דוד הכריז - **כָּל מִכָּה יְבוּסִי בְּרֵאשׁוֹנָה יְהִי לְרֵאשׁ וּלְשָׂר, וּמִיִּיד - וַיַּעַל בְּרֵאשׁוֹנָה יוֹאָב בֶּן צְרוּיָה וַיְהִי לְרֵאשׁ** (דה"י א' יא,ו), כך שיואב חזר לתפקידו ונהיה שר הצבא של כל ישראל, ואף שיקם את ירושלים ככתוב שם.

אבשלום הרג את אמנון וכו'. יואב עשה למען דוד, והחזיר את אבשלום לירושלים. אבשלום קרא ליואב ולא בא, ואז שרף אבשלום את שדה יואב. כך שכנע אבשלום את יואב לעזור לו לראות את פני המלך.

לאחר מכן היה מרד אבשלום. דוד הזהיר את שרי הצבא שלא להרוג את אבשלום, אך יואב לא התייחס לזה והרג את אבשלום (בשעה שהיה יכול להביאו חי, בלי שום סכנה). דוד החליט להדיח את יואב מתפקידו, ושם תחתיו את עמשא (בן אביגיל בת ישי אחות דוד).

כל ישראל המליכו את דוד מחדש. לאחר מכן פרץ מרד שבע בן בכרי. דוד שלח את עמשא לדכא את המרד, ועמשא התמהמה. דוד ראה שעמשא מתמהמה ושלח את אבישי לדכא את המרד, ולמעשה יואב יצא בראש (והרג את עמשא). ויואב הצליח לדכא את המרד, אז דוד החזיר את יואב לתפקידו להיות שר על כל צבא ישראל (שמואל ב' כ,כג).

לסיכום: יואב המרה את פי דוד ארבע פעמים: 1. הריגת אבנר, שהיא נחשבת למעשה חמורה מאד מבחינת משפט המלך, שהרי דוד הבין שצריך לקבל את אבנר ועשה לו משתה, ואילו יואב החליט להרגו מבלי להודיע למלך. 2. הריגת

כוח, כי אבנר שר הצבא שהמליכו כבר מרד בו ודיבר עם כל זקני ישראל שראוי להמליך רק את דוד. לכן התועלת בהריגת איש בושת הייתה רק לנקמה על ששאול רדף את דוד, כפי שרכב ובענה אמרו לדוד - **הֲנֵה רֵאשׁ אִישׁ בִּשְׁת בֶּן שְׂאוּל אִיבָד אֲשֶׁר בָּקַשׁ אֶת נַפְשִׁי וַיִּתֵּן יְהוָה לְאֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ נְקָמוֹת הַיּוֹם הַזֶּה מִשְׂאוּל וּמִזְרָעוֹ** (שמואל ב' ד,ח).

אבשלום, לאחר שדוד הזהירו ברבים לא להרגו. 3. הריגת עמשא, גם זה עשה יואב מבלי להודיע לדוד (מלכים ב' ב, לב), ברור שהיה חייב לקבל אישור מהמלך לפני שהוא הורג את עמשא, שר הצבא, למרות שסבר שהוא חייב מיתה כי לא הזעיק את איש יהודה בזמן. 4. יואב המליך את אדוניהו, בשעה שככל הנראה ידע היטב שרצון דוד היה להמליך את שלמה, ולא שאל את פי דוד, אלא עשה זאת מדעתו.

אבי מורי הרה"ג ר' יצחק חנון שליט"א העיר לי, שיואב בן צרויה בת ישי הרג שני בני דודים שלו, את אבשלום בן דוד בן ישי, ואת עמשא בן אביגיל בת ישי¹⁵⁴.

יואב היה צדיק גדול. חז"ל משבחים אותו בכמה שבחים. דוגמה לכך, במשניות בדיני ערי מקלט, המשנה רוצה להביא דוגמה לאדם שכל ישראל צריכים אותו מאד. ומזכירה רק את יואב, "ואפילו ישראל צריכין לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה" (מכות ב, ז). גם מיתת יואב נתנה עידוד לשונאי ישראל להתקומם, ככתוב - **וְהִדְדָּ שְׁמַע בְּמַצְרִים כִּי שָׁכַב דָּוִד עִם אֲבֹתָיו וְכִי מָת יוֹאָב שֶׁר הַצָּבָא...** (מלכים א' יא, כא).

ברור שה' בחר רק בדוד, ורק לדוד היתה ההשקפה האמיתית איך לנהוג ולהנהיג. רק דוד ידע מתי ראוי לשפוך דם, ומתי לא. הוא ידע להיזהר לא להרוג את שאול ואת בית שאול למרות שנלחמו בו (ואילו יואב הרג את אבנר, כי הוא הרג את אחיו, וכמו"כ הרג את עמשא (ע"פ חז"ל) כי הוא היה שר צבא נגדו, ולקח את תפקידו). אבל מ"מ ברור שיואב נזהר מאד שלא יישפך דם ישראל חינם, ובמלחמה עם אבנר, כשביקש ממנו אבנר להפסיק את המלחמה, הוא מייד הפסיק, למרות שצבא איש בושט ניגף לפניו (ואף יואב לא פתח במלחמה, ואבנר הוא זה שגרם לכך). גם במלחמה נגד שבע בן בכרי הקשיב יואב לדברי האשה החכמה, ואמר: "חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית", וחפש עצה איך לדכא את המרד בלי להשחית את העיר.

154. מקורות: הריגת אבשלום, שמואל ב' יח-יד-טו. הריגת עמשא, שמואל ב' כ.י. ייחוס יואב, דברי הימים א' ב, טז. ייחוס עמשא, דברי הימים א' ב, יז.

נספח שני

**עשרת השבטים
במקרא**

נספח שני

עשרת השבטים במקרא

נספח זה יחולק לשלושה חלקים.

גלויות למצרים ואשור.

האם יש בינינו אנשים מעשרת השבטים.

ביאור נבואת הנחמה בפרק ל"א בירמיהו (ההפטרה של יום ב' של ראש השנה).

גלויות למצרים ואשור

בספר מלכים מבואר שעשרת השבטים גלו לאשור חלח חבור נהר גוזן וערי מדי, ולא מוזכרים שם מקומות נוספים, אבל בחמישה מקראות בנביאים אחרונים מפורש שהם גלו גם למצרים¹⁵⁵.

עוד יש לדעת, בכל מקום בנביאים אחרונים, שמוזכר גלויות למצרים ואשור, הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים, כפי שיבואר להלן.

ישנם חמישה מקומות בנביאים אחרונים בהם מוזכרת גלות למצרים ולאשור: פעמיים בהושע, פעמיים בישעיהו, ופעם אחת בזכריה.

155. העניין שעשרת השבטים גלו למצרים, לא מפורש כלל בספר מלכים. ונראה שלאחר שמלך אשור כבש את מצרים ואת כוש ובלל את המצרים והאשורים, הוא הגלה לשם גם אנשים מעשרת השבטים. כידוע שדרכו של מלך אשור היה לבלול עמים זה בזה ולהגלותם אל מקומות אחרים, וכפי שאמרו חז"ל "כבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות" (מסכת ידים פ' ד' משנה ד').

לאחר שמלך אשור כבש את מצרים, הוא בלל כאמור את המצרים והאשורים, ככתוב - **ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובה אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את אשור** (ישעיהו יט, כג). (מצאו שבר מנסרה ב-כלח (עיר באשור) בה מלך אשור מתפאר בהצלחותיו, וכתוב בה "המצרים והערבים, ההוד של אשור אדוני הממס, ולבם הלם למשמע הזכרת שמי, רפו ידיהם. את הנמל החתום של מצרים פתחתי ואת האשורים והמצרים בללתי אלה עם אלה' וגרמתי להם שיסחרו אלה עם אלה").

בהושע (טו), נאמר על עשרת השבטים - **כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מן תקבצם** - אולי הכוונה שהם יהיו נידחים בארץ מצרים.

1. (הושע ט, ג) **לא יִשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וְיִבְאֲשׁוּר טָמֵא יֹאכְלוּ** - כלומר עשרת השבטים לא יתעכבו בא"י, אלא יגלו למצרים ולאשור (אפרים - אלו עשרת השבטים).

2. (הושע פרק י"א) פסוק ח' - **אִיךָ אֶתְנַדְּ אֶפְרַיִם'...**

פסוק י': **אֲחֵרֵי יְהוָה יִלְכוּ בְּאֶרְיָה יִשָּׁאג כִּי הוּא יִשָּׁאג וְיִחְרְדוּ בְּנֵים מַיִם.**
פסוק יא: **יִחְרְדוּ כְצִפּוֹר מִמְצְרַיִם וְכִיּוֹנָה מֵאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהוֹשִׁבְתִּים עַל בְּתִיחֵם נְאֻם יְהוָה** - כלומר עשרת השבטים יחזרו ממצרים ומאשור.

3. (זכריה י, ז): **וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם... וְהִשְׁבֹּתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְיִבְאֲשׁוּר אֶקְבָּצֵם...** בנספח 3 נאריך בביאור נבואה זו.

ממקראות אלו הוברר לנו שהגלויות למצרים ולאשור, הן בהקשר לעשרת השבטים, שהרי המקראות מדברים רק על עשרת השבטים, ומוזכר בהם 'מצרים' ו'אשור'. מכאן נלמד גם על שני מקראות בישעיהו שמוזכר בהם 'מצרים' ו'אשור', שגם הם מדברים על עשרת השבטים.

4. בישעיהו (כו, ג) נאמר: **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׂוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם.** (בנספח 3 יבואר נבואה זו).

5. ועוד בישעיהו (יא, יא): **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדָנִי שְׁנֵית יָדוֹ לְקִנּוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמְצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעִילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחַמַּת וּמֵאֵיֵי הַיָּם.**

עיקר גלותם לאשור, ככתוב - **עַד אֲשֶׁר הִסִּיר יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵיו כַּאֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד כָּל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים וַיִּגַּל יִשְׂרָאֵל מֵעַל אֲדָמְתוֹ אֲשׁוּרָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה** (מלכים ב יז, כג).

וגלו גם למצרים, ככתוב - **לֹא יִשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאֲשׁוּר טָמֵא יֹאכְלוּ** (הושע ט, ג).

וגלו לכל העולם, ככתוב - **כִּי הִנֵּה אֲנֹכִי מְצִיָּה וְהִנְעוּתִי בְּכָל הַגּוֹיִם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל** (עמוס ט, ט). (עמוס ניבא בעיקר על עשרת השבטים).

במשנה בסנהדרין (ק"י ע"ב) ישנה דעה שעשרת השבטים אינם עתידים לחזור. אבל כמה מרבתינו הראשונים כבר ביארו שהכוונה רק לאותם שגלו, שהם אינם עתידים לחזור, אבל בניהם יחזרו לארץ ישראל.

מלבד זאת, כל חכמי ישראל שביארו את ספרי הנביאים כותבים במפורש, שעשרת השבטים עתידים לחזור, ועיין במאמר הגאולה לרמח"ל (ועיין בנספח 3).

האם יש בינינו אנשים מעשרת השבטים?

לאחר מות שלמה נחלקה מלכות ישראל; רחבעם בן שלמה מלך רק על השבטים יהודה ובנימין, ועשרת השבטים המליכו עליהם את ירבעם בן נבט.

אחרי ירבעם בן נבט מלכו על עשרת השבטים עוד 23 מלכים.

הושע בן אלה היה המלך האחרון של עשרת השבטים. בסוף מלכותו (בימי חזקיהו מלך יהודה) גלו כל עשרת השבטים, חוץ מאלו שהיו במלכות יהודה, כפי שיבואר להלן.

בזמן בית ראשון רבים מעשרת השבטים הצטרפו למלכות יהודה, ונשארו בארץ יהודה תחת מלכות יהודה גם לאחר גלות עשרת השבטים. חלקם אף התיישבו בירושלים בתחילת ימי בית שני.

בזמן בית ראשון, מלכו 20 מלכים לבית דוד.

שלמה בן דוד.	יהורם.	יותם.	יאשיהו.
רחבעם.	אחזיהו	אחז.	יהואחז בן יאשיהו.
אבים.	יואש.	חזקיהו	יהויקים בן יאשיהו,
אסא.	אמציהו	מנשה.	יהויכין בן יהויקים
יהושפט.	עוזיהו.	אמון.	צדקיהו בן יאשיהו.

בימי רחבעם בן שלמה בן דוד אנשים מכל עשרת השבטים עזבו את ירבעם בן נבט והלכו ליהודה, וחזקו את מלכות רחבעם שלוש שנים¹⁵⁶.

בימי אסא הלכו אנשים רבים מעשרת השבטים ליהודה להיות תחת מלכות אסא, בעיקר מהשבטים אפרים מנשה ושמעון. אסא כבש ערים מעשרת השבטים, וביער משם את העי"ז¹⁵⁷.

156. בתחילת מלכות רחבעם בן שלמה עזבו הכהנים והלויים שהיו גרים במקומות של עשרת השבטים את ערי מגרשיהם והלכו לגור ביהודה תחת מלכות רחבעם. גם היו אנשים מעשרת השבטים שהלכו לגור ביהודה תחת מלכות רחבעם, וחזקו את מלכות רחבעם בן שלמה בן דוד. אלו הם פסוקים מפורשים בדברי הימים ב' יא, ג, יז:

י' וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר בְּכָל יִשְׂרָאֵל הִתְיַצְבוּ עִלָּיו מִכָּל גְּבוּלָם. יד כִּי עָזְבוּ הַלְוִיִּם אֶת מִגְרָשֵׁיהֶם וְאַחֲזָתָם וַיָּלְכוּ לַיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם כִּי הִזְנִיחַם יְרָבֶעַם וַבְּנֵיו מִפְּהֶן לַיהוָה. טו וַיַּעֲמֵד לוֹ כֹּהֲנִים לְבָמוֹת וְלִשְׁעִירִים וְלַעֲגָלִים, אֲשֶׁר עָשָׂה. טז וְאַחֲרֵיהֶם מִכָּל שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל הִנְתַּנִּים אֶת לִבְקָשׁ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּאוּ יְרוּשָׁלַם לְזִבּוֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם. יז וַיִּחֲזְקוּ אֶת מַלְכוּת יְהוּדָה וַיֹּאמְצוּ אֶת רַחֲבֶעַם בֶּן שְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שְׁלוֹשׁ.

157. בימי אסא עזבו רבים מעשרת השבטים את מלכות ישראל והלכו לגור ביהודה תחת מלכות אסא, ככתוב - וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל יְהוּדָה וּבְנֵימִן וְהַגָּרִים עִמָּהֶם מֵאֲפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וּמְשֻׁמְעוֹן כִּי

יהושפט. שלט גם הוא על הערים שכבש אסא אביו מעשרת השבטים¹⁵⁸.

בימי **יאשיהו**, נאמר¹⁵⁹ שאספו כסף לחזק את בית ה', מאפרים ומנשה ומשארית עשרת השבטים (כלומר: ראובן, גד, יששכר, זבולון, נפתלי, אשר, דן). והיה זה כ-80 שנה אחרי גלות עשרת השבטים (שהרי עשרת השבטים גלו בימי חזקיהו) ומכאן הוברר לנו שיש בינינו רבים מעשרת השבטים.

בתחילת ימי בית שני ישבו בירושלים אנשים מאפרים ומנשה, ככתוב בדברי הימים (דה"י א' ט, ב-ג):

והיושבים הראשנים אשר באחזתם בעריהם ישאל הכהנים הלויים והנתינים. ובירושלם ישבו מן בני יהודה ומן בני בנימן ומן בני אפרים ומנשה'.

מכאן שעשרת השבטים שהיו במלכות יהודה, גם עלו עמם בזמן שיבת ציון לבנות את הבית השני.

ביאור פסוקי נחמה על עשרת השבטים

הנבואה בירמיהו ל"א מתחילת הפרק - **כֹּה אָמַר יְהוָה מֵצֵא חֵן בְּמַדְבָּר, עַד - הַבֵּן יִקְרֶה לִי אֶפְרַיִם... (פסוק יט)**, שהיא הפטרת יום ב' של ראש השנה, היא אך ורק על עשרת השבטים, ויבוארו המקראות בנבואה זו.

בהערות השוליים יובאו נבואות אחרות על עשרת השבטים, אשר בהן נמצאים עניינים המוזכרים בנבואה זו.

כאמור, על דרך הפשט נבואה זו היא אך ורק על עשרת השבטים, משום שמוזכר שם כמה פעמים **אפרים**, ומוזכרים שם **הר אפרים**, ו**שומרון** (מקומות מרכזיים

נָפְלוּ עֲלָיו מִיִּשְׂרָאֵל לֶרֶב בְּרֵאשִׁית כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיו עִמּוֹ (דברי הימים ב' טו, ט).

אסא מלך יהודה ובעשא מלך ישראל (עשרת השבטים) נלחמו זה בזה כל ימיהם.

אסא לכד ערים מהר אפרים, וביער משם את העיז, ככתוב - **וַיִּשְׁמַע אֶסָא הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהַנְּבוּאָה עַד הַנְּבִיא הַתְּחִזֵּק וַיַּעֲבֹר הַשְּׁקוּצִים מִכָּל אֶרֶץ יְהוּדָה וּבְנִימָן וּמֵן הָעָרִים אֲשֶׁר לְכַד מֵהַר אֶפְרַיִם וַיַּחֲדֹשׁ אֶת מִזְבְּחֵי יְהוָה אֲשֶׁר לִפְנֵי אוֹלָם יְהוָה** (דברי הימים ב' טו, ח).

158. יהושפט בן אסא מלך גם הוא על הערים שכבש אסא אביו. להלן תחילת פרק י"ז בדברי הימים ב' - **וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַחְתָּיו וַיִּתְחַזַּק עַל יִשְׂרָאֵל. וַיִּתֵּן חֵיל בְּכָל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתֵּן נְצִיבִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרֵי אֶפְרַיִם אֲשֶׁר לְכַד אֶסָא אָבִיו.**

159. **וּבִשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עָשָׂרָה לְמַלְכוּת לְטָהַר הָאָרֶץ וְהַבַּיִת שָׁלַח אֶת שָׁפָן בֶּן אֶצְלִיָּהוּ וְאֵת מַעֲשִׂיָּהוּ שֵׁר הָעִיר וְאֵת יוֹאָח בֶּן יוֹאָחַז הַמְּזַכֵּיר לְחַזֵּק אֶת בַּיִת יְהוָה אֱלֹהֵיו.**

וַיָּבִאוּ אֶל חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיִּתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף הַמּוֹבָא בַּיַּת אֱלֹהִים אֲשֶׁר אָסְפוּ הַלְוִיִּם שְׁמֵרֵי הַסֵּף מִיַּד מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וּמִכָּל שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִכָּל יְהוּדָה וּבְנִימָן וַיֵּשְׁבוּ יְרוּשָׁלַם (דה"י ב' לד, ח-ט).

של עשרת השבטים). ואילו "יהודה" לא מוזכרים כאן כלל. ליהודה מוקדשים הפסוקים הבאים אחר נבואה זו¹⁶⁰.

א **כֹּה אָמַר יְהוָה מֵצֵא חֵן בְּמַדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב** - מצא חן בעיני דור המדבר, ששרדו מחרב מצרים, ולעתיד לבא - **הַלֹּחַף לְהַרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל** - כלומר אני אביא את 'עשרת השבטים' לרוגע ולשלווה.

ב **מִרְחוֹק יְהוָה נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֵּתִיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֹסֵד** - אני אוהב אתכם עשרת השבטים אהבת עולם, ואיני שוכח אתכם, אני עתיד למשוך לכם חסד ולהושיע אתכם.

ג (משל) **עוֹד אֶבְנֶה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַפִּיךָ וַיֵּצֵאת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים**.

ד (נמשל) **עוֹד תִּטְעֵי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן**, אני עתיד להחזיר אתכם לא"י, ותטעו כרמים בהרי השומרון. שהוא המקום המרכזי של עשרת השבטים (האיזור ההררי הטוב מבית אל וצפונה עד עמק יזרעאל) **נָטְעוּ נִטְעִים וְחִלְלוּ**. בפסוק ג' נאמר: עוד תעדי תופיך... כלומר יגיע זמן שעשרת השבטים יהיה עליהם עדייפים, ומהו עדייפים? (פסוק ד') שהם יטעו כרמים בהרי שומרון!

ה **כִּי יֵשׁ יוֹם קָרָאוּ נֹצְרִים בְּהַר אֶפְרַיִם** (מבית אל וצפונה), **קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ** - יגיע יום ובו שומרי שדות מעשרת השבטים בהר אפרים, יאמרו איש אל רעהו, בואו ונעלה לירושלים לחלות את פני ה' אלהינו.

ו **כִּי כֹה אָמַר יְהוָה רְנוּ לַיַּעֲקֹב שְׂמֵחָה** - אתם עשרת השבטים שמחו ורננו, **וַיִּצְהָלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם**, הכריזו בשמחה במקומות מרכזיים בעולם, **הַשְּׂמִיעוּ הֲלָלוּ וְאָמְרוּ הוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת עַמּוֹת יִשְׂרָאֵל**, תכריזו שה' כבר מושיע אתכם.

ז **הֲנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבְּצֵתִים מִיַּרְפְּתֵי אֶרֶץ בָּם עוֹר וּפִסֶּחַ הָרָה וַיִּלְדֹת יַחְדָּו קָהַל גְּדוֹל יְשׁוּבוּ הִנֵּה** - אני אקבץ את כל עשרת השבטים מכל העולם, כולל החלשים שבהם, והם יחזרו לא"י בקהל גדול¹⁶¹.

160. פרקים ל-לא בירמיהו הם נבואה אחת, וכסדר הזה: פרק ל' הוא נבואת נחמה לכל ישראל, פרק לא, פסוקים א-יט נחמה לעשרת השבטים, לאחר מכן ישנם כמה פסוקי נחמה ליהודה, לאחר מכן חוזר הנביא שוב לנחם את כל ישראל, כפי שביארנו בספר ירמיהו.
161. נזכיר שלושה עניינים, המוזכרים בנבואה.

1. יגיעו קהל גדול מעשרת השבטים - **קָהַל גְּדוֹל יְשׁוּבוּ הִנֵּה**.
2. בזמן גאולתם הם יקראו אל ה' - **בְּכִכִּי יִבְאוּ וּבִתְהַנּוּנִים אוֹבִילִם**.
3. בנבואה זו מודגש עניין השמחה הגדולה שהם ישמחו בישועתם, ככתוב - **וַיָּבֹאוּ וַיִּרְנְנוּ בְּמִרוֹם צִיּוֹן... וְהִיִּתָּה נִפְשָׁם כְּגֹן רֶוַח... אִז תִּשְׂמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל וּבְחָרִים וּזְקִינִים יַחְדָּו וְהַפְּכֵתִי אֲבָלָם לְשִׁשׁוֹן וְנַחֲמֵתִים וְשִׂמְחֵתִים מִיּוֹגִים... וְעָמִי אֶת טוֹבִי יִשְׂבְּעוּ...**

גם בנבואת זכריה בפרק י' נאמר על עשרת השבטים: 1. שהם יזכרו את ה', 2. ישמחו בישועתו, 3. ויתרבו מאד. ככתוב - **וְהָיוּ כְּגִבּוֹר 'אֶפְרַיִם' וְ'שִׂמְחָה לָבָם כְּמוֹ יַיִן' וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ יִשְׂמְחוּ' וְגַל לָבָם בִּיהוָה... וְאֶזְרְעֵם בְּעַמִּים' (כלומר, שהם יתרבו מאד) וּבְמִרְחָקִים יִזְכְּרוּנִי... וְגִבְרֵתִים בִּיהוָה וּבְשִׁמּוֹ תִתְהַלְכוּ (זכריה י, ז-יב). לסיכום: גם בנבואת זכריה**

ח **בְּכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילִם אוֹלִיכֶם אֶל נַחְלֵי מִים בְּדֶרֶךְ יֵשׁוּר לֹא יִפְשְׁלוּ בָּהּ כִּי הִיטִי לְיִשְׂרָאֵל לָאֵב וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא - ה' אומר: עשרת השבטים יקראו אלי ויבכו אלי וכך יגאלו. אני אשמע אותם, כי אני אביהם והם לי כבן בכור, ואני אדאג לספק את כל צרכיהם, ואוליכם בדרך טובה שלא יכשלו בה יותר.**

ט **שָׁמְעוּ דָבָר יְהוָה גּוֹיִם וְהִגִּידוּ בְּאֵיִם מִמְרֹחֵק וְאָמְרוּ מִזֶּרֶה יִשְׂרָאֵל יִקְבְּצֵנוּ וְשָׁמְרוּ פְרָעָה עֲדָרוּ -** הכריזו בכל העולם שה' מקבץ את עשרת השבטים ושומר עליהם כרועה ששומר על עדרו.

י **כִּי פָדָה יְהוָה אֶת יַעֲקֹב וַיֵּאָלוּ מִיַּד חֲזַק מִמֶּנּוּ.**

יא **וּבָאוּ וְרִנְנוּ בְּמְרוֹם צִיּוֹן¹⁶² וְנִהְרָוּ אֶל טוֹב יְהוָה עַל דָּגָן וְעַל תִּירֹשׁ וְעַל יְצֹהָר וְעַל בְּנֵי צֶאֱן וּבְקָר וְהִיטָה נֶפֶשׁם כִּגְן רוֹה וְלֹא יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד -** ה' יציל את עשרת השבטים מהגויים (והם ינקמו את הנקמה הגדולה באדום¹⁶³), ויבואו וירננו לה' במרום ציון, בבית ה' בירושלים. יהיה להם שפע גדול, וה' ישמח אותם עד מאד, הם ירגישו מלאים בטוב - והִיטָה נֶפֶשׁם כִּגְן רוֹה, ולא יהיה להם כל צער ויגון.

יב **אֲזַ תִּשְׂמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל וּבְחָרִים וּזְקָנִים יַחְדָּו -** כלומר מקטן ועד גדול כולם ישמחו, **וְהִפְכַתִּי אֲבָלִם לְשָׂשׂוֹן וְנַחֲמַתִּים וְשִׂמַחְתִּים מִיְּגוֹנָם -** ה' ישמח את עשרת השבטים מכל הצער הגדול שהיה להם, שה' שילח אותם מא"י, והיו בחושך הגלות ימים רבים ולא זכו להיות עם ה' בא"י.

יג **וְרוֹיְתֵי נֶפֶשׁ הַכְּהֻנִּים דָּשְׁן וְעַמִּי אֶת טוֹבֵי יִשְׁבְּעוּ נַאֲם יְהוָה.**

בכייט רחל על עשרת השבטים שהם לא נמצאים בארץ ישראל

יד האומה מבכה על בני האומה, ודרך משל, שרחל אימו של יוסף, מבכה על עשרת השבטים. **כֹּה אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנָּה לְהַנָּחֵם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ -** רחל מבכה בקול ובבכי מר על עשרת השבטים, כי הם לא נמצאים עם ה' בארץ ה'.

מזכר, שעשרת השבטים ישמחו מאד ויגל ליבם בה', והם יתרבו מאד (וְאֶזְרְעֵם בְּעַמִּים), יזכרו את ה' (וּבְמִרְחָקִים יִזְכְּרוּנִי) וילכו בשם ה' (וּגְבַרְתִּים בִּיהוָה).

אפשר שעקב כך שכעת הם נמצאים במזרח (האובדים בארץ אשור), ובאפריקה (הנידחים בארץ מצרים) ואינם מודעים לכך שהם בעצם מעם ה' מבני ישראל, לכן מדגיש הנביא שהם עוד יזכרו את ה' יתברך.

162. נאמר כאן (ירמיהו לא,י) **כִּי פָדָה יְהוָה אֶת יַעֲקֹב... וּבָאוּ וְרִנְנוּ בְּמְרוֹם צִיּוֹן.** כלומר שעשרת השבטים יחזרו מהגלות לירושלים. ובישעיהו (כז,יג) נאמר - **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׂוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם'** (אפשר שאין בזה עניין מיוחד, כי כאשר חוזרים מהגלות מגיעים לירושלים).

163. ראה לעיל בביאור עניין אדום (לאחר ביאור ספר עובדיה).

תשובת ה' לרחל, שהוא עתיד להחזיר את עשרת השבטים לא"י

טו כה אָמַר יְהוָה מְנַעֵי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינַיִךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלְתֶּךָ נְאֻם יְהוָה, יֵשׁ שָׂכָר לְזֶה שְׂאֵתָם עֶשְׂרַת הַשְּׁבִטִים שְׁבִים אֵלַי (כפי שיבואר להלן), וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אֲוִיב - הם עוד יחזרו לא"י.

טז וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֶךָ נְאֻם יְהוָה וְשָׁבוּ בְּנִים לְגְבוּלָם, עֶשְׂרַת הַשְּׁבִטִים עוֹד יִשׁוּבוּ לְאֲרָצוֹת וַיִּבְנוּ אֶת הָעָרִים שֶׁלָּהֶם בְּשׁוּמְרוֹן, כְּנִ"ל.

החרטה של עשרת השבטים על מעשיהם הרעים

יז שְׁמוֹעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנַוֹדֵד יִסְרַתְנִי וְאֲוִסֵר כְּעֶגְלָה לֹא לִמְד הַשִּׁבְנִי וְאַשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי - ה' יתברך אומר: אני שמעתי שעשרת השבטים מתחרטים על עוונותיהם (מתְנַוֹדֵד - הכוונה מניד ראש, כדרך המצטער והמקונן), ומלאים צער על חטאיהם, ואומרים לה': מתחילה היינו סוררים מאד ויסרתנו בייסורים קשים ומרים וקיבלנו את המוסר, כמו עגל (שור צעיר) שעדיין לא הורגל למשוך בעול והוא מרקד ומקפץ (כמ"ש וירקידם כמו עגל), ולא ניתן כלל להעבידו למלאכה, ומייסרים אותו עד שמרגילים אותו למשוך בעול כראוי, כך גם אנו. ואנו מבקשים ממך ה', תשיב אותנו אליך, ונשובה אליך, כי (אנחנו יודעים ש-) הרי רק אתה ה' אלהינו (ואין לנו כבר שום עניין באלהים אחרים).

יח אמנם חטאנו לפניך, אבל - כִּי אֶחָרִי שׁוֹבִי נִחַמְתִּי, אחרי ששמנו אל ליבנו וחשבנו על כל הרעה שעשינו, ניחמנו והתחרטנו על מעשינו, וְאַחֲרֵי הַזְּעִי סִפְקָתִי עַל יָרֵךְ, בְּשִׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נִשְׁאַתִּי חֲרַפְתָּ נְעוּרַי - אנחנו עשרת השבטים מתביישים מאד על שנשאנו חרפה, על מה שעשינו בעבר שלנו (בימי מלכי ישראל מירבעם בן נבט ועד הושע) שחטאנו לפניך (העבר נקרא ימי נעורים).

ה' יתברך מבטא, כביכול, את אהבתו לעשרת השבטים,

ואת הגעגועים שלו אליהם,

על שהם לא נמצאים אתו בארץ הקודש.

יט הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְד שְׁעִשְׁעִים כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד, עַל כֵּן הָמוּ מְעִי לֹו רַחֵם אֶרְחַמְנוּ נְאֻם יְהוָה.

משל לאדם שזמן רב לא ראה את בנו אהובו והוא מתגעגע אליו מאד, וכאשר הוא מדבר על בנו הוא נזכר בו יותר ויותר, ומתעוררים בו מאד הגעגועים, וגורמים למעיו לרטט מרוב רגש הציפייה לבנו.

ה' אלהי ישראל שמע את החרטה של עשרת השבטים על מעשיהם (המוזכרת במקראות לעיל), והתגעגע אליהם מאד, והוא כביכול מתפלא על הגעגועים שלו, ואומר: וכי עשרת השבטים הם בן שיקר לי עד מאד, וכי הם ילד שעשועים שלי?

היאך כל פעם שאני מדבר עליהם, אני נזכר בהם יותר ויותר ומתגעגע אליהם כל כך, עד שמרוב הגעגועים שלי אליהם (כביכול -) מעי הומים ומרטטים בשבילים, ואני עתיד עוד לרחם עליהם הרבה, להושיעם ולהשיבם מהגלות אלי, לאייל ולירושלים, בשמחה וברינה (כאמור במקראות לעיל).

לסיום נספח זה, יבוארו המקראות האחרונות בספר מיכה (פרק ז'), פסוקים אלו הם נחמה לעשרת השבטים. כשביארנו את נבואת מיכה הוכחנו זאת.

יְרַעַה עַמֶּךָ בְּשִׁבְטֶךָ צֵאן נִחְלָתֶךָ - כרועה ששומר על עדרו ומכוונם בשבטו, כך אתה ה' תרעה את עשרת השבטים, שְׁכַנִּי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כְּרָמַל יָרְעוּ בְּשֵׁן וְגִלְעָד¹⁶⁴ פִּימֵי עוֹלָם - הם עתידים לרשת גם את עבר הירדן.

טו פִּימֵי צֵאתֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאנוּ נִפְלְאוֹת - כשעשרת השבטים יחזרו, יהיו להם ניסים כפי שהיה בזמן יציאת מצרים, והם יכו בגויים וישברו את חוזק הגויים (עייין נספח 3), עד שהגויים יבושו מכך שהם התגאו בגבורתם, ככתוב - טז יִרְאוּ גוֹיִם וַיִּבְשׂוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יִשְׁימוּ יָד עַל פִּה אֲזִינֵיהֶם תִּחְרַשְׁנָה. יז יִלְחֲכוּ עִפְרַיִם כַּנְּחֹשׁ פְּזֻחֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וַיִּרְאוּ מִמֶּנּוּ.

יח מִי אֵל כְּמוֹךָ נִשְׂא עוֹן - לוקח מעשרת השבטים את עול העוון, וְעָבַר עַל פְּשַׁע (בירמיהו כתוב-אם עווננו ענו בנו, כלומר: שהעוונות מעידים ומקטרגים, אבל-) לעתיד לבא ה' יעבור על עוונותיהם של עשרת השבטים, ולא יתייחס אליהם, לְשֹׁאֲרֵי נִחְלָתוֹ, לֹא הִחֲזִיק לְעַד אָפוּ - אלא עזב את אפו- וכעסו, כִּי חִפָּץ חֶסֶד הוּא.

יט יָשׁוּב (מכעסו, ו-) יִרְחַמְנוּ, יִכַּבֵּשׂ עוֹנֵתֵינוּ, ולא יתן לעוונות לענות בעשרת השבטים (כלומר: להעיד ולקטרג), וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֶם שלא יזכרו.

כ תִּתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב - תקיים את האמת שאמרת ליעקב - ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה, חֶסֶד לְאַבְרָהָם - שה' נשבע לאברהם בעקידה: ויירש זרעך את שער אויביו, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּינוּ מִימֵי קֶדֶם, במהרה בימינו, אמן.

164. מוזכרים כאן שלשה מקומות חשובים בארץ של עשרת השבטים. 'כרמל' 'בשן' ו'גלעד'. ובירמיהו (נ,יט) מוזכר הר אפרים, וגם שלושת המקומות הנ"ל, ככתוב - וְשִׁבְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל נְהוּי וְרַעַה ה' כְּרָמַל' וְה' בְּשֵׁן' וְה' הַר אֶפְרַיִם' וְה' גִּלְעָד' תִּשְׁבַּע נַפְשׁוֹ.

נספח שלישי

סדר הגאולה

ע"ד הפשט

וע"ד הדרש

נספח שלישי

הגאולה ע"ד הפשט

במקרא מבוארים שלושה תהליכים בגאולה, (להלן יובאו מקורות לנאמר כאן).

1. גלות יהודה יחזרו לא"י, יילחמו בגויים וינצחום.
 2. משיח בן דוד ימלוך ויתחזק מאד (עפ"י הפשט, לא ברור אם הדבר יקרה לפני שיהודה ילחמו בגויים או לאחר מכן).
 3. עשרת השבטים ילחמו בגויים, ינצחום וישמח ליבם. הם יחזרו מהמקומות שנפוצו שם, ויבקעו להם נהר פרת והנילוס.
- מפרק י' בזכריה משמע שלעתיד לבא "יהודה" ילחמו בגויים וינצחום, ולאחר מכן "עשרת השבטים" יגאלו, ילחמו בגויים, ינצחום ויחזרו לא"י.
- סדר הנבואה בפרק י' בזכריה. פסוקים ג-ה נחמה ליהודה. פסוק ו' נחמה ליהודה ולעשרת השבטים. מפסוק ז' עד סוף הפרק נחמה לעשרת השבטים. להלן העתקת פרק י' בזכריה מפסוק ג' עד סוף הפרק.

על יהודה. ג על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד כי פקד יהנה צבאות את עזרו את בית יהודה ושם אותם כסוס הודו במלחמה: ד ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו: ה והיו כגברים בוסים בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יהנה עמם והבישו רכבי סוסים:

על יהודה, ו וגברתי את בית יהודה' ואת בית יוסף' אושיע והושבותים כי רחמתים והיו כאשר לא זנחתים כי אני יהוה אלהיהם ואענם: ועל עשרת השבטים.

על עשרת השבטים. ז והיו כגבור אפרים' ושמה לפם כמו יין ובניהם יראו ושמחו יגל לפם ביהוה: ח אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו: ט ואזרעם פעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבו: י והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם: יא ועבר בים צרה והפה בים גלים והבישו כל מצולות יאר והורד גאון אשור ושבת מצרים יסור: יב וגברתיים ביהנה ובשמו יתהלכו נאם יהוה:

ביאור הנבואה: פסוקים ג-ה על יהודה. **על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד** - ה' כועס על מלכי הגויים, ופוקד עליהם רעות, **כי פקד (לטובה) יהנה צבאות את עדרו את בית יהודה...**

והיו כגברים בוסים בטיט חוצות... - כגיבור שמנצח, כך גם הם ינצחו.¹⁶⁵

פסוק ו' על יהודה ועשרת השבטים. **וגברתי את בית יהודה** - אלו השבטים יהודה ובנימין. **ואת בית יוסף אושיע** - אלו עשרת השבטים, **והושבותים כי רחמתים והיו פאשר לא זנחתים** - אף שגלו למרחקים והיו רחוקים מה' זמן רב, הם יגיעו למצב כאילו לא היתה להם גלות, **כי אני יהנה אלהיהם ואענם** - אני אלהיהם והם עמי, ולכן אעשה להם את כל הנחמות הללו.

מפסוק ז' עד סוף הפרק, נחמות על עשרת השבטים. **והיו כגבור אפרים ושמה לבם כמו יין** - עשרת השבטים ישמחו בישועת ה' ובנקמתו בגויים כאדם השותה יין ושמה מאד, **ובניהם יראו** - את ניצחון אביהם - **ושמחו, יגל לבם ביהנה. אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו.**

ואזרעם בעמים ובמרחקים? זפרוני וחיו את בניהם ושבנו. במקומות שעשרת השבטים גלו, הם עוד יתרבו מאד (ואזרעם בעמים), ויזכרו את ה', ויחזרו עם בניהם לא"י.

והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם.

ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות? אר והורד גאון אשור ושבת מצרים יסור - הגויים נמשלים לים, שכן הם מונים אנשים רבים. וחוזקם נמשל לגלי הים. עשרת השבטים עתידים להכות את חוזק הגויים, על כך כתוב - **ועבר בים צרה והכה בים גלים...**

וגברתיים ביהנה ובשמו יתהלכו נאם יהנה - ה' עתיד לרחם עליהם להשיבם אליו. הם ילכו בגאווה בשם ה' ויצליחו.

165. גם בגאולת יהודה וגם בגאולת עשרת השבטים, מוזכרים שלושה שלבים:

1. ה' מושיע אותם. 2. הם יהיו 'כיגיבורים'. 3. הם יתגברו.
בנחמות על גאולת יהודה נאמר:

1. **כי 'פקד' יהנה צבאות את עדרו את בית יהודה... ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו.** כלומר: שה' יושיע אותם.

2. **'והיו כגברים' בוסים בטיט חוצות.**

3. **'וגברתי' את בית יהודה.**

ובנחמות על גאולת עשרת השבטים נאמר:

1. **ואת בית יוסף אושיע'.**

2. **'והיו כגבור' אפרים.**

3. **'וגברתיים' ביהנה ובשמו יתהלכו נאם יהנה.**

בנבואת זכריה ראינו, שהכתוב בישר על גאולת יהודה, ולאחר מכן על גאולת עשרת השבטים.

בשורות הבאות נבאר את הנבואה בישעיהו פרקים י"א וי"ב:

א וַיָּצֵא חֹטֵר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל וַיִּצַר מִשְׁרָשָׁיו יַפְרָה. ב וַנְּחֶה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה...
 חֲכָמָה וּבִינָה...

(מפסוק י' ועד סוף הפרק העתקה רצופה בלי דילוג והוא החלק העיקרי לענייננו)

י וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא שְׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל עִמָּד לְנֶס עַמִּים אֲלֵיו גוֹיִם יְדַרְשׁוּ וְהִיְתָה מִנְחָתוֹ כְּבוֹד:

יא וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדָנִי שְׁנִית יְדוֹ לַקְּנוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעִילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחֲמַת וּמֵאֵי הַיָּם:

יב וַנִּשְׂא נֶס לַגּוֹיִם וְאֶסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ:

יג וְסָרָה קְנֵאת אֶפְרַיִם וְצַרְרֵי יְהוּדָה יַכְרֹתוּ אֶפְרַיִם לֹא יִקְנֵא אֶת יְהוּדָה וְיִהְיֶה לֹא יֵצֵר אֶת אֶפְרַיִם:

יד וְעָפוּ בְכַתֵּף פְּלִשְׁתִּים זָמָה יַחְדָּו יִבְזֹו אֶת בְּנֵי קִדְּם אֲדוּם וּמוֹאָב מִשְׁלֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם:

טו וְהַחֲרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם וְהִנִּיף יְדוֹ עַל הַנְּהָר בְּעֵינִים רִחוּ וְהִפְהוּ לְשַׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיף בְּנַעְלִים: טז וְהִיְתָה מִסְלָה לְשְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר כְּאֲשֶׁר הִיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם עֲלֹתוֹ מֵאַרְץ מִצְרַיִם:

פרק י"ב. א וְאָמַרְתָּ בַיּוֹם הַהוּא אוֹדֶךָ יְהוָה כִּי אֲנַפְתָּ בִּי יֵשֶׁב אִפְדָּךְ וַתִּנְחַמְנִי.

ב הִנֵּה אֵל יִשׁוּעָתִי אֲבַטַח וְלֹא אֶפְחַד... צַהֲלֵי וְרֵנִי יוֹשְׁבַת צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבְּךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל.

ויבוארו המקראות: פסוק א. וַיָּצֵא חֹטֵר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל - הוא משיח בן דוד.

פסוק י'. וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא שְׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל עִמָּד לְנֶס עַמִּים אֲלֵיו גוֹיִם יְדַרְשׁוּ וְהִיְתָה מִנְחָתוֹ כְּבוֹד - כלומר משיח בן דוד ימלוך בכבוד.

פסוקים יא-יב.

יא וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדָנִי שְׁנִית יְדוֹ לַקְּנוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמִעִילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחֲמַת וּמֵאֵי הַיָּם:

יב וַנִּשְׂא נֶס לַגּוֹיִם וְאֶסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ:

כל מקרא שמוזכרות בו גלויות 'אשור' ו'מצרים' - הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים. אמנם, עיקר גלותם היתה לאשור, אך הם גלו גם למצרים ולכל

העולם, כפי שהוזכר לעיל בנספח 2. ואי לכך כל פסוק י"א - יוסיף אֲדַנִּי שְׁנֵית יָדוֹ לְקִנּוּת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר וּמִמְצָרִים וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ... - מדבר על עשרת השבטים.

פסוק י"ב. וְנִשְׂא נֶס לְגוֹיִם וְאָסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל - אלו עשרת השבטים, וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ - כי גם לאחר שמשיח בן דוד ימלוך, עדיין לא יהיו כל בני יהודה בא"י, ומשיח בן דוד יחזירם לא"י.

פסוק י"ד. וְעַפּוֹ בְּכַתְּף יַחַד, יהודה וישראל, על - פְּלִשְׁתִּים יָמָּה להכות בהם, יַחְדּוֹ יהודה וישראל, יָבִיזוּ אֶת בְּנֵי קָדָם אָדוֹם וּמוֹאֵב מִשְׁלֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם.

פסוק ט"ו: עשרת השבטים גלו בעיקר למצרים ולאשור כנ"ל, ולכן - וְהַחֲרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם מְצָרִים, ה' ייבש את הנילוס לעשרת השבטים שגלו למצרים (הנידחים בארץ מצרים), וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנְּהָר (פרת) בְּעַיִם רוּחוֹ - לעשרת השבטים שגלו לאשור¹⁶⁶ (האובדים בארץ אשור), וְהִפְהוּ אֶת פֶּרֶת לְשִׁבְעָה נְחָלִים, וְהִדְרִיף בְּנַעְלִים.

פסוק טז. וְהִיְתָה מִסְלָה לְשְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר כַּאֲשֶׁר הִיְתָה לְיִשְׂרָאֵל, בְּיוֹם גַּלְתּוֹ מֵאַרְץ מְצָרִים - כלומר: ה' יבקע להם את נהר פרת, כדי שיוכלו ללכת בדרך ישרה, כמו שה' בקע את ים סוף לפני דור המדבר.

(הכתוב - 'שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאֵר מֵאֲשׁוּר', הכוונה היא אך ורק לעשרת השבטים, משום שרק עליהם נאמר שגלו לאשור. מכאן ראייה נוספת שפסוקים טו-טז הם על עשרת השבטים).

מהנבואה בפרק י"א בישעיהו משמע שעשרת השבטים יחזרו לאחר שמשיח בן דוד ימלוך ותהיה מנוחתו כבוד, שהרי בפסוק י"ב הכתוב אומר שמשיח בן דוד ימלוך ותהיה מנוחתו כבוד, ובפסוק הבא (י"א) מבשר הכתוב על גאולת עשרת השבטים, כנ"ל.

בנבואת ישעיהו בפרק י"א, ראינו שה' מנחם את עשרת השבטים, וגם בנחמה ההיא מוזכרים 'אשור' ו'מצרים', 'נהר פרת' ו'הנילוס'.

ישנה נבואה נוספת בישעיהו, בה מנחם ה' את עשרת השבטים, ובנחמה ההיא גם מוזכרים, 'אשור' ו'מצרים', 'נהר פרת' ו'הנילוס'.

166. אשור ישבו באזור נהר פרת, ככתוב בירמיהו (פרק ב') ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר. (במקום שנאמר בו "נהר" הכוונה בדר"כ לנהר פרת. וע"פ התרגום, גם מקומות בהם כתוב נהר בהקשר למשל מסוים, כגון - הַנְּי נֹטָה אֵלֶיהָ כְּנָהַר שְׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוּטָף כְּבוֹד גּוֹיִם וַיִּנְקָתָם (סו, יב), הכוונה לנהר פרת, תרגום פסוק זה הוא - 'הא אנא מיתי לה כשפע נהר פרת שלם'.

ישעיהו כז, יב-יג :

יב וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִחְבֹּט יְהוָה מִשְׁבֵּלֶת הַנְּהָר עַד נַחַל מִצְרַיִם וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

יג וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם.

ביאור המקראות: **יחבט יְהוָה מִשְׁבֵּלֶת הַנְּהָר** - באיזור האובדים בארץ אשור, **עד נחל מִצְרַיִם** - באיזור הנידחים בארץ מצרים. **יחבט יְהוָה** - פירושו, כאדם החובט בשיבולים להוציא את החיטים (או חובט בעצי הזית למסוק את הזיתים) כך יברור ה' את עשרת השבטים מבין הגויים, **וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**. ע"ד תרגום יונתן ניתן לפרש, שה' יחבוט ויכה בגויים, ויושלכו הרוגים בכל עבר הנהר, ואתם עשרת השבטים לא תושלכו, אלא תאספו אחד אחד.

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל - ע"ד משל, כפי שתוקעים בשופר להאסף, כך גם יתקע בשופר גדול כדי ש - **וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר** - עשרת השבטים שנאבדו באשור, **וְהִנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם** - עשרת השבטים שנידחו, הושפלו וגלו לאיזור אפריקה, **וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם** - כלומר, הם יעבדו את ה', (וה' יחבב אותם מאד, כפי הנאמר עליהם בסוף פרק ב' בהושע).

נאמר לעיל (בנבואת ישעיהו פרק י"א) שלאחר ביאת משיח בן דוד, ישובו עשרת השבטים לא"י. וכן גם שארית יהודה שעדיין לא יהיו בא"י בזמן מלוכת משיח בן דוד, ישובו עם עשרת השבטים, **כי בזמן ש משיח בן דוד יחל במלכותו, עדיין לא יהיו כל יהודה בארץ**. עפ"י הסבר זה יבוארו פסוקים אלו:

בַּיָּמִים הַהֵמָּה יִלְכּוּ בֵּית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם (ירמיהו ג, ח).

וְנִקְבְּצוּ בְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׁמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֵאל (הושע ב, ב).

מאחר ששמע מזכריה ומישעיה שעשרת השבטים ישובו רק לאחר שיחזרו גלות יהודה לא"י, ומישעיה פרק י"א משמע שלאחר מלוך משיח בן דוד ילכו שארית יהודה שישארו בחו"ל עם עשרת השבטים לא"י, לכן נראה לפרש גם את הפסוקים שהועתקו מירמיהו והושע, על הזמן שלאחר ביאת משיח בן דוד, שאז יחזרו שארית יהודה ועשרת השבטים יחד לא"י. על כך נאמר, כפי שצוטט לעיל: **בַּיָּמִים הַהֵמָּה יִלְכּוּ בֵּית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל**. וכן **וְנִקְבְּצוּ בְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׁמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד**... 'ראש אחד' הוא משיח בן דוד.

להלן יובאו מאמרי חז"ל, ומאמרי רבותינו הגר"א והרמח"ל, על ענייני הגאולה.

הגאולה העתידה ע"פ חז"ל

חז"ל לימדונו בכמה מקומות שתהליך הגאולה יהיה בהדרגה שלב אחר שלב, תחילה הקב"ה יאיר לישראל באור מועט, לאחר מכן יאיר להם יותר ויותר, והדברים לא יקרו בבת אחת.

הגמ' במס' מגילה (י"ז ע"ב) דנה בדבר סדר הברכות בתפילת שמונה עשרה, ומבארת מדוע נתקנה ברכת **ברך עלינו** בתחילה, ולאחריה ברכת **תקע בשופר**, ולאחר מכן **השיבה שופטינו** וכו', משום שכך יהיה סדר הגאולה. תחילה הארץ תתן פריה, לאחר מכן יתקבצו הגלויות, ולאחר מכן יהיה דין ברשעים וכו'.

ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים, דכתיב **וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבֹא** (יחזקאל לו, ח).

וכיוון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים, שנאמר **וְאַשִּׁיבָה יְדֵי עֲלִיזָה וְאַצְרֹף כַּבֵּר סִיגִיזָה**, וכתוב **וְאַשִּׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה** (ישעיהו א, כה-כו).

וכיוון שנעשה דין מן הרשעים כלו הפושעים וכולל זדים עמהם, שנאמר **וְשִׁבֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֲזָבֵי יְהוָה יִכְלוּ** (ישעיהו א, כח).

וכיוון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים, דכתיב **וְכָל קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמֲמָנָה קַרְנוֹת צַדִּיק** (עה, יא).

וכולל גרי הצדק עם הצדיקים, שנאמר **מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקּוּם וְהִדְרַת פְּנֵי זָקֵן**, וסמיך ליה **וְכִי יָגוּר אֶתְךָ גֵר** (ויקרא יט, לב-לג).

והיכן מתרוממת קרנם? בירושלים, שנאמר **שְׂאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִיו אֲהַבִּיךָ** (תהלים קכב, ו).

וכיוון שנבנית ירושלים, בא דוד, שנאמר **אַחַר יָשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׂוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם וּפְחָדּוֹ אֶל יְהוָה וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים** (הושע ג, ה).

כלומר, הגאולה תהיה כסדר שלבים אלו: 1. **עצי השדה יתנו פרי**. 2. **קיבוץ גלויות**. 3. **דין ברשעים**. 4. **כליון הזדים**. 5. **מתרוממת קרן צדיקים וגרי הצדק בירושלים** (לפנים מן החומה). 6. **ביאת משיח בן דוד**.

(מהאמור בגמ' "וכיוון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים שנאמר - **וְאַשִּׁיבָה יְדֵי עֲלִיזָה וְאַצְרֹף כַּבֵּר סִיגִיזָה וְאַסִּירָה כָּל בְּדִילִיזָה**. **וְאַשִּׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיזָה כְּבַתְחִלָּה**"', משמע שבזמן קיבוץ הגלויות 'שופטיך' יהיו שלא כבראשונה, 'יועציך' יהיו שלא כבתחילה, כלומר השולטים יהיו רשעים).

נמצאנו למדים, שיהיה תהליך של גאולה לפני בוא משיח בן דוד שלב אחרי שלב, ויהיה קיבוץ גלויות בזמן שעם ישראל עדיין לא היטהר כלל מהרע, ואף בזמן שהשופטים והיועצים לא יהיו צדיקים.

'קִיבוץ גְלוּיּוֹת' אין פירושו דווקא קיבוץ כל ישראל לא"י, בזמן שישראל נמצאים בגלות וא"י שוממה, כי בזמן כזה - גם אם יגיעו רק כמה עשרות אלפים מעמ"י, הדבר יחשב כיציאה מהגלות, שהרי כתוב על כורש מלך פרס - **הוּא יִבְנֶה עִירֵי וְגִלּוֹתַי יִשְׁלַח** (ישעיהו מה, יא), ובתחילת ספר עזרא מפורש שבימי כורש עלו רק ארבעים ושנים אלף איש, עם זאת הדבר נחשב כיציאה מהגלות.

כמבואר לעיל, אף בזמן שמשיח בן דוד ימלוך בכבוד - עניין שיקרה מספר שלבים לאחר קיבוץ הגלויות, עדיין לא כל "גלות יהודה" יהיו בא"י.

הגר"א כותב במפורש שתחילת הגאולה העתידה תהיה כמו הגאולה בבית שני :

תהיה "פקידה" כמו שהיה בבית שני בימי כורש ולא יצאו בו, ואח"כ יתער ימינא... (זוהר חדש כ"ז ע"א).

קיבוץ הגלויות מתחלק לשתי פעמים, האחת קיבוץ גלויות ל"יהודה" (אנחנו, השבטים יהודה ובנימין), פעם אחת ל"עשרת השבטים".

ישנם שני משיחים, **משיח בן יוסף** (או משיח בן אפרים) **ומשיח בן דוד**.

גאולתם של יהודה תהיה ע"י **משיח בן יוסף**, וגאולתם של **עשרת השבטים** תהיה ע"י **משיח בן דוד**. דברים אלו מפורשים במאמר הגאולה לרמח"ל:

והבו, כי שני השבטים היו ליהודה והעשרה לאפרים. ולעתיד יקבצו השנים ע"י משיח בן אפרים ויהיו נקשרים בו והם יאמרו את השירה הזאת ותתחיל העליה. והעשרה האחרים יבואו ע"י משיח בן דוד, ונמצאו נקשרים של זה בזה ושל זה בזה, ואז נאמר וְהָיוּ לְאַחֲדִים בְּיַדְךָ (יחזקאל לז, יז). **אך תכלית העליה אינה עתה רק אחר מכן.**

(שני השבטים - אלו ליהודה ובנימין, עשרה לאפרים - אלו לעשרת השבטים).

העולה מן הדברים הוא, שהתהליך המוזכר בגמרא בעניין סדר הגאולה קודם ביאת משיח בן דוד, קיבוץ גלויות, דין ברשעים, וכו', הוא בהנהגה מיוחדת של הקב"ה המכונה **"משיח בן יוסף"**.

בתקופת **משיח בן יוסף** עדיין לא יתקיימו כל נחמות הנביאים, אלא תהיה רק יציאה משעבוד מלכויות. ובעניין זה איתא בסנהדרין (פרק חלק דף צ"ט).

אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא

דשמואל, דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד.

כלומר, ר' יוחנן סובר שכל נבואות הנביאים יתקיימו בימות המשיח, ושמואל סובר שבזמן המשיח לא יתקיימו כל הנבואות, אלא תהיה רק יציאה משעבוד מלכויות. וע"ז כתב הגר"א ש"אלו ואלו דברי אלהים חיים", ומה שאמר שמואל - **אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד**, מכוון לימות משיח בן יוסף, ור' יוחנן מדבר על זמן משיח בן דוד, שאז יתקיימו כל נחמות הנביאים (אמרי נועם למס' ברכות יג ע"א, ביאורי אגדות להגר"א ברכות לד ע"ב).

באדרת אליהו פ' בלק עה"פ דרך כוכב מיעקב כתב הגר"א:

"דרך כוכב מיעקב" זה משיח בן יוסף, "וקם שבט מישראל" הוא כוכבא דשביט והוא משיח בן דוד.

באמרי נועם לברכות נ"ח ע"ב, ביאר הגר"א את עניין כוכבא דשביט, (לגבי דברי שמואל שאמר על עצמו: נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא):

וז"ש 'דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל', דלכאורה תמוה מה עניין 'שבט' אצל יעקב. אלא הכי פירושו, דמתחילה יעשה הקב"ה לעתיד לבא ניסים גלויים (קטנים ורגילים, שנמשלו) לכוכבים פשוטים, ולבסוף יעשה הקב"ה ניסים נסתרים (פי' ניסים גדולים ונסתרים והמה רק לעיתים רחוקות) שנמשלו לכוכבא דשביט, שגם הוא נסתר ואינו נראה אלא לעיתים רחוקות. וז"ש 'דרך כוכב מיעקב', שבתחילה ידרוך בכוכבים הפשוטים, ואח"כ 'יקום שבט', דהוא ניסים שנמשלו לכוכבא דשביט. וכשיהיו עדיין במדרגה פחותה שע"ז מורה שם יעקב לא יעשו להם רק ניסים פשוטים, אבל כשיעלו למדרגת 'ישראל' יזכו לניסים גדולים.

כלומר, בימות משיח בן יוסף יהיו ניסים רגילים, ובימות משיח בן דוד יהיו ניסים גדולים (**פְּיָמֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֲנוּ נִפְלְאוֹת** (מיכה ז, טו)).

נראה לפרש, שניסים רגילים אלו הם ניסים שה' עשה לעם ישראל בימי עתניאל, אהוד, גדעון, ושמואל, שאול ודוד, שעם ישראל נלחמים בגויים ומנצחים, למרות שאין להם כוח רב והם מעטים מול רבים וחלשים מול גיבורים. (המפרש שניסים רגילים הכוונה לניסים שהקב"ה עושה בכל יום ויום, נמצא שאין הבדל בין ימי הגלות לימי הגאולה, כיון שתמיד ישנם ניסים).

נראה שבמאמרים אלו מדבר שמואל רק על "משיח בן יוסף", שבגמרא בברכות אמר על עצמו, שהוא מכיר את כל שבילי השמים 'חוץ' מכוכב שביט, ועל זה ביאר הגר"א ש"שביט" רומז על ניסים שאינם נראים אלא לעיתים רחוקות, ובאדרת אליהו כתב הגר"א ש"שביט" הוא משיח בן דוד.

וכן במסכת סנהדרין אמר שמואל: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד. גם על זה ביאר הגר"א שהכוונה לימות משיח בן יוסף.

(אציין בזה דבר ששמעתי, כי שמואל יש בו אותיות שמאל, וכידוע שמשיח בן יוסף הוא מסטרא דשמאלא (בקדושה), ומשיח בן דוד מסטרא דימינא ולכן שמואל מדבר רק על משיח בן יוסף. ועוד י"ל, איתא בגמ' הלכה כשמואל בדינא, וכידוע דין הוא מצד שמאל, ולכן עוסק שמואל בענייני משיח בן יוסף).

משיח בן יוסף. הנהגת ה' יתברך בגאולת ישראל היא, שתחילת הגאולה תהיה ע"י ההנהגה הנקראת 'משיח בן יוסף', כי יוסף הוא הבכור, והוא מסיטרא דשמאלא¹⁶⁷, הוא ביסוד ושם נמצאת הערלה, וע"כ נמצא משיח בן יוסף בסכנה מפני החיצונים המתגברים שם על השמאל¹⁶⁸, (זוהי הסיבה להתגברות הערב רב בתקופת מב"י). השלמת הגאולה היא ע"י שיתער ימינא, והוא משיח בן דוד, שהוא יכרית את הערלה.

תחילת הגאולה כאמור היא ע"י יוסף, ולכן יהושע שהיה משבט אפרים הכניס את עמ"י לא"י, ובימי השופטים מוזכרים בני יוסף יותר מבני יהודה, משכן ה' הראשון היה בשילה בארץ אפרים, וכן משיח ה' הראשון היה שאול שהיה משיח בן יוסף (הגר"א על פרק א' ספד"צ). אמנם לבסוף מאס ה' באהל יוסף ובחר בירושלים לנצח, וכמו"כ בבית דוד בחר ה' לנצח (שבט בנימין נספחו ליהודה, ועניינם קרוב ליהודה, יהודה ערב על בנימין ולבסוף בנימין נכללו במלכות יהודה).

יהודה ויוסף. יהודה הוא מימין ונמשל לאריה, ויוסף הוא משמאל ונמשל לשור, וכמ"ש ביחזקאל¹⁶⁹ - **וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל הַיְמִינִים... וּפְנֵי שׁוֹר מִהַשְּׂמֹאל... (יחזקאל א, ג).** יהודה נחל את החלק הדרומי של א"י (ימין), ויוסף נחל משמאל ליהודה, (בארץ יהודה ישבו עמ"י עד אחר חורבן בית שני, אך בארצו של יוסף מימי חזקיהו ישבו בעיקר בני נכר (כפי שיבואר בנספח 4), כי הס"ט"א מתגברת יותר על השמאל).

יוסף הוא בשמאלא כנ"ל והוא צד הגבורה, וע"כ ההכאה של השמאל באויבים

167. בתיקוני זוהר חדש (תיקון כ"ב עה ע"א) איתא: **והכי אחזי ליה ברמז בסוף יומיא, בגין דיהא בעי רחמי עליה ולא ימות משיח דאיהו מסטרא דשמאלא.** ובביאור הגר"א שם: **והכי אחזי וכו', על משיח הראשון שהוא משיח בן יוסף, בכור שורו מסטרא דשמאל כידוע.**

168. בכתבי רמח"ל 'רזין גניזין' (נכתב ע"י הרמח"ל או ע"י תלמידו מבית מדרשו), וזכור אלקים את רחל (לאחר הי"א פירושים), "אבל כבר ידוע מאד שמב"י הוא מן השמאל, והוא מסוכן מאד מפני אחיזת החיצונים שמתגברים שם על השמאל, לפיכך קראה את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר - שהוא מב"ד ששרשו מן הימין".

ועל עניין התגברות הערלה, ראה ביאור הגר"א על ספד"צ פרק א' דף י, יא (להבנת העניין יש לעיין בכל הקטע, 'זו"ס בתחלה משיח בן אפרים שהוא עטרת הנ"ל'... עד תחילת דף י"א).

169. בזוהר משפטים (קיי"ט ע"ב), בסוף העמוד מוזכר המקרא ביחזקאל, **וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל הַיְמִינִים... בפסוק זה מוזכרים, אריה שור ונשר, ובדף ק"כ מבואר, שהאריה מימין הוא מב"ד והשור משמאל והוא מב"י והנשר באמצע וכו', וברור שעניינים אלו קשורים למקרא ביחזקאל.**

היא חזקה. עיקר הנקמה בגאולה היא הנקמה באדום, וע"כ נקמה זו היא דווקא ע"י בני יוסף, כמבואר לעיל (לאחר ביאור ספר עובדיה).

ידידנו הרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א העיר, שבמקראות בנביאים אחרונים בהם מוזכר משיח בן דוד - מוזכרים שלום ושלוה, והכל מוכנעים תחתיו, וכן כמעט לא מוזכרת הכאה בהקשר למשיח בן דוד¹⁷⁰, הוא כבר שולט ואין מי שיעז לעורר עמו קרב - **פָּרַע רְבֹץ פְּאָרְיָה וּכְלָבְיָא מִי יְקִימֵנו** (בראשית מט, ט).

(דוד המלך שייד לימין, בחי' חסד, כמ"ש (ישעיה נה, ג) "חסדי דוד הנאמנים", וכן בפרק פ"ט בתהילים המדבר על דוד מוזכר כמה פעמים "חסד" "חסדי" וכדו').

ברור הדבר שגם בימי משיח בן דוד יכו רבות בגוים, (וכפי ש"מ את המקרא - **הֲנֵה יִשְׁפִּיל עַבְדֵי... כִּן יִזֶּה גוֹיִם רַבִּים** (ישעיהו נב, ג-ט)), אך עיקר עניינו של מב"ד הוא מלוכה בעוז ובשלום כנ"ל, ואילו בימי מב"י ישנן יותר מלחמות ממושכות והכאה באויבים.

בסוגיה עדינה זו על פרטיה נועצנו עם כמה תלמידי חכמים, ויסדנו הדברים שנתבארו על פי המקורות. הרבה יש להאריך בענייני הגאולה ומשיח בן יוסף, ונגענו רק במקצת ראשי פרקים.

ויהי רצון שנזכה לראות מהרה בנחמת ציון ויהודה וישראל, ויתקיים הכתוב - **כִּי יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרָצִי וְזָרְעֶךָ גוֹיִם יִירֶשׁ** (ישעיה נד, ג), במהרה בימינו, אמן.

170. בישעיה במיכה ובזכריה, מוזכר משיח בן דוד ימלוך בעוז בכבוד ובשלום, ולאחר מכן מוזכר שבני ישראל יכו בגוים, ולא מוזכר שמשח יכה בהם.

בישעיה פרק י"א נאמר - **וַיִּצְא חֹטֵר מִגִּזְעַי יְשִׁי... וְהִרְחִיחוּ בִּירְאָתָהּ הַנְּהוּ... וְהָפֵךְ אֶרֶץ בְּשֶׁבֶט פִּי וּבְרוּחַ שְׁפָתַי מִיַּת רִשְׁעִי... וְגַר זָאב עִם כֶּבֶשׂ... אֲלֵיו גוֹיִם יִדְרְשׁוּ וְהִתְהַ מְנַחְתּוּ כְּבֹד... ולאחר מכן מוזכר שישבו עשרת השבטים, וכל ישראל יכו בגוים כפי שהובא לעיל. אמנם מוזכר שמב"ד יכה ברשעים, אך לא מוזכר שהוא ילחם.**

בפרק ה' במיכה נאמר - **וְאַתָּה בֵּית לְחֶם אֶפְרַתָּה צְעִיר לְהַיּוֹת בְּאֶלְפֵי הַהִנְדָּה מִמֶּדֶד לִי יֵצֵא לְהַיּוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל... וְעַמְד וְרַעָה בְּעֵז הַנְּהוּ... וְיִשְׁבּוּ כִּי עַתָּה יִגְדֵל עַד אַפְסֵי אֶרֶץ. וְהִתְהַ זֶה שְׁלוֹם אֲשׁוּר כִּי יָבֹא בְּאֶרְצָנוּ... וְהִקְמַנּוּ עָלָיו שְׂבַעָה רַעִים וּשְׂמָנָה נְסִיכֵי אֲדָם: וְרָעוּ אֶת אֶרֶץ אֲשׁוּר בְּחָרְב... מִשְׁמַע שֶׁהִשְׁבַּעָה רַעִים יָכוּ, וְלֹא מִפּוֹרֵשׁ שִׁמְב"ד יָכֵה. הַמִּשְׁדַּח הַפְּסוּקִים שֶׁשְׂאֵרִית יַעֲקֹב יָכוּ בְּגוֹיִם, הַכוּוֹנָה לַעֲשֵׂרֵת הַשְּׁבַטִים, וְכַפִּי שֶׁבִיאֲרָנוּ שֵׁם.**

בזכריה ט, ט-י: **יְגִיל מֵאֵד בֵּת צִיּוֹן הַרְיָעִי בֵּת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה מִלְפָּנֶיךָ יָבֹא לְךָ צְדִיק וְנוֹשֵׁעַ הוּא עֲנִי וְרָכַב עַל חֲמֹר וְעַל עִיר בֵּן אֲתָנוֹת: וְהִכְרַתִּי רֶכֶב מֵאֶפְרַיִם וְסוּס מִירוּשָׁלַם וְנִכְרַתָּה קֶשֶׁת מִלְחָמָה וְדָבָר שְׁלוֹם לְגוֹיִם וּמִשְׁלוֹ מִיָּם עַד יָם וּמִנְהַר עַד אַפְסֵי אֶרֶץ: בַּהֲמִשְׁדַּח הַפֶּרֶק וּבַפֶּרֶק הִבֵּא מוֹזְכָר שֶׁאֶפְרַיִם וְיְהוּדָה יָכוּ בְּגוֹיִם, אֲךָ לֹא בַּהֲקֶשֶׁר לִמְב"ד, וְכַפִּי שֶׁבִיאֲרָנוּ שֵׁם.**

בפרק מ"ב בישעיה: **הֵן עַבְדֵי אֲתַמְדָּה בּוֹ בְּחִירֵי רְצָתָה נִפְשֵׁי... לֹא יַצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא יִשְׁמִיעַ בְּחוּץ קוֹלוֹ: קִנְיָה רְצוֹץ לֹא יִשְׁבּוֹר... וְלִתְוֹרְתּוֹ אֵיִים יִנְחִלוּ:**

בירמיהו וביחזקאל כשמוזכר דוד, מוזכרת ישיבה לבטח וכדו', ובאופן כללי בספרים אלו לא מוזכר רבות העניין של הכאה באויבים, כי אם פדות מהאויבים וישיבה לבטח. בכמה נבואות ביחזקאל מוזכר תהליך של חזרה לא"י, מלכות דוד, וישיבה בשלום.

נספח רביעי

מפות ארץ ישראל

הקדמה

נספח זה מחולק לארבעה חלקים: ארץ ישראל, עבר הירדן, מזרח התיכון, ירושלים.

האופן בו אנו מציגים את הדברים, הוא ע"י היצמדות מוחלטת למקראות בספר יהושע תוך התבוננות במפות בנות ימינו, המתארות את המצב הפיזי של הארץ: הר, שפלה, ים, נהר, וכו'.

נמנענו מלהיכנס למחלוקות בין מפרשים. כמו"כ ביארנו את הדברים באופן כללי מבלי להתמקד בפרטים, למעט בענייני ירושלים שהרחבנו יותר בדברים תוך ירידה לפרטים, כפי שהתבקשנו מכמה מבני ציון היקרים לסדר את הנושא ולהעלותו על הכתב, תוך הרחבה של כמה עניינים.

לידיעת המפה של 'עבר הירדן' ישנה חשיבות מרובה, שכן ע"י ידיעת מספר נתונים, יוכל הלומד להבין בנקל כמה מקראות בחומש דברים ובספר יהושע. חסרון ידיעת נתונים אלו מורגש מאד בשעה שלומדים את המקראות הנ"ל, שלפעמים נראים כדברי הספר החתום. הצגנו בע"ה את עיקרי הדברים בצורה קלה וברורה, שתועיל רבות לכל לומד.

אף שפרק זה יסייע רבות ללומד בספר יהושע, אך עדיין אין זה דבר מוגמר, משום שלימוד גבולות הארץ בספר יהושע הוא נושא ארוך מאד, וחורג מתחום חיבורנו זה. וובכוונתנו בע"ה להוציאו לאור באופן מורחב ומבואר כחיבור בפני עצמו, ובו נתמקד על כל חלק ונחלה בא"י.

כלל חשוב לקריאה נכונה של המפות: ככל שהאיזורים שבמפה כהים יותר, הכוונה שהם גבוהים יותר, וככל שהם בהירים הם נמוכים יותר.

ידוע מה שכתב רבינו הגר"א (זוהר פ' שלח קנ"ז ע"א ד"ה אי תבעי) שגבולותיה של ארץ ישראל וכל ענייניה הם ענייני תורה וכו', עיי"ש.

תקוותנו ותפילתנו שנוכה אכן לקרב דברי תורה אלו להבנת הקורא, שידע נכונה את תמונת ארץ חמדה, ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה, ונשבע לתת אותה לאבותינו, והנחילה לנו ולבנינו עד עולם.

ארץ ישראל

נחלות השבטים

יהודה. שבט יהודה קיבל את החלק הדרומי של א"י, מירושלים ודרומה עד באר שבע, ומים המלח ועד ים התיכון. ארץ יהודה גדולה מאד יחסית לארצם של שאר השבטים (אולי כשליש א"י), ומבחינה פיזית יש בה כמה איזורים: הר, שפלה, נגב, רצועת החוף, מדבר יהודה.

ההר - ההר של יהודה משתרע מירושלים ועד דרום הר חברון¹⁷¹. זהו האיזור החשוב ביותר של יהודה, ומהמקומות החשובים ביותר בא"י. להלן נאריך יותר בעניין זה. באזור זה נמצאות הערים בית לחם וחברון.

השפלה - שפלת יהודה גם היא ארץ טובה מאד, ובה נמצאת העיר לכיש (מהערים החשובות ביותר של ממלכת יהודה) ועוד ערים חשובות (לבנה, מרשה, עדולם).

הנגב - הגם שהנגב שייך ליהודה, בימי יהושע ניתן חלקו החשוב של הנגב (באר שבע והסביבה) לשבט שמעון, והם ישבו שם עד מלך דוד (דברי הימים א' ד, לא). אברהם אבינו ישב זמן מה בנגב, יצחק גם הוא ישב שם, זרע שם וזכה בברכה גדולה (מאה שערים) והעשיר שם מאד.

נראה גם שבניהו בן יהוידע היה גר בנגב, כי הוא היה מ'קבצאלי' (שמואל ב' כג, כ). העיר "קבצאל"¹⁷² היא העיר הראשונה שמוזכרת בערי הנגב בספר יהושע (יהושע טו, כא). בניהו היה מהחשובים בגיבורי דוד (אחרי 6 גיבורים), ולאחר מכן היה שר צבאו של שלמה (מלכים א' ב, לה).

הנגב נחשב לאיזור פחות חשוב יחסית לשאר א"י (רובו אדמת לס). בימינו התפתח הנגב מאד מבחינה כלכלית. בשנים גשומות החקלאים רואים שם ברכה גדולה, מגדלים שם דגנים ועצי פרי לרוב.

חבל הארץ הגדול המכונה בימינו "נגב" (מאחורי דרום הר חברון עד אילת), הוא קרוב ל-70% משטח המדינה, אבל רק חלקו הצפוני (באר שבע והסביבה) כלול

171. ביהושע ט"ו מובאות ערים בדרום הר חברון. נזכיר שבע מהן.

נה מעון פרמל זיף ויוטה : נו וזקצאל וקדעם וזנוח :

באיזורים אלו ברח דוד מפני שאול. נבל היה גר במעון, וצאנו היה בכרמל (שמואל א' כה, ב). דוד הסתתר במדבר זיף ובמדבר מעון, הזיפים הלשינו עליו, דוד נשא שם שתי נשים, אחינועם היזרעאלית (אם אמנון בכור דוד), ואביגיל אשת נבל הכרמלית (שמואל א' כה, לט-מג). 'כרמל' ו'יזרעאל' ידועים היום כמקומות בצפון הארץ (מדרום לגליל), אך נשי דוד היו מכרמל ומיזרעאל שבדרום הר יהודה.

172. קבצאל מוזכרת ביהושע (טו, כא), בשמואל (ב' כג, כ), בנחמיה (יא, כה), ובדברי הימים (א' יא, כב).

בגבולות א"י (דוד המלך ואחריו כמה ממלכי יהודה שלטו על כל האזור עד אילת).

מדבר יהודה - מדבר יהודה הוא האיזור המדברי התלול בין הרי יהודה (הר חברון) לים המלח. גובהם הממוצע של הרי יהודה הוא כ-800 מטר מעל פני הים (יש שם גם מקומות גבוהים הרבה יותר, וגם נמוכים). חוף ים המלח נמצא כ-400 מטר מתחת לפני הים והוא המקום הנמוך ביותר בעולם. בספר יהושע מוזכרות שש ערים שהיו במדבר יהודה, החשובה שבהן היא עין גדי הממוקמת על חוף ים המלח.

רצועת החוף - חוף הים המערבי של יהודה הוא ארץ פלשתים. על החוף ובסביבתו שוכנות חמש ערים גדולות: עזה, אשקלון, אשדוד, עקרון, וגת. יהושע לא הורישם, אף כאשר הכרית את הענקים מכל הרי יהודה וישראל, לא הכרית משם את הפלשתים (יהושע י"א פסוקים כא-כב), גם לאחר מותו שבט יהודה לא הורישום (שופטים א, יט).

ממלכת פלשתים היתה חזקה מאד, הפלשתים הצירו לישראל מאד בימי השופטים ובימי שמואל ושאול (עשרות אלפי הרוגים במלחמות, מיסים, לא נתנו לישראל ללטש ברזל, ועוד). שאול נלחם בהם רבות בשתי שנות מלכותו ולבסוף נפל בידם. גם דוד המלך על אף שכבש את כל עבר הנהר, התייגע מאד להכניע את הפלשתים (לפחות חמש מלחמות).

בתנ"ך לא מוזכר שפלשתים הצירו לישראל מימי דוד עד לימי אחז (אבי חזקיהו). במרד בעשא ובמרד זמרי מוזכר שעשרת השבטים נלחמו בהם (מלכים א' טו, כז, טו). (הפלשתים הביאו ליהושפט מתנות וכסף (דה"י ב' יז, יא). עוזיהו נלחם בהם, פרץ כמה חומות ובנה לו שם ערים (דה"י ב' כו, ו)). בימי אחז כבשו הפלשתים חלק גדול מאד ביהודה (עד בית שמש, דה"י ב' כח, יח). חזקיהו בן אחז הכניעם והכה את כל עריהם (מלכים ב' יח, ח).

הפלשתים הם ערבוב של שני שבטים מצריים (פתרוסים וכסלוחים, ראה בראשית י, יד), והם ישבו בעצם בתוך ארץ כנען.

בנימין - שבט בנימין נחלו את האיזור ההררי מירושלים ועד בית אל (כ-15 ק"מ). חלק מהעיר ירושלים בימינו היא בנחלת שבט בנימין (העיר העתיקה וצפונה). ארץ בנימין ממזרח למערב היא מירדן יריחו ועד אזור בית חורון.

יוסף, אפרים ומנשה. אפרים ומנשה נחלו את כל האיזור האמצעי של א"י, מבית אל (כ-15 ק"מ צפונית לירושלים העתיקה) עד עמק יזרעאל. הגוש הדרומי של ארץ יוסף (מבית אל עד לשכם) נחל אפרים, ואת הצפוני (משכם עד עמק

זרעאל) נחל מנשה. בארץ יוסף ישנם כמה איזורים, ההר, החוף (השרון), ובקעת הירדן.

בתנ"ך לא מסופר כמעט על השפלה ועל בקעת הירדן של שבט יוסף, למעט העיר **תרצה**, שהיא היתה הבירה הראשונה של עשרת השבטים מימי ירבעם בן נבט, עד שעמרי (אבי אחאב) בנה את העיר שומרון (בהר) והפך אותה לבירתם המרכזית של עשרת השבטים. אזור תרצה נחשב לאזור יפה עד מאד וכמעט משתווה לירושלים (שיר השירים ו,ד).

שומרון - שומרון, היא בירת עשרת השבטים בהרי מנשה (צפונית מערבית לשכם). פעמים רבות בנביאים האחרונים מכונים עשרת השבטים **'שומרון'** ע"ש בירת ממלכתם, וההרים באיזור נקראים גם הם הרי שומרון.

יהושע בן נון הנחיל לבני יוסף את ההר. בני יוסף טענו שההר אינו מספק בשבילם (כי הוא היה יער ולא היה כ"כ מיושב), אבל יהושע רצה שהם יתיישבו בהר ויישבו שם את היער, ואמר להם - **כִּי הִרְיָה לָךְ כִּי יַעַר הוּא וּבְרֵאתוֹ** (תהפוך אותו ליישוב) **וְהָיָה לָךְ תְּצַאֲתֵינוּ** (יהושע יז, יח). מכאן הוברר לנו שאזור ההר הוא האזור המרכזי ביותר של ארץ יוסף, כפי שמשמע שם ביהושע (סוף פרק יז) שהוויכוח בין בני יוסף ליהושע היה על ההר או על עמק זרעאל (שמנשה קיבל שם מספר ערים ולא הורישן), ואילו חוף הים של יוסף (השרון) ובקעת הירדן לא מוזכרים שם.

הרי אפרים ומנשה במקרא ובחז"ל - האזור ההררי הטוב והמשובח מבית אל ועד עמק זרעאל, הוא המקום החשוב והמרכזי של נחלת אפרים ומנשה. כשנתבונן במקרא במאמרי חז"ל על שבח א"י, נראה שיש התייחסות מיוחדת להר של יוסף. לדוגמה, במשנה, כשרבינו הקדוש רוצה להביא דוגמה לשדה משובחת ביותר, הוא מזכיר את **"פרדסות סבסטי"**¹⁷³ (בהרי השומרון, צמוד לעיר שומרון). כמו"כ בנבואת הנחמה המרגשת שניבא ירמיהו על עשרת השבטים¹⁷⁴, מכל האזורים של עשרת השבטים, הוא מזכיר רק את הרי

173. במשנה בערכין (פרק ה' משנה ב') איתא: - **'אחד המקדיש בחולת המחוז, ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי, נותן בזרע חומר שעורים חמישים שקל כסף, ופירושו, כל שדה שהוקדש לה' (לבית המקדש) נפדה בחמישים שקל כסף לכל בית כור, בין אם השדה טוב בין אם הוא גרוע, המשנה מביאה דוגמה לשדה גרוע ביותר - "חולת המחוז", כלומר סביב העיר שהכל דורכים שם, ואילו דוגמה לשדה טוב ביותר היא "פרדסות סבסטי".** דברים אלו כתב ר' יהודה הנשיא על אף שהוא עצמו גר בגליל, שגם היא ארץ משובחת מאד. את העיר **סבסטי** בנה הורדוס עבור מלכי רומי, סמוך לעיר שומרון שהיתה בירתם של עשרת השבטים (סמוך ליישוב **"חומש"** שפונה בשנת תשס"ה). העיר שומרון נבנתה על גבעה בגובה 439 מטר מעל פני הים (ההרים באיזור הם תלולים, אך אינם גבוהים בהרבה מעל פני הים). 174. פרק ל"א, ההפטרה של היום השני של ראש השנה, בנספח 2 הארכנו בביאור נבואה זו.

השומרון, ככתוב - **עוד תטעי כרמים ב'הרי' שְמֶרוֹן... כִּי יֵשׁ יוֹם קָרְאוּ נִצְרִים ב'הר' אֶפְרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלָה צִיּוֹן אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ** (ירמיהו ל"א ד-ה). גם בשעה שבירך משה רבנו את כל שבטי ישראל לפני מותו, ארצו של יוסף היא היחידה שאת טובה הוא מזכיר במפורש, ככתוב - **מְבֹרַכַת יְהוָה אֶרְצוֹ מִמְּגֵד שְׁמִיִם מְטֹל... וּמִמְּגֵד תְּבוּאוֹת שְׁמֶשׁ... וּמֵרֶאֶשׁ ה'הרי קָדְם' וּמִמְּגֵד גְּבֻעוֹת עוֹלָם': וּמִמְּגֵד אֶרֶץ וּמְלֵאָה וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי סָנָה** (דברים ל"ג יג-טז), (כנ"ל שעיקר ארצו של יוסף הוא הרי אפרים ומנשה). (בימינו, ענבי היין מאיתמר (אזור בהרי שומרון, סמוך לשכם), נמכרים ביוקר יותר מכל מקום אחר בארץ. טעם היין הטוב המופק מהם מורגש היטב, והכרמים באזור זוכים בהצלחה בתחרויות של יינות. כמו"כ בשנת תשע"ג התקיימה תחרות שמן זית בהשתתפות כמה מומחים, ומשק אחיה זכה במקום הראשון. משק אחיה הוא מטע זיתים צמוד לשילה בהר אפרים, הנקרא בימינו (בטעות!) בנימין. אין בכוונתנו לומר שארצו של יוסף מבורכת יותר מכל השבטים בכל מילי דמיטב, לכל מקום בא"י יש את מעלותיו שלו, אלא שבארצו של יוסף ישנן מעלות בולטות, וחלקן הוזכרו לעיל).

הרי יהודה בנימין ויוסף - האזור ההררי מדרום הר חברון עד צפון השומרון ועד סמוך לעמק יזרעאל זהו עיקר ההרים של א"י, וזהו עיקרה של א"י. מצוות ביכורים נוהגת רק בהרים¹⁷⁵ (למעט תמרים שאותם מביאים רק מהעמקים). בנבואה שאנו קוראים בהפטרות תשעה באב על חורבן יהודה, מקונן ירמיהו בעיקר על ההרים, ככתוב - **עַל הַהָרִים אֲשֶׁא בְּכִי וְנָהִי וְעַל נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצַּתוּ מִבְּלֵי אִישׁ עֶבֶר** (ירמיהו ט, ט), וכפי האמור לעיל, כאשר המקרא עוסק בנחמות על עשרת השבטים הוא מזכיר את הרי יוסף.

הערים המרכזיות של א"י נמצאות באזור ההררי של יהודה ויוסף (הנקרא בימינו יהודה ושומרון). ירושלים ממוקמת בהרים בין נחלת יהודה לנחלות בנימין ויוסף, במרכז יו"ש (עם זאת כיום היא נחשבת כשטח שאינו מאזור יו"ש). הערים חברון, בית לחם (קבורת רחל ועיר מולדתו של דוד), שילה, שכם, בית אל, והעיר שומרון (בירת ממלכת עשרת השבטים), כולן יושבות בהרי יהודה בנימין ויוסף.

כשנכנס יהושע לא"י, הוא נלחם תחילה ביריחו, ולאחר מכן מיד נלחם בהר. המלחמה החזקה ביותר, שהיא מלחמת חמשת המלכים (בה נעצרה השמש), נחשבת מלחמה במלכי ההר, ככתוב - **כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל מַלְכֵי הָאֲמֹרִי יִשְׁבִי הָהָר** (יהושע יו), (אך היו שם חיילים רבים מהשפלה). כמו"כ אברהם יצחק ויעקב התגוררו בעיקר בהרי יהודה ויוסף. אברהם אבינו הגיע לא"י לאזור שכם,

175. ביכורים פרק א' משנה ג' ומשנה י'.

חצה את הר אפרים, ונטה את אהלו בבית אל (כ-15 ק"מ צפונית לירושלים העתיקה). לאחר מכן ירד למצרים, כשחזר לא"י חזר לאזור בית-אל, וה' אמר לו - **קום הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֶתְנַנָּה** (בראשית יג, יז). לאחר נבואה זו, התיישב אברהם בחברון ובנה שם מזבח. אמנם לאחר הפיכת סדום עבר אברהם לאזור באר שבע ונחל גרר (מזרחית לאזור עזה).

הרי ישראל - במקומות רבים במקרא הפסוק מזכיר רק את ההרים וכוונתו לכל א"י, כגון בנבואה על אחדות יהודה ואפרים נאמר - **וְעָשִׂיתִי אִתְּם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל** (יחזקאל לו, כב). כמו"כ כשיחזקאל מנחם את עמ"י שיזכו לאכול את פרי הארץ הוא מזכיר רק את ההרים, ככתוב - **וְאִתְּם הָרֵי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל** (יחזקאל לו, ח). (איתא בחולין (ס:)) מלמד שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי ארץ ישראל).

ארץ ישראל נקראת ארץ ה', ככתוב - **לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה** (הושע ט, ג). ה' יתברך קורא לארץ ישראל **'ארצי'**, ככתוב - **לְשֹׁבֵר אֲשׁוּר בְּאֶרְצִי** (ישעיה יד, כה), ונראה שזו לשון חביבות¹⁷⁶, דהיינו שה' יתברך קורא לא"י 'ארץ שלי' (שהרי כל העולם של ה' יתברך). אמנם מצינו לשון זו גם לגבי הרי ישראל שה' יתברך מכנה אותם **'הָרֵי'**, ככתוב - **לְשֹׁבֵר אֲשׁוּר בְּאֶרְצִי וְעַל 'הָרֵי' אֲבוּסָנוּ** (שם). וכן - **וּמִיְהוּדָה יוֹרֵשׁ 'הָרֵי'** (שם סה, ט), וכן - **וְקִרְאתִי עָלָיו לְכָל הָרֵי ...** (יחזקאל לח, כא).

עניין גלותם של עשרת השבטים נמצא בכמה לשונות במקרא. בירמיהו נמשל עניין זה לגט כריתות שה' נתן להם כביכול, ככתוב - **שְׁלַחְתִּיהָ וְאָתַן אֶת סִפּוֹ כְּרִיתֶיהָ אֵלֶיהָ** (ירמיהו ג, ח). במקומות אחרים מכונה העניין שה' שילח אותם מעל פניו (ראה במבוא לנביאים אחרונים), בבכייית רחל אימנו על גלות זו היא מכונה **'כִּי אֵינָנוּ'** (ירמיהו לא, יד), והכוונה שאינם בא"י.

האזור מהרי בית אל עד שכם שייך אך ורק לשבט **אפרים** כמפורש ביהושע (פרק טז). בימינו אזור זה נקרא **"בנימין"** (בטעות!) למרות שלא היה לבנימין חלק ונחלה באזור זה, שכן ארץ בנימין משתרעת מבית אל ודרומה עד ירושלים.

לא נכחד, שמזמן גלות עשרת השבטים (באמצע ימי בית ראשון) לא זכה כ"כ האזור ההררי והטוב של יוסף שישובו בו עמ"י (למעט בחלקו הדרומי), מלך אשור הושיב שם את השומרונים (כותיים), ערבוב של כמה עמים שהצרו לישראל והפריעו בבניית בית שני), והישוב היהודי שם היה קטן. גם בימי בית שני, וכן מהחורבן ועד ימינו, באלפיים השנים האחרונות, ישבו היהודים ביהודה או

176. גם המקומות בארץ ישראל המיושבים כערים, נקראים **'ערי'**, ככתוב - **עוד תפוצצנה 'ערי'** **מטוב** (זכריה א, יז).

בגליל, ומעט מאד בארץ אפרים ומנשה. ב-100 השנים האחרונות נבנו ערים וישובים רבים מאד בכל חוף הים של יוסף (בשרון), ואילו האזור ההררי כמעט ולא היה מיושב ביהודים. משנת תשכ"ז (1967), החלו בבניית כמה עשרות יישובים קטנים, אשר הגדולים שבהם אינם עולים על אלפים אחדים של בתים, למעט העיר אריאל המונה עשרות אלפי בתים. בני המיעוטים יושבים שם בכמה ערים (שכם, ג'נין, טובאט), ובכפרים רבים ואוכלים את פרי הארץ.

דן - שבת דן קיבל נחלה ממערב לנחלת בנימין, בני דן נחלו את המישור (ה'עמק') בין החוף של יהודה לחוף של יוסף, האמוריים ישבו שם ובני דן לא הורישו אותם (שופטים א, לד), ולא היתה להם נחלה¹⁷⁷, וע"כ הם הלכו הרחק ממקומם ל'ליש', כ-40 ק"מ צפונית לכינרת (סמוך להר החרמון), לכדו את העיר, הורישו אותה וישבו בה. הם קראו את שם העיר 'דן' על שם דן אביהם, והיא היתה נחשבת גבולה הצפוני של נחלת ישראל (משום שאת המקומות הצפוניים ל'דן' לא הורישו).

הערה: רוב האזורים שבימי הבית הראשון היו מיושבים ביהודים מיושבים כיום בגוים, ורוב האזורים שהיו מיושבים בגוים מיושבים כיום ביהודים. לדוגמה 'גוש דן' שייך ברובו לשבט דן, אבל שבט דן לא הורישו כנ"ל, ובימינו אזור זה הוא 'מרכז הארץ', ובו ריכוז גדול של יהודים, יותר מבכל מקום בארץ.

חבל הים של יהודה: אשדוד, אשקלון, גת, ועקרון, היו מקומות חשובים של הפלשתים, כולם מיושבים בימינו ביהודים. זאת למעט העיר עזה אשר היתה של פלשתים וצררו את ישראל מאד, ובימינו הם שומרים על מסורת המקום להצר לישראל, עזה מאוכלסת בצוררי ישראל לרוב, והם יושבים שם בהמוניהם ברצועה בכמה ערים, עזה, (בית חנוך), דיר אל בלאח, רפיח, וחן יונאס.

הרי יהודה ובנימין והרי אפרים ומנשה היו המרכז של ישראל בזמן בית ראשון, ולא ידוע כמעט על גויים שישבו שם מימות יהושע ועד הגלויות כמבואר לעיל. בימינו מכונה אזור זה 'שטחים' או 'מעבר לקו הירוק', רובו מיושב בבני נכר היושבים שם בהמוניהם בכמה ערים (חברון, חלחול, בית לחם, רמאללה, שכם, טובאט, ג'נין) ובכפרים רבים, ואוכלים את רוב האדמות שם. ואילו עמ"י מיישבים בהר רק את הערים: ירושלים, ביתר, אריאל, קרית ארבע, אפרת, ועוד כמה עשרות יישובים (מעלה אדומים היא עיר יהודית במדבר יהודה).

במקרא לא מוזכר שלאורך כל חוף הים של א"י ישבו יהודים, וכן בתקופת בית שני היה מיושב חוף הים בבני נכר. בימינו כל חוף הים של א"י מסמוך לעזה עד נהריה כולו מיושב ביהודים, בערים וביישובים רבים (ערים: נהריה, עכו,

177. בשופטים (יח, א), לפני שכבשו את ליש, נאמר - שְׁבֵט הַדְּנִי מִבְּקֶשׁ לוֹ נַחֲלָה לְשֵׁבֶת כִּי לֹא נָפְלָה לוֹ עַד הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה, והכוונה שלא הוריש את הגויים מארצו.

הקריות, חיפה, זכרון יעקב, בנימינה, פרדס חנה, חדרה, נתניה, הרצליה, ת"א וכל ערי המרכז, אשדוד, אשקלון, ועוד מאות ישובים).

משכם וצפונה עד עמק יזרעאל הוא האזור המרכזי של מלוכת עשרת השבטים בהרי שומרון, שם נמצאת גם העיר שומרון, ובימינו שם הוא השטח הפלסטיני (שטח A) הגדול ביותר. (עד שנת תשס"ה, היו מובלעים במקום זה ארבעה יישובים יהודים קטנים, והם חומש ושא-נור סמוך לסבסטיה, גנים וכדים באזור ג'נין).

רובו של חוף הים של א"י איננו גבוה בהרבה מעל פני הים, מזרחה יותר באמצע א"י המקום נהיה גבוה יותר (בהרי יהודה ושומרון ובהרי הגליל), ועוד יותר מזרחה (חוף ים המלח ובקעת הירדן) יש עמק נמוך.

עמק יזרעאל והגליל.

עמק יזרעאל - עמק יזרעאל נחשב גם הוא למקום חשוב בארצם של עשרת השבטים. למלך אחאב היה בית ביזרעאל (סמוך לכרם נבות).

עמק יזרעאל שייך בחלקו המזרחי לשבט יששכר, וחלקו המערבי לשבט אשר.

הגליל - ארץ הגליל גם היא ארץ טובה ומשובחת מאד. מזרח הגליל (אזור הכינרת וצפונה) שייך לשבט נפתלי, מערב הגליל (הר הכרמל, ומפרץ חיפה וצפונה) שייך לשבט אשר, וביניהם קיבל שבט זבולון נחלה.

לאחר מרד בר כוכבא (כ-65 שנה לאחר חורבן בית שני), חרב הישוב היהודי בארץ יהודה, ועיקר היישוב היה בגליל (עד שנחרב גם הוא). חלק מן אמוראים חיו בגליל. חז"ל משבחים מאד את טוב ארץ הגליל (פירות גינוסר), ובברכת משה נאמר - **וּלְנַפְתָּלִי אֶמֶר נַפְתָּלִי שֶׁבַע רְצוֹן וּמָלֵא בְרִפְתַּי יְהוָה יִם** (כינרת) **וְדָרוֹם יִרְשָׁה** (דברים לג, כג).

מתקופת השלטון התורכי בא"י (לפני 500 שנה) ועד שהתפתח היישוב, עיקר היישוב היהודי בא"י היה בגליל, בעיקר בצפת.

מסיבות שונות לא הרחבנו כאן בנושא הגליל.

עבר הירדן

מהו עבר הירדן? ארצות השבטים ראובן גד וחצי שבט מנשה נקראות עבר הירדן, ע"ש שהם מהעבר המזרחי של הירדן. ארצות ראובן גד וחצי המנשה, משתרעות כמעט על כל מזרחה של א"י (כ-200 ק"מ).

לצורך הבנת העניינים שיובאו להלן, יש להתבונן במפה היכן ממוקמים **נחל ארנון**, **נחל יבוק**, **ים כינרת**, וה**חרמון**.

בעבר הירדן ממזרח לא"י ישנם כמה אזורים, ונפרטם מדרום לצפון, כלומר מים המלח עד הר חרמון.

ארץ מואב. האזור מנחל ארנון ודרומה הוא ארץ מואב. כוונתנו למקום שישבו שם המואבים גם לאחר כיבוש סיחון.

ערי המישור. האזור המזרחי של ים המלח מנחל ארנון וצפונה עד חשבון והסביבה, נקרא "ערי המישור". שבט ראובן קיבל את ערי המישור עד ים המלח והירדן (יהושע יג, טו-כג).

ארץ בני עמון. מצפון לערי המישור יש חבל ארץ הררי. הרים אלו ומשם וצפונה עד נחל יבוק, הם ארץ בני עמון. על מקום זה נאמר - **רַק אֶל אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לֹא קָרַבְתָּ כָּל יַד נַחַל יַבֶּק וְעַרֵי הַהָר...** (דברים ב, לז), גם כאן כוונתנו למקום בו ישבו העמונים גם לאחר כיבוש סיחון. החלק המערבי לעמון הקרוב לירדן שייך לשבט גד (גם הוא היה מארץ עמון).

גלעד. מצפון לנחל יבוק עד קצה ים כינרת, אלו הם ערי הגלעד. חציו המזרחי שייך לשבט מנשה, וחציו המערבי שייך לשבט גד.

הבשן. ממזרח לכינרת **אך לא צמוד לכינרת**, עד הר חרמון, זוהי ארץ הבשן.

הגשורי והמעכתי. החוף המזרחי של הכינרת (וצפונה), זהו גבול הגשורי והמעכתי. הם היו מובלעים בתוך ישראל, ולא הורישו אותם (יהושע יג, יג).

נרחיב מעט על המקומות שהוזכרו לעיל.

ים המלח - אורכו יותר מ-80 ק"מ (כולל בריכות האידוי). מתחילה היה כל מזרח ים המלח (ואף צפונה משם) שייך למואב (מבני לוט), כלומר גם "ערי המישור" (חשבון, מידבא, דיבון, ועוד) היו של מואב, עד שסיחון מלך האמורי כבש את כל ערי המישור של מואב עד לנחל ארנון, כולל העיר החשובה חשבון. על כך כתוב בסוף פרשת חוקת (במדבר כא, כו-כט) - **כִּי חִשְׁבוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הוּא, וְהוּא (סִיחֹן) נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרָצוֹ מִיַּד עַד אֲרָנוֹן: עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמִּשְׁלֵיחַי (הפייטנים), בָּאוּ (עם סִיחֹן, ל-) חִשְׁבוֹן תִּבְנֶה וְתִכְנֶנּוּ עִיר סִיחֹן:**

(ועוד, ש-) **כִּי אֵשׁ יִצְאָה מִחֹשְׁבוֹן לְהִבָּהּ מִקְרִיַת סִיחֹן אֲכָלָה עֵר**¹⁷⁸ **מוֹאֵב בְּעָלֵי בָמוֹת אֲרָן... נִתְּנָן בְּנֵי פְּלִיטָם וּבְנֵיתָיו בְּשָׁבִית לְמִלְךְ אֲמָרֵי סִיחֹן:**

נחל ארנון - נחל ארנון נשפך לאמצע ים המלח. הוא חצה את כל ארץ מואב ממזרח למערב, עד שסיחון כבש את ארץ מואב עד נחל ארנון כנ"ל. האזור הצמוד לנחל ארנון תלול מאד, אך צפונית לו יש חבל ארץ גדול מישורי (אמנם הוא גבוה למעלה מ-600 מטרים מעל פני הים, אבל הוא מישורי כאמור).

האזור מצפון לנחל ארנון, כלומר **ערי המישור** והעמק עד ים המלח, נקרא גם ארץ מואב, אף לאחר שסיחון כבש אותו ממואב ואף לאחר שישראל כבשו אותו מסיחון, ככתוב בתחילת ספר דברים - **בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן פְּאָרֶץ מוֹאֵב הוֹאִיל מִשֶּׁה'...** (דברים א,ה), היה זה בערבות מואב (מעבר לירדן ירחו, כלומר צפונית לים המלח, ממזרח לירדן הדרומי).

עמון. לבני עמון היה חלק גדול בעבר הירדן גם אותם הוריש סיחון, והשאר להם את האזור ההררי סביב עיר הבירה שלהם 'רבת עמון'¹⁷⁹, ואת השטחים עד נחל יבוק, ככתוב - **רַק אֶל אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לֹא קָרַבְתָּ כָּל יַד נַחַל יַבֶּק וְעָרֵי הַהָר** (דברים ב,לז). בני ישראל הורישו את כל ארץ סיחון. בחמישה חומשי תורה לא מפורש שסיחון כבש חלק מארץ עמון, אך בגמרא חולין דף ס' ע"ב מובא: **עמון ומואב טהרו בסיחון**, כלומר שסיחון כבש גם מעמון וישראל נחלום (כי אז היה אסור להילחם ולרשת את ארץ עמון ומואב¹⁸⁰, ככתוב בפרשת דברים). בספר יהושע מפורש שבני גד ישבו בארץ עמון, ככתוב - **וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמִטָּה גֹד... וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן** (יהושע יג,כד-כה), ומכאן ראייה שסיחון כבש גם חלק מארץ בני עמון.

למרבה הצער, לאחר גלות עשרת השבטים ישבו מואב גם בערי המישור בארץ ראובן¹⁸¹, ועמון ישבו בארץ גד (ירמיהו מט,א).

178. "ער" היא שמה של ארץ מואב, או שם בירת מואב.

179. כיום היא בירת מדינת ירדן, ונקראת בעברית 'רבת עמון', ובערבית 'עמאן'.

180. לאחר שעמון ומואב הצירו מאד לישראל בזמן השופטים ובימי שמואל ושואל, הותר לצורם להתגרות בהם ואף להילחם בהם. אהוד בן גרא נלחם במואב (שופטים פרק ג'), יפתח נלחם בעמון (שופטים י"א), שאול נלחם בעמון ובמואב (שמואל א' יד, מז), ודוד המלך הרג שני שלישי ממואב (שמואל ב' ח,ב), ועינה את עם עמון בעינויים נוראים (שמואל ב' יב,לא). אלישע הנביא (מלכים ב' ג,יט) ציווה בהוראת שעה בשם ה' להשחית את עצי הפרי של מואב (למרות שמפורש בתורה שאסור להשחית עצי פרי) ולהרוס את ארצם. העמים אלו מוזכרים בפיוט - **"עמון ומואב מהרה תכלה"**.

181. עיין ירמיהו מ"ח, מוזכרת שם במפורש ארץ המישור, העיר חשבון, ועוד ערים במישור, וכן הוא בישעיה פרקים טו-טז.

נחל יבוק - הוא הגבול הצפוני של עמון. הנחל נשפך לירדן כ-40 ק"מ צפונית לים המלח. (החלק המזרחי שלו נוטה צפונה, ומכוון כמעט מול שכם). ממלכת סיחון היתה עד קצה ים כינרת.

סיחון שלט על כל ערי המישור ועל כל מזרח הירדן, שהם חבל הארץ המערבי לארץ בני עמון וחצי הגלעד המערבי.

נחלת השבטים ראובן וגד - שבט ראובן נחל את כל ערי המישור, מנחל ארנון עד העיר חשבון והסביבה, ועד ים המלח (אפשר שהוא נחל גם מעט מבקעת הירדן מזרחית לנהר, וביהושע יג, כג) מפורש שהירדן הוא גבול ראובן).

שבט גד - נחל את כל האזור המזרחי של נהר הירדן, מחשבון עד קצה ים כינרת. גד נחל את מערב הגלעד (ארץ סיחון), ואילו את החלק המזרחי של הגלעד (ארץ עוג) ואת כל ארץ הבשן נחל מנשה¹⁸².

182. הערה זו חשובה מאד, בה נוכיח חלק גדול מהנאמר בנספח זה על עבר הירדן. מפורש ביהושע יג, לא) שחצי שבט המנשה נחלו את חצי הגלעד. עוד נאמר שם (פסוק ל) - **וְיָהִי גְבוּלָם מִמַּחֲנֵיִם** (ועד) **כַּל הַבְּשָׁן**. כידוע העיר מחניס ממוקמת סמוך לנחל יבוק (עיין סוף פרשת ויצא), ומכאן שהיה לחצי מנשה חלק לכל אורך הגלעד (מנחל יבוק ועד הבשן). אמנם בני גד קיבלו גם את העמק של נמרה (סמוך לערבות מואב וליים המלח) וסוכות עד ים כינרת, ככתוב בפרק י"ג ביהושע על בני גד - **וַיַּעֲמֶקָה בֵּית הָרִים וּבֵית נַמְרָה וְסֻכּוֹת וַאֲפֹן יְתָר מִמְּלִכּוֹת סִיחּוֹן מִלְּדָה חֲשִׁבוֹן הַיַּרְדֵּן וַגְּבֹל עַד קֶצֶה יָם כִּינֶרֶת**. ומכאן שגם בני גד וגם בני מנשה קיבלו נחלה לכל אורך הגלעד, לכן עלינו להסיק, שאת האזור המערבי של הגלעד קיבלו בני גד (מנמרה עד הכינרת), ואת האזור המזרחי קיבלו בני מנשה (ממחניס ועד הבשן). בנחלת מנשה לא מוזכר כלל ים כינרת ולא הירדן, שכן מנשה לא קיבל נחלה בגלעד המערבי, וגם לא על החוף המזרחי של הכינרת - שם ישבו "הגשורי והמעכתי". סיחון שלט על חצי הגלעד המערבי, ועל חצי הגלעד המזרחי שלט עוג. ביהושע מפורש שסיחון שלט על חצי הגלעד עד הכינרת, ועוג שלט על החצי השני של הגלעד, ככתוב בפרק י"ב ביהושע:

סִיחּוֹן מִלְּדָה הָאֲמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֲשִׁבוֹן מִשְׁלַ מְעֻרְעָר אֲשֶׁר עַל שְׂפַת נַחַל אֲרָנוֹן וְתוֹךְ הַנַּחַל וְחֲצִי הַגְּלָעַד וְעַד בֶּקַע הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: וְהָעֲרָבָה עַד יָם כִּינֶרֶת מִזְרָחָהּ וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַיְּמִינִי... הַיְּמִינִי...

וַגְּבוּל עוֹג מִלְּדָה הַבְּשָׁן מֵיְתָר הַרְפָּאִים הַיּוֹשֵׁב בְּעֵשְׂתָרוֹת וּבְאֲדָרְעִי. וּמִשְׁלַ בְּהַר חֶרְמוֹן וּבְסֻלְכָה וּבְכָל הַבְּשָׁן עַד גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וְחֲצִי הַגְּלָעַד גְּבוּל סִיחּוֹן מִלְּדָה חֲשִׁבוֹן: מהכתוב על סיחון - **וְהָעֲרָבָה עַד יָם כִּינֶרֶת מִזְרָחָהּ**, משמע ששליטת סיחון בגלעד היתה בחלק המערבי עד ים הכינרת, (אפשר שהוא שלט רק על הערבה, כלומר על החלק הסמוך לירדן (העמק)).

מפרק י"ג ביהושע משמע שבני גד ירשו חלק מארץ סיחון, ובני חצי שבט מנשה ירשו את כל ארץ עוג (בנחלת בני גד לא מוזכר כלל ארץ עוג).

נראה שאת החלק העיקרי של הגלעד קיבלו בני מנשה, ובני גד קיבלו רק את החלק המערבי. בסוף פרשת מטות, מוזכר שבני גד בנו את הערים: דבון, עטרות, ערוער, בית נמרה, ובית הרן, וכפי הידוע, רוב הערים הללו ממוקמות מזרחה לנחל יבוק או סמוך לו, ולא בארץ הגלעד, ואילו על ארץ הגלעד נאמר שם (בפרשת מטות) שבני מנשה ישבו בה,

'גלעד' הוא מקום חשוב מאד בעבר הירדן. לעיתים כל עבר הירדן מכונה 'גלעד',¹⁸³ כגון בסוף פרשת מטות - וַיִּתְּתֶם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד לְאַחֲזָהּ.

חצי שבט מנשה - חצי שבט מנשה קיבלו את ממלכת עוג, שהיא ממזרח לדרום הכינרת (אך לא צמוד לכינרת) עד הר חרמון, ואת חצי הגלעד המזרחי.

כל אורך החוף של ים המלח, הירדן, והכינרת, הוא עמק (וגובהו 200- עד 400- מטר מתחת לפני הים), ולכיוון מזרח בעבר הירדן המקום גבוה יותר. בערי המישור, מגיע הגובה עד יותר מ-600 מטר מעל פני הים, ובהרי עמון יותר מ-900 מטר מעל פני הים. גם בארץ גלעד והבשן ישנם מקומות גבוהים למעלה מ-900 מטר מעל פני הים.

פרק י"ג ביהושע הוא המקום המפרט יותר מבכל התנ"ך את המקומות בעבר הירדן.¹⁸⁴

ככתוב - וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גִלְעָדָה וַיִּלְכְּדוּהָ וַיּוֹרְשׁוּ אֶת הָאֶמְרֵי אֲשֶׁר בָּהּ. וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת הַגִּלְעָד לְמְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ (במדבר לב, לט-מ). עם זאת, גם על בני גד נאמר שקיבלו את כל ערי הגלעד ככתוב (יהושע יג, כה): וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעֲזָר וְכָל עָרֵי הַגִּלְעָד, והכוונה לכל ערי מערב הגלעד, כפי המבואר שם בנחלת מנשה שהם קיבלו את חצי הגלעד.

183. בסוף פרשת מטות - וַיִּתְּתֶם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד לְאַחֲזָהּ (במדבר לב, כט), וכן ביהושע (כב, טו), וכן במעשה פילגש בגבעה (שופטים כ, א), הפסוק מכנה את כל עבר הירדן 'גלעד'.

184. בסוף פרשת דברים (פרק ג'), ישנו סיכום של ארצות עבר הירדן:

יב וְאֵת הָאֶרֶץ הַזֹּאת יְרֻשׁוּנוּ בְּעַת הַהוּא מֵעַרְעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל אַרְנוֹן וְחֶצִי הַר הַגִּלְעָד וְעָרָיו נִתְּתִי לְרֵאֻבֵנִי וְלְגָדִי: יג וַיִּתֵּר הַגִּלְעָד וְכָל הַבָּשָׁן מִמְּלֶכֶת עוֹג נִתְּתִי לְחֶצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כָּל הַבָּל הָאֲרָגָב לְכָל הַבָּשָׁן הַהוּא יִקְרָא אֶרֶץ רְפָאִים: יד וַאִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת כָּל הַבָּל אֲרָגָב עַד גְּבוּל הַגִּשׁוּרִי וְהַמַּעֲבָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל שְׁמוֹ אֶת הַבָּשָׁן תַּחַת וַאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה: טו וְלְמְכִיר נִתְּתִי אֶת הַגִּלְעָד: טז וְלְרֵאֻבֵנִי וְלְגָדִי נִתְּתִי מִן הַגִּלְעָד וְעַד נַחַל אַרְנוֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וְגַבַל וְעַד יַבֵּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וְגַבַל מִפְּנֵי עַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אֲשֶׁדֶת הַפְּסָגָה מִזְרָחָה:

המזרח התיכון

נסקור בקצרה את הארצות היושבות מזרחה לים התיכון, ממערב מהים, ועד פרס ומדי.

א"י ממוקמת על חבל הארץ המזרחי של ים התיכון, ומצפון לארץ ישראל נמצא הלבנון (וארץ חמת).

מזרחית לא"י שוכנות ארצות עבר הירדן (מואב ועמון, ארץ ראובן וגד), ומצפון להם ארץ ארם.

מזרחית לארצות עבר הירדן משתרע מדבר שלא היו עוברים בו, ואף בימינו אין בו יישוב.

מזרחית לאותו מדבר זורם הנהר הגדול - נהר פרת, ומזרחית לפרת זורם נהר חידקל המקביל לנהר פרת.

(מסופוטמיה) בין הנהרות (פרת וחידקל) - החלק הדרומי הפורה המלא בנהרות ושלוחות של נהרות הוא ארץ בבל, והעיר בבל. האמוראים ישבו בארץ בבל (אבל העיר בבל נחרבה כליל). בחלק הצפוני הסמוך יותר לנהר החידקל שכנה ארץ אשור, ושם היתה נינוה בירת אשור (והעיר אשור). בימינו הארצות בבל ואשור הן בשטח עיראק, ו'בגדד' בירת עיראק ממוקמת סמוך לחורבות העיר בבל על הנהר חידקל.

ממזרח לנהרות שוכנות ארצות פרס ומדי.

כאמור, האזור המזרחי למואב ולעמון (בין א"י ובבל) היה מדבר שומם מאד (המדבר הסורי¹⁸⁵) ולא היו עוברים בו, גם ההולכים מא"י לבבל היו הולכים צפונה לאזור ארם (ולנהר פרת) ומשם לבבל. זו הסיבה שבבל נקראת 'ארץ צפון', למרות שבאמת היא מזרחית, וכפי שבגמרא האמוראים בבבל מכנים את א"י 'מערבא', (וכפי שביארנו בפרק כ"א ביחזקאל).

185. אמנם היו שם מקומות מיושבים בבני הגר (דברי הימים א' פרק ה'), אך אפשר שהיה זה בעיקר בחלקו הצפוני (שהוא גשום יותר). שכן אם נפרש שהם ישבו בחלק הדרומי יקשה מאד להבין את הפסוק - **וְלַמְזָרְחָ יָשֵׁב עַד לְבֹא מִדְּבָרָה לְמֵן הַנְּהַר פָּרַת** (דה"א א' ה, ט), כלומר שבני ראובן ישבו עד סמוך לפרת, שהרי הפרת הצפונית קרוב יותר לא"י ואילו הפרת הדרומית רחוק מאד (קרוב ל-900 ק"מ מים המלח), ויקשה לומר שבין רגע בני ראובן הצליחו ליישב בבת אחת שטח כה גדול. אמנם יקשה לדעת מה היה שם באמת, אבל יש ליתן את הלב לכך שרוב המדבר לא היה מיושב, ובעבר לא היו מיישבים אזורים שלא היו בהם מקורות מים (כמות המשקעים השנתיים שם הם פחות מ-100 מ"מ בשנה, אך חלקו הצפוני של המדבר הסמוך לארם גשום יותר).

כמות הגשמים בעבר הירדן פחותה מהכמות בא"י, ובמזרח עבר הירדן הגשם פחות והולך. במדבר המזרחי לעבר הירדן מועטים הגשמים ולא היה שם יישוב כמעט. גם באזור הנהרות (פרת וחידקל) כמות הגשמים דלה, אך היושבים שם חיו ממי הנהרות. גם במצרים כמות הגשמים דלה עד מאד, ומקור המים שלה היה הנילוס (בחוף של הים של מצרים ישנם אזורים גשומים).

הגבול הדרומי מערבי של א"י. מבואר בכמה מקראות ש'נחל מצרים' הוא הגבול הדרומי של א"י¹⁸⁶. נראה לומר ש'נחל מצרים' הוא הנילוס, שהרי בפרק י"ג ביהושע מבואר שה'שיחור' הוא הגבול הדרומי, וככתוב שם - **זאת הארץ הנשפאת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי. מן השיחור אשר על פני מצרים...** (יהושע יג, ב-ד), שיחור הוא הנילוס לכל הדעות¹⁸⁷.

חשוב לציין שפרק י"ג ביהושע מדבר על גבולות השבטים - ולא על הגבולות שהובטחו לאברהם אבינו (נהר פרת וכו'), וכמפורש שם בפסוק ז - **ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה.** מכאן ראייה ברורה שהנילוס הוא הגבול הדרומי של א"י.

נראה, שבכל מקום במקרא שמוזכר 'נחל מצרים' הכוונה היא לנהר הנילוס. גם 'נחל מצרים' הנאמר בימי שלמה - **ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים** (מלכים א' ח, סה) הכוונה לנילוס, וכן על דוד נאמר - **ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים** (דברי הימים א' יג, ה), ואם בתחילת מלכות דוד 'השיחור' היה הגבול הדרומי, כ"ש בימי שלמה.

בישעיהו נאמר - **והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל** (ישעיהו כז, יב), וברור ש'נחל מצרים' הוא הנילוס, שהרי הכתוב מזכיר את 'הנהר' והוא פרת (עיין במפרשים) שהוא נהר גדול מאד במזרח, וכנגדו 'נחל מצרים' שהוא נהר גדול מאד באזור מצרים. כמוהו ישנם עוד פסוקים העוסקים במצרים ואשור ומזכירים את הנילוס והפרת¹⁸⁸.

אמנם תמוה מאד לומר שהנילוס הוא הגבול הדרומי, שכן קשה להבין איך הגבול מתרחק כ"כ לכיוון מערב רחוק מאד מא"י. עם זאת הראיות שהובאו לעיל די בהם להוכיח ש'נחל מצרים' הוא הנילוס. ישנם הסבורים שלנילוס היה ערוץ קרוב יותר לא"י והוא התייבש.

(יש אומרים ש'נחל מצרים' הוא ואדי אל עריש, ויש אומרים שהוא נחל גרר (החוצה את רצועת עזה)).

הגבול המדובר כאן מתייחס לגבולות א"י בתורה ולא לגבולות בית שני, וכמו"כ אין ללמוד מדברים אלו הלכה למעשה.

186. ונסב הגבול מעצמו נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה (במדבר לד, ה).

187. ובמים רבים זרע שחר קציר אור תבואתה ותהי סחר גנים (ישעיהו יג, ג). ועתה מה לך לדוד מצרים לשנות מי שחור ומה לך לדוד אשר לשנות מי נהר (ירמיהו ב, יח) (מצרים חיו ממי הנילוס).

188. ירמיהו י, יח (עיין הערה הקודמת), ישעיהו יא, טו.

ירושלים

המקום היחיד שעליו נאמר שה' אלהינו בחר בו, חשק בו ואהב אותו, הוא העיר ירושלים, כפי שאמר דוד המלך - **כִּי בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אֹהֶב לְמוֹשָׁב לוֹ** (תהלים קלב, יג), **אֶת הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב** (שם עח, סח). זהו מקום החיבור בין הקב"ה לעמ"י, עיקר עבודת ה' הוא שם, ככתוב - **כִּי בָהָר קָדְשִׁי בָהָר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל** (בירושלים) **נִאֲסַם אֲדֹנָי יְהוָה שְׁמִי יַעֲבֹדְנִי כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל כֹּל הָאָרֶץ שְׁמִי אֲרָצִים** (יחזקאל, כ, מ). אף שאפשר להתפלל לה' יתברך בכל מקום, מ"מ בזמן תפילת שמונה עשרה חייבים לפנות לכיוון ציון וירושלים. מיום שנבנה מקדש ה' בירושלים וזכינו לדעת שה' יתברך בחר במקום זה, חל איסור חמור להקריב קרבן לפני ה' בכל מקום אחר. מקום זה הוא **מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ** (תהלים מח, ג), **כִּי שְׁמֵ צִוְהָ יְהוָה אֶת הַבְּרָכָה** (שם קלג, ג), גם משיח ה' רוח אפינו דוד המלך הזכיר את ירושלים פעמים רבות בשירותיו ותשבחותיו, בהתלהבות גדולה מאד.

חומת העיר העתיקה בת ימינו נבנתה לפני כ-500 שנה ע"י סולימאן "המפואר", חומה זו אינה תוחמת את גבולה האמיתי של ירושלים.

הר הבית. הר הבית של ימינו משתרע על שטח גדול מהעיר העתיקה (כ-300X470 מטר¹⁸⁹), והוא גדול בהרבה מכל הרובע היהודי (חלקו לא כלול בגבול הר הבית המקודש). בני הָאָמָה יושבים שם, מבזים מקום קדוש זה ומשחקים שם בשטח הפתוח, ה' ירחם עלינו במהרה, יסיר את חרפתינו וישיב לשכנינו שבעתיים אל חיקם. בהר הבית של ימינו ישנם כמה מבנים, כיפת הסלע (י"א שזה מקום קודש הקדשים), מסגד אל אקצא שככל הנראה לא כלול בגבול הר הבית המקודש, ארוות שלמה משמש כמסגד ובו 15,000 מקומות, ובנוסף על אלו יש שם מוזיאון ערבי, ספריות ומבנים נוספים.

העיר העתיקה בת ימינו, מחולקת לארבעה רבעים: הרובע היהודי, הרובע המוסלמי, הרובע הנוצרי, והרובע הארמני¹⁹⁰.

189. אורך חומת הר הבית: 488 מטר במערב, 300 מטר בצפון, 470 מטר במזרח, 270 מטר בדרום. סה"כ כ-144 דונם.

190. מהכותל ולמעלה - הגוש הדרומי הוא הרובע היהודי, החלק הדרומי מערבי (הסמוך לשער ציון ממנו יוצאים לקבר דוד) הוא הרובע הארמני, השטח מהרובע היהודי והר הבית עד החומה הצפונית (שער שכם ושער הפרחים) כולו הרובע המוסלמי, והחלק המערבי צפוני (בין שער יפו לשער שכם) הוא הרובע הנוצרי, בו ממוקמים בתי תפילות מפורסמים בעולם.

הגבול בין יהודה לבנימין בירושלים של ימינו.

ביהושע מובא שהגבול בין יהודה ובנימין (ובין יהודה לדן), תחילתו מקצה ים המלח והירדן, משם הוא עולה עד **עין רוגל** (סמוך לשילוח). הגבול עובר **בגיא בן הינום** אל כתף היבوسی (יוסבר להלן), משם עולה **לראש ההר** המערבי לגיא בן הינום (יוסבר להלן), ומשם **למעייני מי נפתוח** (ליפתא), משם הגבול יורד (באזור כביש ירושלים תל אביב) עד יבנאל (יבנה) ועד הים התיכון. אורך גבול זה הוא כ-80 ק"מ בקו אווירי, והוא חוצה את ארץ ישראל ממזרח למערב. להלן נעסוק בשני הרים.

1. ההר שעליו ממוקמת ירושלים העתיקה.

ממזרח להר זה נמצא הר הזיתים, והעמק שביניהם הוא ינחל קידרון. העמק הדרומי של ההר (מכיוון שער האשפות, הכניסה לכיוון הכותל) קרוי 'גיא בן הינום', הוא מקיף את ההר מדרום וגם ממערב (עד סמוך לשער יפו).

2. "ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה", ההר ממערב לירושלים העתיקה.

נראה שהר זה הוא ההר עליו ממוקמות השכונות ימין משה ומשכנות שאננים. **ראש ההר אשר על פני גיא בן הנם** - הוא אזור מלון קינג דיוויד, או גבוה יותר באמצע רחוב לינקולן (או גבוה יותר בכיכר צרפת) להלן מפה המתארת אזור זה. במפה, ככל שהרקע כהה יותר, המקום גבוה יותר.

יש אומרים שההר עליו ממוקמות השכונות ימין משה ומשכנות שאננים, הוא הר ארוך שנמשך עד המבואות המערביים של ירושלים, כלומר עד היציאה מהעיר.

קשה מעט להבחין בהר הזה משום שהוא הר גדול וארוך, ובו מקומות מישוריים בגובה ההר, כך שלעומד שם קשה להבחין שהוא בעצם נמצא על גובה הר. והעומד במקומות מסוימים בשיפולי ההר אינו מבחין שהשיפוע שלפניו שייך בעצם להר ארוך.

הר זה מיושב כולו בצפיפות, דבר שמקשה עוד יותר להתבונן במבנה ההר, אך המתבונן בכל השיפועים של ההר יבחין שאכן הוא הר אחד.

להלן פירוט קווי גובה במפות של ירושלים (המספרים הם הגובה של המקום מעל פני הים במטרים):

הר הבית 720-730.

מזרחית לגיא בן הנס (עין רוגל) הגובה הוא כ-620, לכיוון מערב הגיא מוסיף לעלות, ומדרום להר ציון גובה הגיא הוא כ-700. באיזור חוצות היוצר הגובה הוא כ-750.

מלון קינג דייויד הוא בגובה של כ-770, ובאמצע רחוב ליניקולן הגובה הוא 790.

באמצע רחוב שטראוס הגובה הוא כ-810, ושוק מחנה יהודה נמוך מעט ממנו.

ישנם הסבורים שהגבול עובר דרך רחוב יפו, משום שרחוב יפו יושב ברובו על ראש ההר, והוא מסילה נוחה לכיוון מערב. הגבול נמשך עד מעיין ליפתא.

המגיע לירושלים מכיוון הכניסה לעיר, עולה לרחוב יפו והולך עד העיר העתיקה, חוצה בעצם את גובה ההר ממערבו למזרחו. הנקודה הגבוהה ביותר של ההר היא באמצע רחוב שטראוס, וגם שוק מחנה יהודה ממוקם בגובה המערבי של ההר. (אמצע רחוב שטראוס ידוע גם בשם פיתחא דקרתא¹⁹¹).

השיפוע הצפוני של ההר - כאמור, גובה ההר הוא באמצע רחוב שטראוס ואמצע רחוב ישעיהו (אזור מוניות גאולה), וגם אזור שוק מחנה יהודה נמצא בגובה

191. מקום זה הוא ראש הר, ומכל הכיוונים הוא שופע ויורד, לכיוון מא"ש, לכיוון מרכז העיר, ולכיוון רחוב חיי אדם. תלמידי הגר"א סברו שיש בו קשר לפסוק - 'מִחֵר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבֻעָה' (שמות יז, ט), וזה פיתחא דקרתא וכו', תלמידי הגר"א עסקו שם בשבע חכמות (העריבם ראו שיהודים באים שם, ובנו שם מסגד).

ההר. השיפוע הצפוני יורד עד רחוב שמואל הנביא, ומצפון מערב מוסיף השיפוע לרדת עד צומת רמות (צומת גולדה יגאל ידין).

על חלקו המערבי של ההר שוכנות כמה שכונות יוקרה, ועל חלקו המזרחי ממוקמות השכונות החרדיות המרכזיות של ירושלים. מרכז העיר הוא בעיקר על גבו המערבי העליון של ההר.

רוב שכונות היוקרה של ירושלים ממוקמות על הר זה. הר זה זכה שיבנה כולו, והוא מלא בבתים עד אפס מקום.

יש אומרים שגן סאקר ומזרחה לו הוא 'עמק רפאים', לעמק זה יש כמה שלוחות אחת מהן נמצאת באזור תחנת הרכבת הישנה (יתכן שעל זה נאמר המקרא שיובא להלן - **אֲשׁוּר בְּקֶצֶה עֵמֶק רְפָאִים צְפוֹנָה**).

עד כה ביארנו את המקרא ע"פ הפירוש המקובל בימינו, אך ישנם הסבורים שהגבול עובר דרומה עד המעיינות המזינות את בריכות שלמה¹⁹² (באזור בית לחם), ולדעתם זהו מעיין מי נפתוח והוא עין עיטס המוזכר בגמרא¹⁹³. (ע"פ פירוש זה, הגבול פונה מירושלים דרומה 15 ק"מ, דבר זה תמוה, משום שבד"כ הגבול עובר ממזרח למערב. גם בני ציון המצוינת היושבים לפניו מן החומה, לומדים כדעה הראשונה ולא כדעה זו (לא הרחבנו בביאור דעה זו).

192. המעיינות ליד כפר אל ערוב, הם ועוד מי גשמים ממלאים את בריכות שלמה.

193. זבחים נ"ד ע"ב, ורש"י כותב שנראה שמעיין מי נפתוח הוא עין עיטס.

צפון

הבוט

שמואל הנביא

בית ישראל

מאה שערים

מאה שערים

שטרואוס

הנביאים

שבטי ישראל

יפו

העיר העתיקה

הר הזיתים

אגרון

המלך דוד

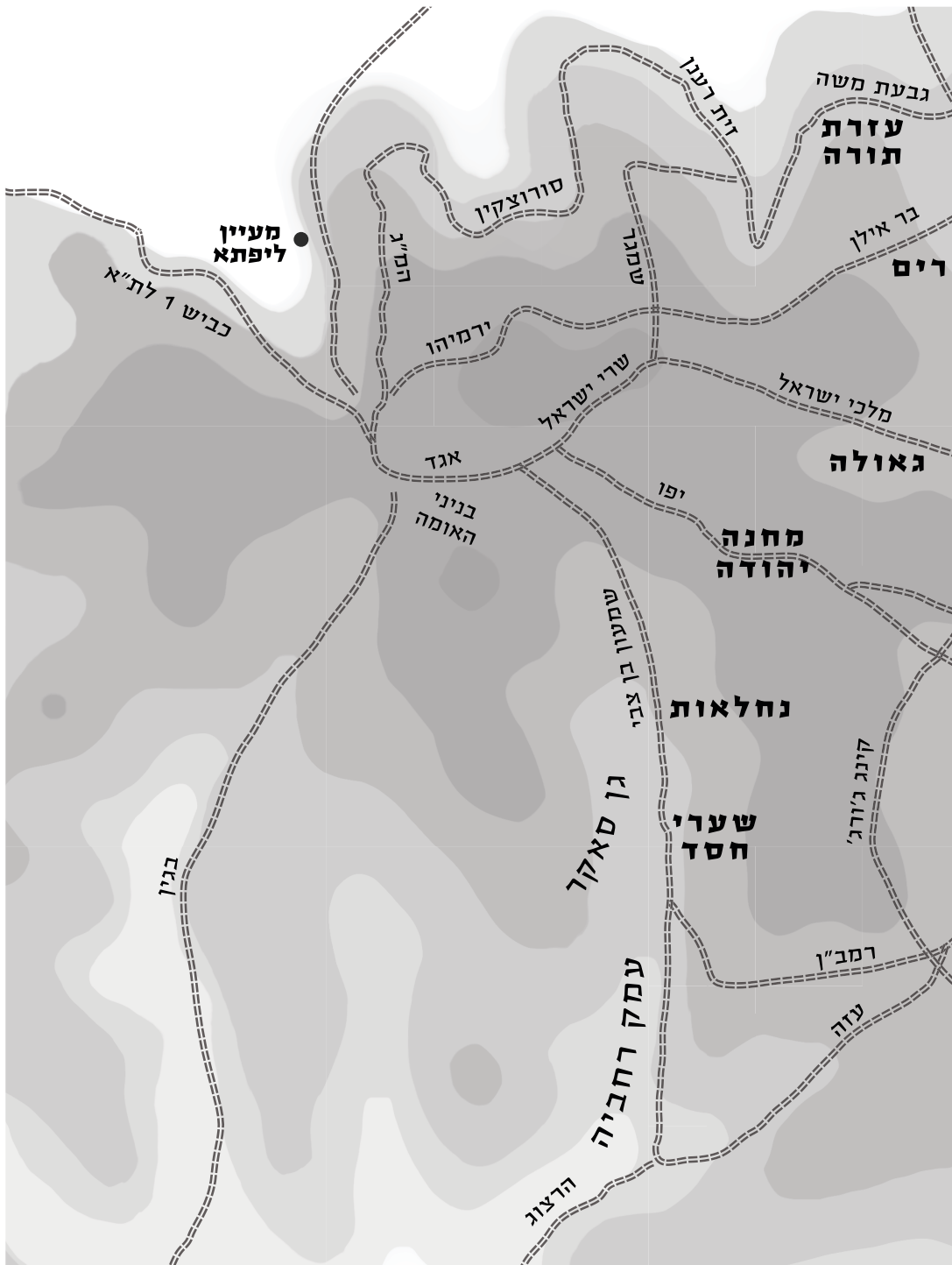
משה ימין

קרן היסוד

מעיון השילוח

נחל קידרון

גיא בן הנם

גבעת משה

**עזרת
תורה**

בר אילן

רים

זית רענן

סרוצקין

שמעון

א"ט

**מעיין
ליפתא**

כביש 1 לת"א

ירמיהו

שרי ישראל

מלכי ישראל

גאולה

אגד

בניני
האומה

יפו

**מחנה
יהודה**

שמעון וזבובי

נחלאות

קינג ג'ורג'

**שערי
הסד**

גן סאקר

בנין

רמב"ן

עמק רחביה

עזה

הרצוג

פסוקים ז-ט, בפרק ט"ו ביהושע:

ז וְעֵלָה הַגְּבוּל דְּבָרָה מֵעֵמֶק עֶכּוֹר וְצִפּוֹנָה פְּנֵה אֶל הַגְּלָגֶל אֲשֶׁר נִכַח לְמַעַלְהָ
אֲדָמִים אֲשֶׁר מִנְּגַב לְפָחַל וְעֶבֶר הַגְּבוּל אֶל מִי עֵין שְׁמֶשׁ וְהָיוּ תִצְאָתָיו אֶל עֵין
רִגְל': ח וְעֵלָה הַגְּבוּל 'גִּי בֶן הַנֶּס' אֶל 'פְּתַף הַיְבוּסִי מִנְּגַב' הִיא יְרוּשָׁלַם וְעֵלָה
הַגְּבוּל אֶל 'רֹאשׁ הָהָר' אֲשֶׁר עַל פְּנֵי גִי הַנֶּס יְמָה אֲשֶׁר בְּקֶצֶה עֵמֶק רְפָאִים
צִפּוֹנָה: ט וְתֹאֵר הַגְּבוּל מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל 'מַעֲיָן מִי נְפִתוּח' וַיֵּצֵא אֶל עָרֵי הַר
עֶפְרוֹן וְתֹאֵר הַגְּבוּל בְּעֵלָה הִיא קְרִית יְעָרִים:

פסוק ז' מתאר את עליית הגבול במדבר יהודה עד 'עין רוגל'¹⁹⁴, שזו בקעה במזרח גיא בן הנס.

לתחילת פסוק ח' ישנם כמה פירושים. ישנם מפרשים וְעֵלָה הַגְּבוּל - דרך - גִּי בֶן הַנֶּס, ובגיא בן הנס הגבול עולה - אֶל פְּתַף הַיְבוּסִי מִנְּגַב הִיא יְרוּשָׁלַם, כלומר הגבול עולה בגיא על כתף ההר (ועובר בהר הבית¹⁹⁵), אך בעצם גיא בן הנס לא כ"כ תופס מקום בגבול, שהרי הגבול עולה בעצם מעין רוגל צפונה לכתף ההר.

אפשר אולי לפרש, וְעֵלָה הַגְּבוּל (ל-) גִּי בֶן הַנֶּס, וגיא בן הנס ממוקם ב- אֶל פְּתַף הַיְבוּסִי מִנְּגַב הִיא יְרוּשָׁלַם, כלומר הגבול הוא גיא בן הנס, אלא שהכתוב מוסיף ביאור היכן נמצא הגיא - בכתף היבוסי¹⁹⁶.

פסוק ט', מתאר את הגבול בירידה מההר לשפלה. נראה ש'מי נפתוח' הכוונה למעיין לפתא, כי הוא מהמעיינות היחידים באזור. (כאמור ישנם סבורים שהכוונה למעיינות המזיינים את בריכות שלמה).

בפרק י"ח ביהושע מבוארים הגבולות של נחלת בנימין, ושם הסדר הוא ממערב למזרח (בכיוון הפוך מפרק ט"ו ששם תיאור הגבול הוא ממזרח למערב), ממי נפתוח, לראש ההר, לגיא בן הינום, וכו'.

טו וּפְאֵת נְגֶבָה מְקֶצֶה קְרִית יְעָרִים וַיֵּצֵא הַגְּבוּל יְמָה וַיֵּצֵא אֶל מַעֲיָן מִי נְפִתוּח: טז וַיֵּרֶד הַגְּבוּל אֶל קֶצֶה הָהָר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי גִי בֶן הַנֶּס אֲשֶׁר בְּעֵמֶק

194. נראה שזו הבקעה באזור השילוח מזרחית לגיא בן הנס. בחורף היא ביצה כי מתאספים שם מים מההרים, ובקיץ אוכלים בני הנכר את הפירות הגדלים שם (תאנים, ועוד).

195. בגמ' (זבחים נ"ג ע"ב) מבואר שהקרבן הדרומית מזרחית של המזבח החיצון היתה שייכת ליהודה ושאר הקרנות לבנימין, ואיתא ביומא (י"א ע"ב) - דתניא מה היה בחלקו של יהודה, הר הבית והלשכות והעזרות, ומה היה בחלקו של בנימין, אולם והיכל ובית קדשי הקדשים, ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה, ונכנסת לחלקו של בנימין... דברים אלו צריכים ביאור רב, ולא נפרטם בחיבור זה.

196. ע"פ תז"ל ישנה רצועה העולה דרומה להר הבית ומגיעה עד קרבן דרומית מערבית של המזבח החיצון, וכמבואר לעיל בהערה. כאמור אין לסמוך על הנאמר כאן, שכן הדברים הובאו בקיצור וצריכים ביאור רב.

רְפָאִים צְפוּנָה וַיְרַד גֵּי הַנֶּחַל אֶל כְּתָף הַיְבוּסִי נִגְבָּה וַיְרַד עֵין רֹגֵל:

הגבול בין יהודה לבנימין ובין יהודה לדן

כאמור באזור ירושלים **עין רוגל** הוא הגבול בין יהודה לבנימין, והוא באזור מעיין השילוח. משם עובר הגבול **בגיא בן הינום** המקיף את ירושלים העתיקה מדרום וממערב. משם **לראש ההר** המערבי לגיא בן הינום, ומשם **למעין מי נפתוח** שיש אומרים שהוא מעיין **'ליפתא'**, משום שלא מצאו מעיין אחר באזור, והוא גם קשור להר¹⁹⁷.

ירושלים בימינו: ע"פ דעה זו, העיר ירושלים בת ימינו שוכנת בחלקה בנחלת יהודה וחלקה בבנימין. החלק הדרומי של ירושלים שייך לשבט יהודה, כלומר מרחוב יפו ומהעיר העתיקה ודרומה, השכונות ימין משה, נחלאות ותלפיות שייכות לשבט יהודה, וכן בית וגן, בית הכרם, גבעת שאול, הר נוף, (משכן הכנסת, גבעת רם, האוניברסיטה העברית) ודרומה עד גילה, הכל שייך לשבט יהודה. לבנימין שייכת העיר העתיקה, ומשם וצפונה, הר הצופים, עד נווה יעקב, כל שכונות הצפון עד שוק מחנה יהודה, השכונות רמת שלמה ורמות עד מעיין ליפתא, וכמו"כ השכונות גאולה מאה שערים ובית ישראל, הכל בנחלת שבט בנימין. (ע"פ זה, הציבור החרדי מרוכז יותר בנחלת בנימין).

ארץ בנימין בירושלים בת ימינו היא תלולה, ואילו ארץ יהודה מישורית יותר. לדוגמה: הדרך מהכניסה לעיר עד לשכונות בית וגן, גבעת רם, וגילה, היא מישורית כמעט לגמרי, ואינה תלולה כמו הדרך מהכניסה לעיר לשכונות הצפון, לרמות ולפסגת זאב. הדבר נכון לרוב האיזורים ולא לכולם.

דברים אלו נכונים גם לגבי הרי יהודה לעומת הרי בנימין ושומרון. הרי יהודה פחות תלולים, וחלקם למרות גובהם מעל פני הים מהווים כעין במה גבוהה ומישורית (רמה), ואילו הרי בנימין ושומרון תלולים יותר. בכביש 60 הדבר מורגש מאוד, שהדרך מדרום הר חברון לירושלים אינה תלולה כמו הדרך מירושלים לשומרון. ההגדרה המדוייקת לתופעה זו, היא שהעמקים שבין ההרים עמוקים יותר בשומרון ופחות עמוקים ביהודה. עם זאת, ביחס לגובה פני הים הרי יהודה גבוהים יותר מהרי שומרון. דברים אלו נכונים לבמת ההר. אך היישובים המזרחיים של יהודה אשר שוכנים במדבר יהודה הם תלולים, משום

197. הפסוקים שהובאו לעיל - **וַיֵּצֵא אֶל מַעֲיַן מִי נַפְתוּחַ. וַיְרַד הַגְּבוּל אֶל קֶצֶה הַהָר... מַקְשִׁים עַל פִּירוּשׁ זֶה, כִּי מִשְׁמַע שְׁמַעֲיִין מִי נַפְתוּחַ גְּבוּה יוֹתֵר מִקֶּצֶה הַהָר, כְּכַתוּב - וַיְרַד הַגְּבוּל אֶל קֶצֶה הַהָר', וְאִפְשָׁר לְדַחֵק וּלְדַמּוֹר, סָרַס הַמַּקְרָא, שְׁמַקְצָה הַהָר הַגְּבוּל יוֹרֵד לְגֵיא בֶן הַיְנוּם (כְּלִילֵי הַמַּקְרָא תְמוּה, כִּי בְדַר"כ הַמַּעֲיִין הוּא נִמוּךְ מֵרֹאשׁ הַר).**

שמדבר יהודה הוא ירידה לכיוון ים המלח והוא תלול מאוד. וכן בירידה מההר לכיוון השפלה המקום תלול יחסית (בירושלים, מהעיר העתיקה עד ליציאה מהעיר זהו במת ההר, מהיציאה מהעיר ומערבה זהו הירידה לכיוון השפלה).

ונפרט מעט בעניין הגבול הצפוני של יהודה (בין יהודה לבנימין ובין יהודה לדן).
העלייה מים המלח עד ירושלים - הגבול עובר בבית חגלה, צפון לבית הערבה (עיר במדבר יהודה), אבן בהן בן ראובן (מעמק עכור ל-) דבירה (מנגב לנחל – נחל פרת:), מול מעלה אדומים), מי עין-שמש (ומשם לעין רוגל) (כל אלו במדבר יהודה).
בירושלים בת ימינו - עין רוגל (בקעה באזור מעיין השילוח, מזרחית לגיא בן הינום), גיא בן הינום, ראש ההר, מעיין מי נפתוח.

הירידה מירושלים עד הים (באזור חלקו המזרחי של כביש ירושלים תל אביב):
 ערי הר עפרון, קרית יערים, הר שעיר (בא"י, לא באדום), כסלון (מצפון להר יערים), בית שמש, תמנה, צפון לעקרון, שכרונה, הר הבעלה, יבנאל (יבנה), ים הגדול (ים התיכון) (חלקו המערבי הוא הגבול בין יהודה לדן).

הגבול בין יהודה לבנימין מיושב ברובו ביהודים, גם במדבר יהודה (מעלה אדומים), גם בהר בירושלים, ובירידה עד הים.

נר זכרון

לדודי הרב מאיר שלמה חסין זצ"ל

מעיה"ק טבריה ת"ו

אשר יחדיו למדנו בפרק זה

ועסקנו בו גם בשכבו על ערש דוי

נלב"ע בין כסה לעשור תשע"ד

תהיה נפשו צרורה בצרור החיים

ההסטוריה של ירושלים וארץ ישראל מחורבן הבית השני עד ימינו

לסיום נספח זה, נעסוק בקצרה בקורות את ירושלים מחורבן בית ה' עד לדורות האחרונים, ובהערות השוליים נעסוק בקצרה בקורות את ארץ ישראל.

תקופת התנאים

בשנת ג' אלפים תת"ל (70 למניינם), נחרבו ירושלים ובית ה'¹⁹⁸. לאחר כמה עשרות שנים חרש אדריאנוס את הר הבית בירושלים, בנה עליו בית גילולים, וקרא את שמה 'איליה קפיטולינה'.

בשנת ד' אלפים פ"ד (324) השלטון הרומי התנצר, ונאסר על היהודים לעלות לירושלים, למעט בתשעה באב¹⁹⁹. לאחר כמאה שנה בוטל האיסור על היהודים לעלות לירושלים, וקומץ יהודים עלו והתיישבו בירושלים.

198. תקציר הקורות בא"י מהתקופה שלאחר החורבן עד שלהי תקופת התנאים. החורבן אירע בשנת ג' תת"ל (70 למניינם) ירושלים נחרבה, אך היישוב היהודי לא חרב, יהודים חיו גם ביהודה. בתקופה שלאחר מכן קמו כמה מלכים ברומי וגזרו גזירות נוספות. בשנים ג' תתצ"ב-תתצ"ה (132-135) פרץ מרד בר כוכבא. במרד נהרגו 600,000 יהודים, ארץ יהודה נידלדה כמעט כולה ועיקר היישוב היה בגליל. לאחר מכן נגזרו גזירות שמד, איסור לימוד תורה וברית מילה ותפילה וגזירות נוספות (וכן גזירת עשרה הרוגי מלכות). ג' תתצ"ח (138) מות אדריאנוס, ומלוכת אנטונינוס, ביטול גזירות השמד, התאוששות רוחנית וכלכלית, הסנהדרין הייתה בגליל (אושה, שפרעם, ציפורי), ג' תתק"ס (200) בקירוב חתימת המשנה.

199. תקציר הקורות את א"י בתקופת האמוראים. מתחילת האלף החמישי (אמצע המאה ה-3) ירידה של היישוב היהודי בא"י בעקבות משבר כלכלי ומדיני והגירה גוברת לבבל. ב-ג' תתקע"ט (219) רב חזר לבבל. היהודים בא"י סבלו, לאחר מכן ב-ד' אלפים פ"ד (324) קונסטאנטינוס הנוצרי שלט על א"י והיהודים סבלו, נאסר עליהם לעלות לירושלים למעט בתשעה באב, הקימו ביהודה כמה בתי תיפלות. ב-ד' אלפים קי"א (351) פרץ מרד יהודי בציפורי, המורדים הרגו עובדי אלילים ושומרונים אבל לא נוצרים, המרד כשל מבלי אבידות רבות. לאחר מכן קמו עוד קיסרים, חלקם רדפו את היהודים וחלקם גילו סובלנות כלפיהם. ד' אלפים קנ"ה (395) מות הקיסר תיאודוסיוס וחלוקת הקיסרות, א"י בתחום הקיסרות הביזנטית, הרעה מיידידת ליהודים, גל של הריסת בתי כנסת ע"י הנוצרים, לאחר מכן חתימת התלמוד הירושלמי בטבריה, שקיעת הישיבות בא"י. ד' אלפים קפ"ח (428) הנוצרים הפכו לרוב תושבי א"י. לאחר מכן ביטלו את האיסור של עליית יהודים לירושלים, צמיחת יישוב יהודי קטן בירושלים, ושיגשוג כלכלי בא"י. ד' אלפים קצ"ה-קצ"ח (435-438) קובץ חוקים "קודקס תיאודוסיאנוס", בין היתר איסור לבנות בתי כנסת חדשים.

תקופת הגאונים

בתקופת הגאונים²⁰⁰ סבלו יהודי ירושלים וא"י רבות מהקיסרות הביזנטית הנוצרית. בשנת ד' אלפים שע"ד (614) כבשו הפרסים את א"י וירושלים נמסרה ליהודים. לאחר כ-15 שנה חזרו הביזנטים וכבשו את א"י, הוטל קנס גבוה על היהודים, נאסר עליהם לעלות לירושלים ונהרגו יהודים רבים. לאחר מכן החלו גזירות שמד. בשנים ד' אלפים שצ"ו-ת' (636-640), כבשו המוסלמים את א"י. בתחילת הכיבוש נהרגו יהודים רבים, אך אח"כ הוקל מצבם והותר להם לגור בירושלים, מייד 70 משפחות מטבריה עברו לגור בירושלים, לאחר שכ-500 שנה לא היו יהודים בירושלים באורח קבע (למעט זמן קצר בזמן השלטון הפרסי). בשנים ד' אלפים תק"י-תרל"ח (750-878) עבר מרכז התורה מטבריה לירושלים, (בזמנים אלו ערכו את הניקוד הטברייני והירושלמי). עיקר היישוב היה בירושלים (בעיקר קראים) וברמלה.

תקופת הראשונים

בתקופת הראשונים חיו יהודים בירושלים רק פרקי זמן קצרים²⁰¹.

ד' אלפים ר"ס (500) בקירוב, חתימת תלמוד הבבלי, מות רבינא. להלן תקציר על תקופת הגאונים. ד' רפ"ז-שכ"ה (527-565) שלטון יוסטינינוס, הוא חידש את החוקה האנטי יהודית. ד' אלפים שס"ב-ש"ע (602-610) הקיסר גוזר גזירות שמד על כל יהודי קיסרות ביזאנטיון ובכללם א"י. ד' אלפים שע"ד (614) הפרסים כובשים את א"י בסיוע יהודים, טבח בנוצרים בירושלים, חידוש הקרבת קרבנות, העיר נמסרת ליהודים, הריסת הכנסיות (גל התגירות). ב-ד' שפ"ט (629) חזרו הביזאנטים וכבשו את א"י. מתחילה הבטיחו הבטחה טובה ליהודים, לאחר מכן בהשפעת הנזירים על הקיסר, הוטל קנס גבוה על היהודים, איסור עלייה לירושלים, טבח ביהודים, נסיון לנצר את כל יהודי א"י, והחל גל הגירה למצרים ופרס. **הכיבוש המוסלמי:** ד' אלפים שצ"ו-ת' (636-640) הערבים כובשים את א"י וסוריה, בתחילת הכיבוש נהרגו רבבות יהודים ושומרונים, לאחר מכן הייתה הקלה במצב היהודים, ניתן רשיון להתיישב בירושלים, מייד 70 משפחות יהודים מטבריה מתיישבות בירושלים, היהודים רשאים לחסות בצל האסלאם בתשלום כופר. ד' אלפים תכ"א (661) מרכז השלטון הערבי בסוריה ובא"י, החליף מנסה לקבוע את ירושלים למרכז הדתי הערבי ולהחליף את מכה שהיתה בשלטון יריבו. ד' אלפים תק"ח (748) רעידת אדמה קשה בעמק הירדן, העיר טבריה נפגעת קשה. ד' אלפים תק"י-תרל"ח (750-878) שקיעת טבריה כמרכז התורה ועליית ירושלים. ב-ד' אלפים תרס"ה (905) כבשו בית עבאס את א"י, וב-ד' אלפים תשכ"ט (969) היא נכבשה ע"י הפאטימים, מרכז יישוב היהודים בא"י היה בירושלים וברמלה. 201. תקציר הקורות בא"י בתקופת הראשונים: ד' תת"א (1071) הסלגיוקים שבט טורקי כובשים את רוב הארץ, הישיבה בירושלים עברה לצור (קץ עליית נוצרים לא"י), בשנה הבאה א"י נכבשה ע"י הפאטימים.

בתחילת תקופת הגאונים היה עיקר היישוב בא"י בירושלים וברמלה, (ב-ד' תתל"א (1071) הישיבה בירושלים עברה לצור). ב-ד' תתנ"ט (1099) כבשו הצלבנים את ירושלים, מגינייה המוסלמים והיהודים נרצחו, הושמדו יהודים גם בכל א"י. היה זה מסע הצלב הראשון (בסוף ימיו של רש"י). בתקופה שלאחר מכן התחדש היישוב היהודי בארץ ישראל אבל לא בירושלים, לאחר מכן החלו יהודים להתיישב גם בירושלים.

בשנת ה' אלפים כ" (1260) כובשים המונגולים את ירושלים ואחדים מיהודי העיר נהרגים. תוך זמן קצר מובסים המונגולים ע"י הממלוכים המצריים.

בשנת ה' אלפים ד' (1244) כובשים גודים טורקיים את ירושלים מידי הצלבנים ומעבירים את שטחי הכיבוש לשלטון מצרים. היישוב היהודי בירושלים חרב, מאז א"י הלכה וחרבה (ימי המהר"ם מרוטנבורג, רבינו יונה).

ד' אלפים תתנ"ט (1099) הצלבנים כובשים את א"י, כיבוש ירושלים, מגינייה המוסלמים והיהודים נרצחו, בשנה הבאה כיבוש חיפה מידי הפאטימים והשמדת יהודי העיר. לאחר מכן כיבוש ארסוף, קיסריה, עכו, בירות, וצידון, והשמדת יהודי ערים אלו, לאחר מכן חודש היישוב היהודי בארץ פרט לירושלים.

ד' אלפים תתקמ"ז (1187) צלאח א-דין מביס את הצלבנים, א"י בידי צלאח א-דין. לאחר כשנתיים כבשו הצלבנים את עכו. בשנה הבאה נחתם חוזה שלום בין הצלבנים לצלאח א-דין, חידוש ממלכת הצלבנים מעכו ועד יפו, זכות עלייה לרגל לנוצרים בירושלים, בעשרות השנים הבאות, הצלבנים קיבלו יותר ויותר שטחים בא"י (כולל ירושלים).

ה' אלפים ד' (1244) גודים טורקיים, כובשים את ירושלים מידי הצלבנים, ומעבירים את שטחי הכיבוש לשלטון מצרים, **חורבן יישוב היהודי בירושלים**. לאחר כ-15 שנה פלשו המונגולים לא"י, אך הובסו ע"י הממלוכים בעין חרוד, לאחר מכן החל כיבוש הדרגתי של מבצרי הצלבנים בידי הממלוכים, בה' אלפים נ"א (1291) נפלה עכו המבצר הצלבני האחרון בא"י, הארץ הולכת ונחרבת בשלטון הממלוכים.

ממלכת המונגולים והממלוכים. ב-ד' אלפים תתקס"ו (1206) הוקמה האימפריה המונגולית, הצלחה של כחמישים שנה. כיבוש סין חוראסאן, קווקז, רוסיה, אוקראינה, הונגריה, איראן, עיראק, וסוריה, מתחילה זכו היהודים למשרות חשובות, לאחר מכן השליטים התאסלמו, וההמון כילה את זעמו ביהודים בפרעות קשות. המונגולים כבשו את דמשק, ואת ירושלים, אך הובסו בקרב מכריע בעין גילוד (סמוך לעין חרוד) מידי הממלוכים המצריים.

הממלוכים הרסו את ערי החוף של א"י וקהילת עכו חדלה להתקיים, בתקופה ההיא ישבו היהודים בפנים הארץ בעיקר בירושלים ובצפת, היתה גם קהילה בינונית בעזה וקטנה ממנה בחברון, בגליל חיו רוב היהודים בכפרים והתפרנסו מחקלאות, בעיקר בגליל העליון. ה' אלפים כ"ז (1267) עליית הרמב"ן לירושלים וחידוש הקהילה היהודית בה.

ה' אלפים ס"א (1301) מהומות ופגיעות ביהודי הארץ.

ה' אלפים קי"ד (1354) מהומות ופגיעות ביהודי הארץ בעיקר בירושלים.

לאחר גירוש ספרד (ה' אלפים רנ"ב, 1492) חלק מהגולים היגרו לא"י, הספרדים היו עיקר היישוב היהודי במקום.

לסיכום. משנת ה' אלפים י', עד ה' אלפים רע"ז (1250-1517) כמאתיים שבעים שנה, היתה א"י ושכנותיה בידי הממלוכים (הממלוכים הם שושלת צבאית שמקורה בשכבת עבדים טורקים, או נוצרים מהבלקן שנחטפו ממשפחותיהם בעודם צעירים).

בשנת ה' אלפים כ"ז (1267) עלה הרמב"ן לירושלים וחדש את הקהילה היהודית בה. הוא מצא בירושלים מבנה נטוש והפך אותו לבית כנסת, ובימינו הוא קרוי "בית כנסת הרמב"ן".

לאחר כמאה שנה נפגשו בירושלים חכמים אשכנזים ספרדים ומזרחים וחיו יחד בירושלים. האשכנזים היו מעמק הריינוס (בגרמניה) שנמלטו מאירופה בעקבות מגיפת הדבר השחור והפרעות.

בשנת ה' אלפים קי"ד (1354) היו מהומות ופגיעות ביהודי א"י ובעיקר ביהודי ירושלים. בשנת ה' אלפים רמ"ח (1488) עלה רבינו עובדיה מברטנורא לא"י, וחזק את הקהילה היהודית בירושלים.

תקופת האחרונים

ברוב הזמנים בתקופת האחרונים שלטו התורכים בא"י²⁰².

202. **שלטון התורכים:** בשנת ה' אלפים רע"ו (1516) כיבוש א"י ע"י הסולטאן הטורקי סלים, הכיבוש הטורקי מגביר את עלייתם של יהודים ספרדים לא"י. לאחר כמה שנים שלטון סולימאן "המפואר", בתחילת שלטונו מוקמת חומה בירושלים, הגברת הביטחון בארץ מאפשר הרחבת היישוב ועלייה כלכלית, מרכז היישוב היהודי צפת (הבית יוסף, הרמ"ק, והאר"י).

ה' אלפים ש"כ (1560) חידוש היישוב היהודי בטבריה.

ה' אלפים שס"ד (1604) התנפלות הדרוזים על צפת.

ה' אלפים שע"ג (1613) דיכוי פאחר א-דין, התנפלות הערבים על צפת, וחורבן היישוב היהודי שם.

ה' אלפים שע"ח (1618) פאחר א דין מחדש את שלטונו ומרחיבו על שכם ועזה.

ה' אלפים שפ"א (1621) חידוש יישוב היהודי בצפת.

ה' אלפים שפ"ה (1625-1626) גזירת אבן פארוך שליט ירושלים, שרוששו את תושביה היהודים, בהשתדלות יהודי קושטא העביר הסולטאן את אבן פארוך ממשרתו.

ה' אלפים שפ"ח (1628) הדרוזים כובשים את צפת ושוודים את תושביה.

ה' אלפים שצ"ג (1633) מפלת פאחר א דין בידי הטורקים (הוא הוגלה לקושטא ונהרג).

ה' אלפים ת"ס (1700) עליית רבי יהודה החסיד לירושלים.

ה' אלפים תס"ג-תס"ו (1703-1706) מרד תושבי ירושלים עקב לחץ המיסים, התפוררות השלטון הטורקי בא"י ועלייתם של הפחות, בעשרות שנים הבאות דאיר אל עומר שליט הגליל השתלט על שכם ועכו, התדלדלות היישוב בזמנו, הוא ניתק את א"י מחו"ל, ומנע כספי תמיכה.

ה' אלפים תקל"ז (1777) עליית ר' מנחם מנדל מויטעבסק לא"י, עלייה זו יצרה קשר בין יהודי א"י ליהודי פולין.

ה' אלפים התק"ע (1810) תחילת בניית יפו, הגברת הזרם של עליית יהודים לא"י.

ה' אלפים התק"פ (1820) יסוד קהילה בחברון ע"י חב"ד, רצח חיים פרחי.

ה' אלפים תקצ"ב-ת"ר (1832-1840) א"י בידי מצרים, הקלה במיסים ויחס טוב יותר.

ה' אלפים תקצ"ז (1837) רעש בצפון, רבים נספו.

ה' אלפים תקצ"ח (1838) דרוזים פושטים על צפת ובזוזים אותה.

בתקופת שלטון התורכים, היה עיקר היישוב היהודי בא"י בצפת ומעט מאד בירושלים. גם החסידים שעלו לא"י בשנת התקל"ז (1777) לא התיישבו בירושלים (בימים ההם היישוב בירושלים היה כרוך בקשיים רבים).

בשנת ה'ת"ס (1700) היתה עליית רבי יהודה החסיד מפולין לירושלים.

תלמידי הגר"א מוילנא - תלמידי הגר"א היו הראשונים שהקימו יישוב בר קיימא בירושלים. הם הצליחו בפעם הראשונה מאז החורבן ליישב את ירושלים ביישוב יהודי הולך וגדל. עניין יישוב ירושלים היה משאת נפשו של הגר"א, הוא עצמו שאף מאד לעלות לא"י, ומשלא עלה בידו מסר את השליחות לידי תלמידיו, עודדם והלהיב אותם מאד לעניין זה. בזכות עידוד זה תלמידי הגר"א יישבו את ירושלים במסירות נפש על טבעית, למרות הקשיים הרבים שהיו שם, חוסר מים ומזון, מחלות (מביצות, ועוד), והתקפות שודדים בתדירות גבוהה. אך הם ובניהם ובני בניהם מסרו את נפשם על הדבר, ומהם התפתח היישוב סביבות ירושלים ובכל הארץ. באחד הספרים העוסקים בנושא מובא לשון זה²⁰³.

ר' הלל בנו של ר' בנימין (משקלוב) זכה גם הוא להימנות בין תלמידיו המובהקים של רבנו הגר"א, שבע עשרה שנה היה ר' הלל משמש לפני הגר"א. בשנת תקמ"ג, כאשר ראה הגר"א שאין דעת קונו מסכמת שיכנס הוא לא"י, החליט למסור שליחות שמים זו לידי תלמידו...

בשנת תקס"ט (1809) יצאו מרוסיה שיירות לא"י. אחרי עשרה חדשים של דרך מלאה בתלאות, בה' אלול תקס"ט הגיעה לצפת השיירה הראשונה...

בחשוון שנת תקע"ב (1811) עברו שבעה מתלמידי הגר"א ובראשם הגאון ר' הלל להתיישב בירושלים...

מייד עם בואם ניגשו ר' הלל וחבריו לבסס את כל המוסדות החיוניים ליישוב יהודי וכו', הם הקימו חברת השמירה שהיתה מכונה "הגברדיא", אשר לולא היא לא היה יכול היישוב להתקיים בימים ההם אפילו שעה אחת. מסירות על טבעית היתה דרושה מר' הלל וחבריו בהנהגת היישוב בתנאי התקופה ההיא; מגפות, שודדים ועלילות שווא, חוסר מים ומזון...

ה' אלפים תקצ"ט (1839) כ-3000 יהודים בירושלים, סמכויות לרבנים מטעם תורכיה.
ה' אלפים תרכ"ד (1864) חנוכת בית כנסת 'חורבת רבי יהודה החסיד' ע"י תלמידי הגר"א, בתקופה ההיא רוב יהודי בירושלים (כ-12,000 יהודים, מתוך 20,000 תושבים).
ה' אלפים תרכ"ח (1868) יציאה מהחומות.
203. הקדמה לספר קול התור, מהדורת הגאון ר' חיים פרידלנדר (בעל ה"שפתי חיים"), ומשגיח בישיבת פוניבז).

עם בוא השמועה לרוסיה שר' הלל וחלק מן העולים עלה בידם להתיישב בירושלים, גברה ההתעוררות בקרב יהודי רוסיה, ורבים גמרו בליבם לעלות לירושלים...

רבי יוסף (בן ר' משה בן ר' בנימין) היה הראשון שפתח בבניין שכונות מחוץ לחומות ירושלים... הבית הראשון שבנה היה בית היסוד של שכונת נחלת שבעה. בחודש תמוז תרכ"ט (1869) נשלם בית היסטורי זה... שנתיים ושמונה חדשים גר רבי יוסף לבדו בבית זה ולא שת ליבו לשממון אשר מסביב...

ואכן בשנת תרל"ב (1872) זכה ר' יוסף לראות פרי מעשיו, כי נבנו בשנה ההיא ארבעים וחמישה בתים ליד ביתו, והתיישבו בשכונה למעלה משלושים משפחות.

וכן היה מנהגו של ר' יוסף כל ימיו, כל שכונה שבנה הוא היה הנחשון שנכנס לגור בה ראשונה, עד אשר התבססה השכונה ויצאו אחרים אחריו.

תקצר היריעה מלספר על דאגתם של רבני ירושלים ליישוב ירושלים וסביבי ירושלים בדורות הקודמים.

ועל חיבת אדמת הקודש שפיעמה בלב בני ירושלים, אציין בזה דברים ששמעתי מפי הרב ישעיהו בלוי שליט"א בנו של הרב עמרם בלוי זצ"ל. כשהייתי בביתו באור לכ"ו אדר ב' תשע"ד, שוחחתי עימו על ענייני הישוב הישן בירושלים, וסיפר על דאגתם של רבני ירושלים לחיזוק הישוב היהודי, ואמר בין השאר.

אבי זצ"ל היה מחבב מאד את ארץ הקודש, והיה לו רצון עז לגאול שדות מידי גוים בא"י, וראייה לכך שעסק שנים רבות במפעלו החשוב "רמתיים צופים" לגאול שדות מידי נכרים בארץ הקודש, ולהקים יישוב יהודי על טהרת הקודש. הוא ז"ל לא רצה מעולם לצאת מארץ הקודש, אני זוכר כמו היום איך שוחחו איתו על יציאה מא"י לחו"ל, והראה לי את הגמ' בכתובות על אדם שיצא מא"י לחו"ל ומת, ואמרו עליו "אחיך נשא נכרית - ברוך המקום שהרגו", כלומר בכך שהוא יצא לחו"ל כאילו הוא נשא נכרית, הוא נענש על שעזב את א"י.

(השיחה היתה באידיש, הדברים עברו תרגום מעובד, באישור הרב ישעיהו שליט"א).

יהי רצון מלפני ה' אלוקיני שירחם עלינו, וישלח לנו את משיח צדקנו, ונראה מהרה בנחמת ציון וירושלים, בביעור כל הטומאה ושיקוף העמים מעיר ה', בב"א.

נספח חמישי

טבלאות עזר

לזכרון של

סדר מלכי יהודה וישראל

ושנות מלכותם

קורות עשרת השבטים, מתחילת מלכותם ועד גלותם

<p>ירבעם בן נבט מלך 22 שנה: עשה הרע בעיני ה' והחטיא את עשרת השבטים. נלחם עם אביה בן רחבעם בן שלמה-מלך יהודה, ומתו 500.000 איש מעשרת השבטים ביום אחד. נדב בן ירבעם 2: בעשא הרג את נדב ואת כל בית ירבעם ומלך תחתיו.</p>
<p>בעשא בן אחיה 24: נלחם באסא מלך יהודה, אסא שלח שוחד למלך ארם, ומלך ארם הכה את כל ארץ נפתלי. אלה בן בעשא 2: זמרי הרגו והשמיד את כל בית בעשא. הצבא המליך את עמרי (אבי אחאב), עמרי יצא להילחם בזמרי, וזמרי נהרג (אח"כ 5 שנים היתה מחלוקת בין תבני לעמרי, תבני מת ועמרי מלך).</p>
<p>עמרי 12: עשה הרע בעיני ה' יותר מכל מלכי ישראל שהיו לפניו. אחאב בן עמרי 22: עשה רע בעיני ה' יותר מאביו. השלים עם היושפט מלך יהודה, בימיו ה' ריחם על עשרת השבטים, וניצחו את ארם, ואף מואב היו תחת אחאב. אחזיהו בן אחאב 2: הרשיע כמו אביו, מלך שנתיים ומת. יהורם בן אחאב 28: למרות שחטאו. ה' נתן להם לנצח את מואב, והושיעם כמה פעמים מידי ארם, אך היו זמנים שארם היכו בהם. יהוא הרג את כל בית אחאב, ומלך תחתיו.</p>
<p>יהוא 28: בימיו ה' דן בחומרה את עשרת השבטים, ופקד את עוונם, ונתנם ביד ארם, ארם הכו בהם באכזריות, את ארץ ראובן וגד וחצי שבט מנשה (מלכים ב' פרק י' פסוקים לב-לג). יהואחז בן יהוא 17: בימיו ה' דן את עשרת השבטים בחומרה יתרה, ככתוב "וַיַּחְזֵאל מֶלֶךְ אֲרָם לַחֹץ אֶת יֶשׁוּעַאל בֶּן יִמִּי הַיְהוּאחִז" (מלכים ב' יג,כב). הארמים התאכזרו מאד לעשרת השבטים, ורמסו עוללים ויונקים ובקעו הרות, הרגו בחורים בחרב ושרפו ערי מבצר, כמו שאלישע אמר לחזאל מלך ארם- "כִּי יִדְעַתִּי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבָנִי יֶשׁוּעַאל רְעָה מִבְּצֻרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבְחַרְיֵיהֶם בְּחָרֵב תִּהְרַג וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטֹשׁ וְהַרְתִּיהֶם תִּבְקַע" (מלכים ב' ח,יב). "וַיַּחֲלֵ יְהוּאחִז אֶת פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה... וַיִּתֵּן יְהוָה לְיֶשׁוּעַאל מוֹשִׁיעַ וַיֵּצֵאוּ מִתַּחַת יַד אֲרָם." ה"מושיע" הוא יואש בן יהואחז, שהיכה את ארם שלוש פעמים (מלכים ב' פרק י"ג). יואש בן יהואחז 16: בימי יואש, ה' ריחם ביותר על עשרת השבטים (אחרי שהארמים התאכזרו אליהם). ככתוב "וַיִּחַן יְהוָה אִתָּם וַיִּרְחַמֵם וַיַּפֵּן אֱלֹהִים לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת אֲבְרָהָם וַיִּצְחַק וַיַּעֲקֹב..." (מלכים ב' פרק י"ג), ויואש היכה את ארם שלוש פעמים, כדבר אלישע לפני מותו, והחזיר את ערי ישראל. ירבעם בן יואש 41: (מלך בימי עוזיהו) בימיו ה' ריחם עוד יותר על עשרת השבטים, והושיעם יותר ביד ירבעם בן יואש "הוא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמַת עַד יַם הָעַרְבָה... כִּי רָאָה יְהוָה אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מִרְּהַ מְאֹד... וְלֹא דָבַר יְהוָה לְמַחֲוֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם..." בזמן ירבעם חיו ישראל בעושר כמתואר בעמוס (פרק ו), אך זו היתה הפעם האחרונה שה' ריחם על עשרת השבטים להושיע אותם, אף שהם חוטאים. ה' שלח את הושע ועמוס להוכיח את עשרת השבטים, וה' אמר להושע "כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל". וכמה שנים אחרי מות ירבעם בן יואש כבר בא מלך אשור, ונתנו לו הון רב (בימי מנחם בן גד). ובתחילת מלכות פקח, גלו חלק גדול מעשרת השבטים לאשור, ותוך כ-50 שנה ממות ירבעם בן יואש, גלו כל עשרת השבטים לאשור (בימי הושע). זכריהו בן ירבעם ששה חדשים: שלום בן יביש הרגו.</p>
<p>שלום בן יביש מלך חודש: מנחם בן גדי הרגו.</p>
<p>מנחם בן גדי 10: בָּא פּוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר עַל הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מִנְחָם לְפּוֹל אֶלֶף כֶּסֶף. פקחיה בן מנחם 2: פקח הרגו, ומלך תחתיו.</p>
<p>פקח בן רמליהו 20: בתחילת מלכותו נלחם ביהודה, והרג בהם 120,000. אחז מלך יהודה שלח שוחד למלך אשור, ואשור הגלו את עבר הירדן והגליל לאשור, הושע בן אלה הרג את פקח, ומלך תחתיו.</p>
<p>הושע בן אלה (9 ממרדתו באשור) (כל מלכותו כ-19 שנה): בימי פקח הושע, מלך אשור הגלה את שארית עשרת השבטים לאשור (ומצרים מדי ועוד מקומות), עינה אותם, טבח בהם, והשפיל אותם, כמתואר בהושע.</p>

למקורות עיין נספח 1.

סימנים לזכור את שנות מלכי ישראל.

שלושת המלכים: **ירבעם בן נבט, בעשה בן אחיה, אחאב.**

שנות מלכותם: ירבעם 22, בעשה 24, אחאב 22. (כלומר: 22, 24, 22).

כל אחד מבין שלושת המלכים הני"ל, מלך בנו אחריו שנתיים בלבד.

כלומר: נדב בן ירבעם מלך שנתיים, אלה בן בעשה מלך גם שנתיים, וכן אחזיהו בן אחאב מלך שנתיים.

לסיכום: האבות מלכו: 22, 24, 22. והבנים, 2, 2, 2.

להלן שלושת משפחות הראשונות שמלכו על עשרת השבטים:

בית ירבעם: **ירבעם בן נבט**: 22. **נדב בן ירבעם**: 2.

בית בעשה: **בעשה בן אחיה**: 24. **אלה בן בעשה**: 2.

(זמרי 7 ימים, ותבני 5 שנים על חצי ישראל)

בית עמרי: **עמרי**: 12. **אחאב בן עמרי**: 22. **אחזיהו בן אחאב**: 2. **יהורם בן אחאב**: 12.

עמרי החל את שושלת בית עמרי, ואצל יהורם הסתיימה מלוכת בית עמרי. עמרי ויהורם שניהם מלכו 12 שנה (עמרי מלך 5 שנים על חצי ישראל+7 שנים על כל ישראל, סה"כ 12 שנה).

המלכים שהוזכרו עד כה, מלכו: שנתיים, או 12 שנה. או 22 שנה, או 24 שנה.

בית יהוא: יהוא מלך 28, יהואחז בן יהוא 17. יואש בן יהואחז 16. ירבעם בן יואש 41. זכריהו בן ירבעם 6 חדשים.

כלומר יהוא מלך 28 שנה, ובנו יהואחז 17. ונכדו יואש 16 (יהוא 8, יהואחז בנו 7, יואש 6). (יהואחז ויואש הגיעו לעשור השני, ויהוא שהוא האבא - הגיע גם לעשור השלישי).

ירבעם בן יואש מלך 41 שנה: יש לזכור שהוא מלך הכי הרבה שנים מבין כל מלכי עשרת השבטים, הוא השיב את כל גבול ישראל - לישראל, ובימיו החלה תקופת נביאים אחרונים.

אחרי ירבעם, מלך בנו זכריהו חצי שנה, ואחריו - שלום בן יביש חודש. מנחם בן גדי 10 שנה. פקחיה בן מנחם 2. פקח בן רמליהו 20. הושע בן אלה מלך 9 שנים ממרידתו באשור (וכל מלכותו כ-19 שנה).

סימן אחרון, **פקח** בן רמליהו מרד **בפקחיה** בן מנחם, ומלך תחתיו. פקחיה מלך 2 שנים ופקח 20 שנה. זה נקרא פקחיה וזה פקח, זה מלך 2 וזה 20.

על רוב מלכי ישראל הובאו סימנים, שאר המלכים קל לזכור ללא סימן.

קיצור קורות מלכי יהודה לבית דוד.

דוד : משיח ה', אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב.
שלמה 40 : אחר מותו מלך רחבעם בנו רק על יהודה ובנימין, ושאר ישראל המליכו את ירבעם בן נבט.
רחבעם 17 : בתחילת מלכותו היה צדיק. אחרי שלוש שנים ממלכו, עשה הרע בעיני ה'. העם ביהודה עבדו הרבה ע"ז, וחטאו רבות בזנות (מלכים א' פרק י"ד). בימיו בא פרעה ולקח את אוצרות המלך ובית ה'. ירבעם נלחם ברחבעם כל ימיו.
אבים 3 : עשה הרע בעיני ה'. נלחם עם ירבעם, והרג 500.000 איש מעשרת השבטים (כי נשען על ה').
אסא 41 : הלך אחרי ה', ניצח את זרח הכושי שהגיע עליו עם מליון חיילים (כבש ערים מעשרת השבטים), בעשא מלך ישראל נלחם ביהודה, ואסא שלח שוחד למלך ארם, וארם הכו את כל ארץ נפתלי.
יהושפט 25 : הלך אחרי ה'. היה בשלום עם אחאב, ניצח במלחמות, וחי בעושר ובכבוד.
יהורם 8 : רשע, הפלשתים והערבים, שבו את כל רכושו ובניו ונשיו (חוץ מאחזיהו) וחלה ויצאו מעיו ומת.
אחזיהו 1 : רשע, יהוא מלך ישראל הרגו (בזמן שהשמיד את בית אחאב), ועתליהו הרגה את כל זרע הממלכה ונשאר רק תינוק אחד - יואש, שהוסתר וגדל בביהמ"ק עד היותו בן 7. יהוידע כה"ג הרג את עתליהו, והמליך את יואש.
יואש בן אחזיהו 41 : בתחילתו היה צדיק, ואח"כ הרשיע, והרג את הנביא זכריה בבית ה'.
אמציהו 25 : בתחילת מלכותו היה צדיק, ואחרי שניצח את אדום, עבד את אלהי אדום, נלחם במלך ישראל, וישראל ניצחו אותו.
עוזיהו 52 : היה צדיק, ה' עזרו בכל מלחמותיו, בימיו ישבו בהשקט ובעושר. בסוף ימיו נצטרע.
יותם 16 : היה צדיק, ה' עזרו.
אחז 16 : רשע גדול, מילא את יהודה בע"ז. בימיו יהודה סבלו מאד, פקח מלך ישראל הרג ביהודה 120,000 חיילים. וארם ואדום ופלישתים, היכו ביהודה, וישבו הרבה מאד בשבי, ולכדו ממנו הרבה ערים.
חזקיהו 29 : היה צדיק, ה' עזרו, היכה את פלשתים, וה' הצילו מסנתריב מלך אשור. בימי אחז וחזקיהו, גלו עשרת השבטים לאשור.
מנשה 55 : רשע, שפך דם לרוב, עונן נחש כישף, עשה אוב ידעוני, שם פסל בהיכל ה', האשורים הגלחו לבבל, ובצר לו נכנע מפני ה'. ה' החזירו לירושלים. הוא ביער את הע"ז, ואמר לעם לעבוד את ה'.
אמון 2 : הרשיע כאביו, ולא נכנע לפני ה' כאביו.
יאשיהו 31 : צדיק גדול, ביער כליל את הע"ז (מהמקומות שידע), קירב את העם לה' ככל יכולתו. הואחז בן יאשיהו, 3 חדשים, מלך מצרים הגלהו למצרים, והמליך את אחיו יהויקים הרשע.
יהויקים בן יאשיהו 11 שנה. היה רשע גדול, עשה תועבות, הרג נביא (ירמיהו כו, כג), חטא בבין אדם לחברו, אהב בצע, עושק, ושפיכות דמים (עיין ירמיהו פרק כ"ב פסוקים יג, יז). בשנת 4 למלכותו, התחיל נבוכדנאצר למלוך (וכבש את מצרים). בימי יהויקים היו מכים ביהודה, גדודי ארם, גדודי מואב, גדודי בני עמון, וגדודי כשדים (מלכים ב' כד-ב). יהויקים מרד בנבוכדנאצר, ונבוכדנאצר הרגו - קְבֻרַת חֲמוּר יִקְבֵר שְׁחֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהַלְאָה לַשְּׁעָרֵי יְרוּשָׁלַם (ירמיהו כב, יט). נבוכדנאצר המליך את בנו- יהויכין בן יהויקים, לשלושה חדשים (ואח"כ הגלהו לבבל).
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים ו-10 ימים. עשה הרע בעיני ה'.
גלות יהויכין (יכניה): נבוכדנאצר הגלה את יהויכין לבבל, והגלה גם את כל ירושלים, וכל הגיבורים, וכל החיילים, והשאיר רק את דלת עם הארץ, והמליך את דודו צדקיהו בן יאשיהו (אחי יהויקים).
צדקיהו בן יאשיהו 11 שנה. לא נכנע מספיק לירמיהו הנביא, וה' כעס עליו (אבל לא היה רשע גדול, וניסה להציל את ירמיהו), העם בימיו הכעיסו את ה' בעוונות חמורים, ע"ז בבית ה', ובכל ירושלים, ובכל פינה, העברה למולך, ושפיכות דמים. ביזו את דברי ה', וביזו את הנביאים (סוף דה"ח), חיללו שבת, וחטאו בעוד עוונות (כמתואר בספר ירמיהו).
צדקיהו לא שמע לדברי ירמיהו, ומרד בנבוכדנאצר, ו9ב למלכותו, נבוכדנאצר שם מצור על ירושלים, והיה רעב דבר וחרב בכל ערי יהודה, ואמהות אכלו בשר בניהן ובנותיהן.
ב-11 למלכות צדקיהו, נבוכדנאצר כבש את ירושלים, הרג יהודים בבית ה' (סוף דה"ח), ושרף את בית ה', ולקח את כל כלי בית ה' לבבל. הרס את כל בתי ירושלים, שבר את כל החומות, רצח לרוב ביהודה, והשאיר אותם לדומן על פני האדמה. הוא אף הוציא את עצמות מלכי יהודה והשרים והכהנים מקבריהם (ירמיהו ח'), והגלה את שארית יהודה לבבל, והשאיר רק את העניים, שלא היה להם מאומה.
אח"כ נבוכדנאצר השליט את היהודי גדליהו בן אחיקם על שארית יהודה.
ישמעאל בן נתניה הרג את גדליהו, ושארית יהודה פחדו מנבוכדנאצר, והלכו למצרים, למרות שירמיהו אמר בשם ה' לא ללכת למצרים. היהודים במצרים עבדו ע"ז, נבוכדנאצר כבש את מצרים, והכה שם את שארית יהודה (ירמיהו פרקים לט-מד).

(למקורות: עיין נספח I)

מלכי יהודה

במלכים הראשונים לבית דוד ישנה תופעה של זוגות מלכים עם כמעט אותה הדרגה, כלומר שני מלכים רשעים ו-שני צדיקים.

להלן יוזכרו כל מלכי יהודה כסדר, בן אחר בן, מדוד ועד צדקיהו (המלך האחרון לבית דוד).

דוד ושלמה: ה' חיבב אותם מאד (והיתה עליהם תביעה, בעיקר על שלמה. שניהם מלכו 40 שנה).

רחבעם ואביה: עשו רע בעיני ה', נתנו לעי' ולזנות להתרבות בשפע ביהודה (עיין במלכים א' פרק י"ד על חטאות רחבעם, ובפרק ט"ו נאמר שאביה חטא לה' כאביו רחבעם).

אסא ויהושפט: שניהם צדיקים, שניהם ביערו את העי' והזנות, שניהם נלחמו בשם ה' וניצחו, ועל שניהם כעס ה' על מעשים מסוימים (אסא על השוחד לארם, יהושפט על התחברותו עם אחאב).

יהורם ואחזיהו: שניהם רשעים, התחברו עם מלכי ישראל ועבדו עי'ז. **יואש ואמציהו:** שניהם היו צדיקים בתחילתם, ושניהם הרשיעו מאד בסופם, יואש הרג את זכריה הנביא, אמציהו עבד את אלהי שעיר. בשניהם מרדו והרגום.

עוזיהו ויותם: עשו הישר בעיני ה'. (אך עוזיהו נכנס להקטיר ונצטרע). מכאן והלאה נעלמת תופעת הזוגות.

אחז היה רשע, **וחזקיהו** היה צדיק (יותם ואחז שניהם מלכו 16 שנה).

מנשה ואמון: שניהם הרשיעו יותר מכל מלכי יהודה, אלא שמנשה חזר בתשובה ואמון לא.

יאשיהו היה צדיק, וביער העי'ז.

יהואחז בן יאשיהו עשה רע בעיני ה'. **יהויקים** בן יאשיהו היה רשע גדול, **יהויכין** בן **יהויקים** עשה רע בעיני ה'. **צדקיהו** לא עשה ישר בעיני ה', אבל לא היה רשע, צדקיהו הוא המלך האחרון לבית דוד.

מספר שנות המלוכה של מלכי יהודה, לפי אורך מלכותם:

מנשה 55 שנה, והוא מלך התקופה הארוכה ביותר. אחריו עוזיהו שמלך 52 שנה. אסא ויואש 41. דוד ושלמה 40. יאשיהו 31. חזקיהו 29. אמציהו 25. רחבעם בן שלמה 17. יותם ואחז (בנו) 16. יהויקים בן יאשיהו וצדקיהו בן יאשיהו 11 שנה. יהורם 8. אביס 3. אמון 2. אחזיהו 1. יהואחז בן יאשיהו ויהויכין בן יהויקים 3 חדשים.

(סימן: 31 (כלומר מספר 3 ומספר 1)

31 שנה, 3 חדשים, 11 שנה,

3 חדשים, 11 שנה)

(יאשיהו 31. יהואחז 3 חדשים, יהויקים 11 שנה, יהויכין 3 חדשים, צדקיהו 11 שנה)

מלכי ישראל ויהודה

דוד 40. מלך שבע שנים על יהודה, ו-33 על כל ישראל, "אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב".	
שלמה 40. לאחר מותו, מלך בנו רחבעם רק על יהודה ובנימין, ושאר ישראל המליכו את ירבעם בן נבט.	
רחבעם 17. עשה הרע בעיני ה'. ירבעם בן נבט 22. רשע.	
אבים 3. מלך ב-18 לירבעם, חטא כמו אביו. [כל מלכי ישראל עד יהורם מלכו שנים מקוטעות].	
אסא 41. צדיק, לאחר 20 לירבעם (כלומר 21 לירבעם).	נדב בן ירבעם 2. מלך ב-2 לאסא, הוא וכל מלכי ישראל חטאו כמו ירבעם.
	בעשה בן אחיה 24. ב-3 לאסא.
	אלה בן בעשה 2. מלך בשנת 26 לאסא מלך יהודה.
	זימרי הרג את כל בית בעשה ומלך 7 ימים ב-27 לאסא, ועמרי הרגו.
	5) שנים חצי העם המליכו לעמרי וחצי את תבני עד שתבני מת.
	עמרי 12. (כ-5 על חצי ישראל, ועוד כ-7 שנים על כל ישראל).
	אחאב בן עמרי 22. ב-38 לאסא מלך יהודה.
יהושפט בן אסא 25. צדיק, מלך לאחר שעברו 4 שנים לאחאב (כלומר 5 לאחאב).	
	אחזיהו בן אחאב 2. אחרי 17 ליהושפט (כלומר 18 ליהושפט).
	יהורם בן אחאב 12. אחרי 18 ליהושפט (כלומר 19 ליהושפט).
	יהורם 8. (מקוטעות), מ-5 ליהורם מלך ישראל מלך 2 שנים בחיי אביו, והיה רשע.
	אחזיהו 1. מלך לאחר 11 ליהורם מלך ישראל, כלומר 12 ליהורם, והיה רשע. ויהוא הרגו.
	עתליהו בת אחאב 6. מרשעת הרגה כל זרע דוד חוץ מיואש שהוחבא, יהודיע כה"ג הרגה והמליך את יואש.
	יואש בן אחזיהו 40. ב-7 ליהוא, צדיק, ואח"כ הרשיע, והרג את זכריה הנביא.
	אמציהו 29. ב-2 ליואש, מלך שנה בחיי אביו, צדיק, אח"כ הרשיע ועבד ע"ז, מרדו בו וברח ללכיש 15 שנה, ונהרג שם.
	ירבעם בן יואש 41. מלך 3 שנים בחיי אביו (ואחר מות אביו מלך עוזיהו).
	יואש בן יהואחז 16. מלך בשנת 37 ליואש מלך יהודה.
	זכריהו בן ירבעם 6 חדשים . מלך ב-38 לעוזיהו מלך יהודה.
	שלום בן יבש חודש . הרג את זכריהו ב-39 לעוזיהו.
	מנחם בן גדי 10. הרג את שלום ב-39 לעוזיהו, ומלך.
	פקחיה בן מנחם 2. מלך ב-50 לעוזיהו.
	פקח בן רמליהו 20. הרג את פקחיה, ומלך מ-52 לעוזיהו.
	הושע בן אלה . הרג את פקח ב-4 לאחז, ו-9 שנים מלך מזמן מרידתו באשור.
	(מלכות הושע כ-19 שנים) ובסוף מלכותו גלו עשרת השבטים לאשור.
	מנשה 55. היה רשע, רצח לרוב ועונן וניחש וכישף, ואח"כ חזר בתשובה (דה"י ב' פרק ל"ג).
	אמון 2. היה רשע יותר ממנשה, "ולא נכנע לפני ה' כהיכנע מנשה אביו" (דה"י ב' ל"ב), מרדו בו והרגוהו.
	יאשיהו 31. היה צדיק, בימיו ניבא צפניה על החורבן, וב-13 למלוכה החל ירמיהו לנבא לישראל.
	יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים . עשה הרע בעיני ה', מלך מצרים הגלהו למצרים והמליך את אחיו יהויקים.
	יהויקים בן יאשיהו 11. רשע, בסוף ימיו מרד בנבוכדנאצר, נבוכדנאצר הרגו והמליך את בנו יהויכין.
	יהויכין בן יהויקים 3 חדשים ו-10 ימים . עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו ואת כל ירושלים, ואת כל השירים והגיבורים, ולקח גם הרבה מכלי בית ה' לבבל, והמליך את צדקיהו דודו.
	צדקיהו בן יאשיהו 11. בסוף ימיו נחרבו ירושלים ובית ה'.

התאריכים המובאים בטבלה הם ע"פ סדר עולם עם ביאור והגהות הגר"א, ובנספח 1, יוסבר היאך למדנו את המקראות של התאריכים על מלכי ישראל.

מלכי ישראל כנגד מלכי יהודה

העניינים שיובאו בשורות אלו, נותנים תמונה מקיפה על סדר מלכי ישראל ויהודה, וראינו לנכון להעלותם על הכתב בחיבורינו זה.

כשנזכיר את הביטוי "מלך יהודה ראה את מלכי ישראל" (או להיפך), הכוונה "מלך יהודה מלך בזמן שמלכו מלכי ישראל" ולא דווקא שראה אותם.

נזכיר רק מלכים שראו שלושה מלכים במלכות המקבילה להם, ונזכיר את כל מלכי ישראל כסדר, ואת כל מלכי יהודה בן אחר בן, עד אחז (אבי חזקיהו).

ירבעם בן נבט: ראה בזמן מלכותו 3 מלכי יהודה - רחבעם אביה אסא.

אסא (בן אביה בן רחבעם בן שלמה) מלך יהודה: ראה את כל מלכי ישראל מירבעם בן נבט ועד אחאב. כלומר הוא ראה 7 מלכי ישראל, והם **ירבעם, נדב בן ירבעם, בעשה, אלה בן בעשה, זמרי (תבני), עמרי, אחאב.**

יהושפט בן אסא מלך יהודה: ראה 3 מלכי ישראל - **אחאב, אחזיהו בן אחאב, יהורם בן אחאב (כלומר, יהושפט ראה את אחאב, ואת שני בניו).**

יהורם בן אחאב: ראה 3 מלכי יהודה - **יהושפט, יהורם בן יהושפט, אחזיהו בן יהורם.**

(הערה: בישראל אחזיהו מלך לפני יהורם, וביהודה יהורם מלך לפני אחזיהו)

יואש מלך יהודה: ראה 3 מלכי ישראל - **יהוא, יהואחז בן יהוא, יואש בן יהואחז.**

מקום יחיד שלא היה מלך שראה 3 מלכים: **אמציהו בן יואש, מלך יהודה, ויואש בן יהואחז מלך ישראל, ושניהם סיימו את מלכותם באותה תקופה.**

עוזיהו: הוא ראה 6 מלכי ישראל, **ירבעם בן יואש, זכריהו בן ירבעם, שלום בן יביש, מנחם בן גדי, פקחיה בן מנחם, פקח בן רמליהו. לסיכום: עוזיהו ראה 2 מלכים לבית יהוא, וגם את פקח בן רמליהו אחד לפני האחרון במלכי ישראל.**

פקח בן רמליהו מלך ישראל: ראה 3 מלכי יהודה, **עוזיהו, יותם, אחז.**

אחרי פקח, מלך הושע בן אלה, שהוא המלך האחרון של עשרת השבטים.

בימיו הושלמה גלות עשרת השבטים ונעלמו מעינינו עד ביאת גואל צדק.

מפתח נושאים לנביאים אחרונים

מפתח זה נועד להציג בקצרה, את הנבואות על עמ"י ועל העמים השונים, בספרי נביאים אחרונים: על מואב, על עמון, וכן על שאר האומות.

כל האמור כאן, הוא רק מראה מקומות חלקי ואין לקבוע ע"פ זה דברים מוחלטים, כיון שלפעמים ישנה מחלוקת בין מפרשים, והצגנו כאן רק דעה אחת (בדרי"כ כפי שביארנו בחיבור). חלק מהדברים לא יובנו לקורא שלא יעיין בחיבור במקום שדיברנו על אותם דברים.

נחמות ל-עשרת השבטים

הושע: ב, א-ג; ב, טז-כה; יא, י-יא

עמוס: חמישת הפסוקים האחרונים.

ישעיה: יא, יא-יב; יא, טו-טז; כז, יב-יג.

מיכה: ה, ו-יד; ז, ז-כ.

ירמיה: ג, יא-יח; לא, א-יט; נ, יט.

זכריה: י, ז-יב.

תוכחה ופורענות לעשרת השבטים

רוב הנבואות בספרים הושע ועמוס.

ישעיהו: פרקים ז-י חלקי; יז, ב-יא; כח, א-ד; ל, א-יח; לא, א-ג.

מיכה: א, ו-ז, ו, א-טו; ז, א-ו.

(בירמיהו וביחזקאל מוזכרים מעט מעוונות עשרת השבטים).

נחמות ליהודה

ישעיהו: א, כה-כו; ב, א-ו; ד, ב-ו; ה, א-ל; פרקים ז-י חלקי; יא, א-י; יד, כח-לב; פרקים כד-כז חלקי; כח, ה-ו; פרקים כט-לג חלקי; פרקים מ-מח; (בפרקים מט-סו ישנן נחמות רבות, חלקם ליהודה).

מיכה: ד, א-ח; ד, יא-יג; ה, א-ה.

צפניה: ג, ח-כ.

ירמיהו: לא, כב-כד; לב, טו; לב, לו-מד; לג, א-כו;

יואל: ב, יח-כז; פרקים ג-ד.

זכריה: פרקים א-ח; י, ג-ו; פרקים יב-יד.

תוכחה ופורענות ליהודה

עמוס : ב, ד-ה.

ישעיהו : א, א-כד ; ב, ז-כב ; ג, א-כו ; ד, א ; מפרקים ז-י (חלקי) ; כב, א-יד ; כח, ז-כט ; (פרקים נה-נט) סה, א-ז ; סו, א-ד ; סו, טו-יז.

מיכה : א, ט-טז ; ג, א-יב ; ד, י ; ד, יד.

צפניה : א, א-יח ; ב, א-ג ; ג, א-ז.

ירמיהו : א, א-יט ; (ג, ו-יא) ; ד, ג-לא ; פרקים ה-כט ; פרקים לד-מד.

יחזקאל : פרקים א-כד ; לג, א-לג.

יואל : א, א-כ ; ב, א-יז.

רובו של ספר מלאכי.

נחמות לכל ישראל

המפתחות בשורות אלו הן לנבואות נחמה לכל ישראל ולא רק ליהודה או רק לעשרת השבטים.

ישעיהו : יא, יב-יג ; יב, א-ו ; (בנחמות בפרקים מט-סו ישנן נבואות לכל ישראל).

ירמיהו : ל, א-כה ; לא, כה-לט.

יחזקאל : פרקים לו-לז ; פרקים מ-מח.

זכריה : ט, א-יז ; י, ו.

תוכחה ופורענות לכל ישראל

המפתחות בשורות אלו הם לנבואות תוכחה ופורענות לכל ישראל ולא רק ליהודה או רק לעשרת השבטים.

הושע : ה, ה-טו ; ו, א-יא ; ח, יד ; (תחילת פרק יב?).

עמוס : (תחילת פרק ג, תחילת פרק ו).

ישעיהו : (פרק ו?).

ירמיהו : ב, ד-לז ; ג, א-ה ; ג, יח.

פלשתים

המפתחות בשורות אלו הן לנבואות על ערי פלשתים, שהם עזה, אשקלון, אשדוד, עקרון, וגת.

עמוס : א, ד-ח.

ירמיהו : כה, כ ; מז, א-ז.

ישעיהו : ט, יא ; יא, יד ; יד, כח-לב ; כ, א.

צפניה : ב, ד-ז.

יחזקאל : כה, טו-יז.

(עובדיה א, יט)

זכריה : ט, ה-ז.

מצרים (וכוש)

ישעיהו : פרקים יט-כ ; (כז, א)

ירמיהו : (ט, כה) ; כה, יט ; לה, יט ; מג, יא-יב ; מד, ל ; מו, א-כו.

יחזקאל : פרקים כט-לב.

יואל : ד, יט.

זכריה : (י, יא) ; יד, יח-יט.

עמון

עמוס : א, יג-טו.

ישעיהו : יא, יד.

ירמיהו : ט, כה ; כה, כא ; לה, כא ; מט, א-ו.

יחזקאל : כא, כה ; כא, לג-לז ; כה, א-ז, כה, י.

צפניה : ב, ח-ט.

מואב

עמוס : ב, א-ג.

ישעיהו : יא, יד ; פרקים טו-טז ; כה, י-יב.

ירמיהו : ט, כה ; כה, כא ; לה, כא ; מח, א-מז.

יחזקאל : כה, ח-יא.

צפניה : ב, ח-ט.

אדום

עמוס : א, יא-יב ; ט, יב.

ישעיהו : יא, יד ; לד, א-ז ; לו, ה ; סג, א-ו.

ירמיהו : ט, כה ; כה, כא ; לה, כא ; מט, ז-כב.

יחזקאל : כה, יב-יד ; לה, א-טו.

מלאכי : א, ב-ד.

יואל : ד, יט.

עובדיה כל הספר.

ארם

המפתחות בשורות אלו, הם לנבואות על כל ארם, או על דמשק בירת ארם.

עמוס : א, ג-ה.

ישעיהו : (פרקים ז-ט חלקי) ; יז, א ; יז, ג.

ירמיהו : מט, כג-כז.

בבל

ישעיהו : יג, א-כב ; יד, ד-כג ; כא, א-י ; מו, א-ב ; מז, א-טו.

ירמיהו : רובו של הספר מדבר על נבוכדנאצר, פרקים נ-נא פורענות על בבל.

ספר חבקוק.

זכריה : (בפרקים א-ה ישנן נבואות על בבל).

אשור

המפתחות בשורות אלו הן לנבואות על ארץ אשור, או על נינווה בירת אשור.

ישעיהו : פרקים ז-י (חלקי) ; יד, כד-כז ; פרקים לו-לז.

ספר יונה, וספר נחום.

מיכה : ה, ד-ה.

צפניה : ב, יג-טו.

זכריה : י, יא.

פרס ומדי

ישעיהו : תחילת פרק מה ; (פרקים מד-מח חלקי, פרס מוזכרים כעושי הנקמה בבבל).

ירמיהו : כה, כה ; לה, כה ; מט, לד-לט.

צור

עמוס : א, ט-י.

ישעיהו : כג, א-יח.

ירמיהו : לה, כב.

יחזקאל : פרקים כו-כח.

זכריה : ט, ב-ד.